

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย การพัฒนาเครือข่ายการสื่อสารชุมชน
เพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา

โดยนายจ๋านงค์ บัวเนียว และคณะ
สิงหาคม ๒๕๔๖

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
ฝ่ายชุมชน ชุดโครงการ การสื่อสารเพื่อชุมชน

สัญญาเลขที่ RDG4540033

คณะผู้วิจัย

1.นายจ่านงค์ บัวเนียว

2.อ.มนทิรา วิโรจน์นันต์

3.นายสมยศ ทองคำ

4.นายวิชิต แก้วมณี

5.นางสาวชลองรัฐ บัวเนียว

สารบัญ

คำนำ	๑
บทคัดย่อภาษาไทย	๒
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	๓
<u>ตอนที่หนึ่ง บทนำ แนวคิดทฤษฎี และระเบียบวิธีวิจัย</u>	
บทที่ ๑ บทนำ	๕
๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๖
๒. ปัญหานำการวิจัย	๗
๓. วัตถุประสงค์การวิจัย	๗
๔. ขอบเขตการวิจัย	๘
๕. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๙
๖. ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๑๑
๗. แผนการดำเนินงานตามกรอบการวิจัย	๑๔
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย	๑๗
ตอนที่ ๑ ชุดทฤษฎีการสื่อสารทั่วไป	
๑. แบบจำลองกระบวนการสื่อสาร SMCR	๑๘
๒. แนวคิดทฤษฎี เกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา	๑๘
๓. แนวคิดการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม(participatory communication)	๑๙
๔. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของการสื่อสารที่มีต่อการมีส่วนร่วม	๒๒
๕. แนวคิดเรื่องประชาสังคมและชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดี	๒๓
ตอนที่ ๒ ชุดรูปแบบการสื่อสารเฉพาะ	
๖. งานวิจัยเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน	๒๗
๗. แนวคิดเรื่องการใช้บุคคลที่สามที่เป็นกลาง	๒๘
๘. แนวคิดเรื่อง ผู้นำการเปลี่ยนแปลง Change agent	๓๐

บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย	๓๓
ระยะก่อนการลงมือเก็บข้อมูล	๓๖
ระยะเก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชน	๓๙
ระยะการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อเก็บข้อมูลกลุ่มบุคคล	๔๔
ระยะการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อเก็บข้อมูลระดับชุมชน	๔๘
ระยะการเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน	๕๐
ระยะการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมระดับระหว่างชุมชน	๕๒
ระยะการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลการวิจัย	๕๔
ข้อเสนอแนะของนักวิจัยที่ได้จากประสบการณ์การทำวิจัย	๕๕

ตอนที่สอง ภาพรวมคลองอุต๊ะเกาและชุมชนริมคลอง

บทที่ ๔ คลองอุต๊ะเกา ความสำคัญและสภาพปัญหาในปัจจุบัน	๖๑
๑. ประวัติพื้นที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับพื้นที่วิจัย	๖๓
๒. ข้อมูลกายภาพคลองอุต๊ะเกา	๖๔
๓. ความสำคัญของคลองอุต๊ะเกา	๖๗
๔. การใช้ประโยชน์จากคลองอุต๊ะเกา	๖๗
๕. สภาพปัญหาคลองอุต๊ะเกา	๗๓
๖. ข้อเสนอสภาพปัญหาคลองอุต๊ะเกา	๗๖

บทที่ ๕ ชุมชนและความสัมพันธ์กับคลองในปัจจุบัน	๘๕
๑. ชุมชนริมฝั่งคลอง	๘๖
๒. สภาพแวดล้อมของชุมชน และความสัมพันธ์ของชุมชนกับคลองอุต๊ะเกาในปัจจุบัน	๘๖
๓. ข้อเสนอในประเด็นวิถีชีวิต และสภาพแวดล้อมของชุมชน	๑๐๐
๔. ข้อเสนอในประเด็นความสัมพันธ์กับคลองอุต๊ะเกาในวิถีชีวิตปัจจุบัน	๑๐๒

ตอนที่สาม ผลการวิจัยรูปแบบและกระบวนการสื่อสารของชุมชนคลองอู่ตะเภา ในอดีตและปัจจุบัน
ทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน โดยเฉพาะการสื่อสารที่เกี่ยวกับการปกป้องชุมชน

บทที่ ๖ รูปแบบและกระบวนการสื่อสารของชุมชนคลองอู่ตะเภา **๑๐๘**

๑. ลักษณะโดยทั่วไปของการสื่อสารของชุมชนในพื้นที่วิจัย ๑๑๐
๒. รูปแบบการสื่อสารของชุมชนริมคลองอู่ตะเภา ๑๑๖
๓. ข้อสรุปและข้อสังเกตในประเด็นการสื่อสารของชุมชน ๑๑๙
๔. ข้อสรุปรูปแบบและกระบวนการสื่อสารทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน ๑๒๑

บทที่ ๗ ภูมิปัญญาการสื่อสารและการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชน **๑๒๕**

๑. ภูมิปัญญาการสื่อสารในพื้นที่วิจัย ๑๒๖
๒. ข้อสังเกตในการใช้ภูมิปัญญาการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชน ๑๓๒

ตอนที่สี่ ผลการวิจัยประเมินศักยภาพของสื่อพื้นบ้าน กลุ่มบุคคล และกลุ่มกิจกรรม ในการสื่อสาร
เพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภาในสถานการณ์ปัจจุบัน

บทที่ ๘ สื่อพื้นบ้านในพื้นที่วิจัย **๑๓๗**

๑. การใช้สื่อพื้นบ้านของชุมชนในพื้นที่วิจัย ๑๓๘
๒. สื่อพื้นบ้านที่ปรากฏอยู่ในชุมชนริมฝั่งคลองอู่ตะเภา ๑๔๔
 - ๒.๑ ข้อมูลโดยสรุปของสื่อพื้นบ้าน
 - ๒.๒ ผลการประเมินศักยภาพสื่อพื้นบ้านที่ปรากฏในพื้นที่วิจัย
๓. ภูมิปัญญาและเครื่องมือสื่อสารในชุมชนริมฝั่งคลองอู่ตะเภา ๑๕๒
 - ๓.๑ ข้อมูลโดยสรุปของภูมิปัญญาและเครื่องมือสื่อสาร
 - ๓.๒ ผลการประเมินศักยภาพภูมิปัญญาและเครื่องมือสื่อสาร

บทที่ ๙ กลุ่มบุคคล **๑๕๖**

๑. ผลการประเมินศักยภาพกลุ่มบุคคลในแต่ละชุมชน ๑๕๘
๒. ผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคลในภาพรวมทั้ง ๑๒ ชุมชน ๑๘๑

๓. ผลการประเมินศักยภาพโดยรวมของชุมชนทั้ง ๑๒ ชุมชน	๑๙๓

บทที่ ๑๐ กลุ่มและเครือข่ายกิจกรรม ๑๙๙

๑. ผลการวิจัยกลุ่มกิจกรรม	๒๐๑
๒. ข้อสรุปและข้อสังเกตจากการวิจัยกลุ่มกิจกรรม	๒๐๕
๓. ผลการประเมินกลุ่มกิจกรรมที่ปรากฏในพื้นที่วิจัย	๒๐๘

บทที่ ๑๑ ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนและกลุ่มกิจกรรมในการปกป้องคลองอู่ตะเภา

	๒๑๕
. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพสื่อพื้นบ้าน	๒๑๗
. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพกลุ่มบุคคล	๒๑๙
. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพกลุ่มกิจกรรม	๒๒๓
. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนแต่ละชุมชน	๒๒๕
. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนโดยรวม	๒๒๘
. ข้อเสนอการเพิ่มบทบาทและศักยภาพระดับระหว่างชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรมปกป้องคลองอู่ตะเภา	๒๒๙

ตอนที่ห้า ผลการวิจัยการใช้กระบวนการสื่อสารให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลเรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา

บทที่ ๑๒ การใช้กระบวนการสื่อสาร ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสาร ๒๓๒

๑. บริบทที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและเรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา	๒๓๔
๒. วัฒนธรรมการสื่อสารของชุมชนริมคลองอู่ตะเภา	๒๓๗
๓. บทบาทฐานะของคลองอู่ตะเภา ในกระบวนการสื่อสารของชุมชนริมคลองในอดีต	๒๓๘
๔. ช่วงพัฒนาการของลักษณะการสื่อสารของชุมชน ในประเด็นการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับคลองอู่ตะเภา	๒๔๐
๕. ความซับซ้อนของสารเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภากับความเข้าใจของชุมชนในปัจจุบัน	๒๔๑
๖. กระบวนการสื่อสารในโครงสร้างสังคมปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา	๒๔๒

**ตอนที่ หก ผลการวิจัยกลยุทธ์และกิจกรรมเพื่อเสริมกระบวนการ ให้ชุมชนสร้างเครือข่ายชุมชน เพื่อ
สะท้อนข้อมูลสภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา โดยสื่อชุมชนและสื่อทางการ**

**บทที่ ๑๓ แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพการสื่อสารและสร้างเครือข่ายเพื่อปกป้องคลอง
อู่ตะเภาในอนาคต** **๒๕๕**

- . การเสริมสร้างศักยภาพของผู้ส่งสาร ๒๕๖
- . การเสริมสร้างศักยภาพของผู้รับสาร ๒๕๗
- . การเสริมสร้างศักยภาพของตัวสาร ๒๖๐
- . การเสริมสร้างศักยภาพของสื่อ/ช่องทางการสื่อสาร ๒๖๑

บทที่ ๑๔ กลยุทธ์และกิจกรรมเพื่อการสร้างเครือข่ายปกป้องคลองอู่ตะเภา **๒๖๖**

- ๑.ข้อเสนอจากชุมชนในช่วงต้นของการวิจัย ๒๖๘
- ๒.ข้อเสนอจากชุมชน และกลุ่มที่สนใจในการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมในระดับระหว่าง
ชุมชน เพื่อแสวงหากลยุทธ์ในการปกป้องคลองอู่ตะเภา ๒๗๑
- ๓.ข้อเสนอคุณลักษณะของเครือข่ายที่จะประสบความสำเร็จในการดำเนินการกิจกรรม ๒๓๑
- ๔.กลยุทธ์และกิจกรรมที่เหมาะสม ในการเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายชุมชน
เพื่อสะท้อนข้อมูล สภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา ๒๘๔

ตอนที่เจ็ด อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

บทที่ ๑๕ บทสรุปและอภิปรายผลการวิจัย **๒๙๐**

- ๑.ชุมชนคลองอู่ตะเภาที่มีรูปแบบและกระบวนการสื่อสารภายในชุมชน ระหว่างชุมชน โดยเฉพาะการ
สื่อสารที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องชุมชนในอดีตและในปัจจุบันอย่างไร ๒๙๐
- ๒. ในปัจจุบันสื่อพื้นบ้านมีบทบาทต่อชุมชนอย่างไร ๒๙๔
- ๓. กระบวนการสื่อสารทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณ
คลองอู่ตะเภาได้มากน้อยเพียงใด ๒๙๗
- ๔. อะไรคือกลยุทธ์และกิจกรรมที่เหมาะสมในการเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือ
ข่ายเพื่อสะท้อนข้อมูล สภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภาโดยสื่อชุมชนและ
สื่อทางการ ๓๐๐

ภาคผนวก

๓๐๔

๑. ข้อมูลพื้นฐานชุมชนในพื้นที่วิจัย

๓๐๕

๒. ข้อมูลกลุ่มบุคคลของแต่ละชุมชน

๓๑๗

๓. ตัวอย่างรูปแบบเอกสารที่ทีมวิจัยใช้ติดต่อกับชุมชน

๔๐๑

๔. การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยชิ้นนี้

๔๐๘

๕. ปฏิทินกิจกรรมชุมชน

๔๑๐

๖. หนังสือพิมพ์ลงข่าวกิจกรรมการวิจัย

๔๑๖

บรรณานุกรม

๔๑๗

คำนำ

โครงการวิจัย การพัฒนาเครือข่ายการสื่อสารชุมชนเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา ได้เริ่มขึ้นจากความสนใจของนักวิจัยในพื้นที่ ซึ่งเห็นความสำคัญของคลองอู่ตะเภาที่เป็นสายน้ำหลักของจังหวัดสงขลา และเห็นว่าสายน้ำแห่งนี้กำลังมีปัญหามากขึ้นทุกขณะ อันจะนำไปสู่ความเดือดร้อนของชุมชนและเมืองที่อยู่ในลุ่มน้ำแห่งนี้เป็นจำนวนมาก หากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างทันที

แม้ปัญหาของคลองอู่ตะเภาจะเป็นที่รับรู้ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพอสมควร และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการแก้ปัญหาที่จะไม่สร้างปัญหาอย่างอื่นเพิ่มมากขึ้น เป็นการแก้ปัญหาที่ให้ความสำคัญกับความรู้ ความเห็น และความต้องการของชุมชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับคลองอู่ตะเภา เปิดโอกาสหรือยอมรับซึ่งสิทธิของชุมชน ในการเข้ามีส่วนร่วมต่อการแก้ปัญหาหรือโครงการพัฒนาใดๆ ที่มีต่อคลองอู่ตะเภา

โครงการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ที่ให้ความสำคัญต่อความรู้และประสบการณ์ของชุมชนในการปกป้องชุมชนของตนจากภัยคุกคามต่าง ๆ เพื่อค้นเอาภูมิปัญญาเหล่านั้นมาปรับใช้ เพื่อรับใช้ปัญหาปัจจุบันร่วมกับความรู้สมัยใหม่ หัวใจของงานวิจัยนี้คือการรณรงค์สู่ประเด็นเรื่องการสื่อสารของชุมชน โดยมุ่งค้นหาว่ากระบวนการสื่อสารของชุมชนจะนำไปสู่การปกป้องคลองอู่ตะเภาได้อย่างไร ซึ่งคณะผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นเป็นอย่างยิ่งว่าการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม จะเป็นทางออกที่สำคัญยิ่งในการแก้ปัญหาของชุมชนแถบคลองอู่ตะเภา

คณะผู้วิจัยคาดหวังว่า ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้จะนำไปสู่การแก้ปัญหาของคลองอู่ตะเภาได้โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นในที่สุด นอกจากนี้ความรู้ที่ได้อาจยังประโยชน์แก่การแก้ปัญหาลุ่มน้ำอื่น ๆ ทั่วไปที่มีปัญหาวิกฤติไม่แตกต่างกันมากนัก

ในการวิจัยครั้งนี้คณะนักวิจัยในพื้นที่ซึ่งประกอบด้วยนักพัฒนาอิสระ นักวิชาการในมหาวิทยาลัยท้องถิ่น(มหาวิทยาลัยทักษิณ) และคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาซึ่งเป็นคนอยู่ในพื้นที่วิจัยจริง ได้รวมตัวกันภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ที่ให้การสนับสนุนทั้งด้านวิชาการ กำลังใจ และงบประมาณด้วยดีตลอดมา ซึ่งคณะนักวิจัยใคร่ขอแสดงความขอบคุณมาอย่างนี้ด้วย

นายจำนงค์ บัวเนียว
ในนามของคณะผู้วิจัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายการสื่อสารชุมชนเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory research) โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๔ ประการ คือ ๑. เพื่อสำรวจศึกษาเรียนรู้ รูปแบบและกระบวนการสื่อสารของชุมชนคลองอู่ตะเภาในอดีตและปัจจุบันทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน โดยเฉพาะการสื่อสารที่เกี่ยวกับการปกป้องชุมชน ๒. ประเมินศักยภาพของสื่อพื้นบ้านของชุมชนในสถานการณ์ปัจจุบัน ๓. เพื่อใช้กระบวนการสื่อสารให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา ๔. เพื่อแสวงหากลยุทธ์และกิจกรรมเพื่อเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายเพื่อสะท้อนข้อมูลสภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภาโดยสื่อชุมชนและสื่อทางการ

การวิจัยครอบคลุมพื้นที่ ๑๒ ชุมชน ตลอดสายคลองอู่ตะเภา ตั้งแต่เขตต้นน้ำ ไปจนถึงปลายน้ำซึ่งออกสู่ทะเลสาบสงขลา โดยใช้เวลาเก็บข้อมูล ๑๘ เดือน การวิจัยพบว่าการสื่อสารภายในชุมชนยังปรากฏเหนียวแน่น มีลักษณะการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการผ่านกลุ่มกิจกรรมต่างๆที่มีในชุมชน ขณะที่การสื่อสารระหว่างชุมชนมีน้อย เนื้อหาในการสื่อสารมีเรื่องราวของคลองอู่ตะเภาน้อยมากจนแทบไม่ปรากฏ เนื่องจากวิถีชีวิตในปัจจุบันพึ่งพิงคลองอู่ตะเภาน้อยลงกว่าเดิม สื่อพื้นบ้านที่ปรากฏในชุมชนมีจำนวนน้อยและมีลักษณะของสื่อเพื่อการบันเทิงและสื่อประกอบพิธีกรรม มิได้อยู่ในฐานะสื่อเพื่อถ่ายทอดข้อมูลหรือชี้นำความคิดเช่นในอดีต

การวิจัยพบว่า ชุมชนที่ตั้งอยู่เรียงรายสายคลองอู่ตะเภาขาดเวทีหรือโอกาสที่จะได้เกิดการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างชุมชนด้วยตนเอง ดังนั้นการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคลองอู่ตะเภาจึงมีลักษณะต่างคนต่างทำ มิได้รวมพลังกันเป็นกลุ่มก้อน

การวิจัยพบว่าการกลยุทธ์สำคัญที่จะช่วยเสริมกระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน คือการมีผู้ประสานงานกลางที่เชื่อถือได้เพื่อทำหน้าที่ รวมแต่ละชุมชนให้ได้มาพบกัน รู้จักกัน และร่วมกันเป็นเครือข่าย เป็นพันธมิตรเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา ทั้งนี้ประเด็นในการสื่อสารเพื่อจูงใจให้แต่ละชุมชนได้ร่วมมือกัน ควรจะเป็นประเด็นที่ทำให้ชุมชนรู้สึกว่าคุณเองได้รับประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะได้รับผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจที่ช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิกในชุมชน

Abstract

The study of the development of communication network to protect U-Tapao canal is a participatory research. The study has four objectives as follows:

- 1.To investigate the form and communication process of the U-Tapao canal community in the past and present both in and outside the community, particularly the communication concerning methods to protect the community;
- 2.To estimate the potential of the folk media of the community at the present time;
- 3.To use the communication process to exchange and learn about the information of the U-Tapao community;
- 4.To search for strategies and activities to promote an opportunity for the community to create the network to reflect the problem of the U-Tapao canal community by using the media within and outside the community.

The research study covered 12 communities along the U-Tapao canal from its origin to its estuary at Lake Songkhla. It took 18 months to collect data. It was found that people communicated a lot in the community and it was an informal communication through groups of people in the community. However, people communicated less with people from different community. The content of the communication hardly concerned the U-Tapao canal because the people's way of life nowadays relied much less on the canal.

The folk media appeared only scarcely in the community and it was considered as the media for an entertainment and a ritual. It was not the media for the knowledge distribution or the idea guidance as in the past. The research study reveals that the communities along the U-Tapao canal lacked a chance to communicate and exchange information among communities. As a result, the problem solving of the U-Tapao canal problem was done by each community individually.

It was discovered that the important strategy to promote the opportunity to create the community network is to have a reliable coordinator to set up a meeting for each community to form the alliance to protect the U-Tapao canal. Topics for the communication to convince each community to cooperate should concern the benefits of the community especially the financial benefit.

ตอนที่หนึ่ง

บทนำ แนวคิดทฤษฎี และระเบียบวิธีวิจัย

บทนำ

ความนำ

บทที่ ๑ จะเป็นการให้ข้อมูลที่มาและความสำคัญของปัญหาอันเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาประเด็นการสื่อสารของชุมชนริมฝั่งคลองอู่ตะเภา คลองอู่ตะเภาเป็นสายคลองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ทั้งในฐานะแหล่งน้ำ เส้นทางคมนาคมของชุมชนและเส้นทางเดินเรือข้ามคาบสมุทร ในอดีตชุมชนที่ตั้งรกรากอยู่ริมคลองจะมีวิธีการสื่อสาร ส่งข่าว และเตือนภัยเพื่อดำรงความเป็นชุมชนและช่วยเหลือพึ่งพากันอย่างเหนียวแน่น แต่ปัจจุบันวิธีการสื่อสารหลายทางสูญหายไปจากชุมชน การแจ้งข่าวและการเตือนภัยกันเองในชุมชนและระหว่างชุมชนลดประสิทธิภาพลง รวมไปถึงการติดต่อสื่อสารร่วมมือกันระหว่างชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดูเหมือนจะลดน้อยถอยลงไปด้วย ขณะที่ปัญหาซึ่งแต่ละชุมชนเผชิญอยู่มีความซับซ้อนและขอบเขตกว้างขวางขึ้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยพลังจากชุมชนร่วมคิดร่วมแก้ไขปัญหาของตนเอง เนื้อหาในบทนี้จะแบ่งออกเป็น ๗ ส่วนคือ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา โดยจะกล่าวถึงความสำคัญของคลองอู่ตะเภาซึ่งเป็นพื้นที่วิจัย และความคาดหวังในการใช้เครือข่ายการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา
๒. ปัญหาในการวิจัย
๓. วัตถุประสงค์การวิจัย
๔. ขอบเขตการวิจัย
๕. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย
๖. ผลที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย
๗. แผนการดำเนินงานตามกรอบการวิจัย

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

๑.๑ ความสำคัญของคลองอุตะเถา

สำหรับพื้นที่จังหวัดสงขลา และลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา กล่าวได้ว่าคลองอุตะเถามีความสำคัญมากมาตั้งแต่อดีต ความสำคัญสำหรับทะเลสาบสงขลาคลองอุตะเถาเป็นคลองใหญ่ที่สุดที่ให้น้ำแก่ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง เป็นแหล่งอนุบาลกุ้งปลา ที่ยังความสมบูรณ์ด้านพันธุกรรมสัตว์น้ำแก่ทะเลสาบสงขลาตลอดมา ความสำคัญสำหรับจังหวัดสงขลาคลองอุตะเถาเป็นเส้นทางคมนาคมและค้าขายมาตั้งแต่อดีต จึงเป็นเหตุให้เกิดชุมชนริมฝั่งคลองมากมายที่ต่อมาได้ขยายใหญ่โตจนกลายเป็นเมืองหลายเมือง เช่นเมืองหาดใหญ่ เมืองบ้านพรุ เมืองสะเดา ซึ่งได้ทราญจากคลองอุตะเถานั่นเองเป็นส่วนผสมสำคัญในการสร้างเมือง

ด้วยความยาวมากกว่า ๑๐๐ กิโลเมตร และเป็นลุ่มน้ำที่ใหญ่ที่สุดของสงขลา ความอุดมสมบูรณ์ของคลองอุตะเถาให้กำเนิดชุมชน ความหนาแน่นของชุมชนทำให้เกิดเมือง ซึ่งได้ตามมาด้วยทางรถไฟ ถนนสายหลักทั้งภายในและระหว่างประเทศ กระทั่งสนามบินนานาชาติในที่สุด ไม่ไกลจากฝั่งคลองอุตะเถาคือเขตอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของภาคใต้ แรงงานต่างถิ่นจำนวนมากต่างหลั่งไหลสู่พื้นที่นี้ ทั้งชุมชน เมือง เขตอุตสาหกรรม หรือแม้พื้นที่เกษตร ต่างล้วนใช้น้ำจากคลองอุตะเถาทั้งสิ้น ขณะเดียวกันของเสีย น้ำเสียจากทุกแห่งดังกล่าวมีความเสี่ยงที่จะปนเปื้อนลงสู่คลองอุตะเถา ดังที่เคยเกิดเหตุเช่นนี้มาแล้วหลายครั้ง อย่างต่อเนื่องสะสมเป็นปัญหาที่เรื้อรังและซับซ้อน ซึ่งผู้ที่ต้องเผชิญปัญหาจากความเน่าเสียของคลองมากกว่าใครก็คือชุมชนริมคลองนั่นเอง

แม้การรับรู้ในวงกว้างถึงความสำคัญของคลองอุตะเถาจะยังน้อยกว่าที่ควรจะเป็น แต่เมื่อความสำคัญของคลองอุตะเถาดำรงอยู่จริง ปัญหาของคลองอุตะเถาจึงถือเป็นปัญหาใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับผู้คนจำนวนมากเกี่ยวข้องกับชุมชน เมือง และเขตอุตสาหกรรม รวมทั้งระบบนิเวศโดยรวม ซึ่งจำเป็นที่จะต้องได้รับความสนใจและแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนจากทุกฝ่ายโดยเร่งด่วน(ดูรายละเอียดในตอนท้ายที่ ๒ บทที่ ๔ และบทที่ ๕)

๑.๒ ความคาดหวังต่อการใช้กระบวนการสื่อสารชุมชนเพื่อปกป้องคลองอุตะเถา

ในสภาพปัจจุบันนั้น กล่าวได้ว่าชุมชนตลอดสายคลองอุตะเถากำลังเผชิญหน้ากับภัยคุกคามที่มีความซับซ้อนขึ้น หลากหลายรูปแบบขึ้น แม้จะมีหลายหน่วยงานที่มีหน้าที่ต่อการแก้ปัญหาโดยตรง แต่ก็ยังไม่สามารถจะแก้ปัญหาได้สำเร็จ สิ่งที่น่าเป็นกังวลอย่างมาก นั่นคือ คลองอุตะเถาเป็นแหล่งผลิตน้ำดิบที่สำคัญที่สุดของ จ.สงขลา น้ำประปาประมาณ ๘๕% ที่ใช้ใน จ.สงขลา เป็นน้ำที่ได้จากคลองอุตะเถา ดังนั้นหากสายคลองเน่าเสียเกิดมลภาวะมากขึ้นๆ จะมีผลกระทบตามมาอีกมากมาย มิใช่จำเพาะชาวบ้านริมคลองซึ่งในปัจจุบันเป็นผู้รับปัญหาที่รุนแรงโดยตรงเท่านั้น งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งความสนใจไปที่การศึกษา ชุมชนริมคลองอุตะเถา เพราะเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหาโดยตรง แต่ขณะเดียวกันก็มีศักยภาพที่จะเป็น “ยามรักษาการณ์” กับการแก้ปัญหาคลองอุตะเถาได้ เนื่องจากได้ใช้ประโยชน์จากคลองมาตั้งแต่อดีต เคยสัญจร เดินทางติดต่อ

สื่อสารกันผ่านคลอง มีประสบการณ์และรู้จักคลองดี ในปัจจุบันก็ยังเป็นกลุ่มที่ใช้ประโยชน์จากคลองมากกว่ากลุ่มอื่น ทั้งนี้จะมีแรงจูงใจที่จะปกป้องรักษาคลองเพื่อการใช้ประโยชน์ที่มากขึ้นด้วยหากคลองมีสภาพดี ทั้งนี้โดยมุ่งศึกษากระบวนการสื่อสารของชุมชน ทั้งระดับภายในชุมชน ระดับระหว่างชุมชน ทั้งการสื่อสารของบุคคล กลุ่มบุคคล และเครือข่ายการสื่อสาร ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อที่จะค้นหากระบวนการสื่อสารเพื่อปกป้องคลอง อยู่ตะกั่ว และกลยุทธ์รวมทั้งกิจกรรมที่เหมาะสมในการเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายชุมชน เพื่อสะท้อนข้อมูล สภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองอยู่ตะกั่ว ทั้งนี้ถือว่าการปกป้องคลองของชุมชนย่อมเป็นการปกป้องชุมชนไปด้วยพร้อม ๆ กัน อีกทั้งน่าจะคาดหมายได้ว่าชุมชนจะสามารถนำกระบวนการสื่อสารที่ใช้ปกป้องคลอง ไปขยายผลเพื่อปกป้องชุมชนในมิติอื่น ๆ ต่อไป

๒. ปัญหานำการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้เลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นชุมชน ๑๒ ชุมชน (จาก ๖๐ ชุมชนที่กระจายอยู่ตลอดสายคลองอยู่ตะกั่ว) เพื่อให้ได้ภาพรวมที่ครบถ้วนของชุมชนสองฝั่งคลองอยู่ตะกั่ว ทั้งนี้ชุมชนที่เลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาสมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ยังเป็นคนในท้องถิ่นที่ตั้งรกรากมานาน มีข้อมูลการสื่อสารในอดีตผ่านบุคคลผู้แก่ผู้เฒ่าในชุมชน บางชุมชนยังมีการละเล่นที่เป็นสื่อพื้นบ้านอย่างชัดเจน เช่น ลิเกลาฮู ในบ้านท่าโพธิ์ โดยกำหนดปัญหานำการวิจัยไว้ดังนี้

- ๑.ชุมชนคลองอยู่ตะกั่วมีรูปแบบและกระบวนการสื่อสารภายในชุมชน ระหว่างชุมชน โดยเฉพาะการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องชุมชนในอดีตและปัจจุบันอย่างไร
- ๒.ในปัจจุบันสื่อพื้นบ้านมีบทบาทต่อชุมชนอย่างไร
- ๓.กระบวนการสื่อสารทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอยู่ตะกั่วได้มากน้อยเพียงใด
- ๔.อะไรคือกลยุทธ์และกิจกรรมที่เหมาะสมในการเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายชุมชน เพื่อสะท้อนข้อมูล สภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองอยู่ตะกั่ว โดยสื่อชุมชนและสื่อทางการ

๓. วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.เพื่อสำรวจศึกษาเรียนรู้รูปแบบและกระบวนการสื่อสารของชุมชนคลองอยู่ตะกั่วในอดีตและปัจจุบัน ทั้งภายในชุมชน ระหว่างชุมชน โดยเฉพาะการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องชุมชน
- ๒.ประเมินศักยภาพของสื่อพื้นบ้านของชุมชน ในสถานการณ์ปัจจุบัน
- ๓.เพื่อใช้กระบวนการสื่อสารให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ข่าวสาร ของชุมชนบริเวณคลอง

อุตุตะภา

๔. แสงวาทกฤษฎีและกิจกรรมเพื่อเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อสะท้อนข้อมูลสภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองอุตุตะภา โดยสื่อชุมชนและสื่อทางการ

๔. ขอบเขตการวิจัย

๔.๑ ขอบเขตด้านพื้นที่ชุมชนเป้าหมาย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้กำหนดขอบเขตการศึกษาในพื้นที่ริมคลองอุตุตะภา กระจายทั้งชุมชนที่อยู่ในช่วงต้นน้ำ ชุมชนกลางน้ำ และชุมชนที่ตั้งอยู่ปลายน้ำ (ดูเกณฑ์การเลือกพื้นที่ในระเบียบวิธีวิจัย) เพื่อให้ครอบคลุมลักษณะที่แตกต่างของชุมชน ตลอดสายน้ำ และเพื่อให้สอดคล้องกับวิธีการสื่อสารของชุมชนแต่เดิมมา ที่ใช้คลองเป็นแกนของการเดินทางติดต่อสื่อสารผ่านชุมชนริมคลองทั้งสามกลุ่มเพื่อขยายการสื่อสารไปยังชุมชนอื่น ๆ ทั้งนี้ชุมชนที่นักวิจัยเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างนี้ได้ศึกษา มีดังนี้

ชุมชนต้นน้ำ ๔ ชุมชน

- บ้านหัวถนน
- บ้านระตะ
- บ้านแม่น้ำ
- บ้านคลองรำ

กลางน้ำ ๔ ชุมชน

- บ้านท่าโพธิ์
- บ้านม่วงก้อง
- บ้านชายคลอง
- บ้านบางหัก

ปลายน้ำ ๔ ชุมชน

- บ้านท่าช้าง
- บ้านบางกล้า
- บ้านท่าเมรุ
- บ้านเกาะน้ำรอบ

๔.๒ ขอบเขตด้านกิจกรรมและเนื้อหา

๑. เก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชนเพื่อใช้เป็นข้อมูลเริ่มต้นในการวิจัย โดยลงพื้นที่เก็บ ข้อมูลวิจัยเป็นเวลา ๔ เดือน เน้นการสัมภาษณ์เจาะลึกแกนนำชุมชน สมาชิกชุมชน และศึกษาจากเอกสารที่มีอยู่

๒. เวทีวิจัยร่วมกับแกนนำชุมชน เป็นเวทีสัมมนาพูดคุยเพื่อเก็บข้อมูลร่วมเรียนรู้ การสื่อสารชุมชน และเพื่อเตรียมตัวบุคคลจากชุมชน ให้มีความพร้อมในการเข้าร่วมทีมวิจัย เพื่อการสร้างเครือข่ายต่อไป ใช้เวลาเตรียมการและปฏิบัติงาน ๑ เดือน จัดเวที ๒ ครั้ง ใช้เวลาสัมมนา ๑ วัน

๓. เวทีวิจัยแม่บ้านชุมชน เป็นเวทีสัมมนาพูดคุยเพื่อเก็บข้อมูลร่วมเรียนรู้และเสริมศักยภาพของสตรีในชุมชนในการสื่อสารและเชื่อมเครือข่ายการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอุตุตะภา ใช้เวลาเตรียมการและปฏิบัติงาน ๑ เดือน จัดเวที ๒ ครั้ง ใช้เวลาสัมมนา ๑ วัน

๔.เวทีวิจัยเยาวชนชุมชน เป็นเวทีสัมมนาพูดคุยเพื่อเก็บข้อมูลร่วมเรียนรู้และเสริมศักยภาพของเยาวชนในการสื่อสารและการเชื่อมเครือข่ายการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา ใช้เวลาเตรียมการและปฏิบัติงาน ๑ เดือน จัดเวที ๑ ครั้ง ใช้เวลาสัมมนา ๑ วัน

๕.เวทีวิจัยภูมิปัญญาการสื่อสารในชุมชน เป็นเวทีสัมมนาพูดคุย แลกเปลี่ยน ข้อมูลเรียนรู้ และค้นหาภูมิปัญญาการสื่อสารในชุมชนมาปรับใช้กับกระบวนการสื่อสารในปัจจุบันเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา ใช้เวลาทำงาน ๙ เดือน ใน ๑๒ ชุมชน เดือนงานล่วงหน้าในแต่ละชุมชนไม่น้อยกว่า ๑ เดือน โดยจัดเวทีชุมชนๆละ ๑ ครั้ง รวม ๑๒ ครั้ง ใช้เวลาจัดเวทีละ ๑ วัน

๖. การเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน ได้แก่ ร่วมนั่งดื่มชาและสนทนากับสมาชิกชุมชน ในร้านน้ำชาของชุมชน ร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน เช่น การพัฒนาถนน ร่วมกิจกรรมการประกอบอาชีพ เช่นการให้อาหารปลาในกระชัง ร่วมงานประเพณี เช่นงานวัด งานบวช งานศพ เพื่อให้ได้ข้อมูลจากการสังเกตและการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ

๗.เวทีวิจัยเพื่อเก็บข้อมูลและร่วมศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาการสื่อสารในอดีตของเครือข่ายชุมชนริมคลองอู่ตะเภา และเวทีวิจัยเพื่อศึกษาสภาพการสื่อสารของเครือข่ายชุมชนในปัจจุบันและมองอนาคตของการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภาของเครือข่ายชุมชนริมคลองอู่ตะเภา เป็นเวทีร่วมของทั้ง ๑๒ ชุมชน เป้าหมาย ใช้เวลาเตรียมการและปฏิบัติงาน ๒ เดือน จัดเวที ๑ ครั้ง ใช้เวลา ๑ วัน กำหนดผู้เข้าร่วม ๘๐ คน

๔.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ใช้เวลาศึกษาวิจัย ๑๘ เดือน เริ่ม ๑๕ มกราคม ๒๕๔๕-๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๖

๕. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ชุมชน	หมายถึง ชุมชน ๑๒ ชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย บ้านหัวถนน บ้านระตะ บ้านแม่่น้ำ บ้านคลองรำ บ้านท่าโพธิ์ บ้านม่วงก้อง บ้านบางหัก บ้านท่าช้าง บ้านบางกล้า บ้านท่าเมรุ บ้านเกาะน้ำรอบ
ชุมชนต้นน้ำ	หมายถึง ชุมชนในพื้นที่วิจัยที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งเป็นเขตป่าต้นน้ำ บริเวณคลองใหญ่ และ

คลองรำ ซึ่งเป็นคลองที่ไหลรวมกันเป็นคลองอุตะเถา ประกอบด้วย บ้านหัวถนน บ้านระตะ บ้านแม่น้ำ และบ้านคลองรำ

ชุมชนกลางน้ำ หมายถึง ชุมชนในพื้นที่วิจัยที่ตั้งอยู่ริมคลองที่เริ่มเรียกว่าคลองอุตะเถา เรื่อยไปจนถึงบ้านบางหักซึ่งอยู่ในเขตเมืองหาดใหญ่ ประกอบด้วย บ้านท่าโพธิ์ บ้านม่วงกือ่ง บ้านชายคลอง บ้านบางหัก

ชุมชนปลายน้ำ หมายถึง ชุมชนในพื้นที่วิจัยที่ตั้งอยู่บนฝั่งคลองอุตะเถาในสวนปลายน้ำที่กำลังจะไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา น้ำในคลองส่วนนี้จะได้รับอิทธิพลจากน้ำทะเลหนุนในช่วงหน้าแล้ง ทำให้น้ำในคลอง อุตะเถาในชุมชนบริเวณนี้เป็นน้ำกร่อย ประกอบด้วย บ้านท่าช้าง บ้านบางกล้า บ้านท่าเมรุ และบ้านเกาะน้ำรอบ

เวทีวิจัย หมายถึง การจัดให้กลุ่มเป้าหมาย เช่น กลุ่มแกนนำ กลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มเยาวชน ได้มาร่วมตัวกันร่วมกับนักวิจัย เพื่อทำความรู้จัก ถ่ายทอดความรู้ ความคิด ประสพการณ์ในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับคลองอุตะเถา และการปกป้องชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

กลุ่มแกนนำ หมายถึง กลุ่มของผู้นำในชุมชน ทั้งผู้นำที่เป็นทางการ เช่น อบต. ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการแต่มีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นร่วมทำกิจกรรมของชุมชน ได้รับการยอมรับจากชุมชน

กลุ่มแม่บ้าน หมายถึง กลุ่มของผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในชุมชน ทั้งที่มีการจัดตั้งเป็นกลุ่ม ชัดเจน เช่น กลุ่มแม่บ้าน และผู้หญิงที่รวมตัวกันตามวาระโอกาสเพื่อช่วยงานของชุมชน

กลุ่มเยาวชน หมายถึง กลุ่มของเด็กเยาวชนที่เป็นลูกหลานของคนในชุมชน

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ หมายถึง ผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในชุมชน

การสื่อสาร หมายถึง การถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสาร ทั้งข่าวสารของชุมชนและข่าวสารจากภายนอกชุมชน

บริบทการสื่อสาร	หมายถึง สภาพแวดล้อม ปัจจัย ที่เอื้อให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพเต็มที่ เกิดการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างกว้างขวาง
สื่อชุมชน	หมายถึง สื่อ/ช่องทางสำหรับการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในชุมชน เช่น หอกระจายข่าว ร้านน้ำชา วงหอนก
สื่อทางการ	หมายถึง สื่อที่มีผู้ส่งสารซึ่งกำหนดไว้อย่างชัดเจน มีลักษณะที่เป็นสื่อทางเดียว เช่น คำสั่งจากหน่วยราชการ เอกสารประกาศ
สื่อพื้นบ้าน	หมายถึง สื่อที่ถ่ายทอดเรื่องราวข้อมูลโดยสมาชิกชุมชน ผ่านการแสดง การร้องรำ หรือ พิธีกรรม ประเพณี เป็นสื่อที่ปรากฏอยู่ในชุมชนมาช้านาน
เครือข่าย	หมายถึง การมีพันธกิจร่วมกัน ประสานงานร่วมมือร่วมใจกัน เพื่อดำเนินกิจกรรมบางอย่างของกลุ่ม มีการจัดระเบียบโครงสร้างความสัมพันธ์และกิจกรรมของเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน หรือระดับระหว่างชุมชน
การปกป้องคลอง	หมายถึง การที่ชุมชนร่วมกันฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของคลองที่ทรุดโทรมให้ดีขึ้น ร่วมกันป้องกันปัญหาที่จะก่อความเสียหายให้กับคลองไม่ว่าจะเป็นปัญหาคูณภาพน้ำ ปัญหาปริมาณน้ำ ปัญหาสภาพธรรมชาติริมคลอง และสภาพตลิ่ง ปัญหาพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่ลดน้อยลง เป็นต้น
การปกป้องชุมชน	หมายถึง การที่ชุมชนร่วมดูแลกำหนดทิศทางชุมชนด้วยตน ปกป้องผลกระทบที่จะเกิดขึ้นแก่วิถีชีวิตของตนเอง เช่น ด้านอาชีพ ด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน และตรวจสอบรวมทั้งมีส่วนร่วมในนโยบายหรือแผนงานพัฒนาจากภายนอกที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

๖. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ผลที่คาดว่าจะได้รับมีสามระดับคือผลในระดับข้อมูล ข้อประเมินวิเคราะห์ ผลในระดับความรู้ และผลในทางปฏิบัติ ดังนี้

ผลในระดับข้อมูล ข้อประเมินวิเคราะห์

๑. ข้อมูลเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมผู้นำ

และสมาชิกชุมชนคลองอู่ตะเภา ประกอบด้วย

- ๑.๑ ประวัติชุมชน
- ๑.๒ วิถีชีวิต
- ๑.๓ ลักษณะการสื่อสารภายในชุมชน และสื่อพื้นบ้าน
- ๑.๔ ข้อมูลด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

๒. ข้อมูลสรุปและผลการจัดเวทีวิจัยร่วมกับแกนนำชุมชน

๓. ข้อมูลสรุปและผลการจัดเวทีวิจัยร่วมกับแม่บ้านชุมชน ประกอบด้วย

- ๓.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้น้ำและประโยชน์ในครัวเรือนจากคลองอู่ตะเภา
- ๓.๒ สภาพและบทบาทการสื่อสารและเชื่อมโยงเครือข่ายการปกป้องคลองอู่ตะเภาของผู้หญิงในชุมชน
- ๓.๓ แนวทางและข้อมูลสรุปของการเสริมศักยภาพผู้หญิงในชุมชนให้มีบทบาทการสื่อสารและเชื่อมโยงเครือข่ายการปกป้องคลองอู่ตะเภา

๔. ข้อมูลสรุปและผลการจัดเวทีวิจัยร่วมกับเยาวชนในชุมชน ประกอบด้วย

- ๔.๑ วิถีชีวิต การศึกษา และทัศนคติของกลุ่มคนรุ่นใหม่ของชุมชน
- ๔.๒ รูปแบบการสื่อสารของเยาวชนชุมชน
- ๔.๓ แนวทางและข้อมูลสรุปของการเสริมศักยภาพเยาวชนในชุมชนให้มีบทบาทการสื่อสารและเชื่อมโยงเครือข่ายการปกป้องคลองอู่ตะเภา

๕. ข้อมูลจากการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนเพื่อค้นหาภูมิปัญญาการสื่อสารในชุมชนจากกลุ่มสื่อพื้นบ้าน กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ และกลุ่มกิจกรรมภายในชุมชน

๖. ข้อมูลศักยภาพของกลุ่มบุคคลแต่ละกลุ่มในชุมชน เปรียบเทียบผลตามความแตกต่างของสถานภาพและบทบาทในชุมชน

๖.๑ แกนนำชุมชน	๖.๒ แม่บ้านชุมชน
๖.๓ เยาวชนชุมชน	๖.๔ ผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชน

๗.ข้อมูลรูปแบบและกระบวนการการสื่อสารทั้งภายในและระหว่างชุมชนในการปกป้องคลองอยู่ตะเภา

๗.๑ ภูมิปัญญาการสื่อสารในอดีต

๗.๒ สภาพการสื่อสาร และศักยภาพของสื่อพื้นบ้านของชุมชนในสถานการณ์ปัจจุบัน

๘.แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพการสื่อสาร และสร้างเครือข่ายเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะเภาในอนาคต

๘.๑ บริบทที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและเรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอยู่ตะเภา

๘.๒ กลยุทธ์และกิจกรรม เพื่อเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อสะท้อน

ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองอยู่ตะเภา และการปกป้องคลองอยู่ตะเภา

โดยสื่อชุมชนและสื่อทางการ

ผลในระดับความรู้

คาดว่าจะได้องค์ความรู้ เรื่องการใช้การสื่อสาร เพื่อการสร้างเครือข่ายชุมชน ในการปกป้องตัวเองจากปัญหาสิ่งแวดล้อม มลภาวะ หรือกระทั่งยกระดับไปสู่การใช้เครือข่ายการสื่อสารนี้ไปปกป้องชุมชนในมิติของสภาพปัญหาอื่น ๆ โดยทั่วไป รวมทั้งได้องค์ความรู้ในประเด็นแนวทางการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน และข้อสังเกตในการทำงานกับชุมชนสำหรับการวิจัยภาคสนามหรือการวิจัยที่จะทำกับชุมชนในอนาคต

ผลในทางปฏิบัติ

คาดว่าจะได้เครือข่ายการสื่อสารของชุมชนเพื่อการปกป้องคลองอยู่ตะเภา ซึ่งอาจสามารถขยายผลไปสู่การปกป้องชุมชนในด้านอื่น ๆ และอาจขยายพื้นที่ครอบคลุมทั้งลุ่มน้ำอยู่ตะเภาได้ในที่สุด

๗. แผนการดำเนินงานตามกรอบการวิจัย

ระยะลงพื้นที่เก็บข้อมูลชุมชน

กิจกรรม	เดือน				ผลที่คาดว่าจะได้รับ
	๑	๒	๓	๔	
๑. ศึกษารายชื่อผู้สนใจจากเอกสาร งานวิจัย					๑. ได้ข้อมูลเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผู้นำและสมาชิกชุมชนคล่องตัวและภาค
๒. เก็บข้อมูลจากการสังเกต					
๓. เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์					

ระยะการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มแกนนำ กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชน

กิจกรรม	เดือน				ผลที่คาดว่าจะได้รับ
	๕	๖	๗	๘	
กิจกรรม					๒. ได้ข้อมูลสรุปและผลการจัดเวทีวิจัยร่วมกับแกนนำชุมชน ๓. ได้ข้อมูลสรุปและผลการจัดเวทีวิจัยร่วมกับแม่บ้านชุมชน ๔. ได้ข้อมูลสรุปและผลการจัดเวทีวิจัยร่วมกับเยาวชนในชุมชน
๔. ลงพื้นที่เตรียมเวทีวิจัย					
๕. เวทีวิจัยร่วมกับแกนนำชุมชน					
๖. เวทีวิจัยร่วมกับแม่บ้านชุมชน					
๗. ส่งรายงานความก้าวหน้า ครั้งที่ ๑					
๘. เวทีวิจัยร่วมกับเยาวชนชุมชน					

ระยะเวลาการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน

กิจกรรม	เดือน				ผลที่คาดว่าจะได้รับ
	๑	๑	๑	๒	
	๗	๘	๙	๐	
๒๔. ลงพื้นที่เตรียมการเวทีวิจัยระหว่างชุมชน					๘. ได้แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพการสื่อสาร และสร้างเครือข่ายเพื่อปกป้องคลองคูตะเภานอนาคต
๒๕. จัดเวทีวิจัยร่วมระหว่างชุมชน					
๒๖. เขียนรายงานฉบับสมบูรณ์					

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย

แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัย

แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยซึ่งจะนำเสนอในบทนี้จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนรวม ๘ หัวข้อ ได้แก่

ตอนที่ ๑ ชุดทฤษฎีการสื่อสารทั่วไป

๑. แบบจำลองกระบวนการสื่อสาร SMCR
๒. แนวคิดทฤษฎี เกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา
๓. แนวคิดการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม (Participatory communication)
๔. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของการสื่อสารที่มีต่อการมีส่วนร่วม
๕. แนวคิดเรื่องประชาสังคมและชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดี

ตอนที่ ๒ ชุดรูปแบบการสื่อสารเฉพาะ

๖. งานวิจัยเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน
๗. แนวคิดเรื่องการใช้บุคคลที่สามที่เป็นกลาง
๘. แนวคิดเรื่อง ผู้นำการเปลี่ยนแปลง Change agent
๙. แนวคิดเรื่องการวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสาร (Communication Network Analysis)

แบบจำลองกระบวนการสื่อสาร SMCR

องค์ประกอบของแบบจำลอง SMCR ประกอบด้วย

S (sender) ผู้ส่งสาร

M (message) สาร

C (channel) ช่องทางหรือสื่อที่นำสารไป

R (receiver) ผู้รับสาร

ผู้วิจัยใช้แบบจำลองกระบวนการสื่อสารเพื่อใช้ตั้งเป็นประเด็นในการพิจารณาการเพิ่มศักยภาพของกระบวนการสื่อสารภายใต้ความเชื่อที่ว่า การสื่อสารจะดำเนินไปอย่างมีคุณภาพ ก่อให้เกิดห้วงเวลาของการแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ข่าวสารกันอย่างมีประสิทธิภาพได้ องค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบที่รวมกันขึ้นเป็นกระบวนการสื่อสารทั้งกระบวนการจะต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสมและไม่บกพร่องจนกลายเป็นอุปสรรคขัดขวางกระบวนการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพของชุมชน

แนวคิดทฤษฎี เกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา

การสื่อสารมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาหรือไม่ มากน้อยเพียงใดยังคงเป็นประเด็นให้นักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ได้ศึกษากันไป เนื่องจากมีทั้งผู้เห็นด้วยและเห็นแย้งว่าการสื่อสารจะมีอิทธิพลหรือบทบาทในการพัฒนา หรือแม้แต่ผู้ที่เห็นด้วยว่าการสื่อสารมีความสำคัญไม่ทางใดก็ทางหนึ่งในกระบวนการพัฒนาก็ยังมีแนวคิดที่ย่อยลงไปอีกว่า แล้วอะไรคือบทบาทที่เหมาะสมถูกต้องของการสื่อสารในกระบวนการพัฒนา

นักวิชาการด้านการสื่อสารหลายท่าน อาทิ Tehranian (1995: 275-303) Singhal และ Sthapitanonda (1996, vol: 10-25) รวมทั้ง Servaes (1996: 29-43) ได้อธิบายกรอบแนวคิดในการสื่อสารและการพัฒนาไว้ ๓ กรอบแนวคิดคือ

๑. Modernization paradigms หรือ Dominant paradigms กรอบแนวคิดนี้มองว่าสังคมหรือประเทศจะพัฒนาขึ้นไปได้ต้องเกิดจากการนำความคิดใหม่หรือนวัตกรรมเข้ามาในสังคม โดยมีวัตถุประสงค์ต้องการให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยไม่มองถึงการพัฒนาด้านจิตใจหรือสังคม สื่อมวลชนในกรอบแนวคิดนี้จะทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการแสวงหาวัตถุให้รับเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนา การสื่อสารจะมีลักษณะ top-down หรือ one-way คือเป็นการสื่อสารจากบนลงล่าง และเป็นการสื่อสารทางเดียว

๒. Dependency paradigms คือกรอบการพัฒนาที่มุ่งสกัดกั้นการรับเอาอารยธรรมตะวันตก เนื่องจากพิจารณาว่าตนและสังคม กำลังถูกครอบงำหรือถูกชักนำให้มีความคิด ความเชื่อ ค่านิยมแบบตะวันตกซึ่งไม่เหมาะสมกับตนเอง สื่อมวลชนภายใต้กรอบแนวคิดนี้จะใกล้เคียงกับกรอบแนวคิดแรก

คือต้องทำหน้าที่กระตุ้นให้คนพัฒนาไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือ เศรษฐกิจที่เจริญเติบโตของประเทศเช่นกัน แต่จะหยุดรับข้อมูลข่าวสารจากตะวันตก

๓. Multiplicity paradigms หรือ Alternative paradigms เป็นแนวคิดที่เชื่อว่าการพัฒนาจะเกิดขึ้นได้ไม่ว่าในด้านใด ต้องเกิดจากความต้องการของคนในสังคม และการมีส่วนร่วมของประชาชน เป้าหมายของการพัฒนาจะแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละสังคม สื่อมวลชนในแนวคิดนี้จะทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนข้อมูลข่าวสารและช่วยกระตุ้นให้ประชาชนรู้จักคิด รู้จักวิเคราะห์ รู้จักแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน เข้าใจปัญหาต่างๆ และรู้จักตัดสินใจที่จะพัฒนา

Hornik (1980, vol 30) เสนอว่าการสื่อสารเป็นเครื่องมือที่ช่วยสนับสนุนหรือเป็นองค์ประกอบในการพัฒนา อย่างไรก็ตามเทคโนโลยีการสื่อสารจะให้ผลสัมฤทธิ์ในการช่วยการพัฒนาหรือไม่ขึ้นอยู่กับนำไปใช้เป็นสำคัญ

แนวคิดการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม (participatory communication)

รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ (๒๕๔๔) กล่าวถึงเป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับชุมชนว่า หมายรวมถึง

๑. การกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง เช่นการนำเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านมาเผยแพร่ในวงกว้าง

๒. การสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมและเพื่อให้เห็นคุณค่าความคิดและความเชื่อของเขา

๓. การพิสูจน์ความเชื่อของชุมชนที่เคยคิดว่าตนเองไม่สามารถใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ซับซ้อนได้ การเข้ามาฝึกฝนอบรมการผลิตสื่อจะพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นพวกเขาสามารถใช้เทคโนโลยีใหม่สมัยใหม่ได้หากมีโอกาส

๔. การสร้างทักษะในการสร้างสื่อให้กับชุมชน เพื่อเป็นช่องทางที่ชุมชนจะส่งข่าวสารออกไปจากจุดยืน มุมมอง และทัศนะของตนเอง

๕. การแสดงความรู้สึก ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหา เพื่อเป็นช่องทางที่ชุมชนจะส่งข่าวสารออกไปจากจุดยืน มุมมอง ทัศนะของตนเอง

๖. ผลการสื่อสารของชุมชนที่อาจจะเกิดจากการริเริ่มของบางส่วนของชุมชนหรือจากชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จะช่วยกระตุ้นสติสัมปชัญญะและความรับผิดชอบให้กับสมาชิกในชุมชนหรือชุมชนอื่นๆ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เราต้องยอมรับว่า ผลจากการใช้กระบวนการทัศน์การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมแบบบนลงล่างนั้นไม่เพียงแต่จะไม่ได้เกิดผลตามที่คาดหวังเอาไว้เท่านั้น หากทว่ายังทั้งร่อยรอยแห่งความสูญเสียในเชิงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเอาไว้ด้วย กล่าวคือ ชาวบ้านจะเกิดวัฒนธรรมแห่งการพึ่งพา การรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก และไม่เชื่อมั่นว่าตนเองจะแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยความสามารถของตนเอง

๗. สัดส่วนสาระของสื่อ เนื่องจากเนื้อหาของการสื่อสารชุมชนเน้นเรื่องราวที่มีสาระประโยชน์ต่อชีวิตของชุมชนเอง ดังนั้นสื่อประเภทนี้จึงช่วยเพิ่มสัดส่วนของการสร้างสื่อที่มีสาระให้แก่ชุมชนให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น เพื่อถ่วงดุลกับการสื่อสารที่มุ่งเน้นแต่ความบันเทิง และการหลีกเลี่ยงปัญหา (Escapist) ที่สื่อจากภายนอกอัดฉีดเข้าไปในชุมชนทั้งนี้การมีส่วนร่วมในการสื่อสารของชุมชนนั้นกระทำได้ในหลายระดับ ประกอบด้วย

๑. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ผู้ใช้สาร (Audience/Receiver/User)
๒. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง/ ผู้ผลิต/ ผู้ร่วมแสดง (Sender/ Producer/ Co-producer/ Performance)
๓. การมีส่วนร่วมในฐานะวางแผนและกำหนดนโยบาย (Policy Maker/ Planner)

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ ผู้ใช้สาร

เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับล่างสุด กล่าวคือ ในกระบวนการสื่อสารตั้งแต่ต้นยังอยู่ในการกำหนดของผู้ส่งสาร ไม่ว่าจะเป็นการเลือกประเด็นเนื้อหา การเลือกวิธีการนำเสนอ ไปจนกระทั่งการเลือกช่องทางสื่อที่จะใช้เผยแพร่ และผู้รับสารก็ยังคงมีฐานะเป็นเพียงผู้รับสารแต่เพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะต้องเปลี่ยนแปลงไปสำหรับฐานะของผู้รับสารในการสื่อสารชุมชนแบบมีส่วนร่วมก็คือ

- ต้องมีการขยายแนวคิดของผู้รับสารให้ตระหนักถึงสิทธิที่จะรู้ของตน (Right to Know/ Right to be Informed) และนอกจากนั้นสิทธินี้ยังขยายไปถึงสิทธิที่จะบอกเล่าข้อมูลข่าวสารของตนต่อสาธารณะด้วย (Right to Inform)
- จะต้องสร้างหลักประกันในการมีส่วนร่วมของผู้รับสารทั้งในช่วงขาเข้า (Input) และช่วงขาออก (Output) เช่น ในช่วงนำเข้าข้อมูลจะต้องมีการสำรวจว่ามีช่องทางข่าวสารอะไรบ้างสำหรับชุมชน โอกาสในการเข้าถึงเป็นอย่างไร เนื้อหาของข่าวสารนั้นเกี่ยวข้องกับชุมชน

หรือเปล่า และมีรูปแบบการนำเสนอในลักษณะอย่างไร (ตามเกณฑ์ของการสื่อสารชุมชนที่ได้กล่าวข้างต้น) ในช่วงของการส่งข้อมูลจากชุมชนก็เช่นกัน

- ปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสารก็คือ ช่องทางข่าวสาร (Channel) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบางช่วงเวลาที่เป็นช่วงระยะเวลาสำคัญของชุมชน ตัวอย่างเช่น เมื่อมีกรณีคณะรัฐมนตรีสั่งยุบหรือการทำประชาพิจารณ์ในต่างจังหวัด และมีการถ่ายทอดรายการดังกล่าวผ่านสื่อมวลชน จะต้องมีการสำรวจว่ามีช่องทางอะไรบ้างที่ประชาชนบริเวณดังกล่าวจะได้รับ-ส่งข่าวสารอย่างทั่วถึง ในกรณีเช่นนี้มาตรการการเพิ่มช่องทางการสื่อสาร (Addition of Channel) เป็นสิ่งที่จำเป็น

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง/ ผู้ผลิต/ ผู้ร่วมผลิต/ ผู้ร่วมแสดง

เป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นมาและจำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขใหม่ๆเพิ่มเติมหรือต้องมีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเก่าๆที่มีอยู่ การเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ผลิตหรือผู้ร่วมผลิตนั้น ยังแบ่งออกได้เป็นหลายขั้นตอนตามหลักแนวคิดของการผลิตสื่อ คือ

- ขั้นตอนการผลิต (Pre-production Stage) อันได้แก่ขั้นตอนการเตรียมการผลิตสื่อ กิจกรรมในขั้นตอนนี้จะประกอบด้วย การเลือกประเด็นหัวข้อ การเลือกแง่มุมที่จะนำเสนอ การรวบรวมข้อเท็จจริงที่จะนำมาใช้เป็นวัตถุดิบ การเขียนบทต่างๆ การคัดเลือกฉากและตัวแสดง ฯลฯ
- ขั้นตอนการผลิต (Production Stage) ได้แก่ ขั้นตอนของการลงมือผลิต เช่น การเข้าห้องจัดรายการในกรณีของวิทยุ การลงมือถ่ายทำในกรณีของ วีดิโอ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ ฯลฯ
- ขั้นตอนหลังการผลิต (Post-production Stage) ได้แก่ ขั้นตอนหลักการถ่ายทำเสร็จแล้วก็ต้องมีการตัดต่อ การอัดเสียงประกอบ การเพิ่มเติมด้านเทคนิคต่างๆ

ชุมชนอาจจะเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง ซึ่งแต่ละขั้นตอนอาจจะต้องมีการสร้างเงื่อนไขใหม่ๆ เช่น หากต้องการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการผลิต ก็จำเป็นต้องมีการอบรมให้ชาวบ้านเรียนรู้การใช้อุปกรณ์เสียก่อน อย่างไรก็ตามจะเป็นการดีอย่างยิ่งที่จะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุดในลักษณะการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ระหว่างนักสื่อสารมวลชนกับชุมชนแม้ว่าชาวบ้านอาจจะไม่มีเวลาที่จะมาเรียนรู้การใช้อุปกรณ์เครื่องมือได้อย่างชำนาญจนถึงขั้นการลงมือผลิตได้ด้วยตนเองก็ตาม อันที่จริงการใช้เครื่องมือชิ้นนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นของการมีส่วนร่วม ซึ่งชาวบ้านอาจจะไม่จำเป็นต้องลงมือใช้เครื่องมือเอง แต่ก็สามารถจะเข้าร่วมได้อย่างเต็มที่ เช่น ในขั้นตอนก่อนการผลิตการให้ชาวบ้านเป็นคนเลือกประเด็น วิธีการที่จะนำเสนอ เลือกสถานที่ที่จะใช้ถ่ายทำ

และหลังจากที่ถ่ายทำออกมาแล้ว ก็นำมาฉายให้ชาวบ้านชมก่อน เพื่อแสดงความคิดเห็นพูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนะกัน

สำหรับในขั้นตอนหลังการผลิตนั้นก็นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการติดต่อเทปเสียงหรือเทปโทรทัศน์นั้นมีความสำคัญในการถ่ายทอดความหมายออกไปในขั้นตอนนี้ อาจจะใช้รูปแบบการทำงานติดต่อร่วมกันระหว่างนักสื่อมวลชนกับชาวบ้าน หรือหลังจากที่นักสื่อมวลชนติดต่อเสร็จเรียบร้อยแล้วก็นำไปให้ชาวบ้านดูเพื่อรับฟังความคิดเห็นแล้วนำมาปรับปรุง

นอกเหนือจากความจำเป็นในการสร้างเงื่อนไขใหม่ๆ เช่น การฝึกอบรมด้านการใช้เครื่องมือการผลิตแก่ชาวบ้านแล้ว การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับการผลิตนี้ยังต้องมีการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปเงื่อนไขเก่าๆบางประการอีกด้วย เช่น การปฏิรูปองค์กรสื่อบริการมวลชนและวิธีการทำงานของนักสื่อบริการมวลชน

การมีส่วนร่วมในฐานะวางแผนและกำหนดนโยบาย

การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบายนั้น ถือว่าเป็นรูปแบบสูงสุดของการมีส่วนร่วมและดังที่ได้สังเกตเห็นว่า ยิ่งระดับของการมีส่วนร่วมสูงขึ้นเท่าใด สัดส่วนของชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมได้ก็จะเล็กลง กล่าวคือ ในระดับของผู้รับสาร คนในชุมชนทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้ แต่เมื่อขึ้นมาถึงขั้นการผลิต ก็อาจจะมีคนบางกลุ่มในชุมชนเท่านั้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมได้ จนกระทั่งถึงขั้นตอนสุดท้ายคือ ระดับการวางแผนและนโยบายนี้ก็จะมีตัวแทนบางคนเท่านั้นจากชุมชนที่จะเข้ามาดำเนินกิจกรรมในระดับนี้

ส่วนในระดับที่แคบลงอาจจะหมายถึง การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนและนโยบายของสื่อบางประเภทที่จะเข้ามาในชุมชน ตัวอย่างที่กำลังจะเกิดขึ้นในสังคมไทยคือ การทำวิทยุชุมชนที่ในโครงสร้างของการดำเนินงานจะต้องมีตัวแทนชาวบ้านเข้าไปอยู่ในทุกขั้นตอน คือทั้งระดับคณะกรรมการบริหารวิทยุ ทั้งระดับการผลิต กล่าวคือ เป็นการรับผิดชอบร่วมกัน ชุมชนเองก็ต้องรับผิดชอบต่อการทำงานของสื่อ ซึ่งรวมทั้งด้านงบประมาณ อุปกรณ์ บุคลากร ฯลฯ ส่วนสื่อนั้นก็ต้องตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของการสื่อสารที่มีต่อการมีส่วนร่วม

การพัฒนาที่แท้จริงต้องเกิดจากการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนเองในเมื่อการสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมโยงคนให้เข้ามาพัฒนาร่วมกัน ดังนั้นการสื่อสารจึงมีบทบาทต่อการมีส่วนร่วม ดังนี้

๑. ต้องให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการสื่อสาร

ประชาชนต้องเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งในฐานะผู้รับสารและผู้มีส่วนร่วมในการวางแผนและผลิตเนื้อหาของสื่อ

๒. ต้องเป็นการผลิตในท้องถิ่น

บทบาทการสื่อสารที่มีต่อการมีส่วนร่วมอีกประการหนึ่งคือเรื่องของเนื้อหา เนื้อหาที่ผลิตในท้องถิ่นจะเป็นสิ่งที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพราะเกี่ยวข้องโดยตรงและเข้ากับสภาพของผู้รับสาร

๓. ด้านมนุษยธรรม

การสื่อสารต้องมีมนุษยธรรม หมายความว่า การสื่อสารและการใช้สื่อต้องถือเอา "คน" เป็นเป้าหมาย มิใช่เอาเทคโนโลยีหรือกำไรเป็นเป้าหมาย

๔. ด้านคุณค่า

การสื่อสารและการใช้สื่อต้องช่วยให้ประชาชนเชื่อมั่นในระบบคุณค่าดั้งเดิมอันดีงามที่ตนมีอยู่ หากจะมีการเปลี่ยนแปลงอันใด การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องสอดคล้องกับคุณค่าเดิม

๕. ด้านการสร้างความเข้าใจ

การใช้สื่อต้องช่วยให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจปัญหาและสภาพแวดล้อมของตัวเอง

๖. ด้านความเป็นชุมชน

การสื่อสารนั้นก็ควรถูกนำมาใช้ เพื่อเสริมสร้างความสมานฉันท์ในหมู่ประชาชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2539 : 186-187)

แนวคิดเรื่องประชาสังคมและชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดี

เดวิท แมทิวส์ ได้เสนอแนวคิดเรื่องประชาสังคม โดยมีฉบับแปลและเรียบเรียงโดย จีรวิมล เสนาคำ ซึ่งกล่าวถึงยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างชีวิตสาธารณะ ไว้ ๔ ยุทธศาสตร์หลักคือ

๑) การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

สำนึกเรื่องการพึ่งพาอาศัยกันและกัน และผลประโยชน์ร่วมเป็นสิ่งที่ป็นนามธรรม เป็นอุดมคติและลึกลับ แต่จากการศึกษาของมูลนิธิเคตเตอร์ชี้ให้เห็นว่า สำนึกความเป็นชุมชนและความสัมพันธ์เชิงสาธารณะที่ทรงพลังนั้น เป็นสิ่งที่ก่อเกิดจากการทำกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ อันเป็นกิจกรรมที่เริ่มต้นด้วยการกำหนด

ประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนนี้ เป็นกิจกรรมสำคัญที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

“ใครเป็นผู้กำหนดปัญหาและปัญหาใดที่ได้รับเลือกเป็นปัญหาของชุมชน” เป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เมื่อไรก็ตามที่ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้กำหนดประเด็นปัญหาของชุมชน เมื่อนั้นก็เท่ากับเป็นการตัดผู้นำและสมาชิกชุมชนจำนวนมากออกจากการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาของชุมชน สมาชิกชุมชนและผู้นำโดยปกติมักจะหยิบยกหรือมองปัญหาชุมชนแตกต่างออกไปจากมุมมองของผู้เชี่ยวชาญหรือสถาบันต่างๆ ชาวบ้านหรือสมาชิกชุมชนมักมองและอธิบายปัญหาเป็นภาษาพื้นๆ ที่คุ้นเคยในชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชน และอธิบายปัญหาดังกล่าวอย่างเชื่อมโยงกับสิ่งที่คนในชุมชนเห็นว่ามีความสำคัญต่อพวกตนมากที่สุด อาทิ ชาวอเมริกันส่วนใหญ่มักมองปัญหายาเสพติดเชื่อมโยงกับปัญหาครอบครัวและชุมชน มากกว่าประเด็นการใช้กฎหมายป้องกันการนำเข้ายาเสพติด หากมีการนิยามปัญหายาเสพติดจากแง่มุมของกฎหมายก็เท่ากับเป็นการตัดแนวคิดของผู้คนที่มองว่าปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาความล้มเหลวของสถาบันครอบครัว ความอ่อนแอของชุมชน และการไร้โอกาสทางเศรษฐกิจของชุมชนออกไปจากการพิจารณา

การกำหนดประเด็นปัญหาโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนขบคิดกับปัญหาไม่เพียงแต่จากแง่มุมผลประโยชน์ของตนเท่านั้น หากแต่รวมไปถึงผลประโยชน์ของคนอื่นด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกในชะตากรรมร่วม และถือเป็นขั้นแรกของการนำประชาชนไปสู่สำนึกการแบกรับและร่วมแก้ไขปัญหากำลังเกิดขึ้นกับ ชุมชนของตน

การกำหนดประเด็นปัญหาชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นกิจกรรมที่มีพลวัต กิจกรรมอาจจะเริ่มจากการกำหนดประเด็นปัญหาและการพรรณนาประเด็นปัญหาดังกล่าวเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของครอบครัวและชุมชน ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้คนได้ขบคิดวิธีการในการจัดการกับปัญหาดังกล่าว จากนั้นจึงพยายามวางกรอบหรือเชื่อมโยงประเด็นปัญหาเข้ากับแนวทางหรือวิธีการแก้ไขปัญหแต่ละวิธีการ ตัวอย่างเช่น ปัญหายาเสพติด อาจจะวางกรอบแนวทางการแก้ปัญหาได้หลากหลายวิธี เช่น การกระตุ้นให้เยาวชนบอกบิดาเสพติด หรือการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยการทำโครงการเฝ้าระวังยาเสพติด หรือการทำโครงการแก้ไขปัญหายาเสพติดที่รากเหง้าของปัญหา คือ ความยากจน เป็นต้น การวางกรอบ การแก้ไขปัญหาดังเช่นนี้ เท่ากับเป็นการคลี่ทางเลือกต่างๆ ให้กับชุมชน และเท่ากับเป็นการช่วยประชาชนให้ขบคิดถึงวิธีการแก้ไขปัญหากำลังเผชิญ

๒) การสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์

การกำหนดและวางกรอบประเด็นปัญหาร่วมของชุมชน เป็นขั้นเริ่มต้นของการสร้างความสัมพันธ์เชิงสาธารณะ ทั้งนี้เพราะการสร้างทางเลือกร่วมกันย่อมเป็นหนทางไปสู่การดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยกัน แต่สิ่งนี้ทำได้ไม่ง่ายและต้องเผชิญกับความขัดแย้งอย่างเลี่ยงไม่ได้ เพราะคนในชุมชนแต่ละคนมองสิ่งที่มีคุณค่าต่อตนเองและต่อชุมชนไม่เหมือนกัน การกำหนดทางเลือกสาธารณะหรือทางเลือกของชุมชนจึงจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการสนทนาพูดคุยอย่างพินิจพิเคราะห์ (deliberative dialogue) ซึ่งเป็นคนละวิธีการกับการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิวาทะทางวิชาการ กระบวนการสนทนาอย่างพินิจพิเคราะห์ จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้เข้าร่วมสนทนาต่างเข้าร่วมด้วยฐานะที่เท่าเทียมกัน คือ ต่างก็เป็นพลเมืองเหมือนกัน และก็ต่อเมื่อผู้เข้าร่วมสนทนานั้นต่างมีโอกาสและเวลาซึ่งและได้รตรองทัศนะทุกทัศนะที่นำเสนอ ไม่ว่าทัศนะนั้นจะสนับสนุนหรือขัดแย้งกับทัศนะของตน

การสนทนาพูดคุยอย่างพินิจพิเคราะห์ เป็นกระบวนการการตัดสินใจที่เชื่อมโยงใกล้ชิดกับการปฏิบัติ แม้การสนทนาดังกล่าวจะไม่จบลงด้วยการเห็นพ้องต้องกันของคน แต่ก็เป็นการสร้างแนวทางกว้างๆ และเผยให้เห็นถึงเป้าหมายร่วมหรือเป้าหมายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของผู้เข้าร่วม นอกจากนี้การสนทนาอย่างพินิจพิเคราะห์ยังเป็นการสร้างสำนึกความเป็นไปได้ของการดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นตัวช่วยเสริมสร้างพลังรวมหมู่ในการดำเนินกิจกรรมตามที่ตัดสินใจ

จากการเข้าร่วมและติดตามเวทีการพูดคุยที่จัดโดยองค์กรการศึกษาและองค์กรทางสังคมในอเมริกันนับพันครั้ง ทำให้มูลนิธิเคตเตอร์มองเห็นบทบาทสำคัญของการสนทนาอย่างพินิจพิเคราะห์ บทบาทดังกล่าว ก็คือ บทบาทในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคน แม้ว่าผู้เข้าร่วมการสนทนาจะไม่ปรับเปลี่ยนทัศนคติของตนทั้งหมด แต่ผู้เข้าร่วมดังกล่าวก็ปรับเปลี่ยนทัศนะของตนที่มีต่อทัศนะของคนอื่น เวทีสนทนาดังกล่าวจึงทำหน้าที่คล้ายกับการนำเอาตัวผู้เข้าร่วมคนหนึ่งเข้าไปสัมผัสกับประสบการณ์ชีวิตของอีกคน การเรียนรู้ประสบการณ์ของคนอื่น หรือรับทัศนะของคนอื่นเข้ามาในสมอง ก็เท่ากับการเริ่มเปลี่ยนแปลงทัศนคติเดิมของตน พร้อมกับการเริ่มมองเห็นความเป็นไปได้ที่จะร่วมทำงานกับคนอื่น

๓) การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ

กิจกรรมสาธารณะแตกต่างจากกิจกรรมของกลุ่มผลประโยชน์ และต่างจากกิจกรรมของรัฐหรือกิจกรรมของสถาบันต่างๆ กิจกรรมขององค์กรสองประเภทหลังนี้ มักเป็นกิจกรรมที่มีรูปแบบตายตัว เป็นเส้นตรง และมักสัมพันธ์กับองค์กรด้านบริหาร ความสัมพันธ์ของการดำเนินกิจกรรมมักเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง คือมีลักษณะเป็นสายการบังคับบัญชา กิจกรรมมักจะเริ่มจากหน่วยงานราชการแล้วไปจบลงที่ประชาชน กิจกรรมของภาครัฐ มักเป็นกิจกรรมที่มีการบริหารจัดการอย่างละเอียดเข้มงวด แต่มักละเลยความคิดริเริ่มและการเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมของภาคประชาชน กิจกรรมสาธารณะไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดจบตายตัว คือ อาจจะเริ่มจากจุด

ไหนก็ได้และจบลงที่จุดไหนก็ได้เช่นกัน และเป็นกิจกรรมที่ระดมพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลาย และเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก เช่น การฟื้นฟูสวนสาธารณะ การทำความสะอาด ปลุกต้นไม้ หรือการ สร้างรั้วโดยเหล่าเพื่อนบ้าน เป็นตัวอย่างหนึ่งของกิจกรรมสาธารณะ เพื่อนบ้านที่ร่วมกันฟื้นฟูสวนสาธารณะมีปฏิสัมพันธ์กันในแนวระนาบ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์อย่างเคียงบ่าเคียงไหล่กัน คือ ต่างคนต่างมาสัมพันธ์กันในฐานะพลเมืองเหมือนกัน กล่าวในแง่หนึ่งกิจกรรมสาธารณะมิได้ก่อเกิดจากผลการวางแผนบริหารจัดการ มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ และมิได้เกิดจากแรงบันดาลใจของอำนาจพิเศษ แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิจารณา ซึ่งนำมาซึ่งการกำหนดแนวทางทั่วไปของการดำเนินกิจกรรมเผยให้เห็นผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกันของผู้เข้าร่วมและเป้าหมายที่อาจจะร่วมกันได้

แม้จะมีคุณภาพและลักษณะที่พิเศษแตกต่างจากกิจกรรมที่ดำเนินโดยภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน แต่กิจกรรมสาธารณะมิใช่กิจกรรมทดแทนกิจกรรมที่มีการวางแผนอย่างระมัดระวังโดยภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน กิจกรรมสาธารณะอาจจะเป็นกิจกรรมที่มีต้นทุนต่ำในสายตาของนักเศรษฐศาสตร์ แต่ก็ยังเป็นกิจกรรมที่ต้องการการติดต่อประสานงานในระดับหนึ่ง กิจกรรมสาธารณะเกิดจากเป้าหมายร่วมของผู้คน จึงก่อให้เกิดการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างพลังและความเข้มแข็งให้แก่กันและกันของผู้คน

กิจกรรมสาธารณะและกิจกรรมของภาครัฐ ต่างเป็นกิจกรรมที่ก่อความสัมพันธ์ในรูปแบบที่ต่างกัน คือ ความสัมพันธ์ในการดำเนินกิจกรรมของรัฐเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่งที่มีสายการบังคับบัญชา แต่กิจกรรมสาธารณะเป็นกิจกรรมที่ก่อความสัมพันธ์ของคนในแนวนอน ดังนั้นกิจกรรมทั้งสองรูปแบบจึงเป็นกิจกรรมที่จะช่วยเสริมพลังให้แก่กันและกัน เพื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่บีบรัด มากกว่าจะเป็นกิจกรรมที่ขัดแย้งหรือทดแทนกันและกัน

๔) การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ

ความสัมพันธ์เชิงสาธารณะก็ดูจะเดียวกับความสัมพันธ์รูปแบบอื่นของมนุษย์ คือ เมื่อความสัมพันธ์ถูกสร้างขึ้น ความสัมพันธ์นั้นก็อาจจะถูกทำลายหรือแตกหักได้ หากไม่มีการบำรุงรักษาให้คงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง สิ่งที่น่าเศร้าและเกิดขึ้นบ่อยก็คือ ความสัมพันธ์เชิงสาธารณะ มักจะถูกทำลายลงด้วยวิธีการประเมินผลการดำเนินกิจกรรม กล่าวคือ ใช้วิธีการประเมินผลกิจกรรมแบบดั้งเดิม ซึ่งมักเป็นการประเมินผลที่ลดทอนคุณค่าความสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมโดยเฉพาะคุณค่าของการมีส่วนร่วมและการแบกรับความรับผิดชอบของประชาชน และรวมไปถึงคุณค่าของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ทั้งนี้เพราะการประเมินผลแบบดั้งเดิมส่วนใหญ่เป็นการประเมินผลโดยผู้เชี่ยวชาญที่ใช้วิธีการ “ทางวิทยาศาสตร์” และวิธีการเชิงปริมาณ วิธีการทั้งสองแบบเป็นวิธีการที่มุ่งวัดเฉพาะสิ่งที่จับต้องได้ และมักเป็นวิธีที่ตัดการมีส่วนร่วมประเมินของประชาชน นั่นเท่ากับเป็นการลดคุณค่าความเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบของประชาชนต่อกิจกรรม หรือต่อโครงการที่ดำเนินการ

แต่หากประสงค์ให้ความสัมพันธ์เชิงสาธารณะคงอยู่ยาวนาน จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน คือให้พวกเขาเป็นคนตัดสินว่าความพยายามและกิจกรรมที่ดำเนินการใดที่มีประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชนของพวกเขา การกระทำดังกล่าวเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนประเมินและปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง กล่าวโดยสรุปการประเมินกิจกรรมสาธารณะเรียกร้องการมีส่วนร่วมประเมินของประชาชนหรือคนในชุมชน มากกว่าแผนกระดาษที่รายงานโดยผู้เชี่ยวชาญ

ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างการก่อตัวของชีวิตสาธารณะ ๔ ยุทธศาสตร์ข้างต้น มิใช่ยุทธศาสตร์ที่สามารถกระทำให้ลุล่วงในชั่วเวลาข้ามคืน การสนทนาอย่างพินิจพิจารณาครั้งหนึ่งอาจจะไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ ยุทธศาสตร์ทั้ง ๔ เป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นการปฏิบัติที่มีคุณค่าในตัวเอง ยุทธศาสตร์ดังกล่าวก็ขึ้นยวว่าเราไม่จำเป็นต้องรอนับศตวรรษเพื่อให้เพื่อนบ้าน คนเมือง และรัฐบาลของเราเปลี่ยนแปลงแผนการปฏิบัติ เพื่อพัฒนาชนบของความร่วมมือไม่ร่วมมือและสนับสนุนการเสริมสร้างสำนักความ เป็นชุมชน เพราะยุทธศาสตร์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่เราสามารถเริ่มทำได้ตั้งแต่บัดนี้เลย

ผู้วิจัยใช้แนวคิดนี้เป็นกรอบประการหนึ่งในการออกแบบระเบียบวิธีวิจัยที่มุ่งให้ชุมชนได้เป็นผู้คิด ที่ ประเด็น และเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน งานวิจัยชิ้นนี้มีได้มีความต้องการเพียงได้รับข้อมูลครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเท่านั้น ทว่ายังปรารถนาที่จะเห็นร่องรอยแห่งการร่วมสนใจความ เคลื่อนไหว เป็นไป ร่วมมือร่วมใจ และแบ่งปันความคิดเห็นกันระหว่างสมาชิกในชุมชนรวมกระทั่งระหว่างชุมชนที่จะมีต่อประเด็นอื่นๆในชุมชนติดค้างหลงเหลืออยู่ในชุมชนต่อเนื่องไป ซึ่งจะเป็นส่วนสนับสนุนความเข้ม แข็งของชุมชนต่อไปในอนาคต

งานวิจัยเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน

อมรทิพย์ (๒๕๓๔, อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, ๒๕๔๓) ได้สำรวจพฤติกรรม的开รับสื่อมวลชน และสื่อพื้นบ้านของเกษตรกรใน ๔ จังหวัด คือ ลำพูน น่าน กำแพงเพชร และขอนแก่น ผู้วิจัยพบว่าสถานภาพของสื่อพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เกษตรกร จ.ขอนแก่น ยังมีความนิยมที่จะเปิดรับสื่อพื้นบ้านประเภทหมอลำกันมาก ในขณะที่เพลงขอใน จ.น่าน และ จ.ลำพูน และลิเกใน จ.กำแพงเพชร ได้เสื่อมคลายความนิยมไป เพราะมีสื่อมวลชนคือ วิทย์ โทรทัศน์เข้ามามีบทบาทแทน ดังนั้น พฤติกรรม的开รับสื่อโดยรวมของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจึงเป็นการเปิดรับวิทยุเป็นอันดับแรก รองมาเป็นโทรทัศน์ และอันดับสามคือสื่อพื้นบ้าน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบอีกว่า หากมีการนำเอาสื่อพื้นบ้าน เช่น เพลงขอ ลิเก หรือหมอลำมาเผยแพร่ในสื่อมวลชน เช่น วิทย์ หรือโทรทัศน์ เกษตรกรจะนิยมมากเพราะสะดวกในการเปิดรับ

จิตตนา (๒๕๓๓, อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, ๒๕๔๓) วิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้การแสดงรณรงค์ ซึ่งเป็น การแสดงพื้นเมืองในภาคใต้ค่อยๆสูญหายไป พบว่า มีปัจจัย ๓ ประการคือ

๑. การเข้ามาของสื่อมวลชนสมัยใหม่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ที่เข้ามาช่วงชิงเวลาที่ใช้ใน การพักผ่อน รวมทั้งมหรสพรูปแบบความบันเทิงอย่างใหม่ๆ อีกมากมายที่พ่วงติดมากับสื่อ มวลชน เช่นการแสดงคอนเสิร์ต การเดินดิสโกเธค เป็นต้น ที่เบียดแทนที่การแสดงของสื่อพื้น บ้าน โดยที่อัตราการแย่งชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้นมากน้อยไปตามลักษณะของแต่ละท้องถิ่น

๒. ขีดจำกัดของตัวสื่อประเพณี หรือสื่อพื้นบ้านเอง อาทิ สื่อพื้นบ้านมักจะล้มเหลวในการหาผู้ สืบทอดสานต่องานของตน เพราะเยาวชนรุ่นใหม่ได้หันไปฝึกฝนกับสื่อมวลชน และการที่สื่อ พื้นบ้านเป็นสื่อที่มักจะผูกติดกับประเพณีพิธีกรรมซึ่งมีเงื่อนไขทำให้ปรับตัวได้ยาก เช่นต้อง แสดงเฉพาะมีพิธีกรรม ภายในช่วงเวลาและสถานที่อันจำกัด สื่อประเภทนี้มักจะสูญสลายได้ ง่าย ส่วนสื่อพื้นบ้านบางชนิด เช่น หมอลำ อันเป็นสื่อที่มีขอบเขตกว้างขวาง มีทั้งที่ผูกติดกับ พิธีกรรมและที่เล่นได้อย่างอิสระก็จะมีโอกาสให้ปรับตัวได้ง่าย

๓. ในปัจจุบัน กลุ่มผู้ชมสื่อพื้นบ้านมีโอกาสดูเห็นการแสดงเช่นนั้นน้อยลง เนื่องจากปัจจุบันมี สื่อหลายหลากประเภทให้เลือกมากขึ้น หรือวิถีชีวิตของผู้ชมแปรเปลี่ยนไปจนไม่เอื้ออำนวยให้ เข้าร่วมกับสื่อประเพณี และเนื่องจากสื่อประเพณีทุกอย่างมีลักษณะตั้งรับ คือผู้ชมต้องเป็น ฝ่ายเดินทางออกไปหา ขณะที่สื่อมวลชนเป็นสื่อที่รุกเข้ามาถึงในบ้าน

แนวคิดเรื่องการใช้บุคคลที่สามที่เป็นกลาง

จากหนังสือ A Guide book for Involving Citizens in Community Decision Making ของ James L. Creighton ซึ่งแปลและเรียบเรียงโดยศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์ (๒๕๔๓) ได้เสนอแนวคิดในเรื่อง “บุคคลที่สามที่ เป็นกลาง” ไว้ว่า บุคคลที่สามที่เป็นกลางก็คือใครคนใดคนหนึ่งซึ่งมีความเชี่ยวชาญเฉพาะและได้รับการฝึกใน การที่จะวางรูปแบบและดำเนินการในกระบวนการมีส่วนร่วมหรือการแก้ปัญหาข้อพิพาท และเป็นบุคคลซึ่ง “เป็นกลาง” ในความหมายที่ไม่มีข้อผูกพันกับผลที่ออกมาจากประเด็นดังกล่าว

บุคคลที่จะมาเป็นตัวกลางนั้นมีบทบาทที่แตกต่างกันหลายอย่างดังนี้

๑. วิทยาการกระบวนการ (Facilitator)

วิทยาการกระบวนการคือฝ่ายที่เป็นกลางที่ได้รับการร้องขอให้มานำประชุมวิทยาการกระบวนการ จะได้รับการฝึกฝนในการนำประชุม งานของวิทยาการกระบวนการก็จะช่วยให้กลุ่มมีความเห็นพ้องต้อง

กันในเรื่องหาและกระบวนการ เป็นหลักประกันว่าทุกคนได้มีโอกาสพูดให้คนอื่นฟัง ช่วยให้การประชุมดำเนินไปตามแนวทางที่ได้วางไว้ วิทยากรกระบวนการมีหน้าที่เป็นผู้นำในการประชุมแต่ไม่มีอำนาจใดๆในการตัดสินใจเกี่ยวกับเนื้อหา เพราะว่าเขาไม่อยู่ในสถานะที่จะแสดงความคิดเห็นในเนื้อหาของการประชุม

๒. ผู้ประนีประนอม (Conciliator)

ผู้ประนีประนอมคือผู้ซึ่งเข้ามาก่อนที่คู่กรณีจะตกลงร่วมกันแก้ปัญหาและช่วยทำงานร่วมกัน เพื่อให้การสื่อสารระหว่างคู่กรณีที่ขัดแย้งนั้นดีขึ้น และช่วยกลุ่มให้ตกลงใช้กระบวนการการแก้ปัญหา ตัวอย่างในกรณีระหว่างประเทศ เช่น : ประเทศหนึ่งอาจพยายามที่จะช่วยสองประเทศที่มีความขัดแย้งกันให้ติดต่อสื่อสารถึงกันให้ดีขึ้น เนื่องจากไม่มีข้อตกลงอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับบทบาทของผู้ประนีประนอม เพราะฉะนั้นแต่ละประเทศก็อาจจะยุติการเจรจาโดยไม่รู้สึกเสียหน้าถ้าความพยายามในการประนีประนอมประสบผลสำเร็จ ขั้นตอนของการประนีประนอมก็จะสิ้นสุดเมื่อประเทศทั้งสองตกลงปลงใจที่จะเริ่มเจรจาไกล่เกลี่ยกันหรือเริ่มกระบวนการเจรจาสันติภาพ

เช่นเดียวกันในระดับชุมชน บุคคลที่สามอาจจะช่วยให้เกิดการสื่อสารที่ดีนำไปสู่การแก้ปัญหา ระหว่างฝ่ายที่ขัดแย้งกันได้ ขณะที่อาจมีความรู้สึกที่เสียหน้าหรือเสียอำนาจไป หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแสดงความปรารถนาที่จะทำงานร่วมกัน กลุ่มทั้งสองมาสู่กระบวนการโดยไม่ได้เกิดจากคำแนะนำของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่แสดงเจตนาธรรมก่อนซึ่งอาจจะเป็นเครื่องแสดงความอ่อนแอ หรือจุดยืนที่ไม่เข้มแข็ง ผู้ประนีประนอมอาจทำความเข้าใจในจุดยืนทั้งหลายของกลุ่มต่างๆ ให้แต่ละฝ่ายและพยายามหาสิ่งที่เหมาะสมกันหรือเห็นพ้องต้องกัน ผู้ประนีประนอมมีอำนาจที่จำกัดและอาจนำไปสู่ข้อตกลงต่อเมื่อเขาทำให้ทั้งสองฝ่ายหรือหลายฝ่ายนั้นเชื่อว่ากลุ่มต่างๆจะเอาชนะปัญหามากกว่าโดยการร่วมกันแก้ปัญหา แทนการเผชิญหน้ากันต่อไปหากปราศจากอำนาจหรือพลังบางชนิด บางครั้งผู้ประนีประนอมก็ไม่สามารถที่จะทำให้คู่กรณีไปสู่โต๊ะเจรจาได้

๓. ผู้ไกล่เกลี่ยคนกลาง (Mediator)

การใช้การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางในกรณีปัญหาแรงงานและการบริหาร ได้นำมาใช้ประสบความสำเร็จบ้างในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม และประเด็นทางพลังงาน กฎเกณฑ์สำคัญในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง คือการใช้บุคคลที่สามที่เป็นกลางเข้าไปเพื่อที่จะช่วยให้กลุ่มทั้งหลายบรรลุข้อตกลง ผู้ไกล่เกลี่ยคนกลางไม่เพียงแต่วางโครงสร้างของการเจรจาแต่ยังเป็นตัวเชื่อมโยงในการสื่อสารระหว่างกลุ่มทั้งหลาย ในลักษณะเช่นนี้ผู้เจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางก็จะแสดงบทบาทค่อนข้างมากกว่าวิทยากรกระบวนการในกระบวนการเจรจา ถึงแม้ว่าคนกลางนี้จะมีหน้าที่เพื่อให้

เกิดการประชุมกลุ่มเช่นเดียวกัน แต่คนกลางนี้ก็อาจจะทำหน้าที่ใกล้ชิดกับกลุ่มทั้งหลายระหว่างการประชุมเพื่อที่จะช่วยให้เขาพิจารณาถึงผลประโยชน์หรือความสนใจของเขา หรือสร้างข้อเสนอที่อาจจะเป็นที่ยอมรับได้

๔. อนุญาโตตุลาการ (Arbitrator)

การตัดสินชี้ขาดโดยอนุญาโตตุลาการเป็นกระบวนการซึ่งกลุ่มทั้งหลายที่มีความขัดแย้งกันตกลงที่จะเลือกคณะบุคคลที่สามที่เป็นกลางดำเนินการสืบหาข้อเท็จจริงที่เขาต้องการเพื่อที่จะบรรลุข้อสรุป และประกาศว่าอะไรที่เขาเชื่อว่าจะจะเป็นทางออกที่ยุติธรรม การชี้ขาดโดยอนุญาโตตุลาการอาจจะผูกมัดว่ากลุ่มทั้งหลายจะต้องตกลงกันล่วงหน้าที่จะยอมรับ ข้อเสนอแนะของอนุญาโตตุลาการ หรืออาจจะตกลงที่จะไม่ผูกมัดโดยที่แต่ละฝ่ายยังสามารถที่จะรอการตัดสินใจไว้จนกว่าจะเห็นข้อเสนอแนะของอนุญาโตตุลาการ แม้ในกรณีที่ไม่มีข้อผูกมัดในข้อชี้ขาดของอนุญาโตตุลาการ คำแนะนำของอนุญาโตตุลาการก็มีน้ำหนักมากทีเดียว เพราะกลุ่มที่ไม่ยอมรับข้อเสนอแนะอาจจะดูเหมือนไม่มีเหตุผลและจะสูญเสียการสนับสนุนจากบรรดาเพื่อนสมาชิกและการสนับสนุนทางการเมืองจากภายนอก โดยปกติการชี้ขาดโดยอนุญาโตตุลาการมักจะนำมาใช้ในกรณีที่แต่ละฝ่ายไม่สามารถจะบรรลุข้อตกลงโดยวิธีการอื่นใดได้ แต่ก็ยังต้องอาศัยกันและกันโดยที่แต่ละฝ่ายไม่อาจที่จะปล่อยให้ประเด็นนั้นคงอยู่โดยไม่มีการแก้ไข

ผู้วิจัยใช้แนวคิดบุคคลที่สามที่เป็นกลางเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ในฐานะวิทยากรกระบวนการ เพื่อช่วยในการจัดเวทีวิจัยร่วมในชุมชน และใช้แนวคิดบุคคลที่เป็นกลางเพื่ออธิบายคุณลักษณะของผู้ประสานงานกลางเพื่อให้เกิดเครือข่ายการสื่อสาร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นบุคคลที่ช่วยผลักดันและเชื่อมประสานให้เกิดกระบวนการสื่อสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลของชุมชน

แนวคิดเรื่อง ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent)

Everett M. Rogers (1995) ได้เสนอแนะบทบาทของผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงว่าเปรียบเสมือนตัวเชื่อมต่อ

(Change Agent as Links) โดยยึดหลัก ๗ ประการ ในการทำหน้าที่ ได้แก่

๑. สร้างความต้องการ การเปลี่ยนแปลง (To develop a need for change.)
๒. สร้างความสัมพันธ์ด้วยการแลกเปลี่ยนข้อมูล (To establish an information- exchange relationship.)
๓. สืบค้นสภาพปัญหา (To diagnose problems.)
๔. สร้างสรรค์เจตจำนงของผู้เกี่ยวข้องร่วมกันเพื่อการเปลี่ยนแปลง (To create an intent in the

client to change.)

๕. แปลเปลี่ยนเจตจำนงนั้นไปสู่การปฏิบัติการ (To translate an intent to action.)

๖. ขั้วเคลื่อนอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง (To stabilize adoption and prevent discontinuance.)

๗. ให้ทุกอย่างลงเอยที่ความสัมพันธ์อันดี (To achieve a terminal relationship.)

ผู้วิจัยใช้แนวคิดเรื่องผู้นำการเปลี่ยนแปลงมาใช้เป็นแนวทางในการประเมินศักยภาพของสมาชิกในชุมชน ทั้งกลุ่มแกนนำชุมชน แม่บ้านชุมชน และกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ เพื่อประเมินศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงหรือรับการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะในความต้องการเปลี่ยนแปลงเพื่อปกป้องดูแลคลองอู่ตะเภา

แนวคิดเรื่องการวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสาร (Communication Network Analysis)

Rogers ได้เสนอในหนังสือ Diffusion of Innovations 4th (1995) ในหัวข้อการวิเคราะห์เครือข่ายว่า วิธีการวิเคราะห์เครือข่ายเป็นการจัดกลุ่มของปัจเจกบุคคลตามลักษณะคล้ายหรือความเหมือนทางการสื่อสาร หมายถึงระดับที่ปัจเจกบุคคล ๒ คนในระบบมีการสื่อสารระหว่างบุคคลขึ้นและเป็นการสื่อสารที่ซ้อนทับกันอยู่ เครือข่ายการสื่อสารระหว่างบุคคลประกอบขึ้นได้ด้วย การติดต่อเชื่อมโยงระหว่างกันของปัจเจกบุคคลผู้ซึ่งถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกันโดยรูปแบบทางการสื่อสารที่ไหลไปสู่บุคคลที่ได้สื่อสารมาก่อนหน้านี้ อาจกล่าวได้ว่าการสื่อสารของแต่ละปัจเจกบุคคลถือเป็นเครือข่ายส่วนบุคคลของบุคคลนั้น ซึ่งประกอบไปด้วยเซตของปัจเจกบุคคลอื่นซึ่งมีการเชื่อมมายังปัจเจกบุคคลที่เป็นจุดรวม

เครือข่ายส่วนบุคคลบางเครือข่ายประกอบไปด้วย เซตของปัจเจกบุคคลที่มี ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันกับคนอื่น หรือเรียกว่ามีเครือข่ายส่วนบุคคลที่เกาะเกี่ยวกัน (interlocking personal networks) ในทางตรงข้ามเครือข่ายส่วนบุคคลที่เป็นรัศมี (radical personal networks) จะประกอบไปด้วยเซตของปัจเจกบุคคลที่ไม่มี ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ซึ่งเครือข่ายส่วนบุคคลที่เป็นรัศมีนี้จะมีลักษณะที่เปิดกว้างมากกว่า ดังนั้นจึงเปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลที่เป็นจุดรวมได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับสิ่งแวดล้อมที่กว้างไกลกว่า เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า ลักษณะของเครือข่ายแบบรัศมีนี้เองที่มีความสำคัญต่อการแพร่กระจายนวัตกรรม เพราะมันสามารถเชื่อมไปถึงระบบทั้งหมดได้ ขณะที่เครือข่ายที่เกาะเกี่ยวกันจะไม่ค่อยเติบโตมากนักโดยธรรมชาติของมันเอง ซึ่งปรากฏอยู่ในผลการศึกษาของ Granovetter ซึ่งเขาเรียกทฤษฎีของเขาว่า “the-(informational) Strength-of-weak-(network)-ties” ซึ่งสามารถสรุปเป็นหลักกว้างๆได้ว่า ศักยภาพในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างเครือข่ายต่างๆจะแปรผกผันกับความใกล้ชิดกันทางการสื่อสารและการที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก ความแตกต่างของผู้ส่งสารและผู้รับสารที่มีมาก ซึ่งเป็นการมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดในระหว่างกันต่ำ แต่เป็นตัวจําะสำคัญในการทำให้เกิดการแพร่กระจายนวัตกรรม อย่างไรก็ตาม เป็นสิ่งที่เป็นไปได้

ได้ที่ว่าในขณะที่มีการนำเอาข้อมูลเรื่องราวส่งผ่านไปทาง a strength-of-weak-ties จะมี strength-of-strong-ties เกิดขึ้นด้วย แนนอนที่เราคาดว่าศักยภาพของการมีอิทธิพลเหนือเครือข่ายซึ่งเกิดจากเพื่อนใกล้ชิดของปัจเจกบุคคลน่าจะแข็งแกร่งกว่าอิทธิพลที่ได้รับโดยความผูกพันที่อ่อนแอ ซึ่งนานๆจึงจะมีการติดต่อสื่อสารกัน และเป็นผู้ที่ไม่สนิทสนมคุ้นเคยกัน บุคคลที่อยู่ภายใต้การสื่อสารที่เป็นคนรู้จักสนิทสนมน้อยรายที่จะถูกมีอิทธิพลเหนือ เนื่องจากกลุ่มของพวกเขาจะมีลักษณะที่เหมือนกัน ซึ่งในกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกันมากนี้มีโอกาสน้อยที่จะเกิดการไหลของข้อมูลด้านนวัตกรรม บุคคลที่แตกต่างกันจะมีข้อมูลที่อีกคนไม่รู้ ข้อมูลเหล่านี้จะไหลไปยังเครือข่ายทางการสื่อสารและเมื่อมีการแพร่ไปยังเครือข่ายอื่นก็เกิดการเปลี่ยนแปลงข้อมูลต่อไป

ผู้วิจัยใช้แนวคิด “the-(informational) Strength-of-weak-(network)-ties” เป็นแนวทางในการจัดเวทีประชุมระหว่างชุมชน โดยตั้งบนความเชื่อที่ว่าเราได้จัดเวทีและเปิดโอกาสให้สมาชิกต่างชุมชน รวมทั้งบุคคลภายนอกชุมชน อาทิ นักวิชาการ สื่อมวลชน ซึ่งมี weak network ties หรือความผูกพันใกล้ชิดกันต่ำได้มาพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน จะเกิด informational strength หรือความเข้มข้นแตกต่างของข้อมูล ทำให้เกิดการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความคิด ข้อมูลและสร้างเครือข่ายการสื่อสารใหม่ๆขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัย

ความนำ

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) อันเป็นการวิจัยที่มุ่งให้เจ้าของปัญหา คือชุมชน ไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ถูกวิจัยแต่เพียงอย่างเดียว แต่อยู่ในฐานะผู้ร่วมคิดร่วมศึกษาวิจัยด้วย ซึ่งจะก่อให้เกิดชุมชนรับรู้ปัญหาร่วมกันไปตลอดกระบวนการวิจัย ทั้งจะได้ตระหนักถึงความรู้ ศักยภาพ ภารกิจ และความรับผิดชอบของชุมชนที่พึงมีต่อปัญหาของตนเอง

ยิ่งไปกว่านั้น โครงการวิจัยเรื่องนี้ ยังมุ่งหวังเพื่อการพัฒนาให้นักวิจัยในทีมวิจัยซึ่งไม่เคยมีพื้นฐานการวิจัยมาก่อน แต่เป็นบุคคลที่ทำงานในชุมชนใกล้ชิดกับชุมชนให้สามารถทำงานได้อย่างมีระบบระเบียบตามวิธีวิทยาการวิจัย ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงเห็นประโยชน์อย่างยิ่งในการได้ถ่ายทอดประสบการณ์ในการทำงานของนักวิจัยมือใหม่ ซึ่งอาจใช้เป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาระดับนักวิจัยมือใหม่ ๆ ในชุมชนอื่นต่อไป

และด้วยเหตุที่การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการมีแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน นักวิจัยมิใช่เพียงผู้เฝ้าสังเกตชุมชน แต่ยังสามารถเข้าร่วมในกิจกรรมชุมชนที่หลากหลาย ซึ่งในการเข้าแสดงตนต่อชุมชน การเข้าพบผู้นำ แม่บ้าน เด็กเยาวชน คนชรา กลุ่มกิจกรรม กลุ่มสื่อพื้นบ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจต่อวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเพื่อให้ได้รับความร่วมมือจากชุมชนนั้นมิใช่เรื่องง่าย เหตุเพราะแต่ละชุมชน แต่ละกลุ่มคนจะมีวิถีชีวิต ธรรมเนียมปฏิบัติที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นคุณค่าของการได้เปิดเผยและอธิบายถึงวิธีการเข้าพบทำความเข้าใจกับชุมชน เพื่อให้ได้มาซึ่งความร่วมมือ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของระเบียบวิธีวิจัยที่ได้ถูกพิสูจน์แล้วว่าสามารถใช้ได้ผล หรือเป็นข้อสังเกตที่พึงระมัดระวังหากจะทำงานวิจัยร่วมกับชุมชน ซึ่งเชื่อว่าจะน่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ดำเนินการวิจัยในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในโอกาสต่อไป

ดังนั้นเนื้อหาที่จะนำเสนอในบทที่ ๓ ว่าด้วยระเบียบวิธีวิจัย ผู้วิจัยจะนำเสนอเรียงลำดับหัวข้อดังนี้

ระยะก่อนการลงมือเก็บข้อมูล

๑. การคัดเลือกพื้นที่ และตัวอย่างในการทำวิจัย
๒. การกำหนดวิธีการทำงานของคณะนักวิจัย (มือใหม่ๆ)
๓. ข้อตกลงในการจัดกระบวนการในเวทีวิจัย
๔. การแบ่งช่วงเวลาและขั้นตอนของกิจกรรมการวิจัย

ระยะเก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชน

๕. กรอบการเก็บข้อมูล
๖. แหล่งข้อมูลเป้าหมาย
๗. การลงพื้นที่เก็บข้อมูล
 - ๗.๑ วิธีการเข้าสู่ชุมชนในครั้งแรก
 - ๗.๒ วิธีการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย
 - ๗.๓ วิธีการเลือกสถานที่ที่เหมาะสมกับการพบปะกับสมาชิกในชุมชน
 - ๗.๔ วิธีการเลือกช่วงเวลาที่เหมาะสม
 - ๗.๕ ปัจจัยพึงระวังในการลงพื้นที่

ระยะการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อเก็บข้อมูลกลุ่มบุคคล

๘. วิธีวิจัยในเวทีแกนนำชุมชน
 - ๘.๑ การเตรียมการ
 - ๘.๒ การดำเนินการ
๙. วิธีวิจัยในเวทีแม่บ้านชุมชน
 - ๙.๑ การเตรียมการ
 - ๙.๒ การดำเนินการ
๑๐. วิธีวิจัยในเวทีเยาวชนชุมชน
 - ๑๐.๑ การเตรียมการ
 - ๑๐.๒ การดำเนินการ

ระยะการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อเก็บข้อมูลระดับชุมชน

๑๑. วิธีวิจัยในเวทีวิจัยชุมชน ๑๒ ชุมชน
 - ๑๑.๑ การเตรียมการ
 - ๑๑.๒ การดำเนินการ

ระยะการเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน

๑๒. กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์บ้านเกาะน้ำรอบ กลุ่มออมทรัพย์บ้านบางกล้า กองทุนหมู่บ้าน บ้านคลองรำ กองทุนหมู่บ้าน บ้านระตะ

๑๓. กิจกรรมงานประเพณีภายในชุมชน ได้แก่ งานบวช และงานศพบ้านท่าเมรุ งานแต่งงานบ้านม่วงกิ่ง และบ้านระตะ

๑๔. กิจกรรมงานวัด ได้แก่ งานทอดกฐิน และทอดผ้าป่าวัดม่วงกิ่ง บ้านม่วงกิ่ง

๑๕. กิจกรรมเฉพาะกิจในชุมชน ได้แก่ งานพัฒนาถนน บ้านท่าโพธิ์

๑๖. กิจกรรมของกลุ่มกิจกรรมในชุมชนที่ไปร่วมกับชุมชนอื่น งานแข่งเรือ วัดบางหยี

๑๗. กิจกรรมของกลุ่มสื่อพื้นบ้าน ได้แก่ การแสดงโนรา บ้านบางกล้า เพลงเรือบ้านท่าเมรุ และลิเกลาฮู บ้านท่าโพธิ์

ระยะการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมระดับเครือข่ายชุมชน

๑๘. วิธีวิจัยในเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมระดับเครือข่ายชุมชน

๑๘.๑ การเตรียมการ

๑๘.๒ การดำเนินการ

ระยะการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลการวิจัย

ข้อเสนอแนะของนักวิจัยที่ได้จากประสบการณ์การทำวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัย

*หมายเหตุ สำหรับรูปแบบเอกสารหนังสือเชิญชวนต่าง ๆ ที่ทีมวิจัยใช้ในการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเชิญชวนให้เข้าร่วมเวทีวิจัยสามารถดูได้ในภาคผนวก

ระยะก่อนการลงมือเก็บข้อมูล

หลักคิดสำคัญในขณะนี้คือการเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับตอบสนองความต้องการของการวิจัย การกำหนดวิธีทำงานที่สอดคล้องและได้มาตรฐานของการวิจัยที่ดี

๑. การคัดเลือกพื้นที่และตัวอย่างในการวิจัย นักวิจัยได้คำนึงถึงเหตุผลและยึดหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- เป็นพื้นที่ ที่เคยเห็นบทบาทแกนนำในกิจกรรมสาธารณะ เช่น เคยร่วมกิจกรรมโครงการธรรมยาตรา ร่วมกิจกรรมกับกลุ่มรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่ ร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์สายน้ำชุมชนกับกลุ่มไก่อี้น เป็นต้น โดย อ.พิชัย ศรีใส แกนนำกลุ่มรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่ และ อ.สุชาติ สุริยณรงค์ แกนนำกลุ่มไก่อี้น ให้คำแนะนำในการเลือกพื้นที่

- เป็นชุมชนที่ประชากรส่วนใหญ่ยังเป็นกลุ่มคนดั้งเดิม ที่สืบทอดต่อกันมามิใช่ผู้อพยพเข้าไปใหม่เพราะการพัฒนาธุรกิจบ้านและที่ดินในลักษณะหมู่บ้านจัดสรร เพื่อให้เห็นถึงสภาพการสื่อสารจากอดีตถึงปัจจุบัน ยกเว้นชุมชนบางหักที่อยู่ติดเขตเมืองหาดใหญ่ซึ่งไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่ก็ถือว่าเป็นชุมชนกลางเมืองที่ยังสามารถรักษาลักษณะเดิมเอาไว้ได้มากที่สุดเมื่อเทียบกับชุมชนอื่นๆ บริเวณโดยรอบเมืองหาดใหญ่

- การคัดเลือกชุมชน ให้ครอบคลุมและกระจายทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เพื่อให้ได้เห็นภาพวิถีชีวิตตลอดสายคลองอยู่ตะเภา พยายามให้ครอบคลุมทั้งชุมชนชาวสวน ชาวนา ชาวเมือง และชาวเล ริมทะเลสาบ รวมทั้งครอบคลุมชุมชนพุทธ และมุสลิม

- เป็นชุมชนที่อยู่ริมคลองอยู่ตะเภา หรือคลองสาขาที่ใกล้เคียง เพื่อสอดคล้องกับการศึกษาการสื่อสารชุมชนที่อาศัยคลองเป็นเส้นทางสื่อสาร และมีวิถีชีวิตที่ใช้คลองร่วมกัน

-

- เกณฑ์การคัดเลือกชุมชนออกเป็น ชุมชนต้นน้ำ ชุมชนกลางน้ำ และชุมชนปลายน้ำ โดยกำหนดเกณฑ์ว่า

ชุมชนต้นน้ำคือพื้นที่ที่อยู่ถัดไปจากบ้านท่าโพธิ์ อ.สะเดา ไปทางต้นน้ำ ซึ่งเป็นส่วนที่ยังไม่เรียกว่าคลองอยู่ตะเภา แต่ตั้งอยู่บน คลองใหญ่ และคลองรำ ซึ่งเป็นคลองต้นสายน้ำที่ไหลลงสู่คลองอยู่ตะเภา

ชุมชนกลางน้ำคือพื้นที่ นับจากบ้านท่าโพธิ์ลงไปทางทะเลสาบ ซึ่งเป็นจุดเริ่มเรียกคลองอยู่ตะเภา โดยเอาจุดที่คลองรำและคลองใหญ่มาบรรจบกันเป็นเกณฑ์จนถึงบ้านบางหักที่อยู่ในเมืองหาดใหญ่

ส่วนชุมชนปลายน้ำคือพื้นที่ถัดจากบ้านบางหักจนออกสู่ปากทะเลสาบ เป็นพื้นที่ซึ่งได้รับอิทธิพลของน้ำเค็มหนุนเข้ามาในคลองในช่วงหน้าแล้ง

-กำหนดเลือกชุมชนตัวอย่างจำนวน ๑๒ ชุมชน จากทั้งหมด ๖๐ ชุมชน เป็นพื้นที่ต้นน้ำ ๔ ชุมชน กลางน้ำ ๔ ชุมชน และปลายน้ำ ๔ ชุมชน ซึ่งมีจำนวนเพียงพอจะให้ข้อมูลได้ครบตามที่โครงการต้องการ และไม่มากเกินไปกว่าที่โครงการจะรับผิดชอบได้

๒. การกำหนดวิธีการทำงานของทีมวิจัย

๒.๑. การแบ่งบทบาทหน้าที่

๒.๑.๑ นักวิจัยสนาม (นายสมยศ ทองคำ และนายวิจิต แก้วมณี) ทำหน้าที่ลงพื้นที่ เก็บข้อมูล เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน เตรียมการจัดกิจกรรมตามขั้นตอนการวิจัย รวมทั้งบันทึกข้อมูลจากพื้นที่วิจัยในเขตพื้นที่ที่ตนรับผิดชอบ

๒.๑.๒ นักวิจัยฝ่ายข้อมูล (นางสาวมนทิรา วิโรจน์นันต์) มีหน้าที่เข้าร่วมกิจกรรมเวทีวิจัยในพื้นที่ การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน และร่วมวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูล เขียนรายงานการวิจัย และชี้แนะแนวทางเพื่อยกระดับการวิจัยให้มีคุณภาพในการประชุมทีมวิจัยประจำสัปดาห์

๒.๑.๓ ผู้ช่วยนักวิจัย(นางสาวฉลองรัฐ บัวเนียว)ทำหน้าที่ด้านเอกสาร ธุรการ การเงิน บัญชี

๒.๑.๔ หัวหน้าโครงการ(นายจ่านงค์ บัวเนียว) ทำหน้าที่ร่วมกับนักวิจัยภาคสนาม นักวิจัยฝ่ายข้อมูล และผู้ช่วยนักวิจัย การแสวงหาข้อมูลทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย รวมทั้งประสานติดต่อบุคคล/องค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

๒.๒ การแบ่งพื้นที่รับผิดชอบ

ในระยะแรกได้แบ่งพื้นที่ออกเป็นสามส่วนตามพื้นที่เป้าหมายของการวิจัย คือต้นน้ำ ๔ ชุมชน กลางน้ำ ๔ ชุมชน ปลายน้ำ ๔ ชุมชน ให้นักวิจัยสนามและหัวหน้าโครงการแบ่งกันรับผิดชอบพื้นที่ละคน ทำให้หัวหน้าโครงการต้องลงพื้นที่ต่อเนื่องไม่สามารถรับผิดชอบเนื้องานส่วนอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการวิจัยได้ จึงได้จัดแบ่งพื้นที่รับผิดชอบใหม่เป็นสองพื้นที่ พื้นที่ละ ๖ ชุมชน ได้แก่

-ชุมชนหัวถนน ระตะ แม่น้ำ คลองรำ ท่าโพธิ์ ม่วงก้อง นายสมยศ รับผิดชอบ

-ชุมชนชายคลอง บางหัก ท่าช้าง บางกล้า เกาะน้ำรอบ ท่าเมรุ นายวิจิต รับผิดชอบ

-โดยหัวหน้าโครงการรับผิดชอบติดตามดูแลพื้นที่ทั้งหมดร่วมกับนักวิจัยสนาม

๒.๓ การสรุป วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูล

ทีมวิจัยกำหนดการประชุมเพื่อร่วมกันพิจารณาข้อมูลสัปดาห์ละครั้ง เพื่อติดตามประเมินคุณภาพและปริมาณของข้อมูลที่ได้ ค้นหาข้อบกพร่องและแนวทางแก้ไขร่วมกัน

๓. ข้อตกลงในการจัดกระบวนการในเวทีวิจัย

โครงการวิจัยนี้ใช้การจัดเวทีวิจัยเป็นส่วนใหญ่ โดยผู้วิจัยพยายามดำเนินการในรูปแบบของเวทีแบบมีส่วนร่วม มีวิทยากรกระบวนการซึ่งเป็นบุคคลที่เป็นกลางมาเป็นผู้ดำเนินการหลักในเวที การจัดที่นั่งรวมกันจะจัดเป็นวงกลม หรือรูปตัวยู มีที่นั่งพื้น และนั่งโต๊ะขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละสถานที่ ทั้งนักวิจัย วิทยากรกระบวนการ และผู้เข้าร่วม จะนั่งอยู่ในระดับเดียวกันและปะปนกัน เมื่อมีการแยกกลุ่มย่อย จะกำหนดจำนวนไม่เกินกลุ่มละ ๘ คน เพื่อมิให้เป็นกลุ่มใหญ่เกินไป ในการบันทึกความคิดเห็นที่ประชุมจะใช้กระดาษบันทึกแผ่นใหญ่ ติดที่ผนังหรือกระดาน เขียนด้วยปากกาเคมีให้เห็นได้ชัดเจนทุกคน ทั้งในรูปข้อความ ตาราง และ Mind map โดยนักวิจัยจะแยกกันเข้าร่วมการพูดคุยในทุกกลุ่ม และทำความเข้าใจให้ทุกคนในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ

๔. การแบ่งช่วงเวลาและขั้นตอนของกิจกรรมการวิจัย

ระยะที่	ช่วงเวลา	วิธีวิจัย
๑.	ใช้เวลา ๔ เดือน ตั้งแต่วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ.๒๕๕๕ – ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๕	เก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชน โดย ๑.ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ๒.ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากชุมชน
๒.	ใช้เวลา ๑๒ เดือน ตั้งแต่วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๕– ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๖	จัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดย ๑.จัดเวทีวิจัยกลุ่มบุคคล ๓ เวที ๒.จัดเวทีวิจัยชุมชน ๑๒ เวที
๓.	ใช้เวลา ๒ เดือน ตั้งแต่วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๕๖–๑๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๖	๑.จัดเวทีวิจัยระหว่างชุมชน ๒. วิเคราะห์/สังเคราะห์ ข้อมูลขั้นสุดท้าย
๔.	ใช้เวลา ๑ เดือนครึ่ง ตั้งแต่วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๖– ๓๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๖	เขียนรายงานฉบับสมบูรณ์

ระยะเก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชน

หลักคิดสำคัญในระยะนี้ คือ การมุ่งเก็บข้อมูลที่มีอยู่ก่อนแล้วในรูปเอกสารและสื่อต่าง ๆ พร้อม ๆ กับการสังเกตการณ์ในพื้นที่ด้วยตัวนักวิจัยเอง เพื่อให้ทีมวิจัยเห็นภาพโดยรวมและเข้าใจสภาพพื้นฐานของพื้นที่วิจัยในด้านต่าง ๆ อันจะทำให้การวิจัยในขั้นต่อไปสามารถดำเนินไปได้อย่างมีทิศทาง ที่ถูกต้องเหมาะสม

ขณะเดียวกันก็ทำการสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นแกนสำคัญ ๆ ในชุมชน เป็นรายคนไป เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นได้พูดและแสดงออกอย่างอิสระ ผ่อนคลาย สามารถให้ข้อมูลที่ไม่ต้องการพูดต่อหน้าบุคคลที่สามแก่คณะวิจัยได้เต็มที่

วิธีการในการสัมภาษณ์และสังเกตนี้ นอกจากจะใช้เป็นหลักในช่วงการเก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชนแล้ว ยังใช้ประกอบร่วมในช่วงอื่น ๆ ทุกระยะของการวิจัย โดยเฉพาะในการเตรียมความพร้อมของกลุ่มเป้าหมายก่อนการจัดเวทีวิจัยทุกครั้ง

๕. กรอบการเก็บข้อมูล

กรอบการเก็บข้อมูลในระยะนี้ มุ่งเน้นการเก็บข้อมูลด้านเอกสาร (Documentary research) การสังเกต(observation) และการสัมภาษณ์(depth interview)โดยทีมวิจัยจะลงพื้นที่ไปอยู่ในชุมชน ข้อมูลที่เก็บคือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประวัติชุมชน ข้อมูลด้านการสื่อสาร สื่อพื้นบ้านของชุมชน ข้อมูลทั่วไปด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมของชุมชน สัมภาษณ์แกนนำชุมชน สังเกตวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับคลอง อุตะภา โดยแบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น ๓ วิธีการใหญ่ๆ ได้แก่

๕.๑ การเก็บข้อมูลจากเอกสาร/อินเทอร์เน็ต/ภาพถ่าย(Documentary Research)

ได้ข้อมูลจากรายงานของกลุ่มรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่ กลุ่มไก่อเลื้อย เอกสารของโครงการธรรมาศรียาซึ่งเคยทำกิจกรรมเดินธรรมาศรียาตามสายคลองอุตะภา เอกสารรายงานของเด็กนักเรียนในโรงเรียนบริเวณต้นน้ำ และปลายน้ำที่เกี่ยวกับสายน้ำชุมชน เอกสารป้ายประกาศ คำสั่ง หรือเอกสารรณรงค์ในประเด็นต่าง ๆ ของทางราชการ ที่มักติดอยู่ที่ศาลาประจำหมู่บ้าน หรือบ้านผู้ใหญ่บ้าน เอกสารที่ชุมชนทำขึ้นเอง เช่นหนังสือเชิญประชุมของผู้ใหญ่บ้านที่ส่งถึงลูกบ้าน เอกสารเชิญร่วมงานบุญของวัด การ์ดเชิญในงานแต่งงาน หรืองานบวชของชาวบ้าน รวมทั้งข่าวจากหน้าหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในพื้นที่วิจัย ต้นฉบับข่าวโทรทัศน์(บันทึกในวีซีดี) บทความในอินเทอร์เน็ต (www.fridaycollege.org)

๕.๒ การเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต (Observation) ใช้วิธีการขับรถตระเวนไปตามชุมชนเพื่อสังเกตสภาพสังคม บ้านเรือน สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ นั่งร้านน้ำชาหรือร้านค้าในหมู่บ้านและพูดคุยกับผู้คนในชุมชน เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชน เข้าไปในวัดของชุมชน ลงไปสังเกตสภาพคลองและการใช้ประโยชน์จากคลองของ ชุมชน การสังเกตนี้นักวิจัยเดินทางเข้าชุมชนแบบไม่นัดหมายล่วงหน้ากับคนในชุมชน และเข้าไปทุกเวลา ทั้งเช้า สาย บ่าย ค่ำ เพื่อให้ได้รับข้อมูลทุกช่วงเวลาของกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่ม

๕.๓ การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์(Depth Interview) กลุ่มเป้าหมาย ใช้วิธีการทั้งแบบนัดหมายและไม่นัดหมาย การนัดหมายมักใช้กับแกนนำที่รู้จักกันแล้วและไม่รู้จักหรือไม่เคยพบกันมาก่อน การสัมภาษณ์แกนนำมักพูดคุยอย่างเป็นระบบนักวิจัยบันทึกการพูดคุยทั้งด้วยเอกสาร และการ

บันทึกเทป สำหรับการสัมภาษณ์ที่ไม่ใช่การนัดหมายเป็นการพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายที่เห็นว่ามีแนวโน้มที่น่าสนใจที่พบขณะลงพื้นที่ เช่นคนชราที่นั่งอยู่ตามศาลาข้างบ้าน หรือบุคคลผู้ที่แกนนำแนะนำให้ไปพบว่าเป็นผู้ที่มีข้อมูลมากเหมาะแก่การถามเจาะลึกในประเด็นต่าง ๆ เป็นต้น กลุ่มคนที่เป็นเป้าหมายของการสัมภาษณ์ครอบคลุมทั้งผู้นำ ผู้เฒ่าผู้แก่ ศิลปินพื้นบ้าน แม่บ้าน และเยาวชน

๖. แหล่งข้อมูลเป้าหมาย

ผู้วิจัยได้กำหนดแหล่งข้อมูลเป้าหมายสำหรับการวิจัยไว้ดังนี้

- แหล่งข้อมูลจากเอกสารภายนอกชุมชน เช่นงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รายงานขององค์กร หน่วยงานต่าง ๆ ฯลฯ
- แหล่งข้อมูลจากเอกสารภายในชุมชน เช่น ข้อมูลหมู่บ้าน เอกสารที่ปรากฏในศาลาประจำหมู่บ้าน ฯลฯ
- ข้อมูลจากกลุ่มบุคคล หรือกลุ่มบุคคล เช่น แกนนำ ผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ผู้นำศาสนา เป็นต้น
- ข้อมูลจากการร่วมกิจกรรมกับชุมชน
- ข้อมูลจากวัด สุเหร่าและผู้นำศาสนา
- ข้อมูลจากศิลปินพื้นบ้าน
- ข้อมูลจากผู้ประกอบอาชีพเกี่ยวข้องกับคลองอู่ตะเภา

๗. การลงพื้นที่เก็บข้อมูล

๗.๑ วิธีการเข้าชุมชนครั้งแรก มีวิธีการดังนี้

๗.๑.๑ ได้รับความช่วยเหลือจากชมรมรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่ โดย อ.พิชัย ศรีใส (ที่ปรึกษาโครงการ) นำไปรู้จักแกนนำชุมชนในบางชุมชนโดยตรง

๗.๑.๒ สำหรับพื้นที่ ที่ อ.พิชัย ไม่รู้จักแกนนำ ก็ได้นำไปทำความรู้จักผู้ที่สามารถเข้าถึงแกนนำได้ เช่นพื้นที่ปลายน้ำ ได้นำไปรู้จักคุณสงบ ชูสงค์ นายสถานีรถไฟบ้านเกาะใหญ่ อ.ควนเนียง ซึ่งคนในพื้นที่ให้การนับถือ และคุณสงบได้นำไปรู้จักแกนนำในพื้นที่ต่อไป สำหรับพื้นที่ต้นน้ำ อ.พิชัยนำไปรู้จัก อ.สุชาติ สุริยนิยงค์ แกนนำกลุ่มไก่อี้น ซึ่ง เป็นเครือข่ายที่เคลื่อนไหวเรื่องการอนุรักษ์สายน้ำชุมชนอยู่บริเวณต้นน้ำ อ.สุชาติได้นำไปรู้จักกับแกนนำชุมชนต่อไป

๗.๑.๓ แกนนำที่ไปเริ่มต้นรู้จักมักเป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบล หรืออดีตผู้ใหญ่บ้าน จากนั้นจึงค่อยขยายไปสู่แกนนำคนอื่น ๆ

๗.๑.๔ การลงพื้นที่ในระยะหนึ่งเดือนแรก จะยังไม่เน้นเก็บข้อมูลแต่จะมุ่งสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน ให้นักวิจัยรู้จักชุมชน รู้จักเส้นทาง รู้วิถีชีวิตชุมชนเท่าที่สังเกตได้ ขณะเดียวกันเป็นการเปิดตัวให้ชุมชนรู้จักนักวิจัย ทราบความมุ่งหมายของโครงการ ไว้วางใจและพร้อมให้ความร่วมมือ เพราะพบปัญหาว่าหลายชุมชนมักเบียดการวิจัยจากประสบการณ์ที่ได้พบนักวิจัยอื่น ๆ มาก่อนและรู้สึกว่ามีประโยชน์อะไรกับชุมชน

๗.๑.๕ การได้รู้จักชุมชนทำให้นักวิจัยสามารถวางแผนการเดินทาง เข้าชุมชนได้อย่างเหมาะสมซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้เวลาและงบประมาณค่าเดินทาง

๗.๑.๖ เมื่อผ่านไปหนึ่งเดือน นักวิจัยเริ่มรู้จักแกนนำในชุมชนครบทุกคน ทุกกลุ่ม และรู้ว่าควรเริ่มที่คนไหนก่อน แกนนำที่ได้รับการแนะนำในครั้งแรกบางคนนักวิจัยได้ลดความสำคัญลงเมื่อพบว่ามีคนอื่นที่เหมาะสมกว่า

๗.๑.๗ นักวิจัยใช้เวลามากกว่าสองเดือนจึงได้รับทราบความขัดแย้งในชุมชนทั้งเรื่องส่วนตัวและเรื่องการเมือง ทำให้วางตัวได้เหมาะสมมากขึ้น แม้ก็มีความผิดพลาดบ้างในระยะแรกแต่ก็ไม่ถึงกับกระทบต่อการทำงาน

๗.๒ วิธีการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย

๗.๒.๑ วิธีการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มแกนนำคือเป้าหมายแรกที่นักวิจัยเข้าไปพบทั้งที่รู้จักโดยส่วนตัวกับนักวิจัย ที่มีผู้เป็นตัวเชื่อมนำไปพบ ทั้งที่นักวิจัยนัดหมายหรือไปรอพบด้วยตัวเอง การเข้าพบแกนนำที่เป็นทางการ เช่นผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลสามารถทำได้ง่าย เพราะมีที่อยู่เป็นหลักแหล่งชัดเจน และแกนนำจะรู้สึกว่าเป็นหน้าที่อยู่แล้วที่ต้องต้อนรับนักวิจัยในฐานะแขกของชุมชน เมื่อนักวิจัยพูดคุยจนเป็นที่เข้าใจกับแกนนำ ก็จะได้รับการแนะนำให้ไปพบกับกลุ่มเป้าหมายคนอื่น ๆ ตามที่นักวิจัยร้องขอ

สำหรับแกนนำที่ไม่เป็นทางการ หรือแกนนำที่เป็นคนละกลุ่มที่นักวิจัยได้พบครั้งแรก จะเข้าถึงได้หลังจากนักวิจัยคุ้นเคยกับพื้นที่พอสมควรจนรู้จักคนในชุมชนมากขึ้นและได้รับข้อมูลเกี่ยวกับบุคคล กลุ่มคนและความสัมพันธ์ระหว่างกันในชุมชนมากพอ

๗.๒.๒ กลุ่มเป้าหมายต่อมาที่นักวิจัยมักไปพบต่อจากแกนนำ คือกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มนี้จะตอบสนองได้ดีในเรื่องประวัติชุมชน และมีข้อดีคือมีเวลาว่างมาก มักยินดีที่จะได้บอกเล่าเรื่องราวในอดีต ให้ข้อมูลโดยตรงไปตรงมาไม่ลังเล อำพราง การเข้าถึงกลุ่มผู้สูงอายุมักจะเป็นการเข้าถึงกลุ่มศิลปินพื้นบ้านไปพร้อมกันเพราะมักเป็นคนกลุ่มเดียวกัน

๗.๒.๓ กลุ่มแม่บ้านเป็นอีกกลุ่มที่เข้าถึงได้เร็วเพราะมักเริ่มต้นจากภรรยาของแกนนำทางการ เช่นผู้ใหญ่บ้านได้เลย แต่ด้วยเหตุที่แม่บ้านจะต้องรับผิดชอบงานในครัวเรือนของตนเอง การที่จะมีโอกาสดำเนินการกลุ่มแม่บ้านที่รวมตัวกันหลายๆคนเป็นเรื่องไม่ถนัด ทำให้นักวิจัยต้องใช้วิธีการเข้าถึงกลุ่มแม่บ้านโดยการไปพบที่บ้านแต่ละหลัง ซึ่งทำให้ต้องใช้เวลามากกว่ากลุ่มแกนนำ

๗.๒.๔ กลุ่มเยาวชนเป็นกลุ่มที่เข้าถึงได้ยาก เพราะเยาวชนที่ใช้ชีวิตจริงในชุมชนตลอดเวลา มีอยู่น้อยกว่า ๒๐% ของเยาวชนทั้งหมด เยาวชนส่วนใหญ่จะอยู่ในโรงเรียนหรือโรงงาน การจะพบเยาวชนจึงต้องเป็นวันหยุด เช่นวันอาทิตย์ ช่วงปิดเทอม หรือช่วงเย็นไปจนถึงใกล้ค่ำ การเข้าถึงตัวเยาวชนนักวิจัยใช้วิธีทั้งโดยผ่านการแนะนำของแกนนำ และการทำความรู้จักด้วยตนเองจากการลงพื้นที่

๗.๓ วิธีการเลือกสถานที่ที่เหมาะสมเพื่อการพบปะกับสมาชิกในชุมชน

จากการลงพื้นที่วิจัยทำให้ นักวิจัยสังเกตเห็นว่า ปัจจัยด้านสถานที่ในการพบปะเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งต่อความสำเร็จในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย และการเก็บข้อมูล โดยมีข้อสังเกตที่น่าสนใจพอจะสรุปได้ว่า

-สถานที่เหมาะสำหรับการพบกับแกนนำคือ ที่บ้านของแกนนำแต่ละคน เนื่องจากแกนนำส่วนใหญ่จะรู้สึกถึงความเป็นผู้ใหญ่ที่ผู้น้อยควรจะเป็นผู้เข้าไปพบ และโดยปกติการประชุม การร่วมคิด หรือการพูดคุย กิจกรรมในชุมชนในหลายโอกาสก็มักจะจัดขึ้นที่บ้านของแกนนำ

-สถานที่เหมาะกับการพบกลุ่มผู้สูงอายุ มักเป็นใต้ถุนบ้าน หรือหากบ้านใดไม่มีใต้ถุนก็มักจะปลูกศาลาหลังเล็กๆไว้ข้างบ้านเพื่อใช้เป็นที่นั่งคุย พักผ่อน หรือทำงานเล็กๆน้อยๆ นอกจากนี้ยังสามารถเข้าพบผู้สูงอายุได้ที่วัด เพราะผู้สูงอายุมักจะไม่เดินทางไปไหนไกลด้วยข้อ

จำกัดด้านสุขภาพ การเข้าพบผู้สูงอายุจึงควรเดินทางไปพบที่บ้าน หรือที่ศาลาหลังเล็กใกล้บ้านนั่นเอง รวมทั้งที่วัด เพราะผู้สูงอายุจำนวนหนึ่งยังคงยึดมั่นในพระศาสนาโดยจะไปทำบุญฟังเทศน์ทุกวันพระ

-สถานที่เหมาะสำหรับพบกับแม่บ้าน คือที่บ้านของแม่บ้านแต่ละคน ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า แม่บ้านจะต้องดูแลรับผิดชอบการหุงหาอาหาร ซักล้างเสื้อผ้า จึงมักจะต้องอยู่ประจำที่บ้านเพื่อประสานงานต่างๆ โอกาสที่จะได้พบแม่บ้านนอกจากที่บ้านคือ ที่โรงเรียนเนื่องจากแม่บ้านมักจะเป็นผู้รับผิดชอบรับ-ส่งลูกหลานไปโรงเรียน

-สถานที่สำหรับพบกับเยาวชนได้นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่นอกบ้าน ที่เยาวชนไปรวมตัวกัน เช่นสนามกีฬาโรงเรียน ร้านค้า หรือตามริมคลองสำหรับกลุ่มที่ชอบตกปลา หรือตามวงเหล้า เป็นต้น

-นอกเหนือจากสถานที่ดังกล่าวแล้ว โอกาสที่จะได้พบกับสมาชิกในชุมชนจำนวนมากก็คือในที่ประชุมของหมู่บ้าน โดยบางหมู่บ้านจะมีการกำหนดการประชุมประจำเดือนไว้อย่างแน่นอน อาจจะจัดขึ้นที่ศาลาวัด หรือที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนี้ยังสามารถพบสมาชิกชุมชนได้ที่ร้านน้ำชา จุดรวมน้ำยางพาราซึ่งชาวสวนยางพาราจะนำน้ำยางพารามาขายเป็นรายวัน

๗.๔ วิธีการเลือกเวลาที่เหมาะสม

- หากต้องการพบสมาชิกชุมชนที่จุดรวมน้ำยางพาราควรไปในช่วงเวลา ๐๙.๐๐-๑๑.๐๐ น.

- ชุมชนที่เป็นชาวสวนยางไม่ควรไปพบในช่วงบ่าย ๑๒.๐๐-๑๔.๐๐ น. เพราะเป็นช่วงเวลาสำหรับการพักผ่อน เนื่องจากชาวสวนจะต้องตื่นตั้งแต่ ตี ๑ ตี ๒ เพื่อมากรีดยาง ดังนั้นจึงควรจะต้องไปหาช่วงเย็นใกล้ ๆ ค่ำ

- กลุ่มผู้สูงอายุสามารถเข้าพบได้เกือบตลอดทั้งวัน เพราะเป็นกลุ่มที่ไม่ได้ทำงาน

- สำหรับกลุ่มแม่บ้านนั้นเวลาไม่แน่นอนควรพิจารณาเป็นราย ๆ ไป อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปแล้ว เวลาที่เหมาะสมที่สุดน่าจะเป็นช่วงบ่าย ก่อนโรงเรียนเลิก เพราะแม่บ้านจัดการงานบ้านเรียบร้อยแล้วและพอจะมีช่วงเวลารว่าง การเข้าพบแม่บ้านในช่วงเย็นจะไม่ได้ได้รับความร่วมมือ เนื่องจากแม่บ้านต้องเตรียมอาหารค่ำสำหรับสมาชิก ข้อสังเกตอีกประการคือเวลาที่

ไม่เหมาะสำหรับการลงพื้นที่คือวันหยุดออก เพราะชาวบ้านในชุมชนจะไม่มีสมาธิพูดคุยเรื่องอื่นมากนัก โดยเฉพาะการพบปะแบบรวมหมู่จะทำได้ยากมาก

- สำหรับกลุ่มเยาวชนนั้นเวลาที่เหมาะสมคือช่วงเย็นและคำที่เยาวชนพบปะรวมตัวกันโดยปกติอยู่เป็นประจำ

๗.๕ ปัจจัยพึงระวังในการลงพื้นที่

สิ่งที่ควรระวังในการลงพื้นที่คือ นักวิจัยควรหาข้อมูลเรื่องความขัดแย้งในชุมชนไว้เป็นพื้นฐานบ้างสำหรับการเข้าพบกลุ่มเป้าหมาย เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหา จากการลงพื้นที่ทำให้พบว่าในหมู่บ้านต่าง ๆ มักมีความขัดแย้งกันในระดับหนึ่งเกือบทุกที่ ซึ่งพบว่าจากการสาเหตุหลัก ๓ ประการ คือ ขัดแย้งส่วนตัว ขัดแย้งเพราะเลือกตั้งผู้นำในชุมชน เช่นการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน หรือเลือกตั้งสมาชิก อบต. และความขัดแย้งที่เกิดจากความไม่ลงตัวของผลประโยชน์ที่ได้รับจากภายนอก เช่นบางคนได้รับสัมปทานส่งไม้เข้าโรงงาน ขณะที่ชาวบ้านบางส่วนไม่ต้องการให้มีโรงงานในหมู่บ้าน นักวิจัยจึงควรระมัดระวังในการวางตัว และการพูดคุยมิให้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้ง

ระยะการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อเก็บข้อมูลกลุ่มบุคคล

หลักคิดสำคัญในการเก็บข้อมูลในระยะนี้มุ่งหวังเพื่อให้ได้ข้อมูลจากกลุ่มบุคคล ที่ต่างสถานภาพและบทบาทในกันชุมชน ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มแกนนำ กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชน เปิดโอกาสให้บุคคลเหล่านี้ได้พูดในสถานภาพของตน แต่เป็นการพูดร่วมกับเพื่อนที่มีสถานภาพเดียวกัน ซึ่งจะทำให้ผู้พูดคำนึงถึงและร่วมเรียนรู้ข้อมูลและความเห็นร่วมของเพื่อนที่มีสถานภาพเดียวกันไปด้วย ไม่ยึดติดอยู่กับข้อมูลและความเห็นของตนมากเกินไป

เป้าหมายของการจัดเวทีกลุ่มบุคคลนี้อยู่ที่การนำข้อมูลพื้นฐานที่นักวิจัยได้จากการเก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชน มาบอกเล่าเป็นการคืนข้อมูลให้กลุ่มบุคคล เพื่อร่วมกันตรวจสอบและเติมเต็มข้อมูล ร่วมกันเรียนรู้ข้อมูลของชุมชนอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมุ่งให้แต่ละคนนำเสนอทัศนะความเห็นบทบาท ต่อประเด็นปัญหาและการปกป้องคลองอยู่ตะเภา ได้ร่วมกันเสนอทางออก ได้แลกเปลี่ยนปัญหาซึ่งกันและกันจนสามารถเข้าใจปัญหาในภาพรวมของคลองตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ และทำความรู้จักกันเพื่อผลในการสร้างเครือข่ายร่วมกันระหว่างชุมชนในอนาคต

สำหรับนักวิจัยเวทีนี้สามารถตรวจสอบด้วยว่าบุคคลแต่ละกลุ่มรู้ข้อมูลชุมชนของตนเองหรือไม่ และมีศักยภาพมากน้อยเพียงใด ซึ่งข้อมูลนี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการนำเสนอแนวทางการพัฒนาเครือข่ายการสื่อสารชุมชนเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะเภา นอกจากนี้เวทีระยะนี้ ยังเป็นการปูพื้นฐานเพื่อการจัดเวทีระดับชุม

ชนระดับระหว่างชุมชนหรือระดับเครือข่ายชุมชนต่อไป การเก็บข้อมูลในระยะนี้ใช้เวลาสามเดือน ดังแสดงในตาราง

เวที	วันที่จัด	สถานที่จัด	จำนวนผู้เข้าร่วม
๑.เวทีแกนนำครั้งที่๑	๙ มิ.ย. ๒๕๔๕	ตลาดสี่เขียว อ.หาดใหญ่	๑๗ คน
๒.เวทีแกนนำครั้งที่๒	๑๔ มิ.ย ๒๕๔๕	วิทยาลัยวันศุกร์ มอ.หาดใหญ่	๖๐ คน
๓.เวทีแม่บ้านครั้งที่๑	๒๓ มิ.ย ๒๕๔๕	วัดบางหยี อ.บางกล่ำ	๑๐ คน
๔.เวทีแม่บ้านครั้งที่๒	๒๗ มิ.ย ๒๕๔๕	วัดม่วงก้อง อ.สะเดา	๒๒ คน
๕.เวทีเยาวชน	๘ ก.ย. ๒๕๔๕	ร้านอาหารเลียงข้าว อ.หาดใหญ่	๓๐ คน

๘. วิธีวิจัยในเวทีแกนนำชุมชน

เป็นการจัดเวทีที่เชิญแกนนำจากแต่ละชุมชนทั้ง ๑๒ ชุมชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา เข้ามาร่วมในเวทีวิจัย เป้าหมายของการจัดเวทีนี้คือการนำข้อมูลพื้นฐานที่นักวิจัยได้จากการเก็บข้อมูลพื้นฐานชุมชน มาบอกเล่าเป็นการคืนข้อมูลให้แก่แกนนำชุมชน ให้แกนนำได้รับรู้และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ให้แกนนำได้รู้ข้อมูลของชุมชนอื่น รวมทั้งเป็นการตรวจสอบด้วยว่าแกนนำรู้ข้อมูลชุมชนของตนเองเพียงใด นอกจากนี้ยังมุ่งให้แกนนำสะท้อนทัศนคติความเห็นต่อประเด็นปัญหาและการปกป้องคลองอู่ตะเภา ได้ร่วมกันเสนอทางออก ได้แลกเปลี่ยนปัญหาซึ่งกันและกันจนสามารถเข้าใจปัญหาในภาพรวมของคลองตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ ได้ประเมินศักยภาพภาพแกนนำ ให้ข้อมูลเสนอความเห็น และทำความรู้จักกันเพื่อผลในการสร้างเครือข่ายร่วมกันระหว่างชุมชนในอนาคต

๘.๑ การเตรียมการ นักวิจัยลงพื้นที่ เตรียมการจัดเวทีวิจัย เป็นเวลาประมาณ ๑ เดือน นักวิจัยลงพื้นที่ทำความเข้าใจด้วยตัวนักวิจัยเองก่อนแล้วมีการพูดคุยแลกเปลี่ยน ต่อด้วยการทำความเข้าใจบทบาทของแกนนำในการเข้าร่วมเวทีแกนนำ และการออกหนังสือเชิญอย่างเป็นทางการจากหัวหน้าโครงการวิจัยให้กับแกนนำ ก่อนถึงกำหนดการจริงประมาณ ๗ วัน

จากการเตรียมการเก็บข้อมูลหรือเตรียมการจัดเวทีแกนนำ ทำให้นักวิจัยสามารถทำความรู้จักและเข้าใจความเป็นมาเป็นไปของกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่มีในชุมชน รวมถึงตัวแกนนำหลัก ๆ ของแต่ละชุมชนไม่ว่าจะเป็นแกนนำของแม่บ้านหรือ เยาวชน ผู้สูงอายุ ด้านสภาพแวดล้อม อาชีพ ทรัพยากร หรือการสื่อสารในชุมชน

๘.๒ การดำเนินการ ในการจัดเวทีครั้งแรกใช้กระบวนการให้แกนนำที่ร่วมในเวทีให้ข้อมูลจากการตั้งประเด็นหัวข้ออภิปรายโดยนักวิจัย มีทั้งการอภิปรายแลกเปลี่ยนรวมในวงใหญ่ และ

การจัดแบ่งเป็นกลุ่มย่อยๆ ให้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นแล้วนำเสนอต่อที่ประชุม รวมทั้งเปิดโอกาสให้มีการซักถามแลกเปลี่ยนกันอย่างเต็มที่

สำหรับการจัดเวทีครั้งที่สอง เป็นการจัดในเวทีวิทยาลัยวันศุกร์ ซึ่งเป็นเวทีเรียนรู้ ที่จัดขึ้นทุกวันศุกร์ ในคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ก่อตั้งโดยผู้ที่สนใจกระบวนการเรียนรู้อย่างอิสระ มีทั้ง เ็นจิโอ นักประชาสัมพันธ์ นักวิชาการ นักธุรกิจ และประชาชนทั่วไป ผู้วิจัยได้เชิญแกนนำในพื้นที่วิจัยมานำเสนอข้อมูลต่อเวทีวิทยาลัยวันศุกร์ ทำให้ได้ข้อมูลใหม่ ๆ ทั้งจากแกนนำ และจากผู้เข้าร่วมที่สนใจแลกเปลี่ยนในประเด็นต่าง ๆ ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยก็ได้ถ่ายทอดข้อมูลที่ได้จากการวิจัยให้แก่เวทีด้วย นับเป็นการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเป็นครั้งแรกในโครงการนี้

๙. วิธีวิจัยในเวทีแม่บ้านชุมชน

เป็นการจัดเวทีวิจัยร่วมกับแม่บ้านชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีข้อมูลโดยตรงเกี่ยวกับการใช้น้ำและใช้ประโยชน์จากคลองอยู่ตะกั่วในครัวเรือน เป็นเวทีสัมมนาเพื่อเก็บข้อมูล ร่วมเรียนรู้และเสริมศักยภาพของสตรีในชุมชนในการสื่อสารและเชื่อมเครือข่ายการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะกั่ว ในเบื้องต้นผู้วิจัยกำหนดจัดเวทีเพียงครั้งเดียว โดยเชิญแม่บ้านทั้ง ๑๒ ชุมชนมาพร้อมกัน แต่เมื่อจะดำเนินการจริงปรากฏว่า แม่บ้านไม่สะดวกที่จะเดินทางออกนอกชุมชนไปไกลๆ ได้ และไม่สามารถร่วมเวทีได้ทั้งวัน เพราะมีภารกิจประจำวันในครอบครัว จึงได้แบ่งจัดเวทีแม่บ้านออกเป็นสองครั้ง ครั้งละครึ่งวัน และเชิญเข้าร่วมครั้งละ ๖ ชุมชน เพื่อให้สะดวกแก่แม่บ้านโดยดำเนินการดังนี้

๙.๑ การเตรียมการ ใช้เวลาในการเตรียมพื้นที่หนึ่งเดือน เก็บประเด็นล่วงหน้า ชี้แจงทำความเข้าใจ ทั้งโดยผ่านแกนนำ และพูดคุยโดยตรงกับแม่บ้าน ทั้งนี้โดยอาศัยประสบการณ์จากการจัดเวทีแกนนำ ได้มีการนัดหมายกันของคณะทีมงานวิจัย ในการวางแผนการเก็บข้อมูลในประเด็นใดบ้าง หัวข้ออะไรพร้อมทั้งการค้นหารีธีร่วมกันในการเก็บข้อมูล

กระบวนการเตรียมการเก็บข้อมูลที่ใช้ลักษณะคล้ายๆ กับการจัดเก็บข้อมูลของแกนนำ คือ นักวิจัยต้องลงพื้นที่เก็บข้อมูลล่วงหน้า บางประเด็นที่สามารถเก็บได้ แล้วจึงแจ้งการจัดเวทีส่วนร่วมสำหรับแกนนำแม่บ้านก่อนล่วงหน้า ตามด้วยการออกหนังสือเชิญโดยนักวิจัยสนาม การเตรียมเวทีแม่บ้านแตกต่างจากเวทีแกนนำตรงที่ต้องแจ้งต่อแกนนำก่อนจึงจะดำเนินการได้

๙.๒ การดำเนินการ ใช้กระบวนการอย่างมีส่วนร่วม แต่แตกต่างจากเวทีแกนนำบ้าง เพราะผู้เข้าร่วมมีจำนวนน้อยกว่า บรรยากาศของเวทีจึงเรียบง่ายเป็นกันเอง ใช้การนั่งล้อมวงคุยกันเป็นกลุ่มเดียว แต่เวทีที่สองมีความแตกต่างจากเวทีแรกคือ มีพ่อบ้าน และพระสงฆ์สนใจเข้าร่วมรับฟังด้วย และมีคนชราอายุ ๗๒ ปี ชื่อนายวิน กรอบเพชร มาเหล่าเข้ามาไวยวายนที่ประชุมเกี่ยวกับปัญหาน้ำเน่าเสียในคลอง แม่บ้านในเวทีเล่าว่านายวินผู้นี้ มีความผูกพันกับคลองและเป็นคนที่น่าความรู้เรื่องการเลี้ยงปลาในคลองมาสู่หมู่บ้าน มีความคับแค้นที่โรงงานมักแอบปล่อยน้ำเสียลงคลองโดยที่ชุมชนไม่สามารถทำอะไรได้ (ต่อมานายวินได้เป็นผู้ให้ความร่วมมือกับผู้วิจัยอย่างดียิ่งคนหนึ่ง)

๑๐. วิธีวิจัยในเวทีเยาวชนชุมชน

เวทีนี้มุ่งศึกษาข้อมูลจากเยาวชนชุมชน ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ของชุมชน ซึ่งมีการศึกษา วิถีชีวิต ทัศนคติ และรูปแบบการสื่อสารที่ต่างจากคนรุ่นเก่า รวมทั้งเป็นเวทีสัมมนาเพื่อร่วมเรียนรู้และเสริมศักยภาพของเยาวชนในการสื่อสารและการเชื่อมเครือข่ายการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา โดยดำเนินการดังนี้

๑๐.๑ การเตรียมการ ใช้เวลาหนึ่งเดือนโดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่พบเยาวชนในช่วงเวลาที่เยาวชนสะดวก เพราะเยาวชนในชุมชนส่วนมากจะเรียนหนังสือ เยาวชน กลุ่มที่เหลือจะประกอบอาชีพอิสระ หรือรับจ้าง เช่น ทำงานโรงงานน้ำยาง โรงงานปลากระป๋อง ทำให้เยาวชนส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้อยู่ในชุมชนในเวลากลางวันมากนัก เวลาที่เยาวชนสะดวกได้แก่ช่วงเวลาตอนเย็นหลังเลิกเรียน หรือเลิกงานในวันเสาร์ อาทิตย์ เวลาเล่นกีฬาฟุตบอล ตะกร้อ หรือกิจกรรมตกปลา แม้กระทั่งการตั้งวงตีโกะชนในชุมชน

ผู้วิจัยได้ตกลงร่วมกับเยาวชนในการจัดเวทีโดยใช้ในรูปแบบการพบปะกันทั้ง ๑๒ ชุมชนพร้อมกันในวันหยุด ใช้สถานที่พบปะคือในตัวเมืองหาดใหญ่ ซึ่งจุดกึ่งกลางระหว่างชุมชนจากต้นน้ำ และชุมชนจากปลายน้ำ เพื่อให้เยาวชนสะดวกต่อการเดินทาง โดยใช้วิธีทำหนังสือถึงแกนนำในหมู่บ้านให้ ติดต่อไปยังเยาวชน หรือผู้ปกครองของเยาวชนอีกต่อหนึ่ง ในขณะที่ผู้วิจัยจะเชิญเยาวชนทางวาจาพร้อมกันไปด้วย อย่างไรก็ตามเมื่อจัดเวทีขึ้น ยังคงพบว่าเยาวชนได้เข้าร่วมจำนวนไม่มากนักเพราะติดขัดเรื่องการเดินทางออกนอกชุมชน โดยเฉพาะเยาวชนที่เป็นผู้หญิงมาเข้าร่วมน้อยกว่าเยาวชนชาย

๑๐.๒ การดำเนินการ ใช้รูปแบบการจัดเวที แบบมีส่วนร่วมเหมือนเวทีแกนนำ โดยเมื่อได้ชี้แจงที่มาที่ไปและภารกิจที่จะร่วมคิดร่วมคุยกันแล้วก็แยกเป็นกลุ่มย่อย ๔ กลุ่ม คือกลุ่มต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ และกลุ่มเยาวชนที่อายุต่ำกว่า ๑๕ ปี หลังจากนั้นแต่ละกลุ่มนำผลการพูดคุยมานำเสนอ และมีการอภิปรายเพิ่มเติม ใช้เวลาในการทำเวทีวิจัยหนึ่งวัน

ระยะการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อเก็บข้อมูลระดับชุมชน

ในระยณะนี้เป็นการเก็บข้อมูลเวทีวิจัยภูมิปัญญาการสื่อสารในชุมชน เพื่อค้นหาภูมิปัญญาการสื่อสารในชุมชนจากกลุ่มสื่อพื้นบ้าน กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชน มาปรับใช้กับกระบวนการสื่อสารในปัจจุบันเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา รวมทั้งให้ชุมชนมีความภาคภูมิใจใน ศักยภาพของตนในการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา

หลักคิดสำคัญของการวิจัยในระยะนี้ คือ ให้สมาชิกชุมชนทุกกลุ่มเข้าร่วมเวทีพร้อมกัน ร่วมเรียนรู้ข้อมูลและความเห็นที่แตกต่างหลากหลายของกันและกัน ในฐานะที่ต่างก็เป็นสมาชิกชุมชนเดียวกัน เพื่อหาข้อสรุปที่เป็นเนื้อหาร่วมของชุมชน

๑๑. วิธีวิจัยในเวทีวิจัยชุมชน ๑๒ ชุมชน ดังแสดงในตาราง

ชุมชน	วันที่จัดเวที	สถานที่จัดเวที	จำนวนผู้เข้าร่วม
๑.บ้านหัวถนน	๒๙ ก.ย. ๒๕๕๕	ศาลาวัดหัวถนน	๔๐ คน
๒.บ้านท่าเมรุ	๒๐ ต.ค. ๒๕๕๕	ศาลาวัดท่าเมรุ	๓๒ คน
๓.บ้านม่วงก้อง	๒๗ ต.ค. ๒๕๕๕	ศาลาวัดม่วงก้อง	๓๕ คน
๔.บ้านท่าช้าง	๑๗ พ.ย. ๒๕๕๕	ที่ประชุมบ้านท่าช้าง	๒๘ คน
๕.บ้านแม่น้ำ	๒๔ พ.ย. ๒๕๕๕	ที่ประชุมบ้านแม่น้ำ	๒๒ คน
๖.บ้านชายคลอง	๘ ธ.ค. ๒๕๕๕	ลานบ้านผู้ใหญ่บ้าน	๒๖ คน
๗.บ้านท่าโพธิ์	๑๕ ธ.ค. ๒๕๕๕	โรงเรียนบ้านท่าโพธิ์	๒๕ คน
๘.บ้านบางกล้า	๑๖ มี.ค. ๒๕๕๖	วัดบางกล้า	๒๐ คน
๙.บ้านระตะ	๒๓ มี.ค. ๒๕๕๖	ศาลาประจำหมู่บ้าน	๓๒ คน
ชุมชน	วันที่จัดเวที	สถานที่จัดเวที	จำนวนผู้เข้าร่วม
๑๐.บ้านเกาะน้ำรอบ	๑๒ เม.ย. ๒๕๕๖	ศาลาประจำหมู่บ้าน	๒๖ คน

๑๑.บ้านคลองรำ	๒๗ เม.ย ๒๕๔๖	ศาลาประจำหมู่บ้าน	๒๘ คน
๑๒.บ้านบางหัก	๑.วันที่ ๕ พ.ค. ๒๕๔๖ ๒. วันที่ ๘ พ. ค.๒๕๔๖ ๓.วันที่ ๑๓ พ. ค.๒๕๔๖	ศาลาชุมชนบางหัก	รวม ๓ ครั้ง ๒๒ คน

๑๑.๑ การเตรียมการ ในการเตรียมพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยจะลงพื้นที่ล่วงหน้าประมาณ ๑๕-๓๐ วัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยสภาพของชุมชน เช่น ความพร้อม ความเข้าใจ ความตื่นตัว ฯลฯ ซึ่งขั้นตอนต่าง ๆ ของการเตรียมพื้นที่มีดังนี้

๑๑.๑.๑ ลงพื้นที่ พบแกนนำชุมชน เช่นผู้ใหญ่บ้านหรือ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ชี้แจงทำความเข้าใจด้วยวาจาและเอกสาร ขอความร่วมมือ นัดวันเวลา กำหนดสถานที่

๑๑.๑.๒ ลงพื้นที่พบกลุ่มเป้าหมาย กำหนดไว้ไม่ต่ำกว่า ๓๐ คน ครอบคลุมทุกกลุ่มตามที่กำหนด คือ แกนนำ แม่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ และเยาวชน เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจด้วยวาจา และแจกเอกสาร สร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมาย พร้อมทั้งเก็บข้อมูลล่วงหน้าไปบางส่วนด้วย

๑๑.๑.๓ เลือกสถานที่จัดเวทีในชุมชน ผู้วิจัยเป็นผู้สังเกตและปรึกษาหารือร่วมกับชุมชนในการคัดเลือกสถานที่ และดูความพร้อมของสถานที่ในการจัดเวทีด้วยทั้งทางด้านความสะดวกในการใช้อุปกรณ์ หรือความพร้อมในด้านของบรรยากาศในการจัดเวที เช่น ตัวอย่างของการคัดเลือกสถานที่จัดเวทีของชุมชนบ้านท่าเมรุ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของคนในชุมชน จึงได้มีการคัดเลือกสถานที่ภายในวัดซึ่งมีความพร้อมทั้งความเงียบสงบ บรรยากาศดี เครื่องมืออุปกรณ์อำนวยความสะดวกพร้อม

๑๑.๒ การดำเนินการ การจัดเวทีวิจัยชุมชนใช้เวลาดำเนินการครึ่งวันในช่วงบ่าย เพื่อความสะดวกของชุมชน ก่อนการจัดเวทีจะมีการประชุมทีมวิจัยเพื่อเตรียมพร้อมก่อนทุกครั้ง รูปแบบเวทีเป็นเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วม ดังกล่าวแล้วข้างต้น ยกเว้นเวทีบ้านบางหักที่เป็นชุมชนในเมือง การจัดเวทีรวม

ของชุมชนทำได้ยาก เนื่องจากสมาชิกชุมชนมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันมาก ไม่มีเวลาว่างพร้อม ๆ กัน จึงได้
ปรับเป็นการจัดเป็นกลุ่มย่อยสามครั้งแทน

ระยะการเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน

นอกเหนือจากการใช้วิธีการวิจัยด้วยการลงพื้นที่เก็บข้อมูล และการจัดเวทีวิจัยดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้าง
ต้น ผู้วิจัยยังได้ใช้วิธีการเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนเป็นการเสริมประกอบไปด้วยอย่างสำคัญ ตลอดระยะเวลา
การทำวิจัย โดยเฉพาะได้เน้นหนักมากขึ้นในระยะเดือนที่ ๑๑ ถึงเดือนที่ ๑๖ ของการทำวิจัยเพื่อใช้เป็นเครื่องมือ
ในการเก็บประเด็นที่ยังไม่สมบูรณ์จากการทำวิจัยในระยะที่ผ่านมา เช่น เครือข่ายการสื่อสารทั้งในระดับชุมชน
และระดับระหว่างชุมชน อาจไม่พบในการศึกษาจากกลุ่มบุคคล แต่อาจพบได้ง่ายจากการศึกษาจากกลุ่มกิจกรรม
โดยมีหลักคิดสำคัญคือ จะได้สังเกตการณ์บทบาทและสถานการณ์ที่เป็นจริงของบุคคลต่าง ๆ ว่ามีความสอด
คล้องหรือขัดแย้งกับข้อมูลที่ได้รับมาก่อนหน้านี้มากน้อยเพียงใด มีอะไรที่น่าสนใจซึ่งยังไม่พบมาก่อนหน้านี้หรือ
ไม่

การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนนี้มีทั้งที่เป็นการเข้าร่วมโดยนักวิจัยเสนอตัวเข้าร่วมเอง และที่ชุมชนเชิญ
ให้เข้าร่วม และได้เข้าร่วมทั้งกิจกรรมประเพณี และกิจกรรมของกลุ่ม กิจกรรมในชุมชน กิจกรรมที่ผู้กิจกรรม
วิจัยเข้าร่วมกับชุมชนได้แก่

๑๒. กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชนได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์บ้านเกาะน้ำรอบ กลุ่มออมทรัพย์บ้าน บางกล้า กองทุนหมู่บ้าน บ้านคลองรำ กองทุนหมู่บ้าน บ้านระตะ

การร่วมกิจกรรมกับกลุ่มกิจกรรมภายในชุมชน จะมีลักษณะเป็นการเข้าร่วมสังเกตการณ์การ
ทำงานของกลุ่มในวันนัดหมายหรือวันประชุม โดยมีกระบวนการคือนักวิจัยจะพบปะพูดคุยกับแกนนำ
กลุ่มก่อนล่วงหน้า เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ และการดำเนินงานของกลุ่ม โดยเน้นไปที่โครงสร้าง
กระบวนการสื่อสารของกลุ่ม บทบาทของสมาชิก ซึ่งสรุปได้ว่ากลุ่มกิจกรรมเหล่านี้มีลักษณะคล้าย ๆ
กัน เช่น ก่อตั้งโดยชาวบ้าน หรือราชการสนับสนุน ในระยะแรกจะมีปัญหาการดำเนินการมาก ทั้งเรื่อง
การบริหาร การสื่อสารทำความเข้าใจกันแต่ทุกคนก็พยายามเสียสละ ระยะต่อมาคือระยะที่ยังมีปัญห
แต่สมาชิกเริ่มมีความเห็นขัดแย้งกันจนส่งผลต่อกลุ่มทำให้บางครั้งกิจกรรมหยุดชะงัก เมื่อผ่านระยะนี้
มาแล้ว กิจกรรมของกลุ่มจึงเริ่มลงตัวและมีความเข้มแข็ง

กระบวนการต่อมาคือนักวิจัยเข้าร่วมกิจกรรมในวันของกลุ่มนัดหมายกัน เช่นวันเก็บเงินออม
ทรัพย์ โดยสังเกตตั้งแต่เวลานัดหมายสถานที่นัดหมาย พฤติกรรมการเข้าร่วมของสมาชิก การทำงาน
ของกรรมการ วิธีการสื่อสารในกระบวนการทำงาน การใช้เครื่องมือสื่อสารต่าง ๆ เป็นต้น

๑๓. กิจกรรมงานประเพณีภายในชุมชน ได้แก่งานบวช และงานศพบ้านท่าเมรุ งานแต่งงาน บ้านม่วงก้อง และบ้านระตะ

การเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีในครอบครัวของชุมชนนี้ นอกเหนือจากความสนใจของนักวิจัยแล้ว ก็ยังสืบเนื่องมาจากความสนิทสนมระหว่างนักวิจัยและชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งทำให้นักวิจัยได้มีโอกาสสังเกตกระบวนการจัดงานเหล่านี้ตั้งแต่การเตรียมงาน การสื่อสารเพื่อเชิญคนเข้าร่วมงาน การสื่อสารเพื่อให้เพื่อนบ้านมาช่วยงาน และกระบวนการภายในวันงาน เพื่อให้เห็นกระบวนการสื่อสารของชุมชนในการจัดกิจกรรมประเพณีอย่างชัดเจน ซึ่งในการเข้าร่วมนี้นักวิจัยเข้าร่วมในฐานะแขกของงาน เป็นแขกที่ได้รับเกียรติคือเจ้าภาพบอกงานด้วยตนเองไม่ต้องใช้การ์ดเชิญ

๑๔. กิจกรรมงานวัด ได้แก่ งานทอดกฐิน และทอดผ้าป่าวัดม่วงก้อง บ้านม่วงก้อง

การจัดกิจกรรมของชุมชนเกี่ยวกับงานประเพณีทางศาสนานี้ นักวิจัยได้ให้ความสนใจมากในประเด็นที่เป็นงานใหญ่ของชุมชน คนทุกกลุ่มในชุมชนต้องมาร่วมงานกันมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน แม้ว่าในชุมชนจะมีรอยร้าวระหว่างกลุ่มต่าง ๆ อยู่บ้างแต่ทุกกลุ่มจะหันหน้าสามัคคีกันชั่วคราว

ขั้นตอนการเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีนี้คือการได้รับเชิญซึ่งจะได้รับใบฎีกาเป็นเอกสารเชิญเข้าร่วมงาน ก่อนถึงวันงานก็จะเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการจัดเตรียมการแบ่งงานของชุมชน เมื่อถึงวันงานก็เข้าร่วมในฐานะแขกคนหนึ่งของงาน เพื่อสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิด ทั้งนี้ นักวิจัยได้ตั้งพุ่มกฐินในนามของโครงการ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ด้วย

๑๕. กิจกรรมเฉพาะกิจในชุมชน ได้แก่งานพัฒนาถนน บ้านท่าโพธิ์

การเข้าร่วมกิจกรรมนี้มีความประสงค์อยู่ที่ต้องการสังเกตการณ์มีส่วนร่วมของชุมชน ในงานที่เป็นงานเฉพาะกิจ มีลักษณะเป็นงานเพื่อส่วนรวมล้วน ๆ เพื่อประเมินกระบวนการเตรียมงาน การนัดหมาย การกำหนดวันเวลาที่เหมาะสม และที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน ในการเข้าร่วมครั้งนี้ นักวิจัยทุกคนเข้าเป็นผู้ปฏิบัติงานร่วมกับชาวบ้านคือทุกคนได้รับมีดพร้าจากชาวบ้านคนละเล่มและร่วมดายหญ้าริมถนนไปพร้อม ๆ กัน

๑๖. กิจกรรมของกลุ่มกิจกรรมในชุมชนที่ไปร่วมกับชุมชนอื่น งานแข่งเรือ วัดบางหยี

งานแข่งเรือวัดบางหยีเป็นงานใหญ่ประจำปีของอำเภอบางกล่ำ ซึ่งมีเรือจากทั่วภาคใต้เข้าร่วมแข่งขันในการนี้ชุมชนในพื้นที่วิจัย เช่นบางกล่ำ ท่าเมรุ ก็เข้าร่วมด้วยทุกปี นักวิจัยจึงให้ความสนใจ

สังเกตการณ์เข้าร่วมนี้ตั้งแต่การซ้อมแซมเรือ การฝึกซ้อมซึ่งต้องซ้อมล่วงหน้ากว่า ๒ เดือน และการเป็นผู้เข้าร่วมชมในวันแข่งขัน ทำให้ได้เห็นกระบวนการของชุมชน ทั้งการแข่งขันและการให้กำลังใจผู้แข่งขัน ในการเข้าร่วมนี้นักวิจัยไม่แจ้งชุมชนล่วงหน้าแต่ไปเข้าร่วมเลยในวันงาน เนื่องจากต้องการสังเกตงานในภาพรวมไปด้วยไม่เจาะจงเพียงเฉพาะชุมชนใดแห่งเดียว

๑๗. กิจกรรมของกลุ่มสี่พี่น้องบ้าน ได้แก่การแสดงโนรา บ้านบางกล้า เพลงเรือบ้านท่าเมรุ และลิเกลาฮู บ้านท่าโพธิ์

เพื่อให้ได้รับคำตอบถึงการถ่ายทอดสี่พี่น้องบ้านสู่คนรุ่นใหม่ บทบาทฐานะของสี่พี่น้องบ้านในปัจจุบันและ ความนิยมที่ได้รับจากชุมชนหรือผู้คนทั่วไป เพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์ นักวิจัยจึงเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มเหล่านี้เป็นการเฉพาะไป เช่นไปสังเกตการแสดงโนราของเยาวชนบ้านบางกล้า ที่เป็นลูกศิษย์ของโนราจบ ไปร่วมชมการแสดงของลิเกลาฮูของบ้านท่าโพธิ์ และไปร่วมชมการแสดงเพลงเรือของบ้านท่าเมรุ และบ้านอื่น ๆ อีกหลายชุมชน ในงานแข่งเรือวัดบางหยี ในการเข้าร่วมนี้นักวิจัยจะแจ้งกลุ่มสี่พี่น้องบ้านว่าจะไปร่วมชม โดยเมื่อถึงวันแสดงก็ไปร่วมชมเงียบ ๆ ไม่แสดงตัว ปล่อยให้สี่พี่น้องบ้านทำการแสดงกันไปตามธรรมชาติ

ระยะการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมระดับระหว่างชุมชน

เป็นการจัดเวทีวิจัยระดับเครือข่ายชุมชน ของพื้นที่เป้าหมายในการวิจัยทั้ง ๑๒ ชุมชน ครอบคลุมทั้งกลุ่มแกนนำ แม่บ้าน เยาวชน ผู้เฒ่าผู้แก่ และศิลปินพื้นบ้าน ร่วมกับหน่วยราชการ และหน่วยปกครองท้องถิ่น นักวิชาการ สื่อมวลชน นักธุรกิจ และพระสงฆ์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ ร่วมศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาการสื่อสารในอดีต สภาพการสื่อสารในปัจจุบัน รวมทั้งเสริมสร้างศักยภาพการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะเภาในระดับเครือข่ายชุมชนต่อไปในอนาคต

หลักคิดสำคัญของการวิจัยระยะนี้ซึ่งเป็นระยะก่อนเสร็จสิ้นโครงการ คือการเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนทุกกลุ่มบุคคลและทุกชุมชนได้มาพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล และประเด็นปัญหาของคลองอยู่ตะเภา ร่วมกันให้ทุกคนได้เห็นภาพที่เกี่ยวข้องกันของปัญหาตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ และช่วยกันค้นหาวางแผนหาทางออกจากปัญหาร่วมกันได้อย่างไร จะร่วมกันใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ได้อย่างไร เป็นต้น

นอกจากนี้ยังได้เชิญกลุ่มบุคคลที่ยังมิได้กำหนดเป็นเป้าหมายโดยตรงของการวิจัยในครั้งนี้ แต่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการใช้คลองอยู่ตะเภา ได้แก่หน่วยปกครองท้องถิ่น หน่วยราชการ นักธุรกิจ พระ สื่อมวลชน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะคณะผู้วิจัยคาดหวังว่าเมื่อการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งเป็นการวิจัยเพื่อค้นหาความรู้ในการสร้างและ

พัฒนาเครือข่ายได้สิ้นสุดลง ในระยะต่อไปน่าจะมีการนำความรู้ไปใช้ปฏิบัติ รวมทั้งเริ่มนำผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่ายของชุมชน ในระยะที่สองนี้คนกลางเช่นนักวิจัยอาจยังมีบทบาทประสานหรือเป็นพี่เลี้ยงที่สำคัญอยู่ จากนั้นในระยะต่อไปจึงจะเป็นการปฏิบัติการมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ซึ่งในระยะนี้คนกลางที่ช่วยประสานอาจค่อย ๆ ถอนตัวออกมาเมื่อพื้นที่ที่มีความเข้มแข็งมากขึ้นเป็นลำดับ

๑๘. วิธีวิจัยในเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมระดับเครือข่ายชุมชน

ในเวทีนี้ผู้วิจัยได้จัดให้ผู้เข้าร่วมจากทุกชุมชนได้ลงเรือล่องคลองอยู่ตะเภาไปพร้อมกัน แล้วขึ้นฝั่งรับประทานอาหารเที่ยงที่วัดท่าเมรุ โดยมีแม่บ้านท่าเมรุจัดเตรียมอาหารไว้ให้ จากนั้นเป็นการเปิดเวทีให้ทุกชุมชน ได้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการที่จะร่วมมือร่วมใจกันปกป้องดูแลคลองอยู่ตะเภา

ในเวทีนี้ นักวิจัยได้สรุปย่อข้อมูลการวิจัยเป็นรูปเล่มขนาดเล็ก เพื่อคืนข้อมูลให้แก่ชุมชนนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป รวมทั้งจัดพิมพ์รายชื่อแกนนำในกลุ่มต่างๆของทุกชุมชน เพื่อให้แต่ละชุมชนใช้เป็นฐานข้อมูลในการเชื่อมสัมพันธ์สร้างเครือข่ายที่เหนียวแน่นต่อไป กิจกรรมนี้จัดขึ้นในวันอาทิตย์ที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๖ มีรายละเอียดดังนี้

๑๘.๑ การเตรียมการ ผู้วิจัยลงเตรียมพื้นที่ประมาณสองเดือน ทั้งด้วยการเชิญโดยวาจา และการทำเอกสารชวนเชิญ พร้อมทั้งติดต่อประสานหน่วยงานต่าง ๆ ที่เชิญเข้าร่วม นอกเหนือจากชาวบ้านในชุมชนพื้นที่วิจัย โดยกำหนดเป้าหมายผู้เข้าร่วมจำนวน ๘๐ คน

๑๘.๒ การดำเนินการ เริ่มจัดกิจกรรมที่ทำน้ำวัดบางกล้า หลังจากลงทะเบียน และชี้แจงที่มาที่ไปรวมทั้งเป้าหมายของกิจกรรมแล้ว ผู้เข้าร่วมรับเสื้อชูชีพ และแผนที่เส้นทางคลองอยู่ตะเภา จากนั้นทุกคนก็ลงเรือหางยาว จำนวนเจ็ดลำ ล่องเรือออกปากคลองบางกล้าเข้าทะเลสาบสงขลา แล้ววกเข้าปากคลองอยู่ตะเภาไปสู่ทำน้ำวัดท่าเมรุ

ช่วงบ่ายเป็นกิจกรรมเวที ซึ่งจัดในศาลาโรงธรรมของวัดท่าเมรุ มีกิจกรรมสำคัญ ๆ ดังนี้

- กิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน โดยผู้เข้าร่วมด้วยการแนะนำตัวและบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนของตน
- แลกเปลี่ยนความคิดเห็น การสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะเภา
- แสดงนิทรรศการการทำวิจัยที่ผ่านมาให้ผู้เข้าร่วมได้ชม
- กิจกรรมประกวดภาพวาดชุมชนและสายน้ำในความฝันของเยาวชน
- การมอบเอกสารรวมเล่มอย่างย่อของงานวิจัยให้กับผู้เข้าร่วมทุกคน

เวทีครั้งนี้เสร็จสิ้นลงด้วยข้อเสนอจากที่ประชุมให้ชุมชนประสานกันเป็นเครือข่ายปกป้องคลอง
คู่ตะเภา โดยอาศัยความร่วมมือจากองค์กรทุกภาคส่วนทั้งราชการ องค์กรเอกชน และนักวิจัย

ระยะการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลการวิจัย

เนื่องจากโครงการวิจัยนี้มุ่งหวังการพัฒนานักวิจัยในโครงการด้วย เพราะนักวิจัยในโครงการส่วนใหญ่มิ
ได้มีพื้นฐานเป็นนักวิจัยผู้เชี่ยวชาญ การออกแบบกระบวนการทำงานทุกขั้นตอนจึงให้ความสำคัญต่อการพัฒนา
และยกระดับศักยภาพของผู้วิจัยไปด้วย โดยเฉพาะด้านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกัน
แก่คุณภาพงานวิจัย ซึ่งมีวิธีการที่สำคัญ ๆ ดังนี้

๑.การจัดประชุมประจำสัปดาห์ เพื่อฝึกบันทึก วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล โดยมีนักวิจัยฝ่ายวิชาการของ
โครงการเป็นพี่เลี้ยง วิธีนี้ใช้ในระยะเริ่มต้นงานวิจัย

๒.การเข้าร่วมการอบรมกับทีมประสานกลางของชุดวิจัย ที่จัดสนับสนุนให้ความรู้ด้านการวิเคราะห์
ข้อมูลการวิจัย

๓.การทดลองวิเคราะห์ข้อมูลโดยนักวิจัยสนามและนำมาดูร่วมกันในทีมวิจัย เพื่อพัฒนาแก้ไขให้ดีขึ้น
ทุก ๆ ครั้ง

๔.การจัดประชุมวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลการวิจัย ซึ่งจัดขึ้น ๑-๒ วัน ในแต่ละสัปดาห์ ในช่วงระยะ
สองเดือนสุดท้ายของการวิจัย เพื่อสรุปรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โดยนักวิจัยแต่ละคนจะแบ่งข้อมูลไปวิเคราะห์
และนำมาดูร่วมกันระดมสมอง ปรับแก้ระดับให้ได้คุณภาพตามข้อกำหนดของโครงการ

๕.การวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะการตัดสินใจ ประเมินค่า นักวิจัยจะช่วยกันดูข้อมูลอย่างละเอียดและ
ปรึกษาหารือกันหลาย ๆ รอบ ก่อนตัดสินใจประเมินค่าใด ๆ ลงไป

ข้อเสนอแนะของนักวิจัยที่ได้จากประสบการณ์การทำวิจัย

๑.ข้อเสนอแนะสำหรับการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมในชุมชนด้วยการประชุมอย่างสร้างสรรค์

กระบวนการที่ใช้ในการจัดเวทีวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการประชุมอย่างสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นกระบวนการสื่อ
สารแบบหนึ่งซึ่งชุมชนเป้าหมายไม่คุ้นเคย ในด้านตรงกันข้ามกลุ่มเป้าหมายกลับคุ้นเคยแต่การประชุมที่จัดแบบ
ห้องเรียนโบราณ คือผู้มาร่วมซึ่งมักนั่งอยู่ในระดับต่ำต้องนั่งหันหน้าไปทางเดียวกันเพื่อฟังผู้จัดประชุมจำนวนไม่
กี่คนซึ่งนั่งอยู่สูงกว่า เมื่อพูดถึงการประชุมผู้เข้าร่วมจึงจินตนาการว่าต้องเป็นรูปแบบนี้เสมือนว่าการประชุมมีอยู่
รูปแบบเดียว องค์กรประกอบต่าง ๆ เช่นสถานที่จัดประชุมสำหรับการประชุมอย่างสร้างสรรค์โดยเฉพาะก็ไม่ได้อยู่

ในชุมชน ตลอดเวลาที่น่าวิธีการนี้มาใช้จึงได้พบข้อสังเกตหลายประการที่น่าจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจจะ
ใช้การประชุมอย่างสร้างสรรค์ในชุมชน ซึ่งมีประเด็นดังต่อไปนี้

๑.๑ การชี้แจงชักชวนทั้งด้วยวาจาและเอกสาร ผู้วิจัยจะไม่ทำหนังสือเชิญที่เป็นรูปแบบทางการ แต่จะ
ทำทั้งหนังสือเชิญถึงแผ่นปลิวชักชวน ทั้งนี้เพื่อลดความเป็นรูปแบบลง ถ้อยคำในหนังสือเชิญก็เป็นถ้อยคำง่าย ๆ
เป็นกันเอง ที่สำคัญต้องชี้ชัดว่าผู้เข้าร่วมสำคัญอย่างไรต่อเรื่องที่จะคุยกัน ต้องบอกว่าเขาจะได้อะไรเมื่อคุยกัน
เป็นต้น ดังมีตัวอย่างหนังสือเชิญอยู่ในเนื้อหาว่าด้วยระเบียบวิธีวิจัย อีกทั้งต้องไม่ใช่เอกสารอย่างเดียวนักวิจัย
ต้องไปพบไปคุยด้วยตัวเองเพื่ออธิบายอย่างแจ่มแจ้งอีกครั้ง

๑.๒ การเลือกสถานที่ ดังได้กล่าวแล้วว่าสถานที่สำหรับการประชุมอย่างสร้างสรรค์โดยเฉพาะไม่มีอยู่ใน
ชุมชน แต่ก็มีสถานที่อื่นมากพอที่จะประยุกต์ใช้กันได้ ไม่ว่าจะเป็นศาลาวัด หรือศาลาประชุมของหมู่บ้าน ดังนั้น
นักวิจัยต้องเลือกสถานที่เอง มิใช่ให้ชุมชนเลือกให้ หรือแม้ให้ชุมชนเลือกก็ต้องแจ้งคุณสมบัติหรือลักษณะของ
สถานที่ ที่ต้องการให้ชุมชนทราบ และต้องไปดูสถานที่ก่อนล่วงหน้าเสมอ เพื่อจะได้ออกแบบเวทีที่เหมาะสม

๑.๓ การกำหนดเวลา ต้องสอดคล้องกับวิถีชุมชน คือเลือกเวลาที่กลุ่มเป้าหมายว่างมากที่สุด สำหรับชุม
ชนริมคลองอยู่ตะเภาก็คือช่วงบ่าย หากเป็นเยาวชนก็ต้องเป็นวันหยุดเรียน หรือหยุดทำงาน และต้องแจ้งอย่างชัด
เจนว่าจะคุยกันกี่ชั่วโมง

๑.๔ การเลือกผู้เข้าร่วมเวที ต้องเลือกให้ตรงตามเป้าหมายของการประชุม เมื่อเลือกแล้วไปทำความเข้าใจ
ใจล่วงหน้าก็จะทำให้การประชุมดำเนินไปด้วยดี ชาวบ้านมักมีจุดอ่อนคือมักคุยออกนอกเรื่อง บางคนชอบร้อง
ขอพยายามยืดเยื้อดบทบาทผู้ช่วยเหลือให้นักวิจัย ซึ่งการคัดเลือกและทำความเข้าใจล่วงหน้าจะแก้ปัญหานี้ได้
มาก การทำเวทีในชุมชนไม่ต้องเน้นคนมาก เอาเท่าที่จะเพียงพอแก่เป้าหมายการวิจัยเท่านั้น

๑.๕ กระบวนการในเวที

๑.๕.๑ กำหนดการ ต้องมีกำหนดการชัดเจนทั้งเรื่องประเด็นเรื่องเวลา กำหนดการนี้กลุ่มเป้าหมาย
ต้องได้รับล่วงหน้าประมาณหนึ่งสัปดาห์ เมื่อถึงเวลาประชุมต้องมีกำหนดการแผ่นใหญ่ ๆ ติดไว้
หน้าเวทีประชุมด้วย และดำเนินการไปตามนั้น

๑.๕.๒ เครื่องมือในการประชุม ต้องเน้นเรื่องกระดานและกระดาษแผ่นใหญ่สำหรับเขียนตัว
หนังสือโต ๆ บันทึกการประชุมเพื่อให้ผู้เข้าร่วมเห็นได้ทุกคน โดยเฉพาะเมื่อประชุมกลุ่มย่อย

๑.๕.๓ วิทยากรกระบวนการ จะต้องมีความรู้ทั้งทางทฤษฎีและประสบการณ์พอสมควรใน
เรื่องการเป็นวิทยากรกระบวนการ การทำเวทีประชุมอย่างสร้างสรรค์กับชาวบ้านนั้นท้าทายกว่า กลุ่ม
คนที่มีการศึกษาสูง วิทยากรต้องสามารถพลิกแพลงสถานการณ์ได้โดยตลอด

๑.๕.๔ การแสดงความเห็น ปัญหาหลักของชาวบ้านในกาประชุม คือการไม่กล้าพูดในกลุ่มผู้หญิง และเยาวชน และปัญหาการพูดแทนพูดครบจำคนอื่นของแกนนำและผู้ชาย ซึ่งผู้ดำเนินการประชุมต้องแก้ปัญหาตลอดเวลา ต้องจับสังเกตและไม่ปล่อยให้ยืดยาว เพื่อให้ได้ความเห็นที่มีคุณภาพ

๒. ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาทีมวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้มีเป้าหมายหลักอย่างหนึ่งก็คือการพัฒนานักวิจัยในท้องถิ่นควบคู่ไปกับการวิจัย ซึ่งจะได้ประโยชน์อย่างน้อยสองทางคือนักวิจัยจะทำงานที่วิจัยที่ตนรับผิดชอบอยู่ได้ดีขึ้น และนักวิจัยนำกระบวนการวิธีคิดที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในงานอื่น ๆ ที่ตนรับผิดชอบ ซึ่งปรากฏว่าในการวิจัยนี้ประสบความสำเร็จในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

๑. นักวิจัยในคณะวิจัยนี้ถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ให้แก่กัน โดยเฉพาะนักวิจัยฝ่ายวิชาการมีหน้าที่เพิ่มคือต้องบรรยายสรุปหรือถ่ายทอดวิชาการด้านการวิจัย และด้านการสื่อสารแก่นักวิจัยในกลุ่ม พร้อม ๆ กับการสรุปข้อมูลด้วยเสมอซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมกันภายใน ทำให้ทุกคนเต็มใจที่จะเรียนรู้

๒. ได้เชิญที่ปรึกษาโครงการ เช่น อ.พิชัย ศรีใส ถ่ายทอดความรู้ด้านการเป็นวิทยากรกระบวนการแก่นักวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ในการจัดเวทีวิจัย

๓. พยายามเข้าร่วมการฝึกอบรมที่ทางคณะประสานงานกลาง(อ.กาญจนา แก้วเทพ)จัดให้ แล้วนำไปศึกษาต่อกันเองในกลุ่ม เพื่อเพิ่มความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

๓. ข้อเสนอแนะสำหรับการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยเชิงคุณภาพในระหว่างทำวิจัย

งานวิจัยนี้ได้รับความสนใจเป็นอย่างมากจากหลายฝ่ายในพื้นที่ระหว่างการทำวิจัย ไม่ว่าจะเป็นสื่อมวลชน นักวิชาการ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน ได้มีการขอเอกสารการวิจัยไปใช้ประโยชน์ และรวมทั้งเชิญนักวิจัยไปบรรยายในหลายที่หลายครั้ง อย่างไรก็ตามแม้ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนี้จะเป็นประโยชน์แต่ก็ต้องดำเนินการด้วยความรอบคอบ เนื่องจากการวิจัยยังไม่แล้วเสร็จ ข้อมูลที่ได้อาจยังมีความคลาดเคลื่อน ซึ่งจะก่อความผิดพลาดขึ้นได้ นักวิจัยจึงต้องระวังและแจ้งแก่ผู้นำข้อมูลไปใช้เสมอถึงสถานภาพของข้อมูลที่ยังอยู่ระหว่างการทำวิจัย

๔. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อเนื่องในพื้นที่นี้

๔.๑ พื้นที่วิจัยนี้มีขนาดใหญ่ ในการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งต่อ ๆ ไป ควรคำนึงถึงความเหมาะสมของระยะเวลาทรัพยากร และจำนวนนักวิจัย ที่เหมาะสม เพื่อให้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔.๒ ยังมีกลุ่มเป้าหมายทั้งที่เป็นชุมชนและกลุ่มคน เช่น พระสงฆ์ ที่ยังไม่ได้ศึกษาโดยละเอียดในครั้งนี
ซึ่งน่าจะศึกษาต่อในอนาคต

๔.๓ ยังมีกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียอีกหลายกลุ่ม เช่นนักธุรกิจ โรงงาน ข้าราชการ นักการเมืองท้องถิ่น ที่น่าจะ
ทำการศึกษาวิจัยต่อไปด้วย

ภาพนักวิจัยในพื้นที่วิจัย

ภาพนักวิจัยในพื้นที่วิจัย

ตอนที่สอง

ภาพรวมคลองอู่ตะเภา และชุมชนริมคลอง

คลองอู่ตะเภา ความสำคัญ และสภาพปัญหาในปัจจุบัน

ความนำ

ก่อนที่จะเข้าสู่เนื้อหาของผลการวิจัยตามคำถามและวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง ๔ ประการนั้น เพื่อให้ผู้
ศึกษางานวิจัยชิ้นนี้ได้เข้าใจข้อมูลพื้นฐาน ผู้วิจัยเห็นความสำคัญในการนำเสนอข้อมูลคลองอู่ตะเภาทั้งใน
ประเด็นสภาพคลองในปัจจุบัน ความสำคัญของคลองที่มีต่อชุมชนรวมถึงปัญหาที่ปรากฏอยู่บริเวณริมสองฟาก
ฝั่งคลอง โดยข้อมูลที่จะนำเสนอในบทที่ ๔ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตการณ์แบบมี
ส่วนร่วมในพื้นที่วิจัยการศึกษา จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นภาพและเข้าใจถึงความ
สำคัญและสภาพปัญหาของคลองอู่ตะเภา ทั้งจากมุมมองของชุมชน และจากข้อมูลความจริงที่ได้จากการศึกษา
วิจัย การนำเสนอข้อมูลจะลำดับเนื้อหา ดังนี้

๑. ประวัติพื้นที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับพื้นที่วิจัย ประกอบด้วย

- ประวัติเมืองสงขลาโดยสังเขป
- ประวัติเมืองหาดใหญ่และอำเภอใกล้เคียงโดยสังเขป

๒. ข้อมูลกายภาพคลองอู่ตะเภา

- ภูมิศาสตร์
- ลักษณะทางกายภาพของคลองอู่ตะเภา

๓.ความสำคัญของคลองอุตตะมา

๔.การใช้ประโยชน์จากคลองอุตตะมา

-ข้อมูลจากแกนนำชุมชน

-ข้อสรุปจากผู้วิจัย

๕.สภาพปัญหาคลองอุตตะมา

-ข้อมูลจากแกนนำชุมชน

-ข้อสรุปจากผู้วิจัย

๖.ข้อสรุปสภาพปัญหาคลองอุตตะมา

๑. ประวัติพื้นที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับพื้นที่วิจัย

๑.๑ ประวัติเมืองสงขลาโดยสังเขป จากข้อมูลเอกสารประกอบธรรมาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา ครั้งที่ ๖ “ทิศทางการพัฒนาไทย มหันตภัยลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” ๒๒ เมษายน – ๔ พฤษภาคม ๒๕๔๔ ซึ่งอ้างจากหนังสือ “การพัฒนาหัวเมืองสงขลา” ของนายสงบบ สงเมือง กล่าวว่า ก่อนสมัยกรุงธนบุรี เมืองสงขลาในฐานะค่อนข้างสับสน ในระยะต้นไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับฐานะของเมืองสงขลามากนัก นอกจากจะเข้าใจกันว่าเป็นรัฐอิสระแล้ว ตกมาอยู่ใต้อำนาจของไทย ในระยะแรกในฐานะเป็นเมืองพระยามหานคร เป็นเมืองขึ้นของเมืองพัทลุง เป็นอิสระในระยะปกครองโดยมุสลิม(สุลต่านสุไลมาน)และเป็นเมืองขึ้นเมืองนครศรีธรรมราช ตามลำดับมา ในระยะดังกล่าวนี้ทราบแต่เพียงฐานะการมีอยู่ของเมืองสงขลา แต่ไม่สามารถกำหนดเขตแดนหรือขนาดของเมืองสงขลาได้เลย เหตุเพราะไม่มีหลักฐาน และเพราะการปกครองตามระบบศักดินาของไทย ที่เป็นการปกครองเพื่อควบคุมคน ไม่ได้เป็นการปกครองดินแดนทางภูมิศาสตร์อย่างในปัจจุบัน

การปกครองเพื่อควบคุมคนนอกจากเป็นไปเพื่อเกณฑ์แรงงานและออกบรรพตจับศึกแล้ว ยังเพื่อเก็บผลประโยชน์ส่งหนุนให้แก่ผู้ปกครองตามลำดับไป ดังปรากฏในรายงานของ พระสฤณีพจนกรณีย์ ว่าด้วยการตรวจแหลมมาลายูในพระราชอาณาเขต ร.ศ.๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗ รัชกาลที่ ๕) ว่า

“ปี ร.ศ. ๑๑๒ นี้ พระยาวิเชียร ผู้ว่าราชการเมืองเห็นว่า กรมการในเมืองสงขลาไม่มากไม่มีผลประโยชน์อันใด จึงจัดยกเลิกลายอำเภอละนาเญและนายแขวงเสียด ตั้งเป็นนายตำบลบ้าน คือบ้านหนึ่งมีนายบ้านหนึ่งเป็นผู้กำกับ ดังนั้นอำเภอละนาเญหนึ่ง จึงแยกมีนายบ้านหลายสิบตำบล นายบ้านทั้งปวงในอำเภอละนาเญให้รวมขึ้นกับกรมการในเมืองผู้หนึ่ง กรมการที่เป็นญาติหรือเป็นผู้ไว้นื้อเชื่อใจ ชอบพอ แห่งพระยาวิเชียรฯ มอบหมายให้ว่าหลายตำบล ดังเช่น หลวงนุชิตพิทักษ์ (สิน) ว่าอำเภอรัตนภูมิ อำเภอกำแพงเพชร และกรมการอื่น ก็ได้ว่าอีกคนละ ๒ อำเภอบ้าง ๓ อำเภอบ้าง

ที่ว่าให้ผลประโยชน์แก่กรมการเหล่านี้ คือถ้าได้ว่าหลายอำเภอ ได้เป็นแม่กองเก็บส่วยรายเฉลี่ย เก็บค่านา ภาษีอากรอื่นๆ มีประโยชน์ทั้งที่เรียกจากราษฎรเป็นส่วนของแม่กอง และเงินสิบลดที่ได้จากเงินจำนวนส่วยรายเฉลี่ยนั้นด้วย ประการหนึ่งเวลาแม่กองออกไปตรวจการ ผู้ใดจะทำคำกฎหมายสินชั้นสูตรอย่างใด แม่กองได้ค่าธรรมเนียมเหล่านั้นๆ”

๑.๒ ประวัติอำเภอหาดใหญ่และอำเภอใกล้เคียงโดยสังเขป จากเอกสารชุดข้างต้นได้ให้ข้อมูลเรื่องที่มาการตั้งเมืองหาดใหญ่และอำเภอใกล้เคียงว่า ภายหลังจากการปฏิรูปการปกครองหัวเมือง พ.ศ. ๒๔๓๙ เป็นมณฑลเทศาภิบาล รวมนครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ตั้งเป็นมณฑล มีผู้ว่าเมืองสงขลา ทำหน้าที่เป็นปลัดมณฑล และตัวที่ว่าการมณฑลนครศรีธรรมราชตั้งอยู่ที่เมืองสงขลา ได้แบ่งการปกครองในเมืองสงขลาเป็น ๓

อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอปละท้อ และอำเภอฝายเหนือ (ซึ่งรวมเอาชุมชนในอำเภอทางทิศตะวันตก และทิศตะวันตกเฉียงใต้ของสงขลาทั้งหมดไว้ในอำเภอฝายเหนือ) พอในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ เพิ่มอีก ๒ อำเภอ คือ อำเภอจะนะ อำเภอเทพา

เมืองสงขลาเปลี่ยนเป็นจังหวัดสงขลาในปี พ.ศ.๒๔๖๐ (รัชกาลที่ ๖) อำเภอฝายเหนือได้ชื่อใหม่เป็นอำเภอหาดใหญ่ในปีเดียวกันภายหลังจากทางรถไฟสายใต้สร้างเสร็จราวปี พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๕๘ และได้ย้ายสถานีรถไฟเดิมจากสถานีคูเต๊ะเก่า(ที่ถึงฤดูน้ำหลาก น้ำจะท่วมเป็นประจำ) ไปยังบ้านโคกเสม็ดชุน (เดิมเป็นเพียงที่จอดรถไฟ) คือสถานีรถไฟหาดใหญ่ในปัจจุบัน บ้านเรือนที่กระจัดกระจายอยู่ตามชุมชนเดิมได้ขยายมารวมกันเป็นเมืองหาดใหญ่ใหม่ มีทางรถไฟผ่ากลาง และมีการฉลองเมืองหาดใหญ่ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๖๗

บ้านบางกล่ำ บ้านท่าเมรุ บ้านท่าช้าง และชุมชนใกล้เคียงจำนวนหนึ่ง ได้ยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอบางกล่ำ แยกจากอำเภอหาดใหญ่อีกครั้ง เมื่อวันที่ ๓ มกราคม ๒๕๒๙ และเป็นอำเภอเมื่อวันที่ ๗ กันยายน ๒๕๓๘

บ้านนาหม่อม บ้านทุ่งซ้อ บ้านทุ่งขมิ้น บ้านพิจิต บ้านคลองหรั่ง บ้านควนจง ฯลฯ แยกจากอำเภอหาดใหญ่เป็นกิ่งอำเภอนาหม่อม เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๒๔ และเป็นอำเภอ นาหม่อมเมื่อ ๒๕๓๘ ปัจจุบัน (๒๕๔๖) สงขลา มี ๑๖ อำเภอ

๒. ข้อมูลกายภาพคลองคูเต๊ะเก่า

๒.๑ ภูมิศาสตร์ คลองคูเต๊ะเก่าอยู่ในลุ่มน้ำคูเต๊ะเก่า ซึ่งเป็นลุ่มน้ำที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดสงขลา โดยข้อมูลจากรายงานโครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการและจัดลำดับความสำคัญการลงทุน เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม จังหวัดสงขลา ของบริษัทไมด์ส์ คอนซัลแต้นส์ จำกัด เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ระบุว่า ลุ่มน้ำคลองคูเต๊ะเก่า มีพื้นที่ ๒,๔๘๗ ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ อ.สะเดา อ.คลองหอยโข่ง อ.หาดใหญ่ อ.บางกล่ำ และบางส่วนของ อ.นาทวี อ.นาหม่อม และ อ.ควนเนียง ใน จ.สงขลา คลองคูเต๊ะเก่าเป็นสายน้ำหลักของลุ่มน้ำ

ที่มาของชื่อ คลองคูเต๊ะเก่า เล่าสืบต่อกันว่า ในอดีตกว่าร้อยปี คลองสายนี้มีเรือสำเภาจากเมืองจีนแล่นผ่านใช้เป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายู และเป็นแหล่งค้าขายรวมทั้งจุดแวะพักซ่อมเรือ โดยจุดแวะพักซ่อมเรือหรืออยู่เรือ ตั้งอยู่ที่บ้านโอ ชาวบ้านจะเรียกเรือสำเภาจีนว่า เรือเต๊ะเก่า จึงรวมเรียกบริเวณนี้ว่า “คูเต๊ะเก่า” หรืออยู่สำหรับซ่อมเรือสำเภานั้นเอง ปัจจุบัน บ้านโอซึ่งเป็นจุดซ่อมเรือในอดีต ตั้งอยู่ในเขต ต.คูเต๊ะ อ.หาดใหญ่ ซึ่งใกล้ปากน้ำที่จะออกสู่ทะเลสาบสงขลา

คลองอยู่ตะเภาไหลจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปสู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ต้นน้ำของคลองอยู่ตะเภาเริ่มต้นจากภูเขาใกล้ชายแดนไทย-มาเลเซีย ไปสิ้นสุดที่ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง บริเวณบ้านท่าเมรุ อ.บางกล่ำ และบ้านแหลมโพธิ์ อ.หาดใหญ่ รวมความยาวทั้งสิ้นประมาณ ๑๓๐ กิโลเมตร โดยคลองอยู่ตะเภาได้รับน้ำจากต้นน้ำที่สำคัญสามแหล่งด้วยกัน คือ

๑.เทือกเขาน้ำค้าง เป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาสันกาลาคีรี เขาน้ำค้างอยู่ในพื้นที่รอยต่อของ อ.สะเดา อ.นาทวี และประเทศมาเลเซีย ต้นน้ำจากเขาน้ำค้าง รวมกันเป็นคลองที่ชื่อ “คลองใหญ่” ไหลสู่พื้นราบในแนวจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จนมาบรรจบกับคลองรำ ที่บ้านท่าโพธิ์ ต.ท่าโพธิ์ อ.สะเดา เป็นจุดเริ่มเรียกว่าคลองอยู่ตะเภา

๒.เทือกเขาแก้ว เป็นเทือกเขารอยต่อระหว่าง อ.สะเดา อ.คลองหอยโข่ง กับ พื้นที่จังหวัดสตูล และประเทศมาเลเซียบางส่วน ต้นน้ำจากเทือกเขาแก้วนี้สายหลัก ๆ เริ่มจากบ้านเขารูปช้าง ในเขต อ.สะเดา และสายน้ำจากน้ำตกผาดำ ในเขต อ.คลองหอยโข่ง สายคลองทั้งสองมารวมกันที่บ้านคลองรำ อ.สะเดา เรียกว่าคลองรำซึ่งไหลจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก ไปรวมกับคลองใหญ่ ที่บ้านท่าโพธิ์ ต.ท่าโพธิ์ อ.สะเดา เป็นคลองอยู่ตะเภา

๓.ภูเขาอื่น ๆ ซึ่งเพิ่มปริมาณน้ำให้กับคลองอยู่ตะเภาในตอนกลางน้ำ ตั้งแต่บ้านม่วงก้อง ต.พังงา อ.สะเดา ถึงเขตเมืองหาดใหญ่ ทั้งด้านตะวันออกและตะวันตกของคลอง เช่นเขาวังชิง เขามีเกียรติ เขาคอหงส์ เขาคันหลาว รวมทั้งน้ำจากเทือกเขาแก้วด้านทิศเหนือ เช่นน้ำจากน้ำตกโตนงาช้าง คลองวาด และคลองตำอึกด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าต้นน้ำทั้งสามแหล่งเป็น “แม่ผู้ให้กำเนิดแก่คลองอยู่ตะเภา”

๒.๒ ลักษณะทางกายภาพของคลองอยู่ตะเภา ช่วงต้นน้ำส่วนที่เรียกว่าคลองใหญ่ และคลองรำ จะมีความคดเคี้ยวเป็นอย่างมาก และมีตลิ่งสูงตั้งแต่ ๓-๕ เมตร โดยเป็นตลิ่งลดระดับจากกว้างลงไปแคบ ในลักษณะคล้าย ๆ ขันบันได เป็นที่รองรับน้ำได้มากในฤดูฝน และเป็นที่ทำประโยชน์อื่น ๆ ในหน้าแล้ง เช่นเลี้ยงวัว ควาย ปลูกผัก ฯลฯ ซึ่งความกว้างของคลองมีตั้งแต่ ๑๕-๒๐ เมตร

โดยทั่วไปพื้นที่บริเวณโค้งคลองจะมีหาดทราย ถัดขึ้นไปจะเป็นที่ราบดินตะกอนที่มีระดับความสูงจากผิวน้ำไม่มากนัก มีลักษณะเป็นที่ลุ่มต่ำลงไปจากระดับตลิ่งปกติค่อนข้างมาก ได้รับความชื้นจากน้ำและความสมบูรณ์จากดินตะกอน พื้นที่เช่นนี้ภาษาในท้องถิ่นเรียกว่า “โละ” มักใช้ประโยชน์เป็นที่สำหรับเพาะปลูกพืชผักผลไม้ในลักษณะที่เรียกกันว่า “สวนสมรม” คือปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดในที่เดียวกัน นอกจากนี้ยังมีประโยชน์ในฤดูฝน เมื่อน้ำมากน้ำจะท่วมโละไหลลัดโค้งคลองทำให้ระบายน้ำที่ท่วมได้เร็ว และที่สำคัญคือโละจะเป็นท่าเรือของ

บ้าน หรือของชุมชนริมคลอง เพราะตลิ่งที่ต่ำทำให้ง่ายต่อการลงเรือ ดังนั้น ไล้ะ สวนสมรม ท่าเรือ และชุมชน จึงมีปรากฏเรียงรายตลอดสายคลองอยู่ตะเภา

ช่วงกลางน้ำคลองอยู่ตะเภายังคงคดเคี้ยวอยู่มาก ตลิ่งสูงตั้งแต่ ๒-๔ เมตร ความกว้างของคลองตั้งแต่ ๒๐-๓๐ เมตร สภาพที่เป็นไล้ะและสวนสมรม ยังมีอยู่มากไม่ต่างจากต้นน้ำ แต่จะมีป่าพุ หนองน้ำ ทุ่งรับน้ำอีกหลายจุดเพิ่มเข้ามาในช่วงนี้ พื้นที่เขื่อนนอกจากรองรับน้ำแล้วยังเป็นที่เพาะพันธุ์ของสัตว์น้ำต่าง ๆ แต่ปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำประโยชน์ของประชาชน

ช่วงปลายน้ำคลองอยู่ตะเภาเป็นพื้นที่ราบ ในอดีตส่วนใหญ่เป็นทุ่งนา แต่ปัจจุบันมักเป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ และแปลงไร่สวนผสม การทำนามีเหลือเพียงเล็กน้อย คลองอยู่ตะเภาในช่วงนี้มีความคดเคี้ยวบ้างเล็กน้อย ตลิ่งสูง ๑-๒ เมตร ความกว้างของคลองตั้งแต่ ๕๐-๘๐ เมตร โดยก่อนไหลออกทะเลสาบคลองจะแยกออกเป็นสามสาย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้มีการขุดคลองเชื่อมระหว่างคลองอยู่ตะเภาและคลองบางกล้าบริเวณบ้านท่าช้าง(คลองบางกล้าเป็นคลองในที่ราบลุ่ม มีจุดเริ่มต้นจากทุ่งรับน้ำใกล้ ๆ บ้านท่าช้าง) ทำให้ในปัจจุบันคลองบางกล้ากลายเป็นส่วนหนึ่งของปลายน้ำคลองอยู่ตะเภา

ลักษณะโดยรวมที่สำคัญของคลองอยู่ตะเภา คือ มีสัตว์น้ำชุม ความสำคัญข้อนี้เกี่ยวพันอย่างยิ่งกับความอุดมสมบูรณ์ของทะเลสาบสงขลาตั้งแต่อดีต ในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของกุ้ง และปลา ทั้งปริมาณและชนิดพันธุ์ ซึ่งชาวชุมชนริมคลองจะเลือกกินเฉพาะปลาที่รสชาติอร่อย และแม้จะเป็นปลาพันธุ์เดียวกันแต่หากอยู่ในสายน้ำต่างกัน รสชาติก็จะแตกต่างกันไปด้วย และด้วยเหตุที่ปลามีมากมาย ชาวบ้านที่อยู่ริมคลองอยู่ตะเภาจะเลือกจับ เลือกรับประทานเฉพาะปลาที่รสชาติดีจริงๆ จนกล่าวได้ว่าความอุดมสมบูรณ์นั้นมีมาก เหลือกินเหลือใช้ ดังที่ผู้ใหญ่บ้านกล้วย ทิพย์กร แห่งบ้านท่าเมรุเล่าว่า แคร่งตกปลาใช้เวลาใช้คบไฟส่องจนไฟไหม้คบไฟหมดไป ๒ คบ หรือ ประมาณ ๒๐ นาที ก็ได้ปลามากเต็มกำลังที่ผู้ชายคนหนึ่งจะแบกกลับบ้าน สภาพเช่นนี้ได้หายไปราว ๓๐ ปีที่ผ่านมา

ในบรรดาปลาในคลองอยู่ตะเภาที่มีเป็นเอกลักษณ์ คือ “ปลาทก” มีลักษณะเป็นปลาไร้เกล็ดคล้ายปลาบึก หรือปลาสวาย เป็นปลาขนาดใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่บางคนเล่าว่า บางตัวใหญ่ถึงขนาดต้องใช้ผู้ชายจกรรจสีคนช่วยกันหาม ปลาชนิดนี้เป็นอันตรายต่อลูกปลิงแสมที่ในอดีตมีอยู่มากตามริมฝั่งคลอง หรือแม้แต่เด็ก ๆ ที่ชอบเล่นน้ำในคลอง เพราะอาจตกเป็นเหยื่อของปลาได้ เมื่อ ๕ ปีที่แล้วยังมีคนพบปลาชนิดนี้ ขนาดน้ำหนักประมาณ ๕ กิโลกรัม ปัจจุบันมีเหลือน้อยมาก จนแทบจะเรียกได้ว่าสูญหายไปจากคลองอยู่ตะเภาแล้ว

หลักฐานอีกอย่างหนึ่งที่บ่งถึงความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในคลองอู่ตะเภา คือ ในอดีต คลองอู่ตะเภา มีชื่อเสียงอย่างยิ่งในเรื่องจะเข้ชุกชุม ทั้งประเภทตะโขงที่อยู่ตามต้นน้ำ กลางน้ำ และประเภทจะเข้ที่น้ำเค็มที่ดู ร้ายแถบปลายน้ำ จะเข้ในคลองอู่ตะเภาหายไปราว ๒๕ ปี

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แม้โดยรวมแล้ว คลองอู่ตะเภาจะคงเคี้ยวยากแก่การเดินเรือ แต่เนื่องจากในอดีต การคมนาคมทางน้ำถือเป็นเส้นทางการคมนาคมที่ดีที่สุด ประกอบกับคลองอู่ตะเภาเป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทร มลายูที่สำคัญ และความที่ดินแดนแถบนี้อุดมสมบูรณ์ในลักษณะดินดี น้ำดี สัตว์น้ำชุกชุม จึงเป็นสิ่งดึงดูดให้ บริเวณคลองอู่ตะเภามีชุมชนเรียงรายไปตลอดสายน้ำ และมีการเดินเรือกันมากทั้งเพื่อการค้าขาย การประมง และการเดินทาง

๓. ความสำคัญของคลองอู่ตะเภา

สำหรับพื้นที่จังหวัดสงขลา และลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา กล่าวได้ว่าคลองอู่ตะเภามีความสำคัญมากมา ตั้งแต่อดีต ความสำคัญสำหรับทะเลสาบสงขลาคลองอู่ตะเภาเป็นคลองใหญ่ที่สุดที่ให้น้ำแก่ทะเลสาบสงขลา ตอนล่าง เป็นแหล่งอนุบาลกุ้งปลา ที่ยังความสมบูรณ์ด้านพันธุกรรมสัตว์น้ำแก่ทะเลสาบสงขลาตลอดมา ความ สำคัญสำหรับจังหวัดสงขลาคลองอู่ตะเภาเป็นเส้นทางคมนาคมและค้าขายมาตั้งแต่อดีต จึงเป็นเหตุให้เกิดชุมชนริมฝั่งคลองมากมายที่ต่อมาได้ขยายใหญ่โตจนกลายเป็นเมืองหลายเมือง เช่นเมืองหาดใหญ่ เมืองบ้านพรุ เมืองสะเดา ซึ่งได้ขยายจากคลองอู่ตะเภานั่นเองเป็นส่วนผสมสำคัญในการสร้างเมือง

ด้วยความยาวมากกว่า ๑๐๐ กิโลเมตร และเป็นลุ่มน้ำที่ใหญ่ที่สุดของสงขลา ความอุดมสมบูรณ์ของ คลองอู่ตะเภาให้กำเนิดชุมชน ความหนาแน่นของชุมชนทำให้เกิดเมือง ซึ่งได้ตามมาด้วยทางรถไฟ ถนนสายหลักทั้งภายในและระหว่างประเทศ กระทั่งสนามบินนานาชาติในที่สุด ไม่ไกลจากฝั่งคลองอู่ตะเภาคือเขตอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของภาคใต้ แรงงานต่างถิ่นจำนวนมากต่างหลั่งไหลสู่พื้นที่นี้ ทั้งชุมชน เมือง เขต อุตสาหกรรม หรือแม้พื้นที่เกษตร ต่างล้วนใช้น้ำจากคลองอู่ตะเภาทั้งสิ้น ขณะเดียวกันของเสีย น้ำเสียจากทุก แหล่งดังกล่าวมีความเสี่ยงที่จะปนเปื้อนลงสู่คลองอู่ตะเภา ดังที่เคยเกิดเหตุเช่นนี้มาแล้วหลายครั้ง อย่างต่อเนื่อง สะสมเป็นปัญหาที่เรื้อรังและซับซ้อน ซึ่งผู้ที่ต้องพจญปัญหาจากความเน่าเสียของคลองมากกว่าใครก็คือชุมชน ริมคลองนั่นเอง

๔. การใช้ประโยชน์จากคลองอู่ตะเภา

๔.๑ ข้อมูลการใช้ประโยชน์จากคลองอู่ตะเภา จากการจัดเวทีวิจัยแกนนำชุมชน

ในการเก็บข้อมูลการวิจัยด้วยการจัดเวทีแกนนำชุมชนนั้น แกนนำชุมชนได้สะท้อนการรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับคลอง ได้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

๔.๑.๑ สภาพและการใช้คลองในอดีต

พื้นที่ต้นน้ำ ผู้นำชุมชนในเขตต้นน้ำร่วมกันแลกเปลี่ยนข้อมูลและทบทวนประสบการณ์ของตนเองและคำบอกเล่าของคนรุ่นก่อนจากอดีตจนถึงปัจจุบันของคลอง อยู่ตะเภาได้เป็นภาพรวมตรงกันว่า คลองอยู่ตะเภาถือเป็นสายน้ำสำคัญและมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนอย่างมากในอดีต เพราะนอกจากจะเป็นแหล่งน้ำใหญ่เพื่อการอุปโภค บริโภคแล้ว ยังเป็นเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมชุมชนแห่งนี้เข้ากับชุมชนอื่นตลอดสายคลอง รวมทั้งเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญ กล่าวได้ว่าสภาพน้ำในคลองอยู่ตะเภาเมื่อราว ๓๐ ปีก่อน ใสสะอาด เห็นท้องน้ำที่เป็นพื้นทรายอย่างชัดเจน จนมีการเปรียบเปรยว่าแม้ใครทำเงินเหรียญตกลงในน้ำก็สามารถมองเห็นและเก็บขึ้นมาได้ทันที

พื้นที่กลางน้ำ ผู้นำชุมชนในเขตกลางน้ำร่วมกันแลกเปลี่ยนข้อมูลและได้ภาพรวมร่วมกันว่า ชาวบ้านที่อาศัยอยู่สองฝั่งคลองอยู่ตะเภาได้ใช้ประโยชน์จากสายน้ำแห่งนี้มายาวนาน ทั้งเพื่อการอุปโภค บริโภค การเกษตรและหาปลาเพื่อยังชีพ นอกจากนี้คลองอยู่ตะเภายังเป็นลำคลองที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ โดยชาวบ้านทุกครัวเรือนจะมีเรือพายเพื่อใช้ในการเดินทางไปภายนอกชุมชน นอกจากนี้ยังมีเรือบรรทุกสินค้าจำพวก เครื่องใช้ อาหารแห้ง อาทิ เกือบ กะปิ จานชามกระเบื้องจากพ่อค้าต่างชุมชนเข้ามาค้าขายเป็นประจำ เมื่อเรือบรรทุกสินค้าจนจะถึงท่าที่บ้านใด เจ้าของเรือจะเป่า “ตรูด” ซึ่งทำจากเขาวัวเป็นสัญญาณเพื่อให้ชาวบ้านรับรู้ว่ามีเรือบรรทุกสินค้ามาขาย หากบ้านใดต้องการจะซื้อก็จะเป่า “ตรูด” รับ เรือสินค้าก็จะเข้าเทียบท่าที่นั่น ในทางกลับกันหากไม่มีบ้านใดเป่า “ตรูด” รับ เจ้าของเรือก็จะนำเรือผ่านไปยังท่าอื่นต่อไป

การค้าขายทางน้ำและการส่งสัญญาณโดยใช้ “ตรูด” เลื่อนหายจากสายคลองแห่งนี้ราว ๖๐ ปี ประมาณการได้ว่าหายไปพร้อมๆกับการเข้ามาแทนที่ของเส้นทางคมนาคมทางบก เพราะชาวบ้านหันไปใช้ถนนแทน อย่างไรก็ตาม หลายครัวเรือนยังคงเก็บรักษา “ตรูด” ไว้ และได้กลายเป็นหลักฐานชิ้นหนึ่งประกอบการบอกเล่าเรื่องราวในอดีตให้ลูกหลานในปัจจุบันได้รับรู้ สภาพน้ำในคลองอยู่ตะเภาขณะนั้นได้รับการบอกเล่าสืบทอดกันว่า น้ำใสสะอาดใช้ดื่มกินได้อย่างสบายใจ มีปลาชุกชุม และลักษณะของคลองอยู่ตะเภาช่วงที่ไหลผ่านชุมชนในเขตกลางน้ำยังมีลักษณะพิเศษ คือบางช่วงจะเป็นหาดทรายยาวคล้ายชายหาด ทำให้แม่บ้านมารวมกลุ่มกันซักผ้า ล้างเครื่องใช้ โดยไม่ต้องกังวลว่าริมตลิ่งจะลื่นหรือมีความชัน เด็กและวัยรุ่นก็รวมกลุ่มกันเล่นน้ำเป็นที่สนุกสนาน แม้แต่ในช่วงฤดูร้อนน้ำในคลองแห่งนี้ก็มีเคยเหือดแห้ง ชาวบ้านจึงได้ใช้ประโยชน์จากคลองทั้งการอุปโภค บริโภค และหาปลา จนกล่าวได้ว่าทุกคนในชุมชน เติบโตมากับสายน้ำแห่งนี้และมีความผูกพันอย่างแนบแน่น

พื้นที่ปลายน้ำ ข้อสรุปจากการอภิปรายแสดงความเห็นร่วมกันของผู้นำชุมชนในเขตปลายน้ำเป็นไปในทิศทางเดียวกับชุมชนต้นน้ำและกลางน้ำ กล่าวคือ เมื่อ ๓๐-๔๐ ปีก่อน น้ำในคลองอยู่ตะกาศไม่เคยมีปัญหาการเน่าเสีย ชาวบ้านได้ใช้ทั้งกิน และอาบ

๔.๑.๒ การปรับตัวและใช้ประโยชน์จากคลองในปัจจุบัน

พื้นที่ต้นน้ำ ผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมในเวทีวิจัยสรุปตรงกันว่าปัญหาน้ำเสียจากโรงงานเป็นปัญหาที่แก้ยาก เพราะนอกจากกฎหมายที่มีช่องโหว่แล้ว ทางโรงงานยังใช้กลยุทธ์อื่นเพื่อลดกระแสความไม่พอใจของชาวบ้านด้วยการทำกิจกรรมชุมชนสัมพันธ์ เช่นจัดทำโครงการปล่อยพันธุ์ปลาลงสู่คลอง บริจาคเงินสนับสนุนโครงการบางโครงการของชุมชน นอกจากนี้ยังมีการให้ของกำนัลและสิทธิพิเศษในการฝากคนเข้าทำงานในโรงงาน แก่ผู้เป็นแกนนำซึ่งร่วมเรียกร้องให้โรงงานปรับปรุงระบบบำบัดน้ำ ทำให้ขณะนี้แนวร่วมในการต่อสู้กับโรงงานเพื่อรักษาน้ำในคลองมีจำนวนลดลง แม้แต่ผู้ใหญ่บ้านที่เป็นแกนนำสำคัญก็ยังเปรยว่าอยากจะขายที่ดินแล้วย้ายไปอยู่ที่อื่น เพราะทุกวันนี้มีแรงกดดันรอบด้านและรู้สึกจนปัญญาที่จะแก้ปัญหาให้สำเร็จ

อย่างไรก็ตามปัญหาน้ำเสียในคลองอยู่ตะกาศ ผู้นำชุมชนเชื่อว่าไม่ได้เกิดจากน้ำจากโรงงานอุตสาหกรรมเท่านั้น ส่วนหนึ่งมาจากการทำการเกษตรของชาวบ้านเอง เช่นการฉีดยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง เมื่อฝนตกก็จะชะยาเหล่านี้ลงสู่คลองอยู่ตะกาศสร้างมลพิษเช่นกัน ปัจจุบันชาวบ้านบริเวณต้นน้ำไม่มีใครใช้น้ำในคลองเพื่อการบริโภคเหมือนก่อน ยังใช้เฉพาะการรดน้ำต้นไม้ หรือเลี้ยงสัตว์บ้างบางช่วงที่น้ำไม่เสียมาก

พื้นที่กลางน้ำ อย่างไรก็ตามความสนใจเรื่องปัญหาน้ำเสียในคลองอยู่ตะกาศของชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณกลางน้ำเริ่มถูกกระตุ้นอย่างหนักหน่วง เมื่อนายประเสริฐ บัญฑโท ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๗ ตำบลพังลา ซึ่งอยู่ในชุมชนม่วงก้อง ลงทุนเลี้ยงปลาทักทิมในกระชัง เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๕๕ และสามารถขายมีกำไรไปแล้ว ๑ ครั้ง ทำให้ชาวบ้านในชุมชนเดียวกันทำตาม เกิดการรวมกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง โดยมีสมาชิกจำนวน ๑๒ ราย เลี้ยงปลา ๑๒ กระชัง คิดเป็นเงินลงทุนประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ บาท ส่งผลให้ชาวบ้านสนใจเฝ้าดูสภาพน้ำในคลองอย่างใกล้ชิด รวมทั้งรวมกลุ่มกันเฝ้าระวังคนแปลกหน้าที่เข้ามาในชุมชนเพราะเกรงว่าจะมาแอบซื้อปลาด้วยไฟฟ้าหรือวางยาปลาเพื่อเอาไปขาย ผู้นำจากชุมชนอื่น อาทิ ชุมชนชายคลองซึ่งเป็นชุมชนในเขตกลางน้ำเช่นกัน เปิดเผยว่าการริเริ่มเลี้ยงปลาในกระชังของชุมชนม่วงก้องได้รับความสนใจจากชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงอย่างมากแต่ยังไม่กล้าลงทุนทำตามในขณะนี้เนื่องจากยังกังวลเรื่องปัญหาน้ำเสีย แต่คาดการณ์ว่าหากชาวบ้านชุมชนม่วงก้องประสบความสำเร็จเชื่อว่าชุมชนรอบข้างก็จะทำตาม

พื้นที่ปลายน้ำ เนื่องจากการแก้ปัญหาเป็นเรื่องยุ่งยากซับซ้อนและไม่เคยแก้ได้สำเร็จ ชุมชนจึงปรับตัวอยู่กับปัญหาแทน เช่น เลิกใช้น้ำคลอง หันมาใช้น้ำบ่อ น้ำประปา เลิกทำนาหันมาปลูกพืชไร่ที่ไม่ต้องรดน้ำ เลิกหาปลาหันมาทำงานรับจ้างในเมือง เป็นต้น

๔.๒ ข้อเสนอการใช้ประโยชน์จากคลองอุตตะเกา จากการเก็บข้อมูลวิจัยทั้งจากเวทีแกนนำดังกล่าวข้างต้น และวิธีอื่น ๆ ตามระเบียบวิธีการวิจัยที่กำหนดไว้อย่างรอบด้าน ทำให้ได้ข้อสรุปดังนี้

๔.๒.๑ การใช้ประโยชน์จากคลองในอดีต ด้วยเหตุที่คลองอุตตะเกาเป็นสายน้ำที่สำคัญมาแต่อดีต มีการใช้ประโยชน์อย่างหลากหลาย ซึ่งอาจแบ่งได้ดังนี้

การใช้ประโยชน์ระดับชุมชน

เป็นการใช้ประโยชน์ในการทำมาหากิน และในวิถีชีวิตประจำวัน เช่น เป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ในครัวเรือน เป็นสถานที่อาบน้ำ ชักล้าง เป็นแหล่งหาปลา หาพืชสมุนไพร ฯลฯ ผู้ใช้ประโยชน์ในระดับนี้คือสมาชิกชุมชนที่อยู่ริมฝั่งคลอง ขอบเขตพื้นที่การใช้ก็อยู่ภายในพื้นที่ของคลองที่ไหลผ่านชุมชนนั่นเอง

การใช้ประโยชน์ระดับระหว่างชุมชน ได้แก่

๑. ใช้เป็นแหล่งพบปะ หรือจัดงานประจำปีเมื่อมีการจัดงานประเพณี ชาวบ้านในแถบลุ่มน้ำจะรู้กันว่า หมู่บ้านไหนจะจัดงานอะไร วันไหน ในรอบหนึ่งปี เช่น ประเพณีชักพระ ประเพณีแข่งเรือฯ โดยทั่วไปเป็นประเพณีของ ชุมชนชาวพุทธ โดยการเดินทางไปร่วมงานหากไม่เดินเท้าก็จะล่องเรือไปทางคลองอุตตะเกา

๒. ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเพื่อส่งข่าวสารหรือเดินทางไปร่วมงานเช่น งานแต่งงาน งานศพ งานบวช การไปส่งข่าวจะพยายามใช้วิธีการบอกกล่าวญาติพี่น้องด้วยการเดินทางไปบอกด้วยตัวเอง หากทำไม่ได้ก็จะฝากข่าวไปกับคนที่ผ่านเส้นทาง มีทั้งการฝากข้อความด้วยปาก และด้วยเอกสารที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ฝากหนังสือ”

๓. เป็นเส้นทางสำหรับเดินทางออกนอกเขตอำเภอ โดยจะมีเรือโดยสารซึ่งก็คือเรือสินค้า นั่นเองที่เป็นเรือโดยสารไปพร้อมกัน นายไพโรจน์ ชูช่วย ปัจจุบันอายุ ๖๕ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๑๒ ม.๑ ต.เขียวเขา อ.เขียวใหญ่ จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งในอดีตคนขับเรือค้าขายจากปากพนังถึงต้นน้ำอุตตะเกาแล้วจะ อัตราค่าเรือโดยสาร ที่เก็บจากผู้โดยสารผ่านจุดต่าง ๆ ตามเส้นทางเดินเรือ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีหลายราคา หากนั่งตั้งแต่ต้นสายคือ ปากพนัง

มาลงสุดท้ายคือที่สะพานท่าม้า ค่าโดยสารจะคิด คนละ ๒๔ บาท หากเป็นสายสั้นๆเช่น จากปากพ่องถึงเขียรใหญ่ ค่าโดยสารจะคิดเพียงคนละ ๓ บาท

๔. เป็นเส้นทางค้าขายระหว่างชุมชน มีการค้าขายของคนลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภากับคนลุ่มน้ำปากพ่อง(อ.ปากพ่องอยู่ในเขต จ.นครศรีธรรมราช) โดยการแล่นเรือมาค้าขาย โดยเดินทางมาทางคลองแดน ซึ่งเป็นคลองที่เชื่อมต่อระหว่าง อ.ปากพ่องกับ อ.ระโนด จ.สงขลา โดยแล่นเรือจากทะเลอ่าวไทยเข้าคลองแดน ออกทะเลสาบสงขลา มาเข้าคลองอู่ตะเภาที่บ้านท่าเมรุ และเดินทางค้าขายไปจนถึงสะเดาสินค้าที่นำมาขายมีหลายอย่าง เช่น ข้าว ไร่ข้าว ใบจากเกลือ หมู ไก่ ฯ ส่วน สินค้าออกจากลุ่มน้ำอู่ตะเภาคือ น้ำมันยาง สมุนไพร หวาย ไม้ไผ่ หนังสัตว์ และสมุนไพรต่าง ๆ

เรือสินค้าที่มาค้าขายจะจอดตามท่าที่สำคัญ ซึ่งเป็นจุดรวมการค้าขายเช่นที่ท่าหาดใหญ่ ท่าสะเดา เมื่อเรือจอดเทียบท่าจะส่งสัญญาณโดยการเป่าหวูดชนิดหนึ่งที่ทำจากเขาควาย เรียกเป็นภาษาถิ่นว่าตุ๊ด หรือตุ๊ด เพื่อเป็นการบอกให้รู้ว่าเรือสินค้าได้มาถึงแล้ว การค้าขายแลกเปลี่ยนกันจะไปสิ้นสุดลงที่สะพานท่าม้า ห่างจากตัว อ.สะเดาประมาณ ๕ กิโลเมตร จะมีการขนถ่ายสินค้าด้วยม้า เพราะเรือล่องขึ้นไปได้ยาก การใช้คลองเดินทางและค้าขายหมดไปประมาณ หลังจากมีถนนตัดเข้าสู่ชุมชนการใช้ประโยชน์จากคลองในระดับระหว่างชุมชนนี้ ผู้ร่วมใช้ประโยชน์มีทั้งชุมชนริมฝั่งคลอง ชุมชนในลุ่มน้ำอู่ตะเภาที่อยู่ไม่ไกลจากคลองอู่ตะเภามากนัก หรืออยู่ตามคลองสาขาต่าง ๆ ในกรณีการค้าขายผู้ร่วมใช้ประโยชน์ยังเดินทางมาจากที่อื่นด้วยเช่นลุ่มน้ำปากพ่อง และชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา เป็นต้น

การใช้ประโยชน์ระดับระหว่างเมืองและระดับชาติ ได้แก่

๑.เป็นเส้นทางสำหรับเดินทางและค้าขายข้ามคาบสมุทรมาลายู ระหว่างอ่าวไทยและทะเลอันดามัน โดยเมื่อเดินทางถึงต้นน้ำในเขต อ.สะเดา จะสามารถเดินทางทางบกผ่านเมืองการำ(ปัจจุบันคือบ้านคลองรำ) ซึ่งสามารถเดินทางไปสู่เมือง เคด้า (ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศมาเลเซีย) ซึ่งเป็นเมืองท่าในฝั่งทะเลอันดามันต่อไป ดังปรากฏอยู่ในแผนที่เส้นทางข้ามคาบสมุทรของ จอห์น ครอเฟิร์ต (ที่ชาวไทยเรียกว่าจอห์น คาราพิต) เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๔ หรือปรากฏว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากการเสด็จประพาสประเทศสิงคโปร์ และอินเดียก็ใช้เส้นทางนี้ในวโรกาส

๒. เป็นแหล่งค้าขายและพักซ่อมของเรือสำเภาจากเมืองจีน ซึ่งพักซ่อมเรือสำเภาในช่วงที่มา หลบลมมรสุม ดังปรากฏซากอู่ซ่อมเรือสำเภาอยู่ ณ บ้านโอ ต.คูเต่า อ.หาดใหญ่ หลักฐานเกี่ยวกับการค้าขายของชาวจีนและการเดินทางข้ามคาบสมุทร ได้ปรากฏพบเป็นโบราณวัตถุ เครื่องใช้ และเงินเหรียญในคลองอู่ตะเภาซึ่งชาวบ้านเล่าว่าได้พบสิ่งเหล่านี้หลายครั้ง การใช้ประโยชน์ในการข้ามคาบสมุทรนี้ได้หมดไปมากกว่า ๑๐๐ ปีแล้ว

๓. เป็นเส้นทางค้าขายและเดินทางระหว่างชุมชนและเมืองใกล้เคียง เช่น อ.ระโนด ใน จ.สงขลา กับ อ.ปากพนัง ใน จ.นครศรีธรรมราช เป็นต้น โดยมีชุมชนที่เป็นท่าเรือขนถ่ายแลกเปลี่ยนสินค้าและเป็นเส้นทางหลักในการเดินทางของคนในชุมชน เช่นท่าหาดใหญ่ ท่าไทร ท่าแซะ เรือที่ใช้มีทั้งเรือพาย และเรือหางยาว ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเล่าว่าในช่วงปี พ.ศ.๒๔๘๙-๒๕๐๐ แถบลุ่มน้ำอู่ตะเภา ตั้งแต่ อ.สะเดา ถึง อ.บางกล่ำ ใช้การเดินทางทางน้ำเป็นหลัก เพราะเส้นทางคมนาคมทางบกยังเป็นเส้นทางที่ไม่สะดวก และเป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สภาพบ้านเมืองยังไม่เรียบร้อยนัก

๔. เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ของรัฐสยาม ในที่นี้หมายถึงการควบคุมและปกครองเมืองไทรบุรีที่มักมีปัญหาต่อต้านอำนาจของรัฐสยามเป็นระยะๆ มีสงครามระหว่างเมืองไทรบุรี กับเมืองสงขลาหลายครั้ง โดยเมืองสงขลาในอดีตจะส่งทัพหน้าออกรับทัพจากเมืองไทรบุรีบริเวณบ้านปรึก บ้านพรุ ดังปรากฏซากกำแพงป้อมค่ายโบราณบริเวณบ้านพรุถึงปัจจุบัน ซึ่งคลองอู่ตะเภาก็มีบทบาทสำคัญในการเป็นเส้นทางสู้รบดังกล่าว ดังปรากฏข้อมูลจากศึกษาอยู่ในหนังสือเล่าเรื่องเมืองหาดใหญ่ของ อ.พิชัย ศรีใส พ.ศ. ๒๕๔๓

๔.๒.๒ การใช้ประโยชน์จากคลองในปัจจุบัน ดังได้กล่าวแล้วว่าคลองอู่ตะเภาเป็นสายน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดสงขลา การใช้ประโยชน์จากคลองจึงยังมีปรากฏจนถึงปัจจุบันแม้รูปแบบการใช้หรือหน้าที่ของคลองจะเปลี่ยนไปจากในอดีต ซึ่งอาจแบ่งการใช้ประโยชน์ในปัจจุบันได้ดังนี้

๑. เป็นแหล่งน้ำดิบสำหรับผลิตน้ำประปา โดยน้ำประปาของจังหวัดสงขลาถึงประมาณ ๘๕%จากคลองอู่ตะเภา ทั้งนี้ไม่นับรวมประปาหมู่บ้านอีกหลายจุดที่สูบน้ำในคลองอู่ตะเภาขึ้นไปผลิตน้ำประปาใช้เอง ภายในหมู่บ้าน

๒. เป็นแหล่งน้ำสำหรับการเกษตร ตลอดสองฟากฝั่งของสายคลองมีการทำสวนผลไม้ในลักษณะสวนสมรม มีทั้งมังคุด ทุเรียน เงาะ ลองกอง ฯลฯ แปลงผัก และเลี้ยงสัตว์เช่นวัว

หมู่ ไก่ เป็นจำนวนมากที่ต้องอาศัยน้ำจากคลองอุตะเกา บางพื้นที่มีการเลี้ยงปลาในกระชังในคลอง บางพื้นที่มีการปลูกผักบุ้งและผักกระเฉดในคลอง การทำการประมงน้ำจืดทั้งที่ทำเฉพาะฤดูกาลและทำตลอดปียังมีอยู่ตลอดสายคลองแม้จะไม่หนาแน่นก็ตาม

๓. เป็นแหล่งทรายสำหรับงานก่อสร้าง คลองอุตะเกาเป็นแหล่งทรายที่ใหญ่ที่สุดของสงขลา การเอาทรายขึ้นจากคลองในอดีตจะใช้คนดำลงไปตักทรายขึ้นมากองไว้บนเรือ วิธีนี้ทำยากและได้ทรายน้อย ปัจจุบันพบว่าเหลืออยู่เพียงรายเดียวที่ยังคงใช้วิธีแบบดั้งเดิม อีกวิธีคือการทำเหมืองทรายดูด มีพบเห็นอยู่โดยทั่วไป

๔. เป็นสถานที่เล่นในงานประเพณี ที่ยังมีอยู่คือการแข่งเรือ ซึ่งทราบว่าเกิดขึ้นจากการสนับสนุนขององค์กรปกครองท้องถิ่นในระยะหลัง มิได้เป็นการสืบทอดประเพณีเก่าแก่โดยตรงเนื่องจากของเก่าได้ขาดช่วงไปนานแล้ว ทั้งรูปแบบวิธีการและเป้าหมายก็ต่างกัน คือขณะที่ประเพณีเก่าเน้นเรื่องพิธีกรรม ศาสนา ความเชื่อ ผสมผสานกับความสนุกสนาน แต่ปัจจุบันเน้นความสนุกสนานและการแข่งขันเป็นหลัก ซึ่งพบว่ามีอยู่สามแห่งคือบ้านบางหยี บ้านอุตะเกา และบ้านชายคลอง นอกจากนี้มีประเพณีลอยกระทงที่บ้านบางหัก แต่โดยทั่วไปยังอยู่ในสภาพที่ไม่ได้รับการนิยมมากนัก

๕. เป็นแหล่งระบายน้ำทิ้งของโรงงานและชุมชนเมือง การใช้ประโยชน์ลักษณะนี้ก่อปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพน้ำของคลอง เพราะน้ำทิ้งมักไม่ผ่านกระบวนการบำบัดที่ได้ มาตรฐาน บางครั้งเกิดอุบัติเหตุกระบวนการบำบัดไม่สมบูรณ์ ท่อน้ำชำรุด รั่วซึม ทำให้น้ำในคลองเน่าเสียบ่อยครั้ง

๕. สภาพปัญหาของคลองอุตะเกาในปัจจุบัน

๕.๑ ข้อมูลสภาพปัญหาของคลองอุตะเกา จากการจัดเวทีวิจัยแกนนำชุมชน

ข้อมูลด้านสภาพปัญหาของคลอง ก็เช่นเดียวกับข้อมูลด้านการใช้ประโยชน์จากคลอง ที่แกนนำชุมชนได้สะท้อนข้อมูลผ่านเวทีแกนนำไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

๕.๑.๑. ความเปลี่ยนแปลงและสภาพปัญหา

พื้นที่ต้นน้ำ สภาพน้ำในคลองเริ่มเปลี่ยนไปเมื่อราว ๑๕ ปีที่ผ่านมา จากน้ำดีใสสะอาดเริ่มกลายสภาพเป็นน้ำเสีย บางช่วงน้ำจะขุ่นเขียว มีกลิ่น ไม่สามารถนำมาบริโภคได้ ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ผู้นำชุมชน

บอกว่ามาพร้อมกับการตั้งโรงงานแปรรูปน้ำยางพาราและโรงงานทำแปง ซึ่งโรงงานส่วนใหญ่จะเลือกทำเลตั้งโรงงานที่บริเวณต้นน้ำแห่งนี้ นอกจากน้ำที่เริ่มเสียแล้ว สภาพอากาศภายในชุมชนก็ไม่ได้ดีขึ้นเหมือนในอดีต บางครั้งจะมีกลิ่นโชยมาจากทิศที่โรงงานตั้งอยู่ ทำให้อากาศหนักหายใจไม่สะดวกในบางเวลา

พื้นที่กลางน้ำ ถึงแม้ว่าการใช้ประโยชน์จากคลองอยู่ตะเภาเพื่อเป็นเส้นทางคมนาคมจะค่อยๆหมดไปเมื่อถนนตัดผ่านชุมชนราว ๖๐ ปีก่อน แต่ชาวบ้านยังคงใช้น้ำจากคลองแห่งนี้อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าในระยะนั้นบางบ้านจะมี บ่อน้ำตื้น แล้วก็ตาม นางจรรยา วันจันทร์ ผู้ใหญ่บ้าน บ้านชายคลองวัย ๔๒ ปี อธิบายว่าเมื่อครั้งยังเป็นนักเรียนชั้นประถม แม้บางบ้านจะมีน้ำบ่อ แต่ตนเองและชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังคงไปอาบน้ำในคลอง เนื่องจากน้ำใสสะอาดและสะดวกกว่า และไม่ต้องเสียเวลาตากเหมื่อนน้ำบ่อ

อย่างไรก็ดีชาวบ้านเริ่มใช้น้ำในคลองอยู่ตะเภาเพื่อการอุปโภคและบริโภคน้อยลงเมื่อประมาณ ๒๐-๓๐ ปีที่ผ่านมา เนื่องจากเกือบทุกบ้านจะหันมาใช้ประปาชุมชน แม้ว่าสภาพน้ำในคลองขณะนั้นยังอยู่ในสภาพใช้อาบและดื่มได้ การใช้ประโยชน์จากคลองอยู่ตะเภาในขณะนั้นจึงเป็นเพียง สถานที่เล่นน้ำของเด็กๆในชุมชน เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และเป็นเส้นทางคมนาคมในช่วงฤดูฝนที่บางปีน้ำจะท่วมเส้นทางทางบกทำให้ ชาวบ้านต้องอาศัยการคมนาคมทางน้ำแทน

ในช่วง ๑๐-๑๕ ปีที่ผ่านมา การใช้ประโยชน์และความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับคลอง อยู่ตะเภาลดลงอย่างชัดเจน ผู้นำชุมชนสรุปร่วมกันว่า สาเหตุมาจากการปล่อยน้ำเสียของโรงงานน้ำยางพาราและโรงงานทำแปง ทำให้น้ำในคลองไม่สามารถนำมาใช้ดื่มได้อีกเลย หรือแม้แต่การเล่นน้ำในคลองก็พลอยสูญหายไปด้วย เพราะน้ำสกปรก ทำให้ตาแดงและเป็นผื่นคัน วัยรุ่นเริ่ดลงไปจนเด็กเล็กในชุมชนขณะนี้จึงว่ายน้ำไม่เป็น ผิดกับในคนรุ่นพ่อ แม่ น้ำ อาที่จจะว่ายน้ำเป็นกันแทบทุกคน ความสกปรกของน้ำจะยิ่งชัดเจนขึ้นในช่วงฤดูร้อนซึ่งน้ำในคลองมีปริมาณน้อยโดยน้ำจะเปลี่ยนเป็นสีเขียวขุ่นไม่สามารถนำมาใช้ได้เลย

พื้นที่ปลายน้ำ เมื่อมีการตั้งโรงงานที่ต้นน้ำเมื่อกว่าสิบปีที่ผ่านมาประกอบกับการขยายตัวของเมืองหาดใหญ่ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างชุมชนกลางน้ำและชุมชนปลายน้ำจึงมีน้ำเสียจากบ้านเรือนมากขึ้น ทำให้ชุมชนปลายน้ำซึ่งเป็นจุดรับน้ำก่อนจะไหลออกสู่ทะเลเป็นที่รวมของน้ำเสียและตะกอน และผลจากการขุดลอกคลองเพื่อเร่งการระบายน้ำจากตัวเมืองหาดใหญ่ออกสู่ทะเล ส่งผลให้สภาพสองฝั่งคลองอยู่ตะเภาในเขตปลายน้ำมีลักษณะต่างจากในชุมชนอื่น กล่าวคือจะไม่มีต้นไม้ใหญ่ยึดดินริมตลิ่งเพราะถูกตัดโค่นไปพร้อมๆกับการขุดลอกคลอง

ปัญหาที่ชาวบ้านในชุมชนปลายน้ำคิดว่าร้ายแรงที่สุดในขณะนี้คือ การทำนาุ้งของ นักธุรกิจต่างถิ่นซึ่งส่วนใหญ่เจ้าของจะเป็นคนจากกรุงเทพมหานคร ซึ่งเริ่มกิจการมาได้ประมาณ ๕ ปี โดยชาวบ้านเชื่อว่าน้ำจาก

นาุ้งเป็นน้ำเสียและทำให้น้ำเน่า มีกลิ่นเหม็น โดยน้ำจากนาุ้งจะถูกปล่อยลงคลองบางกล้าซึ่งเชื่อมต่อกับคลองอู่ตะเภา น้ำจากนาุ้งบางส่วนจะไหลออกสู่ทะเลทางคลองบางกล้า แต่เมื่อเป็นช่วงน้ำทะเลหนุนน้ำจากนาุ้งเหล่านี้จะตกลับและไหลเข้าสู่คลองอู่ตะเภาในที่สุด ทั้งนี้ผู้นำชุมชนได้พยายามเจรจากับผู้ดูแลบ่อกุ้งดังกล่าวให้ทำการบำบัดน้ำก่อนที่จะปล่อยลงสู่คลองแต่ไม่ได้รับความสนใจจากเจ้าของนาุ้ง

๕.๑.๒ ความพยายามแก้ปัญหา

พื้นที่ต้นน้ำ ช่วงที่ผ่านมา ชาวบ้านและผู้เฒ่าในชุมชนได้ร่วมมือกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยบางครั้งจะใช้วิธีรวมตัวกันเดินประท้วงโรงงาน บางครั้งจะทำหนังสือร้องเรียนไปยังเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งบางโอกาสก็ได้รับการตอบสนองดีด้วยการนำชาวบ้านเข้าไปตรวจสอบโรงงาน เมื่อพบว่าโรงงานใดปล่อยน้ำเสียลงสู่คลองก็จะสั่งปิดโรงงานเป็นการชั่วคราวเพื่อให้เวลาในการปรับปรุงระบบบำบัดน้ำ แต่สิ่งที่ชาวบ้านส่วนใหญ่พบเห็นคือโรงงานส่วนใหญ่ก็มักจะปิดเป็นระยะเวลาสั้นๆแล้วก็เปิดดำเนินการตามปกติโดยชาวบ้านไม่ทราบแน่ชัดว่าได้ทำการปรับปรุงระบบบำบัดน้ำจริงหรือไม่อย่างไร ในมุมมองของผู้เฒ่าชุมชนเห็นว่าการเข้าตรวจโรงงานเพื่อพิสูจน์การกระทำผิดยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง เพราะหากขณะที่เข้าตรวจโรงงานไม่มีการปล่อยน้ำเสียเจ้าหน้าที่รัฐก็ไม่สามารถดำเนินการอะไรได้ต้องให้การกระทำผิดเกิดขึ้นซึ่งหน้าจึงจะดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดได้ ซึ่งผู้นำชุมชนมองว่าเป็นจุดอ่อนที่ทำให้โรงงานหลีกเลี่ยงกฎระเบียบได้อย่างไม่ยากเย็น

พื้นที่กลางน้ำ บางหมู่บ้านที่มีผู้นำเข้มแข็งได้เคยมีการรวมตัวกับชาวบ้านทำหนังสือร้องเรียนไปยังอำเภอ รวมทั้ง อบต. เพื่อให้ตรวจสอบพฤติกรรมของโรงงาน เมื่อเจ้าหน้าที่มาตรวจจะพบว่าโรงงานเกือบทุกแห่งมีบ่อบำบัดน้ำเสียจึงไม่สามารถดำเนินการอะไรกับโรงงานได้ ในขณะที่ผู้นำ ชุมชนส่วนใหญ่ยังคงแคลงใจว่า โรงงานได้ใช้บ่อบำบัดที่มีอยู่อย่างจริงจังเพียงใด และน้ำที่ปล่อยสู่คลองอู่ตะเภาผ่านการบำบัดจริงหรือไม่ การเรียกร้องของชาวบ้านดำเนินไปช่วงระยะเวลาหนึ่งแต่เมื่อไม่สามารถเรียกร้องการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมจากหน่วยงานของรัฐ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านจึงเกิดความเบื่อหน่ายที่จะรักษาคคลองให้กลับมีสภาพดังเดิม ประกอบกับชาวบ้านในปัจจุบันพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากคลองสายนี้น้อยลงมาก ส่งผลให้ความรู้สึกที่จะต้องร่วมกันแก้ปัญหาน้ำเสียในคลองอู่ตะเภาน้อยไปด้วย ช่วงที่ผ่านมาจึงมีสภาพการณ์คล้ายกับว่าชาวบ้านไม่สนใจเรื่องคลองอู่ตะเภา การรวมกลุ่มหาวิธีเพื่อรักษาน้ำในคลองอย่างจริงจังจึงแทบจะไม่มี

พื้นที่ปลายน้ำ แกนนำและชาวบ้านเคยทำหนังสือร้องเรียนทางราชการหลายครั้ง ซึ่งเป็นวิธีเดียวที่ทำได้เพราะชุมชนปลายน้ำไม่รู้ว่าต้นเหตุที่ทำให้น้ำเสียคือใคร โรงงานไหนเป็นผู้ปล่อยน้ำเสีย แม้จะรู้ก็ไปประท้วงไม่ได้เพราะอยู่ไกลจากผู้ก่อปัญหา และไม่มีหลักฐานชัดเจนเหมือนชุมชนต้นน้ำ อย่างไรก็ตามการส่งหนังสือร้องเรียนก็ไม่เคยได้ผล นาน ๆ เข้าชาวบ้านก็เลยเลิกต่อสู้ โดยพยายามแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นครั้ง ๆ ไป เช่นช่วยกักดอกผักตบชวา รื้อขยะที่มาขวางคลองตามแนวสะพาน เป็นต้น

๕.๒ ข้อคิดเห็นของนักวิจัยต่อประเด็นสภาพปัญหาของคลองอุต๊ะเกาที่กระทบต่อชุมชน

พื้นที่ต้นน้ำ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุมชนในเขตต้นน้ำเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโรงงานชัดเจนที่สุด ทั้งเรื่องสภาพน้ำ และสภาพอากาศ รวมทั้งเป็นชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้โรงงานบำบัดน้ำก่อนปล่อยลงสู่คลองชัดเจนและจริงจังมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น ผู้นำในชุมชนเขตกลางน้ำและปลายน้ำบางส่วนเคยได้ยื่นข้อเรียกร้องการเคลื่อนไหวของผู้นำชุมชนในเขตนี้ แต่เกือบทั้งหมดไม่เคยเข้ามาร่วมมือหรือสนับสนุนการเคลื่อนไหวแต่อย่างใด โดยแต่ละชุมชนแม้จะประสบปัญหาล้ำคลึงกันแต่ไม่เคยได้นิ่งพุดคุยเพื่อรวมพลังแก้ปัญหาาร่วมกันเลย

พื้นที่กลางน้ำ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การลงทุนเลี้ยงปลาทำให้ชาวบ้านในชุมชนกลางน้ำตระหนักถึงความสำคัญของคลองอุต๊ะเกาและปัญหาน้ำเสียในคลองมากขึ้น และหันกลับมาสนใจความเป็นไปของคลองอุต๊ะเกาหลังจากที่หันหลังให้ไประยะหนึ่ง รวมทั้งเป็นโอกาสที่น่าจะนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างชุมชนที่มากขึ้นและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่เพิ่มขึ้นในอนาคต

พื้นที่ปลายน้ำ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ชุมชนที่ตั้งอยู่ปลายน้ำของคลองอุต๊ะเกา เป็นชุมชนที่ประสบปัญหาหลากหลายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคลองอุต๊ะเกาและมีความซับซ้อนมากเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น ได้แก่ ปัญหาน้ำจากโรงงานอุตสาหกรรม ปัญหาน้ำจากการเกษตร ปัญหาน้ำจากนาทุ่ง ปัญหาน้ำจากบ้านเรือนในเมืองหาดใหญ่ รวมไปถึงปัญหาน้ำเค็มที่หนุนเข้ามาทางคลองบางกล่ำซึ่งเชื่อมต่อกับคลองอุต๊ะเกา โดยหากเป็นช่วงฤดูแล้งน้ำในคลองลดระดับลง น้ำทะเลก็จะหนุนเข้ามาจนทำให้น้ำในคลองอุต๊ะเกากลายเป็นน้ำกร่อยนำมาใช้เพื่อการเกษตรหรืออุปโภคไม่ได้ สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน

๖. ข้อสรุปสภาพปัญหาของคลองอุต๊ะเกา จากการเก็บข้อมูลวิจัยอย่างรอบด้านทำให้ได้ข้อสรุปว่าในปัจจุบันลุ่มน้ำอุต๊ะเกาทั้งระบบเสื่อมโทรมไปมาก ส่งผลกระทบต่อคลองอุต๊ะเกาเป็นอย่างมาก ซึ่งอาจกล่าวถึงประเด็นปัญหาต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑.ปัญหาน้ำน้อย เกิดจากปัญหาป่าต้นน้ำทั้งสามแหล่งดังกล่าวแล้วข้างต้น ถูกทำลายลงอย่างมาก โดยเฉพาะต้นน้ำจากภูเขาเย้ย ๆ ช่วงกลางน้ำนั้นไม่เหลือสภาพป่าอยู่อีกเลย เมื่อไม่มีป่าคอยอุ้มน้ำไว้ เมื่อฝนตกน้ำก็ไหลลงสู่ทะเลอย่างรวดเร็ว ช่วงหน้าแล้งจึงมีปัญหาคลองขาดน้ำทุกครั้ง

๒.ปัญหาน้ำเค็ม เมื่อน้ำในคลองอุต๊ะเกาน้อยลงน้ำเค็มจากปากทะเลสาบสงขลา ก็เคลื่อนย้อนขึ้นไปตามสายคลอง ปัญหาน้ำเค็มทำให้ใช้ทำการเกษตรไม่ได้ บางปีที่มีปัญหามากน้ำประปาในเมืองหาด

ใหญ่ก็ได้รับผลกระทบจากน้ำเค็มเช่นกัน ปัญหา น้ำเค็มมีปัจจัยเสริมอีกส่วนหนึ่งมาจากโครงการพัฒนาทะเลสาบสงขลา ที่ต้องการให้ทะเลสาบสงขลาตอนบนเป็นน้ำจืดตลอดปีสำหรับการทำนา เมื่อน้ำเค็มเข้าสู่ทะเลสาบตามปกติไม่ได้ก็ไหลเข้าสู่คลองอู่ตะเภา ทำให้ปากน้ำอู่ตะเภาที่เคยเป็นดินตะกอนสมบูรณ์ ไม่สามารถทำการเกษตรได้ ชาวบ้านต้องทิ้งหมู่บ้านอพยพไปอยู่ที่อื่น ดังที่นายกฉายทิพย์กร ผู้ใหญ่บ้านท่าเมรุ เล่าว่า แต่เดิมปากคลองอู่ตะเภาเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดเพราะเป็นปากน้ำขนาดใหญ่ที่เป็นเขตน้ำจืด เนื่องจากมีได้ไหลลงทะเลโดยตรงซึ่งจะทำให้ปากน้ำกลายเป็นป่าชายเลนไป แต่ปากน้ำอู่ตะเภาไหลลงทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นน้ำกร่อยและน้ำในคลองก็มากและแรงพอที่จะผลักดันมิให้น้ำกร่อยรุกล้ำเข้ามา ปากคลองอู่ตะเภาจึงเป็นที่ราบดินตะกอนที่สมบูรณ์มากชนิดที่ปลูกพืชผลใด ๆ ก็ไม่ต้องใส่ปุ๋ยหรือต้องรดน้ำพรุนดิน เป็นที่นาที่ให้ผลผลิตมากกว่าที่อื่น ๆ ในย่านเดียวกัน

ที่ปากน้ำอู่ตะเภามีชุมชนอยู่สองชุมชน คือบ้านปากคลอง และบ้านเกาะนก ลูกสาวของสองบ้านนี้พอเริ่มแตกเนื้อสาวก็จะมีชายหนุ่มจากบ้านอื่นมารีบจับจอง เพราะอยากมาเป็นเขยบ้านปากคลองและบ้านเกาะนก แต่เมื่อประมาณ ๓๐-๔๐ ปีก่อน(ประมาณปี พ.ศ ๒๕๐๕) ทุกอย่างก็เปลี่ยนไป เมื่อน้ำจากคลองอู่ตะเภาเริ่มน้อยลง และน้ำเค็มมีมากขึ้น ภายในเวลาสามปี พื้นที่อันกว้างใหญ่ที่เคยสมบูรณ์ก็เริ่มทำนาไม่ได้ ปลาหายไป ชาวบ้านจึงค่อย ๆ ย้ายหนีไปอยู่ที่อื่นจนหมด

๓.ปัญหาตลิ่งพังและคลองตื้นเขิน ซึ่งเกิดจากหลายสาเหตุ ดังนี้

- ๓.๑ การชะล้างหน้าดินจากการเกษตรแผนใหม่ที่ทำเป็นแปลงใหญ่และปลูกพืชเชิงเดี่ยว ใช้เครื่องจักรในการไถนถาง ไถพรวน ทำให้มีการชะล้างหน้าดินจำนวนมากลงคลองในฤดูฝน
- ๓.๒ การชะล้างหน้าดินจาก การก่อสร้าง การอุตสาหกรรม และการขยายตัวของเมือง ซึ่งมีการขุด และถมพื้นที่จำนวนมาก ดินส่วนหนึ่งถูกชะล้างลงคลองในฤดูฝน
- ๓.๓ การพังทลายของตลิ่งจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เน้นการขุดลอกคลองด้วยการขุดโค่นต้นไม้ริมตลิ่งออก ทำให้เกิดปัญหาตลิ่งพังตามมาอย่างมาก
- ๓.๔ การพังทลายของตลิ่งจากเหมืองดูดทราย เป็นปัญหาค่อนข้างร้ายแรง สาเหตุเกิดจากคลองอู่ตะเภามีชั้นทรายที่เหมาะสมแก่การก่อสร้างทับถมตามริมตลิ่งและพื้นที่ซึ่งเป็นโล๊ะ จึงมีการทำเหมืองดูดทรายกันอยู่ทั่วไป ในช่วงพื้นที่ ตอนกลางน้ำ ซึ่งเรื่องนี้ผู้ใหญ่บ้านจำนง รุ่งเรืองมาแห่งบ้านม่วงก้องให้ข้อมูลว่า ทางราชการได้ประกาศห้ามการทำเหมืองดูดทรายไปแล้ว ที่ยังทำกันอยู่เป็นการฝ่าฝืนกฎหมาย ลักลอบทั้งหมด

๔.ปัญหาน้ำเสีย เกิดจากหลายสาเหตุ ได้แก่

๔.๑ น้ำปนเปื้อนสารเคมีจากการเกษตรแผนใหม่ ซึ่งถูกชะล้างลงคลองพร้อมพร้อมกับดิน

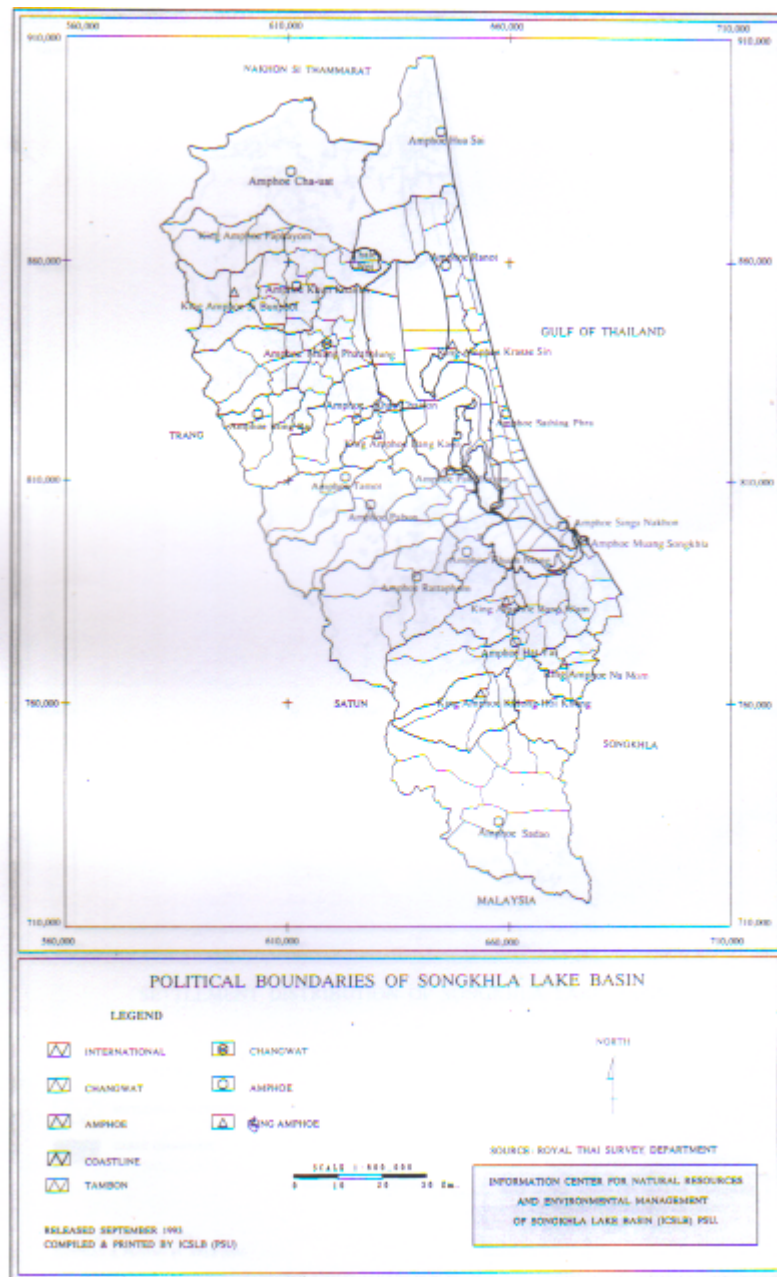
ตะกอนต่าง ๆ

๔.๒ น้ำปนเปื้อนสารเคมีและสารอินทรีย์จากอุตสาหกรรม เป็นการปล่อยลงคลองโดยไม่บำบัด หรือบำบัดไม่ได้มาตรฐาน

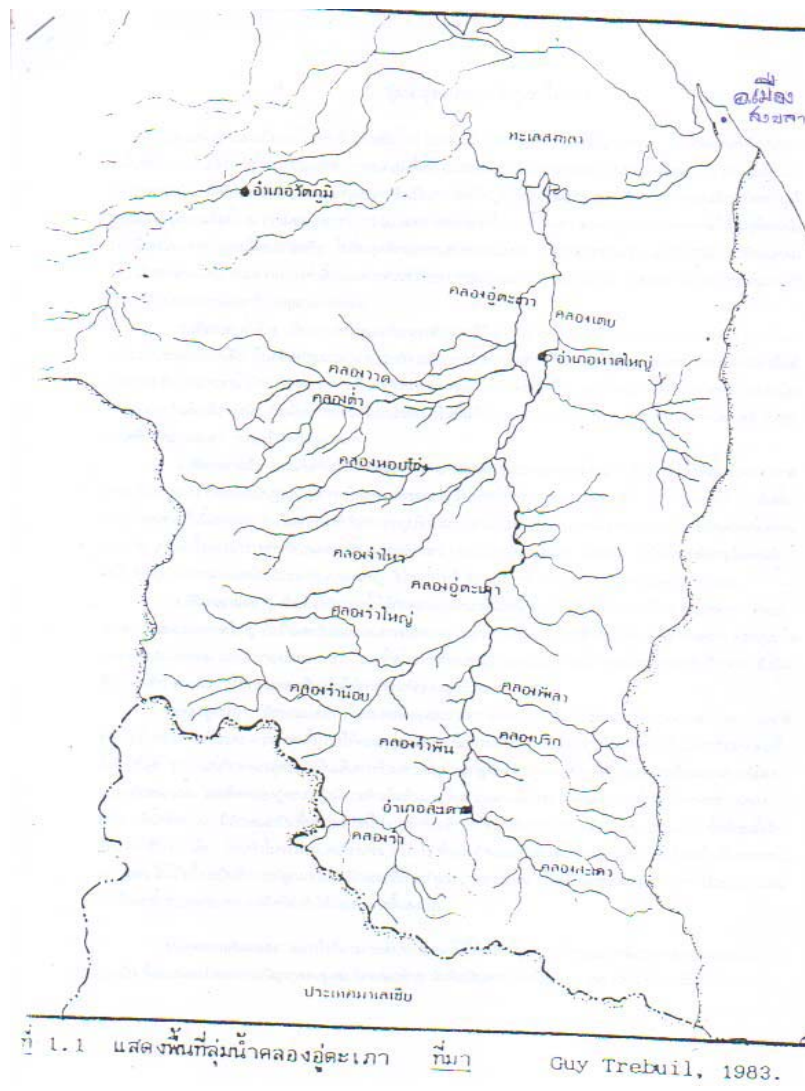
๔.๓ น้ำปนเปื้อนสารเคมีและสารอินทรีย์จากชุมชนเมือง เกิดจากการใช้สารเคมีในครัวเรือน เศษอาหารต่าง ๆ ชุมชนเมืองยังไม่มี การบำบัดน้ำเสียที่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร

๕.ปัญหาน้ำท่วม โดยปกติปริมาณน้ำฝนที่ตกในลุ่มน้ำอยู่ตะกอนมักไม่มากถึงขนาดทำให้น้ำท่วมได้ เว้นแต่ในปี “มะโรงน้ำแดง” ตามความเชื่อของชาวบ้าน คือ ทุกปีมะโรง หรือทุกรอบ ๑๒ ปี โดยประมาณ จะมีน้ำท่วมใหญ่ทุกครั้ง ซึ่งเป็นอย่างนี้มาอย่างต่อเนื่อง สองครั้งล่าสุดคือ วันที่ ๒๑-๒๓ พ.ย. ๒๕๓๑ และ ๒๑-๒๕ พ.ย. ๒๕๔๓ คำว่าน้ำแดงหมายถึงน้ำขุ่นข้นด้วยสีดินลูกรังละลายน้ำ ซึ่งบ่งบอกถึงความแรงของน้ำที่ทะลักมาจากที่สูง ปัญหาน้ำท่วมในปีมะโรงน้ำแดงครั้งหลัง ๆ จะรุนแรงมากขึ้นจากปัจจัยเสริมด้วยปัญหาอื่น ๆ คือการตัดไม้ทำลายป่า การทำลายตลิ่งด้วยเหมืองดูดทราย และ โครงการพัฒนาชุดคลองคลองที่มักทำลายรูปแบบชั้นบันไดของตลิ่งคลอง ทำให้คลองรองรับน้ำได้น้อยลงในฤดูน้ำหลาก การสร้างชุมชน และถนนขวางทางน้ำ การถมและปิดกั้นพรุและทุ่งรับน้ำต่าง ๆ น้ำในปริมาณมากจึงไหลไปด้วยกันอย่างเร็วและแรงในระยะเวลาอันสั้น สร้างความเสียหายที่รุนแรง

ภาพลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา

ภาพลุ่มน้ำอุ้ตะพานหนึ่งในเจ็ดลุ่มน้ำย่อยของทะเลสาบสงขลา

ภาพคลองอุตะเกา

ทางรถไฟตัดผ่านคลองอุตะเกา

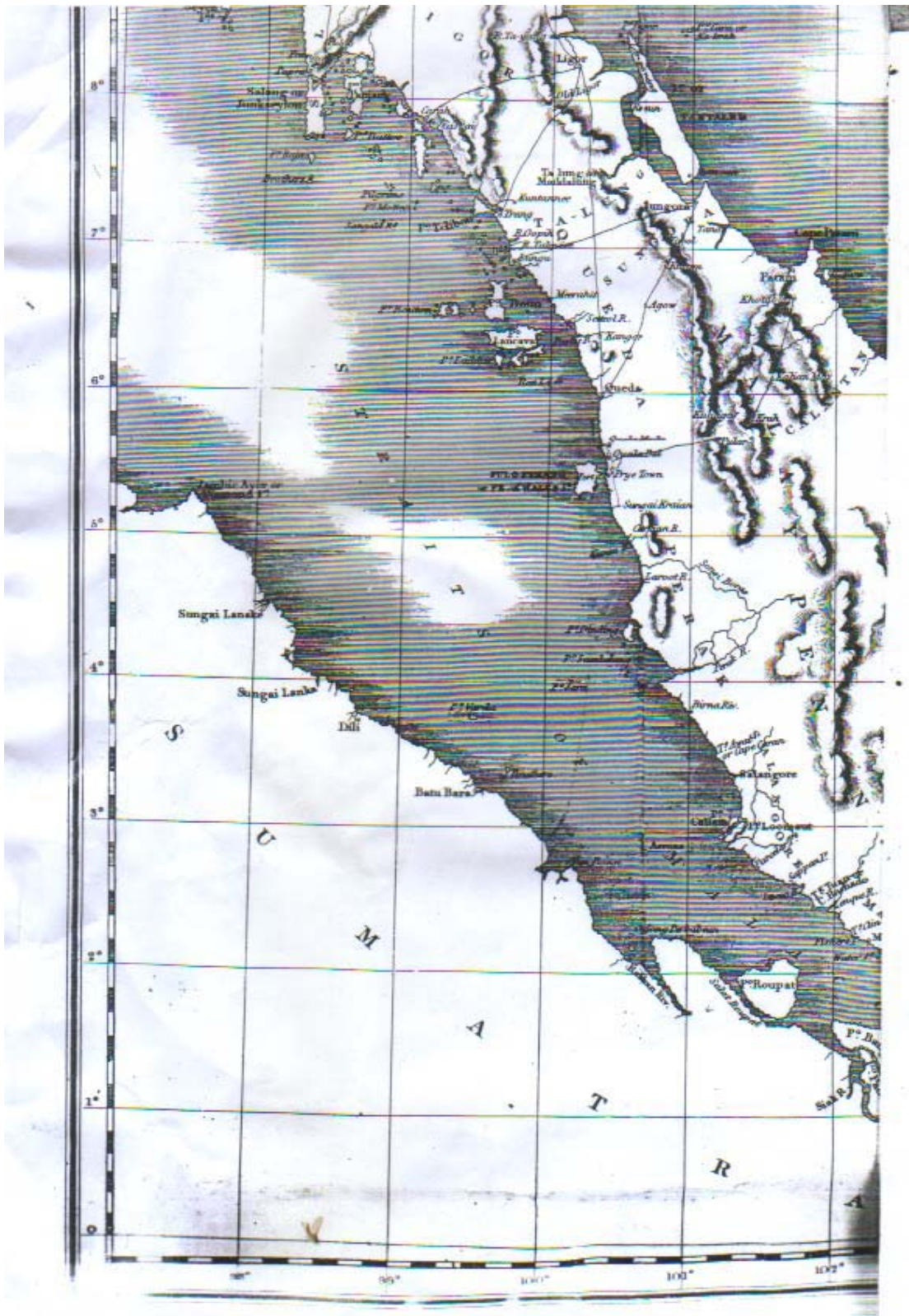

เด็ก ๆ ยังคงลงเล่นน้ำคลองอยู่บ้าง

โรงสูบน้ำประปาของการประปา

ภาพเส้นทางข้ามคาบสมุทร คลองอุตะเกาเป็นเส้นทางหนึ่งด้วย

ภาพปัญหาคลองอุตะเภา

ภาพปัญหาลongอยู่ตะเภา

บทที่ ๕

ชุมชน และความสัมพันธ์กับคลองในปัจจุบัน

ความนำ

ในบทนี้จะเป็นการอธิบายภาพคลองอุต๊ะภาคควบคู่ไปกับความสัมพันธ์ที่มีต่อชุมชน ด้วยเหตุที่คลองอุต๊ะภาคมีได้เป็นสายคลองธรรมชาติที่โดดเด่นไว้ร้างผู้คน ทว่าเป็นสายน้ำที่ปรากฏชุมชนเรียงรายราว ๖๐ ชุมชน พัฒนาการความสัมพันธ์ที่คลองมีต่อผู้คน และที่ผู้คนรู้สึกต่อคลองเป็นความน่าสนใจอย่างยิ่ง และผู้วิจัยเชื่อว่าทัศนคติ และความรู้สึกที่มีต่อคลองของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นรื้อให้ชุมชนเห็นความจำเป็นในการปกป้องอนุรักษ์คลองของเขา หรือในทางตรงข้าม คือความรู้สึกห่างเหินไม่ร้อนหนาว เนื้อหาในบทนี้ นำเสนอไล่เรียงหัวข้อดังนี้

๑. ชุมชนริมฝั่งคลอง

๒. สภาพแวดล้อมของชุมชน และความสัมพันธ์ของชุมชนกับคลองอุต๊ะภาคในปัจจุบัน

๒.๑ ข้อมูลชุมชนต้นน้ำ(บ้านหัวถนน,บ้านระตะ,บ้านแม่น้ำ,บ้านคลองรำ)

๒.๒ ข้อมูลชุมชนกลางน้ำ(บ้านท่าโพธิ์,บ้านม่วงก้อง,บ้านชายคลอง,บ้านบางหัก)

๒.๓ ข้อมูลชุมชนปลายน้ำ(บ้านท่าช้าง,บ้านบางกล้า,บ้านท่าเมรุ,บ้านเกาะน้ำรอบ)

๒.๔ ตารางสรุปข้อมูลทั่วไปชุมชนในพื้นที่วิจัย

๓. ข้อมูลสรุปในประเด็นวิถีชีวิต และสภาพแวดล้อมของชุมชน

๔. ข้อมูลสรุปในประเด็นความสัมพันธ์กับคลองอุต๊ะภาคในวิถีชีวิตปัจจุบัน

๔.๑ ข้อมูลสรุปของแกนนำชุมชนร่วมกับนักวิจัย

๔.๒ ข้อมูลสรุปของแม่บ้านชุมชนร่วมกับนักวิจัย

๑. ชุมชนริมฝั่งคลอง

ชุมชนสองฝั่งคลองอุตะเถา มักมีชื่อขึ้นต้นด้วยคำว่า “บาง” หรือ “ท่า” หรือ “เกาะ” หรือ “แหลม” ซึ่งสะท้อนลักษณะของชุมชนริมสายน้ำ เช่น ท่าเมรุ แหลมโพธิ์ เกาะน้ำรอบ ท่าช้าง บางหัก บางกล้า ท่าครูจีน ท่าแขก ท่าไทร ท่าแซ ท่าหาดใหญ่ ท่าโพธิ์ เป็นต้น ในบรรดาชุมชนทั้งหลายนั้นปัจจุบัน(พ.ศ.๒๕๔๖)มีอยู่ ๕ ชุมชนที่ขยายตัวเป็นเมืองระดับเทศบาล โดย มีเทศบาลนครหนึ่งแห่ง คือเทศบาลนครหาดใหญ่ เทศบาลเมืองหนึ่งแห่ง คือเทศบาลเมืองบ้านพรุ และเทศบาลตำบลสามแห่ง คือเทศบาลตำบลพะตง เทศบาลตำบลพังงา เทศบาลตำบลปรีก ชุมชนเหล่านี้เติบโตขึ้นจากการเป็นชุมชนหลักริมคลองอุตะเถาในอดีต นอกจากจะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมน้ำซึ่งช่วยสนับสนุนการเจริญเติบโตของเมืองแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นที่ช่วยให้ชุมชนแห่งนี้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว นั่นคือ การมีเส้นทางเดินรถไฟสายปัตเตอร์เวิร์ด หรือที่เรียกกันติดปากชาวบ้านว่ารถไฟสายปาดังเบซาร์ ซึ่งวิ่งเชื่อมต่อระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย และการตัดถนนกาญจนวนิช ซึ่งเป็นถนนสายใหญ่ที่ตัดผ่านเมืองหาดใหญ่และขนานไปกับคลองอุตะเถา ทำให้เกิดชุมชนขึ้นอย่างหนาแน่น โดยเฉพาะชุมชนหาดใหญ่ที่เติบโตแบบก้าวกระโดดก่อนชุมชนอื่น จากการเป็นชุมทางของรถไฟสี่สาย คือ สายสงขลา(ปัจจุบันเลิกใช้แล้ว) สายปาดังเบซาร์ สายยะลา และสายสุโงโก-ลก ดังนั้นหากถือว่าปาดังเบซาร์คือแม่ผู้ให้กำเนิดคลองอุตะเถา ก็ต้องถือว่าคลองอุตะเถาเป็นแม่ผู้ให้กำเนิดชุมชนริมคลอง และเป็นจุดเริ่มให้บางชุมชน เช่น อ.หาดใหญ่ เติบโตเป็นเมืองใหญ่เช่นปัจจุบัน

นอกจากนี้ ในปัจจุบันยังมีโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งมักเป็นอุตสาหกรรมต่อเนื่องของยางพารา ขนาดใหญ่อีกไม่ต่ำกว่า ๒๐ โรงงาน เรียงรายขนานไปกับถนนกาญจนวนิช ทางรถไฟสายปาดังเบซาร์ และคลองอุตะเถา ซึ่งทั้งชุมชนเมือง และโรงงานเป็นแหล่งที่มาของมลภาวะที่สำคัญในคลองอุตะเถาแหล่งหนึ่งด้วย

๒. สภาพแวดล้อมของชุมชน และความสัมพันธ์ของชุมชนกับคลองอุตะเถาในปัจจุบัน

๒.๑ ข้อมูลชุมชนต้นน้ำ (บ้านหัวถนน,บ้านระตะ,บ้านแม่น้ำ,บ้านคลองรำ)

ข้อมูลโดยสรุปของบ้านหัวถนน

ด้านสิ่งแวดล้อม บ้านหัวถนนเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรมมากที่สุดชุมชนหนึ่ง เพราะมีโรงงานตั้งอยู่ในชุมชน ชาวบ้านบางส่วนมีความคิดเห็นเชิงบวกกับการที่มีโรงงานในชุมชนเพราะมีที่ทำงาน ขณะที่บางส่วนก็รู้สึกถึงปัญหาต่างๆที่ตามมาเช่น ปัญหาน้ำเสีย ปัญหากลิ่นคับจากโรงงาน ทำให้คุณภาพชีวิตด้อยลง ชาวบ้านไม่สามารถใช้น้ำในคลองเพื่อการอุปโภค บริโภคได้ น้ำในบ่อที่เคยใช้ดื่มขณะนี้

บางบ่อก็ไม่สามารถดื่มได้เพราะน้ำที่ปล่อยจากโรงงานซึมลงไป ชาวบ้านบอกว่าโรงงานมักจะแอบปล่อยน้ำออกมาในวันที่ฝนตกเพื่อให้น้ำเสียนั้นเจือจางแต่กระนั้นก็ทำความเสียหายให้แก่ชาวบ้าน เพราะทำให้ปลาในคลองตายเป็นจำนวนมาก เมื่อต้นปี ๒๕๔๕ โรงงานปล่อยน้ำเสียจนทำให้ปลาตายจำนวนมาก เมื่อชาวบ้านเรียกร้องทางโรงงานจึงขุดใช้ให้เป็นลูกปลาจำนวน ๕๐,๐๐๐ ตัวนำมาปล่อยลงคลอง สภาพแวดล้อมจะมีผลกระทบทั้งเรื่องกลิ่น น้ำเสีย และเสียงรบกวนต่างๆเพราะเป็นชุมชนที่อยู่ริมถนนใหญ่

บ้านหัวถนนมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง และต้องการให้โรงงานจัดการเรื่องน้ำทิ้งของโรงงานอย่างถูกต้อง ที่ผ่านมาผู้นำหมู่บ้านได้พยายามกระตุ้นให้ลูกบ้านเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาไว้ โดยมีการทำหนังสือร้องเรียนไปยังหน่วยงานรัฐเพื่อให้เข้ามาตรวจสอบโรงงาน เมื่อตรวจแล้วพบว่าโรงงานมีระบบบำบัดน้ำเสียถูกต้องตามกฎหมายจึงไม่สามารถดำเนินการอะไรได้ บางครั้งชาวบ้านจะใช้วิธีเดินประท้วงเพื่อให้โรงงานรับผิดชอบน้ำเสียที่ปล่อยออกมา ซึ่งก็ได้ผลบ้าง เช่นทำให้โรงงานต้องยอมขุดใช้เป็นลูกปลา อย่างไรก็ตามโรงงานได้พยายามทำ กิจกรรมชุมชนสัมพันธ์ด้วย เช่นบริจาคเงินให้กับโครงการบางโครงการของหมู่บ้าน หรือให้สิทธิ์พิเศษในการฝากคนเข้าทำงานในโรงงานแก่ผู้มีบทบาทในชุมชน ส่งผลให้แกนนำต่อต้านโรงงานบางส่วนหันไปยื่นข้างโรงงานแทน ปัญหาน้ำเสียในคลองจึงเป็นปัญหาที่ยังแก้ไขไม่ได้สำหรับบ้านหัวถนน

วิถีชีวิตในส่วนที่เกี่ยวกับคลองอยู่ตะเภา นั้น พบว่าปัจจุบันชาวบ้านหัวถนนใช้ประโยชน์จากคลองอยู่ตะเภา ในทางการเกษตรเป็นหลักคือใช้น้ำเพื่อรดต้นไม้ ใช้เป็นแหล่งน้ำดื่มของสัตว์เลี้ยง รวมทั้งหาปลา และเพื่อการซักล้าง บ้านหัวถนนมักเผชิญปัญหาเมื่อโรงงานที่อยู่ใกล้เคียงชุมชนปล่อยน้ำเสียลงคลองซึ่งทำให้ปลาตายและน้ำมีกลิ่นเหม็นใช้ประโยชน์ไม่ได้ ชาวบ้านหัวถนนส่วนใหญ่ยังมีความรู้สึกผูกพันกับคลองเพราะที่วัดหัวถนนมีการกันแนวเขตอภัยทานเพื่ออนุรักษ์ปลาเอาไว้ตลอดแนวคลองที่ผ่านวัด ชาวบ้านจะหวงแหนปลาในพื้นที่นี้ เมื่อปลาตายจากน้ำเสียของ โรงงาน จึงมักนำไปสู่การประท้วงของชาวบ้าน นอกจากนี้ในหน้าแล้งชาวบ้านจะมีปัญหากับ โรงงานที่อยู่ในเขตหมู่บ้านคือการแย่งกันใช้น้ำในคลอง เนื่องจากโรงงานติดตั้งหัวสูบน้ำขนาดใหญ่ดึงน้ำจากคลองไปใช้ ในหน้าแล้งน้ำจึงไม่เพียงพอที่จะใช้ร่วมกันอย่างทั่วถึง

ข้อมูลโดยสรุปบ้านระตะ

ด้านสิ่งแวดล้อม ในชุมชนมีโรงงานทำธูปหอมอยู่แห่งหนึ่งซึ่งชาวบ้านเห็นว่าไม่ได้สร้างมลพิษอะไรในชุมชน ปัญหาสภาพแวดล้อมที่ชาวบ้านมักพูดถึงคือเรื่องตลิ่งพัง ซึ่งเป็นเหตุสืบเนื่องมาจากยุคที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรีและได้จัดโครงการเงินผันเพื่อพัฒนาชนบท โดยในชุมชนได้ใช้เพื่อขุดลอกคลอง ทำให้คลองกว้างขึ้นแต่ขณะเดียวกันก็เป็นการทำลาย ดินไม่มั่นคง ทำให้สัตว์หายไป และเมื่อไม่มีต้นไม้ยึดดินไว้จึงทำให้ตลิ่งพังอย่างต่อเนื่อง ในปัจจุบันบ้านระตะไม่มีพื้นที่สาธารณะที่เป็นป่าธรรมชาติเหลืออยู่ แต่สภาพอากาศยังดีเพราะเป็นชุมชนชาวสวนมีต้นไม้มาก

วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับคลองอู่ตะเภา ในอดีตเมื่อยังมีการเดินเรือในคลองอู่ตะเภาชาวบ้านระตะก็ได้อาศัยสินค้าที่พ่อค้านำมาขายทางเรือ รวมทั้งใช้เป็นเส้นทางเดินทางไปสู่ชุมชนอื่น ๆ บ้าง พื้นที่ของบ้านระตะไม่ได้ยู่ติดสายคลองคลองอู่ตะเภาโดยตรง แต่เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนสายคลองต้นกำหนดของคลองอู่ตะเภา

ข้อมูลโดยสรุปบ้านแม่น้ำ

ด้านสภาพแวดล้อมทั่วไปในบ้านแม่น้ำ อากาศยังอยู่ในสภาพดี แม้จะมีโรงงานตั้งอยู่ส่งกลิ่นรบกวน บางเป็นครั้งคราว ไม่มีปารธรรมชาติเหลืออยู่แม้จะมีต้นไม้ร่มรื่นจากการทำสวนยางพารา และสวนผลไม้ ปัญหาสิ่งแวดล้อมประการหนึ่งในชุมชนคือสภาพของคลองที่เสื่อมโทรมลงทั้งจากสาเหตุน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้น้ำปนเปื้อนสารเคมี จนไม่สามารถใช้น้ำในคลองได้ และปลาตายและลดจำนวนลงอย่างมาก สาเหตุจากการขุดลอกของโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ทำให้ตลิ่งพัง และการตัดไม้ทำลายป่าบริเวณต้นน้ำที่ทำให้ปริมาณน้ำในคลองลดระดับลงอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้ง นอกจากนี้ในเขตบ้านแม่น้ำจะมีป่าช้าถึง ๔ แห่ง คือ ป่าช้าจีนบ้านระตะ เพลวเทศซึ่งอยู่ติดกับป่าช้าจีน ป่าช้าสำนักสงฆ์บ้านระตะ และป่าช้าหัวเลี้ยว นายหมี จึงมีการพูดคุยถกเถียงกันในวงผู้ใหญ่บ้านว่า เมื่อเอ่ยถึงผู้ใหญ่บ้านสี่เปลว(เปลวเป็นภาษาถิ่นหมายถึงป่าช้า) ก็จะหมายถึงผู้ใหญ่บ้านจากบ้านแม่น้ำนั่นเอง

วิถีชีวิตเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา ชาวบ้านแม่น้ำยังใช้ประโยชน์จากคลองอู่ตะเภาในทางการเกษตรคือรดน้ำต้นไม้ และเป็นแหล่งน้ำดื่มของสัตว์เลี้ยง เช่น วัว นอกจากนี้ยังมีบางส่วนที่ชอบหาปลาในคลอง และเป็นที่เล่นน้ำของเด็กๆ ชาวบ้านแม่น้ำได้รับผลกระทบเสมอเมื่อคลองมีปัญหา ไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วมซึ่งเกิดขึ้นได้ง่ายในหน้าน้ำเพราะพื้นที่หมู่บ้านค่อนข้างลุ่มต่ำ และเป็นปากคลองถึงสามสาย หรือเมื่อหน้าแล้งหากมีน้ำเสียจากโรงงานปล่อยมาจากชุมชนใกล้เคียง บ้านแม่น้ำก็ได้รับผลกระทบด้วย

ข้อมูลโดยสรุปบ้านคลองรำ

ด้านสภาพแวดล้อมทั่วไปในชุมชนยังเป็นธรรมชาติ ไม่มีเสียงหรือกลิ่นรบกวนจากโรงงานอุตสาหกรรม เพราะยังไม่มีโรงงานอุตสาหกรรมในชุมชนนี้หรือชุมชนใกล้เคียง ชาวบ้านบอกว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่จะร่วมมือกันไม่ทิ้งขยะลงคลอง แต่น้ำในคลองก็ไม่สะอาดเพราะมีการใช้ สารเคมีในการวางยาเบื่อปลา และใช้สารเคมีในงานการเกษตร ทั้งยังมีการทำเหมืองหินที่ภูเขา ต้นน้ำทำให้น้ำขุ่นข้น เมื่อก่อนมีการทำเหมืองดูทรายในเขตบ้านคลองรำ แต่ต้องหยุดดำเนินการไปเมื่อ ๒ ปีก่อนเพราะชาวบ้านไม่ยินยอมให้ทำต่อเนื่องจากสร้างปัญหาให้กับน้ำในคลอง ทำให้น้ำขุ่นและตลิ่งพัง

วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับคลองอู่ตะเภา ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์จากคลองในทางเกษตร การชักล้าง เป็นที่เล่นน้ำของเด็ก ๆ และที่สำคัญคือเป็นแหล่งน้ำดิบสำหรับประปาหมู่บ้าน เนื่องจากสายคลองด้านนี้ไม่มีโรงงาน

สภาพน้ำยังค่อนข้างดี สามารถสูบน้ำมาใช้ประโยชน์ในการทำประปาได้โดยตรง ไม่ต้องเจาะบ่อบาดาลเหมือนพื้นที่อื่น

๒.๒ ข้อมูลชุมชนกลางน้ำ (บ้านท่าโพธิ์,บ้านม่วงก้อง,บ้านชายคลอง,บ้านบางหัก)

ข้อมูลโดยสรุปบ้านท่าโพธิ์

ด้านสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของบ้านท่าโพธิ์ถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงกว่าชุมชนอื่นจึงทำให้มีปัญหาเรื่องความสะอาดภายในชุมชนบ้าง ชาวบ้านที่ส่วนใหญ่ต่อต้านการขุดลอกคลอง เพราะเห็นว่าการขุดลอกคลองจะทำให้ตลิ่งริมคลองพัง ทำให้คลองกว้างออกไปอีก และดินที่พังลงไปจะทำให้น้ำตื้นขึ้นอีก อย่างไรก็ตามหากเป็นการขุดโดยนำดินขึ้นมาจากกกลางคลองแล้วลากเข้าฝั่งจะสนับสนุน แต่ที่ผ่านมาชาวบ้านเห็นว่าการขุดลอกเป็นการขุดเฉพาะริมตลิ่งกินเนื้อที่เพาะปลูกเข้าไปเรื่อยๆ ทำให้ตลิ่งพังเพราะต้องไถดินไม่ทั้งสองข้างตลิ่ง ปัจจุบันชาวบ้านไม่ได้ใช้น้ำในคลองอยู่ตะเภาเพื่อการอุปโภคแล้ว เนื่องจากน้ำเสียชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเพราะโรงงานที่อยู่ต้นน้ำปล่อยน้ำเสียที่ยังไม่ได้บำบัดลงสู่คลอง หากชาวบ้านลงอาบแล้วจะคันคันที่ มีการใช้น้ำในคลองบ้างก็เพื่อการทำการเกษตรเท่านั้น

วิถีชีวิตเกี่ยวกับคลองอยู่ตะเภา ชาวบ้านท่าโพธิ์ยังใช้ประโยชน์จากคลองอยู่ตะเภาในด้านการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ การซักล้าง และเป็นที่เล่นน้ำของเด็ก ๆ เหมือนหมู่บ้านอื่น ๆ ยกเว้นในช่วงมีน้ำเสียจากโรงงานทำให้การใช้ประโยชน์ดังกล่าวต้องหยุดไปบ้าง

ข้อมูลโดยสรุปบ้านม่วงก้อง

ด้านสิ่งแวดล้อมและความสัมพันธ์กับคลองอยู่ตะเภา ในอดีตบ้านม่วงก้องมีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับคลองอยู่ตะเภา เพราะชาวบ้านจะใช้น้ำในคลองอยู่ตะเภาเพื่ออุปโภค บริโภค ทำการเกษตร เลี้ยงสัตว์ ซักผ้าก็ลอยเรือซักกันในคลอง วางไข่ วางกีด ดักปลาตลอดแนวคลอง เป็นแหล่งทำมาหากินของชาวบ้านอย่างแท้จริง ริมตลิ่งจะมีไม้โกงกางช่วยยึดริมตลิ่งเป็นสภาพที่สดชื่น ร่มรื่นอย่างมาก แต่เมื่อหลายปีก่อนมีการทำเหมืองดูดทรายในคลอง ทำให้น้ำขุ่น ตลิ่งพัง จนชาวบ้านร่วมกับ อบต. ประกาศห้ามการขุดทรายในคลองบริเวณนี้ แต่ปัจจุบันการขุดทรายยังมีอยู่โดยเปลี่ยนจากที่ขุดทรายในคลองมาเป็นการขุดหน้าดินริมตลิ่งออกแล้วจึงดูดทรายที่อยู่ในดินนั้น ซึ่งชาวบ้านยากที่จะคัดค้านเนื่องจากที่ทำการขุดนั้นเป็นของเอกชน เจ้าของที่อ้างว่าเขาขุดในพื้นที่ของเขาเอง สำหรับสภาพน้ำในคลองก็เปลี่ยนไป จากน้ำใสสะอาดที่สามารถใช้ดื่มได้โดยไม่ต้องต้ม กลับไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ อย่างไรก็ตามความต้องการที่จะให้เกิดการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมของคลองอยู่ตะเภามีปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนในบ้านม่วงก้องคือ การที่ผู้ใหญ่บ้านจำนง รุ่งเรือง มาได้ร่วมกับชาวบ้านส่วนหนึ่งไปร้องเรียนสถานีโทรทัศน์ ITV ให้มาถ่ายทำสภาพน้ำเสียในคลองอยู่ตะเภาเพื่อไป

ออกอากาศ ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๔ ซึ่งได้รับการตอบสนองจากทางสถานีมาถ่ายทำและได้ออกอากาศจริง ผล
พวงต่อมาก็คือชาวบ้านได้นำเทปที่ออกอากาศนั้นมาเป็นสื่อวัสดุอย่างหนึ่งเพื่อการนำเสนอปัญหาคลองอยู่ตะเภา
ในการประชุมระหว่างชุมชนตามวาระโอกาสที่เอื้ออำนวย

ก่อนหน้านี้ชาวบ้านม่วงก้องสนใจเรื่องคลองกันน้อย เนื่องจากวิถีชีวิตในปัจจุบันไม่มีความจำเป็นต้อง
พึ่งพาคลองอยู่ตะเภา การคุยเรื่องคลองอยู่ตะเภาอย่างเป็นทางการในที่ประชุม อบต. ครั้งล่าสุดคือเมื่อ ๔ ปีที่ผ่านมา
มาเป็นประเด็นการรักษาคลองและการปลูกต้นไม้ริมคลอง อย่างไรก็ตามปัจจุบันชาวบ้านในบ้านม่วงก้องหันมา
สนใจปัญหาน้ำในคลองอยู่ตะเภามากขึ้น ด้วยสาเหตุจากการที่นายประเสริฐ บัญฑโท ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ได้ใช้
พื้นที่ที่เป็นอ่าวน้ำอันเกิดจากการทำเหมืองทรายดูดมาทดลองเลี้ยงปลาทับทิมในกระชังเมื่อต้นปี พ.ศ.๒๕๔๕
และสามารถขายมีกำไรไปแล้ว ๑ รอบ ทำให้ชาวบ้านในชุมชนทำตาม เกิดการรวมกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง โดย
มีสมาชิกจำนวน ๑๒ ราย เลี้ยงปลา ๑๒ กระชัง คิดเป็นเงินลงทุนประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ บาท ส่งผลให้ชาวบ้าน
สนใจเฝ้าดูสภาพน้ำในคลองอย่างใกล้ชิด รวมทั้งรวมกลุ่มกันเฝ้าระวังคนแปลกหน้าที่เข้ามาในชุมชนเพราะเกรง
ว่าจะแอบซื้อปลาหรือวางยาเพื่อนำไปขาย อาจกล่าวได้ว่าการลงทุนเลี้ยงปลาในกระชังทำให้ชาวบ้านม่วงก้อง
หันมาสนใจคลองอยู่ตะเภามากขึ้น

สภาพอากาศโดยทั่วไปของบ้านม่วงก้องอยู่ในสภาพดี แม้จะไม่ค่อยมีป่าธรรมชาติหลงเหลือเพราะถูก
แทนที่ด้วยสวนยางพารา อย่างไรก็ตามการมีสวนผลไม้ผสมผสานทำให้ในหมู่บ้านดูเขียวชอุ่ม ชาวบ้านมีความรู้
สึกว่ามีปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนจำนวนมากที่ควรแก้ไขและหาวิธีป้องกัน ได้แก่ ปัญหาขยะในคลอง อยู่ตะเภา
ปัญหาการดูดทรายในคลอง ปัญหาสารพิษที่ไหลลงสู่คลองจากการฉีดยาฆ่าหญ้า การปล่อยน้ำเสียของโรง
งานซึ่งส่วนใหญ่โรงงานจะแอบปล่อยน้ำเสียเมื่อฝนตกและในช่วงฤดูฝนที่มีน้ำในคลองมากๆ สำหรับปัญหาการ
ดูดทรายทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการไหลของน้ำ จากเดิมที่ในคลองจะมีคั่งน้ำคดเคี้ยวจำนวนมาก เมื่อมี
การดูดทรายจากพื้นที่ได้คั่งน้ำทำให้ความคดเคี้ยวของคลองลดลง น้ำในคลองจึงไหลเร็วขึ้น

วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับคลองอยู่ตะเภา ปัจจุบันบ้านม่วงก้องยังเป็นหมู่บ้านที่มีความผูกพันกับคลองอยู่ตะเภา
มากกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ คือนอกเหนือจากใช้คลองเพื่อทำสวน เลี้ยงสัตว์ ซักล้าง และเป็นที่เล่นน้ำของเด็ก ๆ แล้ว
ชาวบ้านม่วงก้องยังเลี้ยงปลาในกระชังในคลองอยู่ตะเภาอีกด้วย ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดตามมาหลังจาก
มีนายทุนเข้ามาลงทุนทำเหมืองดูดทราย เมื่อมีการดูดทรายจนตลิ่งคลองทรุดพังขยายกว้างออกไปชาวบ้านจึง
ใช้ประโยชน์ด้วยการเลี้ยงปลาในกระชัง ซึ่งกำลังได้รับความนิยมในหมู่บ้าน ปลาที่เลี้ยง เช่น ปลากด ปลาทับทิม
เป็นต้น ชาวบ้านม่วงก้องจะมีเรือพายลำเล็ก ๆ ไว้ประจำบ้านเพราะในหน้าน้ำน้ำมักท่วมเกือบทุกปีเนื่องจากพื้นที่
หมู่บ้านเป็นโค้งคลองลุ่มต่ำ

ข้อมูลโดยสรุปบ้านชายคลอง

ด้านสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของบ้านชายคลองยังเป็นธรรมชาติ อากาศสดชื่น มีสวน สมรมและสวน ยางพารา ทำให้บรรยากาศโดยรวมร่มรื่น จะมีปัญหาก็คือเรื่องน้ำในคลอง และเรื่องการพังของตลิ่ง เนื่องจากการดูดทรายของนายทุน จะสังเกตได้ว่าขณะนี้ชาวบ้านเริ่มหันมาสนใจปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะปัญหาการดูดทราย โดยมีการเสนอให้ องค์รปกครองส่วนท้องถิ่นเช่น อบต. เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหามากขึ้น โดยชาวบ้านต้องการให้ยกเลิกการดูดทรายทั้งหมด แม้ว่าจะเป็นการขุดในที่ดินของตนเอง เพราะถือว่าเป็นการทำลายระบบนิเวศน์เช่นกัน โดยแบ่งความรับผิดชอบพื้นที่แนวคลองเป็น ๓ ช่วง ในส่วนของคลองที่ไหลผ่านชุมชน โดยให้ อบต.ดูแลช่วงล่าง ผู้ใหญ่บ้านดูแลช่วงกลาง และชาวบ้านช่วยกันดูแลช่วงต้นคลอง

บ้านชายคลองเป็นหมู่บ้านที่มีความเคลื่อนไหวเรื่องการดูแลคลองเป็นรูปธรรมมากที่สุดหมู่บ้านหนึ่ง ทั้งชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน และองค์การบริหารส่วนตำบลต่างร่วมมือกัน มีทั้งการประชุมปรึกษาหารือ การติดป้ายผ้ารณรงค์ให้รักษาคลอง และการร่วมมือกับทางอำเภอรักษาสิ่งแวดล้อมของคลอง

วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับคลองอยู่ตะเภา บ้านชายคลองยังใช้ประโยชน์จากคลองในการเกษตร เลี้ยงสัตว์ และการหาปลา เช่น นายเปี้ยน จินดาพันธ์ อายุ ๕๖ ปี ที่ยังคงหาปลาในคลองอยู่ตะเภาทุกวันด้วยเครื่องมือหลายชนิด ทั้งเบ็ด ไซ ตาข่าย ในบ้านชายคลองยังมีเหมืองทรายดูดหนึ่งแห่ง นอกจากนี้ปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านพรุร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน บ้านชายคลองได้ร่วมกันจัดให้มีการแข่งเรือขึ้นทุกปีในช่วงสงกรานต์

ข้อมูลโดยสรุปบ้านบางหัก

ด้านสภาพแวดล้อมในชุมชนเป็นลักษณะผสมผสานหากเป็นบ้านเรือนที่ตั้งลึกเข้าไปจากแนวถนนจะยังมีลักษณะเป็นธรรมชาติร่มรื่นพอสมควร มีต้นไม้สบายตา แต่หากเป็นบ้านเรือนที่อยู่ติดริมถนนจะมีเสียงรบกวนมลพิษ รวมทั้งกลิ่นคาวต่างๆ ในน้ำคลองอยู่ตะเภาช่วงที่ไหลผ่านบ้านบางหักไม่สามารถนำมาดื่มหรือใช้ได้ เพราะน้ำสกปรก มีสารเคมีจากต้นน้ำ และขยะจากเมืองหาดใหญ่ลงไปปะปน

อาชีพของคนในบางหักแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือกลุ่มที่หาปลาในคลองซึ่งมีประมาณ ๒๐ ครัวเรือน กลุ่มทำการเกษตรโดยจะปลูกผักกะเจตส่งตลาดเมืองหาดใหญ่ ซึ่งคนในกลุ่มนี้จะชอบสภาพน้ำเสียในคลอง เพราะเป็นอาหารพืช ขณะที่ผู้คนในชุมชนอีกกลุ่มจะทำงานในเมือง เช่น รับราชการ ทำงานในบริษัทเอกชน หรือประกอบกิจการอิสระ ชุมชนบางหักเป็นชุมชนที่อยู่ติดถนนใหญ่และเขตเทศบาลนครหาดใหญ่จึงมีร้านค้ามากโดยเฉพาะร้านคาราโอเกะ สวนอาหาร และอู่ซ่อมรถ การร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนเพื่อร่วมกันจัดงาน

บุญ งานประเพณีมีไม่มากนักเพราะเป็นชุมชนที่โดยส่วนใหญ่แล้วจะมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ งานประเพณีที่มีชื่อเสียงในบ้านบางหักคือ การจัดงานลอยกระทงประจำปี ซึ่งจะจัดแข่งเรือไปพร้อมๆกัน ชาวบ้านบางหักนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ แต่ภายในชุมชนไม่มีวัด ชาวบ้านบางหักที่ต้องการไปวัดจะเดินทางไปวัดโคกสมานคุณ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตเทศบาลหาดใหญ่ ชาวบ้านบางหักนิยมไปวัดนี้เพราะเจ้าอาวาสวัดโคกสมานคุณรูปปัจจุบันเป็นชาวบางหักโดยกำเนิด วิถีชีวิตเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา จะมีทั้งด้วยกลุ่มคนที่หาปลาและปลูกผักในคลอง และด้วยการจัดงานประเพณี เช่นงานลอยกระทงและการแข่งเรือ

๒.๓ ข้อมูลชุมชนปลายน้ำ (บ้านท่าช้าง,บ้านบางกล้า,บ้านท่าเมรุ,บ้านเกาะน้ำรอบ)

ข้อมูลโดยสรุปบ้านท่าช้าง

สภาพสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปของบ้านท่าช้างยังจัดว่าดี อากาศปลอดโปร่ง ยังไม่มีการตั้ง โรงงานอุตสาหกรรมในเขตชุมชน ลมแรงเพราะอยู่ใกล้ทะเล เดิมมีป่าบริเวณนี้มากแต่เมื่อมีการตั้งบ้านเรือนมากขึ้นป่าจึงค่อยๆหมดไป ประกอบกับการขุดลอกคลองเพื่อให้ระบายน้ำลงทะเลให้รวดเร็วขึ้นทำให้ป่าที่เคยมีหนาแน่นบริเวณริมตลิ่งหายไปด้วย และจากการขุดเชื่อมคลองท่าช้างกับคลองอู่ตะเภายังทำให้มี ตะกอน โคลนตม จากคลองอู่ตะเภามากองอยู่ที่ท้องคลองท่าช้าง ทำให้น้ำขุ่น ตะกอนที่อยู่ในท้องคลองจะเป็นสีดำ และเหม็นมาก หากลงอาบจะคันและขึ้นผื่นได้

วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา ปัจจุบันชาวบ้านท่าช้างยังหาปลาในคลองอยู่บ้าง โดยมักใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “บาม” ซึ่งมีลักษณะคล้ายขอนขนาดใหญ่ นอกจากนี้จะใช้น้ำเพื่อประโยชน์ในทางการเกษตร ยกเว้นในหน้าแล้งซึ่งน้ำมักเน่าเสียเพราะน้ำทิ้งจากโรงงาน และชุมชนเมือง หรือไม่น้ำก็เค็มเพราะน้ำทะเลหนุน คลองที่สัมพันธ์กับชาวท่าช้าง คือคลองท่าช้าง ซึ่งปัจจุบันได้ขุดเป็นเส้นคลองเชื่อมระหว่างคลองอู่ตะเภาและคลองบางกล้า ทำให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของคลองอู่ตะเภา

ข้อมูลโดยสรุปชุมชนบ้านบางกล้า

สภาพสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปของชุมชนบางกล้าในเรื่องอากาศยังจัดว่าอยู่ในเกณฑ์ดี ไม่มีปัญหาหากลื่นหรือควั่นเสียจากโรงงานเพราะยังไม่มีมีการตั้งโรงงานในเขตนี้ แต่ปัญหาสภาพน้ำในคลองอู่ตะเภาที่เน่าเสียถือว่าเป็นปัญหาสำคัญในเรื่องสภาพแวดล้อมในชุมชน น้ำบางช่วงจะเป็นสีดำ เพราะชุมชนปลายน้ำจะรับน้ำทิ้งจากบ้านเรือนในเขตเมืองหาดใหญ่ น้ำจากโรงงานที่ปล่อยในเขตต้นน้ำ รวมไปถึงน้ำจากการทำการเกษตรต่างๆ

ชาวบ้านยังมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับคลองอยู่บ้าง โดยใช้เลี้ยงสัตว์ในช่วงที่น้ำไม่เสียและไม่เค็ม และมักมีการตั้ง “บาม” ซึ่งเป็นเครื่องมือหาปลาคล้ายยอขนาดใหญ่ไว้ในคลอง การยก “บาม” จะใช้การกว้านด้วยรอก เพราะมีน้ำหนักมาก กิจกรรมนี้จะเป็นเรื่องของคนหนุ่มหรือพ่อบ้าน นอกจากนี้บ้านบางกล่ำยังนิยมการแข่งขันเรือที่จัดขึ้นในหมู่บ้านและไปร่วมแข่งกับชุมชนอื่นตามแต่จะจัดขึ้น

ข้อมูลโดยสรุปบ้านท่าเมรุ

ความผูกพันของชาวบ้านกับคลองอยู่ตะเภาในอดีตมีมาก ชาวบ้านเล่าว่าแต่เดิมคือราว ๔๐-๕๐ ปีก่อน น้ำในคลองอยู่ตะเภาใสสะอาด ได้ใช้ดื่ม ใช้หุงข้าว ทำการเกษตร เลี้ยงสัตว์ เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีการเล่นท้องถื่น และใช้เป็นเส้นทางคมนาคม น้ำในคลองลึกลึกมีสัตว์น้ำชุมชุม เช่นปลาปักเป้า ปลาช่อน และกุ้งแม่น้ำให้ชาวบ้านได้จับขายเป็นรายได้ และในคลองสายนี้ยังมีจระเข้ด้วย ชาวบ้านที่นี้มีความเชื่อเกี่ยวกับจระเข้ว่า ห้ามซักล้างในคลองเพราะจะทำให้จระเข้ดุ วิธีการแก้ปัญหาของแม่บ้านก็ด้วยการดักน้ำมาซักที่บนฝั่ง จระเข้ในคลองอยู่ตะเภาเล่ากันว่าดุมาก เมื่อประมาณ ๕๐ ปีก่อนมีจระเข้ใหญ่ ๒ ตัวซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักตัวหนึ่งชื่อ นายบ้านพรหม ที่ได้ชื่อนี้เพราะจระเข้ตัวนี้ได้กินผู้ใหญ่พรหม ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑ ขณะลงไปกู้เซงเลง(ที่ดักปลาแบบหนึ่ง)ที่วางไว้คลอง จระเข้ก็ตัวหนึ่งชื่อบังเด็น เพราะกินชาวมุสลิมชื่อเด็นเข้าไปเช่นกัน

ปัจจุบันการใช้คลองอยู่ตะเภาเพื่อการคมนาคมลดบทบาทลง เพราะชาวบ้านหันไปใช้การคมนาคมทางบกซึ่งสะดวกกว่า และชาวบ้านมีน้ำบาดาลใช้กันทุกบ้าน โดยไม่ต้องพึ่งพาน้ำจากคลองอีก แม้แต่การรดน้ำต้นไม้ก็ยังใช้น้ำจากบ่อที่ขุดขึ้นรดต้นไม้ ประกอบกับน้ำในคลองที่เน่าเสีย ลงเล่น ลงอาบไม่ได้เหมือนเดิม กุ้งปลาที่จับได้ก็มีจำนวนลดลง สภาพคลองอยู่ตะเภาและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านท่าเมรุ น่าจะถูกสะท้อนเป็นอย่างดีจากกลอนหนึ่งตะลุมว่าด้วยคลองอยู่ตะเภาที่ผู้ใหญ่กล่ำย ทิพย์กร บ้านท่าเมรุแต่งไว้ดังนี้

สมัยคลองอยู่ตะเภาเมื่อเก่าก่อน	จะขอย้อนความหลังครั้งเป็นมา
เป็นแม่น้ำที่ตั้งในครั้งนั้น	ความสำคัญหลากหลายมากนักหนา
น้ำก็ใสไหลเขียวเกลียวธารา	กุ้งปูปลามากมายมีหลายพันธุ์
คลองน้ำใสปราศจากมลพิษ	ไม่มีฤทธิ์อะไรสมัยนั้น
ประชาชนอาบกินไม่เว้นวัน	สมัยนั้นราษฎรไม่ร้อนใจ
กุ้งปูปลาหาง่ายแพร่หลายทั่ว	ไม่หมองมัวเรื่องมลพิษจากทิศไหน
ถึงฤดูน้ำเขียวเป็นเกลียวไป	ปลาหลังไหลไปกับน้ำตามๆกัน
ราษฎรเหนือได้สบายจิต	เรื่องมลพิษไม่มีที่สร้างสรรค์
ธรรมชาติร่มเย็นไม่เว้นวัน	กุ้งปูปลาหลายพันธุ์มากมายมี

มาสมัยปัจจุบันหันเวียนรุ่น	น้ำก็ขุ่นปลาก็หายน้ำก็กลายเป็นโคลน
เมืองหาดใหญ่ก็เจริญขึ้นเต็มที	น้ำเปลี่ยนสีด้วยมลพิษมาติดพัน
ถึงฤดูน้ำเซียวน้ำนองไหล	มลภาวะมากมายมีหลายหล่น
ทำให้คลองอยู่ตะเภาของเรานั้น	ต่างโรมรันเกิดอุบัติเหตุเพศนา
บังเกิดน้ำเน่าเสียทันตาเห็น	ทุกประเด็นต้องแก้ไขเรื่องปัญหา
ทำให้น้ำเป็นพิษโรคโรคา	เป็นปัญหากับโรคภัยขยายพันธุ์
คลองก็ป่วยร้องขอความช่วยเหลือ	ต่างค้นหาซุลมุนกันหนุหน
โรคภัยแรงหลายปีที่โรมรัน	ต้องช่วยกันค้นคว้าหาข้อมูล
ถ้าปล่อยไว้ให้โรคภัยเข้าบ้านนุก	หมดความสุขเสื่อมคลายหายสาบสูญ
คลองอยู่ตะเภาเราเคยเคยสมบูรณ์	ต้องสาบสูญไม่หวนกลับมา
มีวิธีอย่างไรช่วยกันคิด	มาร่วมจิตแก้ไขวินิจัยปัญหา
คลองป่วยหนักเต็มทีทุกเวลา	ช่วยกันหาตัวยามาพยาบาล
หลายๆฝ่ายได้เห็นต่างเห็น้อย	ทุกฝ่ายพลอยร่วมช่วยกันประสาน
ร่วมมือกันแก้ปัญหาหลายหน่วยงาน	จึงประสานกันทุกหน่วยช่วยกันที่

วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับคลองอยู่ตะเภา ชาวบ้านท่าเมรุใช้ประโยชน์จากคลองอยู่ตะเภามากที่สุดในด้านการหาปลา เนื่องจากชาวบ้านมีอาชีพเสริมด้วยการหาปลาในทะเลสาบอยู่แล้ว ปากคลองบริเวณหมู่บ้านก็เป็นส่วนหนึ่งที่ใช้หาปลาด้วย รวมทั้งใช้เป็นเส้นทางออกไปสู่ทะเลสาบ บ้านท่าเมรุจึงมีเรือหางยาวอยู่มาก นอกจากนี้คลองยังเป็นสถานที่เล่นน้ำของเด็ก ๆ แม้สภาพน้ำจะไม่ดีนักและเน่าเสียจนเล่นไม่ได้ในบางช่วง

ข้อมูลโดยสรุปบ้านเกาะน้ำรอบ

สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปในชุมชนเกาะน้ำรอบเริ่มพบปัญหาเรื่องดิน สืบเนื่องจากการเลี้ยงกุ้ง เพราะน้ำจากบ่อเลี้ยงกุ้งซึมลงดิน ชาวบ้านเชื่อว่าหากเป็นเช่นนี้ต่อไปดินที่บ้านเกาะน้ำรอบจะกลายเป็นดินเปรี้ยวทำการเกษตรไม่ได้ผล ปัญหาด้านสภาพแวดล้อมอื่นได้แก่ เสียงเครื่องยนต์สูบน้ำจากบ่อเลี้ยงกุ้ง เดิมทีที่บ้านเกาะน้ำรอบเป็นพื้นที่ทำนาเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเลิกทำนาพื้นที่จำนวนมากในชุมชนจึงยังมีลักษณะเป็นท้องทุ่ง แต่รกร้างแล้งแห้ง มีไม้จำพวกไม้ตำเสา ไม้ตะโหนดขึ้นตามคันนา อย่างไรก็ตามบริเวณริมคลองยังมีลักษณะเป็นป่าชายเลนหลงเหลืออยู่บ้างแม้จะมีจำนวนน้อยก็ตาม

วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับคลองอยู่ตะเภา คล้าย ๆ กับบ้านท่าเมรุ คือ ใช้เป็นเส้นทางวิ่งเรือหางยาวออกทะเลสาบเพื่อไปหาปลา ขณะเดียวกันก็หาปลาในคลองไปด้วย และยังเป็นสถานที่เล่นน้ำของเด็กในหมู่บ้าน นอกจากนี้ใน

ปัจจุบันบ้านเกาะน้ำรอบยังมีผู้ลงทุนสูบน้ำคลองขึ้นมาเลี้ยงกุ้งกุลาดำ โดยมีนายทุนจากนอกพื้นที่เข้ามาคว้านซื้อที่ดินทำนากุ้ง

จากข้อมูลดังกล่าว ทำให้สามารถเห็นภาพของสภาพแวดล้อมของชุมชนและคลองอุ้มตะเกา รวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชนที่เกี่ยวเนื่องกับคลองอุ้มตะเกาได้พอสมควร อย่างไรก็ตามการวิจัยครั้งนี้ยังได้เก็บข้อมูลด้านประวัติชุมชน และสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนไว้ด้วย ดังปรากฏอยู่ในภาคผนวก ซึ่งจากข้อมูลทั้งหมดพอจะสรุปให้เห็นเป็นภาพรวม ๆ ได้ดังตารางต่อไปนี้

๒.๔ ตารางสรุปข้อมูลทั่วไปชุมชนในพื้นที่วิจัย

ชุมชน	สังคม	อาชีพ	ศาสนา	การสื่อสารในชุมชน	แหล่งพบปะ	เศรษฐกิจ	สิ่งแวดล้อม	สื่อพื้นบ้าน	ประเพณี	ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคลอง
บ้านหัวถนน	ค่อนข้างดีทางสังคมเมือง	สวนยางพารา สวนผลไม้ เลี้ยงสัตว์ รับจ้างในโรงงาน	พุทธ อิสลาม	จัดประชุมชาวบ้านประจำเดือน	ร้านค้าแฟ จุดรับซื้อนยาง	ปานกลาง พอกินพอใช้	มีมลพิษ กดิน และเสียรบกวน	โนราโรงครู	สงกรานต์ ไหว้พวดหลักเมือง, ลากพระ บุญเดือนสิบ	น้ำเสียมีโรงงานตั้ง อยู่ในชุมชน
ระตะ	ชนบท	สวนยางพารา สวนผลไม้ รับจ้างในโรงงาน	พุทธ	ใช้หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านประกาศข่าว	ศาลาหลังเล็กๆ ข้างบ้าน หลังเสร็จ งานประจำวัน	ปานกลาง พอกินพอใช้	โดยรวมยังดี ร่ม รื่น	โนราโรงครู	บุญเดือนสิบ แห่เทียนพรรษา ทอดกฐิน ตรุษจีน/เข่งเม้ง ไหว้พระจันทร์	ตลิ่งพังเนื่องจาก การขุดลอกคลอง
บ้านแม่่น้ำ	ชนบท	สวนยางพารา สวนผลไม้ รับจ้างในโรงงาน	พุทธ	จัดประชุมชาวบ้านประจำเดือน ใช้หอกระจายข่าว	ศาลาหลังเล็กๆ ข้างบ้าน หลังเสร็จ งาน	ปานกลาง พอกินพอใช้	โดยรวมยังดี ร่ม รื่น	โนราโรงครู	สงกรานต์ ลอยกระทง ทำบุญเดือนสิบ	น้ำท่วมในฤดูฝน เกือบทุกปี เพราะ เป็นต่ำ
คลองรำ	ชนบทกึ่งเมือง	สวนยางพารา รับราชการ ธุรกิจส่วนตัว รับจ้างในโรงงาน	พุทธ	จัดประชุมชาวบ้านประจำเดือน	ศาลาหลังเล็กๆ ข้างบ้าน ในยาม ว่างจากงาน	ค่อนข้างดี มี ประกอบธุรกิจ ส่วนตัว	โดยรวมยังดี ร่ม รื่น	โนราโรงครู	วันผู้สูงอายุ	การใช้สารเคมีใน การปลูก การใช้สารเคมีใน การเกษตร

ชุมชน	สังคม	อาชีพ	ศาสนา	การสื่อสารในชุมชน	แหล่งพบปะ	เศรษฐกิจ	สิ่งแวดล้อม	สื่อพื้นบ้าน	ประเพณี	ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคลอง
ท่าโพธิ์	ชนบทกึ่งเมือง	ค้าขาย สวนยางพารา สวนผลไม้	อิสลาม	ประชุมชาวบ้านไม่สยิด ใช้หอกระจายข่าวของมัสยิด	ร้านน้ำชา มัสยิด	ค่อนข้างดี ประกอบอาชีพอิสระ	มีปัญหาเรื่องความสะอาด เพราะชุมชนแออัด	ลิกลาฮู	พิธีสุนัต	น้ำเสียจากโรงงาน ตลิ่งพังจากการดูดทราย
ม่วงก้อง	ชนบท	สวนยางพารา สวนผลไม้ รับจ้างในโรงงาน	พุทธ	จัดประชุมชาวบ้าน ประจำเดือน	ศาลาหลังเล็กๆ ข้างบ้าน ร้านค้า จุดรับซื้อยาง	ปานกลางพอ กินพอใช้	โดยรวมยังดี เริ่ม	โนราโรงครู	อัญเชิญเทวดา	น้ำเสียจากโรงงาน ตลิ่งพังเพราะการดูดทราย
ชายคลอง	ชนบท	สวนยางพารา สวนผลไม้ รับราชการ	พุทธ	จัดประชุมชาวบ้าน ประจำเดือน	ศาลาหลังเล็กๆ ข้างบ้าน จุดรับซื้อยาง	ปานกลางพอ กินพอใช้	โดยรวมยังดี เริ่ม มีความเป็นธรรมชาติ	โนราโรงครู	แข่งเรือ	น้ำเสียจากโรงงาน ตลิ่งพังจากการดูดทราย
บางหัก	ค่อนข้าง สังคมเมือง	ทำงานในเมือง ธุรกิจร้านค้าไอ เกะ, ตู้สมรรถ หาปลา, ปลูกล้วย	พุทธ	จัดประชุมชาวบ้านโดย ชมรมบางหัก	ที่ทำการชมรมบาง หัก	ค่อนข้างดี ประกอบอาชีพอิสระ	มีเสียงดัง คัน รถเพราะอยู่ติดถนน	-	งานลอยกระทง แข่งเรือ	น้ำเสียจากโรงงาน ขยะจากเมืองหาดใหญ่

ชุมชน	สังคม	อาชีพ	ศาสนา	การสื่อสารในชุมชน	แหล่งพบปะ	เศรษฐกิจ	สิ่งแวดล้อม	สื่อพื้นบ้าน	ประเพณี	ปัญหาที่เกี่ยวข้อง พื่นกับคลอง
ท่าช้าง	ชนบท	สวนยางพารา ปลูกผัก	พุทธ	ไม่จัดประชุมชาวบ้าน ประจำเดือน ใช้หอกระจาย ข่าว	วงหวาก	ปานกลางพอ กินพอใช้	โดยรวมยังดี อากาศดีใกล้ ทะเล	หนึ่งตะลุง โนราโรงครู	ลากพระ แข่งเรือ	ตะกอน โคลนตลิ่ง พังจากกราดดู ทราย
บางกล่ำ	ชนบทกึ่ง เมือง	สวนยาง ผลไม้ ทำงานในเมือง	พุทธ	ไม่จัดประชุมชาวบ้าน ประจำเดือน	ร้านค้า	ค่อนข้างดี	โดยรวมยังดี	หนึ่งตะลุง โนราโรงครู	ลากพระ แข่งเรือ	น้ำเสียจาก โรงงาน ขยะจากเมือง
ท่าเมรุ	ชนบท	สวนยางพารา สวนผลไม้ ค้าขาย สวนผัก รับจ้างทั่วไป รับจ้างในโรงงาน	พุทธ	จัดประชุมชาวบ้านประจำ เดือน ใช้หอกระจายข่าว ผสมกับการดีเกราะ	วัด ศาลาหลังเล็กๆ ข้างบ้าน	ปานกลางพอ กินพอใช้	โดยรวมยังดีรม ที่ ไม่มีโรงงาน อุตสาหกรรม	เพลงเรือ หนึ่งตะลุง	ลากพระ	น้ำเสียจาก โรงงาน
เกาะนารอบ	ชนบท	ปลูกผัก หาปลา รับจ้างในโรงงาน	พุทธ	ไม่จัดประชุมชาวบ้าน ประจำเดือน ใช้หอกระจาย ข่าว	วงโกธน	ปานกลางพอ กินพอใช้	เริ่มมีปัญหาเรื่อง ดินและเสียรป ภวจากการทำ นาทิ้ง	โนราโรงครู	ลากพระ	น้ำเสียจาก โรงงาน ขยะจากเมือง น้ำจากนาทิ้ง

๓. ข้อสรุปในประเด็นวิถีชีวิต และสภาพแวดล้อมของชุมชน

- ชุมชนในบริเวณต้นน้ำเปลี่ยนแปลงจากฐานเดิมที่เป็นชุมชนชนบทมาเป็นชุมชนกึ่งเมืองอย่างรวดเร็วในระยะเวลาประมาณ 10 ปี หลังการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในชุมชน ทำให้เกิดการจ้างงาน การขยายร้านค้า และเกิดอาชีพรับจ้างในโรงงาน นอกเหนือจากอาชีพทำสวนยางพารา และสวนผลไม้ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวบ้านในชุมชนแถบนี้ อย่างไรก็ตามการก่อเกิดของโรงงานได้นำมาซึ่งปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน อาทิ น้ำเสีย กลิ่นคาว และนำไปสู่ความขัดแย้งภายในชุมชนระหว่างกลุ่มที่ได้รับประโยชน์จากการตั้งโรงงาน และกลุ่มที่ได้รับผลกระทบในทางลบจากโรงงาน หรือไม่ต้องการให้มีโรงงานในชุมชน
- ชุมชนกลางน้ำในงานวิจัยเป็นชุมชนที่มาอาณาบริเวณใกล้กับเมืองหาดใหญ่ จึงเป็นชุมชนที่มีประชากรค่อนข้างหนาแน่น มีเส้นทางคมนาคมสะดวก ไม่มีการก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในชุมชนแถบกลางน้ำโดยตรง ดังนั้นปัญหากลิ่นคาวจากโรงงานจึงไม่มีผลกับชุมชนแถบกลางน้ำ เมื่อเผชิญกับปัญหาน้ำในคลองเน่าเสีย ชาวบ้านก็มีความกังวลแต่ก็ไม่ทราบสาเหตุของปัญหาที่แท้จริง นอกจากนี้ยังมีปัญหาน้ำขุ่นขึ้นจากเหมืองทรายซึ่งมีมากในแถบนี้ อาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้านยังคงเป็นการทำการเกษตร เลี้ยงปลา และบางส่วนเข้ามาทำงานในเมือง คลองอยู่ตะเภาในส่วนที่ไหลผ่านชุมชนกลางน้ำได้พัดพาเอาน้ำทิ้งจากโรงงานแถบต้นน้ำ น้ำทิ้งจากบ้านเรือน น้ำทิ้งจากการเกษตร และน้ำทิ้งจากเมืองหาดใหญ่ไหลเข้าสู่พื้นที่ปลายน้ำ
- ชุมชนปลายน้ำนั้นดั้งเดิมเป็นชุมชนชาวนาและชาวประมง ต่อมาเมื่อเลิกทำนา พื้นที่ซึ่งเคยทำนาจึงใช้ปลูกอ้อยน้ำหวาน ปลูกข้าว และผักต่าง ๆ เพื่อป้อนให้เมือง หาดใหญ่ แต่พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงปล่อยให้ว่างเปล่า บางส่วนกลายเป็นหมู่บ้านจัดสรรทั้งที่สร้างเสร็จพอจะขายได้และที่ปล่อยทิ้งร้างเพราะมีปัญหาช่วงวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เหตุที่เกิดโครงการหมู่บ้านจัดสรรและบ้านพักตากอากาศขึ้น เนื่องจากพื้นที่ปลายน้ำจะหันออกสู่ทะเลสาบสงขลา เป็นพื้นที่ที่มีวิวทิวทัศน์สวยงาม พื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นสวนยาง ในขณะที่อาชีพหาปลาได้ลดน้อยลงมากเพราะปลาหายาก คนปลายน้ำจึงมักมีอาชีพผสมผสานทั้งปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ หาปลา รับจ้าง สภาพที่ชุมชนปลายน้ำประสบในปัจจุบันคือขยะจากบ้านเรือนและเมืองใหญ่ เศษซากวัชพืช น้ำ ที่ล้นไหลสะสมมาจากชุมชนต้นน้ำ และชุมชนกลางน้ำได้มากองรวมติดค้างอยู่บริเวณชุมชนปลายน้ำ จนทำให้คลองบางช่วงแคบสัญจรลำบาก ชาวบ้านบางหมู่บ้านจึงต้องร่วมมือกันขุดลอก บางครั้งท่อนไม้ขนาดใหญ่ลอยมาติดสะพานข้ามคลอง ทำให้ต้องว่าจ้างรถบรรทุกมาชักลากออก ด้วยเกรงว่าจะกระแทกจนสะพานพังลงมา

- อาจจะกล่าวโดยสรุปได้ว่า วิถีชีวิตของชุมชนตลอดสายคลองอู่ตะเภามีการใช้ประโยชน์จากคลองอู่ตะเภาอย่างมากมายในอดีต ทั้งเป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งจับสัตว์น้ำเพื่อการบริโภค และใช้เป็นเส้นทางคมนาคม ทว่าความสัมพันธ์อันแนบแน่นค่อยๆลดน้อยถอยลงด้วยหลายเหตุปัจจัยพอจะสรุปได้คือ ๑. การตัดถนน ทำให้ชาวบ้านเลิกใช้เรือสัญจรไปมา ๒. การมีบ่อขุด และน้ำประปา ทำให้ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องอาบน้ำในคลองหรือหาน้ำจากคลองมาใช้ ๓. น้ำทิ้งจากโรงงาน บ้านเรือน และการเกษตรที่ใช้สารเคมี ส่งผลให้น้ำในคลองแปรสภาพเป็นน้ำเสีย ทำให้คลองสิ้นสุดสภาพการเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สัตว์น้ำลดจำนวนลงคลองสูญเสียความเป็นแหล่งทรัพยากรอันอุดม และชาวบ้านไม่สามารถนำน้ำจากคลองมาดื่มกินได้ดังก่อน ความสัมพันธ์ที่เคยแนบแน่นจึงค่อยๆคลายตัวลง ชาวบ้านแม้จะรับรู้ปัญหาและตื่นตัวอยากแก้ไขปัญหา แต่เมื่อไม่สามารถแก้ได้จึงถอยห่างคลองมากขึ้น และความสนใจต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอู่ตะเภาก็มีแนวโน้มเฉยชาและปล่อยเลยตามเลย ซึ่งเราอาจสรุประดับความรุนแรงของปัญหาคลองอู่ตะเภา และความตื่นตัวต่อปัญหาของชุมชนทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ได้ดังตารางต่อไปนี้

พื้นที่	ระดับปัญหาของคลอง	ระดับความตื่นตัวต่อปัญหา
ชุมชนต้นน้ำ	คลองมีปัญหา น้ำเน่าเสียจากโรงงานเป็นครั้งคราว ทุกปี เมื่อเกิดขึ้นจะรุนแรงเพราะอยู่ใกล้โรงงาน น้ำเสียหรือสารเคมีจะเข้มข้น	ชุมชนรู้ว่าโรงงานไหนปล่อยน้ำเสีย จึงสามารถร้องเรียนหรือประท้วงให้รับผิดชอบได้ง่าย ประกอบกับปัญหาที่รุนแรง ชุมชนจึงมีความตื่นตัวสูง
ชุมชนกลางน้ำ	คลองได้รับน้ำเสียจากโรงงานเหมือนต้นน้ำ รวมทั้งสารเคมีจากการเกษตร และน้ำขุ่นข้นจากเหมืองทราย ปัญหาค่อนข้างรุนแรง	ชุมชนไม่รู้ว่าโรงงานไหนปล่อยน้ำเสีย แต่รู้ว่าเหมืองทรายไหนก่อปัญหา จึงมักต่อต้านเหมืองทรายมากกว่าโรงงาน กล่าวได้ว่าชุมชนตื่นตัวปานกลาง
ชุมชนปลายน้ำ	ปัญหาของปลายน้ำถือว่ารุนแรง เพราะได้รับน้ำเสียต่อเนื่องทั้งจากโรงงาน การเกษตร ชุมชนและเมือง รวมทั้งปัญหาขยะและสวะที่มากับน้ำ	เรื่องน้ำเสียชาวบ้านเริ่มชินชาเพราะไม่รู้ว่าใครก่อปัญหาโดยตรง และไม่รู้จักแก้ปัญหา ยังไง แต่ชุมชนยังตื่นตัวร่วมกัน แก้ปัญหาขยะ และสวะที่มาติดตามสะพานข้ามคลองหรือขวางคลองทุก ๆ ปี โดยรวมถือว่าตื่นตัวปานกลาง

๔. ข้อสรุปในประเด็นความสัมพันธ์กับคลองอุตะเกาในวิถีชีวิตปัจจุบัน

ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นของบทนี้ว่า ผู้วิจัยเชื่อว่า สถานที่ตั้งที่แตกต่างกันของแต่ละชุมชน ได้เรียงตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ จนถึงปลายน้ำออกสู่ทะเลสาบสงขลาอย่างม่นำมาซึ่งการใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันไปตามสภาพวิถีการดำรงชีวิต และการเผชิญหน้ากับปัญหาที่แตกต่างกัน ซึ่งตัวแปรตั้งต้นตัวหนึ่งคือสภาพน้ำที่ไหลผ่านในแต่ละช่วงตอนของสายน้ำซึ่งแตกต่างกันนั่นเอง ดังสามารถสรุปเป็นข้อมูล ดังนี้

๔.๑ ข้อสรุปของแกนนำชุมชนร่วมกับนักวิจัย

จากการจัดเวทีวิจัยแกนนำชุมชน ทำให้ได้ข้อมูลที่น่าสนใจไปสู่ข้อสรุปร่วมระหว่างนักวิจัยและแกนนำชุมชนในประเด็นความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อคลองอุตะเกา ดังนี้

๑. ชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลองอุตะเกาตั้งแต่เขตต้นน้ำจนถึงปลายน้ำเคยได้ใช้ประโยชน์จากคลองอุตะเกาอย่างน้อยใน ๓ ลักษณะ คือ ๑. เพื่อการอุปโภค ๒. เพื่อการบริโภค และ ๓. เพื่อการคมนาคม และมีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับคลองสายนี้

๒. ภายหลังการตัดถนนผ่านชุมชน เมื่อราว ๖๐ ปีก่อน ทำให้ชาวบ้านหันไปใช้การคมนาคมทางบกแทนการคมนาคมทางน้ำจึงลดบทบาทความสำคัญลง อย่างไรก็ตามชาวบ้านในเขตนี้ยังคงใช้น้ำจากคลองเพื่อการอุปโภค บริโภคเป็นหลัก และยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคมในฤดูฝนซึ่งบางปีน้ำจะท่วมเส้นทางคมนาคมทางบก

๓. ราว ๒๐-๓๐ ปีก่อน ชาวบ้านพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากคลองอุตะเกาในฐานะเป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคน้อยลง เนื่องจากเกือบทุกบ้านหันมาใช้ประปาชุมชน คลองอุตะเกาในยามนั้นจึงมีบทบาทเป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร สถานที่เล่นน้ำของเด็กและวัยรุ่นในชุมชน เป็นแหล่งหาปลาเพื่อเป็นอาหารและเพื่อการค้าขนาดเล็ก และเป็นเส้นทางคมนาคมในช่วงฤดูฝน

๔. น้ำในคลองอุตะเกาเริ่มเสีย และไม่สามารถใช้ดื่มกินได้เมื่อประมาณ ๑๐-๑๕ ปีที่ผ่านมา โดยชาวบ้านเชื่อว่ามีสาเหตุมาจากการปล่อยน้ำเสียของโรงงานในเขตต้นน้ำ น้ำจากการเกษตร และน้ำทิ้งจากเมืองใหญ่ รวมถึงปัญหาใหม่ที่กำลังคุกคามชุมชนปลายน้ำขณะนี้คือ น้ำจากการทำนาถุ้ง

๔.๒ ข้อสรุปของแม่บ้านชุมชนร่วมกับนักวิจัย

จากการจัดเวทีวิจัยแม่บ้านชุมชน ทำให้ได้ข้อมูลที่น่าสนใจไปสู่ข้อสรุปร่วมระหว่างนักวิจัยและแม่บ้านชุมชนในประเด็นความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อคลองอุตะเกา ดังนี้

กลุ่มผู้หญิงหรือแม่บ้านเป็นกลุ่มที่มีการใช้น้ำและได้รับประโยชน์จากคลองอยู่ระแวกมากที่สุด กล่าวได้ว่าตั้งแต่ตั้งรกรากเป็นชุมชนริมคลอง ผู้หญิงได้รับประโยชน์จากคลองอยู่ระแวกใน ๒ ลักษณะคือ ประโยชน์ทางตรง และประโยชน์ทางอ้อม

ประโยชน์ทางตรง ได้แก่ การใช้น้ำในงานต่างๆในครัวเรือน เช่น การซักล้างข้าวของเสื้อผ้า ใช้หุงหาและประกอบอาหาร ต้มกิน เลี้ยงสัตว์ ใช้เพื่อการเกษตร

ประโยชน์ทางอ้อม ได้แก่ เป็นสถานที่พบปะกับเพื่อนบ้านเมื่อนำเสื้อผ้ามาซักล้าง หรือพาลูกหลานมาเล่นน้ำในคลอง เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งอาหารในครัวเรือนเนื่องจากคลอง อุ้ตะเภาที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีกุ้ง ปลาอาศัยเป็นจำนวนมาก เป็นเส้นทางคมนาคมในการส่งบุตรหลานไปโรงเรียน ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมไปยังตลาดเพื่อนำพืชผักจากครัวเรือนไปขายและซื้อข้าวของเครื่องใช้จากในเมืองกลับมา เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยยังได้ใช้เป็นเส้นทางออกไปหาหมอไป โรงพยาบาลอีกด้วย

เมื่อประมาณ ๓๐-๔๐ ปีก่อนผู้หญิงใช้ประโยชน์จากคลองอยู่ระแวกลดลง เนื่องจากหลายครัวเรือนได้ขุดบ่อน้ำไว้ใช้เพื่อการบริโภคและประกอบอาหารในครัวเรือน แต่บางครอบครัวยังคงต้องพึ่งพาน้ำในคลองเป็นหลัก การใช้คลองเป็นเส้นทางคมนาคมก็ลดลง เรือเมล์ในคลอง อุ้ตะเภาที่เคยมีบริการตลอดตั้งแต่บ้านท่าเมรุไปจนถึงท่าหาดใหญ่ยุติอย่างถาวรเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๙ เพราะมีเส้นทางบกใช้แทนและสะดวกรวดเร็วกว่า อย่างไรก็ตามการใช้ประโยชน์จากคลองเป็นแหล่งอาหาร แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และที่พักผ่อนเล่นน้ำยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง

จนเมื่อประมาณ ๑๐-๑๕ ปีที่ผ่านมาน้ำในคลองเปลี่ยนสภาพจากที่เคยใสเหมือนตาตึกแต่นกลายเป็นน้ำขุ่นเขียว มีกลิ่น ไม่สามารถลงอาบเล่นได้เหมือนก่อน ชาวบ้านเชื่อว่าสาเหตุมาจากการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณต้นน้ำและโรงงานเหล่านี้จะลักลอบปล่อยน้ำที่ยังไม่ผ่านการบำบัดออกมาเมื่อฝนตก และน้ำที่มีสารเคมีปนเปื้อนบางส่วนก็ไหลออกมาทางท่อน้ำทิ้งโดยไม่ผ่านการบำบัด การใช้น้ำในคลองเพื่อประโยชน์ในครัวเรือนโดยตรงในปัจจุบันแทบจะไม่หลงเหลืออยู่เลย เพราะจะหันไปใช้น้ำบ่อ หรือประปาชุมชนแทน รวมทั้งใช้น้ำบ่อดินได้ด้วย ในส่วนของน้ำดื่มนั้น บางชุมชนยังสามารถใช้น้ำในบ่อได้ แต่บางชุมชนต้องซื้อน้ำบริโภคเพราะในบางช่วงน้ำจากคลองก็จะซึมเข้าบ่อน้ำดื่มทำให้บริโภคไม่ได้ และเมื่อน้ำจากคลองเอ่อท่วมในฤดูฝนจะทำให้น้ำเสียลงไปที่บ่อน้ำดื่มเช่นกัน การใช้ประโยชน์ที่ยังหลงเหลืออยู่คือเช่นบ้านท่าโพธิ์จะใช้เลี้ยงวัว บ้านม่วงก้องใช้เป็นแหล่งเลี้ยงปลาในกระชัง เด็กๆวัยรุ่นหลายหมู่บ้านที่คุ้นเคยกับสภาพน้ำก็ลงเล่นบ้างแต่เมื่อขึ้นมาต้องรีบกลับไปอาบน้ำยอบที่บ้านมิฉะนั้นจะเป็นผื่นคัน นอกจากนั้นก็ใช้เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีเทศกาล เช่น ลอยกระทง แข่งเรือ เป็นต้น

ภาพสภาพทั่วไปของชุมชน

มัสยิดบ้านท่าโพธิ์

สองฝั่งคลองมีวัดมากมาย

ภาพสภาพทั่วไปของชุมชน

คลองแถบต้นน้ำแคบและตื้น

การดำน้ำหาทรายขายเป็นอาชีพอย่างหนึ่งแม้จะพบได้น้อยมาก

ภาพสภาพทั่วไปของชุมชน

การเลี้ยงวัวแถบปลายน้ำ

ศาลาประชุมหมู่บ้านระตะ

รูปแบบและกระบวนการสื่อสารของชุมชนคลองโอตตะเกา
ในอดีตและปัจจุบัน ทั้งภายในชุมชน ระหว่างชุมชน
โดยเฉพาะการสื่อสารที่เกี่ยวกับการปกป้องชุมชน

รูปแบบและกระบวนการสื่อสาร ของชุมชนคลองอู่ตะเภา

ความนำ

เนื่อหานี้จะนำเสนอผลการวิจัยเพื่อตอบปัญหานำการวิจัย ซึ่งมีอยู่ ๔ ข้อด้วยกัน และอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ โดยการนำเสนอข้อมูลจะแบ่งเป็น ๕ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่สาม ผลการวิจัยรูปแบบและกระบวนการสื่อสารของชุมชนคลองอู่ตะเภา ในอดีตและปัจจุบัน ทั้งภายในชุมชน ระหว่างชุมชน โดยเฉพาะการสื่อสารที่เกี่ยวกับการปกป้องชุมชน ประกอบด้วย

บทที่ ๖ รูปแบบและกระบวนการสื่อสารของชุมชนคลองอู่ตะเภา

บทที่ ๗ ภูมิปัญญาการสื่อสารและการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชน

ตอนที่สี่ ผลการประเมินศักยภาพของสื่อพื้นบ้าน กลุ่มบุคคล และกลุ่มกิจกรรม ในการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภาในสถานการณ์ปัจจุบัน ประกอบด้วย

บทที่ ๘ สื่อพื้นบ้านในพื้นที่วิจัย

บทที่ ๙ กลุ่มบุคคล

บทที่ ๑๐ กลุ่มและเครือข่ายกิจกรรม

บทที่ ๑๑ ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพในการปกป้องคลองอู่ตะเภา

ตอนที่ห้า ผลการวิจัยการใช้กระบวนการสื่อสารให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา

บทที่ ๑๒ การใช้กระบวนการสื่อสารให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข่าวสาร

ตอนที่หก ผลการวิจัยกลยุทธ์และกิจกรรมเพื่อเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อ
สะท้อนข้อมูลสภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองคูตะเภา โดยสื่อชุมชนและสื่อทางการ ประกอบด้วย

บทที่ ๑๓ แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพการสื่อสารและสร้างเครือข่ายการปกป้องคลอง
คูตะเภาในอนาคต

บทที่ ๑๔ กลยุทธ์และกิจกรรมเพื่อการสร้างเครือข่ายปกป้องคลองคูตะเภา

ตอนที่ ๗ อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

บทที่ ๑๕ บทสรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ทั้งนี้ในบทที่ ๖ ที่กำลังจะกล่าวต่อไปผู้วิจัยมุ่งจะนำเสนอข้อมูลว่าชุมชนริมคลองคูตะเภามีรูปแบบและกระบวนการสื่อสารอย่างไรบ้างจากอดีต จนถึงปัจจุบัน ตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

๑. ลักษณะโดยทั่วไปของการสื่อสารของชุมชนในพื้นที่วิจัย

๒. รูปแบบการสื่อสารของชุมชนริมคลองคูตะเภา

๒.๑. การสื่อสารในอดีต

- ภายในชุมชน

- ระหว่างชุมชน

๒.๒. การสื่อสารในปัจจุบัน

- ภายในชุมชน

- ระหว่างชุมชน

๓. ข้อสรุปและข้อสังเกตในประเด็นการสื่อสารของชุมชน

๓.๑ การสื่อสารภายในชุมชน

๓.๒ การสื่อสารระหว่างชุมชน

๔. ข้อสรุปรูปแบบและกระบวนการสื่อสารทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

๑. ลักษณะโดยทั่วไปของการสื่อสารของชุมชนในพื้นที่วิจัย

ข้อมูลต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นรูปแบบและกระบวนการของการสื่อสารในแต่ละชุมชน เพื่อปูพื้นฐานไปสู่การทำความเข้าใจลึกซึ้งไปในมิติการสื่อสารของชุมชน ดังต่อไปนี้

บ้านห้วยถนน

การสื่อสารของผู้คนในชุมชนที่เป็นเกษตรกรจะพบปะกันตามจุดรับซื้อน้ำยาง ร้านค้า และร้านกาแฟซึ่งเป็นของกลุ่มแม่บ้าน การพบปะกันของคนในชุมชนจะเป็นช่วงหลังจากกรีดยางเสร็จแล้ว โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นช่วงบ่าย บ้านห้วยถนนจะมีการประชุมหมู่บ้านทุกวันที ๘ ของเดือน หากมีเหตุขัดข้องทำให้ต้องเลื่อนไป ผู้ใหญ่บ้านจะทำหนังสือแจ้งลูกบ้าน และจะติดประกาศไว้ตามที่สาธารณะของหมู่บ้าน เช่นร้านกาแฟ จุดรับซื้อน้ำยาง และที่วัดห้วยถนน เดิมบ้านห้วยถนนมีหอกระจายข่าว แต่เมื่อคราวน้ำท่วมใหญ่เมื่อปี ๒๕๓๑ หอกระจายข่าวถูกพัดพาไปกับน้ำ คนที่ทำงานในโรงงานซึ่งบางส่วนเป็นคนจากที่อื่นเข้ามาทำงานจะมีลักษณะความเป็นส่วนตัวสูงไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวกับคนอื่น

บ้านระตะ

ชาวบ้านระตะมักจะพบปะกันตามศาลาหลังเล็ก ๆ ที่มีอยู่ทั่วหมู่บ้านโดยส่วนใหญ่จะมาเจอกันหลังจากการกรีดยางคือช่วงสาย และช่วงบ่าย สื่อพื้นบ้านไม่ค่อยเป็นที่สนใจในบ้านระตะ จะมีการจัดแสดงโนราโรงครูบ้าง ในเดือน ๖ โดยจะจัดให้มี ๔ ปีต่อครั้งเท่านั้น ในบ้านระตะมีค่านิยมและความเชื่อที่น่าสนใจคือ การแต่งงานไม่นิยมแต่งในวันข้างแรมแต่จะนิยมแต่งในเดือนยี่ และเดือน ๙ นิยมบวชลูกชายก่อนเข้าพรรษา สามีภรรยาไม่นิยมจดทะเบียนสมรสโดยจะรอกจนกว่ามีเหตุสำคัญจำเป็นก่อนจึงจะพากันไปจดทะเบียน และนิยมซื้อยากินเองมากกว่าจะไปพบแพทย์ นอกจากนี้ชาวบ้านระตะบางส่วนจะไม่นิยมส่งลูกหลานเรียนสูงๆแม้ว่าจะมีฐานะส่งได้ เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากเด็กรุ่นก่อนๆที่เรียนต่อมักเรียนไม่สำเร็จ เช่นต้องออกกลางคัน หรือมีปัญหาอื่นเมื่อเข้าไปอยู่ในเมือง จึงทำให้พ่อแม่เกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อการส่งลูกเรียนต่อ

บ้านแม่น้ำ

ความสัมพันธ์ในชุมชนของชาวบ้านแม่น้ำเป็นไปแบบสังคมนิยม มีการพึ่งพาอาศัยร่วมมือกันทำกิจกรรมของชุมชนอย่างดี บ้านใดมีงาน ไม่ว่าจะเป็นงานแต่งงาน งานบวช งานศพ บ้านอื่นก็จะไปช่วยเป็นหมู่คณะ สถานที่พบปะกันของคนในชุมชนคือศาลาหลังเล็กที่สร้างไว้อยู่ด้านหน้าหรือบริเวณที่ว่างใกล้บ้าน เหตุที่ต้องสร้างศาลาเพื่อเป็นที่พบปะพูดคุยนั้นเนื่องมาจากการสร้างบ้านเรือนที่เปลี่ยนไป จากเดิมที่ทุกบ้านจะสร้างเป็นบ้านยกพื้นสูง แล้ววางแคร่ไว้เพื่อเป็นที่พักผ่อนนั่งเล่น แต่บ้านรุ่นใหม่จะไม่มีได้จนจึงทำให้ต้องสร้างศาลาไว้สำหรับรับแขกและพบปะกันแทน ช่วงเวลาที่ชาวบ้านแม่น้ำจะพบเจอกันคือช่วงสายๆหรือช่วงบ่ายหลังจากเสร็จงานในสวนยางแล้ว

ภายในชุมชนมีหอกระจายข่าวตั้งอยู่ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้ผูกขาดการใช้แต่เพียงผู้เดียว โดยจะเปิดข่าวที่ถ่ายทอดจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยตอนหกโมงเช้าของทุกวัน และใช้เพื่อการประกาศข่าวภายในชุมชน การเรียกประชุมใช้วิธีขับรถไปบอกตามบ้านและบอกซ้ำด้วยการใช้หอกระจายข่าว ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านเคยมีวิทยุสื่อสารสำหรับติดต่อกับทางอำเภอ แต่ใช้การไม่ได้มาประมาณ ๕ ปีแล้ว ตอนนี้ผู้ใหญ่บ้านใช้โทรศัพท์มือถือแทน การสื่อสารหรือกระจายข่าวของหน่วยงานภายนอกชุมชนที่มีใช้หน่วยงานด้านการปกครอง จะนิยมเข้ามาติดโปสเตอร์ ใบปลิว ในหมู่บ้าน

บ้านคลองรำ

การสื่อสารภายในชุมชนสมัย ๔๐ ปีก่อนเมื่อมีเหตุร้ายเกิดขึ้นจะตีเกราะ รัวเร็วให้ทุกคนระมัดระวังตัว หากเป็นการตีเรียกเพื่อการประชุม จะตีเป็นจังหวะ ๓ ครั้ง ปัจจุบันไม่มีการใช้เกราะแล้ว ในหมู่บ้านมีหอกระจายข่าวถูกสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๘ ด้วยงบประมาณสนับสนุนจาก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หอกระจายข่าวตั้งอยู่ที่บ้านผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยคนนีเองที่เป็นผู้ใช้หอกระจายข่าว ส่วนใหญ่จะเปิดข่าวยามเช้าแต่ไม่เปิดทุกวันและใช้ประโยชน์จากหอกระจายข่าวในการเรียกประชุมลูกบ้าน โดยเฉพาะการประชุมวาระพิเศษที่ไม่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้าหรือแจ้งข่าวเลื่อนประชุม ในบ้านคลองรำจะมีการประชุมทุกวันที่ ๖ ของเดือนวาระหลักๆ คือเรื่องแจ้งจากทางอำเภอซึ่งจะส่งผ่านผู้ใหญ่บ้านเป็นหลัก ส่วนเรื่องภายในชุมชนเองมีไม่มากนัก ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันจะเป็นผู้มีบุคลิกเด็ดขาดและมีผลงานดีในหลายเรื่อง ลูกบ้านจึงยำเกรง

การบอกงานกันภายในชุมชนจะใช้วิธีส่งข่าวด้วยตนเองที่เรียกว่าการ “บอกปาก” เป็นส่วนใหญ่ เพราะถือว่าการบอกด้วยตนเองเป็นการให้เกียรติแขก หากส่งเป็นบัตรเชิญไปเพียงอย่างเดียวผู้รับเชิญมักจะไม่ได้ไปร่วมเพราะถือว่าไม่เต็มใจชวน เป็นเรื่องที่ถือมากในคลองรำ

บ้านท่าโพธิ์

ในอดีตการคมนาคมภายในชุมชนจะใช้ทางเดินเท้าเล็ก ๆ ลัดเลาะไประหว่างบ้านเรือนและสวนเรียกทางเดินเช่นนี้ว่า “ทางดอหรือง” ส่วนทางน้ำจะใช้เส้นทางคลองใหญ่และคลองรำ

สถานที่พบปะสื่อสารของชาวบ้านท่าโพธิ์คือที่มัสยิด สำหรับการแจ้งข่าวสำคัญต่างๆในชุมชนก็จะแจ้งที่มัสยิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันศุกร์ซึ่งเป็นวันละหมาดใหญ่ ชาวบ้านจำนวนมากจะมารวมกันที่มัสยิดจึงเป็นโอกาสดีที่จะบอกข่าวหรือประชุมนัดหมายกัน ในมัสยิดจะมีหอกระจายเสียงสำหรับขยายเสียงเพลงสวดของมัสยิดด้วย ด้วยเหตุที่เป็นชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ติดกันมาก การสื่อสารวิธีการหนึ่งที่ได้ผลคือการเดินบอกข่าวแหล่งพบปะของชาวบ้านท่าโพธิ์ที่พบเห็นทั่วไปคือ ร้านน้ำชา ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่นิยมปฏิบัติกันในสังคมมุสลิม โดยผู้ชายในหมู่บ้านจะนั่งพูดคุยกันในร้านน้ำชาทั้งก่อนและหลังทำละหมาด ร้านน้ำชาจึงมีทั่วทั้งชุมชนและเปิดตลอดทั้งวัน

บ้านม่วงก้อง

การสื่อสารระหว่างคนในชุมชนก่อนที่จะมีถนนตัดเข้ามาราว ๕๐-๖๐ ปีก่อนจะใช้การ เดินเท้า การเดินทางไปเยี่ยมญาติ หรือออกไปตลาดจะใช้เรือพาย ทุกบ้านจะมีเรือเป็นของตนเอง ส่วนใหญ่เป็นเรือที่ซื้อมาเอง พื้นที่บ้านม่วงก้องที่เป็นลุ่มและเป็นทางผ่านของน้ำซึ่งไหลจากอำเภอสะเดาซึ่งจะไหลเข้าท่วมเมืองหาดใหญ่ต่อไป ในฤดูฝนน้ำจึงมากบางปีก็ท่วมหมู่บ้าน ชาวม่วงก้องจึงรวมกันจัดระบบการขนส่งภายในชุมชนเพื่ออำนวยความสะดวกสำหรับนักเรียน โดยโรงเรียนจะจัดเรือซึ่งมีครูและคนพายไปตามเส้นทางต่างๆเพื่อรับเด็กๆมาเข้าเรียน และส่งกลับหลังเลิกเรียน บางส่วนผู้ปกครองก็จะมารับส่งด้วยตนเอง แต่หากเป็นน้ำท่วมใหญ่ก็ต้องปิด โรงเรียนชั่วคราวจนกว่าน้ำจะลดพอจะเดินทางได้

การเรียกประชุมลูกบ้านในบ้านม่วงก้อง ผู้ใหญ่บ้านจะใช้วิธีออกหนังสือส่งไปตามบ้านต่างๆ โดยจะมีการประชุมระหว่างผู้ใหญ่บ้านกับลูกบ้านทุกวันที่ ๘ ของเดือนที่ศาลาหมู่บ้าน ลักษณะการพบปะเป็นกลุ่มอื่นๆ ที่พบเห็นได้ในบ้านม่วงก้องคือ คนม่วงก้องมักจะสร้างศาลาหลังเล็กๆไว้ใกล้ๆบ้าน หรือใต้ต้นไม้ใหญ่ ในยามบ่ายที่ว่างจากการทำสวนยาง กลุ่มผู้หญิงวัยทำงานและกลางคนมักจะมาจับกลุ่มนั่งคุยกันเรื่องสัพเพเหระ ศาลาละประมาณ ๕-๖ คน ผู้หญิงในบ้านม่วงก้องถือว่าเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสูงในชุมชน ผู้ใหญ่บ้านม่วงก้องคนปัจจุบันก็เป็นผู้หญิง และเป็นผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับการยอมรับในบทบาทของผู้นำชุมชนอย่างสูง สถานที่พบปะอื่นในชุมชนคือตามร้านค้า เช่นร้านขายขนม ร้านขายกวยเตี๋ยวในหมู่บ้านซึ่งมีประมาณ ๕-๖ ร้านโดยจะเปิดขายตลอดวันและกลายเป็นจุดพบปะของชาวบ้านทุกกลุ่ม ทุกเพศวัย สถานที่ชุมนุมของชาวบ้านม่วงก้องอีกแห่งคือ จุดรวมน้ำยาง ซึ่งเป็นจุดที่โรงงานยางพาราจะมารับซื้อน้ำยางพาราจากชาวบ้าน จึงเป็นที่รวมของชาวบ้านอีกแห่งซึ่งมี ๓ แห่งในหมู่บ้าน เรื่องที่คนในชุมชนม่วงก้องพูดคุยกันมากที่สุดรองจากเรื่องราคายาง การกีดขวางแล้ว ก็คือเรื่องหอย เพราะชาวบ้านที่นี่จะออกหอยกันเอง เป็นหอยขายวันออกวันละ ๒ รอบ เข้าและเที่ยง ซึ่งกำลังระบาดหนักในชุมชน

กล่าวได้ว่าบ้านม่วงก้องเป็นชุมชนที่มีความเป็นเอกภาพสูง ผู้นำในชุมชนเป็นที่ยอมรับอย่างมาก แม้แต่อดีตผู้ใหญ่บ้านก็ยังได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน

บ้านชายคลอง

ในอดีต การเรียกประชุมชาวบ้านจะใช้วิธีการตีเกราะ แต่ปัจจุบันเลิกใช้ไปแล้ว หันมาใช้หอกระจายข่าวแทนเพื่อแจ้งข่าวประกาศจากทางราชการ โดยหอกระจายข่าวจะอยู่ที่บ้านของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และเนื่องจากเป็นชุมชนขนาดเล็ก การสื่อสารหรือเรียกประชุมส่วนใหญ่จะใช้วิธีเดินบอกปากต่อปาก หรือโทรศัพท์นัดหมายกัน การประชุมในชุมชนจะจัดขึ้นทุกวันที่ ๑๐ ของเดือน การพบปะรวมกลุ่มอย่างไม่

เป็นทางการของชาวบ้านในบ้านชายคลองคือที่จุดรับซื้อน้ำยางของเอกชน ที่จะเข้ามารับซื้อน้ำยางพาราจากชาวบ้านเป็นประจำ จึงเป็นที่รวมชาวบ้านมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอยู่เสมอ

บ้านบางหัก

การสื่อสารของคนในชุมชนบางหัก หากเป็นคนต่างถิ่นที่เข้าไปอยู่ใหม่หรือคนที่ทำงานในเมืองจะมีความเป็นเอกเทศไม่ค่อยสนใจคนอื่น ต่างสนใจเรื่องการประกอบอาชีพการทำมาหากินของตนเอง ขณะที่คนท้องถิ่นเดิมมีการรวมตัวกันเป็น "ชมรมบางหัก" เมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อน มีอาคารถาวรตั้งอยู่ริมคลองอู่ตะเภา และใช้เป็นที่จัดกิจกรรมต่างๆในชุมชน เช่นการเลือกตั้ง จัดงานบุญ งานศพของคนในชุมชน ชมรมบางหักได้รับการยอมรับจากสมาชิกของชุมชนค่อนข้างดีเพราะทำงานเกี่ยวกับชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามการทำกิจกรรมของชมรมมีลักษณะเป็นเอกเทศบางครั้งก็จะไม่ลงรอยกับนโยบายของทางเทศบาล นอกจากนี้ชมรมบางหักแล้วยังมีการก่อตั้ง "กรรมการชุมชนบางหัก" ขึ้นเมื่อไม่นานมานี้โดยเป็นการจัดตั้งมาจากทางเทศบาล ซึ่งชาวบ้านในชุมชนบางส่วนเห็นว่าเป็นการจัดตั้งเพื่อเป็นฐานทางการเมือง กรรมการชุมชนซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีกับทางเทศบาลจึงไม่ค่อยมีบทบาทและไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากคนในท้องถิ่น

บ้านท่าช้าง

ในวัดท่าช้างจะมีคลองโบราณใบใหญ่ใช้ตักบอกเหตุสำคัญซึ่งส่วนใหญ่จะหมายถึงเหตุร้ายคล้ายการตีเกราะของผู้ใหญ่บ้านเพื่อบอกข่าวถึงชาวบ้านในชุมชน แต่การตีกลองจะมีเสียงดังไปไกลถึงชุมชนข้างเคียงด้วยบทบาทสำคัญที่โดดเด่นของกลองวัดท่าช้างคือ การตีกลองส่งสัญญาณเตือนภัยว่าน้ำจะท่วมในไม่ช้า ทำให้ชาวบ้านทั้งในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเตรียมอพยพหนีน้ำกันได้ทัน แต่ปัจจุบันกลองใบนี้ชำรุดใช้การไม่ได้ การตีกลองเพื่อบอกเตือนภัยน้ำท่วมจึงหายไปพร้อมกัน สำหรับกลองยังคงถูกเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานวัดท่าช้าง

การสังเกตว่าน้ำจะท่วมหรือไม่นั้นถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยชาวบ้านจะสังเกตสีของน้ำ ความขุ่น ปริมาณ และความแรงของน้ำ หากปีใดน้ำที่ไหลผ่านมาลักษณะผิดปกติหรือที่เรียกว่า ปีน้ำแดง ก็เชื่อได้ว่าจะต้องเกิดน้ำท่วมใหญ่อย่างแน่นอน การสังเกตปริมาณน้ำนั้นชาวบ้านจะดูตรงจุดที่เรียกว่า "ปากท่าช้าง" หากน้ำเริ่มเอ่อล้นที่จุดนั้นแสดงว่าจะต้องมีน้ำท่วมใหญ่แน่นอน การจากสอบถามชาวบ้านในชุมชนทำให้ทราบว่าเมื่อเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่เมืองหาดใหญ่เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๑ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบคลองอู่ตะเภาไม่ประสบความเดือดร้อนมากนัก เพราะอาศัยสัญญาณจากกลองวัดท่าช้างนี้เองที่เตือนภัยให้แก่ชาวบ้านได้เตรียมอพยพลูกหลาน ข้าวของ เครื่องใช้ สัตว์เลี้ยง แต่เมื่อเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในเมืองหาดใหญ่เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๓ ซึ่งหนักกว่าปี ๒๕๓๑ มาก ซึ่งเป็นช่วงที่ไม่มีการใช้กลองวัดท่าช้างแล้ว ปรากฏว่าแม้แต่ชาวบ้านที่อาศัยติดริม

คลองเห็นสภาพน้ำก่อนใครก็ยังได้รับความเสียหาย เพราะน้ำไหลบ่ารุนแรงและรวดเร็ว ในขณะที่ชาวบ้านไม่ได้รับการเตือนภัยจากหน่วยงานรัฐ ทุกคนจึงชะล่าใจ และน้ำท่วมครั้งนั้นก่อให้เกิดความเสียหายทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สินของชาวเมืองหาดใหญ่และชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบคลองอยู่ตะเภามาก นอกจากความสำคัญของวัดท่าช้างดังที่กล่าวมาแล้ว วัดท่าช้างยังเป็นที่เก็บรักษาข้าวของเครื่องใช้ในสมัยโบราณของชุมชน และปัจจุบันได้สร้างเป็นพิพิธภัณฑ์ตั้งอยู่ในวัดท่าช้างเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

ก่อนที่จะมีระบบการสื่อสารที่ทันสมัยและรวดเร็วเช่นในปัจจุบัน ชาวบ้านท่าช้างจะใช้วิธีการสื่อสารระหว่างบุคคลแบบเห็นหน้าค่าตาเป็นส่วนใหญ่ หากบ้านใดมีงาน เช่นงานบวช งานศพ งานแต่งงาน จะใช้วิธีการเดินเท้าบอกตามบ้านต่างๆ หรือบอกตามวงหรีด หรือ ฝากบอกต่อกันไป การสื่อสารอีกลักษณะหนึ่งที่ใช้ในชุมชนคือการตีเลาะ (เกราะ) ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ในกรณีที่มีเรื่องราวต้องการแจ้งให้ชาวบ้านรับทราบทั่วกัน หรือมีเรื่องแจ้งจากทางราชการ ผู้ใหญ่บ้านจะใช้ไม้เพียงด้ามเดียว ตีเป็นจังหวะ ๓ ครั้งติดต่อกัน เมื่อมั่นใจว่าลูกบ้านได้ยินทั่วถึงแล้วจึงหยุดตี แต่หากเป็นกรณีที่เกิดเหตุการณ์ไม่ปกติขึ้นในชุมชน เช่นโจรปล้น คนหาย ควายสูญ เรื่องร้ายต่างๆ การตีเลาะจะเปลี่ยนเป็นใช้ไม้ ๒ ด้าม ตีรัวเร็วไม่เป็นจังหวะเพื่อระดมชาวบ้าน ทั้งนี้การสื่อสารด้วยการตีเลาะหายไปประมาณ ๔๐ ปีที่ผ่านมา

ในปัจจุบัน การรับทราบข้อมูลข่าวสารที่เกิดขึ้นในชุมชนยังคงใช้วิธีการบอกตามบ้าน และการเดินบอกเพื่อกระจายข่าวตามวงหรีดในหมู่บ้าน และการใช้หอกระจายข่าวในหมู่บ้าน หอกระจายของบ้านท่าช้างก่อสร้างโดยงบประมาณของ อบต. เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๒ ตั้งอยู่ที่ทำการ ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งนอกจากจะถ่ายทอดเสียงการกระจายข่าวของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยในช่วงเช้าของทุกวันแล้ว จะมีการประกาศประชาสัมพันธ์ ข่าวงานต่างๆในชุมชน เช่น งานบวช งานบุญ งานศพ นอกจากนี้ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านยังใช้เป็นที่พักจัดการประชุมหรือพบปะพูดคุยกันของกลุ่มชาวบ้านด้วย แต่หากเป็นการประชุมใหญ่ๆ เช่นการประชุมทางราชการเรียกประชุมก็จะไปประชุมกันที่วัดท่าช้าง เพราะมีพื้นที่กว้างขวางกว่า สำหรับข่าวสารจากภายนอกชุมชนบ้านจะรับทราบจากการที่คนในชุมชนออกไปธุระหรือประชุมภายนอกแล้วนำกลับมาบอกเล่าภายในชุมชน ทั้งโดยใช้สื่อบุคคลและการใช้หอกระจายข่าวของหมู่บ้าน และชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีโทรทัศน์ซึ่งเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการรับทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้นนอกชุมชน

บ้านบางกล่ำ

การสื่อสารของคนในชุมชนแต่อดีตจะเดินเท้าบอกข่าวเหมือนชุมชนในชนบททั่วไป ในชุมชนมีหอกระจายข่าว แต่ปัจจุบันใช้การไม่ได้มาประมาณ ๓-๔ ปีและไม่มีการซ่อมแซม การบอกข่าวหรือแจ้งให้ชาวบ้านมาประชุมกันจะใช้วิธีบอกต่อกันไป จากการสังเกตและสอบถามชาวบ้านทำให้ได้ข้อสังเกตว่าชาวบ้านใน

ชุมชนนี้มีความเป็นส่วนตัวสูงไม่ค่อยไปมาหาสู่หรือพบปะสังสรรค์กันเหมือนชุมชนในชนบทโดยทั่วไป ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะคนวัยทำงานออกไปทำงานนอกพื้นที่กันมาก คนที่เหลืออยู่ในชุมชนจึงเป็นผู้สูงอายุกับเด็ก

งานประเพณีของชุมชนบางกลั่นนอกเหนือจากวันสำคัญทางศาสนาเหมือนชุมชนอื่นแล้ว ยังมีประเพณีลากพระ ซึ่งกำหนดจัดที่วัดบางกล่ำ และประเพณีการแข่งขันเรือพายประจำปีซึ่งจะจัดขึ้นในช่วงเดือนพฤศจิกายน จัดติดต่อกันมา ๗ ปีแล้วโดยจะจัดแข่งที่หน้าวัดบางหยี แต่ปีละปีจะประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนใกล้เคียงนำเรือเข้ามาร่วมแข่งขัน ซึ่งก็มีเรือเข้าร่วมการแข่งขันแต่ละปีหลายสิบลำ เป็นการแข่งเรือที่นี้จะเป็นการแข่งเรือขนาดใหญ่ คือเป็นเรือที่มีฝีพายจำนวน ๑๒ คนบ้าง ๙ คนบ้าง ขนาดเล็กสุดคือเรือขนาดฝีพาย ๗ คน

บ้านท่าเมรุ

การสื่อสารภายในชุมชนในอดีตจะใช้วิธีเดินเท้าบอกข่าว หรือพายเรือไปมาหาสู่กัน ส่วนนายบ้านหรือผู้ใหญ่บ้านจะใช้การตีเกราะเพื่อเรียกประชุมลูกบ้าน ส่วนใหญ่เรื่องราวที่นำมาแจ้งในที่ประชุมจะเป็นเรื่องที่ทางราชการบอกข่าวมา โดยใช้สถานที่คือวัดท่าเมรุเป็นศูนย์ในการประชุมพบปะกัน ปัจจุบันการสื่อสารภายในชุมชนท่าเมรุยังคงใช้เกราะในการตีเพื่อเรียกประชุมลูกบ้านผสมกับการใช้หอกระจายข่าวของหมู่บ้าน ทั้งนี้ผู้ใหญ่บ้านให้ข้อสังเกตว่าการใช้เกราะได้ผลในแง่การสร้างความสนใจให้กับชาวบ้าน เพราะจะไม่มีใครหลบง่อนแง่นว่าจะประชุมเรื่องอะไรทำให้ชาวบ้านอยากรู้และสนใจเข้าประชุม แต่หากเป็นการแจ้งข่าวโดยประกาศข่าวผ่านหอกระจายข่าวแม้ว่าจะได้ทำให้ทุกบ้านรับทราบเหมือนกัน แต่บางครั้งชาวบ้านก็จะไม่สนใจไม่ ตั้งใจฟัง ในบ้านท่าเมรุจะมีการจัดประชุมทุกวันที่ ๑๕ ของเดือนโดยผู้ใหญ่บ้านจะเป็นคนเรียกประชุม และทุกบ้านจะต้องส่งตัวแทนอย่างน้อย ๑ คนเข้าร่วมประชุมโดยส่วนใหญ่จะไปประชุมกันที่วัดซึ่งสถานที่กว้างขวาง การจัดประชุมแต่ละครั้งจะมีชาวบ้านร่วมประชุมประมาณ ๘๐-๑๐๐ คน หัวข้อที่ประชุมกันเป็นเรื่องประกาศจากทางราชการรวมทั้งเรื่องราวปัญหาภายในชุมชน เช่นการเกษตรที่ไม่ได้ผลอย่างที่คาดหมาย ถือเป็นชุมชนที่มีผู้นำเข้มแข็งมากชุมชนหนึ่ง

บ้านเกาะน้ำรอบ

การคมนาคมระหว่างชุมชนในอดีตจะใช้เรือพายไปมาหาสู่กัน แต่ปัจจุบันมีสะพานคอนกรีตข้ามคลอง ๒ สะพานทำให้การเดินทางไปมาระหว่างชุมชนสะดวกขึ้น การสื่อสารของคนในชุมชนในอดีตจะใช้วิธีเดินเท้าแจ้งข่าว หากต้องการรวมคนหรือประชุมชาวบ้านจำนวนมากจะใช้การตีเกราะแทน หากตีเกราะด้วยไม้ด้ามเดียวเป็นจังหวะไม่เร่งรีบ เป็นสัญญาณการเรียกประชุม แต่หากตีด้วยไม้สองด้ามเร่งรีบไม่เป็นจังหวะ เป็นสัญญาณว่าเกิดเหตุร้ายในชุมชนให้ทุกคนระมัดระวังให้ดี การตีเกราะหายไปประมาณ ๒๐ ปีเชื่อว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะบ้านเมืองเจริญขึ้น ผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นมากขึ้นโจรผู้ร้ายที่คิดจะปล้นขโมยวัวควายก็ไม่สามารถทำ

ได้ง่ายเหมือนก่อน การตีเกราะเพื่อแจ้งเหตุร้ายจึงหมดความจำเป็นไป ปัจจุบันการแจ้งข่าวภายในชุมชนจะใช้หอกระจายข่าวซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านอดีตผู้ใหญ่บ้านการใช้งานจึงไม่เต็มที่นัก จะใช้เฉพาะเมื่อมีข่าวประกาศสำคัญๆ เท่านั้น

นอกจากการเรียกประชุมอย่างเป็นทางการของผู้ใหญ่บ้านแล้ว ชาวบ้านในชุมชนเกาะน้ำรอบยังมีการพบปะกันในลักษณะอื่น เช่นกลุ่มไก่อชน โดยผู้เลี้ยงไก่อชน หรือมีความสนใจในเรื่องไก่อชนจะมีการพบปะพูดคุยเอาไก่อมาเปรียบเทียบกัน คู่แข่งเชิงการค้าของไก่อแต่ละตัว ภายในชุมชนเองไม่มีวงตีไก่อ ชาวบ้านจะนำไก่อของตนออกไปตีนอกชุมชน กล่าวได้ว่ากลุ่มไก่อชนถือเป็นการรวมกลุ่มอย่างหนึ่งของคนในชุมชน

๒.รูปแบบการสื่อสารของชุมชนริมคลองอู่ตะเภา

ต่อไปนี้จะเป็นการแยกประเด็นให้เห็นถึงรูปแบบของการสื่อสาร ทั้งระดับภายในชุมชน และระหว่างชุมชน โดยมีมิติของช่วงเวลาอดีต และปัจจุบันเข้ามาช่วยให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจนขึ้น ดังนี้

๒.๑.การสื่อสารในอดีต

๒.๑.๑ การสื่อสารภายในชุมชน มักใช้การเดินทางไปมาหาสู่กันตามบ้าน เพื่อสื่อสารกันแบบพบหน้าหรือพบกันตามทำนน้ำ พบกันที่ร้านน้ำชา กาแฟ งานบุญ งานวัด โบสถ์ สุเหร่า ซึ่งชาวบ้านจะมานั่งพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน โดยข้อมูลหลักในการสื่อสารคือ วิถีชีวิตประจำวัน งานบุญ งานประเพณี ปัญหาของชุมชน การทำมาหากิน กรณียืมเงิน เพื่อปกป้องชุมชนหรือเพื่อประชุมผู้นำหมู่บ้านก็มีกติกาเกราะ (หรือเหลาะตามภาษาถิ่น) ตีเรียกให้รวมตัวกัน เป็นต้น

การสื่อสารในชุมชนจะเชื่อมต่อการสื่อสารระหว่างชุมชน ข้อมูลที่สื่อสารกันจะถูกถ่ายทอดต่อ ๆ กันไปในชุมชน ไม่ว่าข้อมูลนั้นจะเป็นการรับสารจากชุมชนอื่นที่ส่งผ่านมาทางคลองไปสื่อต่อ หรือเป็นแหล่งกำเนิดสารก่อนถูกส่งกระจายไปในชุมชนหรือส่งผ่านคลองไปสู่ชุมชนอื่นอื่น ทั้งโดยการส่งไปโดยจงใจหรือการบอกเล่าปากต่อปาก

๒.๑.๒ การสื่อสารระหว่างชุมชน ชุมชนริมคลองอู่ตะเภาได้ใช้ประโยชน์จากคลองอู่ตะเภาร่วมกัน เป็นเหมือนสายน้ำแห่งชีวิตของชุมชน เป็นเส้นทางคมนาคมสื่อสาร จัปปลาทำมาหากิน ทำการเกษตร มีวัฒนธรรมร่วมในการเล่นเรือชักพระ ดังได้กล่าวถึงแล้วในการใช้ประโยชน์จากคลองในอดีต โดยการติดต่อสื่อสารในอดีต มักใช้สื่อพื้นบ้าน จำพวกหนังตะลุง โนรา เพลงบอก เพลงยาว ลิเกลาฮู เพลงเรือ ซึ่งทำหน้าที่ทั้งให้ความบันเทิงและเป็นสื่อประกอบพิธีกรรมของชุมชน

เมื่อคลองมีฐานะเป็นเส้นทางคมนาคมสื่อสาร บทบาทของคนเดินเรือในฐานะคนนำสารจึงมีความสำคัญ ในกรณีของการเดินเรือภายในชุมชนนั้นบทบาทของคนเดินเรือไม่เด่นชัดเนื่องจาก เป็นการใช้เรือในระยะทางใกล้ เพื่อประโยชน์ทางการทำมาหากิน เช่นหาผัก หาปลา มากกว่าติดต่อสื่อสารอย่างอื่น แต่ในการเดินเรือระหว่างชุมชน ในการเดินเรือค้าขายบทบาทของคนเดินเรือ ไม่ว่าคน ๆ นั้นจะเป็นคนจากชุมชนริมคลอง หรือคนเดินเรือที่เดินทางมาจากที่อื่น ล้วนมีความสำคัญในฐานะคนกลางที่คอยช่วยส่งข้อมูลข่าวสาร ทั้งการส่งสารที่จำเพาะเจาะจง เช่นการบอกข่าวงานบุญ งานประเพณี ทั้งโดยบอกด้วยวาจา หรือฝากเอกสาร จดหมาย ขึ้นอยู่กับว่าผู้ฝากสารหรือข่าวต้องการเน้นความแม่นยำของสาร ที่ผู้รับจะได้รับมากแค่ไหน และการส่งสารที่ไม่จำเพาะเจาะจง เช่น การบอกเล่าเรื่องราว การแพร่ข่าว เป็นต้น ทั้งนี้การส่งสารผ่านคนกลางเช่นนี้ สิ่งที่ช่วยให้เป็นที่มั่นใจได้ว่าสารจะถึงปลายทางก็อาศัยหลักการพึ่งพาอาศัยกันและกัน อันเป็นลักษณะเด่นของความสัมพันธ์ในอดีต ทำให้ผู้คนยินดีช่วยเหลือและรับผิดชอบต่อกัน

ในด้านการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชนกรณีฉุกเฉินนั้น ชุมชนมักใช้กลองตีบอกเหตุต่อ ๆ กันไป เป็นสัญญาณเตือนภัย ทั้งที่เป็นภัยธรรมชาติ และภัยต่าง ๆ

๒.๒.การสื่อสารในปัจจุบัน

๒.๒.๑ การสื่อสารภายในชุมชน ปัจจุบันการไปมาหาสู่กันในหมู่บ้านนิยมใช้รถจักรยานยนต์เป็นพาหนะหลัก แต่การเดินไปมาหาสู่กันก็ยังมีอยู่พอสมควรโดยเฉพาะในชุมชนมุสลิมที่มักปลูกบ้านอยู่ชิดติดกันรอบ ๆ มัสยิด นอกจากนี้ยังพบปะกันตามร้านน้ำชา กาแฟ ในงานบุญตามบ้านหรืองานวัดตามมัสยิด การพบปะกันตามท่าน้ำหายไปเมื่อใช้น้ำคลองน้อยลง แต่มีการพบปะแบบใหม่เข้ามาแทนที่ เช่น ตามจตุรรมชายนายาง ในที่ประชุมหมู่บ้านซึ่งมักมีบ่อย ทั้งการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน และการประชุมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กองทุนออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น บางชุมชนมีการใช้หอกระจายข่าวเป็นบางโอกาส บางชุมชนเช่นบ้านท่าเมรุพยายามอนุรักษ์การใช้เลาะเอาไ้วสำหรับเรียกประชุมเป็นบางครั้ง นอกจากนี้ยังมีการใช้โทรศัพท์ โดยเฉพาะโทรศัพท์มือถือติดต่อกันในชุมชนมากขึ้นด้วย

๒.๒.๒ การสื่อสารระหว่างชุมชน เมื่อบทบาทในการเป็นเส้นทางคมนาคมของคลองอู่ตะเภาสูญหายไป การสื่อสารที่เป็นเส้นเชื่อมอันเข้มแข็งระหว่างชุมชนริมคลองอู่ตะเภาจึงหายไป เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป โครงสร้างสังคมก็เปลี่ยนไป การสื่อสารนอกจากจะมีเครื่องมือและช่องทางใหม่ ๆ มาแทนคลองแล้ว ยังมีผู้ส่งสาร เช่นรัฐ สื่อมวลชน ทำหน้าที่ส่งสารให้กับชุมชนมากยิ่งขึ้นกว่าที่ชุมชนจะได้

สื่อสารกันเอง และเนื้อหาที่ส่งก็มักไม่เกี่ยวกับชุมชนโดยตรง จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้การสื่อสารระหว่างชุมชนที่เคยเข้มแข็งลดน้อยลงไป กล่าวได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้การสื่อสารระหว่างชุมชนริมคลองอุต๊ะภาเหลือน้อยมากมาจากสาเหตุสองประการ

๑. การมีช่องทางและเครื่องมือการสื่อสารใหม่ ๆ มาแทนคลอง เช่นถนนมาแทนคลอง รถประจำทางมาแทนเรือ โทรศัพท์มาแทนเกราะ และกลอง เป็นต้น

๒. การมีผู้ส่งสาร ที่มาพร้อมเนื้อหาใหม่ ๆ แทนการที่ชุมชนสื่อสารกันเองด้วยเนื้อหาของชุมชน ได้แก่ รัฐ และสื่อมวลชน โดยเฉพาะการเข้ามาสื่อสารแทนในเรื่องสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ทำให้ประเด็นเหล่านี้แทบไม่เหลือให้ชุมชนได้สื่อสารกันเองอีกเลย

จะเห็นได้ว่าสิ่งที่หายไปจากการมาแทนของการสื่อสารสมัยใหม่ คือเส้นเชื่อมการสื่อสารของชุมชนริมคลอง แม้การสื่อสารระหว่างชุมชนด้วยกันเองยังมีอยู่บ้างในปัจจุบัน ในมิติวัฒนธรรม แต่ก็แผ่วเบาเป็นอย่างยิ่ง เพราะเรื่องวัฒนธรรมมีข้อจำกัด ทั้งด้านประเด็นเนื้อหา และวาระโอกาสที่จะสื่อสารกันมิได้เป็นประเด็นหลักของการสื่อสารในชีวิตประจำวันของผู้คน อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ปัจจุบันมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนจะต้องหันกลับมาสื่อสารกันเองในแนวราบอีก ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การพัฒนา เพราะ “การสื่อสารแนวตั้ง” กับ “ผู้อื่น” ไม่เพียงพอที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ โดยเฉพาะชุมชนริมคลองอุต๊ะภาที่มีปัญหาวิกฤตอย่างยิ่งด้านสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน และชุมชนไม่สามารถสื่อสารกันเองเพื่อปกป้องตัวเองจากปัญหาเหล่านี้ ดังตัวอย่างที่เห็นเป็นรูปธรรมคือ ชุมชนบริเวณคลองอุต๊ะภาจะเป็นจุดแรกที่สามารถสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงของปริมาณน้ำในคลองอุต๊ะภาว่าสูงจนถึงระดับที่จะท่วมหรือไม่ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสังเกต เช่น สังเกตจากสีของน้ำ ความขุ่น ปริมาณและความแรงของน้ำ หากปีใดน้ำที่ไหลผ่านมามีลักษณะผิดปกติหรือที่เรียกว่า “ปีน้ำแดง” ก็คาดได้ล่วงหน้าว่าจะเกิดน้ำท่วมใหญ่อย่างแน่นอน การสังเกตปริมาณน้ำนั้น ชาวบ้านจะดูตรงจุดที่เรียกว่า “ปากท่าช้าง” หากน้ำเอ่อล้นที่จุดนั้นเป็นสัญญาณบอกว่าจะเกิดน้ำท่วมในไม่ช้า ในอดีตหากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ ที่วัดท่าช้างจะตีกลองเตือนภัย ซึ่งดังได้ยินไปไกลหลายกิโลเมตร และวัดที่ได้ยินเสียงกลองวัดท่าช้างก็จะตีส่งข่าวเป็นทอดๆ ทำให้ชาวบ้านอพยพลูกหลาน ข้าวของเครื่องใช้ หนีน้ำได้ทัน เมื่อคราวที่เกิดน้ำท่วมใหญ่ ปี ๒๕๓๑ ชาวเมืองหาดใหญ่ได้รับความเสียหายอย่างมาก เพราะไม่มีการเตือนภัยจากทางการที่ชัดเจนเลย ขณะที่ชาวบ้านบริเวณคลองอุต๊ะภาได้รับความเสียหายเพียงเล็กน้อยเท่านั้น อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่เมื่อปี ๒๕๔๓ ซึ่งขณะนั้นคลองวัดท่าช้างไม่ได้ใช้เตือนภัยอีก เนื่องจากชำรุดเสียหายและไม่ได้รับการซ่อมแซม ชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบคลองอุต๊ะภาจึงได้รับความเสียหายไม่แตกต่างจากชาวเมืองหาดใหญ่ จึงจำเป็นต้องรื้อฟื้นหรือสร้างเส้นเชื่อมระหว่างชุมชนริมคลองขึ้นมาใหม่เพื่อรับมือกับปัญหาเหล่านี้

๓. ข้อสรุปและข้อสังเกตในประเด็นการสื่อสารของชุมชน

นอกเหนือจากข้อมูลความรู้ ที่ได้จากกระบวนการวิจัยแล้วผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการสื่อสารของชุมชนไว้ดังนี้

๓.๑ การสื่อสารภายในชุมชน

- ชุมชนคลองสองฝั่งคลองอู่ตะเภา ๑๒ ชุมชนที่หยิบยกขึ้นมาศึกษา มีเพียงประมาณครึ่งหนึ่งเท่านั้นที่ใช้หอกระจายข่าวอย่างสม่ำเสมอ (ผู้วิจัยหมายถึงแ่งปริมาณเท่านั้น) ที่เหลือบางส่วนไม่มีหอกระจายข่าว บางส่วนขาดรู้การใช้การไม่ได้และไม่ได้ซ่อมแซม การใช้หอกระจายข่าวเกือบทั้งหมดอยู่ภายใต้การจัดการของผู้ใหญ่บ้านเพียงคนเดียว เนื้อหาที่ออกอากาศผ่านหอกระจายข่าวในชุมชนส่วนใหญ่จะมีลักษณะเหมือนกันคือ เป็นการถ่ายทอดข่าวตอนเช้าจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จบจากนั้นผู้ใหญ่บ้านจะเริ่มประกาศข่าวสารภายในชุมชน เช่นกำหนดการประชุมกองทุนสัจจะออมทรัพย์ กำหนดการงานบวช งานแต่งของลูกบ้าน อาจกล่าวโดยสรุปว่าการใช้หอกระจายในชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา ทั้งส่วนต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำมีลักษณะการใช้เพื่อเผยแพร่ข้อมูล มากกว่าเป็นการใช้เพื่อให้ความรู้หรือเพื่อความบันเทิง
- การแจ้งข่าวสารในชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภาใช้วิธีการคล้ายกันคือ มักจะออกเป็นหนังสือแล้วเดินแจกไปตามบ้าน หรือจุดที่มีชาวบ้านมารวมกันมากๆ เช่นร้านค้า ร้านน้ำชา จุดรับซื้อยาง วัด โรงเรียน
- การกำหนดการประชุมประจำเดือนภายในชุมชนซึ่งเป็นการพบปะกันระหว่างลูกบ้านกับนายบ้านจะแตกต่างกันไปแต่ละชุมชน หลายชุมชนจะกำหนดชัดเจนว่าจะประชุมทุกวันที่เท่าไรของเดือน บางชุมชนจะจัดประชุมตามวาระโอกาสและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น บางชุมชนอาจกินเวลา ๒-๓ เดือนกว่าที่จะจัดประชุมให้ชาวบ้านในชุมชนได้พบปะกันสักหน บางชุมชนกำหนดชัดเจนว่าทุกบ้านจะต้องส่งตัวแทนมาเข้าร่วมประชุมเพื่อจะได้รับฟังเรื่องราวความเป็นไปของชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน ขณะที่บางชุมชนไม่เข้มงวดรัดกุมในประเด็นนี้

ผู้วิจัยสังเกตว่า ปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อความสม่ำเสมอในการจัดประชุม และความเอาใจจริงเอาใจในการประชุมของชุมชน อยู่ที่ความเข้มแข็งและตั้งใจของผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงความสามัคคีและการยอมรับในตัวผู้ใหญ่บ้านของลูกบ้านด้วย นอกจากนี้ยังมีเหตุปัจจัยในเรื่องความขัดแย้ง หากในหมู่บ้านมีความขัดแย้งกัน (ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นมาจากการเลือกตั้งผู้นำในชุมชน ทั้งตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน และอบต.) การประชุมก็มักได้รับความสนใจจากคนบางกลุ่มเท่านั้นที่จะให้ความร่วมมือมาเข้าประชุม และร่วมกันรับผิดชอบงานชุมชนด้วยกัน

- โอกาสในการพบปะกันของชาวบ้านในชุมชนนอกเหนือจากการประชุมประจำเดือนของแต่ละหมู่บ้านแล้ว การพบปะยังเกิดขึ้นได้จากการกำหนดนัดหมายของกลุ่มกิจกรรมต่างๆในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มสี่พี่น้องบ้าน อาทิ กลุ่มเพลงเรือ กลุ่มลิเกลาฮู กลุ่มกิจกรรมในชุมชนเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดโอกาสในการพบปะสื่อสารกันของคนในชุมชน เป็นลักษณะเฉพาะตัวประการหนึ่งของสังคมในชนบทซึ่งส่งผลให้สมาชิกในชุมชนรู้จัก คำนึงหน้ากัน ใกล้ชิดกันกว่าคนในสังคมเมือง
- การพบปะในชีวิตประจำของชาวบ้านมักจะได้พบเจอกันตามศาลาหลังเล็กๆที่สร้างไว้ใกล้ๆบ้านเพื่อใช้นั่งพัก เหตุที่เกือบทุกบ้านจะสร้างศาลาหลังเล็กๆไว้ข้างๆบ้านเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนและต้อนรับแขก ทดแทนจากเดิมที่บ้านทรงไทยโบราณจะยกพื้นสูงมีใต้ถุนให้วางแคร่ วางตั้ง เพื่อนั่งคุยกันได้ แต่การสร้างบ้านในปัจจุบันมักจะสร้างราบไปบนพื้นไม่ยกพื้นสูงเหมือนก่อน นอกจากศาลาหลังเล็กแล้ว ร้านค้า ร้านน้ำชา เป็นอีกแห่งที่ชาวบ้านจะได้ไปพบปะกัน โดยเฉพาะในชุมชนมุสลิม การดื่มน้ำชาของผู้ชายอาจเรียกได้ว่าเป็นกิจวัตรที่จะกระทำทุกวัน และด้วยเหตุที่ชุมชนตลอดคลองอยู่ตะเภาส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่ทำสวนยางพาราควบคู่ไปกับการประกอบอาชีพอื่น ทำให้จูดรับซื้อน้ำยางเป็นแหล่งพบปะที่คึกคักมากอีกแห่งหนึ่ง สำหรับเด็กเยาวชนนั้นแหล่งพบปะที่นอกเหนือจากโรงเรียนก็คือ สนามกีฬา และร้านขนม
- เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ชุมชนทั้ง ๑๒ แห่งจะตั้งเรียงรายสองฝั่งคลองอยู่ตะเภา เนื้อหาที่ปรากฏในการสื่อสารของชาวบ้านมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคลองอยู่ตะเภาน้อยมาก บางชุมชนเรียกได้ว่าไม่มีเลย เหตุที่เป็นเช่นนี้ชาวบ้านตอบเกือบจะตรงกันทุกชุมชนว่า ขณะนี้ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากน้ำในคลองอยู่ตะเภาแล้ว คลองจะเป็นอย่างไรจึงไม่ใช่เรื่องใหญ่ที่น่าสนใจ และแม้ว่าจะอยากเห็นคลองอยู่ตะเภากลับมาใสสะอาด อุดมสมบูรณ์เหมือนเก่าก็ไม่รู้ว่าจะทำได้อย่างไร จึงไม่เกิดประโยชน์ใดๆที่จะมาคิดเรื่องนี้ ปัญหาเรื่องการทำมาหากินสำคัญมากกว่า

๓.๒ การสื่อสารระหว่างชุมชน

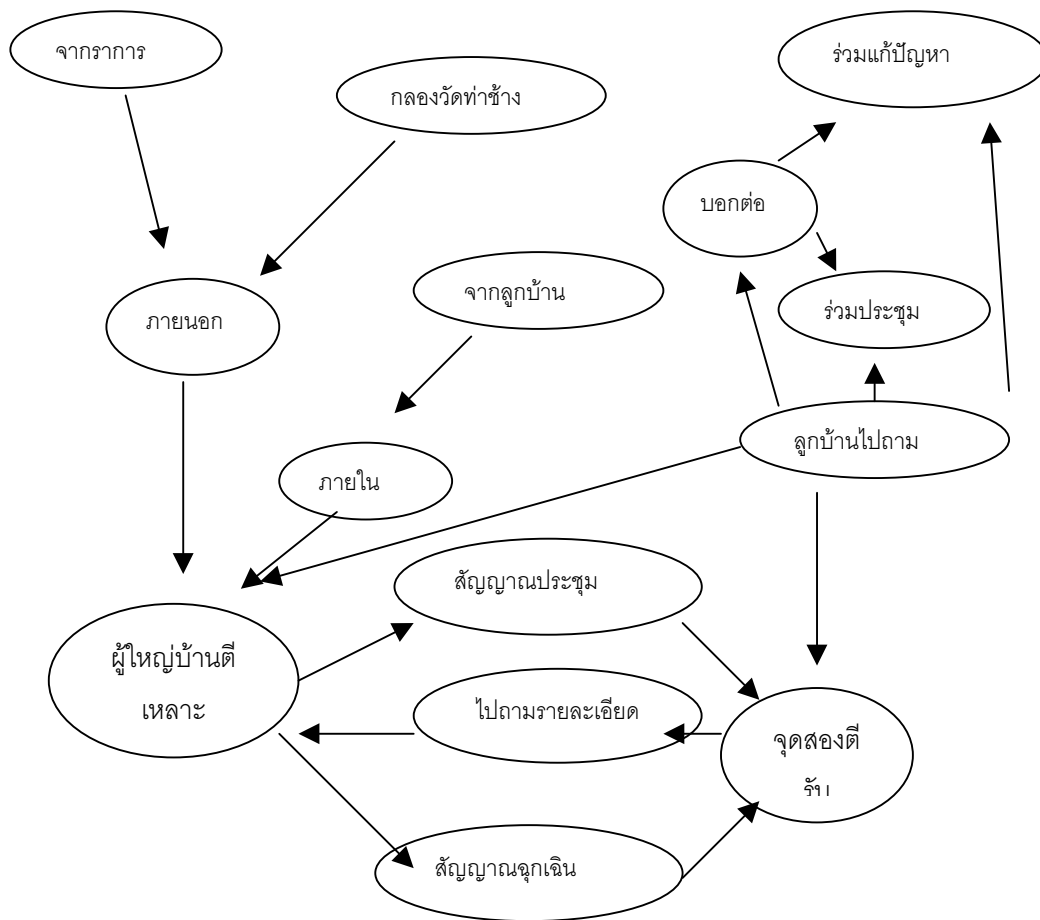
- ในอดีตคลองอยู่ตะเภาคือเส้นเชื่อมหลักในการสื่อสารระหว่างชุมชน โดยมีเรือและคนเดินเรือ คนโดยสารเรือ หรือศิลปินพื้นบ้าน เป็นตัวกลางคอยส่งสาร การส่งหรือถ่ายทอดสารมีทั้งการใช้วาจา ใช้เอกสารจดหมาย มีทั้งการส่งสารที่เจาะจงผู้รับ และที่เป็นการแพร่ข่าวทั่ว ๆ ไป ไม่ว่าสารนั้นจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชน เกี่ยวกับคลอง หรือเรื่องอื่น ๆ โดยเนื้อหาสารครอบคลุมทั้งเรื่อง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ

- ปัจจุบันจากการมาแทนของการสื่อสารสมัยใหม่ เส้นเชื่อมการสื่อสารของชุมชนริมคลอง ได้หายไป แม้การสื่อสารระหว่างชุมชนด้วยกันเองยังมีอยู่บ้างในมิติวัฒนธรรม แต่ก็หายไปอย่างแผ่วเบา เพราะเรื่องวัฒนธรรมมีข้อจำกัด ทั้งด้านประเด็นเนื้อหา และวาระโอกาสที่จะสื่อสารกัน เนื่องจากมิได้เป็นประเด็นหลักของการสื่อสารในชีวิตประจำวันของผู้คน การสื่อสารระหว่างชุมชนในปัจจุบันมีเครื่องมือ หรือช่องทางอื่นมาแทนคลอง เช่นถนน รถโดยสาร รถส่วนตัว โทรศัพท์ เป็นการสื่อสารระหว่างชุมชนทั่วไป มีใช้ชุมชนริมคลอง และไม่มีประเด็นปกป้องคลองในเนื้อหาที่สื่อถึงกัน
- ในประเด็นสื่อพื้นบ้านนั้น พบว่ามีกลุ่มสื่อพื้นบ้านเหลืออยู่ในชุมชนแถบคลองอู่ตะพาน้อยมาก อย่างไรก็ตามแม้จะไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ผลิตแต่ชุมชนเหล่านี้ยังคงเป็นชุมชนที่บริโภคสื่อพื้นบ้าน ได้แก่ แกะหนังตะลุง โนรา และโนราโรงครู(โนราสำหรับแก้บน) อยู่บ้างประปราย โดยจะได้รับความสนใจจากผู้สูงอายุ ขณะที่คนหนุ่มสาว วัยรุ่นไม่สนใจดูสื่อพื้นบ้านเหล่านี้ โดยให้เหตุผลว่าอึดอัด เข้าใจยาก และไม่สนุก มีเพียงไม่กี่ชุมชนที่ดำรงฐานะทั้งเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคสื่อพื้นบ้าน ได้แก่ บ้านท่าโพธิ์ ปรากฏสื่อพื้นบ้านชนิดหนึ่งของชาวมุสลิมคือ ลิเกลาฮู ซึ่งเหลืออยู่เป็นคณะสุดท้าย และกำลังดิ้นรนพยายามหาผู้สืบทอดต่อไป บ้านบางกล้า มีศิลปโนราพื้นบ้านที่มีชื่อเสียง คือ โนราจวบ หรือนายจวบ พันธุ์ศิริ และที่บ้านท่าเมรุ ซึ่งมีการสืบทอดเพลงเรือ โดยกลุ่มแม่บ้านจากการริเริ่มของผู้ใหญ่บ้าน

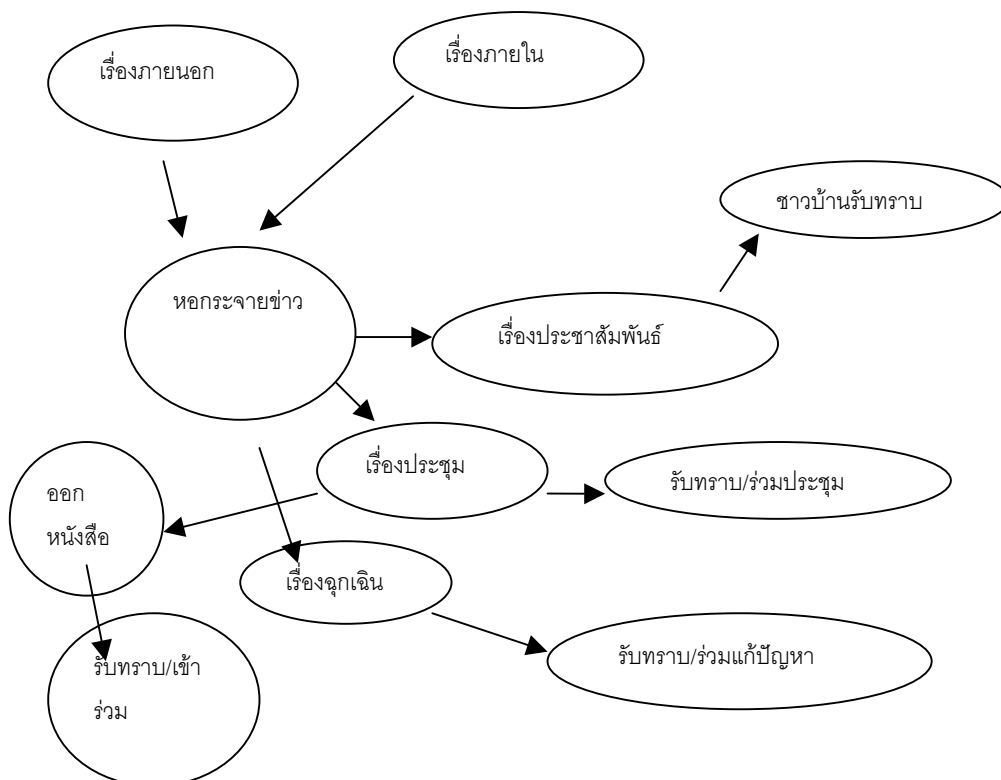
๔. ข้อสรุปรูปแบบและกระบวนการสื่อสารทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

การสื่อสารภายในชุมชนที่ปรากฏอยู่ในชุมชนโดยรอบคลองอู่ตะพานจะมีทั้งการสื่อสารที่เป็นทางการ และการสื่อสารที่ไม่เป็นทาง มีทั้งการสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตา และการสื่อสารที่ไม่เห็นหน้าค่าตา มีทั้งการสื่อสารโดยสื่อบุคคล และการสื่อสารโดยสื่ออื่นๆ เช่นสื่อเอกสาร สื่อกิจกรรม หรือสื่อพื้นบ้าน ซึ่งหากได้พิจารณากระบวนการไหลของข้อมูลข่าวสาร ของการสื่อสารแต่ละแบบ ก็จะเห็นแบบแผนที่น่าสนใจของการไหลของข้อมูลข่าวสารดังกล่าว ดังที่จะยกเป็นตัวอย่างบางประเภท ดังต่อไปนี้

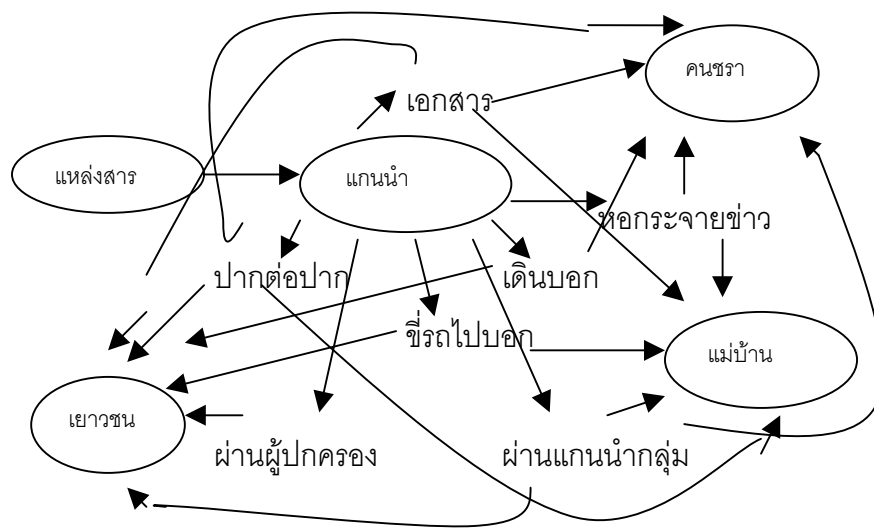
๑.การไหลของข่าวสารกรณีการตีทะเลาะ

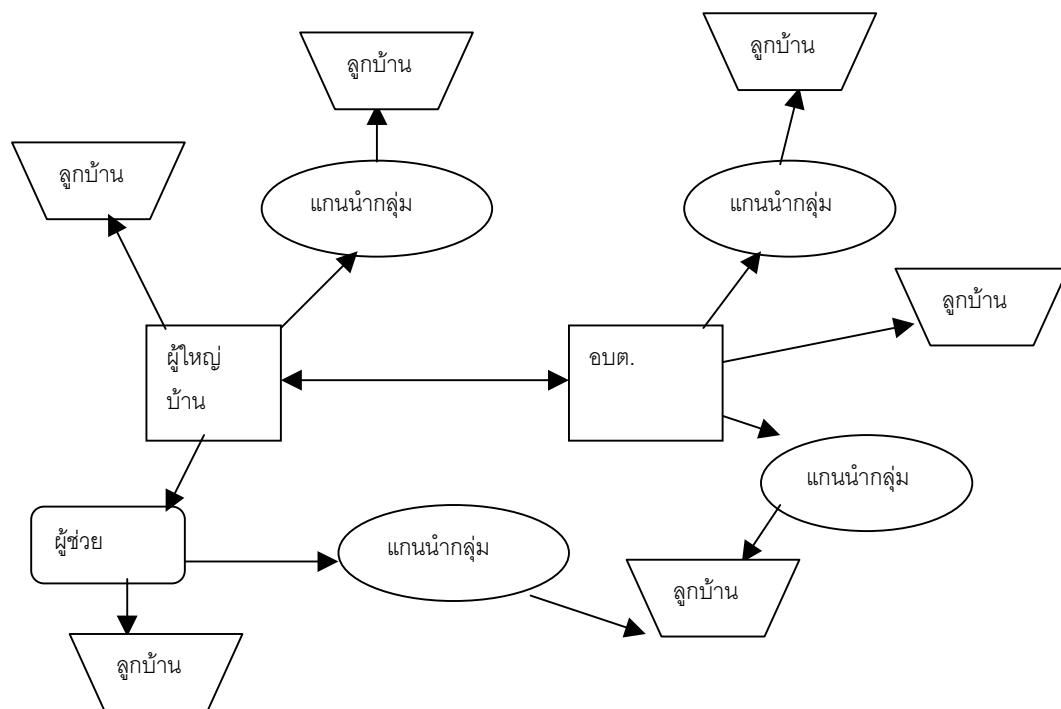
๒.การไหลของข้อมูลข่าวสารกรณีใช้หอกระจายข่าวแล้วออกหนังสือแจ้งลูกบ้านอีกครั้ง

๓.ลำดับการไหลของข้อมูลข่าวสารจากแกนนำไปสู่กลุ่มอื่นของบ้านม่วงก้องที่ใช้หลายช่องทางทั้งเป็นทางการและไม่ทางการ

๔.การสื่อสารของบ้านท่าช้างมีรูปแบบเป็นการสื่อสารทางเดียวเป็นส่วนมาก ดังนี้

นอกจากนี้หากนำเอาโครงสร้างการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร พิจารณาประกอบกับช่วงเวลาในอดีตและปัจจุบัน พร้อมทั้งคำนึงถึงระดับของการสื่อสารทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน ก็สามารถอธิบายได้ด้วยตารางดังนี้

ช่วงเวลา	องค์ประกอบของการสื่อสาร	การสื่อสารภายในชุมชน	การสื่อสารระหว่างชุมชน
ในอดีต	ผู้ส่งสาร	สมาชิกในชุมชน	สมาชิกจากหลายชุมชน
	สาร	กิจกรรมของชุมชน/การทำมาหากิน	กิจกรรมของชุมชน/การทำมาหากิน/งานประเพณี
	สื่อ	ปากต่อปาก/ ตีเกราะ/ ตีกลอง	สื่อพื้นบ้าน/เรื่อเมล์/บุคคล
	ผู้รับสาร	สมาชิกในชุมชน	สมาชิกจากหลายชุมชน
ในปัจจุบัน	ผู้ส่งสาร	สมาชิกในชุมชน/ราชการ/หน่วยงานจากภายนอก สื่อพื้นบ้าน	ราชการ/สื่อมวลชน/หน่วยงานจากภายนอก สื่อพื้นบ้าน สื่อบุคคล
	สาร	คำสั่ง/กฎระเบียบ/กิจกรรมของชุมชน/ประเพณี	คำสั่ง/กฎระเบียบ/กิจกรรมของชุมชน/ประเพณี
	สื่อ	เอกสารจดหมาย/ประกาศ/ปากต่อปาก/ หอกระจายข่าว/ โทรศัพท์	วิทยุ/โทรทัศน์/หนังสือพิมพ์/เอกสาร/จดหมาย/การบอกกล่าว/โทรศัพท์
	ผู้รับสาร	สมาชิกในชุมชน	สมาชิกของแต่ละชุมชน/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชน

ภูมิปัญญาการสื่อสาร และการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชน

ความนำ

จากข้อมูล ข้อสรุปในบทที่ ๖ ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบและกระบวนการสื่อสาร ในบทที่ ๗ นี้จะแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาการสื่อสาร ซึ่งที่จริงก็คือรูปแบบการสื่อสารเช่นกัน เพียงแต่มองในมิติของภูมิปัญญา และผู้วิจัยตั้งใจแยกเป็นบทหนึ่งต่างหาก เพื่อเน้นให้เห็นถึงประเด็นของการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชน

ดังเนื้อหาที่จะนำเสนอต่อไปนี้

๑. ภูมิปัญญาการสื่อสารในพื้นที่วิจัย

๑.๑ ภูมิปัญญาการสื่อสารในอดีต

๑.๒ ภูมิปัญญาการและวิธีการสื่อสารในปัจจุบัน

๒. ข้อสังเกตในการใช้ภูมิปัญญาการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชน

๑. ภูมิปัญญาการสื่อสารในพื้นที่วิจัย

ข้อมูลในส่วนนี้ได้จากการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อค้นหาภูมิปัญญาการสื่อสารในชุมชน และการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มศิลปินพื้นบ้าน ทั้งนี้จากการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนและการลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของนักวิจัยเพื่อค้นหาภูมิปัญญาการสื่อสารที่ปรากฏในชุมชนตลอดสายคลองอู่ตะเภา สามารถแบ่งประเภทของภูมิปัญญาการสื่อสารในชุมชนโดยใช้ช่วงเวลาของการใช้รูปแบบการสื่อสารแต่ละชนิดเป็นเกณฑ์ได้เป็น ๒ ประเภท คือ ภูมิปัญญาการสื่อสารในอดีตและภูมิปัญญาการสื่อสารในปัจจุบัน

๑.๑ ภูมิปัญญาการสื่อสารในอดีต ที่ปรากฏในชุมชนซึ่งตั้งอยู่ตลอดสายคลองอู่ตะเภา มีดังนี้

๑.การตีเกราะ หรือเรียกอีกสำเนียงว่า เหลาะ เพื่อส่งข่าวสาร การตีเกราะหรือเหลาะในอดีตมีปรากฏในหลายชุมชน แต่ปัจจุบันพบว่าเกือบทุกชุมชนเลิกใช้ไปแล้วไม่ต่ำกว่า ๒๐-๓๐ ปี เนื่องจากมีระบบการสื่อสารอย่างอื่นเข้ามาทดแทน เช่นการใช้โทรศัพท์ส่งข่าว การใช้หอกระจายข่าว ปัจจุบันจึงมีเฉพาะบ้านท่าเมรุที่ผู้ใหญ่นบ้านกล้วย ทิพย์กร จงใจอนุรักษ์ไว้โดยนำมาใช้เป็นครั้งคราวเท่านั้น

เกราะที่ใช้ตีส่งสัญญาณข่าวสารกันนี้ ชาวบ้านเล่าว่าหากต้องการให้เสียงดังก้องไปไกลต้องทำมาจากไม้ขนุน นำมาแกะเป็นแผ่นโค้ง มีไม้ตีสองอันซึ่งจะสามารถส่งเสียงดังไปไกลประมาณ ๑-๒ กิโลเมตร โดยในเวลากลางคืนจะได้ยินชัดเจนกว่ากลางวันเพราะไม่ค่อยมีเสียงรบกวน

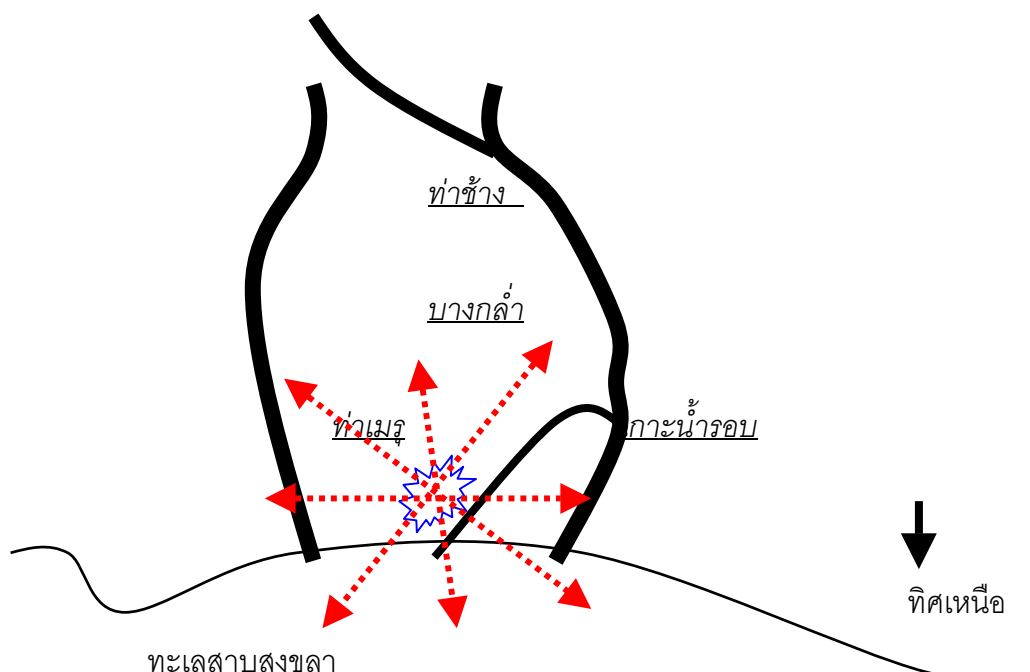
การตีเกราะเป็นการสื่อสารด้วยรหัสสัญญาณ ไม่มีถ้อยคำ การส่งสารผ่านการตีเกราะมีสองแบบคือ หากตีเป็นจังหวะ ๓ ครั้ง หมายถึงการตีในวาระปกติเช่น เรียกประชุม หรือแจ้งข้อมูลข่าวสารทั่วไป เมื่อลูกบ้านได้ยินก็จะทราบที่ผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุมหรือมีข่าวจะแจ้งให้ทราบ ลูกบ้านก็จะทยอยกันไปรวมตัวกัน ณ จุดตีเกราะ ซึ่งมักอยู่ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน หรือที่วัดหากบ้านผู้ใหญ่อยู่ใกล้วัด ตัวอย่างเสียงการตีเกราะแบบนี้ คือ ต็อก.... ๗..๗.....ต็อก.. ๗.. ๗.....ต็อก. ๗. ๗.....ต็อก ๗ ๗ จากสามจังหวะเข้าไปสู่สามจังหวะเร็ว แล้วเริ่มสามจังหวะช้าใหม่ ผู้ตีสามารถตีเป็นชุดแบบนี้มากเท่าที่เห็นสมควรหรือมั่นใจว่าผู้รับสารได้ยินกันทั่วถึงแล้ว

การตีเกราะอีกแบบคือการตีรัวเร็วติดต่อกัน ซึ่งหมายถึงการตีบอกเหตุฉุกเฉิน เช่นโจรปล้น พบคนเสียชีวิตอย่างผิดปกติ ไฟไหม้ หรือเกิดเหตุร้ายอื่น ๆ ในชุมชน เฉพาะพื้นที่แถบปลายน้ำคลองอู่ตะเภาเท่านั้น บางครั้งเมื่อผู้ใหญ่บ้านได้ยินเสียงกลองจากวัดท่าช้างตีเตือนน้ำท่วม ก็จะตีเกราะรับเหมือนเป็นการขยายสัญญาณให้ลูกบ้านที่อาจยังไม่ได้ยินเสียงกลองทราบต่อไป เมื่อมีสัญญาณเช่นนี้เกิดขึ้นชายฉกรรจ์ในหมู่บ้านจะรีบออกมารวมตัวกันเพื่อรับมือกับเหตุร้าย และเตือนหรือจัดให้เด็ก ผู้หญิง คนชราอยู่ในที่ปลอดภัย

การสื่อสารด้วยเกราะเป็นเครื่องมือสื่อสารที่มีข้อจำกัดในตัวเอง คือไม่สามารถส่งรายละเอียดในข่าวสารที่ส่งถึงผู้รับได้ทั้งหมดเพราะเป็นเพียงรหัสสัญญาณ (code) ต้องใช้การสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตา (face to face communication) ประกอบกันจึงจะสื่อสารได้สมบูรณ์ โดยต้องรอให้มาชุมนุมพร้อมกัน ผู้ใหญ่บ้านจึงจะแจ้งรายละเอียดให้รู้กัน อย่างไรก็ตามผู้ใหญ่บ้านท่าเมรุบอกว่าจุดอ่อนนี้ก็เป็นจุดแข็งไปในตัว เพราะทำให้คนมารวมตัวกันได้ เมื่อพบหน้ากันแล้วแม้บางคนอาจไม่ยอมรับผิดชอบแต่ก็ไม่กล้าเลียงเพราะเกรงใจผู้อื่น ขณะที่ถ้าเป็นหอกระจายข่าวคนอาจรับสารแล้วนิ่งเฉยก็ได้เพราะรู้หมดแล้วว่าเป็นเรื่องอะไร คนที่ไม่ยอมรับผิดชอบก็อาจเฉยเสีย

สำหรับตัวอย่างในบ้านท่าเมรุนี้ เกราะถูกตั้งไว้สองจุด จุดหลักคือที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งโดยปกติจะเป็นจุดแรกที่ดีส่งสัญญาณ อีกจุดอยู่ที่บ้านผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านซึ่งตั้งอยู่อีกฟากของหมู่บ้าน เป็นจุดตีรับช่วงหรือเป็นสถานีรับทอดสัญญาณ เมื่อผู้ใหญ่บ้านตีเกราะ บ้านผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านก็จะตีรับเพื่อให้ได้ยินกันทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน ยกเว้นกรณีเกิดเหตุฉุกเฉิน จุดใดรับทราบเหตุก่อนก็ตีสัญญาณได้เลยให้อีกจุดตีรับ โดยปกติการตีเกราะเป็นสิทธิเฉพาะของ ผู้ใหญ่บ้าน ยกเว้นเมื่อผู้ใหญ่บ้านไม่อยู่คนอื่นจึงจะมีสิทธิตีได้ ความเข้มงวดในข้อนี้ทำให้การสื่อสารด้วยเกราะมีความน่าเชื่อถือในตัวเอง

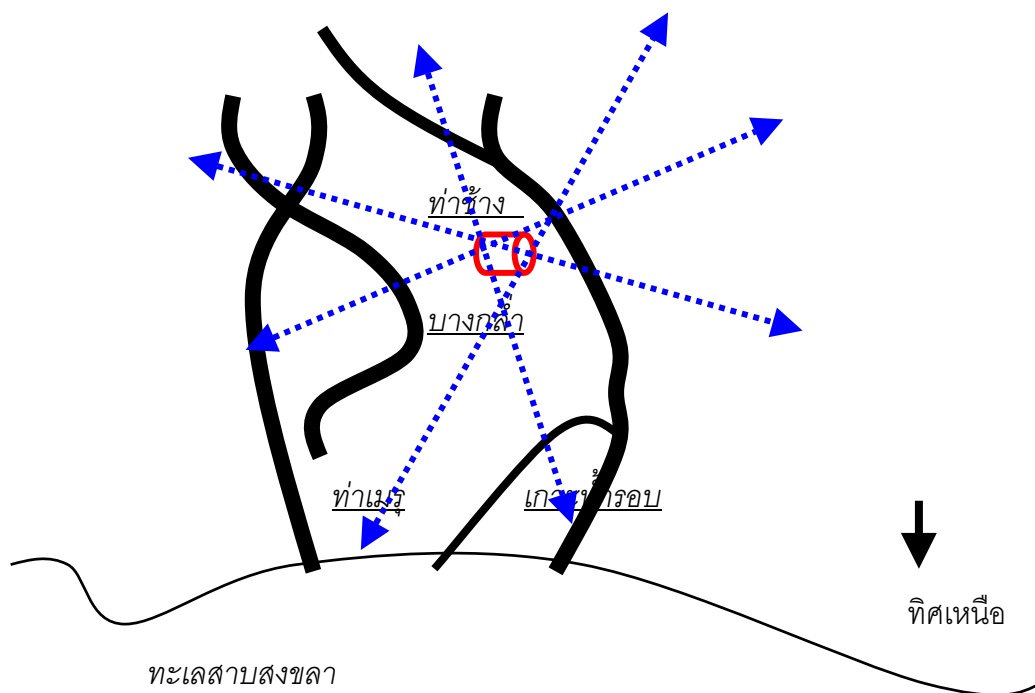
แผนภาพแสดง เสียงของเหล่าบอกเหตุฉุกเฉินจากบ้านท่าเมรุซึ่งดังไปไกลกว่า ๒ กิโลเมตร

๒.การตีกลองวัดท่าช้าง วัดท่าช้างเป็นวัดเก่าแก่สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๔ ตรงกับรัชสมัยของรัชการที่ ๓ ในวัดท่าช้างจะมีกลองโบราณใช้ตีบอกเหตุสำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่จะหมายถึงเหตุร้ายคล้าย ๆ กับการตีเกราะของผู้ใหญ่บ้านต่าง ๆ การตีกลองจะดังไปค่อนข้างไกลถึงชุมชนใกล้เคียงประมาณว่าจะ

ดังไปในรัศมี ๕ กิโลเมตร บทบาทหลักของคลองวัดท่าช้างที่เป็นที่ยอมรับของชุมชนแถบปลายน้ำคลองอู่ตะเภา คือการตีบอกเหตุน้ำท่วม เพราะลักษณะของพื้นที่บ้านที่ช้างมีจุดที่เรียกว่าปากท่าช้าง มีลักษณะเป็นดิ่งที่แยกออกมาจากคลองท่าช้าง ความยาวประมาณ ๓๐๐ เมตร ตั้งอยู่ห่างจากวัดท่าช้างประมาณ ๕๐๐ เมตร ในหน้าน้ำหากน้ำล้นปากท่าช้างนี้แสดงว่าน้ำกำลังจะท่วมหนัก โดยจะดันจากปากท่าช้างเข้าท่วมทุ่งท่าช้างจากนั้นจะแผ่เข้าท่วมชุมชนใกล้เคียงอย่างรวดเร็ว เมื่อเกิดเหตุน้ำล้นปากท่าช้าง วัดท่าช้างก็จะตีกลองเตือนให้ชาวบ้านเตรียมรับมือกับน้ำที่กำลังมา คลองวัดท่าช้างได้ใช้ตีเตือนน้ำท่วมครั้งสุดท้าย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ซึ่งเกิดเหตุน้ำท่วมใหญ่ใน อ.หาดใหญ่ น้ำท่วมใหญ่คราวนั้นสร้างความเสียหายอย่างมากกับพื้นที่ลุ่มน้ำอู่ตะเภาโดยเฉพาะกับเมืองหาดใหญ่ ปัจจุบันคลองท่าช้างชำรุดและไม่มีการซ่อมแซมจึงไม่ได้ใช้งานอีกเลย ทางวัดได้จัดเก็บไว้ในอาคารที่พยายามจะทำเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของวัดท่าช้าง

แผนภาพแสดงการตีกลองเตือนภัยน้ำหลากจากวัดท่าช้าง ซึ่งดังไปไกลกว่า ๕ กิโลเมตร

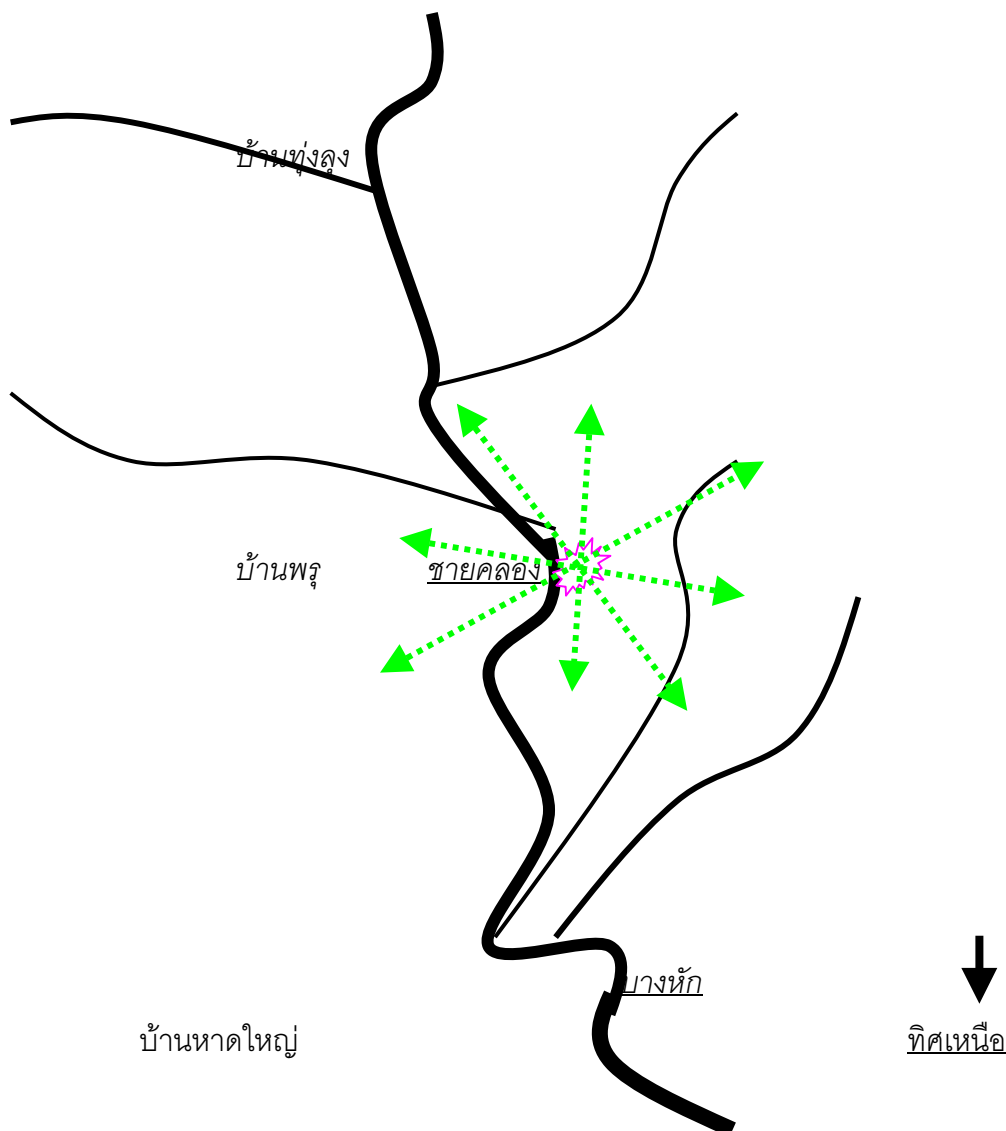

๓.การแปดตรุดให้สัญญาณ ตรุด หรือตุต หรือหวุด เป็นเครื่องมือสื่อสารที่ทำด้วยเขาควายตัดปลาย เมื่อเป่าลมเข้าทางปลายเขานั้นก็จะมีเสียงดังก้อง เหมือนการเป่าแตร ในสมัยก่อนการค้าขายจะใช้เรือบรรทุกสินค้าล่องมาขายในคลองอู่ตะเภา สินค้าที่นำมาขายมีทั้ง ของใช้ อาหารแห้ง เกลือ กะปิ จานขาม กระเบื้อง เป็นต้น การค้าขายใช้ทั้งวิธีแลกเปลี่ยนด้วยเงิน และการใช้สินค้าแลกเปลี่ยน โดยเทียบมูลค่าของสินค้านั้น ๆ อ้างอิงกับข้าวเปลือก หรือเกลือ เช่น น้ำมันยางหนึ่งถังของชาวบ้านเทียบได้

กับข้าวเปลือกเท่าใด เสื้อผ้าของพ่อค้าเรือเทียบกับข้าวเปลือกเท่าใด จากนั้นก็แลกเปลี่ยนค้ากัน หรือจะอ้างอิงกับเกลือก็ได้แล้วแต่ตกลงกัน

สำหรับชุมชนริมคลองซึ่งจะเป็นผู้ซื้อขายสินค้านั้นจะไม่ตั้งอยู่ติดคลองเสียทีเดียวนักเพราะอาจมีความเสี่ยงจากน้ำป่าไหลหลาก โดยมักมีสวนสมรมมาคั่นระหว่างชุมชนและคลองอีกที ดังนั้นเมื่อเรือสินค้าจะถึงท่าน้ำบ้านใด เจ้าของเรือจะเป่า “ตรูด” เพื่อให้ชาวบ้านรู้ว่าเรือบรรทุกสินค้ามาขาย ชาวบ้านจะเดินทางมารอสินค้าที่ท่าน้ำ หรือนำสินค้าที่จะขายแลกเปลี่ยนมาด้วย สำหรับชุมชนที่อยู่ห่างคลองออกไปมากกว่าระยะสายตาท้องการซื้อขายก็จะเป่าตรูดรับให้เรือคอยอยู่ที่ท่าน้ำ เพราะหากไม่เป่ารับเรือก็จะเลยไปยังท่าน้ำบ้านอื่น การค้าขายทางน้ำและการส่งสัญญาณโดยใช้ตรูด เลือนหายไปจากคลองอยู่ประมาณ ๖๐ ปีก่อน ประการได้ว่าหายไปพร้อม ๆ กับการเข้ามาแทนที่ของถนน

แผนภาพแสดงการใช้ตรูดส่งสัญญาณของเรือสินค้าซึ่งดังไปไกลกว่า ๓ กิโลเมตรของท่าน้ำบ้านชายคลอง

๔.การฝากข่าวไปกับคนขับเรือเมล์ ในอดีตการเดินทางของชาวบ้านที่อาศัยอยู่สองฝั่งคลองอุตะเกาถ้าไม่เดินเท้าก็จะใช้เรือ โดยเฉพาะเมื่อมีสัมภาระยิ่งต้องใช้เรือเป็นหลัก โดยทุกบ้านจะมีเรือแจวเรือพายไว้ทั้งสำหรับการเดินทางและการหาปลาในคลอง การเดินทางนั้นมีทั้งภายในชุมชน และออกนอกชุมชน เช่นไปตลาดเพื่อซื้อของ นำสินค้าไปขาย โดยสารเรือเมล์ไปต่างเมือง ซึ่งจะมีเรือเมล์วิ่งระหว่าง อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช กับบ้านท่าม้า อ.สะเดา จ.สงขลา คนขับเรือเมล์จึงเป็นผู้ที่เดินทางขึ้นลงคลองอุตะเกาเป็นประจำ รู้จักทำน้ำทุกท่า และเป็นเหมือนบุรุษไปรษณีย์นำข่าวสารจากชุมชนต่าง ๆ ไปบอกเล่าสู่ชุมชนอื่น ๆ บนเส้นทางเรือที่ผ่าน ผู้ที่ต้องการฝากข่าวไปยังบ้านใดก็สามารถฝากบอกไปกับเรือเมล์ไม่ว่าจะเป็นเอกสารหรือส่งความไปเฉย ๆ เป็นการกระจายข้อมูลข่าวสารโดยผ่านเส้นทางการเดินเรือ มีคนขับเรือเมล์เป็นสื่อ เป็นศูนย์กลางการไหลของข้อมูลข่าวสาร เรือเมล์ค่อย ๆ สูญหายไปจากคลองอุตะเกาเมื่อมีการตัดถนนเข้ามาในชุมชน ซึ่งทำให้ชาวบ้านหันไปใช้รถแทนเรือในที่สุด ในปัจจุบันไม่มีเรือเมล์หลงเหลืออีก หากใครต้องการล่องเรือในคลองอุตะเกาก็จะต้องว่าจ้างเรือเป็นครวๆไป ตามแต่จะตกลงกัน

๑.๒ ภูมิปัญญาและวิธีการสื่อสารในปัจจุบัน ที่พบในชุมชนซึ่งตั้งอยู่ตลอดสายคลองอุตะเกา มีดังนี้

๑.การยิงปืนหรือจุดประทัดแจ้งเหตุคนตาย เป็นการส่งข่าวที่มีลักษณะคล้ายการตีเกราะในแบบโบราณ คือใช้รหัสสัญญาณแทนข้อความ แต่ใช้เฉพาะกรณีมีคนตายเท่านั้น และมักใช้กับการเสียชีวิตของคนแก่ หรือคนป่วยหนัก ซึ่งทุกคนในชุมชนรู้อยู่แล้วว่าบ้านนั้น ๆ มีคนป่วยใกล้เสียชีวิต ตัวผู้ส่งสัญญาณจะเป็นคนในครอบครัวของผู้เสียชีวิตนั่นเอง ลักษณะของสัญญาณทำได้หลายวิธี อาจเป็นการยิงปืน ๑ นัด หรือจุดประทัด ๓ แพ เมื่อเพื่อนบ้านได้รับสัญญาณก็จะมายังจุดเกิดเหตุเพื่อช่วยเหลือหรือร่วมแสดงความเสียใจ วิธีการสื่อสารแบบนี้มีมานานและยังคงใช้อยู่โดยทั่วไปในปัจจุบัน

๒.การตีกลอง/ตีตะโพน เป็นภูมิปัญญาการสื่อสารอีกรูปแบบหนึ่งที่ยังคงมีปรากฏอยู่ในปัจจุบัน การตีกลองหรือตีตะโพนมักเป็นการสื่อสารจากวัดไปสู่บ้าน วัดอุประสงค์การใช้และวิธีการใช้เหมือนกับการตีเกราะ คือมีทั้งสื่อสารเพื่อแจ้งข่าว กับสื่อสารเหตุฉุกเฉิน แต่เนื้อหาจะแตกต่างกันไปบ้างเช่น การแจ้งข่าวของทางวัดมักเป็นเรื่องประเพณีศาสนา ส่วนเหตุด่วนเหตุร้าย นอกเหนือจากโจรภัย ไฟไหม้แล้ว ก็มีการแจ้งข่าวมรณภาพของพระ เป็นต้น วิธีการสื่อสารด้วยกลองและตะโพนของวัดที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของตัวเอง คือการตีกระดุนเตือนหรือตอกย้ำข่าวสารงานประเพณีที่กำลังจะจัดขึ้น เช่นงานชักพระ จะมีการตีก่อนวันงานประมาณ ๑๕ วัน เรียกการตีแบบนี้ว่า “การคุ่มกลอง” มักตีกันตอนหัวค่ำทุกวัน โดยใครจะมาตีก็ได้ทั้งพระและชาวบ้าน เด็กวัด จะมาช่วยกัน กลายเป็นเรื่องสนุกสนานและถือว่าการได้บุญด้วย

๓.การเดินเท้าบอกความ วิธีการนี้ใช้มาตั้งแต่ยุคที่ยังไม่มียานพาหนะสะดวกเหมือนในปัจจุบัน ซึ่งอาจต้องใช้เวลาเดินเป็นวัน ๆ หรือหลายวันในการบอกข่าวถึงกัน แต่การเดินเท้าบอกความในระยะทางไกล ๆ หมดไปนานแล้วพร้อม ๆ กับการเข้ามาของถนน ปัจจุบันการเดินเท้าบอกความยังมีอยู่ในทุกชุมชน แต่จะเดินไปยังบ้านที่ตั้งอยู่ใกล้ ๆ กันเท่านั้น หากไกลออกไปหน่อยจะใช้รถจักรยานยนต์

โดยทั่วไปชาวบ้านจะนิยมไปบอกข่าวกันด้วยตัวเองเพราะสามารถสื่อสารได้ถูกต้องด้วยตัวเอง ชักถามรายละเอียดกันได้ รวมทั้งยังถือเป็นการเยี่ยมเยียนกันไปด้วยในตัว อีกเหตุผลคือชาวบ้านถือว่าการสื่อสารโดยการพบหน้ากันเป็นการให้เกียรติผู้รับสาร เช่นการไปบอกงานบวช งานแต่งงาน หากใช้เพียงบัตรเชิญ โดยไม่มาแจ้งด้วยตนเอง ถือว่าผู้รับสารถูกกำหนดฐานะให้เป็นแค่ “คนรู้จักกัน” ไม่ใช่ “คนกันเอง” ซึ่งอาจทำให้ผู้รับสารไม่พอใจรุนแรงได้ ทั้งนี้ยกเว้นงานศพที่ถือกันว่าอย่าให้เจ้าภาพต้องเชิญ ควรมีคนนำไปกันเอง

๔.การออกหนังสือเชิญหรือสั่งความ เป็นการสื่อสารที่ชาวบ้านได้รับอิทธิพลจากทางราชการ มักใช้โดยแกนนำหมู่บ้าน และใช้ในวาระการประชุมของหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นวาระประชุมของหมู่บ้านเอง หรือวาระที่ถูกกำหนดมาตามสายงานราชการผ่านมายังผู้นำหมู่บ้าน การใช้หนังสือหรือเอกสารนี้มีแนวโน้มใช้กันมากขึ้น เพราะปัจจุบันการทำเอกสารมีความสะดวกมากและเรื่องที่จะประชุมกันมักมีความซับซ้อนมากขึ้น จนจำเป็นต้องบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

๕.การติดประกาศ เป็นการสื่อสารที่เข้ามาในชุมชนพร้อม ๆ กับการใช้หนังสือเชิญประชุม และโดยปกติมักใช้ร่วมกันไปด้วย คือนอกจากจะเชิญประชุมถึงตัวแกนนำอาจนำเอกสารไปติดประกาศไว้ตามจุดรวมตัวในชุมชน เช่นวัด ตลาด ร้านน้ำชากาแฟ จุดรวมน้ำยาง เป็นต้น นอกจากการติดประกาศเรื่องราวภายในชุมชนแล้ว ยังมีการติดประกาศโดยหน่วยงานภายนอกอีกมาก มักเป็นงานด้านสาธารณสุข และงานความมั่นคง งานต่อต้านยาเสพติด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี ป้ายหาเสียงของนักการเมือง ป้ายโฆษณาของธุรกิจต่าง ๆ

๖.การใช้หอกระจายข่าว เกือบทุกชุมชนตลอดสายคลองอุตะภาจะมีหอกระจายข่าว แต่มีเพียงบางชุมชน เช่น บ้านท่าเมรุ บ้านระตะ ที่ใช้อย่างสม่ำเสมอ และเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้ใช้อย่างมีส่วนร่วม ขณะชุมชนอื่น ๆ มักใช้เฉพาะการเรียกประชุม การถ่ายทอดข่าวยามเข้าจากสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ส่วนใหญ่ผู้ใช้หอกระจายข่าวคือแกนนำชุมชน ถ้าไม่ใช่ผู้ใหญ่บ้าน ก็จะเป็นสมาชิก อบต. แต่บางชุมชน เช่นบ้านท่าเมรุ บ้านม่วงก้อง จะมีหอกระจายข่าวของวัดด้วย ซึ่งหอกระจายข่าวแบบนี้พระจะเป็นผู้ใช้ ข่าวสารก็จะเป็นของวัดทั้งเรื่องงานบุญ และการเปิดเทปธรรมะ

เป็นต้น ชาวบ้านบางส่วนมีทัศนคติที่ไม่ดีนักต่อการใช้หอกระจายข่าวโดยให้เหตุผลว่า เสียงดังน่ารำคาญ
หนวกหู เป็นต้น

นอกจากภูมิปัญญาการสื่อสารด้วยวิธีดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังพบว่าชุมชนแถบคลองอู่ตะเภายังมีวิธีการสื่อสารเรียนรู้ด้วยการสังเกตธรรมชาติรอบตัวแล้วตีความหมายออกมาเป็นข้อมูลข่าวสาร เช่น เรื่องการเตือนภัยน้ำท่วม ชาวบ้านจะมีวิธีสังเกตหลายวิธี ดังนี้

- ๑.สังเกตจากการดูใบของหญ้าครุ่นว่ามีการคอดกึ่งของใบหญ้าครุ่น ถ้าหากใบหญ้าครุ่นคอดกึ่งเป็นสองข้อ ชาวบ้านจะตั้งข้อสังเกตว่าปีนี้ฝนจะตกหนัก เพราะโดยปกติหญ้าครุ่นจะคอดกึ่งเพียงข้อเดียว
- ๒.สังเกตจากระดับความสูงของการวางไข่ของหอยโข่ง หากหอยโข่งวางไข่สูงถึงระดับใด ก็เชื่อได้ว่าน้ำจะขึ้นสูงถึงระดับนั้นโดยประมาณ
- ๓.สังเกตจากรอพยพของนกกระยาง ซึ่งปกติจะหากินอยู่ตามป่าชายเลน หรือบริเวณทะเลสาบ หากปีใดนกกระยางอพยพขึ้นไปหากินในบริเวณทุ่งนาหรือตามที่สูง ชาวบ้านก็จะตั้งข้อสังเกตว่าระดับน้ำในทะเลสาบจะเพิ่มมากกว่าปกติ
- ๔.สังเกตจากการทำรังของนกฟังก่า ซึ่งเป็นนกกินปลาที่ขุดรูทำรังตามตลิ่งคลองอู่ตะเภา หากนกฟังก่าขุดรูไว้ในระดับสูงแสดงว่าปีนั้นน้ำจะสูงกว่าปกติ
- ๕.สังเกตจากสีของน้ำที่ไหลผ่านในคลองอู่ตะเภาในหน้าน้ำหลาก หากมีสีแดงขุ่นขึ้น ซึ่งมักเกิดในปีน้ำแดง หรือปีมะโรง ชาวบ้านเชื่อว่าน้ำจะท่วมหนักอย่างแน่นอน

๒.ข้อสังเกตในการใช้ภูมิปัญญาการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชน หรือคลองอู่ตะเภา

๒.๑ ข้อสังเกตต่อการใช้ภูมิปัญญาการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชนในอดีต

ความสนใจของผู้วิจัยเมื่อมองย้อนไปดูการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชนในอดีต จะเน้นมองที่การปกป้องชุมชนจากเหตุฉุกเฉิน เช่นภัยธรรมชาติ โจรภัย เป็นต้น เพราะปรากฏเป็นรูปธรรมการสื่อสารชัดเจน ทั้งตัวสาร ตัวสื่อ ผู้ส่ง และผู้รับสาร อีกทั้งการสื่อสารในกรณีเช่นนี้ ยังประทับอยู่ในความทรงจำของชุมชนทำให้ง่ายต่อการศึกษาย้อนหลัง

จะเห็นได้ว่าสื่อที่ถูกใช้บ่อยในการปกป้องชุมชน ก็คือเกราะ กลอง เป็นต้น ซึ่งก็ใช้ร่วมกับกระบวนการสื่อสารอื่น ๆ ที่มีอยู่ในภาวะปกติ รวมทั้งการสังเกตธรรมชาติแวดล้อมร่วมไปด้วยในกรณีเหตุฉุกเฉินจากภัยธรรมชาติ ในการมองย้อนดูภูมิปัญญาในอดีตเพื่อนำมาแก้ปัญหาปัจจุบันนี้จึงมีสาระสำคัญอยู่สามประการคือ

๑.ภูมิปัญญาในแง่ตัวสื่อจากอดีต ยังสามารถดำรงอยู่เพื่อร่วมแก้ปัญหาปัจจุบันได้หรือไม่ แม้จะในลักษณะการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปก็ตาม

๒.กระบวนการสื่อสารในอดีต มีจุดดีใดบ้างที่อาจถูกละทิ้งหรือละเลยไปในปัจจุบัน ซึ่งอาจนำมา “ปิดฝุ่น” ใ้ใหม่ได้อีกในระดับใดระดับหนึ่ง

๓.จิตสำนึกหรือความตระหนักของผู้สื่อสารเอง ที่มีต่อการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชน เป็นอย่างไรจากอดีตถึงปัจจุบัน

เหล่านี้เป็นประเด็นที่ผู้วิจัยจะค่อย ๆ ทอยให้ความกระจ่างในบทตอนต่อ ๆ ไป

๒.๒ ข้อสังเกตต่อการใช้ภูมิปัญญาการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชนในปัจจุบัน

ประเด็นนี้เป็นความคาดหวัง ทั้งของผู้วิจัย และชุมชนที่ร่วมวิจัยในครั้งนี้ จากข้อมูลเบื้องต้นจะเห็นได้ถึง ร่องรอยของการหลงเหลือของภูมิปัญญาการสื่อสารแบบเก่า และการมาถึงของการสื่อสารแบบใหม่ ๆ กระนั้นก็ตาม ปัญหาของชุมชนในปัจจุบันมิได้มีจุดสำคัญอยู่ที่ปัญหาภัยธรรมชาติ หรือโจรภัยเช่นในอดีต แต่อยู่ที่ปัญหา ความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศน์ สิ่งแวดล้อม เป็นปัญหามลภาวะที่มีตัวแปรซับซ้อน การสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชน ทั้งในแง่ภูมิปัญญา รูปแบบวิธี กระบวนการช่องทาง จึงต้องถูกออกแบบให้เหมาะสมกับชุมชน ทั้งต้องมุ่ง สร้างเสริมศักยภาพของชุมชนไปด้วยพร้อม ๆ กัน ดังที่ผู้วิจัยจะเสนอในตอนต่อ ๆ ไป

ภาพการสื่อสาร

ลิเกลาฮู สี่พี่น้องบ้านที่เหลื่ออยู่

ลิเกลาฮู ในงานหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล

รองเง็ง หนึ่งในสี่พี่น้องบ้านที่หาดยาก

ภาพการสื่อสาร

หอดกระจายข่าวมักไม่ได้ใช้ประโยชน์เต็มที่

สะพานแขวนข้ามคลองถูกทิ้งร้างเมื่อมีถนนและสะพานคอนกรีต

ตอนที่สี่

ประเมินศักยภาพ ของสื่อพื้นบ้าน กลุ่มบุคคล และกลุ่มกิจกรรม

ในการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา ในสถานการณ์ปัจจุบัน

บทที่ ๘

สื่อพื้นบ้านในพื้นที่วิจัย

ความนำ

ในตอนต้นของรายงานการวิจัย เป็นการนำเสนอผลการวิจัยในประเด็น การประเมินศักยภาพของสื่อพื้นบ้าน กลุ่มบุคคล และกลุ่มกิจกรรมในการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภาในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยแบ่งเนื้อหาเป็น ๔ บท ประกอบด้วย

บทที่ ๘ สื่อพื้นบ้านในพื้นที่วิจัย

บทที่ ๙ กลุ่มบุคคล

บทที่ ๑๐ กลุ่มและเครือข่ายกิจกรรม

บทที่ ๑๑ ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพในการปกป้องคลองอู่ตะเภา

สำหรับบทที่ ๘ จะนำเสนอให้เห็นถึงศักยภาพของสื่อพื้นบ้านอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามการจะประเมินแต่เพียงศักยภาพของสื่อพื้นบ้านล้วน ๆ ก็ จะทำให้ข้อมูลที่สำคัญที่ได้จากการวิจัยบางส่วนไม่ถูกนำมาใช้อย่างครบถ้วน ในบทนี้จึงจะประเมินศักยภาพของเครื่องมือสื่อสารแบบพื้นบ้าน หรือภูมิปัญญาการสื่อสารต่าง ๆ รวมทั้งสื่อประเพณีพิธีกรรมไว้พร้อมกัน โดยนำเสนอเนื้อหาเรียงลำดับดังนี้

๑. การใช้สื่อพื้นบ้านของชุมชนในพื้นที่วิจัย

๒. สื่อพื้นบ้านที่ปรากฏอยู่ในชุมชนริมฝั่งคลองอู่ตะเภา

๒.๑ ข้อมูลโดยสรุปของสื่อพื้นบ้าน

๒.๒ ผลการประเมินศักยภาพสื่อพื้นบ้านที่ปรากฏในพื้นที่วิจัย

๓. ภูมิปัญญาและเครื่องมือสื่อสารในชุมชนริมฝั่งคลองอู่ตะเภา

๓.๑ ข้อมูลโดยสรุปของภูมิปัญญาและเครื่องมือสื่อสาร

๓.๒ ผลการประเมินศักยภาพภูมิปัญญาและเครื่องมือสื่อสาร

๑.การใช้สื่อพื้นบ้านของชุมชนในพื้นที่วิจัย

บ้านหัวถนน

สื่อพื้นบ้านไม่เป็นที่นิยมในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านจะเปิดรับสื่อจากส่วนกลาง จะมีการใช้สื่อพื้นบ้านก็เพียงการรับโนราโรงครูมาแสดงแก่บ้าน เนื้อเรื่องที่ใช้ในการรำโนราโรงครูจะคล้ายคลึงกับนิยายพื้นบ้านเรื่องพระสุธนกับนางมโนราห์ มีทั้งบทร้องและรำ นอกจากนั้นจะเป็นการร้องอวยพรเจ้าภาพ ขอบคุณเจ้าภาพ และขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง เนื้อเรื่องที่แสดงสำหรับโนราโรงครูไม่นิยมเปลี่ยนแปลง เพราะถือเป็นแบบฉบับของโนราโบราณ

งานประเพณีในชุมชนที่ยังคงถือปฏิบัติในปัจจุบัน อาทิ ทำบุญตักบาตรวันขึ้นปีใหม่ สงกรานต์ บุญเดือนสิบ ลากพระ และประเพณีที่แตกต่างจากชุมชนอื่นคือประเพณีไหว้ทวดหลักเมือง หรือเสาหลักเมือง เพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง จึงมักมีการบนบาน สักการบูชาอยู่เสมอๆ ในวันพฤหัสบดีแรกของเดือน ๖ โดยจะจัดเป็นงานสมโภชทวดหลักเมืองเป็นเวลา ๑ วัน มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา รดน้ำคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านและมีมหรสพรื่นเริงต่างๆ

บ้านระตะ

ประเพณี พิธีกรรมต่างๆในชุมชนมักจะเกี่ยวข้องกับศาสนา อาชีพ ความเชื่อ ประเพณี ที่ยังปรากฏอยู่ในชุมชน อาทิ ประเพณีทำบุญเดือนสิบ เป็นประเพณีที่ญาติพี่น้องจะมารวมกันเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว โดยมีความเชื่อว่าเป็นวันแรม ๑ ค่ำ เดือนสิบ ยมบาลจะปล่อยวิญญาณกลับมาหาญาติในโลกมนุษย์ จะมีการทำบุญที่เรียกว่า “รับเปรต” เมื่อถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนสิบ เชื่อว่าเป็นวันที่ยมบาลจะเรียกวิญญาณกลับ ชาวบ้านจะมีการทำบุญอีกครั้งเรียกว่า “ส่งเปรต” ในงานจะชาวบ้านจะทำขนมต่างๆ เช่น ต้มสามมุม ขนมลา ขนมเจาะหู ข้าวตอก ขนมเทียน นำไปทำบุญที่วัด และช่วงที่ถือว่าสนุกสนานคือ “ชิงเปรต” โดยทางวัดจะนำต้นหมากสูงประมาณ ๖ เมตร ตัดแต่งกิ่งออกจนเรียบทำเป็นเสา ลงน้ำมันให้ลื่น แล้วนำขนมสิ่งของต่างๆไปวางไว้บนหูลา (ศาลา) ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเสา เมื่อเสร็จพิธีทางสงฆ์จึงเริ่มให้ชิงเปรต ชายหนุ่มฉกรรจ์ในหมู่บ้านจะพยายามปายปีนเสาลื่นนั้นขึ้นไปหยิบของลงมา เป็นที่สนุกสนานของผู้ไปร่วมงานที่ส่งเสียงเชียร์อยู่ด้านล่าง

นอกจากประเพณีทำบุญเดือนสิบแล้ว กิจกรรมที่จัดขึ้นทุกปีคือการแห่เทียนพรรษาโดยมีชาวบ้านและโรงเรียนร่วมมือกันจัด โดยนำเทียนพรรษามาตกแต่งสวยงามพร้อมเครื่องอัฐบริวาร จัดเป็นขบวนแห่นำเทียนพรรษาไปถวายที่วัด ส่วนประเพณีลากพระจะจัดในเดือน ๑๑ ของทุกปีในวันออกพรรษา ชาวบ้านในชุมชนจะไปร่วมกันจัดแต่งเรือพระที่วัดเพื่อนำไปร่วมขบวนกับของชุมชนอื่น

และด้วยเหตุที่ชาวบ้านระตะส่วนหนึ่งมีเชื้อสายจีน ดังนั้นพิธีกรรมตามอย่างของจีนจึงปรากฏให้เห็นทั่วไปในชุมชน ได้แก่ เทศกาลตรุษจีน จัดขึ้นประมาณเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ลูกหลานที่อยู่ห่างไกลก็มักจะกลับมาบ้านเพื่อร่วมฉลองเทศกาลตรุษจีน ซึ่งชาวไทยเชื้อสายจีนถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่โดยจะจัดติดต่อกัน ๓ วัน ได้แก่วันไหว้ วันกิน และวันเที่ยว นอกจากนี้คือประเพณีจัดงานเซ็งเม้ง ราวเดือนพฤษภาคมของทุกปี เป็นการแสดงความคารวะและรำลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว โดยลูกหลานจะเดินทางมาทำบุญคารวะยังสถานที่ฝังศพของบรรพบุรุษ มีการจัดอาหารของไหว้ ทำความสะอาดหลุมฝังศพ เผาเครื่องเซ่นไหว้กระดาดเงิน กระดาดทอง จุดประทัดตามประเพณี และที่ยังปรากฏให้เห็นอีกประเพณีคือ วันไหว้พระจันทร์ ในราวเดือน ๑๐ ที่ชาวจีนเชื่อว่าวันไหว้พระจันทร์นี้ถือเป็นวันกฐาติจีน เพราะมีเรื่องเล่าสืบทอดกันว่าเมื่อจีนตกอยู่ภายใต้การปกครองของผู้รุกรานซึ่ง กัดขีและจะคอยสอดส่องจับตาคคนที่จะแข็งข้อ ชาวจีนที่ต้องการกู้ชาติได้ออกอุบายทำขนมไหว้พระจันทร์แล้วซ่อนกระดาดชนิดหมายให้ทุกบ้านลูกฮื้อขึ้นต่อต้านผู้รุกราน ทหารฝ่ายตรงข้ามไม่สงสัยเพราะคิดว่าเป็นประเพณีการทำขนมเพื่อกราบไหว้พระจันทร์จริงๆ จึงพ่ายแพ้แก่ชาวจีนในครั้งนั้น

บ้านแม่น้ำ

ปัจจุบันอิทธิพลของอารยธรรมสมัยใหม่ได้ลบเลือนวัฒนธรรมเก่าๆไปบางส่วน งานประเพณีที่ยังถือปฏิบัติในชุมชนได้แก่ การเล่นสงกรานต์ งานจัดงานลอยกระทง ซึ่งจะจัดเป็นงานใหญ่มีทั้งการประกวดกระทง ประกวดร้องเพลงไทยลูกทุ่ง และที่ขาดไม่ได้คือประกวดเทพีนพมาศ สีสันบ้านไม่ได้รับความนิยมจากคนในชุมชน เพราะมีสิ่งบันเทิงอื่นมากมาย สีสันบ้านที่ยังมีแสดงในชุมชนคือ โนราโรงครู ซึ่งจะรับมาแสดง ๔ ปีต่อครั้งเช่นเดียวกับบ้านระตะ

บ้านคลองรำ

สีสันทันมีบทบาทในชุมชนน้อยมาก แต่เดิมนาน ๕๐ ปีก่อน จะมีการแสดงหนังตะลุง โนราโดยคนในท้องถิ่นบ้าง เช่นหนังตะลุงเอี่ยมซึ่งปัจจุบันเลิกเล่นแล้วเพราะอายุมาก และโนราซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว การแสดงสีสันทันโดยคนในชุมชนเองเลิกไปหมดแล้วเพราะไม่มีผู้สืบทอด บ้านคลองร่ายังบริโภคนสีสันทันอยู่บ้างคือโนราโรงครู โดยรับมาแสดงแก่นบนเท่านั้น งานประเพณี งานแต่ง หรืองานประจำปีอื่นๆ ของหมู่บ้านนิยมจ้างวงดนตรี หรือเปิดคาราโอเกะให้ความบันเทิงแก่ผู้ร่วมงานแทน งานประเพณีที่ชาวบ้านคลองรำพยายามจัดขึ้นมาเป็นงานประจำปีคือ วันผู้สูงอายุ ซึ่งจะจัดขึ้นทุกวันที่ ๑๕ เมษายน จัดติดต่อกันมาเป็นปีที่ ๕ แล้วเพื่อรำลึกบุญคุณผู้สูงอายุ และเพื่อให้ลูกหลานที่อยู่ไกลได้กลับมาเยี่ยมบ้านพร้อมหน้าพร้อมตากัน

บ้านท่าโพธิ์

ประเพณีและสีสันทันในบ้านท่าโพธิ์จะแตกต่างจากประเพณีและสีสันทันที่ปรากฏในชุมชนอื่นรอบคลองอู่ตะเภา ซึ่งเชื่อว่ามีอิทธิพลจากศาสนา พิธีกรรมที่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญในชุมชนคือพิธีสวดเด็กผู้

ชาย โดยก่อนวันงานก็จะมีการตีโพนซึ่งเป็นคณะโพนในหมู่บ้าน เมื่อถึงวันงานจะมีการแสดงพื้นบ้านเรียกว่า ลิเกลาฮู เป็นการแสดงพื้นบ้านที่มีมานานราว ๖๐ ปี เป็นการแสดงทั้งร้องและรำ ตามประวัติเล่าต่อกันว่าแพร่หลายมาจากตำบลหัวเขาแดง จังหวัดสงขลา ในอดีตจะใช้เล่นกันมากในงานแต่งงาน บทร้องจะเป็นการหยอกล้อเกี้ยวพาราสี ปัจจุบันขยายการเล่นกว้างขึ้นโดยเล่นในงานพิธีต่างๆ โดยเล่นเป็นเพื่อนงานคือเล่นไปเรื่อยๆ ทั้งคืน บทร้องจะเพิ่มเติมเรื่องปัญหาชุมชน คุณธรรมที่ควรประพฤติปฏิบัติ ปัจจุบันในบ้านท่าโพธิ์มีคณะลิเกลาฮูเหลืออยู่เพียงคณะเดียวเดินสายเล่นตามงานต่างๆมีประมาณ ๘-๑๐ คน และยังไม่มีคนรุ่นใหม่ที่จะสืบทอดการแสดงพื้นบ้านชนิดนี้อีกจริงจัง

บ้านม่วงก้อง

บ้านม่วงก้องมิได้เป็นชุมชนที่เป็นต้นกำเนิดสื่พื้นบ้าน เป็นแต่เพียงชุมชนผู้บริโภค ทั้งนี้สื่พื้นบ้านที่ยังคงมีการแสดงในชุมชนก็คือโนราโรงครู ซึ่งเป็นการแสดงโนราเพื่อแก้บน เมื่อเจ้าภาพสำเร็จ สมหวังตามที่ต้องการก็จะรับโนรามารำแก้บน

พิธีกรรมท้องถิ่นที่แตกต่างจากชุมชนอื่นของที่นี่คือ ประเพณีอัญเชิญเทวดา ซึ่งเป็นประเพณีเก่าแก่ของหมู่บ้านจะจัดขึ้นในวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี โดยมีเจตนาที่จะรวมลูกหลานให้กลับบ้าน และเพื่อขอพรจากเทวดาสั่งศักดิ์สิทธิ์ให้มีความสุข ปราศจากโรคภัย ทำการเกษตรได้ผล พิธีอัญเชิญเทวดาจะจัดในเวลา ๑ ทุ่มของวันพิธี โดยชาวบ้านจะช่วยกันทำแคร่ไม้ไผ่ไปวางกลางลาน แล้วแต่ละบ้านก็หุงข้าวเหนียวดำนำไปตักวางบนลานนั้น เป็นการตั้งเครื่องสำหรับสำหรับเทวดา แล้วแต่ละคนก็จะอธิษฐานในสิ่งที่ต้องการ บางคนก็จะตัดเล็บ ตัดผมวางไว้ข้างๆแคร่นั้นด้วย นับว่าเป็นการขอให้เคราะห์กรรม สิ่งไม่ดีออกจากชีวิต คล้ายๆกับประเพณีลอยกระทงที่มีตัดเล็บ ตัดผมใส่ลงในกระทง

บ้านชายคลอง

สื่พื้นบ้านไม่ค่อยได้รับความนิยมจากชุมชนในปัจจุบัน เพราะเป็นสื่ที่มีราคาแพงเมื่อเทียบกับสื่สมัยใหม่ เช่นวงดนตรีลูกทุ่ง โดยหากจะรับโนราหรือหนังตะลุงมาแสดง อย่างน้อยที่สุดจะต้องเสียค่าใช้จ่าย ๑๐,๐๐๐ บาทและอาจจะสูงเป็น ๒๐,๐๐๐ บาทหรือมากกว่านั้นสำหรับคณะที่มีชื่อเสียงมากๆ ขณะที่การว่าจ้างวงดนตรีลูกทุ่งใช้เงินเพียง ๖,๐๐๐-๗,๐๐๐ บาท ก็สามารถว่าจ้างมาแสดงได้แล้ว นอกจากนี้สื่พื้นบ้านยังมีคนสนใจดูในวงจำกัด คือมีเพียงผู้สูงอายุเท่านั้นที่สนใจ ในขณะที่หนุ่มสาวหรือวัยรุ่นไม่สนใจและไม่เข้าใจเนื้อหาการแสดงอีกด้วย การรับสื่พื้นบ้านเข้ามาแสดงในชุมชนจึงรับมาเฉพาะแสดงในงานใหญ่ๆ ประจำปี ที่ยังมีหลงเหลือแสดงกันบ้างคือโนราโรงครู ซึ่งเป็นการแสดงโนราแบบโบราณ แสดงเพื่อแก้บนเท่านั้น

บ้านชายคลองมีงานประเพณีที่พอจะเป็นที่รู้จักคือ ประเพณีแข่งเรือ ประเพณีนี้ไม่ใช่ประเพณีเก่าแก่ดั้งเดิมของหมู่บ้าน แต่ทางสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของหมู่บ้านได้คิดจัดให้มีขึ้น โดยจัดติดต่อกันมา ๕-๖ ปีโดยนอกจากจะมีชาวบ้านในชุมชนเข้าร่วมการแข่งขันแล้ว ยังมีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนเรือจากต่างชุมชนเข้ามาร่วมแข่งขันด้วย โดยจะจัดการแข่งขันในช่วงสงกรานต์

ในอดีตชาวบ้านชายคลองผูกพันและใช้ประโยชน์จากคลองอยู่ระมาณมาก เป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ทำการเกษตร และเลี้ยงสัตว์ เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับชุมชนภายนอก การใช้ประโยชน์จากคลองในฐานะเป็นเส้นทางคมนาคมเริ่มลดลงเมื่อมีการตัดถนนผ่านชุมชนทำให้ชาวบ้านหันไปใช้ถนนแทน แต่ยังคงใช้น้ำในคลองอย่างต่อเนื่อง มาในระยะ ๑๐-๑๕ ปีที่ผ่านมาน้ำในคลองอยู่ระมาณเริ่มเสียไม่สามารถนำมาใช้อาบ หรือดื่มกินได้อีก ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นเช่นนั้นเพราะโรงงานน้ำยางพาราที่ตั้งอยู่ในเขตต้นน้ำปล่อยน้ำเสียลงคลอง ปัจจุบันน้ำใช้ในครัวเรือนเป็นน้ำจากระบบประปา

บ้านบางหัก

เมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อนในชุมชนบางหักมีการแสดงหนังตะลุง แต่หมดไปเพราะขาดคนที่จะสืบทอด ปัจจุบันแทบจะไม่มีมีการบริโภคสื่อพื้นบ้าน เพราะชาวบ้านในชุมชนบางหักสามารถหาความบันเทิงในรูปแบบอื่นได้ง่ายกว่าและเป็นชุมชนที่ติดเมืองหาดใหญ่ ซึ่งมีทั้งโรงภาพยนตร์ และห้างสรรพสินค้าหลายแห่ง สื่อเพื่อการบันเทิงที่กำลังได้รับความนิยมมากที่สุดในขณะนี้คือ ร้านคาราโอเกะที่ตั้งอยู่เรียงรายถนนในชุมชนซึ่งเชื่อมต่อกับเขตเมืองหาดใหญ่

บ้านท่าช้าง

ในปัจจุบันสื่อพื้นบ้านในชุมชนท่าช้างลดบทบาทลงเพราะมีสื่อทันสมัยอื่นๆเข้าแทนที่ สื่อพื้นบ้านที่ยังมีเผยแพร่ในชุมชนอยู่บ้างได้แก่ หนังตะลุง ซึ่งจะเล่นในงานบุญ งานประจำปีต่างๆ เนื้อหาดัดแปลงให้เข้ากับยุคสมัย การแสดงโนราห์ยังคงเหลืออยู่บ้างแต่ผู้ดูส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุ คนหนุ่มสาวไม่ค่อยสนใจดู ปีหนึ่งๆ อาจมีการแสดงเพียง ๑-๒ ครั้งและส่วนใหญ่เป็นการจ้างโนราห์มาเล่นเพื่อแก้บน

บ้านบางกล้า

สื่อพื้นบ้านที่มีการนำมาแสดงในชุมชนเมื่อหลายสิบปีก่อนคือ หนังตะลุง ส่วนใหญ่ก่อนการแสดงนายหนังซึ่งเป็นคนต่างถิ่นจะพยายามทำความรู้จักกับชาวบ้านในพื้นที่ก่อนการแสดง เพื่อที่จะสอดแทรกมุขตลก การหยอกเย้าให้การแสดงออกรสชาติมากยิ่งขึ้น ปัจจุบันการแสดงหนังตะลุงได้รับความนิยมน้อย เพราะถือว่าเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีราคาแพง การรับหนังตะลุงเข้ามาเล่นแต่ละครั้งจะต้องเสียค่าใช้จ่ายขั้นต่ำสุดประมาณ

๑๐,๐๐๐ บาทสำหรับคณะเล็กๆ ถ้าเป็นคณะใหญ่และมีชื่อเสียงก็จะมีอัตราค่าจ้างสูงถึง ๒๐,๐๐๐-๓๐,๐๐๐ บาท ความนิยมจึงลดน้อยลง การแสดงหนังตะลุงในชุมชนจะปรากฏเฉพาะงานวัด งานทอดกฐินที่มีชาวบ้านไปรวมตัวกันมากๆ แล้วทางวัดจัดขึ้นเพื่อให้คนได้ชม แต่ก็ได้รับความสนใจน้อยลงมีเพียงคนเฒ่าคนแก่ที่ยังชมชอบการแสดงหนังตะลุงอยู่ ขณะที่คนหนุ่มสาว หรือเด็กๆ จะชอบวงดนตรีลูกทุ่งมากกว่า งานแต่งงาน งานบุญตามบ้านในปัจจุบันจึงนิยมว่าจ้างวงดนตรีลูกทุ่งมาเล่น ซึ่งสร้างความครื้นเครงได้มากและราคาไม่แพง คือประมาณ ๖,๐๐๐-๗,๐๐๐ บาทก็สามารถว่าจ้างมาได้ และคนที่มาร่วมงานยังสามารถขึ้นไปร้องเพลงบนเวทีที่มีส่วนร่วมกับงานเป็นที่สนุกสนาน

สี่พื้นบ้านที่ยังคงมีชื่อเสียงของชุมชนบางลำคือ โนรา และศิลปินพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงในการแสดงโนรา คือ โนราจวบ ชื่อจริงคือ นายจวบ พันธุ์ศิริ จะรับแสดงโนราโรงครู ซึ่งเป็นการแสดงโนราแบบโบราณเพื่อแก้บน เมื่อผู้ใดประสบความสำเร็จตามที่บนบานไว้ก็จะว่าจ้างโนราโรงครูมาเล่นเพื่อเป็นการแก้บน โนราโรงครูที่มีชื่อเสียงและผู้คนมักว่าจ้างในแถบนี้คือ โนราจวบ และคณะโนราจากอำเภอลองหอยโข่ง โนราจวบเล่าประวัติกำเนิดของโนราในแถบนี้ให้ฟังว่า มีต้นกำเนิดในจังหวัดพัทลุง โนราคนแรกเป็นผู้หญิงชื่อ แม่ศรีมาลา ต่อมาถูกลูกชายชื่อ ขุนสัทธา แม่ศรีมาลาได้ถ่ายทอดวิชาโนราให้แก่ลูกชาย และให้ชื่อในการแสดงว่า สัทธาน้อย ซึ่งถือเป็นโนราชายคนแรก คนที่แสดงโนราทุกคนจะต้องมีความเชื่อเรื่อง “ครูหมอโนรา” หากใครลบหลู่เชื่อกันว่า จะต้องมียันเป็นไปในทางร้าย เช่น ไม่สบาย เพื่อ ทำกิริยาอาการแปลกไปกว่าปกติ ซึ่งจะต้องแก้ด้วยการขอขมาลาโทษครูหมอโนรา สำหรับคนแสดงโนราย่างโนราจวบจะมีการตั้งสำรับแก้บนครูหมอในเดือน ๖ ของทุกปี โดยปกติคณะโนราจะเป็นเครือญาติกัน โดยมีความเชื่อว่าการเป็นโนราโรงครูนั้นจะต้องสืบทอดกันภายในครอบครัว เป็นข้อบังคับของตระกูลโนราว่าลูกหลานจะต้องสืบทอด มิเช่นนั้นพ่อแม่ที่เป็นโนราจะไม่สามารถตายอย่างสงบตามอายุขัยที่ควรจะเป็นและต้องมีชีวิตอยู่อย่างทรมาน

บ้านท่าเมรุ

บ้านท่าเมรุเป็นชุมชนที่ยังคงมีการสืบทอดประเพณี และสี่พื้นบ้านไว้มากที่สุดชุมชนหนึ่ง สาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้สามารถรักษาประเพณีต่างๆไว้ได้เป็นเพราะ ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันมีความเป็นศิลปินพื้นบ้านสูง สามารถแต่งเพลงเรือ แสดงหนังตะลุงได้เป็นที่ยอมรับ

สี่พื้นบ้านที่ถือว่าโดดเด่นและมีชื่อเสียงของบ้านท่าเมรุคือ เพลงเรือ ในอดีตเพลงเรือเป็นการร้องเพลงหยอกล้อ เกี่ยวพาราสักนระหว่างหนุ่มสาว โดยแต่ละฝ่ายจะพายเรือมาเทียบกันแล้วร้องเพลงโต้ตอบสลับกันไปมา การร้องเพลงเรือจัดพร้อมกันกับประเพณีชักพระ ซึ่งเป็นการอัญเชิญพระพุทธรูปลงเรือตกแต่งอย่างสวยงามแล้วล่องไปกับเรือเพื่อให้ชาวบ้านตลอดสองฝั่งคลองได้สักการะ หลังจากทีประเพณีการชักพระทางน้ำ

เปลี่ยนรูปแบบเป็นการลากพระทางบกโดยอัญเชิญพระพุทธรูปประดิษฐานบนรถแทนเมื่อราว ๒๐ ปี เพลงเรือก็พลอยเจียบหายไปด้วย แต่ด้วยเหตุที่ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่ชื่นชอบในประเพณีท้องถิ่นจึงพยายามรักษาเพลงเรือเอาไว้ โดยสนับสนุนให้มีการตั้งกลุ่มเพื่ออนุรักษ์เพลงเรือไว้ ในปัจจุบันจึงมีชาวบ้านที่สามารถร้องเพลงเรือได้และรวมเป็นกลุ่มที่เหนียวแน่นประมาณ ๑๐ คน โดยเป็นกลุ่มหญิงล้วนและกลายเป็นกลุ่มที่มีชื่อเสียงอย่างมาก งานประจำอำเภอ งานประจำปีต่างๆมักจะต้องเชิญทางกลุ่มไปร่วมแสดง แม้แต่ชุมชนอื่นที่ต้องการให้มีการแสดงศิลปะพื้นบ้านก็ต้องติดต่อมาที่บ้านท่าเมรุแห่งนี้ เนื้อหาที่ร้องจะดัดแปลงไปตามสถานการณ์และหัวข้อที่เจ้าภาพจัดงานต้องการ ในปัจจุบันมักจะแสดงในหัวข้อ การป้องกันยาเสพติด การป้องกันโรคเอดส์ เป็นต้น

สื่อพื้นบ้านอีกชนิดที่ถือว่ายังพอจะมีบทบาทในชุมชนคือ หนังตะลุง ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตสื่อพื้นบ้านประเภทนี้ถือว่าได้รับความนิยมมาก เพราะสิ่งบันเทิงอื่นๆในขณะนั้นยังไม่มี แต่เมื่อชาวบ้านเริ่มมีวิทยุ โทรทัศน์ ความต้องการที่จะบริโภคสื่อพื้นบ้านชนิดนี้จึงลดน้อยลง ปัจจุบันมีคนที่สามารถเล่นหนังตะลุงได้ไม่กี่คนและส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยมีงานแสดง ไม่ค่อยมีการว่าจ้าง จะมีก็เพียงผู้ใหญ่บ้านที่สนใจจะอนุรักษ์เอาไว้โดยพยายามจัดแสดงเองภายในหมู่บ้าน แต่เป็นการแสดงแบบประยุกต์ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องเจ้าเมือง การสู้รบ การต่อสู้ชิงบัลลังก์ตาม เนื้อเรื่องที่นิยมแต่ดั้งเดิมของหนังตะลุง แต่จะเป็นการแสดงหนังตะลุงประยุกต์ ซึ่งผู้ใหญเรียกว่า ตะลุงทอล์กโชว์ เนื้อหาที่ใช้แสดงจะขึ้นอยู่กับงานที่แสดง ส่วนใหญ่จะพูดถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การรักษาสิ่งแวดล้อม เรื่องของเด็กเยาวชนในชุมชน และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินของชาวบ้าน โดยผู้ใหญ่จะจัดแสดงเกือบทุกเดือน ขณะนี้กำลังพยายามของบประมาณเพื่อซื้อเครื่องดนตรีและตัวหนังตะลุงไว้เป็นสมบัติของชุมชน อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่านอกจากผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีความสามารถทั้งแต่งเนื้อร้องและแสดงเองได้แล้วยังไม่ปรากฏว่าจะมีใครที่จะสืบทอดการแสดงตะลุงเอาไว้ในชุมชนอย่างจริงจัง

บ้านเกาะน้ำรอบ

ชุมชนเกาะน้ำรอบไม่มีสื่อพื้นบ้านที่แสดงกันเองภายในชุมชน แต่ยังมีลักษณะของชุมชนที่บริโภคสื่อพื้นบ้านอยู่ คือ ในโรงครู ใครบนบานอะไรไว้เมื่อได้ตามประสงค์ก็จะรับโนราโรงครูมาเล่น ถ้ามีจะนั้นจะเกิดอาเพศแก่ผู้บน คณะโนราโรงครูที่ยังรับงานแสดงกับพื้นที่มีชื่อเสียงในแถบนี้คือ คณะจากบ้านปลักคล้า อำเภอคลองหอยโข่ง และโนราจวบ บ้านบางกล่ำ ชื่อจริงคือนายจวบ พันธุ์ศิริ ค่าตอบแทนสำหรับโนราโรงครูจะเรียกว่า ค่าราช ในปัจจุบันตกประมาณ ๑๐,๐๐๐ บาท ต่อการแสดง ๑ ครั้งซึ่งใช้เวลา ๒ วันจึงจะถือว่าครบถ้วน เป็นวันรับ (ผี) กับวันส่ง (ผี) โดยมากจะเล่นกันในวันพุธ กับพฤหัสบดี หากตรงกับวันพระก็จะไม่รับแสดง เพราะถือกันว่าในวันพระซึ่งมีผลให้ตายายโนราไม่เข้าทรง เนื้อร้องประกอบการแสดงจะเป็นการร้องอวยพรให้

เจ้าภาพหรือเจ้าของบ้านร่ำรวย มีลาภยศ สุขภาพดี ประสบความสำเร็จ การแสดงโนราโรงครูจะมีไม่สม่ำเสมอบางปีอาจจะมีเลย หรือบางปีอาจจะมี ๑-๒ งานขึ้นกับว่าคนในชุมชนบนบานอะไรไว้หรือไม่

๒. สื่อพื้นบ้านที่ปรากฏอยู่ในชุมชนริมฝั่งคลองอุตะเกา

๒.๑ ข้อมูลโดยสรุปของสื่อพื้นบ้าน

๒.๑.๑ สื่อสารแสดง

สื่อพื้นบ้านที่ปรากฏอยู่ในชุมชนริมฝั่งคลองอุตะเกาในปัจจุบัน โดยเฉพาะที่เป็นสื่อสารแสดง ซึ่งอาจนำมาปรับใช้กับการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอุตะเกาได้โดยตรง ซึ่งพบว่ามีอยู่ ๔ ชนิด ได้แก่

๑. เพลงเรือ ในอดีตเพลงเรือเป็นการร้องหยอกล้อเกี่ยวพาราสีกันระหว่างหนุ่มสาว การสั่งสอน ศีลธรรม และการตักเตือนสมาชิกชุมชนบางคนในทางอ้อมเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ชุมชนไม่ยอมรับ เป็นต้น

การร้องเพลงเรือจัดขึ้นพร้อมกับประเพณีชักพระในวันออกพรรษา ซึ่งจะอัญเชิญพระพุทธรูปลงเรือที่ตกแต่งไว้อย่างสวยงามแล้วล่องออกไปเป็นขบวนเพื่อให้ชาวบ้านตลอดสองฝั่งคลองได้สักการะหรือเข้าร่วมขบวน โดยขบวนแห่เรือพระจะร้องเพลงตอบโต้กัน อาจเป็นการตอบโต้ระหว่างหนุ่มสาวหรือระหว่างชุมชน ขบวนแห่เรือพระนั้นนอกจากจะล่องไปตามคลองอุตะเกาแล้วก็จะยังมีแบบที่ล่องไปตามทุ่งนาด้วย ขบวนแบบนี้จะอาศัยแรงคนชักลากฟากทุ่งข้าวไปโดยเชื่อว่าผ่านที่นาของใครคนนั้นจะได้บุญและข้าวจะออกงามดี แม้จะถูกเหยียบย่ำโดยขบวนคนและเรือแต่ข้าวจะฟื้นตัวได้เองอย่างอัศจรรย์ ชาวบ้านจึงพยายามยื้อแย่งกันเป็นที่สนุกสนานให้เรือผ่านที่นาของตนเอง ซึ่งก็จะร้องเพลงเรือกันไปด้วย ทั้งขบวนเรือพระในคลองและและในทุ่งนามักจะมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกันคือไปรวมตัวกันที่วัดแหลมโพธิ์ริมทะเลสาบสงขลา ซึ่งเรือจากวัดต่าง ๆ แถบทะเลสาบสงขลาตอนล่างมักมารวมกันในประเพณีชักพระนี้ทุกปี ชาวบ้านเล่าว่ามีเรือมารวมกันแต่ละปีมากกว่า ๑๐๐ ลำ เมื่อมารวมกันแล้วนอกเหนือจากพิธีทางศาสนาจะมีการแข่งเรือ และร้องเพลงเรือกันอย่างสนุกสนาน

ในระยะ ๒๐ ปีที่ผ่านมาการชักพระได้เปลี่ยนมาเป็นการชักพระทางถนนโดยตกแต่งรถเป็นเรือพระ มีคนถือเชือกนำหน้ารถพอเป็นพิธี ในทุ่งนาก็แทบไม่มีการปลูกข้าวอีกแล้ว เพลงเรือจึงพลอยเงียบหายไปด้วย แต่ด้วยเหตุที่ผู้ใหญ่บ้านกล้าย ทิพย์กร แห่งบ้านท่าเมรุ ซึ่งเป็นศิลปินพื้นบ้านที่ห่วยโยสื่อพื้นบ้านเป็นอย่างยิ่งได้พยายามรักษาสื่อพื้นบ้านทุกชนิดเอาไว้รวมทั้งเพลงเรือด้วย จึงจัดตั้งกลุ่มเพลงเรือ

ขึ้นโดยสนับสนุนให้เป็นกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้าน ประกอบกับการสนับสนุนจากทางราชการ ให้มีการนำ เพลงเรือไปใช้ในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ เช่น วรรณคดีปัญหาโรคเอดส์ ปัญหายาเสพติด การรณรงค์ ปราบปลุกน้ำยางลาย เป็นต้น ทำให้เพลงเรอยังพอมีบทบาทอยู่ในชุมชน และมีกลุ่มเพลงเรืออยู่ในชุมชน แถบปลายน้ำคลองอยู่ตะเภาเกือบทุกชุมชน เพียงแต่เพลงเรือในปัจจุบันจะขึ้นไปร้องกันบนเวที และร้อง ตามเนื้อหาที่เจ้าภาพงานกำหนด ไม่ได้ร้องกันในเรือและร้องอย่างอิสระตามแต่ผู้ร้องจะสร้างสรรค์ เหมือนในอดีต

๒.ลิเกลาฮู เป็นการแสดงพื้นบ้านของชุมชนมุสลิมพบเพียงแห่งเดียวที่บ้านท่าโพธิ์ กลุ่มศิลปินที่ เหลืออยู่เป็นกลุ่มที่เคยได้รับความนิยมอย่างมากในอดีตประมาณ ๖๐ ปีมาแล้ว โดยศิลปินกลุ่มนี้เล่าว่า ลิเกลาฮูเข้ามาในชุมชนก่อนรุ่นของพวกตนไม่นานมากนัก คาดว่าแพร่เข้ามาตามลำน้ำคลองอยู่ตะเภา โดยน่าจะมาจากบ้านหัวเขาแดง(ปัจจุบันอยู่ในเขต อ.สิงหนคร จ.สงขลา) ซึ่งเป็นเมืองเก่าของสงขลา และมีเจ้าเมืองเป็นมุสลิม ในอดีตมักใช้แสดงในงานแต่งงาน บทร้องมีทั้งหยอกเย้าเกี่ยวพาราดีและ แทรกการสั่งสอนปลูกฝังศีลธรรมไปด้วย วิธีการเล่นใช้การล้อมวงนั่งบนพื้น ปัจจุบันเนื้อหาบทร้องจะ คล้ายกับเพลงเรือคือแล้วแต่เจ้าภาพกำหนด หรือตามลักษณะงาน เช่น ต่อต้านยาเสพติด วรรณคดีเลือก ตั้ง วรรณคดีสุขภาพ เป็นต้น และจะเล่นกันบนเวที แกนนำบ้านท่าโพธิ์พยายามให้มีการสืบทอด การละเล่นชนิดนี้เอาไว้ต่อไปโดยนำกลุ่มเยาวชนมาฝึกหัด ซึ่งประสบความสำเร็จพอสมควร

๓.โนราโรงครู โนราโรงครูเป็นโนราเก่าแก่ถือเป็นต้นแบบของโนรา โนราโรงครูใช้เพื่อการแก้บน กล่าวคือเมื่อใครบนบานอะไรไว้ให้สำเร็จตามที่ตนประสงค์ เมื่อได้ตามประสงค์แล้วต้องรับโนรามา แสดง ไม่เช่นนั้นจะเกิดอาเพศเจ็บป่วยแก่ตนหรือผู้ใกล้ชิด เรียกกันว่าการ “ถูกครุหมอนโนรา” อีกจุด ประสงค์ คือ เล่นบูชาบรรพบุรุษ ใช้สำหรับครอบครัวยที่มีบรรพบุรุษ เป็นโนรา หรือที่เรียกว่า “ตายาย โนรา” หากไม่เล่นจะ “ถูก ครุหมอนโนรา” ลงโทษเอาเช่นกัน แต่โดยส่วนใหญ่การบริโภคโนราโรงครูก็ เพื่อแก้บนนั่นเอง

คณะโนราโรงครูที่มีชื่อเสียงได้แก่ คณะโนราจวบ บ้านบางกล้า หัวหน้าคณะคือนายจวบ พันธุ์ ศิริ การรับโนราโรงครูไปเล่นต้องมีค่าใช้จ่ายให้คณะโนราเรียกว่า “ค่าราช” ปัจจุบันอยู่ที่อัตราประมาณ ๑๐,๐๐๐ บาท ต่อครั้ง ซึ่งใช้เวลาเล่น ๒ วัน แบ่งเป็นวันรับผี และวันส่งผี ส่วนใหญ่เลือกเล่นวันพุธและ วันพฤหัสบดี หากตรงกับวันพระก็จะเว้นหรือเลื่อนออกไป เพราะถือกันว่าในวันพระ ตายายโนราจะไม่ ประทับทรง รูปแบบการแสดงโนราโดยหลักคือการรำรำ ขับร้องและอัญเชิญตายายโนราเข้าประทับ ทรง เนื้อร้องประกอบการแสดงในส่วนที่ไม่ใช่พิธีกรรมจะเป็นการอวยพรเจ้าภาพให้ร่ำรวย มีลาภยศ สุข ภาพดี ไม่มีอาเพศเบียดเบียน เป็นต้น

ปัจจุบันคณะโนราโรงครูอย่างเช่นโนราจวบยังมีบทบาทอื่น คือ เป็นครูพิเศษสอนการรำโนราให้แกเด็กนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากทางราชการเป็นอย่างดี เพราะถือว่าเป็นสื่อพื้นบ้านที่กำลังจะสูญหายไป เนื่องจากไม่มีผู้สืบทอด

๔.หนังตะลุง หนังตะลุงเป็นสื่อพื้นบ้านเก่าแก่ที่ยังคงมีอยู่ แม้ปัจจุบันจะถูกสื่อบันเทิงสมัยใหม่แย่งความนิยมไปมากแล้ว เนื้อหาโดยรวมที่แสดงในหนังตะลุงเป็นเรื่องประเภทที่เรียกว่า จักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นการสู้รบระหว่างธรรมะ และอธรรม ปัจจุบันคณะหนังตะลุงมีน้อย นายหนังตะลุงหลายคนแม้ยังมีชีวิตอยู่แต่ก็เลิกเล่นไปเพราะไม่ได้รับความนิยม ซึ่งนอกจากถูกแย่งความนิยมไปจากสื่อสมัยใหม่แล้วยังมีสาเหตุจากการที่นายหนังตะลุงไม่สามารถปรับตัวให้ทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม นายหนังตะลุงไม่ใช่ผู้รอบรู้โลกกว่าชาวบ้านอีกต่อไป สังเกตได้ว่าคณะหนังตะลุงที่ยังได้รับความนิยม นายหนังมักเป็นผู้มีการศึกษาค่อนข้างสูง ซึ่งสามารถสร้างสรรค์เนื้อหาได้เหมาะกับผู้ชมมากกว่านายหนังที่เป็นชาวบ้านอีกเหตุผลหนึ่งที่ชาวบ้านไม่ค่อยนิยม เพราะค่าการแสดงจะสูงมากตั้งแต่ ๑๐,๐๐๐-๓๐,๐๐๐บาท ต่อคืน การจะรับหนังตะลุงมาแสดงได้จึงต้องเป็นงานใหญ่ เช่นงานทอดกฐิน งานประจำปีของอำเภอ เป็นต้น

ในพื้นที่ปลายน้ำคลองอู่ตะเภาซึ่งในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีหนังตะลุงอยู่มากปัจจุบันไม่พบว่ามียานายหนังตะลุงที่ได้รับความนิยมแต่อย่างใด แต่ก็มีพยายามอนุรักษ์เอาไว้ เช่นที่บ้านท่าเมรุพยายามถ่ายทอดสู่เยาวชน จนสามารถตั้งคณะหนังตะลุงของเยาวชนขึ้นมาได้หนึ่งคณะ และมีการปรับเนื้อหาลดเรื่องราวศีลธรรมแบบโบราณมาสู่ ปัญหาปัจจุบันเช่น สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อมมากขึ้น

๒.๑.๒ สื่อประเพณีพิธีกรรม

นอกจากสื่อพื้นบ้านที่กล่าวถึงข้างต้นแล้วในพื้นที่วิจัยยังมีสื่อพื้นบ้านที่เป็นสื่อประเพณี พิธีกรรมอยู่บ้าง โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อ ได้แก่

๑.ประเพณีไหว้ทวดหลักเมืองบ้านหัวถนน ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง จึงมักมีการบนบาน สักการบูชาอยู่เสมอๆ ในวันพฤหัสบดีแรกของเดือน ๖ โดยจะจัดเป็นงานสมโภชทวดหลักเมืองเป็นเวลา ๑ วัน

๒. ประเพณีอัญเชิญเทวดา บ้านม่วงก้อง เป็นประเพณีเก่าแก่ของหมู่บ้านจะจัดขึ้นในวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี โดยมีเจตนาที่จะรวมลูกหลานให้กลับบ้าน และเพื่อขอพรจากเทวดาส่งศักดิ์สิทธิ์ให้มีความสุข ปราศจากโรคภัย ทำการเกษตรได้

๓. ประเพณีแข่งเรือบ้านชายคลอง ประเพณีนี้ไม่ใช่ประเพณีเก่าแก่ดั้งเดิมของหมู่บ้าน แต่ทางสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของหมู่บ้านได้คิดจัดให้มีขึ้น โดยจัดติดต่อกันมา ๕-๖ ปี โดยจะจัดการแข่งขันในช่วงสงกรานต์

๒.๒ ผลการประเมินศักยภาพสื่อบ้านที่ปรากฏในพื้นที่วิจัย

ในพื้นที่วิจัยทั้ง ๑๒ ชุมชน ซึ่งเรียงรายสองฝั่งคลองอยู่ตะเภาตั้งแต่เขตต้นน้ำ จนถึงเขตปลายน้ำซึ่งเชื่อมต่อกับทะเลสาบสงขลา ปรากฏสื่อบ้าน ๔ ชนิดดังได้กล่าวแล้ว ประกอบด้วย เพลงเรือ ลิเกลาฮู โนราโรงครู และหนังตะลุง สื่อบ้านบางชนิดยังคงอยู่คู่กับชุมชนคลองอยู่ตะเภามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ โนราโรงครู สื่อบ้านบางชนิดเกิดแล้วเลือนหายไป แล้วจึงมีการฟื้นฟูขึ้นใหม่ ได้แก่ ลิเกลาฮู ขณะที่สื่อบ้านอีก ๒ ชนิด ดำรงอยู่คู่ชุมชนคลองอยู่ตะเภามาตลอดตั้งแต่อดีตแต่ได้ปรับเปลี่ยนตัวเองเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสนใจของชุมชนเพื่อให้อยู่รอดได้ ท่ามกลางสื่อสมัยใหม่ที่รุกเข้ามามีในชุมชน

จากการพูดคุย สัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชน ทั้งศิลปินสื่อบ้าน ผู้บริโภคสื่อบ้าน และผู้ฟื้นฟูสื่อบ้าน รวมทั้งผลจากการเข้าร่วมกิจกรรมสื่อบ้านและการวิเคราะห์โดยนักวิจัยทำให้ได้ข้อสรุปและผลการประเมินศักยภาพของสื่อบ้านที่ปรากฏในชุมชนคลองอยู่ตะเภาในสถานการณ์ปัจจุบันดังนี้

เพลงเรือ

จุดแข็ง

เป็นสื่อบ้านเพื่อประกอบพิธีกรรมอย่างชัดเจน คือจัดขึ้นในช่วงประเพณีชักพระในวันออกพรรษา จึงเป็นเสมือนสื่อบ้านที่ต้องปรากฏเคียงคู่กับประเพณีชักพระ เป็นสื่อที่มีความสนุกสนานเนื่องจากการร้องรำทำเพลง ปัจจุบันได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ เมื่อมีงานประจำปีของจังหวัด หรืออำเภอ ก็มักจะเชิญกลุ่มศิลปินเพลงเรือ ซึ่งปัจจุบันเหลืออยู่เพียงแห่งเดียวคือที่บ้านท่าเมรุไปแสดง ทำให้ศิลปินต้องฝึกฝน และมีเวทีให้เผยแพร่สื่อบ้านแขนงนี้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งเพลงเรือกำลังได้รับความนิยมจากโรงเรียนหลายแห่งในแถบนี้ เพราะเป็นสื่อที่หาชมได้ยาก บางโรงเรียนจึงมีโครงการให้นักเรียนมาร่วมเรียนเพลงเรือด้วย

กล่าวได้ว่าเพลงเรือเป็นสื่อบ้านที่เป็นตัวอย่างหนึ่งของการปรับตัว จากเดิม เพลงเรือเป็นการร้องหยอกล้อเกี้ยวพาราสีระหว่างคนหนุ่มสาวระหว่างที่นั่งเรือร่วมในขบวนแห่เรือพระซึ่งจะออกล่องไปตามคลองอยู่ตะเภา ในช่วงระยะประมาณ ๒๐ ปีที่ผ่านมาเรือพระได้เปลี่ยนเส้นทางแห่จาก ทางน้ำ เป็นทางบก เพลงเรือที่เคยลอยเรือร้องเล่นกันก็ปรับบทบาทตนเองมาเป็นเพลงเรือที่ร้องบนฝั่งแทน

จุดอ่อน

ผู้ที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการอนุรักษ์เพลงเรือมีเพียง ผู้ใหญ่กล้วย ทิพย์กร ผู้ใหญ่บ้านท่าเมรุ ซึ่งมีความเป็นศิลปินอยู่เต็มตัว แต่เนื่องจากผู้ใหญ่อายุกว่า ๖๐ ปี แล้ว เรี่ยวแรงก็ถดถอย แต่ยังไม่ปรากฏว่ามีใครที่จะเป็นแนวร่วมเพื่อรับการถ่ายทอด สื่อพื้นบ้านแขนงนี้เอาไว้ กลุ่มที่ร่วมร้องเพลงเรือในปัจจุบัน เกิดขึ้นจากแรงผลักดันของผู้ใหญ่ ซึ่งเป็น ผู้แต่งเพลงให้ ซ้อมขับร้องให้ทั้งหมด โดยที่ผู้ร้องเพลงเรือในปัจจุบันยังไม่มีความสามารถแต่งเนื้อเพลง หรือมีลีลาการร้องที่เทียบเท่าผู้ใหญ่ได้เลย

บทบาทต่อชุมชน

บทบาทของเพลงเรือในชุมชนปัจจุบันคือ การเป็นสื่อพื้นบ้านที่ช่วยสร้างสีสันให้กับกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้น เช่นการร้องเพลงเรือในงานประเพณีชักพระ การร้องเพลงเรือในงานวันต่อต้านยาเสพติด การร้องเพลงเรือร่วมในกิจกรรมรณรงค์ป้องกันการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ สรุปได้ว่าสถานภาพของเพลงเรือใน ชุมชนโดยรอบคลองอู่ตะเภาปัจจุบัน คือ การเป็นสื่อพื้นบ้านที่หาชมได้ยาก ใช้ในการประกอบกิจกรรมเพื่อเพิ่มความน่าสนใจของงานที่จัดขึ้น ใช้ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารได้บ้างแต่มักจะเป็นข่าวสารที่ถูกกำหนดหัวเรื่องไว้แล้วโดยเจ้าของภาพที่เชิญ เช่น กระทรวงสาธารณสุข จัดงานวันรณรงค์ป้องกันการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ ก็จะขอให้กลุ่มศิลปินเพลงเรือ ร้องเพลงเรือที่มีเนื้อหาณรงค์ป้องกันโรคเอดส์

ลีเกลาฮู

จุดแข็ง

เป็นสื่อพื้นบ้านที่มีลักษณะเชื่อมโยงกับศาสนา เพราะเป็นที่ทราบว่าเป็นสื่อพื้นบ้านอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนมุสลิม ปัจจุบันบ้านท่าโพธิ์ ซึ่งเป็นชุมชนมุสลิมได้ร่วมกันอนุรักษ์ไว้ และพยายามถ่ายทอดสู่เด็กเยาวชนรุ่นต่อไป เพราะถือว่าเป็นสมบัติและเป็นเอกลักษณ์ที่สะท้อนความเป็นชุมชนมุสลิมซึ่งจะไม่มีปรากฏการแสดงเช่นนี้ในชุมชนอื่น ปัจจุบันได้มีการตั้งกลุ่มลีเกลาฮูขึ้น โดยมีศูนย์รวมอยู่ที่บ้านท่าโพธิ์โดยเป็นการเชิญศิลปินที่มีความสามารถในการร้องลีเกลาฮูมาร่วมซ้อม และร่วมกันถ่ายทอดให้เยาวชนรุ่นต่อไปเป็นประจำ

จุดอ่อน

เป็นสื่อที่สูญหายไปจากชุมชนนานแล้ว โดยเพิ่งได้รื้อฟื้นกลับมาเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา ช่วงระยะนี้จึงเป็นเสมือนการเริ่มต้น การตั้งต้นที่จะรวบรวมฟื้นฟู ผลิตาสู่ให้กลับมาสู่ความสนใจ และความนิยมของชุมชนอีกครั้ง รวมทั้งเป็นช่วงระยะแห่งการหาแนวร่วมและผู้สืบทอด จึงเป็นเรื่องค่อนข้างยากที่สรุปว่า อนาคตของผลิตาสู่จะยืนหยัดมั่นคงยาวนานเพียงใด

บทบาทต่อชุมชน

บทบาทของผลิตาสู่ในปัจจุบัน คือการเป็นสื่อพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน หากชมได้ยาก เนื้อหาในบทร้องของผลิตาสู่ ก็ปรับเปลี่ยนไปจากเดิมที่มักจะแสดงกันในงานแต่งงาน บทร้องมักจะเป็นการเกี่ยวพาราสีหรือสั่งสอนศีลธรรม มาสู่การแสดงตามความต้องการของเจ้าภาพงาน คล้ายๆกับเพลงเรือ ที่จะต้องแต่งเนื้อร้อง หรือเนื้อเพลงให้สอดคล้องกับงานที่เจ้าภาพแต่ละเจ้าเชิญมา

โนราโรงครู

จุดแข็ง

โนราโรงครูถือเป็นโนราเก่าแก่ เป็นต้นกำเนิดโนรา ความผูกพันที่ฝังรากลึกในชุมชน คลองอยู่ตะเภาก็มีมาช้านาน และการแสดงโนราโรงครูยังถูกนำไปผูกติดกับความเชื่อที่ไม่อาจละเว้นได้ จึงทำให้โนราโรงครูยังมีปรากฏให้เห็นในหลายชุมชนแม้จะไม่บ่อยครั้งนัก ชาวบ้านในแถบภาคใต้หลายจังหวัด รวมทั้งในชุมชนโดยรอบคลองอยู่ตะเภาก็มีความเชื่อเกี่ยวกับโนราโรงครูกล่าวคือ เมื่อบนบานศาลกล่าวอะไรไว้แล้วได้ตามประสงค์นั้นจะต้องรับโนราโรงครูมาแสดงเป็นการแก้บน มิฉะนั้นจะเกิดอาเพศเหตุร้ายแก่ผู้บน หรือที่เรียกกันว่า “ถูกครูหมอโนรา” ดังนั้นเมื่อความเชื่อในเรื่องการบนบานศาลกล่าวยังคงมีอยู่ในชุมชน ก็เชื่อได้ว่าโนราโรงครูก็ยังคงมีคู่ชุมชนต่อไป นอกจากนี้ชาวบ้านแถบนี้ยังมีความเชื่ออีกว่าสามารถใช้การแสดงโนราโรงครูเป็นการบูชาบรรพบุรุษ กล่าวคือ หากครอบครัวใดมีบรรพบุรุษเป็นโนรา หรือที่เรียกว่า “ตายายโนรา” ลูกหลานก็จำเป็นต้องรับโนราโรงครูมาเล่นบูชาบรรพบุรุษด้วย หากไม่กระทำเช่นนี้ก็จะ “ถูกครูหมอโนรา” ลงโทษเอาเช่นกัน

นอกจากนี้ยังมีความพยายามของชุมชนที่ต้องการจะอนุรักษ์สื่อนี้เอาไว้ เช่นโนราจวบ นอกจากแสดงโนราแล้ว ยังมีบทบาทในการเป็นครูพิเศษสอนการรำโนราให้แก่เด็กนักเรียนตามโรงเรียนต่างๆด้วย

จุดอ่อน ปัจจุบันผู้ที่สามารถแสดงโนราได้มีไม่มาก คณะโนราที่มีชื่อเสียงในแถบนี้ได้แก่ คณะโนราจวบ บ้านบางกล่ำ หัวหน้าคณะคือนายจวบ พันธุ์ศิริ หลายคณะเลิกแสดงไปเนื่องจากหัวหน้าคณะแก่ชรา และงานแสดงมีลดน้อยลงจากอดีต การรับโนราไปแสดงจึงเหลือเพียงรับเพื่อการแสดงแก้บน จากเดิมที่รับไปแสดงโชรด์้วย นอกจากนี้การรับโนรามาสงแสดงมีค่าใช้จ่ายสูงซึ่งเรียกว่า “ค่าราช” อัตราในปัจจุบันไม่ต่ำกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท ดังนั้นเจ้าภาพหลายงานจึงไม่กล้าผู้ราคา รวมทั้งผู้ที่ติดตามชมโนราก็มีน้อยลง คงเหลือเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้น ขณะที่เด็กวัยรุ่น หรือคนหนุ่มสาวบอกว่าดูการแสดงแล้วไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจ และไม่สนุกเหมือนฟังเพลงจากวงดนตรี และการรับวงดนตรีมาแสดงก็มีค่าใช้จ่ายต่ำกว่า คือตกประมาณ ๖,๐๐๐ บาทต่อคืน

บทบาทต่อชุมชน บทบาทของโนราโรงครูที่มีต่อชุมชนในปัจจุบันจึงจำกัดบทบาทไว้ในฐานะสื่อพื้นบ้านเพื่อประกอบพิธีกรรม บางชุมชนรับโนรามาสงแสดงปีละ ๑ ครั้ง ขณะที่บางชุมชน ๓ - ๔ ปี จึงจะรับมาแสดงซักครั้ง โนราโรงครูมิได้เป็นสื่อพื้นบ้านที่อยู่ในฐานะสื่อเพื่อการให้ข้อมูลความรู้ข่าวสาร หรือเพื่อการแจ้งเหตุแก่ชุมชนดังที่สื่อพื้นบ้านหลายชนิดทำหน้าที่นี้ในชุมชน

หนังตะลุง

จุดแข็ง เป็นสื่อพื้นบ้านที่ยังคงมีผู้สืบทอดมากกว่าสื่อพื้นบ้านอื่นๆที่กล่าวถึงข้างต้น ในพื้นที่ชุมชนรอบคลองอู่ตะเภามีผู้ที่แสดงหนังตะลุงหรือที่เรียกว่า “นายหนัง” หลายคน แม้จะไม่มีชื่อเสียงโด่งดังมากนัก วาระโอกาสที่หนังตะลุงจะได้ออกแสดงมีบ่อยครั้งกว่าสื่ออื่น เนื่องจากยังมีผู้ติดตามชมอยู่จำนวนหนึ่ง สาเหตุที่หนังตะลุงยังพอจะรักษากลุ่มผู้ชมได้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการแสดงหนังตะลุงจะมีการผูกเนื้อเรื่อง มีตัวพระ มีตัวนาง มีการสู้รบ มีเหตุการณ์มีเรื่องราวชวนให้ติดตาม โดยเนื้อเรื่องส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องทำนองที่เรียกว่า จักรๆ วงศ์ๆ โดยนายหนังที่มีความสามารถจะสอดแทรกข่าวสารบ้านเมือง ล้อเลียน เสียดสีบุคคลที่มีชื่อเสียงสร้างความตลกขบขันให้กับผู้ชมได้

ขณะที่บ้านท่าเมรุก็มีความพยายามที่จะถ่ายทอดการแสดงหนังตะลุงไปยังเยาวชนรุ่นใหม่ โดยการนำเด็กนักเรียนมารวมกลุ่มหัดเล่นหนังตะลุง โดยผู้ใหญ่กล้วย เป็นผู้ฝึกให้ จนปัจจุบันสามารถตั้งคณะหนังตะลุง

ของเยาวชนขึ้นมาได้หนึ่งคณะ และมีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาที่แสดงจากเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ มาเป็นเรื่องที่ใกล้ตัว และเป็นจริงเป็นจังมากขึ้น เช่น ปัญหาการเมือง ปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม

จุดอ่อน แม้จะว่าเป็นแล้ว หนังสืตละดูจะเป็นสื่อที่ยังได้รับความนิยม และดูจะยังมีอนาคตเมื่อเทียบกับสื่อพื้นบ้านอื่นๆ ในแถบนี้ เนื่องจากยังมีผู้สืบทอดจำนวนหนึ่ง อย่างไรก็ตาม จำนวนผู้ที่ติดตามชมหนังสืตละดูก็มีแนวโน้มลดน้อยถอยลง เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจดูหนังสืตละดู เพราะเห็นว่าการแสดงยืดเยื้อ ไม่ทันใจ เมื่อเทียบกับสื่อสมัยใหม่อื่นๆ จุดอ่อนอีกประการของหนังสืตละดูคือมีค่าใช้จ่ายสูงในการรับหนังสืตละดูมาแสดง โดยปัจจุบันอยู่ที่ ๑๐,๐๐๐ – ๓๐,๐๐๐ บาท ขึ้นกับชื่อเสียงของนายหนัง ดังนั้นการรับหนังสืตละดูมาแสดงแต่ละครั้งจึงต้องเป็นงานใหญ่จริงๆ ที่เจ้าภาพมีงบประมาณมากพอ การรับหนังสืตละดูมาแสดงจึงถูกจำกัดเฉพาะงานใหญ่ๆ เท่านั้น บางชุมชนจึงไม่มีโอกาสได้ดูการแสดงหนังสืตละดูในชุมชนของตนเองเลย

บทบาทต่อชุมชน ในปัจจุบันหนังสืตละดูทำหน้าที่เป็นสื่อเพื่อความบันเทิงชนิดหนึ่งให้แก่ชุมชน นายหนังตละดูเป็นผู้สร้างความบันเทิงมากกว่าเป็นผู้ถ่ายทอดข้อมูล หรือผู้ที่มีความรู้สูงกว่าคนดูเหมือนเช่นในอดีต

จากผลการศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพของสื่อพื้นบ้านโดยเฉพาะที่เป็นสื่อการแสดงนั้น พบว่า สื่อพื้นบ้านที่ปรากฏในชุมชนคลองอู่ตะเภาอยู่ในภาวะที่ต้องการการเหลียวแล และดูได้จากคนในชุมชน สื่อพื้นบ้านมีภาพลักษณ์ของการเป็นสื่อคร่ำครึ ไม่มีชีวิตเมื่อเปรียบเทียบกับสื่อสมัยใหม่ สื่อพื้นบ้านยังเป็นสื่อที่มีราคาสูงขณะที่มีผู้ชมน้อยผกผันกัน อย่างไรก็ตามในช่วงนี้พบว่า สื่อบางชนิดเช่น ลิเกลาฮู เพลงเรือ กำลังได้รับการรื้อฟื้นและอนุรักษ์ สิ่งที่น่าติดตามต่อไปคือจะมีความต่อเนื่องมากมายน้อยเพียง ปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดเจนอีกประการหนึ่งของสื่อพื้นบ้านคือ สื่อพื้นบ้านมีความพยายามที่จะปรับตัวเพื่อความอยู่รอด เช่นหนังสืตละดูบางแห่งก็ได้ใช้ตัวหนังที่แกะจากหนังวัวมาเชิดแสดงหน้าไฟ แต่ใช้คนเป็นผู้แสดงแทนเรียกว่า "หนังคน" บทพูดมีลีลันมีชีวิตชีวามากขึ้น ไม่ยึดติดกับรูปแบบเดิมๆ จนกลายเป็นหนังสืตละดูที่เรียกว่า ตละดูทอล์คโชว์ ซึ่งไม่ได้เน้นเนื้อหาเป็นละคร จักรๆ วงศ์ แต่ใช้ความสามารถของผู้แสดง หยิบยกกับเหตุการณ์ทันสมัยใกล้ตัวมาร้อง มาแสดงแทน ซึ่งการปรับตัวน่าจะเป็นหนทางหนึ่งในการดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้านอย่างน้อยก็ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

สำหรับสื่อประเพณีพิธีกรรมนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการแข่งเรือของบ้านชายคลอง ซึ่งไม่ใช่ประเพณีทางศาสนา แต่เป็นประเพณีการเล่นทางน้ำ และเกี่ยวกับคลองอยู่ตะเภาโดยตรง จะมีศักยภาพสูงในการขยายผลหรือเพิ่มประเด็นการปกป้องคลองอยู่ตะเภาเข้าไปได้ ส่วนการให้ทอดหลักเมืองของบ้านหัวถนน และอัญเชิญเทวดาของบ้านม่วงก็อาจปรับมาใช้ในการปกป้องคลองอยู่ตะเภาได้ เพราะพิธีกรรมดังกล่าวทำให้เกิดการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนมากที่สุดพิธีกรรมหนึ่ง หากได้ใช้ช่วงเวลาดังกล่าวในการกำหนดวาระเกี่ยวกับการปกป้องคลองอยู่ตะเภาขึ้นเป็นวาระในการสนทนา หรือกิจกรรมประกอบพิธีกรรมของชุมชนอย่างหนึ่ง อาจนำไปสู่การเป็นสื่อเพื่อปกป้องชุมชนได้ อย่างไรก็ตามการปรับเปลี่ยนเอาสื่อที่เป็นประเพณีพิธีกรรมนี้มาใช้ควรเป็นไปโดยความสมัครใจของชุมชนเอง

๓. ภูมิปัญญาและเครื่องมือสื่อสารในชุมชนริมฝั่งคลองอยู่ตะเภา

๓.๑ ข้อมูลโดยสรุปของภูมิปัญญาและเครื่องมือสื่อสาร

ข้อมูลในส่วนนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้อย่างละเอียดแล้วในบทที่ ๗ ในส่วนนี้จึงจะกล่าวสรุปเพียงสั้น ๆ เพื่อนำไปสู่การประเมินศักยภาพในหัวข้อถัดไป ดังนี้

ภูมิปัญญาการสื่อสารในอดีต

๑. การตีเกราะ หรือเรียกอีกคำหนึ่งว่า เหลาะ เพื่อส่งข่าวสาร มักใช้ในกรณีฉุกเฉินเช่น โจรภัย ไฟไหม้ การตีเกราะหรือเหลาะในอดีตมีปรากฏในหลายชุมชน แต่ปัจจุบันพบว่าเกือบทุกชุมชนเลิกใช้ไปแล้วไม่ต่ำกว่า ๒๐-๓๐ ปี เนื่องจากมีระบบการสื่อสารอย่างอื่นเข้ามาทดแทน เช่นการใช้โทรศัพท์ส่งข่าว การใช้หอกระจายข่าว

๒. การตีกลองวัดท่าช้าง อยู่ในวัดท่าช้างใช้ตีบอกเหตุสำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่จะหมายถึงเหตุร้าย คล้าย ๆ กับการตีเกราะของผู้ใหญ่บ้านต่าง ๆ แต่จะมีบทบาทเด่นเรื่องการตีเตือนเมื่อน้ำท่วม กลองวัดท่าช้างได้ใช้ตีเตือนน้ำท่วมครั้งสุดท้าย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ซึ่งเกิดเหตุน้ำท่วมใหญ่ใน อ.หาดใหญ่ น้ำท่วมใหญ่คราวนั้นสร้างความเสียหายอย่างมากกับพื้นที่ลุ่มน้ำอยู่ตะเภาโดยเฉพาะกับเมืองหาดใหญ่ ปัจจุบันกลองท่าช้างชำรุดและไม่มีการซ่อมแซมจึงไม่ได้ใช้งานอีกเลย ทางวัดได้จัดเก็บไว้ในอาคารที่พยายามจะให้เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของวัดท่าช้าง

๓. การเป่าตุงให้สัญญาณ ตุง หรือตุ๊ด หรือหวูด มักใช้ในการส่งสัญญาณของเรือที่ค้าขายในคลองอยู่ตะเภาส่งเสียงติดต่อกับชุมชนเมื่อเดินทางถึงท่าหน้าของชุมชน การค้าขายทางน้ำและการส่ง

สัญญาณโดยใช้ตุรูด เลื่อนหายไปจากคลองอยู่ตะเภาราว ๖๐ ปีก่อน ประมาณการได้ว่าหายไปพร้อม ๆ กับการเข้ามาแทนที่ของถนน

๔.การฝากข่าวไปกับคนขับเรือเมล์ ในอดีตการเดินทางของชาวบ้านที่อาศัยอยู่สองฝั่งคลองอยู่ตะเภาถ้าไม่เดินเท้าก็จะใช้เรือ คนขับเรือเมล์จึงเป็นผู้ที่เดินทางขึ้นล่องคลองอยู่ตะเภาเป็นประจำ รู้จักทำน้ำทุกท่า และเป็นเหมือนบุรุษไปรษณีย์นำข่าวสารจากชุมชนต่าง ๆ ไปบอกเล่าสู่ชุมชนอื่น ๆ บนเส้นทางเรือที่ผ่าน ผู้ที่ต้องการฝากข่าวไปยังบ้านใดก็สามารถฝากบอกไปกับเรือเมล์ไม่ว่าจะเป็นเอกสารหรือส่งความไปเฉย ๆ เป็นการกระจายข้อมูลข่าวสารโดยผ่านเส้นทางการเดินเรือ

ภูมิปัญญาและวิธีการสื่อสารในปัจจุบัน

๑.การยิงปืนหรือจุดประทัดแจ้งเหตุคนตาย เป็นการส่งข่าวที่มีลักษณะคล้ายการตีเกราะในแบบโบราณ คือใช้รหัสสัญญาณแทนข้อความ แต่ใช้เฉพาะกรณีมีคนตายเท่านั้น และมักใช้กับการเสียชีวิตของคนแก่ หรือคนป่วยหนัก ซึ่งทุกคนในชุมชนรู้อยู่แล้วว่าบ้านนั้น ๆ มีคนป่วยใกล้เสียชีวิต ตัวผู้ส่งสัญญาณจะเป็นคนในครอบครัวของผู้เสียชีวิตนั่นเอง

๒.การตีกลอง/ตีตะโพน มักเป็นการสื่อสารจากวัดไปสู่บ้าน วัดอุประสงค์การใช้และวิธีการใช้เหมือนกับการตีเกราะ คือมีทั้งสื่อสารเพื่อแจ้งข่าว กับสื่อสารเหตุฉุกเฉิน แต่เนื้อหาจะแตกต่างกันไปบ้างเช่น การแจ้งข่าวของทางวัดมักเป็นเรื่องประเพณีศาสนา ส่วนเหตุด่วนเหตุร้าย นอกเหนือจากโจรภัย ไฟไหม้แล้ว ก็มีการแจ้งข่าวมรณภาพของพระ เป็นต้น

๓.การเดินเท้าบอกความ วิธีการนี้ใช้มาตั้งแต่ยุคที่ยังไม่มียานพาหนะสะดวกเหมือนในปัจจุบัน ปัจจุบันการเดินเท้าบอกความยังมีอยู่ในทุกชุมชน แต่จะเดินไปยังบ้านที่ตั้งอยู่ใกล้ ๆ กันเท่านั้น หากไกลออกไปหน่อยจะใช้รถจักรยานยนต์

๔.การออกหนังสือเชิญหรือส่งความ เป็นการสื่อสารที่ชาวบ้านได้รับอิทธิพลจากทางราชการ มักใช้โดยแกนนำหมู่บ้าน การใช้หนังสือหรือเอกสารนี้มีแนวโน้มใช้กันมากขึ้น

๕.การติดประกาศ เป็นการสื่อสารที่เข้ามาในชุมชนพร้อม ๆ กับการใช้หนังสือเชิญประชุม และโดยปกติมักใช้ร่วมกันไปด้วย คือนอกจากจะเชิญประชุมถึงตัวแกนนำอาจนำเอกสารไปติดประกาศได้ตามจุดรวมตัวในชุมชน เช่นวัด ตลาด ร้านน้ำชากาแฟ จุดรวมน้ำยาง เป็นต้น

๒.การใช้หอกระจายข่าว เกือบทุกชุมชนตลอดสายคลองอุตะเภามีหอกระจายข่าว แต่มีเพียงบางชุมชน เช่น บ้านท่าเมรุ บ้านระตะ ที่ใช้อย่างสม่ำเสมอ และเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้ใช้อย่างมีส่วนร่วม ขณะชุมชนอื่น ๆ มักใช้เฉพาะการเรียกประชุม ชาวบ้านบางส่วนมีทัศนคติที่ไม่ดีนักต่อการใช้หอกระจายข่าวโดยให้เหตุผลว่า เสียงดังน่ารำคาญ หนวกหู เป็นต้น

จากข้อมูลที่ได้มีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งในเรื่องภูมิปัญญาการสื่อสาร คือลักษณะของการสื่อสารในอดีตนำมาซึ่งการรวมตัวกันของคนในชุมชน เช่นการตีเกราะ การตีกลอง ซึ่งทำให้ชาวบ้านต้องมารวมตัวกันรับรู้เรื่องราวโดยละเอียด นำไปสู่ความใกล้ชิดกันช่วยเหลือกัน ในขณะที่การสื่อสารที่มีอยู่อย่างหลากหลายวิธีในปัจจุบันนี้ ผู้รับสารสามารถรับข้อมูลทุกอย่างได้จากที่บ้านของตนเอง ไม่จำเป็นต้องออกมารวมตัวกันเหมือนในอดีต เช่นการออกหนังสือ การใช้หอกระจายข่าว หรือแม้แต่สื่อสมัยใหม่อื่น ๆ ซึ่งดูเหมือนยิ่งสื่อสารมากคนยิ่งห่างเหินกัน ซึ่งน่าจะมีผลทำให้ระดับความผูกพันและความสนิทสนมกันของคนในชุมชนในปัจจุบันไม่แนบแน่นเหมือนในอดีต

๓.๒ ผลการประเมินศักยภาพภูมิปัญญาและเครื่องมือสื่อสาร

ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในท้ายบทที่ ๗ ว่า การมอย้อนดูภูมิปัญญาในอดีตเพื่อนำมาแก้ปัญหาปัจจุบันนี้จึงมีสาระสำคัญอยู่ประการหนึ่งคือ

“ภูมิปัญญาในแง่ตัวสื่อจากอดีต ยังสามารถดำรงอยู่เพื่อร่วมแก้ปัญหาปัจจุบันได้หรือไม่ แม้จะในลักษณะการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปก็ตาม”

ซึ่งจากข้อมูลที่มีทั้งหมดทำให้สามารถประเมินศักยภาพของภูมิปัญญาและเครื่องมือสื่อสาร ได้ดังต่อไปนี้

ภูมิปัญญาการสื่อสารในอดีต

การตีเกราะ การตีกลองวัดทำช้า้ง การเป่าตรุดให้สัญญาณ และการฝากข่าวไปกับคนขับเรือเมล์ วิธีการเหล่านี้ในบางกรณีเช่นการฝากข่าวกับเรือเมล์ย่อมหมดไปโดยปริยายตามยุคสมัยสำหรับการตีเกราะ ตีกลอง และเป่าตรุดที่หมดไปแล้วด้วยนั้น ในปัจจุบันก็ไม่มี ความจำเป็นที่จะต้องใช้โดยตรง เพราะมีสื่อใหม่ ๆ มาทดแทนได้ดีทั้งหอกระจายข่าว และระบบโทรศัพท์ต่าง ๆ อย่างไรก็ตามเนื่องจากการปกป้องชุมชนย่อมมีความเกี่ยวข้องกับการแสดงอัตลักษณ์ของชุมชน การแสดงถึงความเป็นภาคภูมิใจในตนของชุมชนอยู่ด้วย ดังนั้นหากจะมีการนำสื่อเหล่านี้มาปรับใช้เป็น “ตัวประกอบ” ในกิจกรรมหรือกระบวนการสื่อสารแบบใหม่ ๆ ก็จะช่วยสร้างสีสันบรรยากาศที่ดีในขบวนการปกป้องชุมชนที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ แม้ว่าสื่อเหล่านี้จะต้องลดฐานะจาก “พระเอก” มาสู่ “ตัวประกอบก็ตาม”

ภูมิปัญญาและวิธีการสื่อสารในปัจจุบัน

ได้แก่การยิงปืนหรือจุดประทัดแจ้งเหตุคนตาย การตีกลอง/ตีตะโพน การเดินเท้าบอกความ การออกหนังสือเชิญหรือสั่งความ การติดประกาศ และการใช้หอกระจายข่าว

จะเห็นได้ว่าสื่อเหล่านี้ บางสื่อ เช่นการจุดประทัด ยิงปืน หรือตีกลองตีตะโพน เป็นเครื่องมือเพื่อปกป้องชุมชนโดยตรงอยู่แล้ว หากแต่เป็นการใช้เฉพาะกรณี ซึ่งถือว่ายังมีศักยภาพดีอยู่พอสมควร เพียงแต่หากจะปรับเปลี่ยนไปใช้ปกป้องคลองอยู่ตะเภา ก็จะเป็นไปในลักษณะเดียวกับสื่อในอดีต ดังกล่าวข้างต้น คือจะไม่เหมาะกับการจะเป็นสื่อหลัก

สำหรับสื่อเอกสาร เช่นการติดประกาศนั้น เป็นการสื่อสารที่ค่อนข้างเป็นทางการ เป็นการสื่อสารด้วยภาษาเขียนซึ่งมีเอกลักษณ์ของตนเอง จึงยังมีศักยภาพสูง และสามารถเข้าร่วมไปกับสื่ออื่น ๆ ได้ดี เชื่อว่าจะเป็นเครื่องมือสื่อสารหลักสำหรับการปกป้องคลองอยู่ตะเภา หรือปกป้องชุมชนในมิติอื่น ๆ ได้ต่อไป

สื่ออีกชนิดที่น่าสนใจคือ หอกระจายข่าว ที่ปัจจุบันโดยรวมต้องถือว่ายังมีศักยภาพต่ำมาก เพราะมีการใช้น้อย และไม่ค่อยมีการมีส่วนร่วมในการใช้ แต่หอกระจายข่าวโดยตัวมันเองน่าจะมีศักยภาพสูง ที่น่าจะนำมาใช้มากยิ่งขึ้นในอนาคต

กลุ่มบุคคล

ความนำ

การประเมินศักยภาพกลุ่มบุคคลในบทนี้จะเป็นการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากสองส่วนหลักๆ คือ

๑. จากการจัดเวทีวิจัยร่วมกับชุมชน ซึ่งการจัดเวทีวิจัยร่วมกับชุมชนแบ่งออกเป็นสองระดับคือ

๑.๑ การจัดเวทีร่วมกับเฉพาะแกนนำชุมชน แม่บ้านชุมชน และเยาวชนชุมชน โดยเป็นการเชิญตัวแทนในแต่ละกลุ่มจากทั้ง ๑๒ ชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษามาร่วมเวทีวิจัยกัน โดยเวทีวิจัยแกนนำชุมชนจัดขึ้น ๑ ครั้ง เวทีวิจัยแม่บ้านชุมชนจัด ๒ ครั้ง และเวทีวิจัยเยาวชนชุมชนจัด ๑ ครั้ง

๑.๒ การจัดเวทีวิจัยร่วมกับแต่ละชุมชน ซึ่งจัดขึ้นทั้งสิ้น ๑๒ ครั้งครบตามจำนวนชุมชนที่อยู่ในพื้นที่การวิจัย ในการจัดเวทีวิจัยร่วมกับชุมชน จะเชิญกลุ่มคนทั้งผู้หญิง ผู้ชาย เยาวชน คนชราในแต่ละชุมชนมาร่วมในเวทีเดียวกัน โดยมีชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราว เสนอความคิดเห็นและอภิปรายร่วมกับนักวิจัย

๒. ข้อมูลการลงพื้นที่ เพื่อพูดคุย สัมภาษณ์เก็บข้อมูล และร่วมกิจกรรมของชุมชนโดยนักวิจัย แล้วนำข้อมูลที่ได้มาสรุปผล ร่วมกันวิเคราะห์และอภิปราย แล้วจึงนำ ข้อมูลบางส่วนย้อนกลับไปสอบถามความเห็นและยืนยันความถูกต้องจากชุมชนอีกชั้นหนึ่ง

จากข้อมูลที่ได้เมื่อนำมาวิเคราะห์ทำให้เราสามารถเห็นได้ถึงศักยภาพและความพร้อมของกลุ่มต่าง ๆ ในการพัฒนาเป็นเครือข่ายเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะเภาในอนาคต ซึ่งจะทำให้ทราบถึงเหตุปัจจัยเกื้อหนุนที่ทำให้บางกลุ่ม ในบางชุมชนมีศักยภาพและความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภา และทำให้ทราบว่าเหตุใด บางกลุ่ม บางชุมชนจึงไม่อยู่ในสภาพที่พร้อมจะให้ความร่วมมือกับกิจกรรมชุมชนได้ ข้อมูลที่ได้จึงมีประโยชน์มิใช่เพียงแง่การประเมินว่า กลุ่มบุคคลใด หรือชุมชนใดมีความพร้อมกว่ากัน แต่ยังได้ข้อมูล

เพื่อเป็นแนวทางในการเสริมสร้างให้ชุมชนที่ยังขาดความพร้อมได้ทบทวนปัจจัยอันเป็นอุปสรรคของตน เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น และเพื่อใช้เป็นฐานในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

ก่อนจะมีการประเมินศักยภาพกลุ่มบุคคลในแต่ละชุมชนนั้น ผู้วิจัยได้มุ่งหาความกระจ่างใน ๘ หัวข้อ ได้แก่

๑. ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม
๒. สถานภาพบทบาท ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน
๓. การติดต่อสื่อสาร และวาระโอกาสที่กลุ่มพบปะกัน
๔. สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก
๕. การใช้สื่อพื้นบ้าน
๖. ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม
๗. อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม
๘. กิจกรรมของกลุ่ม

ซึ่งรายละเอียดของข้อมูลทั้ง ๘ หัวข้อของแต่ละชุมชนจะปรากฏอยู่ในภาคผนวกของรายงานการวิจัย ทั้งนี้ข้อมูลในรายละเอียดได้นำไปสู่การประเมินศักยภาพกลุ่มบุคคลในชุมชน โดยจะได้นำเสนอเนื้อหาได้เรียงตามลำดับดังนี้

๑. ผลการประเมินศักยภาพกลุ่มบุคคลในแต่ละชุมชน

๒. ผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคลในภาพรวมทั้ง ๑๒ ชุมชน

- ๒.๑ ผลการประเมินศักยภาพกลุ่มแกนนำ
- ๒.๒ ผลการประเมินศักยภาพกลุ่มแม่บ้าน
- ๒.๓ ผลการประเมินศักยภาพกลุ่มเยาวชน
- ๒.๔ ผลการประเมินศักยภาพกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่

๓. ผลการประเมินศักยภาพโดยรวมของชุมชนทั้ง ๑๒ ชุมชน

๑. ผลการประเมินศักยภาพกลุ่มบุคคลในแต่ละชุมชน

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้นทำให้ผู้วิจัยสามารถประเมินศักยภาพของกลุ่มต่าง ๆ ในแต่ละชุมชนได้ทั้งในแง่ศักยภาพและความพร้อมในการเข้าร่วมปกป้องคลองอุตุตะเภา ซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับสำหรับการออกแบบกิจกรรมหรือกลยุทธ์เพื่อปกป้องคลองอุตุตะเภาในอนาคต ที่จะต้องคำนึงถึงศักยภาพและความพร้อมของคนในชุมชนเป็นหลักสำคัญ

ตารางแสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคล บ้านหัวถนน

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๑. ผลการประเมินศักยภาพ	แกนนำชุมชนหัวถนนมีความเข้มแข็งและกระตือรือร้น มีศักยภาพสูงในการทำกิจกรรมพัฒนาชุมชน แต่ยังมีปัญหาเรื่องความคิดเห็นไม่ตรงกัน และผลประโยชน์จากโรงงานทำให้แกนนำชุมชนแบ่งเป็น ๒ ชั่ว อำนาจอย่างชัดเจน	แม่บ้านชุมชนมีความขัดแย้งไม่เข้าใจกันในเรื่องแต่กลุ่มแม่บ้านมีความเข้มแข็งสามารถรวมตัวกันทำกิจกรรมเกี่ยวข้อในชุมชนได้มาก และมีบทบาทสำคัญต่อชุมชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในงานการกุศลที่ต้องออกแรงร่วมกัน	เป็นกลุ่มที่มีบทบาทมากในกิจกรรมชุมชนเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น มีศักยภาพและเป็นกลุ่มพลังผลักดัน กิจกรรมหลายอย่างในชุมชนทั้งในงานประเพณี เช่น ชักพระ งานด้านกีฬา รวมไปถึงงานด้านสังคม ชุมชน เช่นการเป็นอาสาสมัครป้องกันภัย ในชุมชน นอกจากนี้ยังเข้าร่วมกิจกรรมอื่นที่กระทบต่อความเป็นอยู่ ในชุมชน เช่น การรวมตัวสนับสนุนผู้นำชุมชนในการประท้วงโรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยน้ำเสียลงคลองอุตุตะเภา โดยภาพรวมแล้วเยาวชนชุมชนหัวถนนมีศักยภาพสูง มีการรวมกลุ่มเห็นพ้องและมีการร่วมมือกันทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง	ผู้สูงอายุมีศักยภาพสูงในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ศาสนา จะได้รับการยอมรับเป็นอย่างดี และมีศักยภาพในการชักนำชุมชนในเรื่องพิธีกรรม หรือหลักปฏิบัติทางศาสนาได้ดี แต่หากเป็นเรื่องการพัฒนา การวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้ง หรือการเสนอความคิดเห็น เพื่อจัดการชุมชน มักไม่ได้รับความสนใจ โดยหน้าที่หรือบทบาทเหล่านี้ จะตกอยู่กับกลุ่มแกนนำเป็นส่วนใหญ่

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๒. ผลประเมินความพร้อมของกลุ่มในการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	ผู้ใหญ่บ้านมีความพร้อมสูง โดยที่ผ่านมา ได้พยายามกระตุ้นให้ลูกบ้านเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา ได้มีการทำหนังสือร้องเรียนไปยังหน่วยงานรัฐ ให้เข้ามาตรวจสอบโรงงานบางครั้จะเร็วขึ้นได้บ้าง เมื่อโรงงานปล่อยน้ำเสีย ซึ่งก็ได้ผลบ้าง เช่น ทำให้โรงงานต้องชดเชยเป็นลูกปลาจำนวน ๕๐,๐๐๐ ตัว ปล่อยลงสู่คลอง อย่างไรก็ตามโรงงานได้พยายามทำกิจกรรมชุมชนสัมพันธ์ด้วย เช่น บริจาคเงินให้กับโครงการบางโครงการของหมู่บ้าน หรือให้สิทธิพิเศษในการรับคนเข้าทำงานในโรงงาน ส่งผลให้แกนนำต่อต้านโรงงานบางส่วนกลับเป็นช่างโรงงานแทน อาจสรุปได้ว่า หากมองเฉพาะผู้ใหญ่บ้าน สามารถกล่าวได้ว่ามีศักยภาพและกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมชุมชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับดี	กลุ่มแม่บ้านสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ เพราะมีความสามารถและกล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็น กลุ่มแม่บ้านรับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองตะเภา เช่น ปัญหา น้ำเสีย สารเคมี ตลิ่งพัง ขยะ และไม่พอใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หากมีการริemdำเนินการ กลุ่มแม่บ้านก็พร้อมที่จะเข้าร่วมด้วย	โดยรวมแล้ว กลุ่มเยาวชนโดยเฉพาจะกลุ่มทำงานโรงเรียนและกลุ่มประกอบอาชีพอิสระ มีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมร่วมกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นได้จากที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาในอดีต อย่างไรก็ตาม กลุ่มทำงานโรงงานบางส่วนไม่ยินดีที่จะให้ เกิดผลกระทบต่อโรงงานโดยตรง เพราะอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงานของตน	ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอยู่ตะเภา ตามการนำของผู้ใหญ่เป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาด้วยตนเอง ผู้เฒ่าผู้แก่ส่วนใหญ่ยังรู้สึกผูกพันกับคลองอยู่ตะเภาเพราะเคยเห็นคลองในช่วงที่ยังสะอาด เป็นแหล่งน้ำกินน้ำใช้ของชาวบ้าน มาในปัจจุบันคลองแปรสภาพเป็นน้ำเสียใช้อุปโภคบริโภคไม่ได้ รู้สึกเสียดยายประเมินในภาพรวมได้ว่า ผู้เฒ่าผู้แก่มีจิตสำนึกที่อยากเห็นคลองอยู่ตะเภา กลับไปมีสภาพเหมือนเดิม แต่การเข้าร่วมกิจกรรมต้องริเริ่มให้ผู้เฒ่าชุมชนเป็นหลักก่อน

ตารางแสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคล บ้านระตะ

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๑. ผลประเมินศักยภาพโดยทั่วไป	แกนนำบ้านระตะมีหลายคนตามบทบาทและหน้าที่ ทั้งผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. และแกนนำกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ มีทั้งผู้ชายและผู้หญิง โดยรวมทุกคนมีความสามัคคีกันค่อนข้างดี จึงมีศักยภาพสูงในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน จนได้รับการยอมรับโดยทั่วไป เช่นเมื่อตำรวจตระเวนชายแดนรณรงค์เรื่องยาเสพติด ก็มาตั้งหน่วยอยู่ในหมู่บ้าน โดยบอกว่าในหมู่บ้านตัวอย่าง ที่หมู่บ้านอื่น ๆ ได้มาศึกษาดูงาน	แม่บ้านเป็นอีกกลุ่มที่มีบทบาทสูง มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งในนามของกลุ่มแม่บ้านเอง เช่น การจัดอาหารกลางวันของโรงเรียน หรือ การกระจายตัวเข้าไปมีส่วนในกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่นกิจกรรมออกกำลังกาย กิจกรรมกองทุนหมู่บ้าน	เยาวชนบ้านระตะรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นโดยเฉพาะกลุ่มกีฬาฟุตบอลที่ตระเวนแข่งขันในท้องถิ่นได้รางวัลอยู่เสมอ นอกจากนี้มักจับกลุ่มดื่มเหล้าด้วยกันจึงสนิทสนมกันทั้งชุมชน บทบาทอีกอย่างหนึ่งคือเยาวชนที่เริ่มเป็นผู้ใหญ่จะเข้าไปมีส่วนรับผิดชอบในกลุ่มกิจกรรมของหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง	กลุ่มผู้สูงอายุมีศักยภาพน้อยเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น ๆ ที่มีบทบาทเด่น ไม่มีการรวมตัวในการทำกิจกรรมร่วมกันชัดเจน อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุหลายคนยังคงมีบทบาทในกลุ่มกิจกรรม และในการแสดงความคิดเห็นที่ประชุมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๒. ผลประเมินความพร้อมของ กลุ่มในการเข้าร่วมกิจกรรมการ อนุรักษ์คลองคู ตะเภา	ด้วยเหตุที่บ้านระตะไม่ได้ยุติติดกับคลองคูตะเภาโดยตรง แต่ตั้งอยู่ริมสายน้ำซึ่งเป็นคลองต้นกำเนิดของคลองคูตะเภา ชุมชนไม่ได้ใช้ประโยชน์จากคลองคูตะเภาโดยตรง เหมือนในอดีตที่ยังใช้คลองเดินทาง สนใจหรือความพร้อมในการอนุรักษ์คลองคูตะเภาโดยตรงจึงไม่มี เว้นแต่จะเป็นสายน้ำในชุมชนเอง	กลุ่มแม่บ้านก็คล้ายกับกลุ่มแกนนำคือ ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากคลองคูตะเภาโดยตรง จึงประเมินได้ว่ายังขาดความพร้อมในการอนุรักษ์คลอง เว้นแต่จะเป็นสายน้ำในชุมชนเอง	เยาวชนมีบทบาทในกิจกรรมอนุรักษ์ต่าง ๆ พอสมควร โดยเฉพาะการอนุรักษ์รักษาสายน้ำชุมชน ซึ่งรวมกิจกรรมกับโรงเรียน ผ่านการประสานของกลุ่มใกล้เคียง ซึ่งเป็นกลุ่มอิสระของครูในท้องถิ่นที่สนใจเรื่องนี้ ความสนใจของเยาวชนมีลักษณะข้ามพ้นชุมชน จึงประเมินได้ว่าเยาวชนมีความพร้อมระดับดี	ผู้สูงอายุ ไม่มีการรวมตัวกัน อย่างเข้มแข็ง อีกทั้งไม่มีศักยภาพในกิจกรรมที่อยู่นอกหมู่บ้านโดยธรรมชาติ เมื่อคลองอยู่ห่างหมู่บ้านจึงประเมินได้ว่าโอกาสที่ผู้สูงอายุจะสนใจกิจกรรมเช่นนี้จึงมีน้อยตามไปด้วย

ตารางแสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคล บ้านแม่ฟ้า

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๑. ผลประเมินศักยภาพโดยทั่วไป	แกนนำในชุมชนมีทั้งจุดอ่อนและจุดแข็ง กล่าวคือโดยส่วนใหญ่กลุ่มบุคคลที่เป็นระดับแกนนำในชุมชน มีบุคลิกดี มีการศึกษาและมีมนุษยสัมพันธ์ดี แต่จุดอ่อนของชุมชนนั้นคือ ความแตกแยกกันอยู่อย่างรุนแรงระหว่างกลุ่มแกนนำ ๒ กลุ่มในชุมชน ทำให้ภาพรวมของแกนนำทั้งหมดอยู่ในระดับต่ำ นอกจากนั้นกลุ่มแกนนำยังมีการขาดการยอมรับจากคนในชุมชน และแกนนำไม่เห็นคุณค่าของการทำกิจกรรมกลุ่ม	กลุ่มแม่บ้านในบ้านแม่ฟ้าไม่มีบทบาทชัดเจนมากนักในการสร้างกิจกรรมของกลุ่มเอง อย่างไรก็ตามค่อนข้างมีความพร้อมในการร่วมมือกันทำกิจกรรมของส่วนรวมในชุมชน แต่ด้วยปัญหาความขัดแย้งและขาดผู้นำที่คนในกลุ่มยอมรับ ทำให้การรวมกลุ่มมีน้อย	เยาวชนบ้านแม่ฟ้าเป็นกลุ่มเยาวชนที่ได้รับการศึกษาดี เพราะเป็นค่านิยมของชุมชนที่จะส่งลูกหลานเรียนสูงๆ แต่การที่ชุมชนไม่มีจุดรวมและผู้ให้นำเองก็เกิดการขัดแย้ง รวมทั้งเยาวชนต้องใช้เวลาไปในการเรียนหนังสือ ทำให้บทบาทในการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชนมีไม่มากนัก	ผู้เฒ่าผู้แก่มีบทบาทไม่มากนักในชุมชน แต่ยังคงได้รับการยอมรับนับถือในฐานะผู้สูงอายุ ศักยภาพในการชี้นำชุมชนเชื่อว่าไม่มากนัก การทำกิจกรรมของผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นการชักนำโดยกลุ่มแกนนำเป็นหลัก

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๒. ผลประเเมิน ความพร้อมของ กลุ่มในการเข้า ร่วมกิจกรรมการ อนุรักษ์ คุณค่า	แม้ว่าแกนนำในหมู่บ้านมีความกังวลกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอุตะผา แต่ก็ยังขาดแนวทางแก้ไขที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมในการอนุรักษ์คลองที่ถูกต้องและเหมาะสม อีกทั้งปัญหาของชุมชนเองที่กลุ่มแกนนำไม่สามารถรวมตัวกันได้อย่างเต็มที่ เมื่อกลุ่มแกนนำยังไม่สามารถปฏิบัติได้ เป็น ตัวอย่างที่ดีแก่คนในชุมชนได้ คนในชุมชนเองก็ไม่เกิดแรงผลักดันในการรวมตัวกันเพื่อรวมแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นดังนั้นในการส่งเสริมความพร้อมแกนนำและคนในชุมชนน่าจะต้องการคนกลางที่จะช่วยลดปัญหาที่เกิดขึ้นในกลุ่มแกนนำให้น้อยลง ซึ่งในชุมชนบ้านแม่ม้า กลุ่มอบต. จะเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญที่จะทำให้นักกลุ่มแกนนำและคนในชุมชนยอมรับ เพื่อร่วมกันทำกิจกรรมเชิงรุกเพื่อแก้ปัญหาต่างๆของหมู่บ้าน	แม่บ้านทราบปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอุตะผา แต่ยังไม่ตระหนักว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องไกลตัวและไม่มีความสนใจที่จะช่วยเหลือความสนใจที่จะระดมชาวบ้านมาช่วยกันแก้ปัญหาคลองอุตะผา การเข้าร่วมกิจกรรมที่มีในชุมชนของแม่บ้านมักเป็นไปโดยความสนใจของบุคคลแต่ละบุคคล	โดยรวมพบว่าเยาวชนน่าจะมีความพร้อมที่จะเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์คลองในระดับดี เพราะในกลุ่มเยาวชนมีความรู้และพอจะเข้าใจปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและยังใช้ประโยชน์จากคลองอยู่บ้าง ดังนั้นหากต้องการเพิ่มศักยภาพให้กับกลุ่มเยาวชน จำเป็นต้องสร้างความสามัคคีในชุมชน ให้ข้อมูลแก่เยาวชนถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ก็เชื่อได้ว่าจะทำให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์คลองขึ้นได้	สืบเนื่องจากกลุ่มแกนนำมีความขัดแย้งกัน ทำให้กิจกรรมที่ต้องรวมคนทั้งชุมชนหรืออาศัยความร่วมมือร่วมใจจึงเกิดขึ้นได้ยาก ความพร้อมที่ผู้เฒ่าผู้แก่จะเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์จึงมีในระดับต่ำ เนื่องจากไม่มีผู้นำ

ตารางแสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคล บ้านคลองรำ

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๑. ผลประเมินศักยภาพโดยทั่วไป	แกนนำบ้านคลองรำ ไม่มีความโดดเด่นในด้านใดด้านหนึ่งให้เป็นที่ยอมรับ แต่สามารถรับผิดชอบชุมชนตามหน้าที่ของตนไปได้ตามวาระเมื่อมีปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนก็สามารถแก้ไขให้ลุล่วงไปได้ โดยรวมแล้วบทบาทไม่โดดเด่นเมื่อเทียบกับบางชุมชนในลุ่มน้ำเดียวกัน	ในอดีตแม่บ้านมีกลุ่มที่จัดตั้งโดยราชการมีบทบาทเข้มแข็งต่อมากลุ่มสลายไปเพราะกิจกรรมไม่ต่อเนื่องและไม่น่าสนใจ แต่กลุ่มแม่บ้านก็ยังมีการรวมตัวกันพอสมควร ทุกเย็นจะออกกำลังกายร่วมกัน และมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านเป็นที่ยอมรับของกลุ่มอื่น ๆ เช่นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน	ความโดดเด่นของเยาวชนอยู่ที่กิจกรรมด้านกีฬา ส่วนกิจกรรมด้านอื่น ๆ หรือการเข้าร่วมส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนยังไม่เด่นชัด ศักยภาพโดยรวมจึงถือว่ายังอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ	ผู้สูงอายุไม่มีกลุ่มของตนเองชัดเจน ไม่มีกิจกรรมเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุ และในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนก็มีบทบาทน้อย

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๒. ผลประเมินความพร้อมของกลุ่มในการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์คลองอุตะผา	คลองในหมู่บ้านคือคลองราที่เริ่มต้นนำคลองอุตะผา ยังไม่มีปัญหาน้ำเสียเพราะไม่มีโรงงานในแถบนี้ ปัญหาที่แกนนำตระหนักคือสารเคมีปนเปื้อนจากการเกษตรและปัญหาบน้ำน้อยในหน้าแล้งเพราะป่าต้นน้ำถูกทำลาย เนื่องจากบ้านคลองราษฎร์นำจากคลองขี้หมาทำประปาหมู่บ้านโดยตรง ไม่ใช้บำบัดน้ำเหมือนหมู่บ้านอื่นๆ หากมีการเสนอประเด็นอนุรักษ์เหล่านี้แกนนำจะมีความพร้อมสูงในการเข้าร่วม	แม่บ้านบ้านคลองราษฎร์เรื่องสิ่งแวดล้อมไม่น้อยกว่าแกนนำและบางคนยังมีความตื่นตัวยิ่งกว่าแกนนำเพราะเป็นผู้ใช้น้ำในครัวเรือนโดยตรงจากน้ำประปาหมู่บ้านที่สูบจากคลอง โดยรวมแม่บ้านมีความพร้อมค่อนข้างมากในการอนุรักษ์คลอง	แม่เยาวชนจะมีศักยภาพต่ำในการรวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ ยกเว้นการกีฬา แต่หากเป็นการอนุรักษ์คลองที่ได้รับความสนใจจากแกนนำและแม่บ้านแล้วเชื่อว่าจะทำให้เยาวชนพร้อมเข้าร่วมดีพอสมควร	ผู้สูงอายุมีลักษณะบางประการเหมือนเยาวชนคือหากแกนนำและแม่บ้านให้ความสนใจกิจกรรมใด ผู้สูงอายุยินดีร่วมด้วยเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้ต้องมีกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุด้วย

ตารางแสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคล บ้านท่าโพธิ์

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๑. ผลประเมินศักยภาพโดยทั่วไป	ในส่วนของการแกนนำชุมชนท่าโพธิ์ถือได้ว่าแกนนำมีศักยภาพมากในการนำชุมชนเพื่อการพัฒนา สามารถรวมชาวบ้านได้อย่างเหนียวแน่น และยังมีบทบาทด้านการอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านอีกด้วย	โดยรวมแล้ว แม่บ้านในชุมชนท่าโพธิ์รวมกลุ่มกันได้ค่อนข้างเหนียวแน่น มีบทบาททั้งการดูแลครอบครัวและการทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ สิ่งที่เป็นข้อจำกัดก็คือบทบาทของสตรีที่ถูกกำหนดไว้มีน้อยกว่าบทบาทของบุรุษตามที่บัญญัติแห่งศาสนา	เยาวชนท่าโพธิ์จะมีการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นหากมีกิจกรรมกีฬา ก็จะเตรียมพร้อมกีฬาเพื่อลงแข่งขัน หรือแม้กระทั่งการเล่นกีฬาเพื่อออกกำลังกาย ซึ่งจัดการแข่งขันนั้นกำลังกาย ซึ่งจัดการแข่งขันนั้นโดยการนำของครู และผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน	ความนิยมนับถือเป็นสิ่งที่ดี ชาวบ้านในชุมชนให้กับกลุ่มคนชรา ดังนั้นกลุ่มคนชราที่น่าจะใช้สิ่งนี้เป็นปัจจัยในการกระตุ้นสนับสนุนให้ชาวบ้านร่วมมือกันแก้ไขปัญหาและอนุรักษ์คลองอุตตะมา

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๒. ผล ประเมิน ความพร้อมของ กลุ่มในการเข้า ร่วมกิจกรรมการ อนุรักษ์คลองคู ตะเภา	ในส่วนของผู้ที่ประชุมทำพิธีนั้นกลุ่มแกนนำรุ่นก่อนที่เป็นผู้สูงอายุในปัจจุบันนั้นเคยประสบปัญหาเรื่องคลองมาแล้วหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาน้ำเสีย ปัญหาขยะในลำคลอง หรือการขุดลอกและได้เคยช่วยกันอนุรักษ์กันมาแล้ว ก็สามารถช่วยกันได้ในระดับหนึ่ง และปัจจุบันกลุ่มแกนนำรุ่นใหม่ก็ยังคงทราบถึงปัญหาเหล่านี้ดีอยู่ และเข้าใจสภาพปัญหาพอสมควรจึงมีความพร้อมมากพอสมควรในการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์คลองคูตะเภา	ชาวบ้านทำพิธีไม่ได้ใช้ประโยชน์จากน้ำในคลองคูตะเภา และความสัมพันธ์ที่มีกับคลองก็น่าจะไม่ราบรื่นนัก เพราะเมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำในคลองคูตะเภาจะเข้าท่วมพื้นที่ชุมชนทำพิธีซึ่งเป็นกลุ่มเป็นประจำ ดังนั้นความผูกพันกับสายคลองซึ่งมีลักษณะผู้กระทำ (คลอง) กับผู้ถูกกระทำ (ชาวบ้าน) มากกว่าพึ่งพาอาศัยกัน	เนื่องจากชุมชนทำพิธีไม่ได้ใช้ประโยชน์จากน้ำในคลองคูตะเภา เยาวชนจึงไม่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และไม่เคยทำกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์คลองอย่างเป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตามปัญหาคลองคูตะเภา มักจะถูกแทรกเข้าไปเป็นกิจกรรมของโรงเรียนทำให้เยาวชนยังคงทราบปัญหาเรื่องคลองคูตะเภา	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ในส่วนของกลุ่มคนชรานั้นก็ทราบถึงสภาพปัญหาในเรื่องคลองคูตะเภาอยู่บ้างและในบางกลุ่มก็ได้มีการแก้ไขแล้ว โดยรวมกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่มีความพร้อมในระดับพอใช้ได้ที่จะโน้มน้าวให้ร่วมทำกิจกรรมอนุรักษ์คลองคูตะเภา

ตารางแสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคล บ้านม่วงก้อง

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๑. ผลประเมินศักยภาพโดยทั่วไป	เนื่องจากแกนนำเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมทุกอย่างขึ้นมาก็มีความพร้อมที่จะเข้าร่วมกิจกรรม ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่ากลุ่มแกนนำเป็นผู้มีศักยภาพสูงในการเข้าร่วมกิจกรรม ทว่าการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีส่วนทำให้ความเต็มแข็งลดน้อยลงด้วย	หากพิจารณาในแง่ความสามารถในการเลี้ยงดูตนเองนับว่าแม่บ้านม่วงก้องมีสูง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่งมักหารายได้จุนเจือครอบครัวอีกทาง นอกเหนือจากรายได้หลักทว่ามีความแตกต่างกับเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย จึงทำให้ประสานงานกันไม่ค่อยได้ ทำให้พลังของแม่บ้านม่วงก้องลดน้อยลง ไม่สามารถรวมกันเป็นกลุ่มใหญ่เพื่อพัฒนาชุมชนได้	เมื่อพิจารณาแล้วคิดว่าเยาวชนม่วงก้องเป็นกลุ่มที่ยังมีความสามัคคีกันมากที่สุดชื่นชมกัน จึงทำให้พลังที่เข้มแข็งและเป็นที่พึ่งของคนรุ่นใหม่ อีกทั้งเยาวชนยังเป็นกลุ่มที่สนใจกับปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน จึงพอสรุปได้ว่ากลุ่มเยาวชนม่วงก้องมีศักยภาพสูงในการรวมกลุ่มกันพัฒนาชุมชน	ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นกลุ่มที่มีศักยภาพสูงในกิจกรรมทางด้านศาสนาแต่ไม่ค่อยมีบทบาทในกิจกรรมเชิงพัฒนารูปแบบใหม่มักเป็นเพียงสมาชิกร่วมในกิจกรรมต่างๆ ตามที่ชุมชนจะจัดขึ้นและการแตกความสามัคคีกันภายในกลุ่มทำให้พลังของกลุ่มลดลง

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๒. ผลประเมิน ความพร้อมของ กลุ่มในการเข้า ร่วมกิจกรรมการ อนุรักษ์คลองคู ตะเภา	พิจารณาจากบทบาทที่ผ่านมาแกน นำได้มีความพยายามที่จะแก้ ปัญหา และมีความตื่นตัวต่อปัญหา คลองคูตะเภาจากพอสมควร การ แสดงออกต่อปัญหาก็มีในช่วงที่ ปัญหารุนแรง เช่น น้ำเสียมาก ปลา ตายมาก หากไม่เกิดปัญหารุนแรง ความสนใจก็ลดระดับลงไป ไม่ต่อ เนื่อง ในปัจจุบันเมื่อมีการเลี้ยงปลา ในกระชังกันมาก แกนนำก็เริ่มกังวล เรื่องสภาพน้ำมากขึ้น เพราะแกน นำหลายรายก็เลี้ยงปลาเช่นกัน ทำ ให้เริ่มมีการคิดแก้ไขปัญหายั่งยืน ขึ้น จึงสรุปได้ว่าแกนนำมีความ พร้อมสูงในการแก้ปัญหาคลอง คูตะเภา	ด้วยเหตุที่มีความแตกต่างในหมู่บ้านสูง การรวมตัวกันเพื่ออนุรักษ์และแก้ปัญหา เป็นรูปธรรมจึงทำได้ยากมาก ประกอบ กับปัจจุบัน ชุมชนม่วงก้องไม่ได้ใช้น้ำ จากคลองในการอุปโภคบริโภค ทำให้ ความสนใจต่อปัญหาคลองคูตะเภามี น้อยมาก อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการเริ่ม เลี้ยงปลาในกระชัง เมื่อต้นปี ๒๕๕๕ และมีท่าที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ความ สนใจต่อความสะอาดของน้ำในคลองอยู่ ตะเภาจึงเพิ่มขึ้น เพราะเป็นกังวลต่อปลา ที่เลี้ยงไว้ ดังนั้นโอกาสที่จะทำให้แม่บ้าน ม่วงก้องสนใจร่วมอนุรักษ์คลองคูตะเภา ก็น่าจะเกิดจากการที่ประโยชน์จากสาย น้ำ ก็คือการเลี้ยงปลานั้นเอง	การเข้าร่วมการอนุรักษ์คลอง คูตะเภาของกลุ่มเยาวชนม่วง ก้องนั้นจะมีเป็นครั้งคราว นอกจากนี้เยาวชนม่วงก้อง ยังมีความตระหนักต่อความ เสียหายที่เกิดจากการปล่อย น้ำเสียของโรงงาน ซึ่งมีผล โดยตรงกับกลุ่มเลี้ยงปลา ทำ ให้กระทบกระเทือนต่อรายได้ ของคนภายในชุมชน ดังนั้น กลุ่มเยาวชนม่วงก้องจึงเป็น กลุ่มที่พร้อมจะเข้าร่วมกิจกรรม มหากมีผู้นำแนวทางที่ชัดเจน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่เป็นกลุ่มที่ริเริ่ม เลี้ยงปลาในกระชัง จึงทำให้ เป็นกลุ่มที่ตระหนักต่อปัญหา สภาพน้ำในคลองโดยปริยาย อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นจึง สามารถประเมินได้ว่า เป็น กลุ่มที่พร้อมจะเข้าร่วมกิจ กรรมเพราะเป็นกลุ่มที่อาศัย ประโยชน์จากสายน้ำ และมี ความผูกพันกับสายน้ำมาก และยาวนานที่สุด ถึงแม้จะ แตกความสามัคคีกันแต่ก็ยัง คงมีแรงผลักดันภายในที่ตัวเอง ปกป้องแหล่งทำกินของตัวเอง

ตารางแสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคล บ้านชายคลอง

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๑. ผลประเมินศักยภาพโดยทั่วไป	แกนนำมีการรวมตัวกันดี จัดเป็นแกนนำที่มีศักยภาพสูง สังเกตจากการเข้าร่วมกิจกรรม และริเริ่มกิจกรรมต่างๆในชุมชน	แม่บ้านชุมชนชายคลองค่อนข้างเข้มแข็งแม้จะมีจำนวนน้อยแต่สามารถรวมกลุ่มกันได้เหนียวแน่น ไม่มีภาพของความขัดแย้ง ปรากฏชัดเจนเหมือนในบางชุมชนมีบทบาทช่วยงานของส่วนรวมดี	เยาวชนมีบทบาทในชุมชนน้อย ได้เกิดเป็นพลังช่วยตัวเป็นกลุ่มกันน้อย เหลือกิจกรรมในชุมชนได้มากเท่ากับเยาวชนในบางชุมชน เช่น ม่วงก้อง ท่าเมรุ ซึ่งมีจำนวนมากว่าและรวมตัวค่อนข้างเข้มแข็ง	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนชายคลองนับได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในระดับดี มีบทบาทกับกิจกรรมของชุมชน เป็นพี่พี่ที่ปรึกษาของคนในชุมชน รวมทั้งมีบทบาทเข้าไปร่วมในงานพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๒. ผลประเมิน ความพร้อม ของกลุ่มในการ เข้าร่วมกิจกรรม การรวมกลุ่ม อาสาสมัคร พัฒนา ชุมชน	ผู้นำในบ้านชายคลองมีความสนใจในปัญหาคลอง และเชื่อว่าเป็นกลุ่มแกนนำที่สามารถเข้ามาบทบาทในการอนุรักษ์คลองอยู่ตลอดเวลาดี ที่ผ่านมามีผู้นำได้เป็นอย่างดี ที่ผ่านมามีผู้นำได้จัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคลองอย่างต่อเนื่อง เพื่อหวังให้ชาวบ้านสนใจปัญหาที่เกิดขึ้นในคลอง เช่น จัดแข่งขันตกปลา จัดแข่งเรือ รวมทั้งรณรงค์ไม่ทิ้งขยะลงคลอง	ปัญหาคลองอยู่ตะเภาในปัจจุบันแม่บ้านรู้สึกว่าเป็นเรื่องไกลตัว เนื่องจากไม่ต้องพึ่งพำน้ำจากคลองอยู่ตะเภาในการอุปโภคบริโภคอีก อย่างไรก็ตามชาวบ้านชายคลองยังคงใช้ประโยชน์อยู่บ้างในการทำประมง หาพันธุ์กุ้ง พันธุ์ปลา จึงไม่ต้องการให้ใครมาวางยาเบื่อปลา ซึ่งจะส่งผลให้พันธุ์กุ้ง พันธุ์ปลาสูญหายไปด้วย แม่บ้านจะสนใจปัญหาคลองในเชิงการใช้ประโยชน์จากคลองมากกว่าจะสนใจในแง่ของการอนุรักษ์ การรักษาระบบนิเวศน์ ดังนั้นหากจะดึงกลุ่มแม่บ้านเข้าสู่กิจกรรมการอนุรักษ์คลองจำเป็นต้องสร้างจุดเน้นไปที่การสูญเสียประโยชน์ที่อาจเกิดขึ้นหากน้ำในคลองเน่าเสีย	ในเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่าเยาวชนชายคลองมีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาน้อยมากเพราะเยาวชนให้ความสนใจกับเรื่องสิ่งแวดล้อมในชุมชนน้อย รวมทั้งประเด็นปัญหาคลองอยู่ตะเภาไม่ได้อยู่ในความสนใจของผู้ใหญ่ เด็กเยาวชนจึงไม่เกิดความรู้สึกสนใจ	โดยภาพรวมของผู้สูงอายุบ้านชายคลองพบว่าผู้สูงอายุมีความสนใจมาก และให้การตอบรับในการเข้าร่วมกิจกรรมมาก จากอดีตผู้สูงอายุเหล่านี้เคยเป็นแกนนำของชุมชนในการพัฒนาด้านต่างๆ รวมถึงเรื่องเกี่ยวกับคลองในการสร้างท่าเรือเพื่อให้เรือจอดขายของเมื่อก่อน และด้านอื่นๆ จึงประเมินได้ว่ากลุ่มผู้สูงอายุยังเห็นความสำคัญในการร่วมพัฒนาชุมชนและลำคลองอยู่ตะเภาอย่างต่อเนื่อง

ตารางแสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคล บ้านบางหัก

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๑. ผลประเมินศักยภาพโดยทั่วไป	แกนนำบ้านบางหักมีสองกลุ่มคือ แกนนำชมรมบางหักซึ่งเป็นกลุ่มที่ชาวบ้านก่อตั้งเองและมีมานาน กลุ่มนี้จะมีศักยภาพสูงในด้านงานประเพณี และความพยายามรักษาดัตถะกันต่าง ๆ ของชุมชน ที่ปัจจุบันกลายเป็นชุมชนกลางเมือง เช่นมีข้อตกลงไม่ขายที่ดินให้คนภายนอกอีกต่อไป เป็นต้น อีกกลุ่มคือกลุ่มชุมชนบางหักเป็นหน่วยจัดตั้งของเทศบาล มีลักษณะเป็นกลุ่มที่มีสัมพันธ์ทางการเมือง มีศักยภาพนำผลประโยชน์ที่ได้จากการเมืองมาสู่ชุมชน และเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมใหม่ๆ เช่น ออมทรัพย์ กองทุนชุมชน เป็นต้น ทั้งสองกลุ่มไม่ได้ขัดแย้งกันรุนแรงแต่ก็ไม่สามัคคีกันนัก	แม่บ้านเป็นเหมือนตัวประสานระหว่างกลุ่มชุมชนบางหัก และกลุ่มชมรมบางหักเพราะเข้าได้ทั้งสองกลุ่ม เช่น มีบทบาทในกิจกรรมประเพณีประจำทั้งทำบุญศาลาบ้าน การรณรงค์ช่วยเหลือผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันก็มีบทบาทในกลุ่มของชุมชนด้วย เป็นต้น ประเมินได้ว่ามีศักยภาพดี แต่มีแนวโน้มลดลงเนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ใส่ใจกิจกรรมในชุมชนน้อยลง	เยาวชนบ้านบางหักเป็นเยาวชนเมืองเต็มตัว ดังนั้นกิจกรรมชมรมเหลือน้อย มีลักษณะต่างคนต่างอยู่	ผู้สูงอายุในบ้านบางหัก ไม่ได้มีส่วนร่วมกันทำกิจกรรมอย่างเด่นชัด มีเพียงกลุ่มเพื่อนที่มักนัดคุยกันยามว่างถึงเรื่องราวในอดีตเมื่อบางหักยังเป็นชนบท กิจกรรมของชุมชนในปัจจุบันไม่ได้เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีบทบาทมากนัก

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๒. ผล ประเมิน ความพร้อมของ กลุ่มในการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม	บ้านบางหักมีปัญหาตลิ่งพังซึ่งเป็นทั้งกังวลของแกนนำ หากมีการอนุรักษ์คลองในประเด็นนี้จะได้รับความร่วมมือสูง แต่ในด้านหนึ่งชาวบ้านบางหักจำนวนมากปลูกผักบุ้งและผักกระเฉดในคลองอยู่ตะเภา ซึ่งผักเหล่านี้อาศัยน้ำเสียจากเมืองเป็นปุ๋ย แก่นนำบางหักจึงมักวางเฉยต่อปัญหาน้ำเสียในคลองเพราะไม่อยากขุดใจชาวบ้าน เพราะฉะนั้นความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภา จึงมีลักษณะครึ่งๆกลางๆ ขึ้นกับประเด็นที่จะหยิบยกขึ้นมามาเป็นคร่าวๆไป	แม่บ้านเป็นจำนวนมากที่ได้ผลประโยชน์จากการปลูกผักในคลองโดยสามารถทำเงินนับแสนบาทในแต่ละปี จึงประเมินว่าการอนุรักษ์คลองให้มีความสะอาดที่ดีจะยังไม่ได้รับความร่วมมือนอกจากเป็นประเด็นที่อื่นๆจะได้รับความสนใจมากกว่า	ดังได้กล่าวว่าเยาวชนบางหักมีวิถีเป็นคนเมือง และขาดสำนึกเรื่องชุมชนความสนใจเรื่องเกี่ยวกับคลองจึงยังอยู่ในระดับต่ำมาก	แม่ผู้สูงอายุจะผูกพันกับคลองแต่เนื่องจากขาดบทบาทในชุมชน ไม่มีการรวมตัวทำกิจกรรมร่วมกัน เชื่อว่าความพร้อมในการอนุรักษ์คลองจะต่ำมาก โดยเฉพาะเมื่อ กลุ่มอื่น ๆ ในชุมชนก็ขาดความสนใจเช่นกัน ผู้สูงอายุก็จะไม่แรงกระตุ้นให้สนใจเรื่องนี้

ตารางแสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคล บ้านท่าช้าง

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๑. ผลประเมินศักยภาพโดยทั่วไป	โดยภาพรวมแล้ว กลุ่มแกนนำในชุมชนท่าช้างเป็นกลุ่มที่มีความพร้อมในเรื่องเวลา แต่ขาดความพร้อมในด้านความรู้และข้อมูลข่าวสาร ซึ่งถือเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับผู้นำชุมชนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน นอกจากนั้นกลุ่มแกนนำบ้านท่าช้างบางส่วนยังมีปัญหาติดการพนัน	สมาชิกกลุ่มอื่นๆให้ความสำคัญกับกลุ่มแม่บ้านชุมชนท่าช้าง เนื่องจากกลุ่มสามารถรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมได้ดี เมื่อมีภาระธุระของผู้นำ ทางกลุ่มก็จะให้ความร่วมมือทุกครั้งที่มีความพร้อมในการร่วมมื่อดีมาก เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นๆในชุมชน ซึ่งสังเกตได้จาก การให้ความช่วยเหลือกิจกรรมทั่วไปของชุมชน	กลุ่มเยาวชนไม่ค่อยมีบทบาทในการร่วมคิดวางแผนกิจกรรมในชุมชน และดูจะไม่มีความพร้อม เพราะไม่ได้มีการส่งเสริมให้เยาวชนเห็นความสำคัญของการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนมาตั้งแต่ต้น ทั้งจากแกนนำและสภาพสังคมโดยรวม ทั้งนี้จึงน่าจะให้เกิดโอกาสเยาวชนได้มีบทบาทร่วมกับกลุ่มอื่นๆซึ่งจะทำให้เยาวชนเห็นความสำคัญของตัวเอง และเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น	กลุ่มผู้สูงอายุมีความเข้มแข็งพอสมควรในการช่วยเหลือชุมชน ที่ประเมินได้จากการเข้าร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มอื่นๆภายในชุมชน และนอกชุม โดยกิจกรรมส่วนใหญ่ที่ผู้เฒ่าผู้แก่เข้าร่วมเป็นกิจกรรมทางด้านศาสนา งานประเพณี อาจกล่าวได้ว่าผู้เฒ่าผู้แก่มีศักยภาพสูงในการเป็นศูนย์รวมความสามัคคีเมื่อมีงานประเพณีเกิดขึ้นในชุมชน

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๒. ผล ประเมิน ความพร้อมของ กลุ่มในการเข้าร่วมกิจกรรมการ อนุรักษ์คลองคู ตะเภา	อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มแกนนำบ้านท่าช้างยังขาดความพร้อมหรือมีความพร้อมต่ำในการร่วมคิดเพื่อรักษาคลองตะเภา อีกทั้งยังไม่มีวามกระตือรือร้นที่จะศึกษาและทำความเข้าใจ แม้ว่ากลุ่มผู้นำเองก็ไม่แน่ใจว่าการป้องกันท่วมของภาครัฐโดยการขุดคลองทำซ้ำเพื่อเชื่อมทะเลคลองคูตะเภาไปถึงคลองบางกล้าเพื่อระบายน้ำจะได้ผล แต่แกนนำก็ไม่มีการสื่อสารใดๆ ต่อสมาชิกชุมชนให้ร่วมกันฝั่งระวังประเด็นที่แกนนำกังวลและพูดถึงกลับเป็นค่าเวเนคืนว่าใครได้มากเท่าไร ใครได้มากกว่ากัน	ความพร้อมของกลุ่มแม่บ้านน่าจะอยู่ในระดับดี เมื่อดูจากการรวมตัวกันของกลุ่มในการทำกิจกรรมและความสนใจปัญหา อีกทั้งกลุ่มยังตระหนักดีว่าจำเป็นต้องใช้น้ำจากคลองคูตะเภาเพื่อการทำมาหากิน เช่น การทำนา	ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์โดยทั่วไปยังห่างไกลความสนใจของกลุ่มเยาวชนบ้านท่าช้าง ซึ่งกลุ่มไม่เคยมีการพูดคุยกันในเรื่องนี้ มีเพียงบางคนเท่านั้นที่สนใจอยู่บ้าง แต่ก็เริ่มมีการริเริ่มกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม หากต้องการชักชวนเยาวชนท่าช้างเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์คลองคูตะเภา คงต้องปูพื้นฐานความคิดให้กลุ่มเยาวชนกันมากพอสมควร	ความพร้อมของกลุ่มในการเข้าร่วมกิจกรรมนี้อยู่ในระดับค่อนข้างดี เพราะผู้เฒ่าผู้แก่เคยได้ใช้ประโยชน์จากคลอง และเห็นความเปลี่ยนแปลงของคลองคูตะเภา โดยกลุ่มผู้สูงอายุไม่ต้องการให้โรงงานปล่อยน้ำเสียลงคลอง อย่างไรก็ตามด้วยข้อจำกัดหลายด้าน ทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่ไม่มีกิจกรรมที่ทำเพื่อการอนุรักษ์คลองอย่างจริงจัง แต่เชื่อว่าหากมีผู้นำขึ้นมา กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่จะเข้าร่วม

ตารางแสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคล บ้านบางกล้า

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๑. ผลประเมินศักยภาพ	แกนนำบ้านบางกล้าทั้งผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิก อบต. มีลักษณะของการนำเชิงอำนาจมากกว่าการนำเชิงศรัทธา แต่มีศักยภาพในการนำค่อนข้างสูง สามารถรวมชาวบ้านทำงานพัฒนาหมู่บ้าน เช่น ช่อมะขานเดินข้ามคลองได้โดยไม่ต้องพึ่งทางราชการ	บ้านบางกล้าไม่มีผู้หญิงขึ้นมาเป็นแกนนำอย่างเป็นทางการ การรวมตัวของกลุ่มผู้หญิงไม่ปรากฏชัดเจนเป็นเพียงการจัดตั้งของราชการ จึงมีศักยภาพเพียงการประสานกับหน่วยงานรัฐ การริเริ่มงานด้วยตนเองยังไม่ปรากฏ	ไม่มีการรวมกลุ่มเยาวชนในบ้านบางกล้าเพื่อกิจกรรมที่เป็นประโยชน์สาธารณะสถานการณ์โดยตรง มีเฉพาะกลุ่มเล่นกีฬา กลุ่มจักรยาน บทบาทเด่นที่สุดของเยาวชนในนามของชุมชนคือการรวมตัวเป็นทีมแข่งเรือ	มีการรวมกลุ่มกันอย่างชัดเจน โดยมีสถานที่รวมกลุ่มคือ วัดบางกล้า กิจกรรมร่วมคือการออกกำลังกาย และการทำดอกไม้จัน ถือเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งพอสมควร
	โดยกิจกรรมที่เคยแสดงออกคือการร้องเรียนต่อราชการ อีกทั้งขาดความเข้าใจในการอนุรักษ์ เช่น การสนับสนุนให้กรมชลประทานไถ่โค่นปรามติ่งโดยเข้าใจว่าเป็นการขุดลอกคลอง การมีแนวโน้มนำเข้าโครงการโดยไม่ตรวจสอบ และขาดแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมทำให้ประเมินได้ว่าแกนนำยังขาดความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์คลอง	โดยเหตุที่แม่บ้านไม่มีการรวมตัวชัดเจน และขาดกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ประเมินได้ว่ายังขาดความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรม	กลุ่มจักรยานมีแนวโน้มที่จะสนใจด้านสิ่งแวดล้อม ในขณะทีกลุ่มแข่งเรือซึ่งผูกพันกับคลองอาจสามารถสื่อสารให้สนใจปัญหาคลองได้ง่าย ประเมินได้ว่าเยาวชนมีความพร้อมในการอนุรักษ์คลองในระดับดี	การที่กลุ่มผู้สูงอายุร่วมตัวกันได้ได้อย่างเหนียวแน่นเป็นนิมิตหมายที่ดีในการที่จะขับเคลื่อนไปสู่กิจกรรมอื่นๆ เช่นกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์คลองอุตะผา

ตารางแสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคล บ้านท่าเมรุ

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๑. ผลประเมินศักยภาพโดยทั่วไป	แกนนำมีความพร้อมและมีบทบาทสูงมากในชุมชน แกนนำทุกคนขยัน มีศีลธรรม ใจเย็น พึ่งดูบ้าน ไม่ติดการพนัน หรือสุรา เป็นที่ยอมรับของชุมชน เนื่องจากแกนนำส่วนใหญ่มีอายุค่อนข้างมาก คือ มากกว่า ๕๐ ปีขึ้นไป ทำให้แกนนำต้องพยายามประสานกับกลุ่มเยาวชน แม่บ้าน เพื่อลดจุดอ่อนนี้ในกิจกรรมบางอย่างที่ต้องการคนหนุ่มสาว เช่น การต้องเดินทางไกลไปร่วมประชุมกับหน่วยงานอื่นจะมีแกนนำเยาวชนร่วมไปด้วย	โดยรวมแม่บ้านท่าเมรุมีความเข้มแข็งพอสมควร และถือว่ากลุ่มแม่บ้านมีบทบาทเป็นที่ยอมรับทั้งในชุมชนและนอกชุมชน โดยเฉพาะการมีกลุ่มเพลงเรือพื้นบ้าน ทำชื่อเสียงให้แก่ชุมชนและมีการรวมตัวกันทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวครบครันเหมือนผู้ตาย	กลุ่มเยาวชนท่าเมรุมีการรวมกลุ่มชัดเจน กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีกับเยาวชนทั้งผู้ใหญ่บ้านเจ้าอาวาส อาจารย์และชาวบ้าน กลุ่มเยาวชนมีความสามัคคีช่วยเหลือชุมชน ทั้งงานในหมู่บ้าน งานวัด และงานโรงเรียนก็ให้ความร่วมมือดีเสมอ	ถือว่ากลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่มีศักยภาพมากพอสมควรในการช่วยเหลือชุมชนได้รับการยอมรับค่อนข้างมาก เพราะหลายคนได้รับการคัดเลือกเป็นกรรมการวัด และมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ประเพณีต่าง ๆ ตลอดจนเป็นกลุ่มที่ช่วยถ่ายทอดภูมิปัญญาในการสังเกตความเป็นไปของธรรมชาติที่บ่งชี้ถึงโอกาสที่น่าจะท่วมรุนแรงให้คนรุ่นหลังได้รับทราบ

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๒. ผลประเมิน ความพร้อมของ กลุ่มในการเข้า ร่วมกิจกรรมการ อนุรักษ์คลองคู ตะเภา	แกนนำทำมีความพร้อมสูงในการร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์คลองคูตะเภา ร่วมกับหน่วยราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน(NGO) ต่างๆอย่างต่อเนื่องในการก่อตั้งเครือข่ายอนุรักษ์ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง ซึ่งได้ดำเนินงานอย่างเข้มแข็งมาจนถึงปัจจุบัน แต่ที่ผ่านมายังไม่มีผู้ประสานให้เกิดการอนุรักษ์ในรูปแบบเครือข่ายขึ้น กิจกรรมที่เป็นรูปธรรมจึงยังมีน้อย ซึ่งแกนนำมีข้อเสนอในการแก้ปัญหาคลองคูตะเภา คือ สร้างเครือข่ายชุมชนริมคลองตลอดสายให้เข้มแข็งเพื่อช่วยกันแก้ปัญหา ร่วมมือกับหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งมีการร่วมมือกันอยู่บ้างแล้วกับชุมชนคูเต่า ในการร่วมกันขุดลอกผักตบชวาในคลองช่วงหน้าแล้ง	ปัจจุบันแม่บ้านทำทำแม่รู้ใช้ประโยชน์จากคลองคูตะเภาน้อยมากในแง่การใช้ประโยชน์เพื่อการอุปโภคบริโภค เนื่องจากเกือบทุกครัวเรือนจะมีบ่อน้ำเป็นของตนเอง ไม่ต้องพึ่งพาน้ำจากคลอง และด้วยเหตุที่บ้านทำแม่อยู่ใกล้ปากทะเลสาบเมื่อถึงเวลาน้ำขึ้น น้ำในคลองจะกลายเป็น้ำกร่อยบริโภคไม่ได้ ดังนั้นความสนใจต่อปัญหาคลองคูตะเภาจึงมีน้อย อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมา แม่บ้านทำแม่รู้ได้มีบทบาทในการช่วยกระตุ้น ปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์คลองคูตะเภาอยู่บ้างในการร้องเพลงเร็วในงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม	เยาวชนบ้านท่าแม่รู้มีความพร้อมสูงในการเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์คลองคูตะเภา มีการรวมกลุ่มชัดเจนโดยมีวัดเป็นจุดศูนย์รวมของเยาวชนเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในกลุ่ม ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านให้ความสนับสนุน มีพลังสามารถทำให้เยาวชนรวมตัวกัน เพราะเป็นที่เคารพนับถือ สามารถนำเยาวชนเข้าร่วมการอนุรักษ์คลองคูตะเภาได้	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับคลองคูตะเภาและทะเลสาบทั้งในแง่การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่รับรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองคูตะเภา เช่น ปัญหาเน่าเสียในลำคลอง ปัญหาน้ำเค็ม เป็นต้น กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ได้ร่วมกันเสนอความคิดเห็นในการแก้ปัญหาคลองคูให้มีการเปิดช่องระบายน้ำ ขุดลอกคลอง กล่าวได้ว่ากลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนท่าแม่รู้มีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์คลองคูตะเภาในระดับดี

ตารางแสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคล บ้านเกาะน้ำรอบ

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๑. ผลประเมินศักยภาพโดยทั่วไป	แกนนำบ้านเกาะน้ำรอบได้รับการยอมรับสูง และมีความสามัคคีกันดี แม้จะมีจำนวนน้อยและไม่ค่อยหลากหลาย คือมีเฉพาะผู้เฒ่าบ้านและ สมาชิก อบต. ที่มืบทบาทเด่น และไม่มีแกนนำที่เป็นผู้หญิง อย่างไรก็ตามเมื่อประเมินโดยรวม ต้องถือว่าแกนนำบ้านเกาะน้ำรอบมีศักยภาพสูงพอสมควร	แม่บ้านเกาะน้ำรอบไม่มีการรวมตัวกันอย่างชัดเจน และเนื่องจากเป็นชุมชนที่มีประชากรน้อยจำนวนแม่บ้านจึงน้อยตามไปด้วย ไม่ค่อยปรากฏบทบาทในกิจกรรมนอกครัวเรือน แม้แต่ในกิจกรรมทางประเพณี เพราะบ้านเกาะน้ำรอบไม่มีวัด ชาวบ้านจึงใช้วัดบางหยี ร่วมกับบ้านบางหยี ประเมินได้ว่าแม่บ้านยังมีศักยภาพต่ำในการริเริ่มร่วมกันทำกิจกรรม	เยาวชนได้รับโอกาสจากแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทในกิจกรรมใหม่ ๆพอสมควร เช่น การอบรมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น อย่างไรก็ตามเยาวชนมีจำนวนน้อย และเท่าที่มีส่วนมากจะไปเรียนหนังสือในเมือง จึงไม่ค่อยคาดหวังกับการรวมตัวหรือทำกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากกลุ่มเยาวชน	ผู้สูงอายุในบ้านเกาะน้ำรอบ มีบทบาทในกิจกรรมของชุมชนน้อยเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น ๆ เว้นแต่จะเป็นงานประเพณีจึงจะมีบทบาทในเรื่องพิธีการ พิธีกรรมต่างๆ

ข้อประเมิน	กลุ่มแกนนำ	กลุ่มแม่บ้าน	กลุ่มเยาวชน	กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๒. ผล ประเมิน ความพร้อมของ กลุ่มในการเข้า ร่วมกิจกรรมการ อนุรักษ์ ทรัพ ย์ ค ล อด ง คู่ตะเภา	บ้านเกาะนารอบมีความผูกพันกับสายน้ำ เป็นอย่างยิ่ง จากการที่มีคลองรอบหมู่บ้าน และตั้งอยู่ติดทะเลสาบสงขลา แม่ดูเหมือน แกนนำจะยังขาดความเข้าใจในปัญหาถึง แวดล้อมโดยรวม และขาดแนวคิดที่จะแก้ ปัญหา แต่หากมีการสร้างความเข้าใจและ รู้ช่องทาง เชื่อว่าแกนนำบ้านเกาะนารอบ จะมีความพร้อมมากขึ้นในการเข้าร่วม กิจกรรมอนุรักษ์คลอง สังเกตได้จากการ พยายามปกป้องสิ่งแสมที่เชื่อว่าเป็นฝูง สุดท้ายของทะเลสาบสงขลาเอาไว้ในป่าใกล้ หมู่บ้าน	แม่บ้านหลายคนยังมีรายได้ จากการขายปลาที่หาได้จาก คลองและทะเลสาบ ความ ผูกพันกับแหล่งน้ำจึงมีอยู่สูง อย่างไรก็ตามแม่บ้านมีปัญห เรื่องเวลา เพราะต้องรับผิดชอบ ภารกิจการกิจในครอบครัวหลาย ด้าน จึงประเมินได้ว่าแม่บ้านมี ความพร้อมน้อยกว่ากลุ่มผู้นำ ในการเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ คลองคู่ตะเภา	เยาวชนหลายคนยังออกหา ปลาในทะเลสาบ และคลอง ใกล้บ้าน โดยเฉพาะคนที่ไม่ไป เรียนหนังสือในเมือง หรือไป ทำงานในเมือง แม้จะมีอยู่ จำนวนน้อยแต่เมื่อประเมิน จากความสัมพันธ์กับคลอง เชื่อได้ว่ากลุ่มนี้มีความพร้อม พอสมควร	ผู้สูงอายุทุกคนเคยใช้ประโยชน์ จากคลองมายาวนาน ยังอยาก เห็นคลองกลับไปได้เหมือนใน อดีต อีกทั้งเป็นผู้มีเวลาว่าง มากกว่ากลุ่มอื่น ๆ รวมทั้งมี ความตื่นตัวในกิจกรรมของชุม ชนในระดับดี หากมีกิจกรรมที่ เหมาะสมแล้วเชื่อว่า กลุ่มผู้สูง อายุจะพร้อมที่จะเข้าร่วมได้

๒.ผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มบุคคลในภาพรวมทั้ง ๑๒ ชุมชน

๒.๑ ผลการประเมินศักยภาพกลุ่มแกนนำ

ในการเก็บข้อมูลกับแกนนำชุมชน ผู้วิจัยได้พบผู้นำชุมชนซึ่งมีหลากหลายสถานะ ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ที่ปรึกษาหมู่บ้าน กรรมการกองทุน และผู้มีบทบาทเด่นในชุมชนเข้าร่วมเวทีวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งความเห็นรอบด้าน โดยมีตัวแทนจากชุมชนในเขตต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

จากการวิจัยพบว่า ผู้นำในชุมชนใกล้เคียงกัน เช่นอยู่ในเขตต้นน้ำเหมือนกันหรือกลางน้ำเหมือนกัน ส่วนใหญ่จะรู้จักกันเฉพาะชื่อหรือเคยเห็นหน้ากันในการประชุม อบรบ สัมมนาที่หน่วยงานภาครัฐจัดขึ้นเป็นครั้งคราว มีจำนวนน้อยมากที่เคยพูดคุยกันจริงจัง และแทบจะไม่เคยมีการปรึกษาหารือระดมความคิดเห็นเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งร่วมกันเลย ในขณะที่ผู้นำที่มาจากชุมชนซึ่งอยู่ห่างไกลกัน มากกว่าครึ่งไม่เคยพบเจอกันมาก่อน บางส่วนไม่ รู้จักแม้กระทั่งชื่อเนื่องจากอยู่ต่างเขตตำบลหรืออำเภอกันจึงไม่มีโอกาสได้ประชุมหรือทำความรู้จักกันก่อนหน้านี้ กล่าวได้ว่าการจัดเวทีวิจัยแกนนำชุมชนถือเป็นการพบปะกันครั้งแรกของ ผู้นำในชุมชนซึ่งตั้งอยู่ตลอดสายคลองอุตะเถา ซึ่งทำให้ได้ข้อสรุปดังนี้

๑.ผลจากการจัดเวทีวิจัยแกนนำชุมชน ทำให้ผู้นำจากชุมชนที่ตั้งเรียงรายสายคลองอุตะเถา ตั้งแต่เขตต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำได้พบปะ ทำความรู้จักกันอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก

๒. ผู้นำแต่ละชุมชนได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความสัมพันธ์ เรื่องราวในอดีตของคลองอุตะเถาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน และถ่ายทอดปัญหาที่แต่ละชุมชนประสบ ตลอดจนวิธีการแก้ไขปัญหาให้ผู้นำจากทุกชุมชนได้รับทราบร่วมกัน

๓.ผู้นำชุมชน และนักวิจัย สามารถมองเห็นภาพรวมที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในประเด็น ความสำคัญในอดีตของคลองอุตะเถาที่มีต่อชุมชน ความสำคัญในปัจจุบัน สภาพของคลองอุตะเถา และประเด็นปัญหาที่แต่ละชุมชนประสบในปัจจุบัน

๔.ผู้นำทุกชุมชนเห็นความสำคัญ และความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายเพื่อแสวงหาความร่วมมือระหว่างกันเพื่อให้มีพลังในการเรียกร้องการแก้ปัญหาจากภาครัฐ หรือลงมือดำเนินการแก้ไขปัญหาของคลองอุตะเถาร่วมกันระหว่างชุมชนด้วยตนเอง

๕. ผู้นำทุกชุมชนได้ร่วมลงมติเป็นเอกฉันท์เพื่อจัดตั้ง “กลุ่มอนุรักษ์คลองอุตะเถา” โดยมีผู้นำ ชุมชน ทั้งหมดร่วมเป็นสมาชิกก่อตั้ง

๖. ผู้นำชุมชนช่วยกันเสนอทางออกในการแก้ปัญหาคลองอุตะเถา

๗. ผู้นำชุมชนมีความเห็นร่วมกันที่จะจัดการประชุมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

จากข้อมูลและข้อสรุปดังกล่าว ทำให้สามารถประเมินศักยภาพของแกนนำชุมชนได้ ดังนี้

๑. แกนนำส่วนใหญ่มีศักยภาพในส่วนบุคคลของแต่ละคนพอสมควร โดยพยายามใช้ศักยภาพดังกล่าว เคลื่อนไหวแก้ปัญหาอยู่ในบริบทชุมชนของตน เช่นพบว่าชาวบ้านและผู้นำในชุมชนได้ร่วมมือกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยบางครั้งจะใช้วิธีรวมตัวกันเดินประท้วงโรงงาน บางครั้งจะทำหนังสือร้องเรียนไปยังเจ้าหน้าที่รัฐซึ่ง บางโอกาสก็ได้รับการตอบสนองดีด้วยการนำชาวบ้านเข้าไปตรวจสอบโรงงาน เมื่อพบว่าโรงงานได้ปล่อยน้ำ เสียลงสู่คลองก็จะสั่งปิดโรงงานเป็นการชั่วคราวเพื่อให้เวลาในการปรับปรุงระบบบำบัดน้ำ แต่สิ่งที่ชาวบ้านส่วนใหญ่พบเห็นคือโรงงานส่วนใหญ่ก็มักจะปิดเป็นระยะเวลาสั้นๆแล้วก็เปิดดำเนินการตามปกติโดยชาวบ้านไม่ ทราบแน่ชัดว่าได้ทำการปรับปรุงระบบบำบัดน้ำจริงหรือไม่อย่างไร ในมุมมองของผู้นำชุมชนเห็นว่าการเข้า ตรวจสอบโรงงานเพื่อพิสูจน์การกระทำผิดยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง เพราะหากขณะที่เข้าตรวจโรงงาน ไม่มีการปล่อยน้ำเสีย เจ้าหน้าที่รัฐก็ไม่สามารถดำเนินการอะไรได้ต้องให้การกระทำผิดเกิดขึ้นซึ่งหน้าจึงจะ ดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดได้ ซึ่งผู้นำชุมชนมองว่าเป็นจุดอ่อนที่ทำให้โรงงานหลีกเลี่ยงกฎระเบียบได้อย่าง ไม่ยากเย็น

๒. แกนนำส่วนใหญ่ตระหนักว่าตนขาดศักยภาพตามกฎหมายที่จะให้อำนาจหน้าที่มาแก้ปัญหาชุมชน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับคลองอุตะเถาอย่างเพียงพอ เพราะแม้แต่บางหมู่บ้านที่มีผู้นำเข้มแข็งได้เคยมีการรวมตัวกับ ชาวบ้านทำหนังสือร้องเรียนไปยังอำเภอ รวมทั้ง อบต. เพื่อให้ตรวจสอบพฤติกรรมของโรงงาน เมื่อเจ้าหน้าที่มา ตรวจสอบพบว่าโรงงานเกือบทุกแห่งมีบ่อบำบัดน้ำเสียจึงไม่สามารถดำเนินการอะไรกับโรงงานได้ ในขณะที่ผู้นำ ชุมชนส่วนใหญ่ยังคงแคลงใจว่า โรงงานได้ใช้บ่อบำบัดที่มีอยู่อย่างจริงจังเพียงใด และน้ำที่ปล่อยสู่คลองอุ ต่เถาผ่านการบำบัดจริงหรือไม่ การเรียกร้องของชาวบ้านดำเนินไปช่วงระยะเวลาหนึ่งแต่เมื่อไม่สามารถเรียก ร้องการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมจากหน่วยงานของรัฐ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านจึงเกิดความเบื่อหน่ายที่จะ รักษาคลองให้กลับมีสภาพดังเดิม ประกอบกับชาวบ้านในปัจจุบันพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากคลองสายนี้น้อย ลงมาก ส่งผลให้ความรู้สึกที่จะต้องร่วมกันแก้ปัญหาน้ำเสียในคลองอุตะเถาน้อยไปด้วย ช่วงที่ผ่านมาจึงมี สภาพการณ์คล้ายกับว่าชาวบ้านไม่สนใจเรื่องคลองอุตะเถา การรวมกลุ่มหาวิธีเพื่อรักษาน้ำในคลองอย่างจริง

จึงจึงแทบจะไม่มี และแกนนำก็ยังมองไม่ค่อยออกกว่าจะมีทางอื่นเพื่อเสริมศักยภาพของตนได้หรือไม่ นอกเหนือจากอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย

๓.ศักยภาพของแกนนำที่ผ่านมามีจะพยายามอย่างมาก ก็ที่ขาดแค่แก้ปัญหาเฉพาะหน้าชั่วคราว ไม่สามารถแก้ปัญหาอย่างเป็นกระบวนการและยั่งยืนได้ ยกตัวอย่างเช่นชุมชนปลายน้ำแกนนำและชาวบ้านเคยทำหนังสือร้องเรียนทางราชการหลายครั้ง ซึ่งเป็นวิธีเดียวที่ทำได้เพราะชุมชนปลายน้ำไม่รู้ว่าต้นเหตุที่ทำให้น้ำเสียคือใคร โรงงานไหนเป็นผู้ปล่อยน้ำเสีย แม้จะรู้จักไปประท้วงไม่ได้เพราะอยู่ไกลจากผู้ก่อปัญหา และไม่มีหลักฐานชัดเจนเหมือนชุมชนต้นน้ำ อย่างไรก็ตามการส่งหนังสือร้องเรียนก็ไม่เคยได้ผล นาน ๆ เข้าชาวบ้านก็เลยเลิกต่อสู้โดยพยายามแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นครั้ง ๆ ไป เช่นช่วยกันดักลอกผักตบชวา รื้อขยะที่มาขวางคลองตามแนวสะพาน เป็นต้น

ข้อสังเกตต่อการใช้ศักยภาพของแกนนำและการเรียนรู้ใหม่เรื่องศักยภาพของตนผ่านเวทีวิจัย

๑. ข้อสังเกตหนึ่งที่น่าสนใจอย่างมากคือ ผู้นำชุมชนที่เข้าร่วมในเวทีวิจัยส่วนหนึ่งเป็นผู้นำที่มีความเข้มแข็งและมีความกระตือรือร้น สังเกตได้จากส่วนใหญ่ได้เคยผ่านประสบการณ์ในการพยายามแก้ปัญหาคลองอู่ตะเภามาแล้ว รวมทั้งมองเห็นปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน และมีความตั้งใจที่จะแก้ปัญหาน้ำเสียในคลองอู่ตะเภา ผู้นำและชาวบ้านในหลายชุมชนได้พยายามต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหา น้ำเสียในคลองอู่ตะเภาด้วยวิธีการต่างๆ อาทิ การเดินขบวนประท้วงโรงงาน การทำหนังสือร้องเรียนไปยังหน่วยงานทางราชการ ซึ่งแม้จะได้รับการตอบสนองในบางครั้ง แต่โดยรวมแล้วก็ไม่สามารถขจัดปัญหาเหล่านี้ให้หมดไปได้ ทำให้ผู้นำและชาวบ้านเกิดความท้อถอยและไม่ทราบว่าจะหาทางออกอย่างไร ขณะที่ชาวบ้านบางส่วนไม่แสดงความสนใจปัญหาของคลองเนื่องจากวิถีชีวิตในปัจจุบันไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงคลองอู่ตะเภาแต่อย่างใด

๒. ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งซึ่งเด่นชัดเช่นเดียวกับลักษณะความเข้มแข็งของผู้นำในชุมชนก็คือ ผู้นำชุมชนเกือบทั้งหมดดำเนินการแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคลองอยู่ตะเภาเพียงลำพังชุมชนของตน โดยปราศจากการแสวงหาความร่วมมือหรือสร้างเครือข่ายกับชุมชนใกล้เคียง จึงมักเป็นการต่อสู้อย่างโดดเดี่ยวไร้แรงสนับสนุนจากชุมชนอื่นแม้จะเป็นการต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาเดียวกันก็ตาม

๓. การที่ได้รับฟังวิธีการเคลื่อนไหว และวิธีการแก้ไขปัญหาคล่องอยู่ตะเภาะของชุมชนอื่นจากเวทีวิจัยทำให้ผู้นำของชุมชนต่างๆเกิดความรู้สึกมีแนวร่วม เพราะทุกชุมชนต่างประสบปัญหาไม่แตกต่างกัน และช่วยให้ตระหนักว่าการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาของแต่ละชุมชนยังไม่ได้ผลดีเท่าที่ควรเนื่องจากไม่มีพลังเพียงพอ ส่งผลทำให้ผู้นำจากทุกชุมชนมีความต้องการที่จะผนึกกำลังกัน

๔.สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่เชื่อว่ามีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านกลับมาให้ความสนใจความเป็นไปของคลองอู่ตะเภาในขณะนี้คือ การที่ชาวบ้านในชุมชนม่วงก้องริเริ่มโครงการเลี้ยงปลาในกระชังเมื่อต้นปีที่ผ่านมา (๒๕๔๕) ซึ่งความสำเร็จหรือความเสียหายของเงินที่ลงทุนไปมีความสัมพันธ์โดยตรงกับคุณภาพของน้ำในคลอง ชาวบ้านจึงหันกลับมาสนใจคลอง อู่ตะเภาอย่างจริงจัง และการลงทุนครั้งนี้ยังถูกจับตามองจากชุมชนใกล้เคียง ซึ่งเชื่อว่าหากชุมชนม่วงก้องประสบความสำเร็จ ชุมชนอื่นๆก็มีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตาม

๕. การที่ผู้นำของแต่ละชุมชนได้มาประชุมร่วมกันในเวทีวิจัยแกนนำชุมชน ซึ่งถือเป็นการพบปะกันครั้งแรกของผู้นำชุมชนตลอดสายคลองอู่ตะเภา ที่ทำให้ผู้นำทุกคนได้รับทราบปัญหาของกันและกัน และรับทราบวิธีการแก้ไขปัญหาที่แต่ละชุมชนได้เคยทำมา ทำให้เกิดกำลังใจที่จะร่วมมือกันและได้ร่วมกันตั้ง **“กลุ่มอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา”** เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำเสียและปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในคลองอู่ตะเภา ซึ่งถือเป็นผลสัมฤทธิ์ประการสำคัญของการจัดเวทีวิจัยแกนนำชุมชน

๒.๒ ผลการประเมินศักยภาพกลุ่มแม่บ้าน

๒.๒.๑ ผลโดยสรุปของการวิจัยกลุ่มแม่บ้าน

การจัดเวทีวิจัยร่วมกับแม่บ้านนำชุมชน คณะผู้วิจัยได้เชิญกลุ่มผู้หญิงทั้งที่เป็นผู้นำ เช่นผู้ใหญ่บ้าน แกนนำผู้หญิง เช่น กลุ่มสตรี และ อสม.(อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) รวมทั้งแม่บ้านซึ่งมีทั้งที่เป็นเกษตรกร ค้าขาย รับราชการ ในชุมชนมาเข้าร่วมเวทีวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งความเห็นที่หลากหลายและรอบด้าน

จากการจัดเวทีวิจัยร่วมกับแม่บ้านตลอดสายคลองอู่ตะเภาพบว่า โดยภาพรวมๆแล้วสตรีส่วนใหญ่ยังคงเป็นกลุ่มพลังเงียบในชุมชน โดยมักจะแสดงบทบาทเมื่อมีการวางแผนให้ปฏิบัติ เนื่องจากสตรีในชนบทมีเงื่อนไขทางสังคมหลายประการที่ทำให้ไม่สามารถริเริ่ม เข้าร่วม หรือเป็นแกนนำในการดำเนินกิจการเพื่อสังคมและชุมชนอย่างเต็มที่ อาทิ การต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการทำงานบ้าน การดูแลบุตรหลาน หรือทำงานหารายได้จนเจือจรรบครัว การทำกิจกรรมเสริมอื่นๆ ถูกมองว่าเป็นเรื่องเสียเวลาทำมาหากิน และอาจทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นอื่นๆ เช่นค่าเดินทาง นอกจากนี้การยอมรับบทบาทของผู้หญิงยังไม่เทียบเท่าผู้ชาย จะพบว่าผู้หญิงจำนวนน้อยกว่าผู้ชายที่ได้รับเลือกให้ทำงานในฐานะผู้นำชุมชน ผู้หญิงส่วนหนึ่งยังคงต้องขออนุญาตจากสามีเมื่อต้องการมาทำกิจกรรมหรือร่วมประชุมต่างๆ หากสามีปฏิเสธก็ไม่สามารถมาเข้าร่วมได้แม้ว่าตนเองจะต้องการเข้าร่วมก็ตาม บางชุมชนมีการรวมกลุ่มสตรีในชุมชนมานานนับสิบปีแต่ไม่มีกิจกรรมหรือผลงานของกลุ่มที่ชัดเจนเท่าใดนัก

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในแง่การริเริ่มกิจกรรมในชุมชนไม่มากนักเนื่องจาก ผู้หญิงมองข้ามศักยภาพความสามารถของตนเองไม่เชื่อว่าตนเองจะสามารถทำอะไรให้ ชุมชนได้ บางส่วนคิดว่าธุระไม่ใช่ ขณะที่บางส่วนมองไม่เห็นปัญหาที่กำลังเกิดในชุมชนและไม่สามารถคาดการณ์หรือประเมินได้ด้วยตนเองว่า จากสถานการณ์ในปัจจุบันหากปล่อยให้ดำเนินต่อไปเรื่อยๆ จะนำมาซึ่งผลกระทบอย่างใดในภายหลัง การทำงานให้กับชุมชนส่วนใหญ่ของ ผู้หญิงจึงออกมาในรูปแบบของการช่วยแรง เช่น ช่วยทำอาหาร จัดงานเลี้ยง เมื่อมีงานบุญ งานบวชในชุมชน

หัวข้อสนทนาของเหล่าแม่บ้านเมื่อพบกันมักจะเป็นเรื่องการทำมาหากิน รายได้ สามี บุตร ญาติพี่น้อง และเรื่องราวที่เกิดขึ้นภายในชุมชน การพูดคุยถึงการรวมกลุ่ม การทำกิจกรรมรณรงค์ต่างๆยังมีน้อย อย่างไรก็ตาม มีข้อยกเว้นในชุมชนบริเวณกลางน้ำ อาทิ บ้านม่วงก้อง บ้านชายคลอง ซึ่งเป็นชุมชนที่ผู้หญิงมีบทบาทสูงมาก โดยชุมชนบริเวณนี้มีสตรีที่ได้รับเลือกเป็น ผู้ใหญ่บ้านถึง ๔ คน และเป็นประธานองค์การบริหารส่วนจังหวัดอีก ๒ คน และยังเป็นสมาชิก องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นอีกหลายคน ซึ่งเป็นกลุ่มสตรีที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนและมีบทบาทอย่างมากในชุมชน

๒.๒.๒ ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้น้ำและใช้ประโยชน์ในครัวเรือนจากคลองอู่ตะเภา

กลุ่มผู้หญิงหรือแม่บ้านเป็นกลุ่มที่มีการใช้น้ำและได้รับประโยชน์จากคลองอู่ตะเภามากที่สุด กล่าวได้ว่าตั้งแต่ตั้งรกรากเป็นชุมชนริมคลอง ผู้หญิงได้รับประโยชน์จากคลองอู่ตะเภาใน ๒ ลักษณะคือ ประโยชน์ทางตรง และประโยชน์ทางอ้อม

ประโยชน์ทางตรง ได้แก่ การใช้น้ำในงานต่างๆในครัวเรือน เช่น การซักล้างข้าวของเสื้อผ้า ใช้หุงหาและประกอบอาหาร ดื่มน้ำ เลี้ยงสัตว์ ใช้เพื่อการเกษตร

ประโยชน์ทางอ้อม ได้แก่ เป็นสถานที่พบปะกับเพื่อนบ้านเมื่อนำเสื้อผ้ามาซักล้าง หรือพาลูกหลานมาเล่นน้ำในคลอง เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งอาหารในครัวเรือนเนื่องจากคลอง อู่ตะเภา มีความอุดมสมบูรณ์ มีกุ้ง ปลาอาศัยเป็นจำนวนมาก เป็นเส้นทางคมนาคมในการส่งบุตรหลานไปโรงเรียน ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมไปยังตลาดเพื่อนำพืชผักจากครัวเรือนไปขายและซื้อข้าวของเครื่องใช้จากในเมืองกลับมา เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยยังได้ใช้เป็นเส้นทางออกไปหาหมอไป โรงพยาบาลอีกด้วย

เมื่อประมาณ ๓๐-๔๐ ปีก่อนผู้หญิงใช้ประโยชน์จากคลองอู่ตะเภาลดลง เนื่องจากหลายครัวเรือนได้ขุดบ่อน้ำไว้ใช้เพื่อการบริโภคและประกอบอาหารในครัวเรือน แต่บางครอบครัวยังคงต้องพึ่งพา

น้ำในคลองเป็นหลัก การใช้คลองเป็นเส้นทางคมนาคมก็ลดลง เรือแม่ล้นคลอง อุ้ตะเภาที่เคยมีบริการตลอดตั้งแต่บ้านท่าเมรุไปจนถึงท่าหาดใหญ่ยุติอย่างถาวรเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๙ เพราะมีเส้นทางบกใช้แทนและสะดวกรวดเร็วกว่า อย่างไรก็ตามการใช้ประโยชน์จากคลองเป็นแหล่งอาหาร แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และที่พักผ่อนเล่นน้ำยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง

จนเมื่อประมาณ ๑๐-๑๕ ปีที่ผ่านมา น้ำในคลองเปลี่ยนสภาพจากที่เคยใสเหมือนตาตุ่มกลายเป็นน้ำขุ่นเขียว มีกลิ่น ไม่สามารถลงอาบเล่นได้เหมือนก่อน ชาวบ้านเชื่อว่าสาเหตุมาจากการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณต้นน้ำและโรงงานเหล่านี้จะลักลอบปล่อยน้ำที่ยังไม่ผ่านการบำบัดออกมาเมื่อฝนตก และน้ำที่มีสารเคมีปนเปื้อนบางส่วนก็ไหลออกมาทางท่อน้ำทิ้งโดยไม่ผ่านการบำบัด การใช้น้ำในคลองเพื่อประโยชน์ในครัวเรือนโดยตรงในปัจจุบันแทบจะไม่หลงเหลืออยู่เลย เพราะจะหันไปใช้น้ำบ่อ หรือประปาชุมชนแทน รวมทั้งใช้น้ำบ่อร์ดันไม้ด้วย ในส่วนของน้ำดื่มนั้น บางชุมชนยังสามารถใช้น้ำในบ่อได้ แต่บางชุมชนต้องซื้อน้ำบริโภคเพราะในบางช่วงน้ำจากคลองก็จะซึมเข้าบ่อน้ำดื่มทำให้บริโภคไม่ได้ และเมื่อน้ำจากคลองเอ่อท่วมในฤดูฝนจะทำให้น้ำเสียลงปะปนในบ่อน้ำดื่มเช่นกัน การใช้ประโยชน์ที่ยังหลงเหลืออยู่คือเช่นบ้านท่าโพธิ์จะใช้เลี้ยงวัว บ้านม่วงก้องใช้เป็นแหล่งเลี้ยงปลาในกระชัง เด็กๆยุรุ่นหลายหมู่บ้านที่คุ้นเคยกับสภาพน้ำก็ลงเล่นบ้างแต่เมื่อขึ้นมาต้องรีบกลับไปอาบน้ำยอที่บ้านมิฉะนั้นจะเป็นผื่นคัน นอกจากนั้นก็ใช้เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีเทศกาล เช่น ลอยกระทง แข่งเรือ เป็นต้น

๒.๒.๓ สภาพบทบาทการสื่อสารและเชื่อมโยงเครือข่ายการปกป้องคลองอุ้ตะเภาของผู้หญิงในชุมชน

แม้ผู้หญิงจะเป็นกลุ่มที่มีการใช้ประโยชน์จากคลองอุ้ตะเภาเพื่อใช้ในกิจกรรมในครัวเรือนอย่างชัดเจน แต่เมื่อน้ำในคลองเสียไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เต็มที่เหมือนเมื่อในอดีต กลับไม่พบว่ามีกลุ่มผู้หญิงที่จะรวมตัวร่วมมือหรือคิดหาหนทางแก้ปัญหาที่ประสบอยู่ จนอาจกล่าวได้ว่ายังไม่มีเครือข่ายหรือการรวมตัวของผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในสายคลองอุ้ตะเภาอย่างจริงจัง ผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันจะรู้จักกันดี แต่หากเป็นกลุ่มผู้หญิงที่อาศัยอยู่ต่างชุมชนจะไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ยกเว้นผู้นำสตรี เช่น ผู้ใหญ่บ้าน คนต่างชุมชนก็อาจจะเคยได้ยินชื่อเสียงมาบ้าง แต่ส่วนใหญ่ไม่เคยรู้จักพูดคุยกันมาก่อน

โดยสรุปคือสภาพการสื่อสารของผู้หญิงในชุมชน จะเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลอย่างไม่เป็นทางการเป็นส่วนใหญ่ เนื้อหาสารที่สื่อสารกันจะเป็นเรื่องราวในครอบครัว เรื่องการทำมาหากิน เรื่องงานบ้าน การเลี้ยงดูลูก การพบปะกันของผู้หญิงมีไม่มากเหมือนผู้ชายเพราะผู้หญิงใช้เวลาส่วนใหญ่

อยู่ในบ้านเพื่อทำงานบ้าน การออกไปพบปะกับคนอื่นจึงเกิดขึ้นเป็นครั้งคราวเท่านั้น เช่นเมื่อนำน้ำ ยางพาราไปขายที่จุดรับซื้อน้ำยางของโรงงานยาง การได้รับลูกกอล์ฟจากโรงเรียน หรือเมื่อมีการจัดงาน บุญ งานประเพณีในชุมชน ซึ่งจะต้องระดมแรงงานผู้หญิงเข้าช่วยงานก็จะเป็นโอกาสให้ผู้หญิงในชุมชนได้พบกัน บทบาทที่จะปกป้องคลองอยู่ตะเภายังไม่เห็นเป็นรูปธรรม มีเพียงผู้หญิงบางกลุ่มที่เริ่มจะคิด แต่ส่วนใหญ่เป็นระดับแกนนำในชุมชนซึ่งยังมีส่วนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรผู้หญิงทั้งหมด ขณะที่การสื่อสารระหว่างชุมชนเพื่อสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงที่จะนำไปสู่การร่วมมือกันปกป้องคลอง อยู่ตะเภายังมีน้อยมากหรือแทบจะไม่มีเลย

สาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทและมีการสร้างเครือข่ายเพื่อจะปกป้องคลองอยู่ตะเภาน้อยมาก จนอาจกล่าวได้ว่ายังไม่มีในปัจจุบัน สืบเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการดังนี้

๑. ผู้หญิงส่วนใหญ่มักจะมีความรู้สึกว่าตนเป็นเพียงคนกลุ่มเล็กๆ ไม่มีอำนาจ ไม่รู้ว่าจะจัดการกับ ปัญหาคลองอยู่ตะเภายังอย่างไร

๒. ผู้หญิงที่ไม่สนใจปัญหาคลองอยู่ตะเภา ส่วนใหญ่เป็นเพราะไม่มีข้อมูล ไม่เข้าใจว่าน้ำเสียจะนำไปสู่ ปัญหาอะไรตามมา ไม่เข้าใจว่าการบริโภคน้ำในบ่อที่มีสารเคมีจาก โรงงานปนเปื้อน หรือการบริโภค ปลาที่เติบโตในแหล่งน้ำลักษณะนี้จะมีผลเสียอย่างไรต่อร่างกายในอนาคต รวมทั้งไม่ทราบว่า จะสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยวิธีใด

๓. ผู้หญิงบางส่วนไม่คิดว่าตนเองและครอบครัวได้รับผลกระทบจากสภาพน้ำในคลองที่เปลี่ยนไป เพราะแม้ว่าน้ำในคลองจะไม่สามารถใช้ได้ก็ยังมีน้ำบ่อหรือน้ำประปาหมู่บ้านให้ใช้ไม่เดือดร้อน จึงไม่เกิด ความสนใจที่จะแก้ปัญหาในคลอง เพราะปัญหาน้ำเสียในคลองไม่กระทบกระเทือนกับการดำรงชีวิต ประจำวัน

๔. ผู้หญิงมีงานประจำที่ต้องรับผิดชอบในฐานะภรรยาและแม่ต่อครอบครัวซึ่งใช้เวลามากในแต่ละวัน ทำให้ผู้หญิงส่วนใหญ่ไม่สนใจหรือเห็นความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายเพื่อปกป้องคลองเพราะเห็นว่า งานประจำวันนั้นสำคัญต่อชีวิตมากกว่า

๕. การที่ต้องรับภาระหลายอย่างภายในครอบครัวยังทำให้ผู้หญิงไม่มีโอกาสได้ออกนอกชุมชนมากนัก ทำให้ไม่ค่อยมีโอกาสได้ทำความรู้จักกับผู้หญิงในชุมชนอื่น จึงไม่เกิดการสร้างเครือข่ายระหว่างกัน จะ เห็นได้ว่าผู้หญิงที่อาศัยอยู่ต่างชุมชนกันถ้ามิใช่เป็นญาติพี่น้องกันจะไม่รู้จักกันเลย การร่วมมือกันเพื่อ ร่วมทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ยาก

๖. ผู้หญิงบางส่วนมีความกระตือรือร้น ต้องการเข้าร่วมกลุ่มสตรีอาสาที่มีอยู่ในชุมชนและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของชุมชน (ซึ่งจะเป็นฐานสำคัญในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชนตลอดสาย คลองต่อไป) แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนและบางครั้งจะถูกต่อต้านจากผู้เป็นสามี เพราะเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้แก่ครอบครัว เสียเวลาทำงาน และหากเป็นผู้หญิงที่ทำงานในโรงงาน การขาดงานเพื่อมาเข้าร่วมกิจกรรมก็เท่ากับสูญเสียค่าแรงไป ๑ วัน ผู้เป็นสามีจึงไม่ยินยอมให้ภรรยาตนเองเข้าร่วมทำกิจกรรม ผู้หญิงเหล่านี้จึงไม่สามารถเข้าร่วมเป็นกำลังในกลุ่มสตรีได้

๗. สืบเนื่องจากการทำงานให้กับชุมชนนอกจากอาจจะทำให้ขาดรายได้แล้ว ยังอาจทำให้มีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม เช่นค่าเดินทางไปร่วมประชุมพบปะ ค่าตัดชุดประจำกลุ่ม ทำให้ผู้หญิงที่ต้องพึ่งพารายได้ของสามีหรือไม่มีกำลังทรัพย์พอ ไม่อยู่ในฐานะที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆได้ จึงกลายเป็นผู้หญิงที่ไม่มีโอกาสแสดงบทบาทในชุมชน

๘. ชาวบ้านบางส่วนรวมทั้งผู้หญิงบางส่วนสนับสนุนกิจการของโรงงานอุตสาหกรรม เพราะได้รับผลประโยชน์จากโรงงานหรือมีญาติพี่น้องทำงานในโรงงาน จึงไม่ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่อาจจะกระทบถึงโรงงานเหล่านั้น

๙. ความสนใจเรื่องคลองมักจะเกิดเป็นช่วงๆแล้วก็หายไปไม่ต่อเนื่อง เช่นผู้หญิงรวมทั้งชาวบ้านจะพูดคุยกันเรื่องคลองกันมากเมื่อโรงงานแอบปล่อยน้ำเสียมาในวันฝนตกแล้วทำให้ปลาตายลอยเป็นแพในคลอง หรือช่วงที่มีกลิ่นสารเคมีรบกวนรุนแรงก็จะรวมกลุ่มกันวิพากษ์วิจารณ์โรงงานร่วมกัน เมื่อเหตุการณ์เหล่านี้ผ่านไป การสนทนาเรื่องคลองก็พลอยหายไปด้วย แล้วจะกลับมาเป็นหัวข้อสนทนาอีกครั้งเมื่อเกิดเหตุในคราวต่อไป แสดงให้เห็นว่ายังไม่ค่อยมีการให้ความสำคัญกับปัญหาคลองอย่างจริงจังเท่าใดนัก

การจัดเวทีวิจัยร่วมกับแม่บ้านในชุมชนทำให้ได้ข้อสังเกตมากมายถึงสภาพและบทบาทการสื่อสารและการเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อการปกป้องคลองอู่ตะเภาของผู้หญิงในชุมชน ซึ่งกล่าวเป็นภาพรวมได้ว่า กลุ่มสตรีในชุมชนเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากพอๆกับผู้ชาย เป็นกลุ่มที่ใช้ประโยชน์จากคลองอู่ตะเภาเพื่อกิจกรรมในครัวเรือนชัดเจนที่สุด แต่ขณะเดียวกันก็เป็นกลุ่มที่ยังไม่มีบทบาทในการปกป้องรักษาคลองที่เป็นรูปธรรมเช่นกัน

๒.๓ ผลการประเมินศักยภาพกลุ่มเยาวชน

เยาวชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ตั้งอยู่สองฟากคลองอู่ตะเภาสามารถแบ่งออกได้เป็นสาม กลุ่มตามลักษณะการดำเนินชีวิต ได้แก่ กลุ่มนักเรียน กลุ่มทำงานอิสระ กลุ่มทำงานโรงงาน ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีวิถีชีวิตแตกต่างกันออกไป ดังนี้

๑.กลุ่มนักเรียน มีภาระหน้าที่หลักคือการเรียน วิถีชีวิตโดยทั่วไปจะตื่นไปโรงเรียน ช่วงหลังเลิกเรียนบางส่วนจะเล่นกีฬา บางส่วนต้องช่วยงานของพ่อแม่ เช่น ค้าขาย เลี้ยงสัตว์ ดูแลสวนผลไม้ สอนผัก เด็กผู้ชายจะได้รับอนุญาตให้ออกไปนอกบ้านทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อนมากกว่าเด็กผู้หญิง ซึ่งส่วนใหญ่จะต้องช่วยเหลืองานบ้าน

ทัศนคติที่มีต่อชุมชนของเยาวชนกลุ่มนักเรียนจะแตกต่างกันบ้างตามสภาพของชุมชน แต่ส่วนใหญ่เยาวชนจะมีทัศนคติในทางบวกต่อชุมชนตนเอง แต่เมื่อถามถึงบทบาทในการร่วมแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชน เยาวชนกลุ่มนี้ก็มักจะไม่สามารถระบุบทบาทของตนเอง เนื่องจากเห็นว่าเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่ หน้าที่ของตนเองคือการเรียนเป็นสำคัญ บางชุมชนนิยมส่งบุตรหลานเรียนสูง ๆ เช่น บ้านชายคลอง บ้านระตะ บ้านแม่น้ำ เพราะถือเป็นหน้าเป็นตาของพ่อแม่ ในขณะที่บางชุมชนไม่มีค่านิยมของการส่งบุตรหลานเรียนสูง ๆ เยาวชนกลุ่มใหญ่จึงมักจบการศึกษาระดับ ม.๓ หรือ ม.๖ แล้วเข้าทำงานในโรงงานหรือออกมาประกอบอาชีพอิสระ ทำสวน ทำประมง รับจ้างกรีดยาง หรือแต่งงานมีครอบครัว

๒. กลุ่มทำงานอิสระ เป็นกลุ่มที่มีความหลากหลายในพฤติกรรมของสมาชิกรวมทั้งอาชีพของสมาชิกในกลุ่ม มีตั้งแต่อาชีพกรีดยาง หาปลา ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ ขายของชำ เปิดร้านค้า ซ่อมมอเตอร์ไซด์ ขายของ วิถีชีวิตของเยาวชนกลุ่มนี้จึงขึ้นกับลักษณะของอาชีพที่แต่ละคนรับผิดชอบ หากเป็นกลุ่มที่ทำสวนยางพาราจะตื่นตั้งแต่เช้ามือ ประมาณตี ๑ ถึง ๒ ตามขนาดของพื้นที่สวนยาง หากพื้นที่น้อยอาจจะเริ่มทำตั้งแต่ ตี ๓ เพื่อให้เสร็จก่อนอาทิตย์ขึ้น แล้วเริ่มเก็บน้ำยาง งานจะไปเสร็จสิ้นช่วงสายของวันใหม่ หลังจากนั้นจะนอนพักผ่อน ช่วงบ่ายจะเป็นช่วงว่าง กลุ่มที่สนิทกันจะชวนกันขับรถเที่ยว นั่งร้านน้ำชา จิบกลุ่มคุย หากเป็นกลุ่มหาปลาในคลองจะสามารถหาได้ตลอดวัน โดยจะมีจำนวนเยาวชนที่ออกมาหาปลามากในช่วงเช้าถึงสาย ช่วงบ่ายจะเป็นช่วงเวลาว่างซึ่งเยาวชนจะใช้พักผ่อนหรือพบปะเพื่อนฝูง เมื่อตกเย็นจะเป็นช่วงที่แต่ละคนจะทำกิจกรรมเป็นกลุ่มตามความสนใจ เช่น ตะเฟุตบอล ตีวงหวาก วงเหล้า ดื่มน้ำชา ซึ่งอาจจะต่อเนื่องไปจนถึงช่วงค่ำ บางกลุ่มที่สนิทสนมกันจะนัดกันไปดูถ่ายทอดฟุตบอลต่างประเทศตามร้านน้ำชา อย่างไรก็ตามเยาวชนกลุ่มนี้จะ

นอนไม่ดึกนัก เพราะต้องตื่นแต่เช้ามาทำงาน หากเป็นกลุ่มกรีดยางก็จะนอนตั้งแต่หัวค่ำ หากเป็นกลุ่มหาปลาในทะเลจะมีวิธีการดำรงชีวิตแตกต่างกันไปคือ บางกลุ่มจะออกหาปลาช่วงเช้ามีดแล้วกลับมาตอนสาย หลังจากนั้นจะว่าง ที่มีสวาก็จะเข้าสวดตายหู้้า ดูแลต้นไม้ อีกกลุ่มเป็นกลุ่มออกไปตอนเย็น โดยจะออกไปดักลอบ หรือวางไซ แล้วก็กลับช่วงก่อนค่ำ เช้ามีดวันรุ่งขึ้นจะออกไปเก็บลอบหรือไซที่ดักไว้ แล้วนำปลามาขายให้แม่ค้าที่จะมารับซื้อถึงที่

ทัศนคติของเยาวชนกลุ่มนี้ที่มีต่อชุมชนเป็นไปในทางบวก เยาวชนกลุ่มนี้เป็นริ้วแรงของชุมชน ช่วยงานสังคมในชุมชน ร่วมกับกลุ่มต่าง ๆ เช่น แม่บ้าน ผู้นำ และจะเป็นกลุ่มที่ผูกพันกับชุมชน และมีโอกาสที่จะขึ้นเป็นผู้นำในชุมชนในอนาคต

๓.กลุ่มทำงานโรงงาน มีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะ ลักษณะแรกจะมีวิถีชีวิตคล้ายกลุ่มนักเรียน คือ ตื่นเช้าไปทำงาน กลับมาบ้านช่วงเย็นจะเล่นกีฬา เทียวเล่นในหมู่บ้าน หลังจากเล่นกีฬาจะนั่งคุยกันตามร้านน้ำชา หรือวงเหล้าแล้วจึงกลับบ้าน ลักษณะที่สอง เป็นกลุ่มแรงงานโรงงานที่ต้องทำงานเป็นกะ ซึ่งจะมีช่วงเวลาทำงานและพักผ่อนที่ไม่แน่นอน

ทัศนคติของเยาวชนกลุ่มนี้ต่อชุมชนจะไปในลักษณะเยาวชนเห็นชุมชนเป็นบ้าน เป็นที่พักอาศัย มีที่อยู่ มีกิน แต่ไม่ได้เห็นความสำคัญจำเป็นในการทำงานเพื่อชุมชนมากเท่ากลุ่มที่สอง เหตุผลหนึ่งสืบเนื่องจากลักษณะของงานที่ทำ ทำให้ไม่สามารถทำงานบ่อย ๆ เพื่อมาร่วมงาน ในชุมชนได้ และส่วนที่ทำงานเป็นกะทำให้เวลาของตัวเองอาจจะไม่ตรงกับของผู้คนส่วนใหญ่ใน ชุมชน นอกจากนี้เยาวชนส่วนนี้จะได้พบปะเพื่อนจากชุมชนอื่นที่มีทำงานในโรงงานเดียวกัน ทำให้สังคมกว้างขึ้นชอบออกไปเที่ยวเตร่นอกชุมชนตามที่เพื่อนชวนมากกว่าจะจับกลุ่มในชุมชนเท่านั้น

ผลจากการจัดเวทีวิจัยร่วมกับเยาวชนชุมชนทำให้ได้ข้อสรุปประการหนึ่งว่า เยาวชนหญิงมีกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์กับคลองอยู่ต่ำกว่าเยาวชนชาย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ วิถีชีวิตของเยาวชนหญิงเกี่ยวข้องกับคลองน้อยกว่าเยาวชนชาย ขณะที่ความผูกพันในชุมชนของเยาวชนหญิงจะมีมากกว่าเยาวชนชาย เพราะส่วนใหญ่จะเกิดและเติบโตในชุมชน ไม่ค่อยมีโอกาสได้ออกไปภายนอกมากเท่าเยาวชนชาย

ทั้งนี้กิจกรรมของกลุ่มเยาวชนที่เกี่ยวข้องกับคลองอยู่ต่ำกว่า แบ่งเป็น ๕ ลักษณะ ดังนี้

๑. กิจกรรมที่เกี่ยวกับการประมง ได้แก่ เลี้ยงปลา จับปลา
๒. กิจกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตร ได้แก่ การใช้น้ำจากคลองรดน้ำต้นไม้ ปลูกผักบุ้ง ผักกะเฉด
๓. กิจกรรมที่เกี่ยวกับประเพณี ได้แก่ ชักพระ ลอยกระทง แข่งเรือ

๔. กิจกรรมสันตนาการ ได้แก่ เล่นน้ำ ฝึกว่ายน้ำ

๕. กิจกรรมในครัวเรือน มีไม่มากนักอาจจะพบเห็นการใช้น้ำจากคลองเพื่อการซักล้างบ้างในบางชุมชน

แนวทางและข้อสรุปของการเสริมศักยภาพเยาวชนในชุมชนให้มีบทบาทการสื่อสารและเชื่อมโยงเครือข่ายการปกป้องคลองอู่ตะเภา

สำหรับแนวทางและข้อสรุปของการเสริมศักยภาพเยาวชนในชุมชนให้มีบทบาทการสื่อสารและเชื่อมโยงเครือข่ายการปกป้องคลองอู่ตะเภา ในเบื้องต้นสรุปได้ว่าจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจในสภาพปัจจุบันและปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลอง รวมทั้งความเกี่ยวพันที่อาจมาถึงวิถีชีวิตของเยาวชนให้เยาวชนในชุมชนได้รับทราบก่อน เนื่องจากการเก็บข้อมูลที่ผ่านมาทำให้ได้ข้อเท็จจริงว่า เยาวชนในปัจจุบันแทบจะทุกชุมชนมีความผูกพันกับคลองอู่ตะเภาไม่น้อยมากจึงนำไปสู่ความรู้สึกสูญเสีย นิ่งเฉย เพราะไม่เห็นว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเอง

เมื่อเผยแพร่ข้อมูลให้เยาวชนได้รับทราบแล้วจำเป็นต้องกระตุ้นความสนใจโดยการจัดกิจกรรมเพื่อดึงดูดเยาวชนมาร่วมกัน หลังจากนั้นก็จะโน้มน้าวให้เห็นความสำคัญ จำเป็นของคลองอู่ตะเภาที่มีต่อทุกชีวิตตลอดสายคลองแห่งนี้ ซึ่งรูปแบบกิจกรรมที่เชื่อว่าจะดึงดูดเยาวชนตลอดสายคลองอู่ตะเภาได้คือ การจัดแข่งขันกีฬา

ภาพรวมเยาวชนในสายคลองอู่ตะเภายังไม่มีบทบาทที่สำคัญโดดเด่นในชุมชนนักเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้ใหญ่ จะมีในบางชุมชนเยาวชนที่มีบทบาทในชุมชนพอสมควร เช่น เป็นอาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน บางชุมชนเยาวชนมีจำนวนน้อยจนไม่อาจรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนมีกำลังได้ นอกจากนี้ในหลาย ๆ ชุมชนการริเริ่มกิจกรรมและสานต่อจะอยู่ในการตัดสินใจของกลุ่มแกนนำ เด็กวัยรุ่นไม่มีโอกาสได้คิดกิจกรรมหรือนำเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชน เยาวชนเป็นเพียงผู้ออกแรงสนับสนุนแนวคิดของแกนนำ การเสริมศักยภาพเยาวชนจึงควรเปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมหลัก ๆ ของชุมชนให้มากขึ้น รวมทั้งสามารถนำเสนอกิจกรรมหรือแนวทางการพัฒนาชุมชนให้กลุ่มแกนนำได้รับทราบเพื่อเพิ่มบทบาทของเยาวชนในชุมชน

๒.๔ ผลการประเมินศักยภาพกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่

ผู้วิจัยพยายามศึกษาศักยภาพของกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ในพื้นที่วิจัย เพราะเชื่อมั่นว่ากลุ่มนี้น่าจะมีศักยภาพและมีจุดเด่นบางประการที่จะมาช่วยเสริมกระบวนการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภาได้ ทำให้ได้ข้อสรุปดังต่อไปนี้

๑. ปัจจุบันสภาพโดยรวมของกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ต้องถือว่ามียุทธศาสตร์ภาพต่ำ ไม่ค่อยมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มสถานภาพในชุมชนก็ไม่เด่นชัด

๒. กลุ่มนี้มีจุดแข็งคือ เคยเห็นคลองอู่ตะเภามาตั้งแต่ครั้งยังมีสภาพดี และมีความผูกพันกับคลองเคยใช้ชีวิตร่วมกับคลองมานาน จึงสามารถใช้ประโยชน์จากจุดแข็งนี้ได้เป็นอย่างดี หากมีโอกาสที่เหมาะสม

๓.กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่มีศักยภาพที่เป็นพลังแฝงอยู่ในคนที่หากสามารถดึงออกมาใช้ก็จะเป็นประโยชน์
อีกมาก ไม่ว่าจะเป็นผู้มีเวลาว่างมาก และมีความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

๔.ศักยภาพของผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นประโยชน์ต้องอาศัยกลุ่มอื่นโดยเฉพาะแกนนำที่จะให้โอกาสและเห็น
ความสำคัญ

กล่าวโดยสรุปแล้วแม้ว่าปรากฏการณ์ในปัจจุบันจะดูว่าผู้เฒ่าผู้แก่มีศักยภาพต่ำ แต่หากได้รับโอกาส
และมีกิจกรรมที่เหมาะสม เชื่อว่าจะมาสามารถมีศักยภาพไม่ด้อยไปกว่ากลุ่มอื่น ๆ แต่อย่างใด

๓. ผลการประเมินศักยภาพโดยรวมของชุมชนทั้ง ๑๒ ชุมชน แสดงในรูปแบบตารางได้ ดังนี้

ชุมชน	ผลประเมินศักยภาพโดยรวม			ผลประเมินความพร้อมร่วมกิจกรรมอนุรักษ์		
	ต่ำ	กลาง	สูง	ต่ำ	กลาง	สูง
๑.หัวถนน			✓			✓
๒.ระตะ			✓		✓	
๓.แม่น้ำ	✓			✓		
๔.คลองรำ		✓			✓	
๕.ท่าโพธิ์		✓			✓	
๖.ม่วงก้อง			✓			✓
๗.ชายคลอง		✓			✓	
๘.บางหัก	✓			✓		
๙.ท่าช้าง		✓		✓		
๑๐.บางกล้า			✓		✓	
๑๑.ท่าเมรุ			✓			✓
๑๒.เกาะน้ำรอบ		✓			✓	

ภาพเวทีแกนนำ

หัวหน้าโครงการชี้แจงกิจกรรม

แกนนำให้ข้อมูลแก่นักวิจัย

ช่วยกันวาดแผนที่คลองจากภูเขาถึงทะเล

ภาพเวทีแกนนำ

ช่วยกันเก็บข้อมูล

เป็นครั้งแรกที่แกนนำได้มาพบกัน

อดีตผู้ใหญ่บ้านเลิศจังหวัดประจวบฯ แห่งบ้านม่วงก้องให้ข้อมูล

ภาพเวทีแม่บ้าน

ภาพเวทีแม่บ้าน

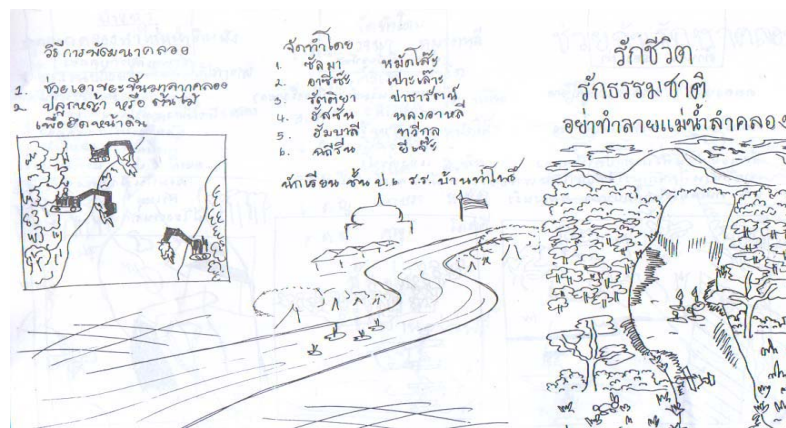
ภาพเยาวชน

เยาวชนบ้านชายคลอง

เยาวชนบ้านท่าโพธิ์

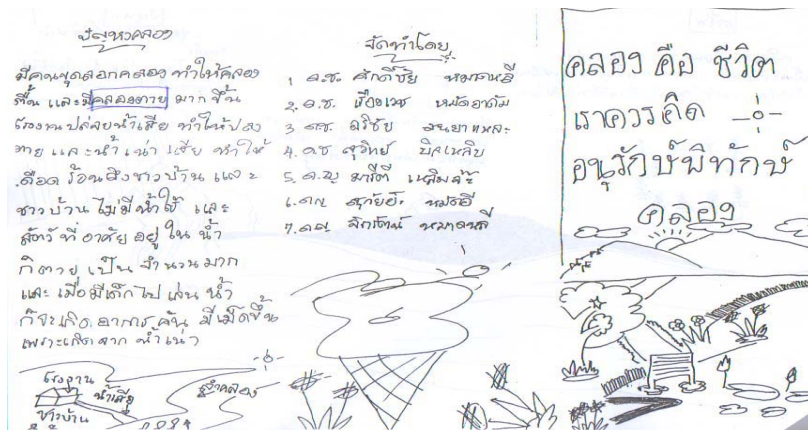

ภาพวาดคลองของเยาวชน

ภาพเยาวชน

เยาวชนบ้านท่าโพธิ์

ภาพวาดคลองของเยาวชน

เขาวงกตกับทมิฬวิจัย

กลุ่มและเครือข่ายกิจกรรม

ความนำ

หลังจากได้ทราบถึงศักยภาพของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในบทที่ผ่านมาแล้ว ในบทนี้จะได้ให้ข้อมูลถึงศักยภาพของกลุ่มและเครือข่ายกิจกรรมในพื้นที่วิจัย เพื่อให้ได้เห็นภาพที่ต่อเนื่องกันว่าเมื่อกลุ่มบุคคลต่าง ๆ แสดงออกซึ่งศักยภาพของตนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ผลจะออกมาเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้เห็นแนวโน้มในการสร้างกลุ่มหรือเครือข่ายกิจกรรมขึ้นเพื่อปกป้องคุ้มครองผู้ด้อยโอกาสในอนาคต โดยนำเสนอเนื้อหาเรียงตามลำดับดังนี้

๑. ผลการวิจัยกลุ่มกิจกรรม

- แบ่งตามที่มาของการก่อตั้ง
- แบ่งตามขอบเขตของกิจกรรม
- แบ่งตามลักษณะของสมาชิกกลุ่ม
- แบ่งตามลักษณะภารกิจ

๒. ข้อสรุปและข้อสังเกตจากการวิจัยกลุ่มกิจกรรม

๓. ผลการประเมินกลุ่มกิจกรรมที่ปรากฏในพื้นที่วิจัย

๑. ผลการวิจัยกลุ่มกิจกรรม

จากการวิจัยกลุ่มบุคคลทำให้เราได้ทราบวิถีชีวิต ลักษณะการสื่อสาร การรับรู้ ทักษะและมุมมองต่อปัญหาคลอง รวมทั้งศักยภาพโดยทั่วไป สิ่งที่จะต้องค้นหาต่อไปคือบุคคล หรือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ มีกลุ่มกิจกรรมอะไรของตัวเอง หรืออีกนัยหนึ่ง คือมีกลุ่มกิจกรรมอะไรบ้างที่เปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้เข้าร่วมมีบทบาท การศึกษาในด้านนี้จะให้ภาพที่ชัดเจนของพฤติกรรมการสื่อสารผ่านรูปแบบและโครงสร้างกลุ่มกิจกรรม ขณะเดียวกันก็จะได้ข้อมูลว่ามีรูปแบบโครงสร้างกลุ่มกิจกรรมแบบใดบ้างที่ชุมชนใช้อยู่ มีคุณลักษณะอย่างไร เป็นต้น

กลุ่มกิจกรรมที่ปรากฏในชุมชนที่ตั้งอยู่โดยรอบคลองอู่ตะเภามีให้เห็นมากมายหลายกลุ่ม นักวิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมหลายกิจกรรม อาทิ

- กลุ่มออมทรัพย์ของบ้านเกาะน้ำรอบ
- กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์บ้านบางกล้า
- ร่วมงานบวชในชุมชนบ้านท่าเมรุ
- ร่วมงานทอดกฐิน และทอดผ้าป่าวัดม่วงก้อง
- ร่วมพัฒนาถนนบ้านท่าโพธิ์
- ร่วมงานแข่งเรือของชุมชนปลายน้ำที่บ้านบางหยี
- ร่วมกิจกรรมกองทุนหมู่บ้าน บ้านคลองรำ
- ร่วมกิจกรรมกองทุนหมู่บ้าน บ้านระตะ

กลุ่มกิจกรรมที่ปรากฏในชุมชนสามารถแบ่งได้ด้วยหลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันดังนี้

แบ่งตามที่มาของการก่อตั้ง

๑.กลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งโดยชุมชน พบว่าชุมชนส่วนใหญ่จะมีกลุ่มกิจกรรมที่จัดตั้งขึ้นด้วยตัวเองอย่างน้อย ๑ กลุ่ม ส่วนมากที่พบจะเป็นกลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้าน และกลุ่มน้ายางซึ่งตั้งขึ้นเพื่อรวมตัวกันขายน้ายางต่อผู้รับซื้อ ทำให้มีอำนาจต่อรองราคามากขึ้น กลุ่มกิจกรรมที่ชุมชนตั้งขึ้นเองส่วนมากจะดำเนินกิจกรรมไปได้ด้วยดี ค่อนข้างประสบความสำเร็จ และมีแนวโน้มขยายตัวมากยิ่งขึ้น เช่น กรณีที่บ้านเกาะน้ำรอบพยายามตั้งกลุ่มปฎิวัติชีวิตขึ้นรองรับการปลูกผักของชุมชน เพราะประสบความสำเร็จปัญหาจากการใช้สารเคมีเข้มข้น ทั้งด้านสุขภาพ ต้นทุน สิ่งแวดล้อม และการตลาด เพราะผักปนเปื้อนสารพิษเริ่มขายยาก สาเหตุหนึ่งที่ทำให้กลุ่มที่ตั้งโดยชุมชนประสบความสำเร็จเพราะมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตในการทำมาหากินของชาวบ้านมากที่สุด

๒. กลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งโดยรัฐ หน่วยงานราชการหลายหน่วยมักสั่งการ ให้ชุมชนตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้น ทั้ง หน่วยงานด้านการปกครอง เช่นกลุ่มรักษาความปลอดภัย กลุ่มต่อต้านยาเสพติด หน่วยงานด้านสา ธารณสุข เช่น กลุ่ม อสม. หน่วยงานด้านการเกษตร เช่น กลุ่มเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ หน่วยงานด้านการพัฒนา เช่นกลุ่มออมทรัพย์ หน่วยงานด้านวัฒนธรรม เช่น กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้มีเป็นจำนวนมาก และมักมีปัญหาความต่อเนื่อง ของงาน และเรื่องความสำเร็จของกลุ่ม เนื่องจากปัจจัยกำหนดความ สำเร็จมักขึ้นอยู่กับทางราชการ เช่น เมื่อราชการเปลี่ยนนโยบาย กลุ่มที่ตั้งไว้ก็ถูกปล่อยปละไม่ได้รับการ สนับสนุน หรือเมื่อข้าราชการคนที่ก่อตั้งย้ายไป คนที่เข้ามาใหม่ก็ไม่สานต่อ เป็นต้น อีกปัจจัยหนึ่งก็คือทาง ราชการมักไม่คำนึงถึงความต้องการจำเป็นของชุมชน เมื่อมีนโยบายมาก็ระดมตั้งกลุ่มทุกหมู่บ้าน บาง ครั้งไปทับซ้อนกับกลุ่มที่ชาวบ้านมีอยู่แล้ว แต่ก็ยืนยันจะตั้งขึ้นใหม่ทำให้บางชุมชนต้องมีกลุ่มออมทรัพย์ สองกลุ่ม เป็นของชาวบ้านเองกลุ่มหนึ่ง และเป็นของราชการอีกกลุ่ม เช่น ที่บ้านระตะ เป็นต้น อย่างไรก็ตามกลุ่มที่ก่อตั้งโดยราชการหลายกลุ่มก็ประสบความสำเร็จ ซึ่งมักมีปัจจัยจากการที่ชุมชนนั้นมีผู้นำที่ เข้มแข็ง ลักษณะกลุ่มที่ตั้งสอดคล้องกับชุมชน แม้ราชการจะไม่สนใจกลุ่มนั้นแล้วแต่ชุมชนก็ดำเนินต่อ กันไปเองได้ เช่น กลุ่มแม่บ้านของคลองรำ เป็นต้น

แบ่งตามขอบเขตของกิจกรรม

๑.กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชน กลุ่มประเภทนี้ ส่วนมากเป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองกิจกรรมภายใน ชุมชนในลักษณะสวัสดิการ หรือกลุ่มการเงินของชุมชน กลุ่มที่สามารถพบได้ทุกชุมชนคือกลุ่มออม ทรัพย์ และกลุ่มกองทุนหมู่บ้าน บางหมู่บ้านจะมีกลุ่มอื่น ๆ เช่นกลุ่มประปาหมู่บ้าน กลุ่มธนาคารหมู่บ้านอยู่ด้วย โดยเป็นที่น่าสังเกตว่ายิ่งเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีความตื่นตัวเข้าร่วมกิจกรรมของ สมาชิกชุมชน หรือแกนนำเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนเข้ามีส่วนร่วม ก็จะมีกลุ่มกิจกรรมหลายกลุ่ม เช่นบ้านระตะ ซึ่งการที่มีกลุ่มกิจกรรมหลายกลุ่ม และแต่ละกลุ่มค่อนข้างเข้มแข็ง ทำให้แกนนำเช่นผู้ ใหญ่บ้านแทบไม่ต้องมีบทบาทอะไรมากในชุมชน เพราะบทบาทแต่ละด้านตกอยู่ที่แกนนำแต่ละกลุ่ม กิจกรรม ผู้ใหญ่บ้านจึงมีฐานะเป็นเพียงผู้ประสานงานกลาย ๆ ระหว่างชุมชนและราชการ

กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชนเกิดขึ้นได้สองแบบคือชุมชนจัดตั้งกันขึ้นเอง และหน่วยราชการสนับสนุน ส่ง เสริม หรือสั่งการให้จัดตั้งขึ้น ซึ่งพบว่ากลุ่มที่ชุมชนตั้งขึ้นเองประสบความสำเร็จสูงทุกกลุ่ม ในขณะที่ กลุ่มที่เกิดขึ้นจากการริเริ่มของราชการ บางส่วนก็เข้มแข็ง บางส่วนก็อ่อนแอหรือถึงกับล้มไปเลยก็มี โดย ปัจจัยหลักในความสำเร็จหรือล้มเหลวของกลุ่มมักมาจากปัจจัยด้านแกนนำเป็นสำคัญ หากเป็นคนหัว ใหม่ โปร่งใส ใจกว้าง กลุ่มมักดำเนินการไปได้ แต่หากหัวเก่า คับแคบ แสงผลประโยชน์ กิจกรรมของ กลุ่มก็จะไม่ประสบความสำเร็จ

๒.กลุ่มกิจกรรมระหว่างชุมชน กลุ่มประเภทนี้มีอยู่น้อย เป็นลักษณะกลุ่มเครือข่าย ที่พบชัดเจนในพื้นที่วิจัยคือกลุ่มไก่อี้น ซึ่งมีการเคลื่อนไหวยู่แถบพื้นที่ต้นน้ำ กลุ่มนี้ก่อตั้งโดยอาจารย์สุชาติ สุริยณรงค์ ผอ.โรงเรียนบ้านระตะ ร่วมกับ อาจารย์สุพจน์ แสงจันทร์ แห่งโรงเรียนบ้านหัวถนน โดยเริ่มก่อตั้งกันมาเรื่อย ๆ อย่างไม่เป็นทางการมากกว่าสิบปีมาแล้ว จนแนวคิด กิจกรรมและแนวร่วมค่อย ๆ โตขึ้น ได้รับการยอมรับมากขึ้นในปัจจุบัน

ในระยะเริ่มก่อตั้งกลุ่มไก่อี้นนำเสนอสิ่งที่กลุ่มเรียกว่า ปรัชญาการศึกษาแบบไก่อี้น โดยมองว่าการศึกษาในระบบปัจจุบันทำให้เด็กอ่อนแอ ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ เหมือนไก่อี้นในคอกที่ต้องป้อนอาหารให้กินและรอวันถูกเชือด จึงนำเสนอการศึกษาแนวใหม่ ซึ่งใช้ไก่อี้น หรือไก่อี้นเป็นสัญลักษณ์ว่าเป็นผู้เข้มแข็งช่วยตัวเองได้ กลุ่มไก่อี้นกระตุ้นให้นักเรียนพึ่งตนเอง ศึกษาเรื่องชุมชน เรื่องใกล้ตัว ให้รักชุมชน ประเด็นนี้ทำให้ในที่สุดกลุ่มไก่อี้นเข้าไปมีบทบาทเรื่องสายน้ำชุมชน

โดยเหตุที่เป็นกลุ่มที่เริ่มจากครู การเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่มไก่อี้นจึงเคลื่อนผ่านโรงเรียนและเด็กเป็นสำคัญ แต่ต่อมาทางกลุ่มได้ขยายบทบาทไปสู่ชุมชนอย่างเต็มตัวโดยการเชื่อมกับกลุ่มแม่บ้านต่าง ๆ ทำกิจกรรมชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนพึ่งตนเอง

แบ่งตามลักษณะของสมาชิกกลุ่ม

๑.กลุ่มกิจกรรมของแกนนำ ไม่พบว่ามีการเกิดกลุ่มกิจกรรมที่เกิดจากแกนนำเป็นการเฉพาะในพื้นที่วิจัย ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มที่แกนนำรวมตัวกันเอง หรือโดยการชักนำของทางราชการ กลุ่ม กิจกรรมที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของแกนนำอย่างชัดเจน คือ กลุ่มเครือข่ายปกป้องคลองอุตะเข็กที่เกิดขึ้นจากเวทีวิจัยแกนนำชุมชน ของการวิจัยในโครงการนี้ แต่ก็ยังเป็นแค่เพียงข้อตกลงในหลักการ โดยมีผู้ร่วมก่อตั้งในเบื้องต้น ยังไม่มีแนวทาง กิจกรรมใด ๆ ที่ชัดเจนของกลุ่ม ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าจำเป็นต้องอาศัยผู้ประสานกลางในระยะเริ่มแรกจึงจะเริ่มดำเนินกิจกรรมของกลุ่มได้

๒.กลุ่มกิจกรรมของแม่บ้าน พบกลุ่มแม่บ้านอยู่โดยทั่วไปในพื้นที่วิจัย หรืออาจกล่าวได้ว่า มีสิ่งที่เรียกว่ากลุ่มแม่บ้านอยู่ทุกหมู่บ้าน เพราะเป็นข้อกำหนดของทางราชการ กลุ่มแม่บ้านมักนำโดยภรรยาของผู้ใหญ่บ้าน โดยทั่วไปไม่ค่อยมีกิจกรรมอะไรขึ้นอยู่กับการเรียกร้องของทางราชการเป็นครั้งคราว หรือทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมของราชการ เป็นครั้ง ๆ ไป ระยะหลังบางชุมชนเริ่มมีกลุ่มแม่บ้านที่ก่อตั้งโดยสมาชิก อบต.เพิ่มขึ้นด้วย กลุ่มแบบนี้จะมีลักษณะเป็นฐานทางการเมืองให้กับพรรคการเมือง อบต. อย่างไรก็ตามมีบางชุมชนที่มีกลุ่มกิจกรรมที่เด่นชัด เช่นบ้านท่าเมรุ บ้านระตะ ชุมชนที่รองลงไปได้แก่บ้านคลองรำ บ้านหัวถนน บ้านท่าโพธิ์ บ้านม่วงก้อง เป็นต้น กิจกรรมที่กลุ่มแม่บ้านรวมตัวกัน เช่น กลุ่ม

ทำดอกไม้ กลุ่มออกกำลังกาย นอกจากนี้แม่บ้านยังเป็นกลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอย่างแข็งขัน โดยเฉพาะกลุ่มออมทรัพย์ในแต่ละชุมชน

๓. กลุ่มกิจกรรมของเยาวชน กลุ่มเยาวชนในพื้นที่วิจัยพบเพียงสองกลุ่ม คือกลุ่มนักเรียนที่ทำกิจกรรมเกี่ยวกับสายน้ำชุมชน โดยการสนับสนุนของชมรมอนุรักษ์ไก่อีแต๋น(กลุ่มไก่อีแต๋น) กลุ่มนี้จะกระจายอยู่ตามโรงเรียนแถบชุมชนต้นน้ำ มีกิจกรรมต่าง ๆ ค่อนข้างต่อเนื่อง โดยเฉพาะระยะหลังเริ่มพยายามเชื่อมต่อหรือขยายพื้นที่กิจกรรมเข้าสู่พื้นที่กลางน้ำ และปลายน้ำแล้วด้วย อีกกลุ่มที่พบคือความพยายามของนายชาญชัย ทิพย์มณี แห่งบ้านบางกล้าที่พยายามก่อตั้งกลุ่มเยาวชนเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นโดยใช้รถจักรยานเป็นสื่อให้เยาวชนมารวมตัวกัน แต่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จนักเนื่องจากถูกขัดขวางจากแกนนำหมู่บ้าน เพราะนายชาญชัย มักจะวิจารณ์การทำโครงการพัฒนาของแกนนำชุมชนอย่างรุนแรง เช่นโครงการขุดลอกคลอง ทำให้มีความขัดแย้งกัน

๔.กลุ่มกิจกรรมของผู้เฒ่าผู้แก่ พบกลุ่มผู้สูงอายุที่ค่อนข้างชัดเจน เพียงแห่งเดียว คือ ที่บ้านบางกล้า กลุ่มนี้มีที่ทำการชัดเจน มีเครื่องออกกำลังกายในที่ทำงานหลายชนิด เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รวมตัวกันออกกำลังกายในช่วงเย็น และมีกิจกรรมร่วมกัน คือการทำดอกไม้จัน ส่วนชุมชนอื่น ๆ แม้จะมีรายชื่อกลุ่มผู้สูงอายุกันทุกชุมชน แต่ก็เพียงแค่เป็นไปตามเกณฑ์ของทางราชการ มักไม่ค่อยมีกิจกรรมร่วมกันอย่างจริงจัง

แบ่งตามลักษณะภารกิจ

๑.กลุ่มกิจกรรมเฉพาะกิจ ในแต่ละชุมชน มีการก่อตัวขึ้นของกลุ่มกิจกรรมเฉพาะกิจ ให้พบเห็นได้โดยทั่วไป กลุ่มเหล่านี้ส่วนมากมักมีเป้าหมายรับผิดชอบงานประเพณีของหมู่บ้าน ทั้งงานวัด และงานบ้าน กรณีการจัดงานวัด การก่อตัวของกลุ่มจะเป็นรูปแบบทางการ มีประธาน มีคณะกรรมการ มีการแบ่งงานกันชัดเจน เมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรมกลุ่มก็จะสลายตัวไป หากจะก่อกลุ่มใหม่ในปีต่อไปผู้รับผิดชอบก็ปรับเปลี่ยนไป ส่วนกรณีงานส่วนบุคคลของแต่ละบ้าน ไม่ว่าจะเป็นงานแต่งงาน งานบวช หรืองานศพ การก่อตัวจะไม่เป็นทางการ เป็นไปตามธรรมชาติคนในชุมชนจะรู้กันเองว่าใครควรไปหุงข้าว ใครต้องดูแลเนื้อ ใครรับแขก ใครล้างจาน ไม่มีการสั่งการ เมื่อเสร็จงานก็แยกย้ายกันไป

๒.กลุ่มกิจกรรมถาวร กลุ่มเหล่านี้ก็คือกลุ่มกิจกรรมทั้งหลายที่กล่าวถึงแล้วข้างต้น ยกเว้นกลุ่มเฉพาะกิจไม่ว่าชุมชนจะก่อตั้งเอง หรือก่อตั้งโดยราชการ โดยทั่วไปทุกกลุ่มจะมุ่งหวังให้กลุ่มอยู่อย่างถาวร แม้ว่าในความเป็นจริงจะมีหลายกลุ่มที่ล้มเหลวก็ตาม

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มกิจกรรมอีกประเภทหนึ่งคือ กลุ่มกิจกรรมที่ชุมชนร่วมกับองค์กรภายนอก ที่พบเห็นอย่างเป็นรูปธรรมคือ การที่แกนนำบ้านท่าเมรุเข้าร่วมกับเครือข่ายประมงพื้นบ้าน ลุ่มน้ำทะเลสาบตอนล่าง ซึ่งเป็นการก่อตั้งโดยการชักชวนของนักพัฒนาองค์กรเอกชน(NGO) กลุ่มเครือข่ายประมงพื้นบ้านมีกิจกรรมเชิงอนุรักษ์อยู่ในพื้นที่ทะเลสาบตอนล่าง ซึ่งบ้านท่าเมรุเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่นี้ ลักษณะของกลุ่มจะเป็นลักษณะองค์กรเครือข่าย มีประธาน มีกรรมการชัดเจน

๒. ข้อสรุปและข้อสังเกตจากการวิจัยกลุ่มกิจกรรม

๑. จะสังเกตได้ว่ากลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งตามนโยบายของหน่วยราชการมักมีปัญหาความต่อเนื่อง เพราะมักล้มหายไปเมื่อเปลี่ยนตัวข้าราชการ หรือเปลี่ยนนโยบาย นอกจากนี้ยังบางกลุ่มไม่ค่อยคำนึงถึงความสะดวกคล่องกับชุมชน วิธีการจัดตั้งก็จะใช้ระเบียบและโครงสร้างเป็นตัวกำหนดขึ้นมาก่อน จากนั้นจึงหาคนมาบรรจุตามตำแหน่งต่างๆในโครงสร้างนั้น หลาย ๆ กลุ่มจึงมีแต่เพียงชื่อสมาชิกโดยไม่มีตัวตนที่แท้จริงของกลุ่ม มีลักษณะเริ่มจากใหญ่แล้วค่อย ๆ เล็กลง อย่างไรก็ตามพบว่ามีกลุ่มกิจกรรมหลายกลุ่มเช่นกันที่เริ่มโดย ราชการแล้วประสบความสำเร็จ ซึ่งปัจจัยสำคัญมาจากการที่กลุ่มกิจกรรมนั้นมีกิจกรรมที่เป็นประโยชน์และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็งสามารถนำพากลุ่มต่อไปได้ แม้ราชการอาจไม่สนับสนุนแล้ว

๒. ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งสำหรับกลุ่มที่ก่อตั้งโดยทางการ คือ เมื่อดำเนินการไปได้สักระยะมักมีปัญหาการข้อโกงเกิดขึ้นในกลุ่มเพราะชุมชนรู้สึกว่าเป็นกลุ่มของราชการ ราชการเป็นเจ้าของ ซึ่งมักนำไปสู่การเลิกล้มด้วยความแตกแยก บางครั้งเมื่อเลิกไปแล้วชุมชนกลับสามารถตั้งกลุ่มที่ทำกิจกรรมในลักษณะเดียวกันขึ้นมาได้เอง และการตั้งใหม่นี้กลับดำเนินไปด้วยดีเพราะทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน เช่นกรณีกลุ่มทำยางแผ่นของบ้านหัวถนนที่ก่อตั้งโดยราชการแล้วมีการข้อโกงกันจนต้องเลิกไป ต่อมาชุมชนกลับสามารถตั้งขึ้นใหม่และดำเนินการได้ดีจนถึงปัจจุบัน

๓. กลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งโดยชุมชนเองมีน้อยเมื่อเทียบกับกลุ่มที่ก่อตั้งโดยราชการ แต่มักอยู่ได้ค่อนข้างยั่งยืนเพราะเป็นตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง รวมทั้งอยู่ในวิสัยที่ชุมชนจะดูแลกันเองได้ โดยการตั้งกลุ่มของชุมชนมักเกิดจากเหตุผลแล้วขยายประเด็นจนนำไปสู่การตกลงตั้งกลุ่มมีลักษณะเริ่มจากเล็กไปใหญ่ จากการที่ไม่ค่อยมีรูปแบบชัดเจนเป็นมีรูปแบบมากขึ้น มีลักษณะยืดหยุ่นสูงสามารถปรับตัวได้ง่าย ไม่ค่อยมีกฎเกณฑ์มากมายนัก หากต้องการเลิกล้มก็สามารถเลิกได้โดยไม่มี

ความขัดแย้ง จุดอ่อนของกลุ่มประเภทนี้คือมักอาศัยศรัทธาในตัวบุคคลที่เป็นแกนนำบางคนเป็นตัวนำ หากแกนนำจากไปการสืบทอดไปยังบุคคลอื่นมักทำได้ยาก

๔.กลุ่มกิจกรรมภายในชุมชนมักเกิดขึ้นเพื่อรองรับกิจกรรมที่ให้ผลประโยชน์ร่วมกันของ ชุมชน ไม่ว่าจะเพื่อรองรับนโยบายของรัฐที่อาจสนับสนุนด้านงบประมาณ เช่น กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน หรือ กลุ่มในลักษณะช่วยเหลือกันภายใน เช่นกลุ่มรักษาความปลอดภัย กลุ่มประปาหมู่บ้าน เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้มีวัตถุประสงค์ชัดเจนเฉพาะอย่าง และเป็นช่องทางให้สมาชิกชุมชนได้ฝึกการทำงานอย่างมีส่วนร่วม ได้ทำงานให้กับส่วนรวมที่ส่งผลโดยตรงต่อชีวิตส่วนตัวของตนเอง ซึ่งทักษะแบบนี้น่าจะเป็นประโยชน์ในการนำไปใช้สำหรับกิจกรรมปกป้องคลองอยู่ตะเภาได้

๕.กลุ่มกิจกรรมระหว่างชุมชน เป็นกลุ่มรูปแบบใหม่ ๆ ปกติจะไม่เกิดจากหน่วยงานรัฐที่ใช้การทำงาน แนวอิงตามโครงสร้างอำนาจ และจะไม่เกิดจากชุมชนเพราะอาจไม่มีศักยภาพพอ กลุ่มเหล่านี้มักเกิดจากกลุ่มคนที่ค่อนข้างมีการศึกษา และเห็นปัญหาของชุมชน เห็นข้อจำกัดของราชการ คนเหล่านี้ได้แก่ ครู และนักพัฒนาองค์กรเอกชน(เอ็นจีโอ) ดังที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่คือกลุ่มไก่อี๋เพื่อนของกลุ่มครูแถบพื้นที่ต้นน้ำ และกลุ่มเครือข่ายประมงพื้นบ้านแถบทะเลสาบสงขลา กลุ่มเหล่านี้มีลักษณะเด่น คือไม่เป็นโครงสร้างอำนาจ มีการประสานงานในแนวราบ ข้ามผ่านชุมชนโดยไม่สนใจการแบ่งเขตพื้นที่ตามแบบราชการ แต่สนใจการแบ่งพื้นที่ตามภูมิโนเวศน์ หรือตามวัฒนธรรมมากกว่า อย่างไรก็ตามกลุ่มเหล่านี้ยังมีอยู่น้อย และยังไม่ได้รับการยอมรับจากราชการเท่าใดนัก

๖.การที่ไม่พบกลุ่มกิจกรรมของแกนนำชุมชนอยู่เลยเป็นการแสดงให้เห็นได้ชัดถึงการทำงานตามโครงสร้างแนวดิ่งกับข้าราชการ เมื่อมีปัญหาในชุมชนแกนนำจะสื่อสารกับหน่วยราชการมากกว่าสื่อสารกับชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งหากเป็นปัญหาที่ซับซ้อนเช่นปัญหาของคลองอยู่ตะเภา หรือเป็นปัญหาที่ทางราชการไม่สนใจ โอกาสที่ชุมชนด้วยกันจะส่งผ่านข้อมูล หรือระดมกำลัง ระดมความคิด จะดำเนินการได้อย่างยากลำบาก เนื่องจากไม่มีกลุ่ม หรือกิจกรรมร่วมกันระหว่างผู้นำของแต่ละชุมชน สังเกตได้จากที่ผ่านมาเมื่อราชการแก้ปัญหาให้ไม่ได้บางครั้งชุมชนก็ต้องหาทางออกด้วยวิธีประทุ้ง เช่นที่บ้านหัวถนน หรือไม่ก็ปล่อยปละละเลยกับปัญหาไปเลย ซึ่งหากแกนนำสามารถมีกลุ่มในแนวราบของตัวเองบ้างน่าจะเป็นช่องทางสำคัญที่จะช่วยเหลือพึ่งพากัน

๗.แม้จะพบว่ามียุคแม่บ้านอยู่ทุกหมู่บ้าน แต่เมื่อสำรวจลึกเข้าไปจะพบว่ากลุ่มเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีแต่เพียงชื่อ ไม่มีกิจกรรมและตัวตนแท้จริง ส่วนมากตั้งขึ้นจากการสนับสนุนของหน่วยราชการ จะมีกิจกรรมก็ต่อเมื่อหน่วยราชการต้องการ กิจกรรมที่คิดเองทำเองอย่างที่บ้านระตะนั้นก็มีอยู่น้อย เพราะแกน

น้ำและพ่อบ้านมักไม่สนับสนุน อย่างไรก็ตามพบแนวโน้มที่น่าสนใจว่าแม่บ้านมีแนวโน้มที่จะรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมของตัวเองมากขึ้น

๘. การศึกษาพบว่ากลุ่มเยาวชนมีส่วนสัมพันธ์กับกลุ่มกิจกรรมระหว่างชุมชน คือมักถูกชักชวนหรือชักนำจากคนที่ค่อนข้างมีการศึกษา และทำกิจกรรมในลักษณะอาสาสมัคร ไม่ว่าจะเป็นที่บ้านระตะ บ้านบางกล้า หรือกลุ่มที่ร่วมกิจกรรมกับกลุ่มใกล้เคียงก็ตาม กลุ่มเยาวชนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำหรือการปกป้องคลอง

๙. กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ พบว่าการรวมตัวเป็นกลุ่มไม่ใช่พฤติกรรมที่จะเกิดกับคนวัยนี้ ผู้เฒ่าผู้แก่จึงไม่ค่อยมีลักษณะการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรม อย่างไรก็ตามกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่มีปัจจัยเอื้ออำนวยคือมีเวลามาก มีความรู้เกี่ยวกับชุมชนดี และเป็นที่เคารพของลูกหลาน หากสามารถดึงเข้ามีส่วนร่วมในการปกป้องคลองอยู่ตะเภาได้ ก็เชื่อว่าจะเป็นกำลังสำคัญได้กลุ่มหนึ่ง

๑๐. จากการศึกษาพบลักษณะการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเฉพาะกิจค่อนข้างมาก และพบทุกชุมชน ซึ่งวิธีการแบบนี้อาจสามารถนำมาปรับใช้กับกิจกรรมในลักษณะอนุรักษ์ธรรมชาติได้ในอนาคต ซึ่งในความเป็นจริงก็มีตัวอย่างอยู่ที่บ้านบางกล้าที่ชาวบ้านมักรวมตัวกันเฉพาะกิจเพื่อขุดลอกผักตบชวาที่มักลอยมาติดกันเป็นแพที่ทำน้ำวัดบางกล้า

๑๑. ในส่วนของกลุ่มกิจกรรมถาวรนั้นพบในระดับของชุมชนเป็นหลัก ชุมชนคลองอยู่ตะเภายังไม่มีประสบการณ์และคุ้นเคยกับการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มกิจกรรมถาวรในระดับลุ่มน้ำ หรือเครือข่ายชุมชน ซึ่งหากจำเป็นต้องมีกลุ่มเช่นนี้เพื่อแก้ปัญหาในปัจจุบันก็ต้องใช้เวลาพอสมควร และจำเป็นต้องมีตัวกลางในการประสานในระดับต้น

๑๒. เป็นที่น่าสนใจที่เริ่มมีบางชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมกับองค์กรภายนอกเช่นองค์กรพัฒนาเอกชน เช่นที่บ้านท่าเมรุ และกลุ่มใกล้เคียงชุมชนแถบต้นน้ำ ทั้ง ๆ ที่ชุมชนเองก็รู้ว่าบางครั้งการรวมกิจกรรมกับกลุ่มเหล่านี้ไม่เป็นที่พอใจของหน่วยราชการมากนักก็ตาม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนเริ่มคำนึงถึงผลประโยชน์ภายในมากกว่าเกรงใจทางราชการ เช่น ผู้ใหญ่บ้านกล้ายแห่งบ้านท่าเมรุเล่าว่าตนถูกนายอำเภอถามกลางที่ประชุมที่อำเภอว่าทำไมถึงยกหมู่บ้านให้เอ็นจีโอ ซึ่งได้ชี้แจงไปว่าเห็นว่ามีประโยชน์และไม่มีข้อเสียแต่อย่างใด ซึ่งคาดว่าในอนาคตชุมชนต่าง ๆ จะกล้าประสานกับหน่วยงานที่ไม่ใช่ราชการมากขึ้นหากเห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ชุมชนเอง

๑๔. ข้อค้นพบที่น่าสนใจจากการศึกษาวิจัยกลุ่มกิจกรรมก็คือลักษณะการก่อรูปรวมตัวในลักษณะเครือข่าย ซึ่งเราไม่พบลักษณะเช่นนี้ในการศึกษากลุ่มบุคคล กลุ่มที่มีลักษณะเครือข่ายค่อนข้างชัดเจนกลุ่มไก่อเลื้อน จะเป็นประโยชน์ในการนำเสนอเครือข่ายการสื่อสารชุมชนเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะเภาต่อไป

๓. ผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มกิจกรรมที่ปรากฏในพื้นที่วิจัย

ในบทที่ ๖ ที่ผ่านมา เราได้กล่าวถึงกลุ่มกิจกรรมที่ปรากฏในชุมชนลุ่มน้ำคลองอยู่ตะเภาว่า มีรูปแบบของกลุ่มกิจกรรมหลายลักษณะขึ้นกับเกณฑ์ในการแบ่งแยก อย่างไรก็ตามหากจะสรุปเป็นกลุ่มกิจกรรมที่ปรากฏอย่างแท้จริงในชุมชน กล่าวได้ว่ามีทั้งสิ้น ๗ ลักษณะ กล่าวคือ

๑. กลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งโดยรัฐ อาทิ กลุ่ม อสม. กลุ่มต่อต้านยาเสพติด กลุ่มรักษาความปลอดภัย
๒. กลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งโดยชุมชนเอง อาทิ กลุ่มปุ๋ย กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มน้ายาง
๓. กลุ่มกิจกรรมระหว่างชุมชน อาทิ กลุ่มไก่อเลื้อน เครือข่ายประมงพื้นบ้าน
๔. กลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะกิจ อาทิ กลุ่มที่จัดขึ้นเพื่องานประเพณี เช่น งานแข่งเรือประจำปี
๕. กลุ่มกิจกรรมของแม่บ้านชุมชน อาทิ กลุ่มแม่บ้านอาสา
๖. กลุ่มกิจกรรมของเยาวชนชุมชน อาทิ กลุ่มจักรยาน ชมรมฟุตบอล
๗. กลุ่มกิจกรรมของผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชน อาทิ กลุ่มผู้สูงอายุ

เนื้อหาในส่วนต่อไปจะเป็นการประเมินศักยภาพของกลุ่มกิจกรรมแต่ละลักษณะที่ปรากฏในพื้นที่วิจัยในประเด็นการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะเภา เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปว่า กลุ่มกิจกรรมที่ก่อตัวขึ้นในลักษณะใด หรือคุณลักษณะใดของกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่น่าจะเหมาะสมสำหรับเป็นองค์ประกอบของเครือข่ายเพื่ออนุรักษ์คลองอยู่ตะเภาในอนาคต

๑. กลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งโดยรัฐ

จุดแข็ง	เป็นกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ และการดำเนินกิจกรรมจากหน่วยงานภาครัฐ ชุมชนมักจะคล้อยตามและจัดตั้งขึ้นเพราะถือเป็นนโยบาย
จุดอ่อน	บางกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมิได้เกิดจากความต้องการของประชาชนเอง และบางกลุ่มกิจกรรมก็ซ้ำซ้อนกับกลุ่มที่ชาวบ้านดำเนินการเองด้วยตนเอง และกลุ่มที่ก่อตั้งส่วนใหญ่จะมีวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งชัดเจน ยึดหยุ่นได้น้อย การจะนำประเด็นที่ออกเหนือไปจากวัตถุประสงค์แรกตั้งเข้าไปเสริมเป็นเรื่องที่ค่อนข้างลำบาก การคงอยู่หรืออยู่รอดของบางกลุ่มบางครั้งขึ้นกับปัจจัยภายนอก คือเจ้าหน้าที่รัฐผู้รับผิดชอบ ในบางกรณีเมื่อเจ้าหน้าที่คนเก่าย้ายออกไป คนใหม่ที่เข้ามาแทนอาจไม่สนใจสานต่องาน

หรือเข้ากับชาวบ้านไม่ได้กิจกรรมของกลุ่มก็จะหยุดชะงักไม่ก้าวหน้าและบางกลุ่มมีลักษณะเป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นตามกระแส เช่นกลุ่มต่อต้านยาเสพติด ไม่ได้ดำเนินการต่อเนื่องจริงจัง

การสื่อสารของกลุ่ม ผู้ส่งสารในกลุ่มกิจกรรมลักษณะนี้มักจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ขณะที่ผู้รับสารได้แก่ประชาชน โครงสร้างของกลุ่มจะเป็นโครงสร้างแบบสามเหลี่ยมคือ มีประธานกลุ่ม มีกรรมการ และสมาชิกกลุ่มมีระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม ไม่มีการกำหนดช่วงเวลาประชุมที่ชัดเจน ขึ้นกับเหตุการณ์จำเป็นจึงจะจัดประชุม

๒. กลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งโดยชุมชนเอง

จุดแข็ง เป็นกลุ่มที่ชาวบ้านตั้งขึ้นด้วยความสมัครใจและด้วยความต้องการของตนเอง อย่างแท้จริง เป็นกลุ่มที่มักดำเนินการต่อเนื่องยาวนาน มีความยืดหยุ่นตัวสูง ชาวบ้านบริหารจัดการกันเอง ชาวบ้านมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมสูง การได้จัดตั้งกลุ่มเองทำให้ชาวบ้านมีทักษะในการทำ กิจกรรมกลุ่มและการบริหารจัดการ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่ดีต่อการสร้างกลุ่มหรือสร้างเครือข่ายที่มีระดับความซับซ้อนมากขึ้นในอนาคต

จุดอ่อน ในระยะเริ่มแรกก่อตั้ง มักจะไม่ราบรื่นนัก ต้องการความช่วยเหลือแนะนำจากผู้รู้ภายนอก โดยทั่วไปกลุ่มมักจะมีขนาดเล็กไม่ใหญ่มากนักขึ้นกับจำนวนสมาชิกที่สนใจในแต่ละประเด็น และมักจะเป็นกลุ่มปิด กล่าวคือมักจะไม่เปิดให้บุคคลนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม

การสื่อสารของกลุ่ม ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารของกลุ่มคือสมาชิกภายในชุมชนเอง โครงสร้างของกลุ่มโดยส่วนใหญ่จะเป็นโครงสร้างสามเหลี่ยม คือมีการคัดเลือกประธานกลุ่ม กรรมการ และสมาชิก โดยมีวัตถุประสงค์ของกลุ่มเพื่อสนองความจำเป็นเฉพาะอย่างของ ชุมชน เช่น เพื่อการออมทรัพย์ เพื่อสร้างสวัสดิการ เช่นกลุ่มกองทุน หรือเพื่อลดต้นทุนการผลิต เช่นกลุ่มปุ๋ย หรือเพื่อการสร้างอาชีพ เช่นกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มกิจกรรมลักษณะนี้มักจะมีการกำหนดวันเวลา และสถานที่ประชุมของกลุ่มอย่างชัดเจน การสื่อสารภายในกลุ่มนิยมใช้สื่อในชุมชน เช่นหอกระจายข่าว หรือการเดินเท้าบอกข่าวโดยประธานกลุ่ม และยังมีการสื่อสารภายในกลุ่มที่ไม่เป็นทางการเกิดขึ้นตลอดเวลา เพราะเรื่องราวของกลุ่มกิจกรรมประเภทนี้มักเป็นเรื่องปากท้องและอยู่ในความสนใจของสมาชิก

๓. กลุ่มกิจกรรมระหว่างชุมชน

- จุดแข็ง เป็นกลุ่มที่ไม่ได้เน้นโครงสร้างเชิงอำนาจ มีลักษณะข้ามผ่านชุมชนคือ เข้าถึงได้หลากหลายชุมชน เปิดรับผู้เข้าร่วมได้หลากหลาย
- จุดอ่อน ผู้ที่เป็นแกนนำหรือ ประธานกิจกรรมให้เกิดขึ้น ยังขาดการยอมรับในแง่บทบาทจากหลายกลุ่ม เช่น ราชการ ซึ่งมักมีทัศนคติว่าเป็นกลุ่มที่มักก่อปัญหา ขณะเดียวกันชุมชนแต่ละแห่งเองก็มักจะขาดประสบการณ์ในการประสานงานที่เป็นแนวราบ คือทุกคนมีหน้าที่และอำนาจเท่าเทียมกันไม่จำเป็นต้องคอยรับคำสั่งจากใครเป็นหลัก นอกจากนี้กิจกรรมระหว่างชุมชนเป็นกิจกรรมที่ต้องเสียเวลาอย่างมาก ทำให้ชาวบ้านบางส่วนไม่สนใจเข้าร่วมเพราะเสียเวลาทำมาหากิน
- การสื่อสารของกลุ่ม มีลักษณะของกลุ่มกิจกรรมที่เคลื่อนไหวโดยที่สมาชิกมีโอกาสสื่อสารทั้งในฐานะผู้ส่งสารและผู้รับสาร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมคิด ร่วมแก้ไขปัญหา ชุมชนโดยเฉพาะในประเด็นสิ่งแวดล้อม และปัญหาสังคม ไม่มีการกำหนดวาระโอกาสในการพบปะสื่อสารที่แน่นอน ขึ้นกับความจำเป็นหรือเนื้อหาที่ต้องการจะกระจายเป็นคราวๆไป

๔. กลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะกิจ

- จุดแข็ง เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์และกำหนดระยะเวลาการทำกิจกรรมที่ชัดเจน กิจกรรมของกลุ่มส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต กิจกรรมประเพณีที่พึงปฏิบัติ ดังนั้นจึงมักจะได้รับความสนับสนุนจาก ชุมชนเป็นอย่างดี รวมทั้งกิจกรรมส่วนใหญ่มีลักษณะของความสนุกสนาน บันเทิงแฝงอยู่ด้วย สมาชิกในชุมชนจึงเข้าร่วมด้วยความยินดี และกิจกรรมส่วนใหญ่ใช้เวลาไม่มากไม่กระทบกับช่วงเวลาทำมาหากินของชาวบ้าน
- จุดอ่อน กลุ่มประเภทนี้มักเกิดและสิ้นสุดลงอย่างรวดเร็วตามภารกิจที่ลุล่วง ดังนั้นการหวังให้กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นในลักษณะนี้ดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องยาวนานเป็นเรื่องที่คาดหวังได้ยาก
- การสื่อสารของกลุ่ม เป็นการรวมกลุ่มที่ไม่มีการจัดระเบียบที่เคร่งครัด โดยส่วนใหญ่สมาชิกจะรู้หน้าที่ที่ตนรับผิดชอบอยู่แล้ว ไม่มีการจัดระเบียบโครงสร้างชัดเจน แต่จะสื่อสารกันเพื่อแบ่งหน้าที่อย่างคร่าวๆตามความถนัดหรือความเหมาะสมของผู้เข้าร่วม มักใช้การสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ เป็นไปตามธรรมชาติ เมื่อภารกิจเสร็จสิ้นลง กลุ่มก็จะสลายไปโดยปริยาย แล้วจึงมารวมตัวกันอีกครั้งเมื่อมีงาน

๕.กลุ่มกิจกรรมของแม่บ้านชุมชน

- จุดแข็ง แม่บ้านเป็นกลุ่มที่ใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนและผูกพันกับความเป็นอยู่ของ ชุมชนค่อนข้างมากเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นๆ แต่ด้วยเหตุที่แม่บ้านมีหน้าที่รับผิดชอบงานในครัวเรือนทั้งหมด ดังนั้นโอกาสในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านที่ริเริ่มจัดขึ้นเองจึงมักจะออกมาในรูปของกิจกรรมเพื่อชุมชน เพื่อปากท้องอย่างชัดเจน และเมื่อแม่บ้านรวมตัวกันมักจะเป็นพลังที่เข้มแข็ง เนื่องจากจะร่วมมือกันทำอย่างจริงจังและขยันขันแข็ง
- จุดอ่อน ด้วยเหตุที่แม่บ้านมีหน้าที่รับผิดชอบงานในครัวเรือนทั้งหมด ดังนั้นโอกาสในการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านที่มีกิจกรรมต่อเนื่องเข้มแข็งจริงๆมีไม่มาก ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นแต่ในนาม โดยที่ไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างจริงจัง แม่บ้านบางส่วนไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนจากหัวหน้าครอบครัว เพราะมักจะถือว่าผู้หญิงมีหน้าที่ดูแลครอบครัว หากผู้หญิงมาทำงานส่วนรวม จะทำให้การทำหน้าที่ในครัวเรือนด้อยประสิทธิภาพลง กลุ่มแม่บ้านที่จัดตั้งขึ้นมักจะเป็นกลุ่มกิจกรรมที่จัดตั้งตามความต้องการของหน่วยงานราชการ เพื่อการสนับสนุนนโยบายของทางราชการ มักไม่ได้เกิดจากความสนใจของแม่บ้านเอง
- การสื่อสารของกลุ่ม ผู้ส่งสารในกลุ่มกิจกรรมของแม่บ้านที่ปรากฏส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือประธานกลุ่มที่จัดตั้งขึ้น โครงสร้างของกลุ่มเป็นโครงสร้างที่มีรูปแบบง่ายๆ มีประธาน มีสมาชิกกลุ่ม แต่ไม่เน้นอำนาจเพราะอำนาจจะอยู่ที่หน่วยงานราชการ การนัดหมายประชุมขึ้นจากหน่วยงานราชการเป็นผู้นัด หากเป็นกลุ่มกิจกรรมที่แม่บ้านรวมตัวกันจัดตั้งขึ้นเองการสื่อสารจะเกิดขึ้นตลอดเวลา

๖.กลุ่มกิจกรรมของเยาวชนชุมชน

- จุดแข็ง เยาวชนเป็นกลุ่มที่มีเวลาว่างมาก เมื่อเทียบกับกลุ่มแม่บ้านหรือกลุ่มผู้ใหญ่ที่ต้องรับภาระเลี้ยงครอบครัว นอกจากนี้เยาวชนยังเป็นผู้ที่ชอบเรียนรู้ เปิดรับความคิดใหม่ๆได้ง่าย และสามารถทำงานในลักษณะอาสาสมัครได้
- จุดอ่อน เยาวชนยังจำเป็นต้องได้รับความเห็นชอบจากครอบครัวในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ การร่วมกิจกรรมที่ต้องเดินทางไกลๆ หรือกิจกรรมระหว่างชุมชนเป็นเรื่องที่ทำได้ลำบาก โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนผู้หญิง และกิจกรรมที่กลุ่มเยาวชนที่จัดตั้งขึ้นส่วนใหญ่ยังต้องได้รับการสนับสนุน ดูแล เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงจากผู้ใหญ่ เพราะเยาวชนเองยังมีข้อจำกัดในการรับผิดชอบกิจกรรมของกลุ่มอย่างเต็มรูปแบบ
- การสื่อสารของกลุ่ม ผู้ส่งสารในกลุ่มกิจกรรมของเยาวชนมักจะเริ่มต้นที่พี่เลี้ยงหรือที่ปรึกษาของกลุ่ม

ส่วนผู้รับสารคือสมาชิกในกลุ่ม รูปแบบการติดต่อสื่อสารมักจะเป็นการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ ไม่มีการจัดโครงสร้างของกลุ่มชัดเจน ใช้ความสัมพันธ์ความสนิทสนมในการร่วมกันทำกิจกรรม การนัดหมายไม่ได้กำหนดอย่างชัดเจน ขึ้นกับวาระโอกาสของกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นเป็นสำคัญ

๗.กลุ่มกิจกรรมของผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชน

จุดแข็ง	เป็นกลุ่มที่มีเวลาร่วมกันมาก มีข้อมูล ประสบการณ์สูง และไม่ค่อยคาดหวังผลประโยชน์ส่วนตัว มีบทบาทสูงในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนา
จุดอ่อน	กิจกรรมกลุ่มที่ตั้งขึ้นมักจะเป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นเฉพาะเรื่องส่วนตัวของผู้เฒ่าผู้แก่ เช่น เรื่องดูแลรักษาสุขภาพอนามัย งานเพื่อส่วนรวมหรือเพื่อชุมชนไม่ค่อยปรากฏ ดังนั้นการคาดหวังให้ผู้สูงอายุเริ่มทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมจึงอาจประสบความสำเร็จได้ยาก เนื่องจากผู้สูงอายุส่วนหนึ่งมองว่าเป็นหน้าที่ของคนรุ่นใหม่ รวมทั้งผู้สูงอายุมีข้อจำกัดในเรื่องสุขภาพไม่เหมาะสมกับกิจกรรมที่ต้องใช้กำลังกายมากๆ
การสื่อสารของกลุ่ม	เป็นการรวมกลุ่มอย่างง่าย ๆ มักไม่มีการจัดโครงสร้างกลุ่มที่ชัดเจน ใช้การสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการในการรวมสมาชิก

ภาพนักวิจัยร่วมกิจกรรมกับชุมชน

ให้อาหารปลาในคลองอู่ตะเภา

ให้อาหารปลาในคลองอู่ตะเภา

หาปลาที่ปากคลองติดทะเลสาบสงขลา

ภาพนักวิจัยร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเกษตรกรชุมชน

ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนและกลุ่มกิจกรรม ในการปกป้องคลองอู่ตะเภา

บทนำ

ในการสื่อสารเพื่อที่จะปกป้องคลองอู่ตะเภา นั้น มีความจำเป็นที่องค์กรประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นสื่อพื้นบ้าน กลุ่มบุคคล กลุ่มกิจกรรม หรือกระบวนการสื่อสารต่าง ๆ ซึ่งมีศักยภาพพื้นฐานอยู่ในระดับหนึ่ง หรือมีคุณสมบัติที่จะเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภาได้ จำเป็นที่จะต้องยกระดับศักยภาพจากที่เป็นอยู่ ทั้งนี้เพื่อให้ทันหรือเท่าเทียมกับสภาพปัญหาที่กำลังคุกคามคลองอู่ตะเภา ข้อมูลที่จะกล่าวในบทนี้เป็นข้อมูลที่ต่อเนื่องและเชื่อมต่อโดยตรงกับข้อมูลการประเมินศักยภาพในบทที่...๘,๙,๑๐...ที่เป็นการค้นหาศักยภาพที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันของแต่ละองค์ประกอบ ในบทที่ ๑๑ นี้จึงจะเป็นการลงลึกไปอีกขั้น นั่นคือการเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพในแง่มุมต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ซึ่งเป็นการประมวลผลของนักวิจัยจากการลงพื้นที่ เข้าร่วมกิจกรรม การจัดเวทีวิจัย และการรับฟังความคิดเห็นของกลุ่มต่าง ๆ ทั้งนี้ความมุ่งหมายของการเพิ่มศักยภาพในการวิจัยนี้คือการหนุนเสริมศักยภาพของเดิมให้ดีขึ้นในการปรับใช้ในรูปแบบใหม่ ๆ โดยนำเสนอข้อมูลตามลำดับดังนี้

๑. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพสื่อพื้นบ้าน

๒. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพกลุ่มบุคคล ได้แก่

๒.๑ กลุ่มแกนนำ

๒.๒ กลุ่มแม่บ้าน

๒.๓ กลุ่มเยาวชน

๒.๔ กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่

๓. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพกลุ่มกิจกรรมได้แก่

๑. กลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งโดยรัฐ
๒. กลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งโดยชุมชนเอง
๓. กลุ่มกิจกรรมระหว่างชุมชน
๔. กลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะกิจ
๕. กลุ่มกิจกรรมของแม่บ้านชุมชน
๖. กลุ่มกิจกรรมของเยาวชนชุมชน
๗. กลุ่มกิจกรรมของผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชน
๘. กลุ่มกิจกรรมของแกนนำชุมชน

๔. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนแต่ละชุมชน

๕. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนโดยรวม

- ๕.๑ บทสรุปองค์ประกอบเงื่อนไขศักยภาพของชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรม
- ๕.๒ องค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพ
- ๕.๓ องค์ประกอบที่ทำให้มีความพร้อมเข้าร่วมปกป้องคลองอุตตะภา

๖. ข้อเสนอการเพิ่มบทบาทและศักยภาพระดับระหว่างชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรมปกป้อง
คลองอุตตะภา

๑. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพสื่อพื้นบ้าน

การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในฐานะสื่อของชุมชน และเพื่อให้เป็นช่องทางการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์คลองช่องทางหนึ่ง ในอดีตนั้นสื่อพื้นบ้านนั้นได้ใช้เป็นหลักในการสื่อสารระหว่างชุมชน แม้ในปัจจุบันจะมีสื่ออื่น ๆ เข้ามาเป็นทางเลือกในการสื่อสารจำนวนมาก แต่มีสื่อพื้นบ้านบางประเภทที่ได้รับการอนุรักษ์ หรือสามารถปรับตัว อยู่ในชุมชนได้ต่อไป ซึ่งอาจแยกสื่อพื้นบ้านที่พบในพื้นที่วิจัยออกได้เป็นสองกลุ่มหลัก ๆ คือ

๑.๑ สื่อพื้นบ้านที่เป็นเครื่องมือสื่อสาร ได้แก่ ตруต เกราะหรือเหลาะ กลอง ตะโพน คุณลักษณะของสื่อเหล่านี้คือ เป็นการสื่อสารในระยะไกล มีลักษณะเป็นรหัสสัญญาณ ซึ่งอาจต้องสื่อสารเพิ่มด้วยสื่อบุคคล สื่อเหล่านี้ในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าหายไปจากชุมชนเกือบหมดแล้ว อาจมีข้อยกเว้นสำหรับเหลาะที่บ้านท่าเมรุ ซึ่งผู้ใหญ่บ้านตั้งใจอนุรักษ์ไว้ แต่ก็ไม่ได้ใช้จริงจังและกลอง ตะโพน ซึ่งยังคงมีบทบาทอยู่ในการสื่อสารทางประเพณีศาสนา

ศักยภาพของเครื่องมือสื่อสารเหล่านี้ในการปกป้องคลองอุต๊ะเผาในสภาพ ปัจจุบันถือว่ามียุ่อย่างจำกัด อย่างไรก็ตามสื่อเครื่องมือที่น่าจะรื้อฟื้นขึ้นในชุมชน คือกลองวัดท่าช้าง ที่ในอดีตใช้ในการส่งสัญญาณเตือนภัยน้ำท่วม ซึ่งดังไปไกลกว่า ๕ กิโลเมตร เมื่อชุมชนอื่นได้รับสัญญาณกลองวัดท่าช้าง จะทราบทันทีว่าจะต้องเกิดเหตุน้ำท่วมขึ้นแน่ ก็จะส่งสัญญาณเตือนภัยชาวบ้านในชุมชน แต่ปัจจุบันกลองชำรุดไม่ได้ใช้การอีก หากได้รับการซ่อมแซมและนำกลับมาใช้ นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือเตือนภัยชุมชนแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์เครื่องมือสื่อสารพื้นบ้านเอาไว้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนอีกด้วย

๑.๒ สื่อพื้นบ้านที่เป็นสื่อการละเล่น บันเทิง เช่น เพลงเรือ โนรา หนังตะลุง ลิเกลาฮู ปรากฏการณ์ที่ปรากฏในชุมชนขณะนี้คือ สื่อพื้นบ้านเกือบทุกประเภทกำลังปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงความมียู่ของตนในชุมชนเอาไว้เช่น โนราก็ถ่ายทอดสู่เด็ก ๆ ในโรงเรียนหลายแห่งในชุมชน ในขณะที่เพลงเรือก็กลายเป็นกิจกรรมหลักของแม่บ้านหลายชุมชนแถบปลายน้ำ โดยเฉพาะที่บ้านท่าเมรุ ลิเกลาฮู และหนังตะลุง ก็ยังได้รับการยอมรับพอสมควร

๑.๓ สื่อประเพณี ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ ๔ ว่า สื่อประเพณี ที่น่าจะนำมาขยายผลเพิ่ม

ศักยภาพได้ง่ายก็คือการเล่นแข่งเรือของบ้านชายคลอง เพราะเกี่ยวกับน้ำและคลองอุต๊ะเผาโดยตรง ซึ่งหากได้สอดใส่ความคิดและเนื้อหาเรื่องการปกป้องคลองเข้าไปก็ทำได้ไม่ยาก และยังสามารถขยายผลไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ริมคลองได้ง่าย อีกทั้งกิจกรรมแบบนี้ก็ปรากฏเป็นช่องทางสื่อมวลชนได้ง่ายอีกด้วย ซึ่งจำทำให้สามารถขยายผลเพิ่มศักยภาพการสื่อสารได้ดียิ่งขึ้น

ในภาพรวมต้องถือว่าศักยภาพของสื่อพื้นบ้านในการปกป้องคลองอยู่ต๊ะเกายังมีอยู่ เพราะเป็นสื่อที่มีความบันเทิงแฝงอยู่ในตัวจึงยังคงได้รับความสนใจ และสามารถปรับเนื้อหาในการแสดงให้สื่อถึงการอนุรักษ์คลอง และที่ผ่านมาก็มีการทำกันอยู่บ้างแล้ว เพียงแต่ว่าวาระโอกาสที่จะแสดงยังน้อยเกินไป อีกทั้งสื่อพื้นบ้านมีคุณลักษณะที่เป็นจุดแข็งคือเป็นสื่อที่ใกล้ชิดชุมชน ไม่มีลักษณะของการสื่อสารเชิงอำนาจหรือครอบงำผู้รับสาร

อย่างไรก็ตามต้องยอมรับความเป็นจริงประการหนึ่งที่เกิดขึ้นกับสื่อพื้นบ้านคือ สื่อพื้นบ้านในชุมชนคลองอยู่ต๊ะเกากำลังอยู่ในช่วงของการปรับตัวอย่างรุนแรง เพื่อให้อยู่รอดท่ามกลางสื่อบันเทิงอื่นๆ ที่รุมเร้าเข้ามา ผู้ที่เคยบริโภคสื่อพื้นบ้านอย่างเหนียวแน่นในอดีต ปัจจุบันกลายเป็นคนชราในชุมชนที่ไม่ค่อยมีบทบาทมากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นๆ ขณะที่กลุ่มหนุ่มสาวมองสื่อพื้นบ้านว่าเป็นสื่อโบราณ อืดอาด การแสดงไม่สนุกไม่เข้าใจเหมือนสื่อโทรทัศน์หรือวิทยุ ดังนั้นการดิ้นรนของสื่อพื้นบ้านนอกจากปรับเนื้อหาการแสดงให้ทันสมัยมากขึ้นแล้ว ยังเป็นการดิ้นรนที่จะสร้างกลุ่มผู้บริโภครุ่นใหม่ๆ ขึ้นมาทดแทนรุ่นเก่าที่ลดน้อยถอยลงไปเรื่อยๆ

กล่าวโดยสรุปคือ การอยู่ในช่วงของการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านในชุมชนคลองอยู่ต๊ะเกา ได้เกิดข้อสังเกตที่จะต้องติดตามและน่าขบคิดอยู่หลายประการ เช่น

๑. ควรปรับเปลี่ยนบทบาทของสื่อพื้นบ้านจากสื่อเพื่อการบันเทิงไปสู่การแสดงตัวในฐานะสื่อเพื่อการอนุรักษ์อย่างเต็มรูปแบบ ดีหรือไม่ อย่างไร เพราะในที่สุดแล้วการแข่งขันเป็นสื่อเพื่อขายความบันเทิงของสื่อพื้นบ้านคงต้านทานสื่อสมัยใหม่ได้ยาก

๒. การฝากความหวังไว้กับสื่อพื้นบ้านเพื่อเป็นสื่อหน้า หรือชูโรง ในการเผยแพร่ หรือสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์คลองอยู่ต๊ะเกา จะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดในช่วงระยะเวลานี้ ที่สื่อพื้นบ้านเองยังอยู่ในช่วงของการปรับตัวและกำลังดิ้นรนอย่างเต็มที่เพื่อรักษาพื้นที่ของตนเองในชุมชน สร้างผู้บริโภค รวมทั้งผู้สืบทอดเลือดใหม่

ในประเด็นบทบาทของสื่อพื้นบ้านในฐานะช่องทางทางการสื่อสารเพื่อการปกป้องคลองอยู่ต๊ะเกานั้น นักวิจัยสรุปว่าสื่อพื้นบ้านยังคงมีบทบาทในฐานะสื่อของชุมชน ซึ่งทำหน้าที่ให้ความบันเทิงและเป็นสื่อประกอบพิธีกรรม การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านนำมาซึ่งโอกาสในการอยู่รอดของสื่อ ซึ่งเห็นได้จากการที่สื่อหลายประเภทได้รับการรื้อฟื้นขึ้น และมีพื้นที่ให้แสดงมากขึ้น การปรับเนื้อหาการแสดงที่ไม่ยึดติดอยู่กับขนบเดิมๆ เป็นโอกาสอันดีในการใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อถ่ายทอดข้อมูล เรื่องราว หรือเพื่อสะกิด กระตุ้นเตือนความสำนึกของสมาชิกในชุมชนที่มีต่อคลองอยู่ต๊ะเกา กระนั้นยังเป็นเวลาที่เร็วเกินไปจะสรุปว่าสื่อพื้นบ้านจะเป็นสื่อความหวังในการใช้เพื่อสื่อสารกับชุมชน เนื่องด้วยสื่อพื้นบ้านเองก็กำลังเผชิญหน้ากับปัญหาความอยู่รอดของตนเอง การจะนำสื่อพื้นบ้านมา

ปรับใช้กับการปกป้องคลองอยู่ตะเภาจึงเป็นทั้งให้สื่อพื้นบ้านช่วยปกป้องคลองอยู่ตะเภา และให้คลองอยู่ตะเภาช่วยปกป้องสื่อพื้นบ้านไปด้วยเช่นกัน ซึ่งน่าจะมีแนวทางหลัก ๆ ดังนี้

๑. ถ่ายทอดสู่เยาวชน ผ่านโรงเรียนในชุมชน หรือกลุ่มกิจกรรมของเยาวชน
๒. ปรับเนื้อหาให้ทันสมัย เข้ากับเหตุการณ์ เช่น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และปัญหาสังคมต่าง ๆ
๓. เปลี่ยนวาระโอกาสในการแสดง เช่น เล่นในงานรณรงค์ปัญหายาเสพติด ปัญหาเอดส์ นอกจากนี้ที่เคยแสดงตามงานประเพณีทั่วไป
๔. เชื่อมต่อกับสื่ออื่น ๆ โดยเฉพาะสื่อมวลชน

๒. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพกลุ่มบุคคล

๒.๑ กลุ่มแกนนำ

จากการจัดเวทีแกนนำเป็นการเฉพาะ และการจัดเวทีวิจัยในทุกชุมชน ทำให้เห็นบทบาทและศักยภาพของแกนนำชุมชนได้เป็นอย่างดี ดังปรากฏอยู่ในบทที่ ๙ จากข้อมูลดังกล่าวจึงสามารถเสนอแนวทางเพื่อเพิ่มศักยภาพของแกนนำชุมชนได้ดังนี้

๑. สร้างโอกาสพบปะ เพื่อให้แกนนำได้รู้จักกันมากขึ้น และเพื่อจะได้ตระหนักว่าทุกชุมชนต่างก็กำลังเผชิญปัญหาเดียว เพราะจุดอ่อนของแกนนำที่ผ่านมาคือการไม่ได้รู้จักกันไม่ได้และเปลี่ยนสื่อสารกันเลย หากมีเวทีที่จะทำให้แกนนำได้รู้จักกันมากขึ้น สื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลกันมากขึ้นเหมือนที่ได้มีโอกาสในเวทีวิจัย ก็จะเป็นพื้นฐานเบื้องต้นในการเพิ่มศักยภาพของแกนนำ

๒. ขยายผลจากเวทีพบปะสื่อสารเป็นเครือข่ายของกลุ่มแกนนำ ตลอดจนสายน้ำ เพื่อที่จะนำเอาข้อมูลข่าวสารที่ได้จากการพบปะกันยกระดับไปสู่การคิดค้นอย่างเป็นกระบวนการของกลุ่มแกนนำที่จะปกป้องคลองอยู่ตะเภา

๓. มีกิจกรรมร่วมกัน นอกเหนือจากเครือข่ายร่วมคิดร่วมคุย ก็น่าจะมีกิจกรรมที่แกนนำจะได้ปฏิบัติร่วมกัน หรือมีส่วนในกิจกรรมเหล่านั้นโดยตรง กิจกรรมจะทำให้ทั้งการพบปะสื่อสาร และเครือข่ายมีชีวิตชีวา เพราะมีการลงมือทำจริง ๆ

๒.๒ กลุ่มแม่บ้าน

จากการระดมความคิดเห็นร่วมกันระหว่างนักวิจัยและแม่บ้านในชุมชน เพื่อหาแนวทางและข้อสรุปของการเสริมศักยภาพผู้หญิงในชุมชนให้มีบทบาทการสื่อสารและเชื่อมโยงเครือข่ายการปกป้องคลองอุต๊ะภา สามารถสรุปเป็นแนวทางปฏิบัติได้ดังนี้

๑. ต้องมีการให้ข้อมูลที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมแก่ผู้หญิงในชุมชน ทั้งเรื่องสภาพปัจจุบันที่เกิดขึ้นและผลกระทบที่จะเกิดตามมา เช่นการบริโภคน้ำจากบ่อขุดที่มีสารเคมีปนเปื้อนและการบริโภคปลาที่เติบโตในแหล่งน้ำที่มีสารเคมีจะเกิดผลเสียอย่างไรต่อ สุขภาพในอนาคต รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงค่าใช้จ่ายที่น้ำจะลดลงได้หากน้ำในคลองมี คุณภาพดีขึ้น นั่นคือค่าใช้จ่ายจากการซื้อน้ำบริโภค การอธิบายอย่างชัดเจนและยกตัวอย่างเนื่องใกล้ตัวอย่างเป็นรูปธรรมจะช่วยให้ผู้หญิงมีข้อมูลมากขึ้น เข้าใจปัญหามากขึ้น และให้เกิดการรับรู้ว่าเป็นเรื่องใกล้ตัว ส่งผลให้มีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมแก้ไขปัญหามีจุดหมาย เนื่องจากปัญหาที่พบประการหนึ่งคือผู้หญิงขาดข้อมูล ไม่มีความเข้าใจปัญหา จึงขาดแรงจูงใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องไกลตัวและตนเองคงจะไม่ได้รับผลกระทบอะไรจากปัญหานี้

๒. ต้องกระตุ้นให้ผู้หญิงเห็นความสามารถ พลัง และศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ จากการสนทนาระดมความคิดเห็นร่วมกันพบว่าผู้นำที่เป็นสตรีและแม้แต่ผู้นำชุมชนที่เป็นผู้ชายต่างยอมรับในระดับหนึ่งว่า ผู้หญิงสามารถทำงานได้คล่องตัวกว่าผู้ชายในหลายเรื่อง เช่น ผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้หญิงสามารถติดต่องานราชการได้เทียบเท่าผู้ชาย ขณะที่ยังสามารถจัดเตรียมงานเลี้ยงรับรอง งานบุญ งานประเพณีได้ดีกว่าผู้ชาย นอกจากนี้ผู้นำที่เป็นหญิงจะไม่มีเรื่องเล่นการพนันหรือดื่มสุราเหมือนผู้ชาย หากได้นำข้อมูลประเภทนี้บอกกล่าวให้ผู้หญิงคนอื่นๆได้รับทราบจะช่วยส่งเสริมให้ผู้หญิงเห็นคุณค่า และความสามารถของตนเองมากขึ้น จากที่ผ่านมาผู้หญิงไม่กล้าแสดงบทบาทมากเหตุผลหนึ่งก็เนื่องมาจากไม่เชื่อว่าตนเองมีความสามารถที่จะทำได้

๓. ข้อสังเกตที่พบประการหนึ่งคือ ผู้หญิงในสังคมชนบทส่วนใหญ่ยังมีความเกรงใจผู้ชายสูง เมื่ออยู่รวมกันมักจะให้ผู้ชายเป็นผู้แสดงความคิดเห็นในขณะที่ตนเองจะอยู่นิ่งเฉย แต่หากจัดเป็นกลุ่มย่อยๆ ที่มีเฉพาะผู้หญิงจะพบว่าผู้หญิงเหล่านี้กล้าพูดและแสดงความคิดเห็นมากกว่าอยู่รวมกลุ่มกับผู้ชาย ดังนั้นหากต้องการให้ผู้หญิงได้แสดงพลังของตนเองอย่างเต็มที่ควรจัดกลุ่มให้ผู้หญิงได้รวมตัวกันเองเปิดโอกาสให้ได้แสดงศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ เพื่อไม่ให้ตกอยู่ภายใต้การชี้นำความเห็นของผู้ชายแต่ฝ่ายเดียวโดยไม่ยอมแสดงความคิดเห็นของตนเองอย่างตรงไปตรงมา

๔. จำเป็นต้องหาโอกาสให้ผู้หญิงจากชุมชนต่างๆได้พบปะกัน เพื่อจะได้สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงเป็นกลุ่มพลังผู้หญิงที่มีแนวร่วมมากขึ้น เพราะที่ผ่านมาผู้หญิงมีโอกาที่จะ สื่อสารกับคนนอกชุมชน ไม่มากนักส่วนใหญ่มักใช้เวลาอยู่กับบ้าน ความเป็นไปได้คือหาช่วงเวลาที่คุณผู้หญิงมีโอกาสดูออกมามีกิจกรรมร่วมกันจำนวนมาก เช่นงานวันแม่แห่งชาติ ๑๒ สิงหาคมของทุกปี ซึ่งทุกชุมชนจะถือว่าเป็นงานของผู้หญิง เป็นวันที่รวมพลัง ผู้หญิงได้มากที่สุดวันหนึ่งในรอบปี หากสามารถจัดเวทีให้ผู้หญิงได้มาพบปะกันได้ในช่วงดังกล่าวเชื่อว่าจะสามารถสร้างกลุ่มผู้หญิงที่ใหญ่ขึ้นได้ เพื่อเสริมศักยภาพให้แก่ผู้หญิงจากที่เคยคิดว่าตนเป็นคนเพียงกลุ่มเล็กๆไม่มีอำนาจต่อรองใดๆ ให้กลายเป็นกลุ่มพลังที่ใหญ่ขึ้น ความมั่นใจในการร่วมกันทำงานให้ชุมชนและสังคมก็จะเพิ่มมากขึ้นด้วย

๕. แนวทางที่จะเสริมศักยภาพให้แก่ผู้หญิงในชุมชนอีกหนทางหนึ่งก็คือต้องลดการต่อต้านหรือเสียทัศนคติของผู้ชายซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวเมื่อภรรยาต้องการเข้าร่วมหรือมีบทบาทในงานชุมชนเพื่อให้ผู้หญิงมีอิสระในการทำงานมากขึ้น วิธีการหนึ่งที่ผู้หญิงในชุมชนเสนอว่าอาจจะได้ผลคือ ต้องกระตุ้นให้ผู้ชายกลุ่มนี้ได้เข้ามามีบทบาทในการทำงานเพื่อชุมชนด้วยจะได้มีความเข้าใจและเห็นประโยชน์ที่ตนเองและลูกหลานจะได้รับในปัจจุบันและอนาคตจากความร่วมมือนี้ หรืออาจจะต้องมีค่าตอบแทนให้กับผู้หญิงที่เข้ามาทำงานเพื่อชุมชนบ้าง เพื่อมิให้สามีรู้สึกว่าเป็นกิจกรรมที่เสียทั้งงานและเสียทั้งเงิน

๖. ต้องใช้ความพยายามส่งเสริมให้เรื่องคลองอยู่ตะเภากลายเป็นวาระของชุมชน เป็นเรื่องที่ทุกคนในชุมชนสนใจ นำมาพูดคุยกันในทุกกลุ่มในชุมชน แนวทางในการให้หัวข้อปัญหาและการแก้ปัญหาคลองอยู่ตะเภากลายเป็นวาระของชุมชนจำเป็นต้องอาศัย เครือข่ายการสื่อสารในชุมชนที่มีอยู่ในปัจจุบัน อาทิ หอกระจายข่าวของชุมชน เวทีการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน วงสนทนาตามร้านน้ำชา ร้านกาแฟ มัสยิด วัด ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หรือที่ทำการของชมรมต่างๆในชุมชน เพื่อมิให้ปัญหาเรื่องคลองอยู่ตะเภากลายเป็นเพียงเรื่องธรรมดาๆเรื่องหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน และนานๆครั้งชาวบ้านจึงจะสนใจนำมาเป็นหัวข้อสนทนา และเมื่อไม่เกิดปัญหาซึ่งๆหน้าชัดแจ้งก็ไม่สนใจที่จะพูดคุยกันอีกต่อไป

๗. อาศัยกลุ่มสตรีที่มีอยู่ในปัจจุบัน ให้เพิ่มบทบาทในการร่วมเป็นเครือข่ายที่จะปกป้องคลองอยู่ตะเภาด้วย กลุ่มสตรีที่มีการกิจกรรมเป็นรูปธรรมชัดเจนและเหนียวแน่นในปัจจุบัน อาทิ กลุ่มสตรีบ้านท่าเมรุ ซึ่งกิจกรรมหลักของกลุ่มนอกจากช่วยงานบุญ งานเลี้ยงทั่วไปในชุมชนแล้วยังเป็นกลุ่มสตรีที่อนุรักษ์การแสดงพื้นบ้านคือเพลงเรืออีกด้วย กลุ่มสตรีบ้านท่าเมรุเป็นที่ยอมรับในเรื่องการแสดงเพลงเรือซึ่งหาชมได้ยากในปัจจุบัน เมื่อมีงานกาชาดหรืองานประจำปีของอำเภอก็มักขอให้กลุ่มเพลงเรือนี้ไปแสดงกลุ่ม แม่บ้านพัฒนาและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านหัวถนน ซึ่งรวมกลุ่มกันทำตะไคร้คั่วทรงเครื่อง พันธุ์ผ้า ดอกไม้จันทร์ ครีมนวดผม น้ำยาล้างจาน กลุ่มสตรีแม่บ้านบ้านแม่ไม้ ซึ่งรวมกลุ่มกันทำ

อาหารกลางวันให้เด็กนักเรียน และกลุ่มแม่บ้านม่วงก้องซึ่งเป็นกลุ่มสตรีที่มีความเหนียวแน่นมากอีกกลุ่มซึ่งร่วมกันช่วยเหลืองานของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

๘. มีข้อสังเกตว่ารูปแบบกิจกรรมที่จะสร้างการรวมตัวของผู้หญิง ควรเป็นกิจกรรมที่ไม่ใช้ความรุนแรง แม่บ้านบางส่วนแสดงทัศนคติว่าหากเป็นการรวมตัวประท้วง หรือเดินขบวนต่างๆ ผู้หญิงจะไม่สนใจเข้าร่วมเพราะเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่ใช้ความรุนแรง และการต้องเดินทางออกจากหมู่บ้านทำให้เสียเวลาทำงาน และการรวมตัวกันโดยมีกิจกรรมที่รุนแรงเป็นกิจกรรมร่วมนอกจากจะทำให้สูญเสียพลังของผู้หญิงโดยทั่วไปแล้ว ยังจะทำให้สูญเสียพลังของกลุ่มผู้หญิงในระดับแกนนำด้วย เช่นผู้ใหญ่บ้าน ข้าราชการ จะไม่สามารถเข้าร่วมการประท้วงหรือกิจกรรมที่มีความรุนแรงได้ ดังนั้นกิจกรรมที่จะใช้เพื่อรวมพลัง ผู้หญิงควรเป็นกิจกรรมที่ไม่นวมวลไม่ให้ผู้หญิงรู้สึกอึดอัดใจที่จะเข้าร่วม

๒.๓ กลุ่มเยาวชน

สำหรับแนวทางและข้อสรุปของการเสริมศักยภาพเยาวชนในชุมชนให้มีบทบาทการสื่อสารและเชื่อมโยงเครือข่ายการปกป้องคลองอู่ตะเภา ในเบื้องต้นสรุปได้ว่าจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจในสภาพปัจจุบันและปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลอง รวมทั้งความเกี่ยวพันที่อาจมาถึงวิถีชีวิตของเยาวชนให้เยาวชนในชุมชนได้รับทราบก่อน เนื่องจากการเก็บข้อมูลที่ผ่านมาทำให้ได้ข้อเท็จจริงว่า เยาวชนในปัจจุบันแทบจะทุกชุมชนมีความผูกพันกับคลองอู่ตะเภาไม่น้อยมากจึงนำไปสู่ความรู้สึกดูดาย หนึ่งเฉย เพราะไม่เห็นว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเอง เมื่อเผยแพร่ข้อมูลให้เยาวชนได้รับทราบแล้วจำเป็นต้องกระตุ้นความสนใจโดยการจัดกิจกรรมเพื่อดึงดูดเยาวชนมาร่วมกัน หลังจากนั้นก็จะโน้มน้าวให้เห็นความสำคัญ จำเป็นของคลองอู่ตะเภาที่มีต่อทุกชีวิตตลอดสายคลองแห่งนี้ ซึ่งรูปแบบกิจกรรมที่เชื่อว่าจะดึงดูดเยาวชนตลอดสายคลองอู่ตะเภาได้คือ การจัดแข่งขันกีฬา

ภาพรวมเยาวชนในสายคลองอู่ตะเภายังไม่มีบทบาทที่สำคัญโดดเด่นในชุมชนนักเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้ใหญ่ จะมีในบางชุมชนเยาวชนที่มีบทบาทในชุมชนพอสมควร เช่น เป็นอาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน บางชุมชนเยาวชนมีจำนวนน้อยจนไม่อาจรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนมีกำลังได้ นอกจากนี้ในหลาย ๆ ชุมชนการริเริ่มกิจกรรมและสานต่อจะอยู่ในการตัดสินใจของกลุ่มแกนนำ เด็กวัยรุ่นไม่มีโอกาสได้คิดกิจกรรมหรือนำเสนอแนวทางพัฒนาชุมชน เยาวชนเป็นเพียงผู้ออกแรงสนับสนุนแนวคิดของแกนนำ การเสริมศักยภาพเยาวชนจึงควรเปิดโอกาสให้เยาวชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมหลัก ๆ ของชุมชนให้มากขึ้น รวมทั้งสามารถนำเสนอกิจกรรมหรือแนวทางพัฒนาชุมชนให้กลุ่มแกนนำได้รับทราบเพื่อเพิ่มบทบาทของเยาวชนในชุมชน

๒.๔ กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่

แนวทางในการเสริมศักยภาพของผู้เฒ่าผู้แก่มีดังต่อไปนี้

๑.ให้มีการรวมกลุ่มกันเริ่มต้นที่ในระดับชุมชนก่อน แล้วอาจขยายเป็นระดับเครือข่ายชุมชนได้ต่อไป

๒.กิจกรรมใด ๆ ที่จะมีขึ้นเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะเภาจะต้องออกแบบให้ผู้เฒ่าผู้แก่ได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย และต้องให้ได้ใช้ความถนัด เช่น ความชำนาญด้านพิธีกรรม ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวกับคลองในอดีต เป็นต้น

๓.ควรมีกิจกรรมที่จัดให้เป็นการเฉพาะแก่ท่านผู้เฒ่าผู้แก่ ได้ทำกันเองด้วย

๓. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพกลุ่มกิจกรรม

๑. กลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งโดยรัฐ

ปัญหาหลักของกลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งโดยราชการมีสองประการคือความไม่ต่อเนื่องของกิจกรรม หรือขาดการสร้างสรรค์กิจกรรมให้เหมาะสมและน่าสนใจสำหรับชุมชน กับปัญหาการดำเนินการที่ไม่โปร่งใสขาดการมีส่วนร่วม ขาดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของจากชุมชน ดังนั้นกลุ่มกิจกรรมประเภทนี้หากหากมีเป้าหมายที่สอดคล้องหรือสามารถปรับเป้าหมายให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนแล้ว สิ่งที่ขาดไม่ได้คือต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของจะทำให้สามารถดำเนินงานได้ดีขึ้น แม้ว่าบางครั้งราชการอาจเลินโยบายหรือเลิกให้ความสนใจไปแล้วชุมชนก็อาจดำเนินการต่อไปด้วยตนเองได้ตราบเท่าที่ยังมีคุณค่าต่อชุมชน

สำหรับการจะนำเอาศักยภาพของกลุ่มกิจกรรมที่ราชการก่อตั้งมาปกป้องคลองอยู่ตะเภา นั้นผู้วิจัยเห็นว่ามีความเป็นไปได้น้อยเนื่องจากกลุ่มประเภทนี้มีความแข็งตัวสูง แต่อาจคัดเอาคุณลักษณะบางประการมาใช้ได้ เช่น เอากลุ่มบุคคลที่รวมตัวกันอยู่แล้วมาเสริมกิจกรรมปกป้องคลองอยู่ตะเภาเข้าไป กรณีนี้เห็นได้ชัดในกลุ่มแม่บ้านที่บางชุมชนแทบไม่มีกิจกรรมอะไรเด่นชัดจึงน่าจะสามารถสอดใส่กิจกรรมปกป้องคลองเข้าไปได้

๒. กลุ่มกิจกรรมที่ก่อตั้งโดยชุมชนเอง

อาศัยจุดแข็งของกลุ่มแบบนี้ที่ค่อนข้างเป็นธรรมชาติ ยืดหยุ่นสูง ปรับตัวได้ง่าย ทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมอยู่แล้ว และมีความสอดคล้องกับชีวิตจริงของชุมชน เช่นการทำมาหากินอยู่แล้วจึงจะนำมาเสริมศักยภาพในการปกป้องคลองอยู่ตะเภาได้ไม่ยากนัก ตัวอย่างเช่นกลุ่มเลี้ยงปลาบ้านม่วงก้องซึ่งเป็นเรื่องทำมาหากินของชาวบ้าน แต่ก็สามารถพ่วงหรือแปรเป็นกลุ่มปกป้องคลองได้โดยง่ายเพราะเป็นสิ่งที่สมาชิกกลุ่มให้ความสนใจอยู่แล้ว เนื่องจากเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์โดยตรงของตน อย่างไรก็ตามสิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือกลุ่มเหล่านี้มีอยู่

ค่อนข้างน้อย บางชุมชนยังไม่ค่อยปรากฏจึงอาจจะต้องใช้เวลาสำหรับการเรียนรู้ในแต่ละชุมชนพอสมควร ซึ่งในประเด็นนี้หากชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันในรูปแบบเครือข่ายก็จะช่วยได้มาก

๓. กลุ่มกิจกรรมระหว่างชุมชน

กลุ่มประเภทนี้ยังมีอยู่น้อยมาก กลุ่มกิจกรรมระหว่างชุมชนก็คือเครือข่ายชุมชนซึ่งยังเป็นสิ่งใหม่ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่คาดหวังว่าจะเป็นเครื่องมือหลักในกระบวนการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภาในอนาคต กลุ่มที่มีอยู่ได้แก่กลุ่มไก่อื่นของกลุ่มครูแถบพื้นที่ต้นน้ำ และและกลุ่มเครือข่ายประมงพื้นบ้านแถบทะเลสาบสงขลาซึ่งดำเนินการโดยนักพัฒนาองค์กรเอกชน(เอ็นจีโอ) ซึ่งจะทำให้ชุมชนทั้งต้นน้ำและปลายน้ำที่มีทักษะการทำงานเป็นเครือข่ายอยู่บ้างแล้วสามารถขยายบทบาทเข้าหากันจนเชื่อมต่อทั้งสายคลองได้ ภายใต้การออกแบบเครือข่ายที่เหมาะสมสำหรับชุมชนริมคลองอู่ตะเภา

๔. กลุ่มกิจกรรมที่เกิดขึ้นเฉพาะกิจ

กลุ่มกิจกรรมเฉพาะกิจนั้นมีอยู่ค่อนข้างมากอยู่แล้ว และมีศักยภาพดีโดยตัวมันเองในการรวมกลุ่มกันของสมาชิกชุมชนในแต่ละครั้ง อย่างไรก็ตามกลุ่มแบบนี้มักเกิดขึ้นไล่หลังปัญหา เป็นกลุ่มแบบตามแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นคราว ๆ ไปเสียเป็นส่วนมาก ทั้งที่สามารถเพิ่มศักยภาพได้อีกมาก หากว่าชุมชนมีกลุ่ม มีเครือข่ายมีแผนงานที่ชัดเจน โดยเฉพาะเรื่องการปกป้องคลองอู่ตะเภา ก็จะสามารถแปรกิจกรรมเฉพาะกิจเป็นกิจกรรมที่ถูกลงแผนไว้ล่วงหน้าและมีเป้าหมายอย่างชัดเจน เป็นการใช้ศักยภาพของชุมชนอย่างคุ้มค่า

๕. กลุ่มกิจกรรมของแม่บ้านชุมชน,เยาวชนชุมชน,และผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชน

กลุ่มแม่บ้าน,กลุ่มเยาวชน และกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ ล้วนมีพลังและบทบาทของตน ซึ่งแม้ว่าในช่วงที่ผ่านมาอาจถูกละเลย มองข้าม แต่การจะปกป้องคลองอู่ตะเภาในอนาคตจะไม่สามารถละเลยต่อพลังของกลุ่มเหล่านี้ได้ ดังที่ได้เสนอรายละเอียดไว้แล้วในข้อเสนอเพิ่มศักยภาพของกลุ่มแม่บ้าน,กลุ่มเยาวชน และกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่

๖.กลุ่มกิจกรรมของแกนนำชุมชน

ในขณะที่กลุ่มอื่นมีกลุ่มหรือกิจกรรมที่อาจจะเข้มแข็งหรืออ่อนด้อยไปตามสภาพ กลับพบว่าไม่มีกลุ่มกิจกรรมของแกนนำอยู่เลย เพราะในระดับชุมชนก็ต่างคนต่างทำ ในระดับระหว่างชุมชนก็ไม่เคยสัมพันธ์กันมาก่อน ทั้ง ๆ ที่แต่ละคนมีศักยภาพ ซึ่งการจะเพิ่มศักยภาพแกนนำนี้จะเป็นไปได้มากและจะเด่นชัดขึ้นหากมีกลุ่มกิจกรรมระหว่างชุมชน หรือเครือข่ายชุมชนเพราะแกนนำจะต้องเป็นผู้ดำเนินการหลัก เป็นตัวประสานเชื่อมโยงให้กับกลุ่มอื่น ๆ ดังที่ได้เสนอไว้แล้วในแนวทางการเพิ่มศักยภาพแกนนำ

๔. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนแต่ละชุมชน

จากข้อมูลที่ปรากฏในชุมชนที่ตั้งอยู่สองฝั่งคลองอู่ตะเภาทำให้เห็นถึงความพร้อมและศักยภาพชุมชนที่แตกต่างกัน ในประเด็นการร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน หรือเพื่อร่วมแรงร่วมใจกันทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม บางชุมชนมีความพร้อมสูง และความพร้อมนั้นปรากฏอยู่ในทุกกลุ่มบุคคล ขณะที่บางชุมชนมีปรากฏอยู่บ้างประปราย ขณะที่บางชุมชนยังขาดความพร้อมที่จะร่วมมือกันทำกิจกรรมแม้แต่กิจกรรมภายในชุมชนเอง

นักวิจัยจึงเห็นความสำคัญ และความจำเป็นในการที่จะต้อง ปลุกเร้า กระตุ้น และเปลี่ยนแปลง รวมทั้ง ขจัดเงื่อนไขหรือปัจจัยบางประการที่มีส่วนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความร่วมมือกันที่ปรากฏในแต่ละชุมชน เนื่องด้วยนักวิจัยเห็นว่า การรวมตัวเป็นเครือข่ายที่ใหญ่ขึ้นในระดับระหว่างชุมชน จะไม่สามารถประสบความสำเร็จได้ หากรากฐาน หรือความเหนียวแน่นภายในชุมชนยังไม่เกิดขึ้น ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนให้ได้เพื่อเพิ่มบทบาทและความพร้อมของแต่ละชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้นอกจากจะเป็นประโยชน์ในการเสนอหรือร่วมกิจกรรมกับชุมชนแล้วผู้วิจัยยังได้ ค้นข้อมูลส่วนนี้ให้ชุมชนโดยปรับภาษาและตัดส่วนที่อ่อนไหวและจะสร้างความขัดแย้งออกไปแม้ว่าบางส่วนจะเป็นข้อเท็จจริงก็ตาม ดังข้อเสนอต่อไปนี้

๑.บ้านหัวถนน ปัญหาหลักของหัวถนนคือความแตกแยกเป็นสองกลุ่มของแกนนำระหว่างผู้ใหญ่บ้าน และ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) ซึ่งสมาชิก อบต.มีแนวโน้มปกป้องโรงงานมากกว่าปกป้องชุมชน หากปัญหานี้ไม่ได้รับการแก้ไข แม้กลุ่มแกนนำทั้งสองกลุ่มจะมีศักยภาพสูงแต่ก็จะหักล้างกันเอง ในที่สุด และหากกลุ่มผู้ใหญ่บ้านเป็นฝ่ายแพ้การปกป้องชุมชนและคลองอู่ตะเภา ก็จะเป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น ซึ่งบ้านหัวถนนมีพื้นฐานของกลุ่มแม่บ้านและเยาวชนบางกลุ่มที่ดีสามารถเป็นพลังร่วมได้อย่างมาก

๒.บ้านระตะ มีศักยภาพสูงแทบทุกด้าน แต่กระนั้นก็ตามยังมีจุดอ่อนสำคัญที่แกนนำชุมชนก็เริ่มมองเห็นแล้วเช่นกัน คือการที่ขาดการสืบต่อไปสู่คนรุ่นต่อไป จนถึงปัจจุบันยังไม่ปรากฏแน่ชัดว่ากิจกรรมที่เข้มแข็งของชุมชนนั้นจะมีคนรุ่นใหม่คนใดบ้างจะสนใจเข้ามารับผิดชอบ จะว่าไปแล้วความเข้มแข็งของบ้านระตะในวันนี้ส่วนหนึ่งมาจากที่แกนนำบางคนยอมเหนื่อยแบกภาระหนักอยู่เบื้องหลัง

๓.บ้านแม่น้ำ ชุมชนนี้มีความเด่นชัดมากในเรื่องเกมสการเมืองและความขัดแย้งรุนแรงทางการเมือง มาเป็นเวลาหลายปี ระหว่างผู้ใหญ่บ้านที่เป็นแกนนำในลักษณะที่เรียกว่าพวกหัวเก่า มีลักษณะของผู้มีอิทธิพล มีผลประโยชน์แอบแฝง กับอีกกลุ่มที่เป็นคนหนุ่มและเป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิมของชุมชน ต่างจากผู้ใหญ่บ้านที่เป็นเชยของชุมชน นอกจากนี้บ้านแม่น้ำก็ขาดความเข้มแข็งของกลุ่มแม่บ้านและเยาวชน

แต่ยังมีคนสูงอายุซึ่งเป็นเกาคนแก่ของหมู่บ้านที่รักสามัคคีกันมาอย่างยาวนาน มีความภูมิใจในชุมชนตนเอง หากสามารถแก้ปัญหาความแตกแยกของแกนนำได้ อาศัยทุนเดิมจากคนรุ่นเกาบ้านแม่น้ำก็ยังสามารถเพิ่มศักยภาพได้

๔.บ้านคลองรำ ปัจจุบันบ้านคลองรำยังมีปัญหาด้านต่าง ๆ น้อย ปัจจัยต่าง ๆ ทั้งสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจยังค่อนข้างดี จึงทำให้ดูว่าไม่ค่อยมีปัญหา แต่ก็ไม่ค่อยมีศักยภาพด้วยเช่นเดียวกัน บ้านคลองรำมีประสบการณ์ที่ค่อนข้างดีของกลุ่มผู้หญิงที่รวมตัวกันที่ยาวนาน ซึ่งจะเป็นฐานที่สำคัญในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันชุมชนมีความขัดแย้งกับวัดในชุมชนเองซึ่งน่าจะเป็นปัญหามันทอนพลังของชุมชนไปพอสมควร เมื่อพิจารณาว่าแต่เดิมมาบ้านคลองรำเข้มแข็งขึ้นจากการที่มีพระดีวัดดีเป็นต้นนำ

๕.บ้านท่าโพธิ์ ชุมชนมุสลิมที่เหนียวแน่นอย่างบ้านท่าโพธิ์มีพลังภายในสูงมาก ขึ้นอยู่กับว่าจะนำพลังนั้นมาใช้อย่างไร ในอดีตที่ผ่านมาพบว่าชุมชนยังนำพลังของตนเองมาใช้กับปัญหาสิ่งแวดล้อม การปกป้องคลองน้อยเกินไป แม้จะมีแนวโน้มดีขึ้นมากในระยะหลังก็ตาม แต่ก็ยังสามารถสร้างเสริมศักยภาพได้อีกมาก

๖.บ้านม่วงก้อง ในความเป็นจริงบ้านม่วงก้องน่าจะเป็นชุมชนหนึ่งที่มีศักยภาพสูง แต่สาเหตุที่ทำให้ศักยภาพลดต่ำลงเหลือเพียงระดับปานกลางก็เพราะว่า ระหว่างผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิก อบต.ยังมีท่าทีขัดแย้งกันอยู่บ้าง แม้ไม่รุนแรงแต่ระดับความร่วมมือต่าง ๆ ก็มีปัญหา ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน สังเกตได้ว่า ยังมีภาพการแย่งบทบาท แสดงความเด่น ความสำคัญระหว่างกันอยู่ นอกจากนี้ผู้ใหญ่บ้านเองก็ไม่สามารถประสานกับคนรุ่นเกา ๆ ของหมู่บ้านบางคนได้ทำให้ขาดพลังในสวนนี้ไปด้วย ซึ่งหากปัญหาเหล่านี้ได้รับการแก้ไขศักยภาพของบ้านม่วงก้องก็จะสูงมาก

๗.บ้านชายคลอง คนในชุมชนบ้านชายคลองนั้นอาจกล่าวได้ว่ามีความรักสามัคคีกันดีกว่าอีกหลายชุมชน แต่เนื่องจากเป็นชุมชนเล็กมากเพียง ๑๙ ครัวเรือนทำให้แทบไม่สามารถก่อพลังร่วมใด ๆ ได้เลย จำนวนคนแต่ละกลุ่มมีน้อยเกินกว่าจะรวมกันเป็นกลุ่มได้ หนทางที่เป็นไปได้มากที่สุดสำหรับการยกระดับศักยภาพของชุมชนขึ้นก็น่าจะอยู่ที่การเพิ่มความร่วมมือกันมากขึ้นระหว่าง ผู้ใหญ่บ้านและสมาชิก อบต. ที่ในปัจจุบันต่างคนต่างทำหน้าที่ของตนเองไป

๘.บ้านบางหัก ปัญหาของบ้านบางหักคือการเป็นชุมชนเมือง แกนนำของชุมชนเป็นแกนนำที่จัดตั้งโดยการเมืองในเทศบาลนครหาดใหญ่ซึ่งยังขาดการยอมรับจากสมาชิกชุมชนอย่างทั่วถึง การเป็นกลุ่มการ

เมืองทำให้ปัจจัยทางการเมืองมีความสำคัญสูงกว่าเรื่องอื่น ๆ เช่น สมาชิกชุมชนปลูกผักบุ้งและผักกะเจตในคลองอยู่ตะเภาเป็นจำนวนมากผักเหล่านี้จะออกมาหากได้นำเสียดจากเมือง แคนน้ำจึงไม่คิดจะแก้ปัญหาน้ำเสียเพราะกลัวสมาชิกชุมชนไม่พอใจ กลัวเสียฐานคะแนนเสียง ขณะเดียวกันบ้านบางหักก็แทบไม่มีเยาวชนมาสืบต่อกิจกรรม อย่างไรก็ตามชุมชนนี้มีทุนที่ดีอยู่ที่ชมรมบางหัก ซึ่งเป็นการก่อรูปรวมตัวกันของชุมชนเองในการที่พยายามจะปกป้องชุมชนไว้ หากแนวคิดและกิจกรรมของชุมชนได้รับการขยายผล ได้รับความสำคัญมากกว่าในปัจจุบันก็จะส่งผลดีต่อศักยภาพของชุมชนมากขึ้น

๙.บ้านท่าช้าง ศักยภาพโดยทั่วไปของบ้านท่าช้างก็คือไม่มีกลุ่มบุคคลใดเลยที่เข้มแข็ง แต่ก็ไม่อ่อนแอถึงที่สุด และมีข้อดีคือไม่ค่อยขัดแย้งกัน หากจะเพิ่มศักยภาพก็ต้องเพิ่มกันทุกกลุ่มบุคคล โดยน่าจะเริ่มที่แกนนำก่อนเพราะสังเกตว่าในส่วนของสมาชิก อบต.เริ่มมีคนหนุ่มรุ่นใหม่เข้าไปมีบทบาทมากขึ้นซึ่งอาจช่วยแก้ปัญหาที่แกนนำด้านผู้ใหญ่บ้านยังเป็นผู้ที่สนใจแต่การประสานงานกับทางราชการเป็นหลัก ส่วนกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่นั้นมีกลุ่มอยู่แล้วแต่ยังต้องการ การเพิ่มบทบาทมากขึ้น กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มเยาวชนก็ต้องรวมตัวกันทำกิจกรรมให้มากขึ้น ปัญหาอีกอย่างหนึ่งของบ้านท่าช้างคือการไม่ค่อยประชุมกัน หากมีการประชุมประจำเดือนที่แน่นอนและประจำน่าจะทำให้ชุมชนมีพลังมากขึ้นได้

๑๐.บ้านบางกล้า แกนนำบ้านบางกล้ามีชื่อเสียงเรื่องการพนัน การดื่มเหล้า และสนใจการพัฒนาที่อาจมีผลประโยชน์แก่ตนและพวกพ้อง นอกจากนี้ยังขัดขวางกลุ่มเยาวชนอีกด้วย ชุมชนจึงไม่ค่อยมีศักยภาพมากนัก ทั้ง ๆ ที่บ้านบางกล้ามีฐานที่ดีตรงที่กลุ่มผู้สูงอายุมีความชัดเจน เยาวชนอยากรวมตัวกันทำกิจกรรม และแม่บ้านหลายคนก็มีพลัง รอเพียงกลุ่มแกนนำปรับตัวพลังที่กระจัดกระจายของบ้านบางกล้าก็น่าจะสามารถรวมกันแก้ปัญหาให้ชุมชนได้มากกว่าที่ผ่านมา

๑๑.บ้านเกาะน้ำรอบ เป็นอีกชุมชนที่มีขนาดประชากรค่อนข้างเล็กการรวมกลุ่มต่าง ๆ จึงทำได้ยากเพราะขาดปริมาณคน นอกจากนี้แกนนำยังมีแนวคิดไม่เด่นชัดนัก คือแม้จะไม่ล่าหลังและเอาแต่ประโยชน์ส่วนตน แต่ก็ไม่ค่อยทันกับปัญหาและความเปลี่ยนแปลงมากนัก อย่างไรก็ตามบ้านเกาะน้ำรอบมีดีตรงที่ค่อนข้างรักสามัคคีกันสูง หากกลุ่มเยาวชนและกลุ่มแม่บ้านเข้าเสริมจุดอ่อนของแกนนำได้บ้านเกาะน้ำรอบก็จะเข้มแข็งขึ้นอีกมาก

๑๒.บ้านท่าเมรุ ศักยภาพของบ้านท่าเมรุคล้าย ๆ กับบ้านระตะคือองค์ประกอบทุกอย่างอยู่ในขั้นดีหมดหรืออาจจะดีกว่าตรงที่มีวัดที่เข้มแข็งโดยเจ้าอาวาสสนับสนุนกิจกรรมชุมชนเต็มที่ แต่จุดอ่อนที่น่าเป็นห่วงของบ้านท่าเมรุก็คือผู้นำหมู่บ้านมีอายุค่อนข้างมากแล้วทั้งสิ้นซึ่งหากผู้นำชุดปัจจุบันหมดบทบาทไปก็อาจมีช่องว่างเกิดขึ้นได้ เพราะเยาวชนบ้านท่าเมรุส่วนใหญ่ยังอยู่ในวัยเรียน เนื่องจากคนหนุ่มสาว

ส่วนมากไปอยู่ที่อื่นไม่ว่าจะเพราะไปศึกษาต่อหรือไปทำงาน ซึ่งบ้านท่าเมรุต้องหาทางป้องกันปัญหาความไม่ต่อเนื่องของแกนนำหมู่บ้านนี้ไว้แต่เนิ่น ๆ จึงจะสามารถรักษาศักยภาพที่ดีไว้ได้

๕. ข้อเสนอเพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนโดยรวม

จากการลงพื้นที่สังเกตอย่างมีส่วนร่วม การประเมินจากผลการจัดเวที และการสรุปผลโดยนักวิจัย ในประเด็นองค์ประกอบที่มีส่วนเกื้อหนุนให้บางชุมชนมีศักยภาพในการร่วมกันทำ กิจกรรม หรือมีความพร้อมในการร่วมแรงกันทำกิจกรรมเพื่อชุมชนนั้น นักวิจัยพบว่า มี องค์ประกอบร่วมหลายประการที่ทำให้ชุมชนบางชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถรวมตัวกันได้ รวมทั้งมีศักยภาพที่จะพัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายเพื่อการทำงานระดับระหว่างชุมชนต่อไป ขณะเดียวกันก็ได้พบปัจจัยหลายประการที่ปรากฏอยู่ในชุมชนหลายชุมชนอันเป็นอุปสรรคขัดขวางหรือเป็นปัจจัยหน่วงเหนี่ยวการรวมตัว การพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในชุมชน ดังจะได้นำเสนอ ดังนี้

องค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพ

๑. ปัจจัยภายใน ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็งและเป็นคนที่มีแนวคิดก้าวหน้า ค่อนข้างมีการศึกษามีแกนนำหลายคน คนส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน ไม่มีความขัดแย้งทางการเมืองภายในชุมชน เป็นชุมชนที่คนทุกกลุ่มต่างมีส่วนร่วมกันเป็นอย่างดีในการทำกิจกรรมต่าง ๆ มีกลุ่มกิจกรรมเข้มแข็ง มีกระบวนการสื่อสารที่ทุกกลุ่มมีโอกาสร่วมกันสื่อสาร ชุมชนเหล่านี้ได้แก่ บ้านระตะ บ้านท่าเมรุ บ้านม่วงก้อง บ้านหัวถนน บ้านท่าโพธิ์ ขณะที่ชุมชนอื่นที่มีองค์ประกอบเหล่านี้ไม่สมบูรณ์ ศักยภาพก็จะลดลงไป

๒. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มองค์กรภายนอกหรือทำกิจกรรมร่วมกับองค์กรเหล่านั้น เช่น บ้านระตะ บ้านม่วงก้อง บ้านหัวถนน ที่ทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มไก่อเลื้อย และ บ้านท่าเมรุที่ทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเครือข่ายประมงพื้นบ้านลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

องค์ประกอบที่ทำให้มีความพร้อมเข้าร่วมปกป้องคลองอยู่ตะเภา

๑. ปัจจัยภายใน คือการที่คนในชุมชนมีอาชีพเหมือน ๆ กันทำให้มีเวลาว่างตรงกัน เช่น ทำสวนยางเหมือน ๆ กัน ซึ่งมีอยู่หลายชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นเพราะปัจจัยที่ชุมชนมีผลประโยชน์จากคลองเช่นชุมชนคลองรำใช้น้ำคลองทำประปาหมู่บ้าน และม่วงก้อง มีการเลี้ยงปลากันมาก แต่ก็ต้องเน้นว่าต้องเป็นชุมชนที่มีศักยภาพดีเป็นปัจจัยพื้นฐานอยู่ก่อนแล้ว หากไม่มีศักยภาพ ถึง

แม้จะมีเวลาตรงกัน หรือมีประโยชน์จากคลองก็จะขาดความพร้อม ในด้านตรงข้ามกันแม้ชุมชนจะมีศักยภาพสูง เช่นชุมชนระตะ แต่เมื่อไม่ได้ใช้ประโยชน์จากคลอง ก็ทำให้ความพร้อมเข้าร่วมปกป้องคลองลดต่ำลง

๒. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ชุมชนที่มีปัญหาจากน้ำเสียเพราะโรงงานค่อนข้างมากโดยชุมชนรู้ว่าโรงงานใดก่อปัญหา เช่นบ้านหัวถนน บ้านท่าโพธิ์ บ้านแม่น้ำ ซึ่งอยู่ในเขตที่ใกล้โรงงานมาก เมื่อเกิดปัญหาขึ้นชุมชนก็เรียกร้องต่อผู้ก่อปัญหาได้ง่ายเพราะรู้ว่าใครเป็นคนทำ ปัจจัยภายนอกนี้มีผลน้อยลงต่อบ้านม่วงก้อง และบ้านชายคลองที่อยู่กลางน้ำห่างโรงงานไประยะหนึ่งซึ่งน้ำเสียจากโรงงานจะเจือจางลงบ้าง แต่บ้านม่วงก้องจะไปมีปัจจัยภายนอกเหมือนดูทรายที่ก่อปัญหาให้ชุมชน ในส่วนชุมชนบางหัก และชุมชนปลายน้ำอื่น ๆ จะมีปัญหาจากน้ำเสียมากเช่นกัน ทั้งจากน้ำเสียของโรงงาน และน้ำเสียจากเมือง แต่เนื่องจากชุมชนไม่ค่อยมีศักยภาพเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นบ้านท่าเมรุ และชุมชนไม่รู้ว่ามีใครบ้างที่ร่วมก่อปัญหา การเข้าร่วมเพราะปัจจัยนี้จึงมีน้อย

๖. ข้อเสนอการเพิ่มบทบาทและศักยภาพระดับระหว่างชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรมปกป้องคลองอุตะเกา

จากข้อสรุปในช่วงที่ผ่านมาในระดับชุมชน จะเห็นได้ว่าบางชุมชนก็เข้มแข็งมีศักยภาพมาก บางชุมชนก็ยังอ่อนด้อย ส่วนในระดับระหว่างชุมชนนั้นถือได้ว่ายอ่อนด้อยทั้งหมด ทั้งนี้เพราะการสื่อสารระหว่างชุมชนแบบในอดีตได้หมดลงหรือสิ้นสภาพไปตามสภาพสังคมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป(ดังข้อมูลในบทที่ ๖)และเมื่อการสื่อสารระหว่างชุมชนลดน้อยลงก็ทำให้การพึ่งตัวเองของชุมชน ในการปกป้องชุมชน ปกป้องคลองอุตะเกาทำได้ยาก

ผลจากกระบวนการวิจัยที่มีขึ้นทำให้ผู้วิจัยและกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเห็นพ้องกันว่าความร่วมมือกันเป็นเครือข่ายจะเป็นทางออกให้ทุกชุมชนมีพัฒนาการทางศักยภาพดีขึ้น โดยต้องให้แต่ละชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันในการสร้างพลังชุมชน ในการแก้ปัญหาร่วมต่าง ๆ ซึ่งในการเรียนรู้หรือทำกิจกรรมใด ๆ ร่วมกันในระดับระหว่างชุมชนนี้ไม่จำเป็นว่าจะต้องริเริ่มสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาทั้งหมดแต่สามารถอาศัยสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชน นำมาเสริมความแข็งแรง ขยายผล หรือยกระดับต่อยอดขึ้นไป เอาความรู้และคุณลักษณะใหม่ ๆ เข้ามาผสมผสานก็จะทำให้ชุมชนสามารถเรียนรู้และสื่อสารระหว่างกันเพื่อปกป้องคลองอุตะเกาได้ดียิ่งขึ้น ตัวอย่างดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนที่สามารถหยิบฉวยมาขยายผลในการทำงานระหว่างชุมชน ได้แก่

๑. การประชุมประจำเดือนที่เข้มแข็งและมีผลต่อการพัฒนาหมู่บ้านของบ้านม่วงก้องจะเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนที่ไม่มีการประชุมประจำเดือนอย่างบ้านท่าช้าง เพื่อได้เรียนรู้ว่าการมีประชุมประจำเดือนเช่นบ้านม่วงก้องนั้นมีข้อดีอย่างไร จะทำได้อย่างไร

๒.การมีกลุ่มกิจกรรมภายในหลากหลายอย่างบ้านระตะ ทำได้อย่างไร ดำเนินการกันอย่างไร จะเป็นบทเรียนให้ชุมชนอื่น ๆ

๓.การใช้ประโยชน์จากหอกระจายข่าวอย่างมีส่วนร่วม เช่นบ้านท่าเมรุ และบ้านระตะจะเป็นฐานให้ชุมชนอื่น ๆ จะได้เรียนรู้ว่าการใช้ประโยชน์จากหอกระจายข่าว

๔.นอกจากนี้ยังมีประสบการณ์อื่น ๆ ของชุมชนอีกมาที่นำมาใช้ได้ เช่น การกำหนดเขตอนุรักษ์ปลาของบ้านหัวถนน การเลี้ยงปลาของบ้านม่วงก้อง การร่วมกันลอกผักตบชวาของบ้านบางกล้า เป็นต้น

ทั้งนี้เครือข่ายชุมชนสามารถใช้ กลุ่มอนุรักษ์คลองอุตะเถา ที่แกนนำได้ร่วมกันก่อตั้งขึ้นนำมาขยายผลสู่การปฏิบัติจริงได้ ซึ่งหากทำได้อย่างนี้ชุมชนก็จะได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ร่วมกัน อนึ่งยังมีชุมชนอื่น ๆ อีกมากที่แม้จะยังไม่ได้เข้าร่วมในการวิจัยครั้งนี้ แต่ในขั้นต่อไปเมื่อเครือข่ายชุมชนเริ่มดำเนินงาน ก็สามารถค่อย ๆ ดึงชุมชนที่มีความพร้อมเข้าร่วมได้มากขึ้นเรื่อย การมีคนกลางคอยประสานเป็นพี่เลี้ยงให้กับเครือข่าย โดยเฉพาะในระยะต้น และการที่ในเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็งมีศักยภาพได้เป็นตัวอย่างการเรียนรู้ให้เพื่อนชุมชนด้วยกัน เชื่อว่าจะสามารถปกป้องคลองอุตะเถาได้อย่างมีศักยภาพในที่สุด

ตอนที่ห้า

การใช้กระบวนการสื่อสารให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล

เรียนรู้ข่าวสาร ของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา

การใช้กระบวนการสื่อสาร

ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสาร

ความนำ

ในตอนนี้นี้ จะเป็นการนำเสนอผลการวิจัยในประเด็นการให้กระบวนการสื่อสารให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลเรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา จากข้อมูลในบทที่ ๖-๗ ซึ่งว่าด้วยรูปแบบและกระบวนการสื่อสารของชุมชนริมคลองอู่ตะเภาทั้งในอดีตและปัจจุบัน ทั้งระดับชุมชนและระหว่างชุมชน ที่ผู้วิจัยได้เสนอไว้โดยละเอียดแล้วนั้น ในบทนี้จะใช้ข้อมูลในบทดังกล่าวเป็นฐาน โดยจะเป็นการเพิ่มมุมมองในเชิงลึกจากการวิเคราะห์ของผู้วิจัยในประเด็นหลักที่ว่าด้วยการใช้กระบวนการสื่อสารให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารของชุมชนริมคลองอู่ตะเภา ซึ่งจะเป็นการอธิบายและวิเคราะห์ในประเด็นการสื่อสารชุมชนอย่างรอบด้าน เพื่อให้ภาพบทบาทของการสื่อสารที่ปรากฏชุมชนในปัจจุบัน ทั้งการสื่อสารโดยสื่อบุคคล สื่อในชุมชน และสื่อพื้นบ้าน รวมทั้งปัจจัยที่มีผลกระทบต่อสื่อสาร อันจะนำไปสู่ผลการวิเคราะห์การเสริมศักยภาพกระบวนการสื่อสารเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภาต่อไป

เนื้อหาที่ปรากฏในบทนี้เป็นการสังเคราะห์ และวิเคราะห์ข้อมูลจากผลของการลงพื้นที่ สังเกตการณ์ อย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน การสัมภาษณ์เจาะลึกบุคคลหลายฝ่าย การศึกษาเอกสาร ข้อมูล และการปรากฏอยู่ของหลักฐานเชิงประจักษ์ในชุมชน รวมทั้งผลที่ได้จากการจัดเวทีวิจัยระดมสมองความคิดเห็นจากชุมชน ทั้งจากเวทีวิจัยในระดับกลุ่มบุคคล เวทีวิจัยในระดับชุมชน และเวทีวิจัยในระดับระหว่างชุมชน

การนำเสนอข้อมูลในบทที่ ๑๒ จะไล่เรียง เนื้อหาดังนี้

๑. บริบทที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและเรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา
๒. วัฒนธรรมการสื่อสารของชุมชนริมคลองอู่ตะเภา
๓. บทบาทฐานะของคลองอู่ตะเภา ในกระบวนการสื่อสารของชุมชนริมคลองในอดีต
๔. ช่วงพัฒนาการของลักษณะการสื่อสารของชุมชน ในประเด็นการสื่อสารที่เกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา
๕. ความซับซ้อนของสารเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภากับความเข้าใจของชุมชนในปัจจุบัน
๖. กระบวนการสื่อสารในโครงสร้างสังคมปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา

๑. บริบทที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและเรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา

นอกจากปัจจัยในด้านการเมืองประกอบของการสื่อสารที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพแล้ว บริบทที่เหมาะสมยังเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล และเรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา จากการลงพื้นที่วิจัย การสังเกตและร่วมกันสรุปโดยนักวิจัยพบปัจจัยหลายประการซึ่งเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จ ในการเกื้อหนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา ทั้งนี้ นักวิจัยได้นำเอาหลักการเขียนวรรณำของการเขียนข่าวมาใช้ในการวิเคราะห์ ซึ่งได้ผลที่น่าสนใจอย่างมาก ดังนี้

ตำราวิชาการด้านการเขียนข่าวทุกเล่ม ได้อ้างถึงองค์ประกอบสำคัญของการเขียนข่าวที่น่าสนใจ โดยเฉพาะการเขียนวรรณำซึ่งถือเป็นหัวใจของข่าว ผู้อ่านจะตัดสินใจว่าข่าวชิ้นนั้นควรค่าแก่การอ่านหรือไม่จากวรรณำของข่าว ขณะเดียวกันบรรณาธิการก็จะพิจารณาวรรณำของข่าวเพื่อตัดสินใจควรลงตีพิมพ์ข่าวชิ้นนั้นหรือไม่เช่นกัน ทั้งนี้การเขียนวรรณำของข่าวที่มีคุณภาพ ครบถ้วนด้วยเนื้อหานั้น จะต้องประกอบด้วย ๖ องค์ประกอบคือ ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร ทำไม และอย่างไร หรือที่คุ้นเคยกันว่า ข่าวจะต้องประกอบด้วย 5W 1H ได้แก่ who what when where why how หากข่าวชิ้นใดขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไป ข่าวนั้นจะถูกพิจารณาว่าเป็นข่าวที่ไม่มีคุณภาพ ไม่มีความครบถ้วน ไม่น่าสนใจเพียงพอ ดังนั้นนักวิจัยจึงเชื่อว่าหากองค์ประกอบแวดล้อมการสื่อสารหรือบริบทสนับสนุนการสื่อสารไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ การแลกเปลี่ยนข้อมูลนั้นก็ทำได้ยากขึ้น อาจจะไม่มีความสมบูรณ์ หรืออาจไม่เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันเลย

จากการลงพื้นที่ สังเกต วิเคราะห์ ปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการสื่อสาร แลกเปลี่ยน ข้อมูลกันของชุมชน ทั้งโดยผ่านการจัดกิจกรรมโดยชุมชนเอง กิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยนักวิจัย กิจกรรมที่เกิดตามประเพณี และการสื่อสารในชีวิตประจำวัน พบว่าบริบทแวดล้อมที่ช่วยสนับสนุนให้การสื่อสาร แลกเปลี่ยนข้อมูล หรือนำให้ชุมชนมาสื่อสารกัน สามารถอธิบายได้ด้วยหลักการ 5W 1H ดังนี้

Who หรือใคร ที่ทำหน้าที่ในการสื่อสาร ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร who ในการสื่อสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา มีหลายประเภท อาทิ สมาชิกในชุมชนเอง แกนนำชุมชน กลุ่มกิจกรรมในชุมชน เครือข่ายจากภายนอกชุมชน ราชการ หน่วยงานภายนอก นักวิจัย สื่อมวลชน องค์กรธุรกิจ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชน แต่ who ซึ่งมีบทบาทสูงในการทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลของชุมชนคือ who ที่เป็นแกนนำ

กล่าวเปรียบเทียบกับอีกนัยหนึ่งก็คือ หากนักข่าวเขียนโดยไม่รายงาน ว่า who ในข่าวคือใคร ข่าวชิ้นนั้น บรรณาธิการคงนำลงตะกร้า หรือแม้ว่าจะรายงาน ว่า who คนนั้นเป็นใคร แต่หากเป็น who ที่ไม่น่าสนใจ

ใจเป็นบุคคลผู้ซึ่งไม่เป็นที่รู้จัก รายงานข่าวขึ้นนั้นก็คงลงตะกร้าเช่นกัน who ในการสื่อสารของชุมชน คลองอยู่ตะเภาเป็นในทำนองเดียวกัน หาก who ที่จะสื่อสารไม่ว่าจะในฐานะผู้ส่งหรือผู้รับสาร เป็นแกน นำอยู่ในชุมชน นักวิจัยมีประสบการณ์ว่า การสื่อสารครั้งนั้นๆ เรื่องนั้นๆ จะน่าสนใจเป็นพิเศษเหนือกว่า การส่งสารโดย who อื่นๆ แม้แต่การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลของนักวิจัยก็จำเป็นต้องอาศัย who ที่เป็น แกนนำในการชักชวนชาวบ้านให้เข้าร่วม หรือให้ข้อมูลแก่นักวิจัย

ดังนั้นหากต้องการให้การสื่อสารข่าวสาร เรื่องราวใดๆ เกิดผลส่งสะเทือนไปยังสมาชิกในชุมชน บริบท ของการสื่อสารครั้งนั้น จำเป็นต้องมี who ประเภทแกนนำเข้ามามีส่วนร่วมด้วย จึงจะก่อให้เกิดแรงหนุน ในการสื่อสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล

what หรืออะไร หมายถึงหัวเรื่อง ประเด็นที่กำหนดไว้ในในการสื่อสาร ซึ่งหัวเรื่องหรือประเด็นที่นำไปสู่ การสื่อสาร แลกเปลี่ยนข้อมูลมีมากมาย อาทิ คำสั่งจากราชการ งานบุญ งานประเพณี เรื่องราวการทำ มาหากิน หาก what หรือประเด็นในข่าวไม่น่าสนใจ ข่าวขึ้นนั้นก็จะได้ไม่ได้รับเลือกให้ตีพิมพ์ หรืออาจตี พิมพ์เป็นข่าวสั้นๆ กรอบเล็กๆซึ่งจะถูกอ่านไปอย่างผ่านๆ ในกรณีเดียวกันหาก what ที่จะสื่อสารไม่น่า สนใจ ก็จะไม่เกิดการพูดคุยสื่อสารกันเช่นกัน จากการศึกษา สังเกตสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนทำ ให้ได้ข้อสังเกตว่า what ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องปากท้อง การทำมาหากิน ชีวิตประจำวันจะได้รับความสนใจ มากกว่า what ประเภทอื่นๆ ปรากฏการณ์ที่ชัดเจน อาทิ ในการประชุมหมู่บ้านหากมีวาระเรื่องการทำ มาหากิน เรื่องที่เป็นประโยชน์ เช่นการจัดสรรเงินกองทุนหมู่บ้าน ทุกบ้านจะส่งตัวแทนมาเข้าประชุม บางบ้านก็จะมาทั้งครอบครัว แต่หากเป็นวาระทั่วไป เช่น การจัดงาน การรับฟังนโยบายของทาง อำเภอ ความสนใจเข้าร่วมก็จะน้อย

ดังนั้นหากต้องการให้การสื่อสารที่จะจัดขึ้นมีผลกระทบต่อนใจของชุมชนอย่างทั่วถึง ต้องบริหาร ประเด็นการสื่อสารให้เป็น what ที่เกี่ยวเนื่องกับเรื่องราวการทำมาหากิน ผลประโยชน์ที่จะตกแก่ชุมชน หรือชาวบ้านแต่ละคน

when หรือเมื่อไร เป็นอีกบริบทหนึ่งซึ่งต้องให้ความสนใจ หากบริบทในประเด็น when ไม่เหมาะสม การพบเจอเพื่อสื่อสารกันก็จะเป็นไปได้ยาก บริบท when แบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะคือ when ในเหตุ การณ์ปกติ และ when ในกรณีฉุกเฉินเร่งด่วน หากเป็นในกรณีหลังคือเกิดเหตุการณ์พิเศษขึ้น หรือเป็น เรื่องเกิดใหม่แปลก ไม่เคยมีมาก่อน จะเป็นแรงหนุนให้ชุมชนมาสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลกันได้ไม่ยาก ในกรณีเหตุการณ์ปกติ when ที่เหมาะสมจะต้องยึดหลัก ความสะดวกของผู้ที่เราประสงค์จะให้เข้า ร่วมสื่อสารเป็นหลัก โดยมีข้อสังเกตดังนี้

ชุมชนคลองอู่ตะเภา ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนยาง งานจะเริ่มราว ตี ๑ และมาเก็บน้ำยางเสร็จสิ้นราว ๘ โมงเช้า หลังจากนั้นจะเป็นเวลาพักผ่อนของชาวสวนยาง ช่วงเวลาที่พอจะจัดกิจกรรม หรือทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างเป็นกลุ่มก้อนได้ คือช่วงบ่าย บริบทในเรื่อง when นี้ถือว่ามีความสำคัญไม่น้อยไปกว่า องค์ประกอบอื่นๆ เคยมีหน่วยงานราชการสั่งการให้ผู้ใหญ่บ้านเกณฑ์ชาวบ้านมาประชุมเวลา ๘.๓๐-๑๖.๐๐ น. ปรากฏว่าแทบจะไม่มีชาวบ้านมาเข้าประชุม เพราะไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต หากเป็นชุมชนที่มีความแตกต่างกันในด้านอาชีพการกำหนดช่วงเวลาให้ชุมชนมาพบปะกันจะมีเงื่อนไขมากขึ้น

where หรือที่ไหน หมายถึงสถานที่ในการพบปะ where ที่ก่อให้เกิดบรรยากาศผ่อนคลายเป็นบริบทที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมได้ ส่วนใหญ่ชุมชนจะใช้ where ซึ่งเป็นพื้นที่ภายในชุมชนของตนเองในการสื่อสาร ทั้งในระหว่างการทำมาหากิน การพบเจอกันในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่นไปรับ/ส่งลูกที่โรงเรียน นำนํ้ายางพาราไปขาย หรือพบเจอกันที่ร้านค้า ร้านน้ำชาในหมู่บ้าน เมื่อต้องเดินทางออกมาสื่อสารนอกเขตพื้นที่ที่คุ้นเคยมักจะมีปัญหาเรื่องความไม่กล้าแสดงออก where ที่เป็นทางการมากๆ ชุมชนจะยังรู้สึกขัดเขิน รู้สึกไม่ใช่เจ้าของพื้นที่ที่กำหนด where จึงควรให้ชุมชนเป็นผู้ร่วมกำหนด

why หรือ ทำไม/เหตุใด หากสามารถชี้ให้เห็นบริบทในด้านเหตุผลความจำเป็นในการสื่อสารไปในประเด็นปัญหาที่ใกล้ตัว หากไม่รับรู้จะนำความเสียหายมาให้ จะทำให้ชุมชนเกิดความกระตือรือร้นในการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันมากขึ้น โดยจะต้องพยายามชี้เหตุผลว่าเป็นเรื่องของทุกคน

how หรืออย่างไร ในบริบทนี้ พบว่าการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร โดยที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ไม่เคร่งเครียด บรรยากาศสบายๆ ไม่มีเจ้าหน้าที่ทางการที่จะให้คุณให้โทษมาร่วมอยู่ด้วย และไม่ใช้ระยะเวลานานจนเกินไป เป็นบริบทที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดการสื่อสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา

กล่าวโดยสรุป การเข้าใจบริบทที่จะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน หรือสร้างความสนใจร่วมกันของชุมชนเป็นเรื่องสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการชักชวน จูงใจให้ชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภาได้ร่วมสื่อสารกัน อันจะนำไปสู่การร่วมมือกันต่อไป

๒.วัฒนธรรมการสื่อสารของชุมชนริมคลองอู่ตะเภา

ประเด็นวัฒนธรรมการสื่อสารของชุมชนริมคลองอยู่ตะเภายังไม่แตกต่างจากชุมชนโดยทั่วไป ซึ่งนักวิจัยเห็นว่าการตระหนักต่อข้อเท็จจริงนี้จะทำให้การทำงานในอนาคตสอดคล้องกับความเป็นจริงมากขึ้น ส่วนใดของวัฒนธรรมการสื่อสารที่เป็นจุดอ่อนและต้องได้รับการยกระดับก็น่าจะต้องคิดควบคู่ไปพร้อม ๆ กับการออกแบบกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเมื่อพิจารณาในด้านของวัฒนธรรมการสื่อสารของชุมชนริมคลองอยู่ตะเภา ข้อมูลและข้อสังเกตที่พบจากการวิจัย มีอยู่ด้วยกัน ๒ ประการที่เป็นลักษณะสำคัญ คือ

๑.เป็นวัฒนธรรมการสื่อสารด้วยการบอกเล่า มากกว่าสื่อสารด้วยการเขียนหรือบันทึก ข้อมูลของชุมชนที่มีอายุมากกว่า ๑๕ ปีขึ้นไปในชุมชนมีน้อยมากที่ถูกบันทึกเป็นเอกสาร ทั้งนี้วัฒนธรรมการสื่อสารด้วยการบอกเล่า น่าจะไม่เป็นการพอเพียงต่อการรับมือกับปัญหาของคลอง อยู่ตะเภาในสภาพปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะซับซ้อน ซึ่งจำเป็นต้องใช้ข้อมูลในการไปสำแดงต่อผู้มีส่วนรับผิดชอบ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันจะสังเกตได้ว่าชุมชนเริ่มให้ความสำคัญกับการบันทึกมากขึ้นทั้งในรูปของเอกสารและภาพ ลักษณะเช่นนี้มักพบเห็นได้ในชุมชนที่มีกิจกรรมของหมู่บ้านค่อนข้างเข้มแข็ง เช่น บ้านหัวถนน บ้านระตะ บ้านท่าเมรุ และในกลุ่มคนรุ่นใหม่เช่นในหมู่นักเรียนที่ทำกิจกรรมกับกลุ่มใกล้เคียง การบันทึกเหล่านี้มีทั้งภาพถ่าย เอกสาร และสื่อสมัยใหม่ เช่นที่บ้านม่วงก้องบันทึกภาพน้ำเสียและปลาตายได้ด้วยแผ่นวีซีดี

เป็นที่น่าสังเกตว่าสาเหตุชุมชนเข้าสู่กระบวนการสื่อสารด้วยการบันทึก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการได้มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคล กลุ่ม หรือ องค์กรภายนอกชุมชน เช่น หน่วยราชการ สถาบันการศึกษา กลุ่มกิจกรรมนอกชุมชน สื่อมวลชน เป็นต้น แต่แม้ชุมชนจะเริ่มเข้าสู่วัฒนธรรมการสื่อสารด้วยการบันทึกบ้างแล้ว ก็นับว่ายังน้อยมากที่จะใช้เป็นข้อมูลเพื่อรับมือกับปัญหาไม่ว่าจะด้านปริมาณหรือคุณภาพ ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องเพิ่มการสื่อสารด้านการบันทึกนี้เพื่อการปกป้องคลองอยู่ตะเภา ไม่ว่าจะเป็นโดยตัวชุมชนเอง หรือโดยผู้มีส่วนได้เสียอื่นที่เข้าร่วมการ ปกป้องคลองอยู่ตะเภากับชุมชน เช่น นักวิจัย นักวิชาการ สื่อมวลชน ให้มากยิ่งขึ้น

๒.เป็นวัฒนธรรมการสื่อสารด้วยความเชื่อมากกว่าสื่อสารด้วยความรู้ ข้อมูลจากชุมชนที่เกิดจากประสบการณ์จริงของบุคคลได้เข้าผสมผสานเป็นเนื้อเดียวกันกับความเชื่อของชุมชน และทัศนคติของบุคคล ลักษณะการสื่อสารแบบนี้ แม้จะมีจุดดีตรงที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน แต่ก็มีข้อจำกัดในการสื่อสารออกนอกชุมชนไปสู่การรับรู้ของบุคคลที่มีพื้นฐานประสบการณ์ที่แตกต่างกับชุมชน นักวิจัยเชื่อว่าเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องยกระดับการสื่อสารของชุมชนจากการสื่อสารบนพื้นฐานความเชื่อไปสู่การสื่อสารด้วยความรู้ อาจมีช่องทาง เช่น ผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม หรือการเรียนรู้ผ่านเครือข่าย ซึ่งจากกระบวนการวิจัยที่ผ่านมาพบว่าชุมชนเห็นความจำเป็นของการสื่อสารด้วยความรู้มากขึ้น เช่น เริ่มตระหนักว่าข้อเท็จจริง และประสบการณ์ระดับชุมชนไม่เพียงพอต่อการสรุปปัญหาคลองอยู่

ตะเภา จำต้องหา ข้อมูลความรู้เพิ่มมากกว่าที่เป็นอยู่ และชุมชนก็ได้เรียนรู้ด้วยประสบการณ์ของตนเองว่า การปราศจากข้อมูล หรือหลักฐานที่ยอมรับได้โดยทั่วไป ทำให้ข้อเรียกร้องหรือความต้องการของชุมชนไม่ได้รับการตอบสนอง

๓. บทบาทฐานะของคลองอยู่ตะเภา ในกระบวนการสื่อสารของชุมชนริมคลองในอดีต

ในส่วนบทบาทฐานะของคลองอยู่ตะเภาในกระบวนการสื่อสารของชุมชนในอดีตมีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ในอดีตเมื่อชุมชนยังใช้คลองเป็นเส้นทางคมนาคม และมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับคลองอย่างแนบแน่น เช่นเป็นแหล่งน้ำกิน น้ำใช้ เป็นที่ละเล่น พบปะ และใช้ประโยชน์ทางประเพณีนั้น อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของคลองอยู่ตะเภาในกระบวนการสื่อสารของชุมชน มีสองประการหลัก คือประการแรก บทบาทในฐานะการเป็นตัวสาร ด้วยเหตุที่ชุมชนใช้ชีวิตใกล้ชิดกับคลองโดยตลอดทำให้เรื่องราวของคลองปรากฏอยู่ในชุมชนตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นอยู่ในความคิดคำนึง อยู่ในบทสนทนา เพราะคนอยู่ใกล้คลอง ภาพและเรื่องราวของคลองย่อมประทับหรือถูกบันทึก จำได้ หมายรู้ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกับน้ำ เช่นน้ำท่วม น้ำแห้ง น้ำขุ่น น้ำใส ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสัตว์ในคลอง เช่น จระเข้ เรื่องกุ้ง หอย ปู ปลา เรื่องการใช้ประโยชน์ เช่น การจับปลา และเรื่องอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งสารจากคลองนี้ได้เข้าสู่กระบวนการสื่อสารของคนในชุมชน ทั้งเด็ก แกนนำ แม่บ้าน พ่อบ้าน หรือคนกลุ่มอื่น ๆ ตามแต่แง่มุมและความสัมพันธ์ของคนแต่ละกลุ่มจะมีความสัมพันธ์กับคลองอย่างไร

ต่อมาเมื่อสังคมเปลี่ยน วิถีชีวิตเปลี่ยน คนและชุมชนเริ่มมีความสัมพันธ์ที่ถอยห่างจากคลองมากขึ้นเรื่อย ๆ สารจากคลองก็ค่อย ๆ ลดน้อยลง ไม่ว่าจะเป็นสารเก่า ๆ ในความทรงจำก็ค่อย ๆ เลือนหายไปกับคนรุ่นเก่า และถูกเบียดแทรกพื้นที่หรือส่วนแบ่งการสื่อสารจากสารใหม่ ๆ ที่ชุมชนได้รับมากขึ้นตลอดเวลา ในขณะที่สารใหม่ ๆ จากคลอง น้อยลงทั้งในเชิงปริมาณและคุณค่าและเป็นสารที่ว่าด้วยสภาพปัญหาเป็นหลัก พบว่าในระยะแรก ๆ ชุมชนก็พยายามส่งสารที่ได้รับนี้ไปสู่ช่องทางที่คิดว่าอาจแก้ปัญหาได้ เช่น ส่งสารเข้าสู่กระบวนการกฎหมาย ระบบอำนาจราชการ แต่ปรากฏผลโดยรวมว่าปัญหายังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรมที่น่าพอใจ แม้ต่อมาชุมชนจะพยายามเปลี่ยนหรือเพิ่มช่องทางการสื่อสารไปสู่สื่อมวลชน แต่ผลที่ได้ก็ยังไม่อาจแก้ปัญหาทั้งหมดได้ เมื่อลักษณะแบบนี้เกิดขึ้นหลาย ๆ ครั้ง ชุมชนจึงเริ่มละเลยที่จะส่งสารแห่งปัญหาของคลอง ต่อไปตามช่องทางใด ๆ กลายเป็นเพียงการบ่นกันในกลุ่มชุมชนเป็นครั้งคราวเท่านั้น เนื่องจาก अबันไม่รู้ว่าจะสื่อสารไปทางใดดี

ข้อสังเกตเกี่ยวกับบทบาทของคลองอยู่ตะเภา ในฐานะเป็นสารของชุมชนนั้น พบว่าตลอดกระบวนการวิจัยครั้งนี้ได้กระตุ้นให้ผู้คนในชุมชนหันมาพูดกันเรื่องคลองกันอีกครั้ง คือไม่เพียงแต่พูดคุยกันในเวทีวิจัย แต่ประเด็นเรื่องคลองแพร่กระจายและถูกนำไปพูดต่อในเวทีประชุมหมู่บ้าน ในกลุ่มสนทนาต่าง ๆ ทั้งเรื่องเก่า ๆ

และเรื่องในปัจจุบันของคลองอู่ตะเภา โดยเฉพาะประเด็นน้ำท่วมและน้ำเสียจะได้รับความสนใจมากเป็นพิเศษทุกเวที แต่ก็แน่นอนว่าหากไม่มีกระบวนการที่ต่อเนื่องและยั่งยืนภายหลังที่การวิจัยสิ้นสุดลง ประเด็นเรื่องคลองก็อาจจะค่อย ๆ เลือนหายไปจากความสนใจของชุมชน ถอยกลับไปสู่ระดับเดิมก่อนการวิจัยอีกครั้ง ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่าต้องทำให้สารจากคลองซึ่งเป็นสารของสภาพปัญหาได้ถูกป้อนเข้าสู่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง และไหลเวียนไปในกระบวนการสื่อสารของชุมชนโดยชุมชนเอง ซึ่งวิธีการที่เป็นรูปธรรมก็คือชุมชนต้องมีกิจกรรมเกี่ยวกับคลองโดยตรง เป็นเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับข้อเสนอ ความต้องการและวิถีชีวิตของชุมชน เป็นกิจกรรมที่ชุมชนได้ประโยชน์ และมีระดับของการปฏิบัติทั้งระดับชุมชนและระดับเครือข่ายชุมชน

นอกจากบทบาทในฐานะสารแล้ว คลองยังมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นช่องทางการสื่อสารข้อมูลของชุมชน การวิจัยพบว่าบทบาทสำคัญยิ่งประการหนึ่งของคลองอู่ตะเภาในอดีตคือการเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อสื่อสาร หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเป็นช่องทางการสื่อสารให้ชุมชนนำสารต่าง ๆ ส่งถึงกันนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นการพายเรือไปหากัน การโดยสารเรือเมล์ การฝากข่าวไปกับเรือเมล์ การเดินทางของสื่อพื้นบ้านโดยใช้คลองเป็นเส้นทาง เป็นต้น กล่าวได้ว่าในอดีตการสื่อสารข้ามผ่านชุมชนนั้นต้องอาศัยเรือ และคลองนี่เองเป็นช่องทางสำคัญที่สุด แม้ตัวสารที่สื่อถึงกันจะไม่เกี่ยวกับเรื่องคลองหรือชุมชน แต่ยังคงอาศัยคลองเป็นตัวส่งผ่าน ขณะที่ปัจจุบันฐานะบทบาทนี้ได้ถูกแย่งยึดไปแล้วโดยสิ่งอื่น จากถนน โทรศัพท์ และช่องทางอื่น ๆ ซึ่งบทบาทในการเป็นช่องทางการสื่อสารของคลอง อาจจะไม่สามารถกู้คืนหรือฟื้นมาได้อีก เนื่องจากการเดินทางทางน้ำในคลองอู่ตะเภาน่าจะไม่ใช่สิ่งที่เหมาะสมอีกแล้วในสภาพปัจจุบันที่ต้องอาศัยความเร่งรีบ อย่างไรก็ตามแม้คลองจะไม่สามารถกลับมาเป็นเส้นทางคมนาคมอันเป็นช่องทางการสื่อสารเช่นในอดีตได้อีก แต่เมื่อชุมชนริมคลองจะร่วมกันปกป้องคลองอู่ตะเภาก็สามารถสร้างช่องทางการสื่อสารสำหรับชุมชนริมคลองขึ้นใหม่ได้อีก ในรูปของเครือข่ายที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับคลอง ดังกล่าวแล้วข้างต้น

ตารางสรุปบทบาทของคลองในฐานะสาร และช่องทางการสื่อสาร

ช่วงเวลา	การเป็นตัวสาร	การเป็นช่องทางการสื่อสาร
ในอดีต	สารจากคลองมีมากและหลากหลาย เช่นเรื่องน้ำ เรื่องสัตว์น้ำ การหาปลา เรื่องการละเล่นในคลอง เรื่องการใช้น้ำ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกลุ่มคนที่สัมพันธ์กับคลอง เนื้อหาของสารมักเป็นเรื่องที่ดี เพราะคลองไม่ค่อยมีปัญหา ที่อาจนับว่าเป็นสารของสภาพปัญหา ก็คือเรื่องน้ำท่วม สารจึงมีตลอดทั้งปีและมีความถี่สูง	ใช้ส่งข่าวถึงกันในการบอกงานประเพณี การฝากข่าว ธุระถึงญาติ หรือผู้รับสารอื่น ๆ ทั้งการฝากบอกด้วยวาจา หรือเอกสาร และเป็นช่องทางแพร่สาร รวมทั้งใช้เป็นการเดินทางไปมาหาสู่กัน ทั้งโดยเรือตนเอง หรือเรือเมล์ เป็นช่องทางการสื่อสารระหว่างชุมชน
ในปัจจุบัน	สารที่มากที่สุดคือสภาพปัญหา น้ำเน่าเสีย ตลิ่งพัง ปลาตาย เป็นหลัก มีความถี่ต่ำคือปีละไม่กี่ครั้ง เฉพาะเมื่อปัญหารุนแรงจริง ๆ นอกนั้นจะมีสารเรื่อง การใช้น้ำและการหาปลา	ไม่มีฐานะการเป็นช่องทางการสื่อสารอีกต่อไป

๔. ช่วงพัฒนาการของลักษณะการสื่อสารของชุมชน ในประเด็นการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับคลองอุตะเกา

เพื่อสร้างความเข้าใจในในแง่พัฒนาการของการสื่อสารเกี่ยวกับคลองอุตะเกาของชุมชนซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการให้มุมมองว่าทุกอย่างย่อมมีที่มาที่ไป และทุกช่วงตอนเราย่อมสามารถสรุปเป็นบทเรียนมาใช้ในการตั้งต้นใหม่เพื่อแก้ปัญหาของปัจจุบัน พร้อมทั้งเดินหน้าไปสู่อนาคตอย่างมีความหวังและมีเป้าหมาย ซึ่งเราอาจสามารถสรุปพัฒนาการสื่อสารดังกล่าวได้เป็น ๔ ช่วงดังนี้

๑. ช่วงแห่งความมั่งคั่ง เนื่องจากในอดีตสารจากคลองมีลักษณะของความดีงาม ความชื่นชม ไม่ใช่ลักษณะสภาพปัญหา เมื่อชุมชนรับสารแล้วก็เพียงแต่รับรู้เนื้อสารนั้น ชื่นชม หรือส่งต่อสารนั้นไปสู่ผู้อื่นต่อไป แม้มีเนื้อสารที่ว่าด้วยปัญหา เช่นน้ำท่วม ผู้รับสารก็เพียงแต่เตรียมรับมือกับสถานการณ์และปล่อยให้เวลาเป็นตัวคลี่คลายปัญหาไปเอง

๒. ช่วงแห่งสภาพปัญหา แต่ต่อมาเนื่องจากเนื้อสารที่ได้รับล้วนแล้วแต่เป็นสภาพปัญหา ชุมชนเมื่อรับรู้สารจากคลองก็ไม่อาจนิ่งเฉย การสื่อสารกันภายในชุมชนมีความหมายเพียงแค่สร้างการรับรู้ร่วมกันไม่สามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ จึงพยายามสื่อสารไปตามช่องที่คาดว่าจะแก้ปัญหาได้ เช่นหน่วยราชการ หรือสื่อมวลชน

๓. ช่วงแห่งความเฉยเมย เนื่องจากการสื่อสารเพื่อแก้สภาพปัญหาของชุมชน ไม่ว่าจะพยายามแก้ด้วยตัวเอง พึ่งพาหน่วยราชการ หรือใช้ช่องทางสื่อมวลชน ต่างล้วนไม่ประสบความสำเร็จ

ดังที่ควรจะเป็น เมื่อเป็นเช่นนี้บ่อยครั้ง ชุมชนส่วนใหญ่ก็เริ่มเบื่อนายเฉยเมยต่อปัญหาคลอง และยอมรับว่าปัญหาคลองคงจะแก้ไม่ได้ เป็นเรื่องที่ต้องยอมแพ้หรือละทิ้งไป

๔. ช่วงแห่งความหวังใหม่ ในปัจจุบันกระแสเรื่องสังคมเข้มแข็ง ฟุ้งตนเองได้ เรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้าน และศักดิ์ศรีของท้องถิ่น เป็นสิ่งที่ถูกอ้างถึงอย่างกว้างขวาง ซึ่งน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งในการช่วยจุดประกายความหวังของชุมชนขึ้นมาอีกครั้งว่าปัญหาคลองอุต๊ะภาควรจะได้รับแก้ไข และมีความเป็นไปได้ที่จะมีหน่วยงานอื่นยื่นมือเข้ามาช่วยด้วย

๕. ความซับซ้อนของสารเกี่ยวกับคลองอุต๊ะภากับความเข้าใจของชุมชนในปัจจุบัน

จากการสังเกตและวิเคราะห์ของนักวิจัยจากข้อมูลที่ได้รับทั้งหมด พบว่ามีข้อน่าสนใจในเรื่องเนื้อหาสารที่ชุมชนจะใช้สื่อสารกัน ในส่วนที่เป็นเนื้อหาสารที่ได้จากคลองอุต๊ะภา โดยพิจารณาว่านอกเหนือจากปัจจัยอื่น ๆ ที่ค้นพบแล้ว มิติความซับซ้อนของเนื้อหาสารเกี่ยวกับคลองอุต๊ะภาก็น่าจะมีผลโดยตรงและสำคัญต่อการสื่อสารเพื่อปกป้องคลอง โดยหากจะพิจารณาถึงความซับซ้อนของเนื้อหาสารจากคลองอุต๊ะภาแล้วจะพบว่า ในอดีตสารจากคลองมีลักษณะง่าย ๆ เป็นเรื่องของคุณค่า ความดีความงาม ปัญหาแม้มีบ้างเช่นน้ำท่วมก็เป็นผลจากภัยธรรมชาติโดยตรง ซึ่งผู้รับสารก็เพียงตอบโต้กันจนให้พ้นภัยไปเป็นครั้ง ๆ เท่านั้น ความเข้าใจหรือความรู้ที่ซับซ้อน เช่น เรื่องระบบนิเวศน์ไม่ใช่เรื่องจำเป็น แต่ในปัจจุบันเมื่อคลองเต็มไปด้วยปัญหา สารจากคลองจึงมีความซับซ้อนสูง เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกันทั้งหมดตลอดลุ่มน้ำจากต้นน้ำถึงปลายน้ำ

หากมองความซับซ้อนในเชิงพื้นที่พบว่าชุมชนส่วนใหญ่ยังเข้าใจสภาพปัญหาแค่ระดับชุมชนของตน ยังไม่เห็นภาพเชื่อมโยงของปัญหาทั้งหมดตลอดสายน้ำ เนื้อสารเกี่ยวกับคลองอุต๊ะภาที่เป็นเรื่องข้ามพันระดับชุมชนนั้น ตัวชุมชนเองยังรับรู้และเข้าใจได้น้อยมาก นอกจากนั้นความซับซ้อนในเชิงเนื้อหาของปัญหา เช่น ห่วงโซ่ของปัญหาและผลกระทบ ห่วงโซ่ของระบบนิเวศน์พื้นฐาน ห่วงโซ่ของการใช้ประโยชน์จากคลอง ชุมชนยังขาดความเข้าใจอีกมาก ซึ่งกิจกรรมใด ๆ ในการนำเสนอเพื่อปกป้องคลองในอนาคตต้องคำนึงถึงและหาทางแก้ปัญหานี้ด้วย เพราะกระบวนการสื่อสารของชุมชนที่ผ่านมามีข้อจำกัดหลายประการที่ทำให้ไม่สามารถเข้าใจถึงความซับซ้อนดังที่กล่าวนี้ได้ นำไปสู่ความล้มเหลวของการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอุต๊ะภาตลอดมาประเด็นสำคัญ ๆ ของข้อจำกัดเหล่านี้ได้แก่

๑. ประเด็นปัญหาน้ำเสีย ชุมชนมีความรู้เพียงแค่ระดับกายสัมผัส คือเรื่องน้ำมีกลิ่นหรือสีผิดปกติไป หากเป็นการปนเปื้อนของสารเคมี ที่ไร้สี กลิ่น รส ชุมชนยังขาดความรู้อีกมาก

๒. ประเด็นระบบนิเวศน์ของคลองและน้ำชุมชนจะมองไม่ออกถึงความเกี่ยวพันอย่างลึกของป่าต้นน้ำ การพังทลายของตลิ่ง การขุดลอก ที่จะส่งผลต่อคลองทั้งระบบอย่างไร

๓.ประเด็นประโยชน์ของคลองชุมชนส่วนใหญ่จะไม่ว่าปัจจุบัน คลองอุ้มเต๋ายังมีประโยชน์มากมาย เช่น การทำน้ำประปาเลี้ยงคนและอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ของจังหวัดสงขลา

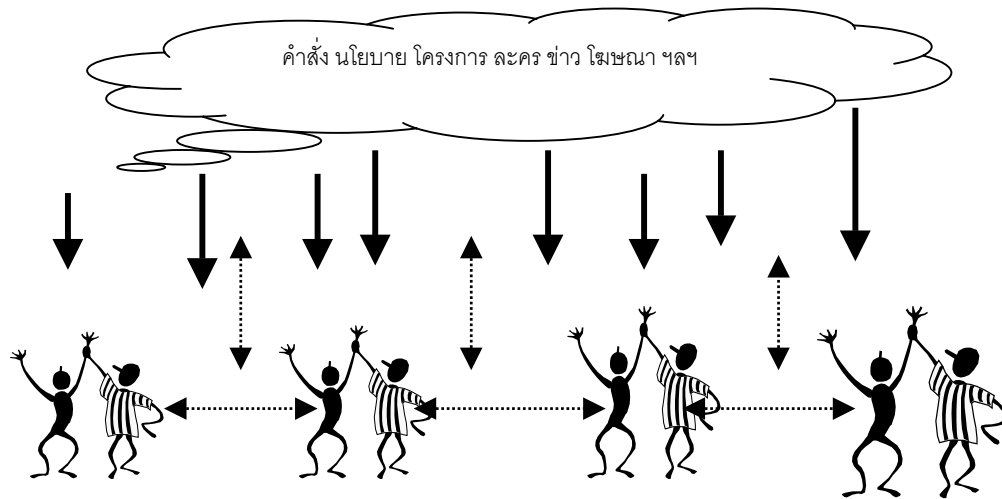
๖.กระบวนการสื่อสารในโครงสร้างสังคมปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอุ้มเต๋

นอกเหนือจากปัจจัยเรื่องความซับซ้อนของเนื้อหาแล้ว กระบวนการสื่อสารในสังคมปัจจุบันนับเป็นปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอุ้มเต๋เป็นอย่างมาก แม้ว่าในความเป็นจริงชุมชนจะยังไม่อาจหลีกเลี่ยง หรือปฏิเสธปัจจัยดังกล่าวนี้ได้โดยตรง แต่ก็สามารถใช้ประโยชน์จากความเข้าใจในประเด็นนี้ได้ โดยเมื่อชุมชนจะสื่อสารกันเองต้องเล็งโครงสร้างหรือลักษณะการสื่อสาร ดังต่อไปนี้

๑.โครงสร้างอำนาจแนวดิ่งของระบบสังคม ผ่านโครงสร้างการเมืองและราชการ ซึ่งได้แบ่งสังคมออกเป็นลำดับชั้น ผ่านการบริหารสั่งการของกระทรวง ทบวง กรม ได้แบ่งแยกชุมชนออกเป็นส่วน ๆ แยกย่อย ทั้ง ๆ ที่อยู่ในลุ่มน้ำหรือสายน้ำเดียวกัน ซึ่งผลให้การสื่อสารเพื่อแก้ปัญหาของคลองเป็นไปได้ยาก มีความล่าช้า มีลักษณะอ้อมและต้องรอคอย อีกทั้งไม่สามารถแก้ปัญหาได้ครบถ้วนเพราะโครงสร้างถูกแยกเป็นส่วน ๆ มีผู้รับผิดชอบต่าง ๆ กันออกไป เมื่อหน่วยงานราชการหนึ่งได้รับสารจากชุมชน แม้อยากจะแก้ปัญหาก็ทำได้ยากเพราะไม่อาจสื่อสารข้ามผ่านโครงสร้างไปสู่หน่วยอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทันทั่วถึง

นอกจากนี้ในโครงสร้างแนวดิ่งนี้ ชุมชนถูกกำหนดให้เป็นผู้รับสารมากกว่าส่งสาร สารของชุมชนมีฐานความสำคัญน้อยมากเมื่อเทียบกับสารที่ชุมชนต้องรับจากหน่วยงานราชการ สารจากชุมชนจึงถูกบดบังหรือไม่ให้ความสำคัญ ดังที่ชาวบ้านบางกล่ำสะท้อนว่าหลังจากฟังข้าราชการพูดเรื่องความต้องการของราชการที่จะให้ชาวบ้านทำแล้ว พอชาวบ้านจะพูดเรื่องในชุมชนให้ข้าราชการฟังบ้างก็มักหมดเวลาประชุมไปแล้ว เป็นต้น ด้วยเหตุนี้สารจากคลองอุ้มเต๋จึงมักมีจุดจบอยู่ในชุมชนนั่นเอง

๒.ในโครงสร้างสังคมทุนนิยมที่สื่อสารธารณะถูกยึดกุมจากภาคธุรกิจอย่างเบ็ดเสร็จ การที่ชุมชนจะนำสารของตัวเองเข้าสู่กระบวนการของสื่อมวลชนเป็นเรื่องยากมาก ในขณะเดียวกันชุมชนก็ถูกกำหนดโดยระบบให้เป็นผู้รับสาร มิใช่ผู้ส่งสาร สารจากชุมชนอาจได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนบ้างก็ในเชิงปรากฏการณ์เชิงความรุนแรง เช่น ชุมชนต้องประท้วงปิดถนน จึงจะพอมีพื้นที่ในสื่อมวลชนได้บ้างเป็นครั้งคราว

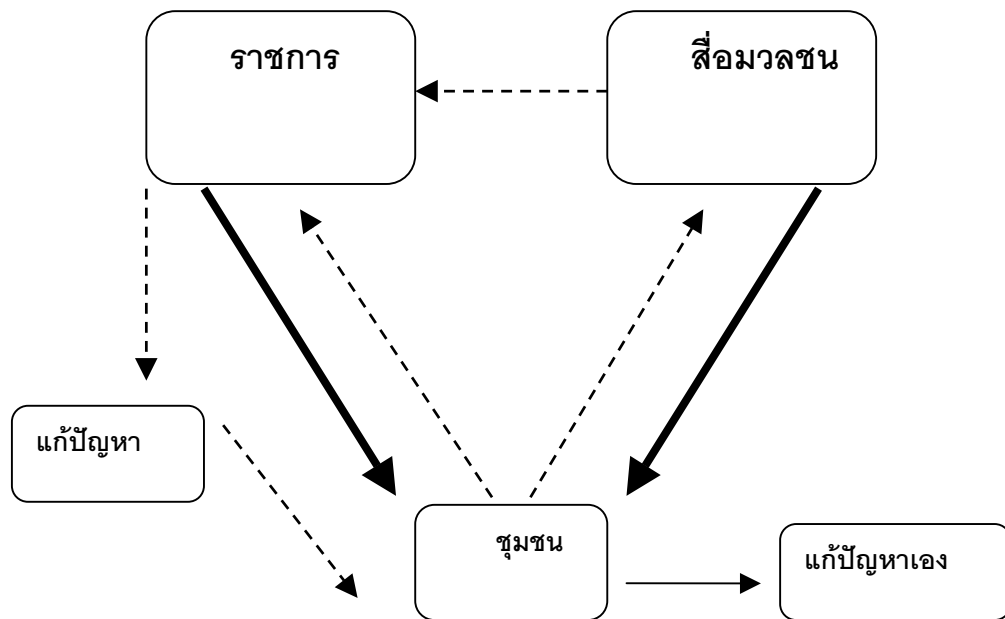

การสื่อสารแนวดิ่งทางเดียวจากโครงสร้างอำนาจราชการและโครงสร้างทุนสื่อมวลชนท่วมทับชุมชนจนแทบไม่
อาจสื่อสารสองทางหรือสื่อสารกันเอง

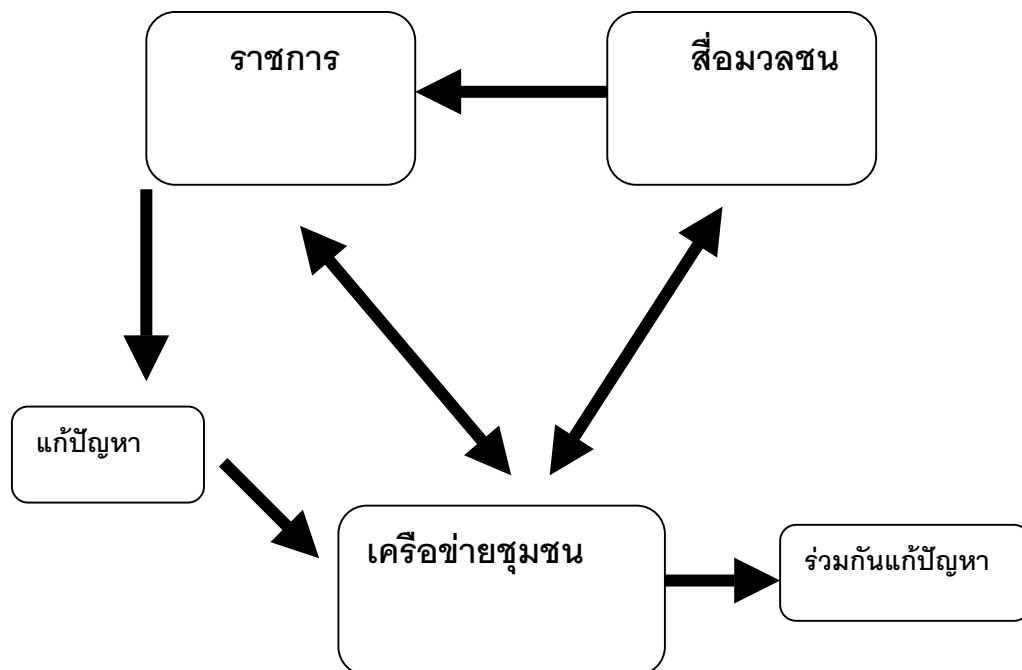
ตารางแสดงการสูญเสียความสำคัญของคลองอุตะเภจากการถูกเบียดแทรกหรือทดแทนจากสารและช่องทางการ
สื่อสารอื่น ๆ

องค์ประกอบการสื่อสาร	ของเดิม	ของที่เข้ามาแทน
ผู้ส่งสาร	ชุมชนเป็นหลัก ทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน	ราชการ สื่อมวลชนเป็นหลัก
ตัวสาร	สารจากคลอง การทำมาหากินในคลอง การเล่นในคลอง การใช้น้ำคลอง งาน ประเพณีในคลอง	ข่าวสารการเมือง ละครโทรทัศน์ เพลง รายการวิทยุ หว่ย ฯลฯ
ช่องทางการสื่อสาร	คลอง สื่อพื้นบ้าน เช่นโนรา หนังตะลุง ลิเกลาฮู เพลงเรือกลอง ตู๊ด เหลาะ และรวมทั้งสื่อ บุคคล	ถนน วิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ ร่วมกับของเดิมที่ยังใช้อยู่คือ สื่อบุคคล และสื่อพื้นบ้าน เช่น เพลงเรือ โนรา ลิเกลาฮูที่ ปรับตัวให้เหมาะสมกับสมัยใหม่
องค์ประกอบการสื่อสาร	ของเดิม	ของที่เข้ามาแทน
ผู้รับสาร	ชุมชน ทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน	ชุมชน ทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

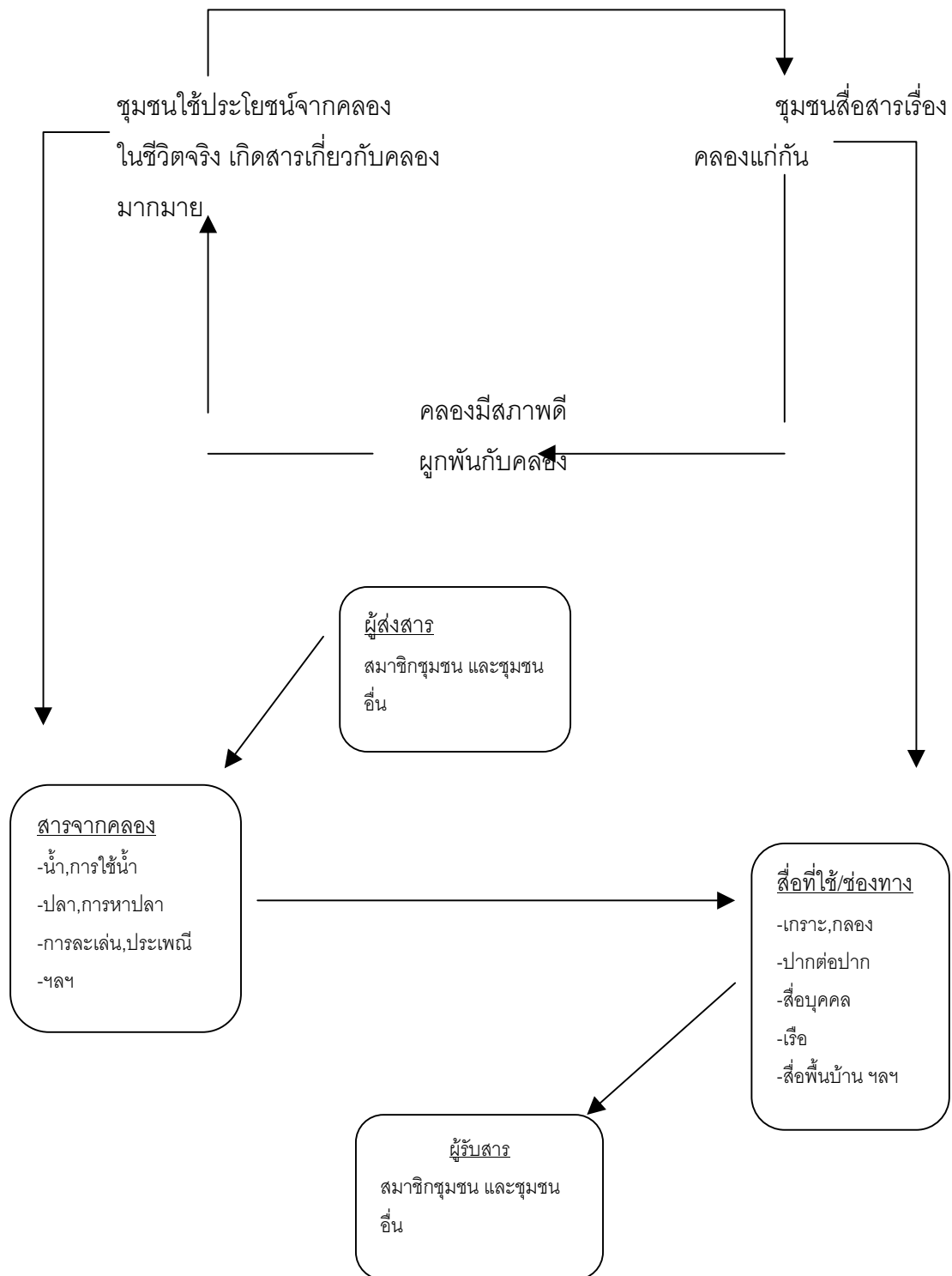
โมเดลแสดงการที่ชุมชนสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอุต๊ะเกาผ่านหน่วยราชการและสื่อมวลชนที่มักไม่ค่อยได้ผล โดยชุมชนมักตกเป็นฝ่ายต้องรับสารมากกว่าจะได้ส่งสาร

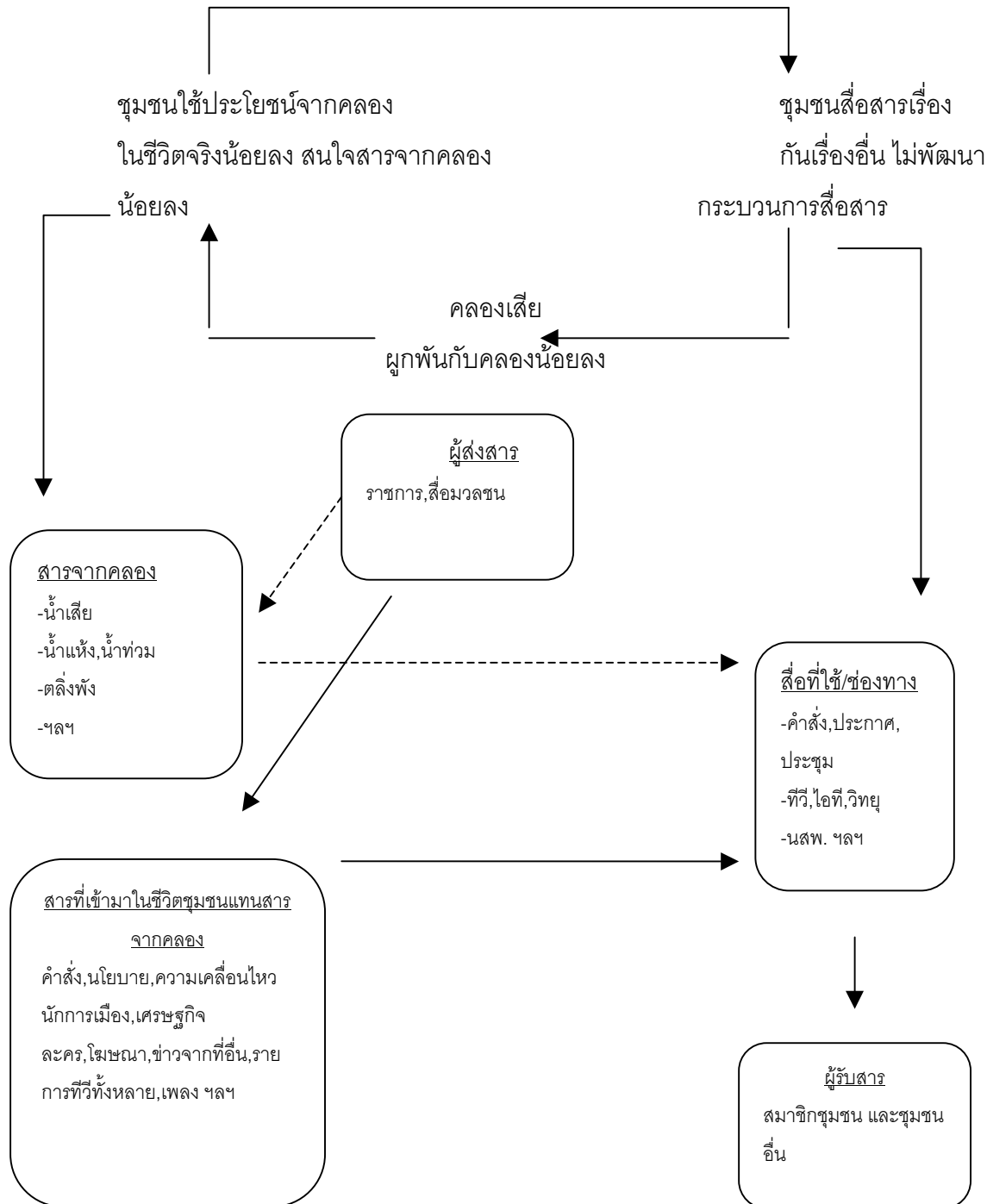
โมเดลแสดงการที่ชุมชนร่วมกันเป็นเครือข่ายซึ่งเชื่อว่าจะสามารถสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้นทุกช่องทาง

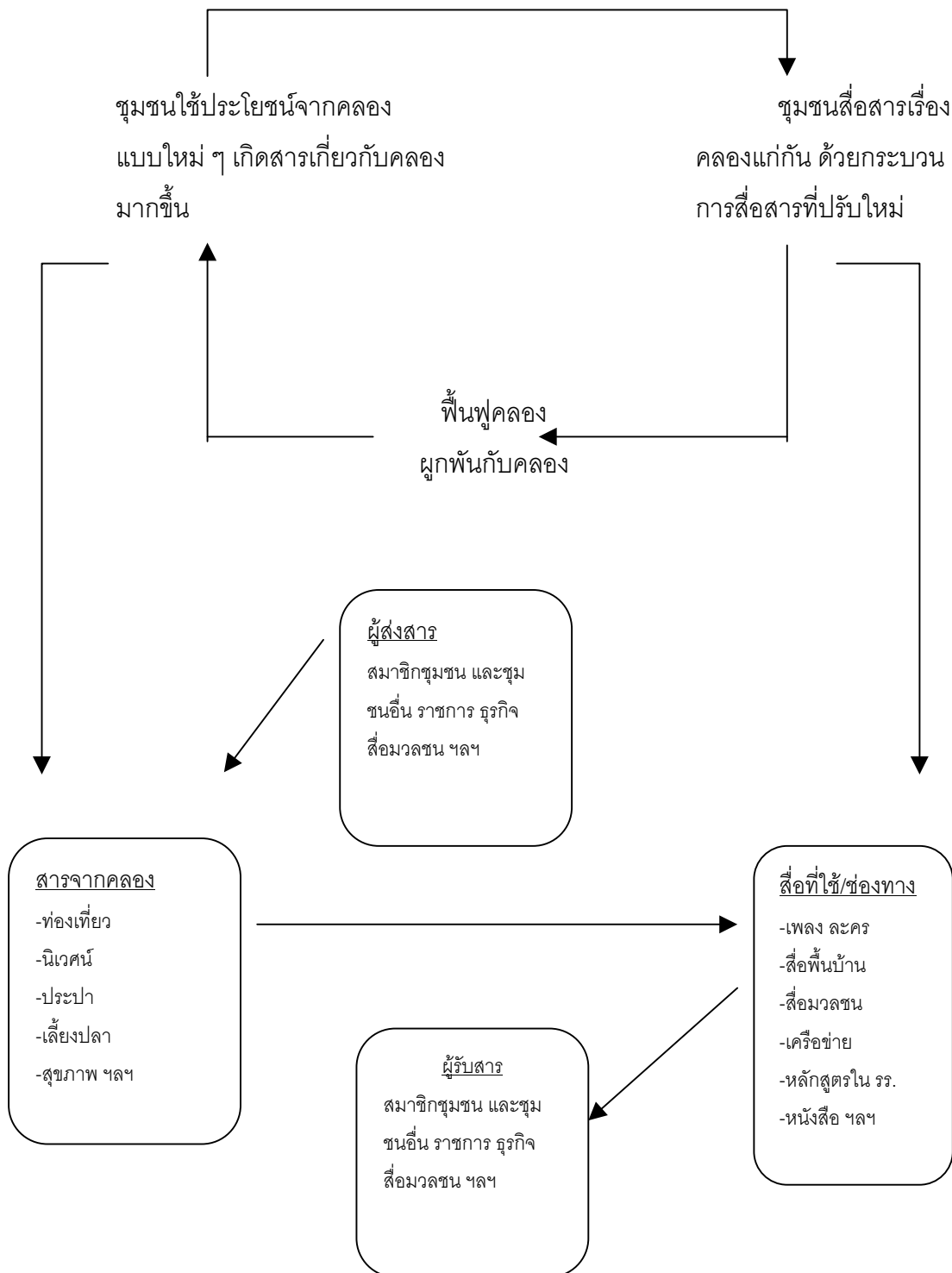
กระบวนการสื่อสารชุมชนริมคลองอุต๊ะเกาในอดีต

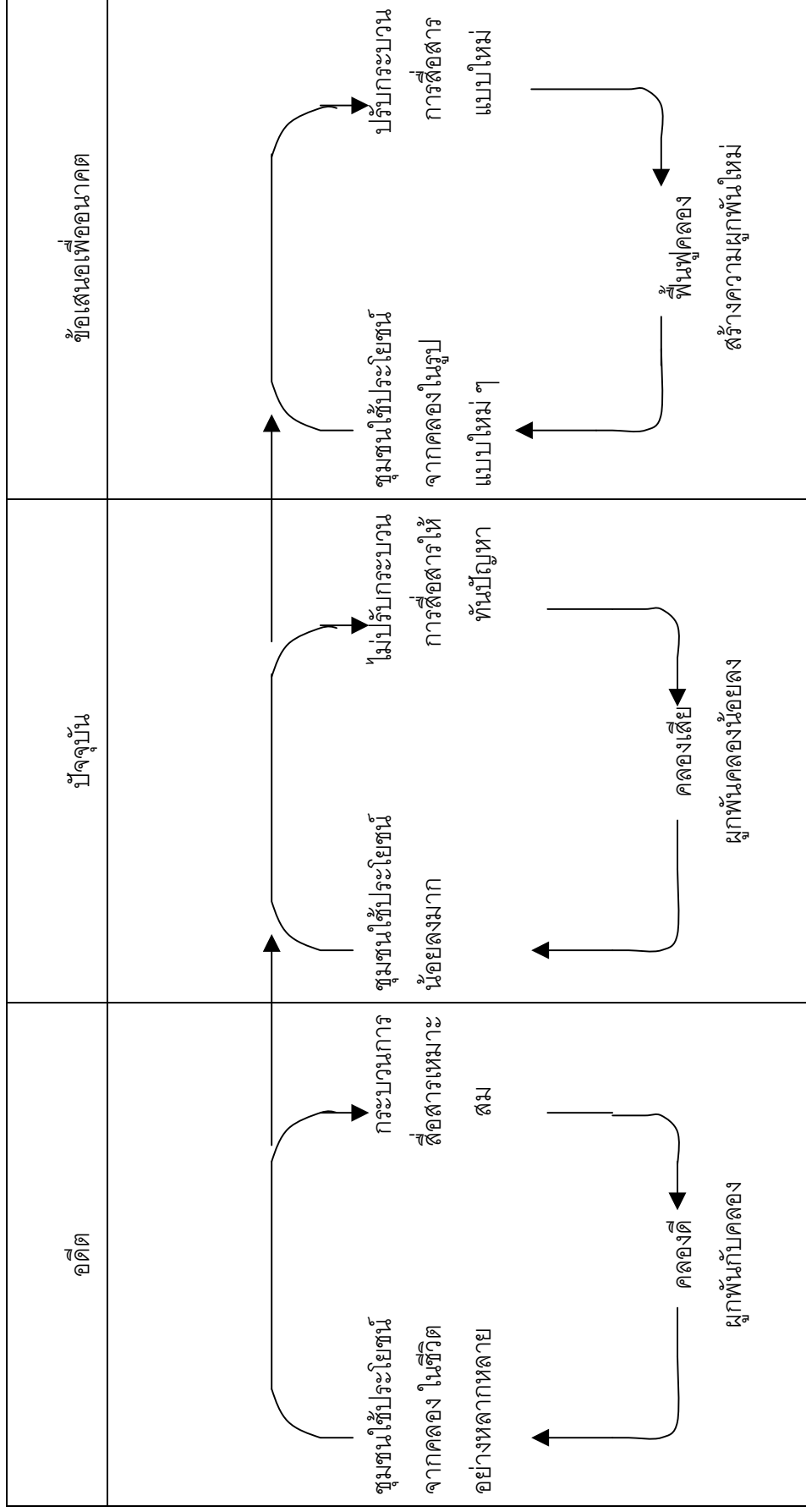
กระบวนการสื่อสารชุมชนริมคลองอุต๊ะเกาในปัจจุบัน
และการถูกแย่งยึดพื้นที่/เวลาการสื่อสาร

กระบวนการสื่อสารชุมชนเพื่อปกป้องคลองอุต๊ะเกาในอนาคต

วงจรการสื่อสารชุมชนริมคลองสู่เกาะกอกอดีตถึงปัจจุบันและข้อเสนอเพื่ออนาคต

ภาพเวทีวิจัยชุมชน

ภาพเวทีวิจัยชุมชน

ภาพเวทีเครือข่ายชุมชน

ผู้ใหญ่บ้านท่าเมรุ นายกล้วย ทิพย์กร ทักทายผู้ร่วมกิจกรรม

คนคลองอยู่ตะเภาได้พบกันพร้อมหน้าเป็นครั้งแรก

ร่วมกันหาทางออกให้คลองอยู่ตะเภา

ภาพกิจกรรมเครือข่ายชุมชน

คืนข้อมูลวิจัยให้ชุมชนด้วยการพามาดูของจริง

ขบวนเรือออกจากท่าวัดบางกล้า

คลองบางกล้าที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของคลองอู่ตะเภา จากการขุดเชื่อมต่อ

ภาพกิจกรรมเครือข่ายชุมชน

ล่องเรือร่วมกันศึกษาปัญหาคลอง

เรือกำลังลอดสะพานบางกล้า

ทำนน้ำบ้านบางหยีจุดที่มีการแข่งเรือประจำปี

ตอนที่หก

กลยุทธ์และกิจกรรมเพื่อเสริมกระบวนการ

ให้ชุมชนสร้างเครือข่ายชุมชน เพื่อสะท้อนข้อมูลสภาพปัญหา

ของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา โดยสื่อชุมชนและสื่อทางการ

แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพการสื่อสาร และสร้างเครือข่ายเพื่อปกป้องคลองอุต๊ะนาในอนาคต

บทนำ

ในตอนท้ายของงานวิจัย จะเป็นการนำเสนอผลการวิจัยเรื่องกลยุทธ์และกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายเพื่อสะท้อนข้อมูล สภาพปัญหาของชุมชน โดยสื่อชุมชนและสื่อทางการ อันเป็นวัตถุประสงค์ประการสุดท้ายของงานวิจัยชิ้นนี้ เนื้อหาในตอนท้าย ประกอบด้วย

บทที่ ๑๓ แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพการสื่อสารและสร้างเครือข่ายการปกป้อง
คลองอุต๊ะนาในอนาคต

บทที่ ๑๔ กลยุทธ์และกิจกรรมเพื่อการสร้างเครือข่ายปกป้องคลองอุต๊ะนา

ทั้งนี้ผู้วิจัยมีความเชื่อว่า กลยุทธ์หรือกิจกรรมใดที่จะนำเสนอเพื่อก่อให้เกิดการสื่อสารผูกพันเกาะเกี่ยวขึ้นเป็นเครือข่ายเพื่อร่วมมือกันรณรงค์ในประเด็นก็ตาม คงไม่สามารถบรรลุประสงค์ของกิจกรรมนั้นๆได้ หากไม่สามารถสนับสนุนให้เกิดความสามารถในการสื่อสาร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ จำเป็นต้องมีองค์ประกอบในกระบวนการสื่อสารที่สมบูรณ์เข้มแข็งมีประสิทธิภาพจึงจะนำไปสู่ผลของการสื่อสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลเสริมสร้างขึ้นเป็นกระบวนการเครือข่ายชุมชนได้ ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นในการนำเสนอ แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพการสื่อสารและสร้างเครือข่ายเพื่อปกป้องคลองอุต๊ะนาในอนาคตร่วมกันด้วย ซึ่งข้อเสนอนี้เป็นการประมวลผลของผู้วิจัยจากข้อมูลที่ได้จากการวิจัยทั้งหมด โดยมีเนื้อหาในบทที่ ๑๓ ดังนี้

- . การเสริมสร้างศักยภาพของผู้ส่งสาร
- . การเสริมสร้างศักยภาพของผู้รับสาร
- . การเสริมสร้างศักยภาพของตัวสาร
- . การเสริมสร้างศักยภาพของสื่อ/ช่องทางการสื่อสาร

แนวทางการเสริมสร้างศักยภาพการสื่อสารและสร้างเครือข่ายเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภาในอนาคต

ในการเสริมศักยภาพการสื่อสารในระดับระหว่างชุมชน เพื่อสร้างเครือข่ายเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา นั้น นักวิจัยเห็นว่าจำเป็นต้องพิจารณาและให้ความสำคัญกับการเสริมศักยภาพองค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบใน กระบวนการสื่อสารเพื่อให้สามารถทำหน้าที่ได้อย่างแท้จริง ไม่เป็นอุปสรรคต่อการสื่อสารให้เกิดประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในประเด็นเพื่อการปกป้องดูแลคลองอู่ตะเภา

องค์ประกอบของการสื่อสารได้แก่ ผู้ส่งสาร ตัวสาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร ซึ่งแต่ละองค์ประกอบล้วนมีความสำคัญต่อสัมฤทธิ์ผลของการสื่อสารทั้งสิ้น ในการเสริมสร้างศักยภาพการสื่อสารจึงจำเป็นต้องเสริมศักยภาพแต่ละองค์ประกอบข้อเสนอต่อไปนี้เกิดจากการที่ผู้วิจัยพิจารณาและสรุปจากข้อมูลการสื่อสารทั้งระดับชุมชน ระดับระหว่างชุมชน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมทั้งพิจารณาจากกลุ่มบุคคล กลุ่มกิจกรรม และผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ โดยมีข้อเสนอดังนี้

การเสริมสร้างศักยภาพของผู้ส่งสาร

๑. การเปิดโอกาสให้ได้มีโอกาสใช้เครื่องมือสื่อสารอย่างเท่าเทียมกัน เนื่องจากการวิจัยพบว่ามีเพียงบางกลุ่ม เช่นกลุ่มแกนนำที่มีโอกาสสูงในการใช้เครื่องมือการสื่อสาร แต่กลุ่มบุคคลอื่น ๆ หรือแม้แต่กลุ่มกิจกรรม ก็ยังมีโอกาสน้อย โดยเฉพาะการใช้สื่อชุมชน เช่น หอกระจายข่าว ซึ่งมักอยู่ในความควบคุมของแกนนำเสียเป็นส่วนใหญ่ หากทุกกลุ่มมีโอกาสใช้เครื่องมือสื่อสารเชื่อว่าจะช่วยเสริมสร้างศักยภาพในฐานะผู้ส่งสารให้มากขึ้น

๒. ผู้ส่งสารควรได้รับการฝึกฝนเพิ่มทักษะด้านการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นด้านเทคนิคการใช้เครื่องมือสื่อสาร หรือ เทคนิคกระบวนการสื่อสาร การวิจัยพบว่าในชุมชนจะมีผู้มีบทบาทในฐานะผู้ส่งสารซึ่งบุคคลอื่นในชุมชนรับฟังจำนวนไม่มากนัก ผู้ส่งสารจึงมีลักษณะผูกขาดในบางชุมชน การเพิ่มจำนวนผู้ส่งสารจะช่วยทำให้ประเด็นเรื่องคลองอู่ตะเภากระจายไปในวงกว้างมากยิ่งขึ้น

๓. การให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้ส่งสาร เนื่องจากพบว่าผู้ส่งสารยังขาดความรู้ ความเข้าใจ และความกระตือรือร้นในการสื่อสารเรื่องราวเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภา ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์คลองอู่ตะเภา และปัญหาที่เกิดขึ้นกับคลองอู่ตะเภาให้ผู้ที่จะทำหน้าที่ส่งสารได้รับทราบ การวิจัยพบว่าสาเหตุประการหนึ่งที่มีการสื่อสารเนื้อหาเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภาที่มีจำนวนน้อยสืบเนื่องมาจากไม่มีข้อมูลว่าเรื่องราวใดควรจะนำมาขึ้นมาเผยแพร่หรือส่งต่อบ้าง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือผู้ส่งสารไม่มีสารที่จะนำมาสื่อสารนั่นเอง

จากการสรุปผลการสื่อสารในชุมชนทำให้ทราบว่า ผู้ส่งสารแก่ชุมชนในปัจจุบันมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในหมู่สมาชิกของชุมชนเท่านั้น แต่ยังมีบุคคลภายนอกชุมชนกลุ่มอื่นๆ ที่เข้ามาทำหน้าที่ผู้ส่งสารในชุมชน เช่น หน่วยงานราชการ สื่อมวลชน ดังนั้นผู้ส่งสารเหล่านี้ก็จำเป็นที่จะต้องได้รับข้อมูลที่มากขึ้นเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภาเพื่อที่จะได้ส่งสารต่อไป

๔. การสร้างความยอมรับในตัวผู้ส่งสาร ผู้ส่งสารที่ผู้รับสารจะคล้อยตามหรือยอมรับในความคิดเห็นได้ จะต้องเป็นผู้ส่งสารที่ได้รับการยอมรับ อาทิ เป็นผู้นำในชุมชน เป็นผู้มีความรู้ เป็นผู้มีความเป็นกลาง ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียในประเด็นที่กำลังส่งสาร หรือเป็นการส่งสารในฐานะตัวแทนของกลุ่ม หรือของเครือข่าย ผู้ส่งสารที่เป็นกลุ่มหรือเป็นเครือข่ายมักจะได้รับการตอบรับจากผู้รับสารดีกว่าผู้ส่งสารที่เป็นเพียงบุคคลคนหนึ่ง

การเสริมสร้างศักยภาพของผู้รับสาร

๑.การเพิ่มโอกาสการได้รับสารอย่างทั่วถึง การวิจัยพบว่าการเผยแพร่ข่าวสารใน ชุมชนโดยเฉพาะในประเด็นการปกป้องคลอง เป็นข่าวสารที่มีขอบเขตจำกัดอย่างยิ่ง จำกัดทั้งในแง่ผู้ส่งสารที่มีข้อมูล มีความสนใจ ตั้งใจ จำกัด ขณะที่ผู้รับสารเองก็มีความจำกัดในแง่โอกาสในการได้รับข่าวสารซึ่งจะนำไปสู่การกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของคลอง จากการลงพื้นที่ศึกษาชุมชนพบว่า ประเด็นเรื่องคลองอู่ตะเภาไม่ได้ปรากฏเป็นข่าวสารสำคัญที่มีการสื่อสารในชุมชน ผู้รับสารมีโอกาสได้รับข่าวสารในประเด็นนี้น้อยมาก จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างโอกาสในการเข้าถึงสาร รับรู้สารให้มากขึ้น

๒.การสื่อสารในประเด็นคลองอู่ตะเภาควรจะต้องคำนึงถึงผู้รับสารที่รอบด้านกว่าพิจารณาเพียงแค่สมาชิกในชุมชน กล่าวคือหากต้องการให้เกิดการทำความเข้าใจ การตกลงร่วมกัน ในอันที่จะแก้ไข ปัญหาเรื่องคลองอู่ตะเภา จำเป็นต้องพิจารณาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ ในฐานะผู้รับสารด้วย ซึ่งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชนริมคลองอู่ตะเภาประกอบด้วย

องค์กรธุรกิจ

ในปัจจุบันมีโรงงานขนาดใหญ่เรียงรายสองฝั่งถนน ซึ่งขนานไปกับคลองอู่ตะเภา จาก อ.หาดใหญ่ ถึง อ.สะเดามากกว่า 30 แห่ง เป็นแหล่งที่มีโรงงานมากที่สุด ใน จ.สงขลา โรงงานส่วนมากจะตั้งอยู่ฝั่งถนนด้านขวาหรือด้านตะวันตก ที่ดินของโรงงานทุกแห่งจะติดกับคลองถ้าไม่ใช่คลองอู่ตะเภา ก็จะเป็นคลองสาขาแห่งหนึ่งแห่งใด โรงงานหลายแห่งเป็นต้นเหตุสำคัญประการหนึ่งของปัญหาน้ำเน่าเสียและมีสารพิษตกค้างในคลองอู่ตะเภา แม้ว่าผู้ก่อปัญหาให้กับคลองอาจจะมีกลุ่มอื่นนอกเหนือจากโรงงาน แต่ในสายตาของชุมชน โรงงานคือจำเลยอันดับที่หนึ่ง ไม่มีข้อมูลที่แน่ชัดถึงพฤติกรรมของ โรงงานที่มีผลต่อ

การทำลายคลองอุตตะเกา แต่ชาวบ้านทุกชุมชนยืนยันตรงกันว่าทุกโรงงานมีท่อปล่อยน้ำลงคลอง ไม่ว่า น้ำนั้นจะผ่านการบำบัดหรือไม่ก็ตาม บางโรงงานก็มีการสูบน้ำจากคลองขึ้นไปใช้ สิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นที่ รู้กันโดยทั่วไปก็คือหากวันใดฝนตกหนัก วันนั้นจะมีน้ำเสียถูกปล่อยลงมาปะปนกับน้ำในคลองมากเป็น พิเศษ เพราะโรงงานหลายโรงจะแอบปล่อยน้ำเสียและปนเปื้อนสารเคมีลงคลองพร้อม ๆ กับน้ำฝน หาก ครึ่งใดชาวบ้านจับได้ไต่ถามก็จะอ้างว่าเป็นอุบัติเหตุ ซึ่งอาจตามมาด้วยการชดใช้ด้วยการปล่อยลูกปลา เศรษฐกิจลงคลองหรือชดใช้เป็นเงินให้กับชุมชน ซึ่งชุมชนที่จะได้รับชดใช้ก็คือชุมชนที่อยู่ติดกับโรงงาน นั้นเองแม้ว่าผู้ได้รับผลกระทบจะมีตลอดสายน้ำก็ตาม

ในปัจจุบันยังไม่มีโรงงานหรือองค์กรธุรกิจใด ๆ ในพื้นที่ ที่มีนโยบายหรือแนวคิดเกี่ยวกับการปกป้อง คลองอุตตะเกา หรือแม้แต่การเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์คลองที่กลุ่มต่าง ๆ เคลื่อนไหวอยู่ก็ตาม หากมีการจัดตั้งเครือข่ายปกป้องคลองของชุมชนเกิดขึ้น ความจำเป็นในลำดับถัดไปก็คือการหาทางสื่ อสารกับหน่วยธุรกิจเหล่านี้ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้องคลองอุตตะเกา

หน่วยงานราชการ

ในความเป็นจริงหน่วยงานราชการมีหน้าที่โดยตรงที่จะรับผิดชอบต่อปัญหาสาธารณะ แต่ก็ยังไม่ปรากฏ ประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาของหน่วยงานราชการใด ๆ เกี่ยวกับปัญหาคลองอุตตะเกาที่ชัดเจนโดดเด่น หรือเป็นที่ยอมรับจากชุมชน ชาวบ้านเล่าว่า บางครั้งเมื่อไปร้องเรียนก็ถูกถามกลับว่า “คลองเป็นสมบัติ ส่วนตัวของชาวบ้านหรืออย่างไรถึงได้มาร้องเรียน” ซึ่งเป็นการปิดความรับผิดชอบซึ่งๆหน้า ขณะเดียวกั นหากข้าราชการคนใดเข้มงวดกวัดขันขึ้นมาก็อาจสร้างปัญหาให้กับตัวเอง ดังมีคำกล่าวในพื้นที่ว่า “ย้ายผู้ว่าฯ ยากกว่าย้ายโรงงาน” นอกจากนี้บางโครงการที่ดำเนินการโดยหน่วยราชการที่มีนโยบาย เกี่ยวกับคลอง ก็กลายเป็นการทำลายคลองมากกว่าจะปกป้องคลอง เช่นโครงการขุดลอกต่าง ๆ ที่ทำให้ ต้องตัดโค่นต้นไม้ใหญ่ริมตลิ่งอย่างมากมาย

อย่างไรก็ตามการจะแก้ปัญหาคลองอุตตะเกาจะมีพลังเพิ่มขึ้นอีกมากหากได้รับความร่วมมือจากข้าราชการ หรือหน่วยราชการ แม้ในระยะต้นอาจจะยังทำได้ไม่มากนัก แต่ในระยะยาวควรเป็นเป้าหมายใน การสื่อสารเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการร่วมมือกันปกป้องคลองอุตตะเกา ไม่ว่าจะเป็นการช่วยแก้ปัญหา หรือยับยั้งโครงการที่มีผลเสียต่อคลอง เกี่ยวกับเรื่องหน่วยราชการนี้ชุมชนมีแนวคิดที่ไม่ควรเร่งรีบชักชวน เข้าร่วมเครือข่าย เพราะราชการนั้นชอบสั่ง ฟังน้อยแต่พูดมาก คิดว่าชาวบ้านรู้น้อย คิดว่าตัวเองรู้มาก โดยสรุปคือเป็นเหมือนยักษ์หากรีบชวนเข้ามาเร็วเกินไปอาจครอบงำชุมชนแทนที่จะมาเป็นหุ้นส่วนกับ ชุมชน

นักการเมืองท้องถิ่น

นักการเมืองเป็นอีกกลุ่มสำคัญที่สามารถมีบทบาทได้อย่างมากในการปกป้องคลองอุตะเถา โดยเฉพาะคือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลทั้งหลาย เพราะเป็นกลุ่มที่อยู่ติดพื้นที่และมีอยู่ทุกหมู่บ้าน ในการวิจัยช่วงที่ผ่านมา มีสมาชิก อบต. เข้าร่วมหลายคน แต่เป็นการร่วมอย่างเป็นส่วนตัวไม่ใช่ในนามองค์กร หากสามารถสื่อสารให้เข้าใจถึงปัญหาของคลองอุตะเถา เชื่อว่าจะเป็นการผลักดันให้อบต. ริเริ่มนโยบายที่มีส่วนสนับสนุนการปกป้องคลองขึ้นมา หรืออย่างน้อยก็ไม่มีนโยบายที่จะเป็นผลเสียกับคลอง ทั้งนี้หมายรวมถึงเทศบาลต่าง ๆ ในพื้นที่ด้วย อย่างไรก็ตาม นักการเมืองท้องถิ่นก็มีจุดอ่อน คือ มักเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง หรือไม่ก็ยืนยันในความคิดความเชื่อของตนมากกว่าจะรับฟังผู้อื่น กล่าวคือเป็นผู้รับสารที่ไม่ค่อยรับสารชอบจะเป็นผู้ส่งสารมากกว่า

สื่อมวลชน/องค์กรพัฒนาเอกชน/เครือข่ายประชาคมต่าง ๆ

นอกจากสื่อมวลชนจะทำหน้าที่ในฐานะผู้ส่งสารเข้าสู่ชุมชนแล้ว สื่อมวลชนเองก็ควรจะถูกกำหนดบทบาทให้เป็นผู้สารจากชุมชน เพื่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น และความต้องการของสมาชิกในชุมชนด้วย เพื่อให้สื่อมวลชนสามารถสะท้อนปัญหาที่เป็นจริงและครบถ้วนเกี่ยวกับชุมชน ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการสื่อสารประเด็นของชุมชนน่าจะส่งไปยังผู้รับสารกลุ่มที่เป็นสื่อมวลชนด้วย เพื่อให้เกิดวงจรของการสื่อสารที่กว้างขึ้น

นอกจากกลุ่มผู้รับสารที่เป็นสื่อมวลชนแล้ว ตัวอย่างของกลุ่มใกล้เคียง กลุ่มเครือข่ายประมงพื้นบ้าน ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง และกลุ่มอื่น ๆ ที่มีแนวโน้มว่าจะมีมากขึ้นในการปกป้องคลองอุตะเถา จะเป็นความหวังสำคัญในการปกป้องคลองอุตะเถา เพราะกลุ่มเหล่านี้เป็นตัวอย่างของพลังภาคประชาชน มีแนวคิดทำงานเพื่อชุมชน ใช้ความรู้เป็นที่ตั้ง ไม่เน้นและแสวงหาโครงสร้างอำนาจ ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ต่างคิดและสนใจปัญหาคลองอุตะเถาเป็นทุนเดิม จึงน่าจะเป็นหุ้นส่วนที่สำคัญในการปกป้องคลองอุตะเถาในอนาคต

อย่างไรก็ตามองค์กรเหล่านี้ก็มีจุดอ่อนตรงที่มักไม่ได้รับความเชื่อถือจากหน่วยธุรกิจ ขณะที่หน่วยราชการก็ไม่ค่อยไว้วางใจ เพราะมองว่าองค์กรเหล่านี้เป็นคู่แข่ง ในขณะที่บุคลากรขององค์กรเหล่านี้เองก็มีข้อจำกัดที่มักมองเห็นพลังภาคประชาชนแต่เฉพาะในมิติการรวมตัวขับเคลื่อนในลักษณะกดดันแต่เพียงด้านเดียว แต่ปัญหาเหล่านี้อาจเบาบางลงหากมีตัวเชื่อมที่สำคัญ คือ หน่วยวิชาการหรือสถาบันการศึกษา

นักวิชาการหรือสถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานด้านวิชาการมีจุดแข็งอย่างมากตรงที่มีความรู้ และได้รับความเชื่อถือสูงจากทุกฝ่าย ซึ่งหากในเครือข่ายปกป้องคลองอู่ตะเภามีภาควิชาการเข้าร่วมก็จะเป็นพลังอย่างสำคัญ เพราะปัญหาที่ซับซ้อนของคลองอู่ตะเภาย่อมต้องการความรู้ที่มากกว่าความรู้ของชุมชน และภาควิชาการสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชน นำประสบการณ์และปรากฏการณ์ในชุมชนยกระดับหรือขยายความเป็นองค์ความรู้เพื่อย้อนกลับมาดูแล ปกป้องชุมชนต่อไป ในปัจจุบันมีนักวิชาการทั้งจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่มีความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ นักวิชาการจากสถาบันราชภัฏ สงขลาที่มีความรู้ด้านวัฒนธรรม และนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยทักษิณ ที่มีความรู้ด้านการสื่อสารให้ความสนใจที่จะร่วมปกป้องคลองอู่ตะเภาในมิติที่ตนถนัด อย่างไรก็ตามภาควิชาการเองก็มีข้อจำกัดอยู่บ้าง ทั้งในเรื่องเงื่อนไขเวลาและตัวบุคคล ในการร่วมงานกับชุมชน ขณะเดียวกันนักวิชาการบางส่วนก็ยังขาดทักษะในการร่วมงานกับชุมชน

การเสริมสร้างศักยภาพของตัวสาร

๑. ปรับเนื้อหาสารให้เข้าใจง่าย เป็นรูปธรรม ไม่ใช่ภาษาที่เป็นวิชาการเข้าใจยาก การพูดถึงปัญหาของคลองต้องย่อเยื้องออกมาให้เห็นเป็นจริง โดยเฉพาะปัญหาในเชิงนิเวศน์ หรือปัญหาที่จะส่งสมเป็นปัญหาเรื้อรังในระยะยาว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงการแปรสารเหล่านี้ ให้อยู่ในรูปของข้อมูลที่เข้าใจได้ง่าย ชัดเจน เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สัมผัสได้ ซึ่งจะส่งผลในการจูงใจ สร้างความเข้าใจได้ดีกว่าข้อมูลที่เป็นนามธรรม

๒. เนื้อหาสารที่จะนำมาสื่อควรจะเป็นสารที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ผลประโยชน์ส่วนได้ส่วนเสียที่จะบังเกิดกับสมาชิกในชุมชนอย่างชัดเจน เพราะการสื่อสาร สาระ ที่ไกลตัวจะไม่ได้รับความร่วมมือจากชุมชนเท่าที่ควร การวิจัยพบว่าเมื่อการมีพูดคุยในประเด็นประโยชน์หรือความเสียหายที่ชาวบ้านแต่ละคนจะได้รับ มักจะเป็นหัวข้อสนทนาที่ได้รับการตอบสนองด้วยดีจากชุมชน

๓. เนื้อสารควรจะมีการนำเสนอ รวบรวมเป็นหลักฐานอย่างชัดเจน เพื่อการศึกษาหรือตรวจสอบติดตามในภายหลัง มิใช่เนื้อหาสารที่เป็นความทรงจำ การบอกเล่า หรือความรู้สึกเท่านั้น สิ่งที่ปรากฏในชุมชนประการหนึ่งคือ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าโรงงานอุตสาหกรรมเป็นต้นเหตุของปัญหาน้ำเสียในคลอง แต่เมื่อซักถามลึกขึ้น คำตอบที่ได้มักจะเป็นไปในทำนอง “เขวากันว่า.....” “ถ้าไม่ใช่โรงงานแล้วจะเป็นใคร....” โดยปราศจากหลักฐานยืนยันความคิดความเชื่อ การที่สารซึ่งถ่ายทอดกันไปมาในชุมชนเป็นสารที่แสดงความรู้สึก ความคิดเห็น มากกว่า สารที่แสดงหลักฐานข้อเท็จจริง ทำ

ให้การหาแนวร่วม หรือการสร้างความปลอดภัย หรือสร้างพลังต่อรองเพื่อเรียกร้องไปสู่การแก้ไข ปัญหา ไม่สามารถเกิดขึ้นอย่างจริงจังได้

กล่าวได้ว่าองค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อการปกป้องคลองอุต๊ะเกาที่จำเป็นต้องได้รับความสนใจ และปรับปรุงมากที่สุดประการหนึ่งคือ การเพิ่มศักยภาพของ “สาร” ที่ใช้สื่อสาร เพื่อให้เป็นสารที่เชื่อถือได้ ซึ่งจะทำให้ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานอื่นๆ หรือแม้แต่การยอมรับจากสมาชิกในชุมชนเองที่จะกลายเป็นแนวร่วมในการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาคลองต่อไป

การเสริมสร้างศักยภาพของสื่อ/ช่องทางการสื่อสาร

๑. การใช้สื่อในชุมชนที่มีอยู่แล้วให้เต็มประสิทธิภาพมากขึ้น อาทิ หอกระจาย จากการลงพื้นที่วิจัยพบว่าหอกระจายข่าวในชุมชนพบว่ามีการใช้หอกระจายข่าวกันค่อนข้างน้อย มักใช้โดยกลุ่มแกนนำ เพื่อการถ่ายทอดข่าวและใช้เป็นครั้งคราว ไม่ได้ใช้อย่างสม่ำเสมอ บางชุมชนไม่ใช้เลย หรือเมื่อเสียหายแล้วก็ไม่เกิดความกระตือรือร้นที่จะซ่อมแซมให้กลับมาใช้งานได้อีกครั้ง มีเพียงสองชุมชนเท่านั้นที่พบว่ามี การใช้หอกระจายข่าวเป็นประจำและเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการใช้หอกระจาย คือชุมชนระตะ และชุมชนท่าเมรุ แต่กระนั้นก็ยังไม่มีระบบการจัดการในการใช้หรือมุ่งใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่แต่อย่างใด

เมื่อพิจารณาจากสภาพการใช้หอกระจายข่าวในปัจจุบันจึงอาจกล่าวได้ว่าหอกระจายข่าวมีบทบาทหรือ ศักยภาพน้อยมากในการใช้เพื่อสื่อสารปกป้องคลองอุต๊ะเกา ทั้งๆที่เป็นความจริง หอกระจายข่าวเป็น สื่อที่ใกล้ชิดอยู่ในชุมชน ถือครองโดยชุมชน การออกแบบเนื้อหาในการเผยแพร่ก็เป็นอำนาจของชุมชน จึงควรสนับสนุนให้มีการใช้หอกระจายข่าวเป็นช่องทางการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองมากขึ้น

ตารางแสดงการใช้หอกระจายข่าวของชุมชนบริเวณริมคลองอู่ตะเภา

ชุมชน	ผู้ใช้	วาระที่ใช้งาน
หัวถนน	-	-
แม่น้ำ	แกนนำ	เรียกประชุม
ระตะ	แกนนำ แม่บ้าน เยาวชน กลุ่มกิจกรรม	เรียกประชุม แจ้งข่าว ถ่ายทอดข่าว
คลองรำ	แกนนำ แม่บ้าน	เรียกประชุม ถ่ายทอดข่าว
ท่าโพธิ์	แกนนำ	เรียกประชุม
ม่วงก้อง	แกนนำ	เรียกประชุม ถ่ายทอดข่าว
ชายคลอง	แกนนำ	เรียกประชุม ถ่ายทอดข่าว
บางหัก	-	-
ท่าช้าง	แกนนำ	เรียกประชุม
บางกล้า	แกนนำ	เรียกประชุม
ท่าเมรุ	แกนนำ แม่บ้าน เยาวชน	เรียกประชุม แจ้งข่าว ถ่ายทอดข่าว
เกาะน้ำรอบ	แกนนำ	เรียกประชุม ถ่ายทอดข่าว

๒.การเพิ่มช่องทางการสื่อสาร วาระโอกาสในการสื่อสารให้มากขึ้น โดยพิจารณาจากช่องทางการสื่อสารเดิมที่มีอยู่แล้วในชุมชนเป็นทุน เพื่อมิให้เกิดการทับซ้อนกันขึ้น ปัจจุบันสถานที่พบปะเพื่อส่งข่าวสารข้อมูลหรือรับข่าวสารของชาวบ้านในชุมชนแถบคลองอู่ตะเภา พบได้ใน ๒ ลักษณะคือ

สถานที่พบปะอย่างเป็นทางการ ได้แก่ บ้านผู้ใหญ่บ้าน ศาลาการเปรียญ และมัสยิด ศาลาประจำหมู่บ้าน ซึ่งสถานที่เหล่านี้มักใช้เป็นทีประชุมของหมู่บ้าน ทั้งวาระประจำ และวาระจร ทั้งที่ชาวบ้านประชุมกันเอง และหน่วยราชการมาจัดประชุมกับชาวบ้าน

สถานที่พบปะไม่เป็นทางการ แบ่งได้เป็น ๔ แหล่ง คือ

- ๑.สถานที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับการทำมาหากินหรือกิจวัตรประจำวันของชาวบ้าน ได้แก่ จุดรับซื้อน้ำยาง ตลาดนัด ท่า่น้ำริมคลอง ร้านขายของชำ วัด โรงเรียน ท่ารถโดยสาร
- ๒.สถานที่พบปะซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจกรรมเฉพาะกลุ่ม ได้แก่ วงหวาก(วงตี๋มน้ำตาลเมา) วงเหล้า วงไก่ชน ที่ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ บ้านของแม่บ้านกลุ่มอาสาพัฒนา สนามฟุตบอลของเยาวชน
๓. สถานที่พบปะซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมสื่อบ้าน ได้แก่ กลุ่มเพลงเรือ กลุ่มลิเกลาฮู
๔. สถานที่ซึ่งเกี่ยวกับการพักผ่อน ได้แก่ ร้านน้ำชา ร้านกาแฟ ร้านก๋วยเตี๋ยว ศาลาหลังเล็ก ๆ ช่างบ้าน

จากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ปรากฏในชุมชนพบว่า ช่องทางการสื่อสารภายในชุมชนมีให้เห็นไม่น้อยนักหากพิจารณาในเชิงปริมาณ แต่ช่องทางที่ปรากฏอยู่ใช้ว่าจะจะเป็นช่องทางสำหรับการสื่อสาร เรื่องราวของคลองอู่ตะเภา หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ช่องทางการสื่อสารที่ปรากฏอยู่ในชุมชนยังไม่ใช่ช่องทางที่ให้ความสำคัญกับการสื่อสารเรื่องคลองมากเท่าที่ควร การสื่อสารเรื่องคลองมีปรากฏอยู่ในการสื่อสารของสื่อพื้นบ้านบ้าง และกระจายไปอยู่ในการสื่อสารของกลุ่มกิจกรรมที่สนใจเรื่องคลองเป็นสำคัญ เช่น กลุ่มไก่อ่อน ทั้งนี้ช่องทางการสื่อสารเรื่องคลองซึ่งจัดว่าเป็นเรื่องเป็นราวมากที่สุดที่ปรากฏในชุมชนริมคลอง คือการได้มาสื่อสารผ่านเวทีวิจัยของคณะนักวิจัยนั่นเอง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างมากหากต้องการจะเห็นการสื่อสารเรื่องคลองอู่ตะเภาได้รับความสนใจจากชุมชน จำเป็นต้องจัดหาหรือกระตุ้นให้ช่องทางการสื่อสารเหล่านั้นเป็นที่ส่งผ่านข้อมูลเรื่องคลองอู่ตะเภาไปพร้อมกับการส่งผ่านข่าวสารในประเด็นอื่นๆ

๓. นอกจากจะขาดช่องทางข่าวสารเพื่อสื่อเรื่องราวคลองภายในชุมชนแล้ว ช่องทางการสื่อสารที่ดูจะขาดหายไปเช่นกัน ก็คือ ช่องทางของการสื่อสารระหว่างชุมชน ซึ่งจะเป็นส่วนผลักดันสำคัญที่จะนำไปสู่การรวมตัว และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในอนาคต ช่องทางการสื่อสารระหว่างชุมชนโดยชุมชนแต่ละชุมชนเองยังไม่ปรากฏให้เห็นในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา วาระโอกาสที่ชุมชนแต่ละชุมชนจะได้พบปะกัน เช่นการจัดประชุมของหน่วยงานราชการ แล้วเชิญให้ผู้นำ หรือกลุ่มแม่บ้านที่เป็นตัวแทนของแต่ละชุมชนซึ่งอยู่ภายใต้เขตการปกครองเดียวกัน เช่น ตำบลเดียวกัน อำเภอเดียวกันมาร่วมประชุม มีให้เห็นอยู่บ้าง แต่โอกาสในการรวมตัวนั้น มิได้เกิดจากความสัมพันธ์ รู้จัก สนับสนุนของชาวบ้านเอง จึงไม่อาจหวังผลได้ชัดเจนนักว่าจะนำไปสู่การรวมตัวกันต่อไปได้หรือไม่ รวมทั้งการพบปะกันในลักษณะนั้นจะมีความเป็นทางการสูง และมีประเด็นหรือที่กำหนดไว้แล้วอย่างชัดเจนจากหน่วยงานราชการ

กล่าวได้ว่าการจัดเวทีวิจัยร่วมระหว่างชุมชน หรือเวทีวิจัยร่วมของกลุ่มแกนนำจากชุมชนทั้ง ๑๒ ชุมชนในพื้นที่วิจัย รวมทั้งการจัดเวทีวิจัยกลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มเยาวชน เป็นช่องทางการสื่อสารที่ก่อให้เกิดการสื่อสารกันระหว่างชุมชนเป็นครั้งแรกในชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา ดังนั้นการก่อตัวของกระบวนการสื่อสารปัญหาคลองอู่ตะเภาที่คาดหวัง จำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพในองค์ประกอบของสื่อและช่องทางการสื่อสารให้มีเพิ่มมากขึ้นด้วย

๔. การเพิ่มบทบาทของสื่อบุคคล สื่อบุคคลในพื้นที่วิจัยได้แก่แกนนำชุมชน พระสงฆ์ ผู้นำศาสนา การสื่อสารด้วยสื่อบุคคลใช้การถ่ายทอดด้วยวาจา ทั้งไปพบพูดคุยด้วยตนเอง หรือการฝากบอกต่อ ๆ กันไป ยังคงเป็นสื่อที่ใช้ได้ผลในการโน้มน้าวใจ และสร้างอารมณ์ร่วมให้เกิดแก่ผู้รับสาร ดังนั้นในกระบวนการ

การสื่อสารที่จะประสบผลสำเร็จในการจูงใจจึงมีความมองข้ามบทบาทของสื่อบุคคล ในปัจจุบันมีการเสริมเครื่องมืออื่น ๆ ให้สื่อบุคคลสามารถสื่อสารได้กว้างไกลขึ้นมากกว่าในอดีตที่มักใช้การเดินทาง หรือใช้เรือ เช่น รถจักรยานยนต์ หรือเสริมด้วยสื่อสมัยใหม่ เช่น โทรศัพท์

ศักยภาพของสื่อบุคคลในการปกป้องคลองอุต๊ะเกา นับว่ามีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในฐานะที่เป็นสื่อได้รับความสนใจจากชุมชนและใกล้ชิดอยู่ในชุมชน หากสามารถสื่อสารให้สื่อบุคคลเหล่านี้เข้าใจถึงความสำคัญจำเป็นในการปกป้องคลองอุต๊ะเกาได้แล้ว สื่อบุคคลสามารถนำสารไปขยายต่อหรือไปค้นหาข้อมูลต่อได้ด้วยตนเอง ความสนใจของการวิจัยครั้งนี้มุ่งต่อสื่อบุคคลก็คือพยายามศึกษาให้ครอบคลุมกลุ่มบุคคลในชุมชน ทั้งแกนนำ แม่บ้าน เยาวชน และผู้เฒ่าผู้แก่ ด้วยความเชื่อที่ว่าบุคคลเหล่านี้จะเป็นสื่อบุคคลในการปกป้องคลองได้เป็นอย่างดีในชุมชนของตน อย่างไรก็ตามสื่อบุคคลมีความเปราะบางตรงที่แต่ละบุคคลย่อมมีเจตจำนงของตนเอง มีความคิด ความต้องการ หรือผลประโยชน์ของตนเองที่ต้องพิทักษ์รักษา ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสื่อสารของสื่อบุคคลเหล่านี้

๕. การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในฐานะสื่อของชุมชน และเพื่อให้เป็นช่องทางการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์คลองช่องทางหนึ่ง (ดังรายละเอียดข้างต้นที่ว่าด้วยการเพิ่มศักยภาพสื่อพื้นบ้าน)

เมื่อชุมชนมีกระบวนการสื่อสารภายในที่ดี ด้วยการเพิ่มศักยภาพในองค์ประกอบต่างๆของการสื่อสาร อันนำมาซึ่งผลที่ผู้ส่งสารมีประสิทธิภาพดีในการทำหน้าที่ผู้ส่งสาร ผู้รับสารได้รับสารตรงตามที่ต้องการ และบังเกิดความคิดเห็นที่พ้องต้องกันในสารนั้นๆ โดยใช้สื่อและช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสมมีประสิทธิภาพ ช่วยนำผ่านสารสื่อถึงกันระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารได้แล้ว การสื่อสารภายในชุมชนที่ดีจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การสื่อสารระหว่างชุมชนที่เข้มแข็ง รวมทั้งเชื่อว่าจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายได้ในอนาคต

อย่างไรก็ตามนักวิจัยมีความเชื่อว่าการมีกระบวนการสื่อสารที่ดีในแต่ละชุมชนมิได้หมายความว่าจะเป็นบ่อเกิดทำให้ภายในชุมชนรวมตัวกันเป็นเครือข่าย หรือทำให้แต่ละชุมชนรวมตัวกันเป็นเครือข่ายได้ การตกลงใจจับมือกัน รวมมือกันระหว่างชุมชนเป็นเครือข่ายต้องมียุทธศาสตร์ประกอบหลายประการที่จะเป็นตัวผลักดัน อาทิ มีพื้นฐานจากการรู้จักกัน มีความสัมพันธ์กัน สนใจในเรื่องใกล้เคียงกัน มีปัญหาร่วมกัน หรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ข้อใดข้อหนึ่งหรือทั้งหมด จึงจะเกิดแรงกระตุ้นให้เกิดการก่อร่างสร้างตัวของเครือข่ายได้

การสื่อสารในลักษณะของเครือข่ายมิใช่สิ่งใหม่โดยสิ้นเชิงสำหรับการสื่อสารในชุมชนริมคลองอุต๊ะเกา เนื่องจากเคยมีการสื่อสารผ่านคลองที่อาศัยเรือเป็นสื่อเชื่อมโยงสารจากชุมชนต่าง ๆ ให้ส่งถึงกัน ซึ่งเป็น

การสื่อสารที่มีลักษณะบางประการของความเป็นเครือข่าย รวมทั้งแม้ในปัจจุบันก็มีกลุ่มกิจกรรมที่มีลักษณะเป็นเครือข่าย เช่น กลุ่มไก่อ่อน อยู่ในพื้นที่ ภายในแต่ละชุมชนเอง ก็มีการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมชุมชนที่มีลักษณะการทำงานเป็นเครือข่ายขึ้นมากมายเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมของชุมชน อาทิ บ้านระตะ มีมีกลุ่มกิจกรรมชุมชนถึง ๗ กลุ่ม ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน กลุ่มแม่บ้านอาสา กองทุนบ้านระตะ กองทุนประปาหมู่บ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ชมรมฟุตบอล และผู้รักษาความสงบของหมู่บ้าน ทักษะเหล่านี้ของชุมชนล้วนสามารถขยายหรือพัฒนาเป็นเครือข่ายเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภาทั้งระดับชุมชน และระดับระหว่างชุมชนได้ทั้งสิ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าประเด็นสำคัญนั้นอยู่ที่ชุมชนริมคลองอู่ตะเภาส่วนใหญ่มีคุณสมบัติพื้นฐานหลายประการ ที่จะช่วยปกป้องคลองอู่ตะเภาได้ แต่ทราบใดที่คุณสมบัติของแต่ละชุมชนยังไม่สามารถเชื่อมต่อกันเป็นเครือข่าย ก็จะไม่พ้องหรือมีพลังไม่พอ ในการนี้จึงจำเป็นต้องมีกลยุทธ์และกิจกรรมที่เหมาะสมในการดึงเอาศักยภาพของแต่ละชุมชนมาเชื่อมต่อกันเป็นเครือข่าย

กลยุทธ์และกิจกรรม

เพื่อการสร้างเครือข่ายปกป้องคลองอู่ตะเภา

ความนำ

ในบทนี้จะเป็นการเสนอกิจกรรมและกลยุทธ์เพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา ซึ่งนั่นหมายถึงการเสนอจะต้องสอดคล้องกับข้อมูลทุกบทที่ได้นำเสนอมาก่อนหน้านี้ ทั้งนี้เพื่อให้ตรงกับความเป็นจริงของชุมชน ในทุก ๆ มิติ ทุกประเด็น และยังคงเป็นข้อเสนอที่นำไปใช้ได้จริงอีกด้วย

ในข้อเสนอของบทนี้จะนำข้อเสนอของชุมชนมาแสดงไว้ด้วย โดยแบ่งให้เห็นเป็นสองระยะ คือ ข้อเสนอในช่วงต้นของการวิจัย ซึ่งมีข้อเสนอของกลุ่มแกนนำ และกลุ่มเยาวชน และข้อเสนอจากเวทีสุดท้ายของการวิจัย ซึ่งมีข้อเสนอจากหลากหลายกลุ่ม ได้แก่

๑. กลุ่มแกนนำ
๒. กลุ่มแม่บ้าน
๓. กลุ่มเยาวชน
๔. กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่
๕. พระสงฆ์
๖. นักวิชาการ/สื่อมวลชน
๗. กลุ่มกิจกรรม/สื่อพื้นบ้าน

ซึ่งจากข้อเสนอเหล่านี้ โดยเฉพาะของกลุ่มแกนนำ และเยาวชนนั้นผู้อ่านอาจได้เห็นพัฒนาการของความเข้าใจและทัศนคติที่เปลี่ยนไปเพราะกระบวนการวิจัยด้วย หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงจะได้นำเสนอกิจกรรมและกลยุทธ์ที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเหมาะสมสอดคล้องสำหรับที่จะเริ่มเป็นเครือข่ายชุมชนสำหรับการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา โดยเนื้อหาในบทบาทจะมีดังนี้

๑. ข้อเสนอจากชุมชนในช่วงต้นของการวิจัย

- ๑.๑ ข้อเสนอของกลุ่มแกนนำ
- ๑.๒ ข้อเสนอของกลุ่มเยาวชน

๒. ข้อเสนอจากชุมชนและกลุ่มที่สนใจในการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมในระดับระหว่างชุมชน เพื่อแสวงหากลยุทธ์ในการปกป้องคลองอู่ตะเภา

๒.๑ ข้อเสนอจากกลุ่มแกนนำ

๒.๒ ข้อเสนอจากกลุ่มแม่บ้าน

๒.๓ ข้อเสนอจากกลุ่มเยาวชน

๒.๔ ข้อเสนอจากกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่

๒.๕ ข้อเสนอจากพระสงฆ์

๒.๖ ข้อเสนอจากผู้สนใจทั่วไป (นักวิชาการ, สื่อมวลชน)

๒.๗ ข้อเสนอจากกลุ่มกิจกรรม/กลุ่มสื่อพื้นบ้านกลุ่มกิจกรรม/กลุ่มสื่อพื้นบ้านได้เสนอกลยุทธ์ในการปกป้องคลองอู่ตะเภา ดังนี้

๒.๘ ข้อเสนอแนะและข้อสรุปที่ได้จากเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมในระดับระหว่างชุมชนเพื่อแสวงหากลยุทธ์ในการปกป้องคลองอู่ตะเภา

๓. ข้อเสนอคุณลักษณะของเครือข่ายที่จะประสบความสำเร็จในการดำเนินการกิจกรรม

๔. กลยุทธ์และกิจกรรมที่เหมาะสมในการเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อสะท้อนข้อมูลสภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภา

๑. ข้อเสนอจากชุมชนในช่วงต้นของการวิจัย

๑.๑ ข้อเสนอของกลุ่มแกนนำ

จากการจัดเวทีแกนนำซึ่งเป็นเวทีที่แกนนำได้พบปะกันครั้งแรก ผลผลิตที่สำคัญอย่างหนึ่งของเวทีนี้คือ ข้อเสนอของแกนนำในการแก้ปัญหาคลองอยู่ตะเภาซึ่งมีอยู่ ๓ ประการสำคัญ คือ

๑. ผู้นำทุกชุมชนได้ร่วมลงมติเป็นเอกฉันท์เพื่อจัดตั้ง “กลุ่มอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภา” โดยมีผู้นำ ชุมชนทั้งหมดร่วมเป็นสมาชิกก่อตั้ง โดยได้ร่วมกันลงชื่อเป็นพันธสัญญาจากหัวใจที่จะสานสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายในลักษณะของการเคลื่อนไหวภาคประชาชน เพื่อร่วมกันปกป้องรักษา พื้นฟูดูแลคลองอยู่ตะเภาไว้ให้ลูกหลาน อย่างไรก็ตามการรวมกลุ่มกันครั้งนี้ยังไม่มีการจัดบทบาทหน้าที่ หรือโครงสร้างที่ชัดเจน เป็นเพียงการรวมตัวเบื้องต้นซึ่งผู้ร่วมลงนามมีดังต่อไปนี้

1. ผู้ใหญ่บ้านนางจำนง รุ่งเรืองมา	อายุ 44 ปี 101 ม.7 ต.พังลา อ.สะเดา จ.สงขลา
2. นายดาบตรีบุญชู รุ่งเรืองมา	อายุ 46 ปี 101 ม.7 ต.พังลา อ.สะเดา จ.สงขลา
3. นายล่อง ชุมประยูร	อายุ 66 ปี 34/1 ม.7 ต.พังลา อ.สะเดา จ.สงขลา
4. ผู้ช่วย ผอ.บ.ประเสริฐ ปันยทโท	อายุ 51 ปี 28/1 ม.7 ต.พังลา อ.สะเดา จ.สงขลา
5. ผู้ใหญ่บ้านนายสหัส สันสน	อายุ 45 ปี 48/2 ต.ปริง อ.สะเดา จ.สงขลา
6. นายสงัด คงพรหม	อายุ 60 ปี 35 ม.7 ต.พังลา อ.สะเดา จ.สงขลา
7. นายสมยศ ทองคำ	อายุ 36 ปี 44/1 ม.3 ต.พังลา อ.สะเดา จ.สงขลา
8. นายเลิศ ชุมประยูร	อายุ 70 ปี 32/1 ม.7 ต.พังลา อ.สะเดา จ.สงขลา
9. นายวรพจน์ ด้ามทอง	อายุ 34 ปี 52/1 ม.5 ต.บางกล้า อ.บางกล้า จ.สงขลา
10. ผู้ใหญ่บ้านนายก่าย ทิพย์กร	อายุ 57 ปี 80 ม.5 ต.บางกล้า อ.บางกล้า จ.สงขลา
11. ผู้ใหญ่บ้านนางจรรยา วันจันทร์	อายุ 42 ปี 76 ม.3 ต.บ้านพรุ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา
12. นายพิชัย ศรีใส	อายุ 54 ปี 8 ถ.มงคลประชา 1 ต.หาดใหญ่ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา
13. นายวิจิต แก้วมณี	อายุ 28 ปี 139 ม.10 ต.เขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา ไทร
14. นายจำนงค์ บัวเนียว	อายุ 33 ปี ตู ปณ.59 ปณ.คองหงส์ ต.คองหงส์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา

๒. ผู้นำจากทุกชุมชนได้กำหนดแนวทางปกป้องคลองอยู่ตะเภา ของกลุ่มอนุรักษ์คลองอยู่ตะเภา ดังนี้

๒.๑ ประสานให้ หน่วยงานรัฐ เช่น อุตสาหกรรมจังหวัด สิ่งแวดล้อมจังหวัด หน่วยงานด้านการประมงและการเกษตร ได้เข้ามาสำรวจข้อมูลและศึกษาสภาพปัญหาอย่างจริงจัง

๒.๒ กระตุ้นให้หน่วยงานในท้องถิ่นแสดงความรับผิดชอบและมีบทบาทมากขึ้นในการดูแล
คลองอู่ตะเภา

๒.๓ ผลักดันให้มีการประชาสัมพันธ์ก่อนที่จะออกใบอนุญาตให้สร้างโรงงานอุตสาหกรรมใกล้
ชุมชนและแหล่งน้ำ

๒.๔ พยายามใช้สื่อมวลชนและสื่อชาวบ้านเพื่อเผยแพร่ข้อมูลและความทุกข์ร้อนของชุมชนใน
ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาให้ชุมชนและประชาชนภายนอกได้รับรู้

๒.๕ ผลักดันให้โรงงานที่มีอยู่ในปัจจุบันทำตามระเบียบกฎหมายอย่างเคร่งครัด

๓. ผู้นำชุมชนมีความเห็นร่วมกันที่จะจัดการประชุมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง โดยจะให้แต่ละชุมชนผลัด
เปลี่ยนหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพและจะเชิญนักวิจัยเข้าร่วมสังเกตการณ์ด้วย เพื่อให้กิจกรรมของกลุ่มมีความ
เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง และเพื่อให้ผู้นำทุกชุมชนได้มีโอกาสเห็นสภาพปัญหาอันแท้จริงด้วยตนเอง พร้อมทั้ง
เป็นโอกาสที่จะได้ร่วมกันวางแผนงานการแก้ไขปัญหาคลองอู่ตะเภาต่อไป

กล่าวโดยสรุป ผลที่ได้จากการจัดเวทีวิจัยแกนนำชุมชนคลองอู่ตะเภาครั้งนี้ ทำให้ผู้นำจากแต่ละชุมชน
และนักวิจัยมีความเข้าใจสภาพความสัมพันธ์ การใช้ประโยชน์จากคลองอู่ตะเภา และปัญหาของ ชุมชนตลอด
สายน้ำจากอดีตจนถึงปัจจุบันชัดเจนขึ้น และทำให้ผู้นำจากต่างชุมชนได้ทำความรู้จักกัน และเกิดการร่วมตัว
กันสร้างเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ โดยมีข้อสรุปที่เป็นรูปธรรมชัดเจนจากเวทีวิจัยครั้งนี้คือ ชุมชนตลอดสาย
น้ำคลองอู่ตะเภาลงมติเป็นเอกฉันท์ร่วมกันตั้ง “กลุ่มอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา” เพื่อปกป้องรักษา พื้นฟูดูแลคลอง
อู่ตะเภาไว้ให้ลูกหลานสืบไป แม้ในระยะต้นการรวมกลุ่มกันนี้คงไม่มีศักยภาพมากไปกว่าเป็นการรวมตัวกัน
เบื้องต้นเพื่อสร้างความคุ้นเคย ร่วมเรียนรู้สภาพปัญหา โดยคาดว่าจะสามารถพัฒนาไปสู่การแก้ปัญหาได้ใน
อนาคต ซึ่งผลที่เกิดจะสมดังเจตนารมณ์เมื่อเริ่มตั้งหรือไม่ เป็นเรื่องที่น่าศึกษาต่อไปถึงปัจจัยความสำเร็จหรือ
ความล้มเหลวของกลุ่มที่จะบังเกิดต่อไป

สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งคือข้อเสนอของแกนนำส่วนใหญ่ยังมีลักษณะเรียกร้องจากภายนอกมากกว่า
คิดรวมตัวรวมพลังกัน ซึ่งลักษณะเช่นนี้สะท้อนถึงความคุ้นเคยการพึ่งพิงภายนอก และไม่คุ้นเคยการรวมแก้
ปัญหากันเองโดยเฉพาะในระดับระหว่างชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนจะต้องเริ่มเรียนรู้หากจะร่วมกันพัฒนาเป็น
เครือข่ายเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา สำหรับผู้วิจัยเองเจตนาเบื้องต้นของการให้แกนนำเสนอทางออกของปัญหา
ก็เพื่อทดสอบทัศนคติและระดับการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและสภาพปัญหาของคลอง อย่างไรก็ตามข้อเสนอดังกล่าว
ก็ยังมีประเด็นน่าสนใจที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้โดยเฉพาะการเสนอตั้งกลุ่มอนุรักษ์คลอง ซึ่งอาจเป็นตัวตั้งต้น
สำหรับเครือข่ายการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภาต่อไป

๑.๒ ข้อเสนอของกลุ่มเยาวชน

เช่นเดียวกับกลุ่มแกนนำ ในเวทีเยาวชนผู้วิจัยต้องการทดสอบการรับรู้สภาพปัญหาคลองอู่ตะเภาและทัศนคติในการแก้ปัญหาคลอง จึงได้ให้เยาวชนเสนอแนวทางแก้ปัญหา ซึ่งในเวทีวิจัยเยาวชนได้ร่วมกันอภิปรายและสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นในคลองอู่ตะเภาในปัจจุบันรวมทั้งที่มาของปัญหา และข้อเสนอแนะเพื่อการแก้ไขในมุมมองของเยาวชน ดังนี้

สาเหตุ/ผู้ก่อปัญหา	ลักษณะปัญหา	ผู้แก้	วิธีแก้
-รัฐ -สาเหตุเชิงนโยบาย การพัฒนาที่ดินที่ผิด แนวทาง	-การเกษตรเคมี -อุตสาหกรรมที่ก่อมลพิษสูง -เขตอุตสาหกรรมไร้ระเบียบ -คอร์ปชั่นรุนแรง -ไม่เคารพกฎหมาย -เข้าข้างกลุ่มทุน	-รัฐ -หน่วยงานรัฐ -ร่วมกับประชาชน	-ยอมรับความคิดเห็นของชุมชน -ภาครัฐให้ข้อมูลข่าวสาร -เปิดโอกาสให้ชุมชนกำหนดแนวทางของตัวเอง -จัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชน - มีมาตรการที่ชัดเจนในการลงโทษ
-กลุ่มทุน -โรงงานอุตสาหกรรม -ทำลายป่าต้นน้ำ	-ปล่อยน้ำเสีย -ปล่อยสารเคมีใช้แล้วทิ้งขยะอุตสาหกรรมลงคลอง -ไม่เคารพกฎหมาย -ใช้สิทธิพลเงินปกปิดความผิด -ซื้อแกนนำ	-รัฐ -หน่วยงานรัฐ -กลุ่มทุน -โรงงาน -ประชาชน	- รับผิดชอบผลกระทบ - สร้างระบบบำบัด - มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ลำน้ำ - ยอมรับความคิดเห็นของชุมชน

สาเหตุ/ผู้ก่อปัญหา	ลักษณะปัญหา	ผู้แก้	วิธีแก้
-ชุมชน -ชาวบ้าน -การเกษตรเคมี เชิงเดี่ยว -ทำลายป่าต้นน้ำ	-ทิ้งขยะลงคลอง -ทำลายตลิ่ง -ทิ้งซากสัตว์ -ปลูกผักบังจนน้ำเน่า -ใช้สารเคมีในครัวเรือนและการเกษตร -วางยาเบื่อปลา -ทิ้งสิ่งปฏิกูล	-ชุมชน -ชาวบ้าน -รัฐ	- เขียนป้ายรณรงค์ - ตักเตือน - ตั้งกฎเกณฑ์เปรียบเทียบปรับ - ปรจจวน - ผู้นำสร้างจิตสำนึก - จัดกิจกรรมในวันสำคัญในการอนุรักษ์ - ตั้งเกณฑ์การอนุรักษ์น้ำ - จัดการระบบกำจัดขยะของชุมชน

จากข้อเสนอของทั้งแกนนำและเยาวชนทำให้ผู้วิจัยได้ตระหนักว่าปัญหาของชุมชนริมฝั่งคลองอยู่ตะเภา นอกจากจะไม่ค่อยมีการสื่อสารกันเองเพื่อปกป้องคลองแล้ว ทักษะหลักของการแก้ปัญหาที่ยังหวังพึ่งองค์กรภายนอกโดยเฉพาะหน่วยงานหรืออำนาจรัฐเป็นหลักอีกด้วย ซึ่งหากมองในแง่การสื่อสารก็คือการสื่อสารแนวตั้งตามโครงสร้างราชการนั่นเอง อย่างไรก็ตามทักษะในการแก้ปัญหาแบบพึ่งตนเอง หรือการสื่อสารกันเองก็มีอยู่ในแกนนำและเยาวชนบางคน แม้ทักษะแบบนี้จะยังเป็นของใหม่แต่ดูเหมือนส่วนใหญ่จะยินดีเรียนรู้ เพื่อนำมาแก้ปัญหาที่ทุกคนต่างก็ประสบอยู่ด้วยกัน ทำให้ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่าแนวทางการสร้างเครือข่ายการสื่อสารชุมชนเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะเภามีความเป็นไปได้สูงและจะได้รับการยอมรับจากชุมชน

๒. ข้อเสนอจากชุมชนและกลุ่มที่สนใจในการจัดเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมในระดับระหว่างชุมชน เพื่อแสวงหากลยุทธ์ในการปกป้องคลองอยู่ตะเภา

เวทีวิจัยระดับระหว่างชุมชนจัดขึ้นเมื่อ วันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๔๖ โดยมีเป้าหมายดังต่อไปนี้ คือ

๑. คืบข้อมูลวิจัยในช่วงที่ผ่านมาให้กับชุมชน
๒. ให้ตัวแทนชุมชนได้รู้จักกันเพื่อปูทางไปสู่การปกป้องคลองร่วมกันในอนาคต
๓. ให้ตัวแทนชุมชนได้เห็น และรู้ปัญหาคลองจากสถานที่จริง
๔. เผยแพร่ข้อมูลให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้เข้าร่วมในงานวิจัยครั้งนี้ในฐานะผู้สนใจทั่วไป เป็นการริเริ่มเตรียมการสำหรับการที่จะดึงกลุ่มคนเหล่านี้เข้าร่วมปกป้องคลองอยู่ตะเภาในอนาคต

๕. เพื่อดำเนินการลดผลกระทบและแนวทางเสริมสร้างศักยภาพชุมชน

๖. หาแนวทางการสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา

กิจกรรมครั้งนี้จึงได้เชิญตัวแทนจากชุมชนทั้ง ๑๒ ชุมชนในพื้นที่การทำวิจัยเข้าร่วม โดยเชิญทั้งแกนนำแม่บ้าน เยาวชน ผู้เฒ่าผู้แก่ ชุมชนละ ๔-๖ คน สำหรับผู้สนใจทั่วไปนั้นเชิญทั้งนักวิชาการในท้องถิ่น สถาบันการศึกษา นักศึกษา นักธุรกิจ ข้าราชการ นักการเมืองท้องถิ่น และสื่อมวลชน มีผู้ได้รับเชิญทั้งสิ้น ๔๐ คน แต่ผู้เข้าร่วมจริงประมาณ ๑๐๐ คน

รูปแบบการจัดกิจกรรมในเวทีนี้ เริ่มต้นด้วยการนำผู้เข้าร่วมล่องเรือจากท่าหน้าวัดบางกล่ำ ผ่านบ้านบางหยี บ้านเกาะน้ำรอบ ออกทะเลสาบ และวกกลับเข้าบ้านท่าเมรุ โดยเรือแต่ละลำพยายามจัดกลุ่มผู้เข้าร่วมให้ปะปนกันจากหลายๆชุมชน และจากกลุ่มสถานภาพต่างๆ จากนั้นก็ขึ้นฝั่งรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน และเริ่มกิจกรรมเสวนากันที่วัดท่าเมรุ ในประเด็นหลักคือจะหาหนทางปกป้องคลองอู่ตะเภาร่วมกันได้อย่างไร ใช้เวลา ๑ วัน ซึ่งการจัดกิจกรรมครั้งนี้ได้ผลสรุปที่น่าสนใจดังนี้

๒.๑ ข้อเสนอจากกลุ่มแกนนำ

กลุ่มแกนนำเสนอผลกระทบในการปกป้องคลองอู่ตะเภา ดังนี้

๑. ต้องเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับชีวิตจริงของชุมชน นั่นคือ ต้องไม่ใช่กิจกรรมที่ชุมชนต้องเสียสละไม่รู้จัก ต้องไม่ใช่กิจกรรมที่จับต้องไม่ได้หรือเห็นผลในเชิงรูปธรรมช้ามากๆ โดยควรจะเป็นกิจกรรมที่ชุมชนต้องได้ประโยชน์ร่วมด้วย

ชาวบ้านเสนอว่าการจะให้ชุมชนอนุรักษ์คลองอู่ตะเภาเพียงเพื่อให้ใสสะอาดเป็นน้ำกินน้ำใช้สำหรับลูกหลานนั้น เป็นเหตุผลที่ฟังแล้วยังไกลตัว แม้ว่าในใจลึกๆก็อยากจะให้เป็นเช่นนั้น แต่เหตุผลหรือผลอันเป็นรูปธรรมจับต้องได้ชัดเจนจะเป็นตัวผลักดันที่สำคัญที่จะให้ชาวบ้านร่วมมือกันแก้ไขปัญหา เช่น การได้ใช้คลองอู่ตะเภาเพื่อการเลี้ยงปลาในกระชัง ซึ่งนำรายได้มาให้ผู้เลี้ยงถือ เป็นตัวอย่างของผลประโยชน์ที่จับต้องได้จริงในมุมมองของชาวบ้าน และเชื่อว่าจะเป็นกำลังผลักดันและเหตุผลสำคัญที่จะโน้มน้าวให้ชาวบ้านหันมาสนใจอนุรักษ์น้ำในคลองกันอย่างจริงจังมากขึ้น การสร้างประโยชน์โดยเฉพาะประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่ชาวบ้านจึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้น

กลุ่มแกนนำได้เสนอความเห็นว่ กิจกรรมอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าจะจัดได้คือ การจัดท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ล่องคลองอู่ตะเภา เนื่องจากชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนมีเรือเป็นทุนอยู่เดิมแล้ว เคยมีความพยายามจะจัดให้คลองอู่ตะเภาเป็นคลองเพื่อการท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวล่องคลองชมธรรมชาติ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากชาวบ้านไม่มีการประชาสัมพันธ์ทั่วถึง รวมทั้งการจัดการยังไม่ครบถ้วน เมื่อชักจูงใจให้นักท่องเที่ยวลงเรือชมคลองแล้วไม่มีกิจกรรมอื่นต่อเนื่งที่จะสร้างความประทับใจเพิ่มเติม เช่นจุดแวะชมสวนผลไม้ ร้านค้า ร้านอาหาร รวมทั้งน้ำในคลองบางช่วงสกปรกมีขยะลอยเกลื่อน บางช่วงมีผักตบชวาหนาแน่นจนยากแก่การล่องเรือ

ดังนั้นหากทุกชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบคลองอู่ตะเภาได้มาพูดคุยสร้างเครือข่ายเพื่อก่อตั้งกิจกรรมการท่องเที่ยวทางเรือขึ้น น่าจะทำให้การจัดการครบวงจรมากขึ้น และเชื่อว่าจะทำให้ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจร่วมกันได้

๒. การร่วมกันหาข้อสรุปเพื่อจัดการปัญหาเกี่ยวเนื่องกับคลองอู่ตะเภาต้องเป็นเครือข่ายที่ผู้มีส่วนได้เสียเข้าร่วมอย่างครบถ้วน ทั้งตัวแทนชุมชน ราชการ ธุรกิจ นักวิชาการ ที่สำคัญคือต้องมีผู้ประสานกลาง ที่มีความน่าเชื่อถือ และไม่เป็นผู้มีส่วนได้เสีย เช่นนักวิชาการ นักวิจัย พระหรือนักพัฒนาองค์กรเอกชน

ในปัจจุบันชาวบ้านเห็นว่า ปัญหาสำคัญที่สุด ของการแก้ปัญหาคลองอู่ตะเภา หรือปัญหาอื่นๆในชุมชนคือการขาดผู้ประสานงาน หรือคนที่จะเป็นตัวกลางในการนำทุกฝ่ายมาเจรจากัน เนื่องจากที่ผ่านมา ชาวบ้านหมดความเชื่อมั่นในเจ้าหน้าที่ทางการ เพราะเมื่อนำปัญหาเข้าไปปรึกษาหารือมักไม่สามารถแก้ไขให้ได้ ขณะที่หากจะให้ชาวบ้านเป็นผู้นำข้อขัดแย้งไปเจรจากับหน่วยงาน หรือองค์กรที่เป็นผู้ก่อปัญหาขึ้น เช่นโรงงานที่ปล่อยน้ำเสีย หรือเจ้าของบ่อกึ่งก็เป็นเรื่องที่เกินความสามารถของชาวบ้าน ดังนั้น แกนนำจึงมีความเห็นพ้องต้องกันว่าการจะให้ปัญหาชุมชนลุล่วงไปได้ ต้องให้ทุกฝ่ายได้มาเผชิญหน้ากันโดยมีผู้ประสาน ซึ่งอาจจะเป็นักวิชาการ หรือนักวิจัย รวมทั้งการคิดริเริ่มกิจกรรมใหม่ๆ อาทิ การล่องเรือชมคลองเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ชาวบ้านก็ต้องการให้มีผู้ประสานกลาง เพื่อช่วยดำเนินการให้ทุกฝ่ายได้มาร่วมเจรจากัน เพราะบาง ชุมชนแทบจะไม่เคยรู้จักกันมาก่อนเลย แม้ว่าจะอยู่ในสายคลองเดียวกัน ดังนั้นการริเริ่มดำเนินการเรื่องใหม่ๆ จึงต้องการผู้ประสานกลางที่ไว้วางใจได้ รวมทั้งคอยให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้าน

๓.ข้อสรุปอันเป็นทางออกในการแก้ปัญหาใดๆ ควรคำนึงถึงความรู้สึกของชาวชุมชนเป็นสำคัญ รวมทั้งระมัดระวังมิให้เกิดความขัดแย้งขึ้น โดยเฉพาะความขัดแย้งกันเองภายในชุมชน

กลุ่มแกนนำชี้ให้เห็นว่า การแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชนที่ผ่านมา บางครั้งมีลักษณะของการหาแนวร่วม กลุ่มภายนอกที่ต้องการดำเนินกิจกรรมอะไรในชุมชนก็จะเข้ามาหาแนวร่วมเป็นคนในชุมชน ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งและความแตกแยกภายในชุมชนเอง เพราะบางเรื่อง ไม่ใช่สิ่งที่คนในชุมชนทุกคนต้องการ เมื่อเกิดสภาพเช่นนี้ขึ้น ชุมชนจึงไม่เพียงต้องเผชิญหน้ากับปัญหาที่ไม่พึงประสงค์แต่ยังต้องสูญเสียความกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชุมชนไปด้วย ดังนั้นการแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชนจึงควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสมัครใจของชุมชน การได้รับข้อมูลอย่างทั่วถึง เพื่อให้ทุกคนเข้าใจตรงกัน ไม่เกิดการแบ่งแยกทางความคิดในภายหลัง

๒.๒ ข้อเสนอจากกลุ่มแม่บ้าน

กลุ่มแม่บ้านเสนอกลยุทธ์ในการปกป้องคลองอุทะเภา ดังนี้

๑.กลุ่มแม่บ้านเสนอว่า กิจกรรมที่จัดขึ้นทุกกิจกรรมควรเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนด้วย มิใช่แค่ถูกเรียกหรือบอกกล่าวให้มาร่วมงานเท่านั้น

แม่บ้านสะท้อนว่าที่ผ่านมาผู้หญิงมีบทบาทสูงในชุมชน แต่มักจะเป็นบทบาทที่ถูกควบคุมหรือวางนโยบาย วางทิศทางให้ปฏิบัติจากผู้ชาย โดยผู้หญิงจะอยู่ในฐานะผู้ปฏิบัติตามเท่านั้น ทั้งๆ ที่เมื่อพิจารณาอย่างเป็นธรรมแล้วจะพบว่า กลุ่มผู้หญิงเป็นกลุ่มที่มีใจเสียสละให้แก่ชุมชนไม่น้อยไปกว่ากลุ่มอื่นๆ รวมทั้งสามารถรวมพลังกันได้ง่ายกว่ากลุ่มอื่นๆ และผู้หญิงยังติดต่อสื่อสารสร้างเครือข่ายระหว่างกันได้เหนียวแน่นกว่ากลุ่มอื่นๆ

ทั้งนี้การที่จะเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาททำงานร่วมกับแกนนำหรือผู้ชายในชุมชนได้อย่างเต็มที่นั้น ยังขึ้นอยู่กับการสนับสนุนจากสามีด้วย เนื่องจากที่ผ่านมาแม่บ้านจำนวนไม่น้อยที่มีใจประสงค์ต้องการช่วยเหลืองานของชุมชน แต่ติดขัดตรงที่สามี ไม่เห็นด้วยเพราะไม่เห็นคุณค่าของงานที่ต้องเสียสละเวลาไปทำ งานหลายส่วนนอกจากจะเสียเวลาแล้ว ก็ยังทำให้ต้องใช้จ่ายเงินส่วนตัวด้วย เมื่อความเห็นไม่ลงรอยกัน แม่บ้านส่วนใหญ่จะเลือกวิธีถอนตัวออกจาก กิจกรรมชุมชน ทำให้พลังผู้หญิงถดถอยลงไป

๒.กลุ่มแม่บ้านเห็นว่า การมีเครือข่ายจะเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้รู้จักกันตลอดสายน้ำ หากมีเครือข่ายปกป้องคลองอยู่ตะเภาขึ้น การทำงานของผู้หญิงน่าจะชัดเจนขึ้นเพราะมีกลุ่มสนับสนุน เป็นแรงใจ เป็นพลังช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ที่ผ่านมากลุ่มผู้หญิงต้องทำงานทั้งส่วนของครอบครัว และงานชุมชน ดังนั้นจึงมีโอกาสได้ไปปะพบสร้างเครือข่ายหรือทำความรู้จักกับผู้หญิงต่างชุมชนน้อยมาก หากมีการจัดตั้งเครือข่ายผู้หญิงขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจะทำให้ผู้หญิงสามารถรวมตัวกันได้เข้มแข็งขึ้น ได้ใช้เป็นช่องทางบอกข่าว ให้ข้อมูล ประสานความเห็นกัน ซึ่งการที่จะจัดตั้งเครือข่ายขึ้นได้นั้น ช่วงแรกจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจาก ผู้ประสานงานกลาง ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ ได้รับการยอมรับจากผู้หญิง และตั้งใจทำงานเสียสละเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง กล่าวโดยสรุปคือ แม่บ้านเชื่อมั่นว่าตนเองเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพ และมีความเสียสละ ต้องการช่วยเหลืองานต่างๆของชุมชน แต่ยังขาดแรงสนับสนุนและการเปิดโอกาสจากผู้ชายบางส่วนในชุมชน

๓.ควรจัดตั้งให้มีเครือข่ายของผู้หญิงหรือเครือข่ายที่ผู้หญิงมีโอกาสแสดงบทบาทอย่างชัดเจน ในกิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้หญิง เพราะการได้รวมตัวเฉพาะในกลุ่มผู้หญิง ในหลายๆกรณีเป็นการเสริมสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้หญิงด้วย เพราะ ผู้หญิงหรือแม่บ้านบางส่วนมักจะไม่ค่อยกล้าแสดงความคิดเห็นเมื่ออยู่ร่วมกับผู้ชาย

๒.๓ ข้อเสนอจากกลุ่มเยาวชน

กลุ่มเยาวชนเสนอกลยุทธ์ในการปกป้องคลองอยู่ตะเภา ดังนี้

๑.การเชิญให้เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมไม่จำเป็นต้องมีเงินตอบแทนให้ แต่ควรเป็นกิจกรรมที่สนุกสนาน และได้ประโยชน์ต่อเยาวชนได้ มิใช่เป็นงานของผู้ใหญ่เท่านั้น ช่วงเวลาของการจัดกิจกรรมก็ควรต้องเอื้ออำนวยความสะดวกต่อการเข้าร่วมของเยาวชน รวมทั้งระบุน้ำที่รับผิดชอบของเยาวชนให้ชัดเจนในแต่ละกิจกรรม เพื่อมิให้รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนเกินของกิจกรรมที่จัดขึ้น หรือเป็นกิจกรรมสำหรับผู้ใหญ่เท่านั้น

๒. กิจกรรมในชุมชนที่จัดอยู่เป็นประจำ เช่นการแข่งขันเรือ น่าจะนำมาเสริมเข้ากับประเด็นการอนุรักษ์และปกป้องคลองอยู่ตะเภาได้ เยาวชนชายมีกิจกรรมแข่งเรือทุกปี ซึ่งสามารถสอดแทรกเรื่องการปกป้องคลองเข้าไปได้ และเป็นกิจกรรมที่สนุกสนานน่าติดตามในความเห็นของเยาวชน

๓. เยาวชนเห็นว่าการร่วมแก้ปัญหาใหญ่ๆ ในชุมชน เช่น เรื่องคลองอู่ตะเภา ต้องเริ่มจากผู้ใหญ่ ก่อน ที่ต้องเห็นความสำคัญและแสดงให้เห็นเยาวชนในชุมชนเห็นว่า ผู้ใหญ่ให้ความสนใจกับปัญหานี้ อย่างจริงจัง เพราะหากผู้ใหญ่ยังไม่แสดงความกระตือรือร้นเอาจริงเอาจัง เยาวชนก็จะไม่ตื่นตัวด้วย และด้วยข้อเท็จจริงก็คือ การทำกิจกรรมส่วนใหญ่ต้องผ่านความเห็นชอบจากผู้ใหญ่ หรือแกนนำในชุมชนก่อน จึงจะสามารถดำเนินกิจกรรมนั้นไปได้อย่างต่อเนื่องราบรื่น

๒.๔ ข้อเสนอจากกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่เสนอกลยุทธ์ในการปกป้องคลองอู่ตะเภา ดังนี้

๑.การแก้ปัญหาคลองต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย และควรนำประสบการณ์ ความรู้ ของคนรุ่นเก่ามาใช้ร่วมด้วย เนื่องจากคนรุ่นก่อนเห็นสภาพคลองมานานรู้ดีว่าคลองเป็นอย่างไร การทำ ใดๆ จะเกิดผลกระทบอะไรตามมาในภายหลังบ้าง เพราะได้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับคลองมา อย่างยาวนาน ผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นผู้ที่รู้ดีว่าสิ่งใดหายไป จากคลองแห่งนี้ สิ่งไหนยังคงอยู่ อยากให้ความ รู้ของคนเก่าๆ ได้อยู่คู่กับคลอง ได้ช่วยรักษาคลองในอนาคต

๒.กิจกรรมที่จัดขึ้นควรคำนึงถึงโอกาสที่คนชราจะได้เข้าร่วมด้วย มิใช่เป็นกิจกรรมสำหรับหนุ่ม สาว คนมีเรี่ยวแรงเท่านั้น ผู้สูงอายุอยากจะได้มีโอกาสได้ถ่ายทอดประสบการณ์ของตนให้คนรุ่นหลังได้ รับฟังด้วย เพื่อทำให้รู้สึกว่ามี คุณค่าต่อชุมชน

๒.๕ ข้อเสนอจากพระสงฆ์

พระสงฆ์ได้เสนอกลยุทธ์ในการปกป้องคลองอู่ตะเภา ดังนี้

๑.การปกป้องคลอง หรือรักษาสีงแวดล้อมสอดคล้องกับหลักธรรมทุกศาสนา สามารถนำมา ขยายผลได้ ดังนั้นจึงควรนำหลักธรรมคำสั่งสอนเข้ามาผนวกกับการเผยแพร่จิตสำนึกในการอนุรักษ์ คลองอู่ตะเภาด้วย

๒.วัดน่าจะเป็นสถานที่ที่เหมาะสมมากที่สุดแห่งหนึ่ง ในการจัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์คลอง ชุมชนควรจะใช้วัดเป็นสถานที่ให้ชาวบ้านเข้ามาใช้ร่วมกัน เช่น จัดเขตอภัยทาน เขตห้ามทิ้งขยะ

๓.พระสงฆ์สามารถเป็นผู้นำในการถ่ายทอดสั่งสอนเยาวชนในแง่การกล่อมเกลาจิตใจได้ชุมชน จึงควรเห็นบทบาทความสำคัญของวัดในประเด็นนี้ด้วย และควรให้พระได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในเครือ

ชายการปกป้องคลอง เนื่องจากพระสงฆ์เป็น ผู้มีความรู้และได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้านใน และพระสงฆ์จำนวนหนึ่งก็ คือลูกหลานของคนในชุมชนที่ต้องการเห็นชุมชนของตนมีสภาพแวดล้อมที่ดี เช่นกัน

๒.๖ ข้อเสนอจากผู้สนใจทั่วไป (นักวิชาการ, สื่อมวลชน)

ผู้สนใจทั่วไปที่เข้าร่วมในการจัดเวทีวิจัยอย่างมีส่วนร่วมในระดับเครือข่ายชุมชน ได้เสนอกลยุทธ์ในการ ปกป้องคลองอู่ตะเภา ดังนี้

๑. ควรมีการจัดตั้งเครือข่ายเพื่อการปกป้องคลองอย่างเร่งด่วน โดยมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เพราะปัญหาคลองถึงจุดวิกฤติแล้ว หากหวังแต่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งคงแก้ไม่ได้ และการให้แต่ละชุมชน แต่ละพื้นที่ดูแลแก้ปัญหาด้วยตนเอง ไม่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ครบถ้วนเกิดผลเป็นรูปธรรมได้

๒. สถาบันการศึกษาในท้องถิ่นเอง ควรเพิ่มบทบาทตนเองในฐานะผู้มีความรู้ เพื่อเข้ามาร่วม แก้ไขปัญหาคลองอู่ตะเภาให้มากขึ้น ปัจจุบันนี้สถาบันในท้องถิ่นยังให้ความสนใจปัญหาคลองอู่ตะเภา น้อยเกินไป สมควรเข้ามามีบทบาทมากขึ้น โดยนำเครื่องมือ นวัตกรรม ความรู้มาใช้อย่างเต็มที่ ซึ่งเป็น หน้าที่หลักประการหนึ่งของสถาบันอุดมศึกษาในการให้บริการวิชาการแก่ชุมชน

๓. ควรมีการเชื่อมต่อการทำกิจกรรมที่เกิดในชุมชนไปยังการรับรู้ของสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อ ท้องถิ่น ปัจจุบันสื่อท้องถิ่นยังไม่ค่อยมีความรู้ หรือข้อมูลเกี่ยวกับคลองอู่ตะเภามากนัก หากดึงสื่อมวลชนมาร่วมกิจกรรมได้ เชื่อว่าจะเป็นหนทางหนึ่งในการทำให้สังคมได้รับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหา มากยิ่งขึ้น

๒.๗ ข้อเสนอจากกลุ่มกิจกรรม/กลุ่มสื่อพื้นบ้านกลุ่มกิจกรรม/กลุ่มสื่อพื้นบ้านได้เสนอกลยุทธ์ ในการปกป้องคลองอู่ตะเภา ดังนี้

๑. แม้ว่าในปัจจุบันสื่อพื้นบ้านจะไม่ค่อยได้รับความนิยมนอย่างแพร่หลายเหมือนในอดีต อย่างไรก็ตามสื่อพื้นบ้านยังมีความน่าสนใจในรูปลักษณะของ สื่อที่แปลก หาชมได้ยาก จึงน่าจะยังสามารถ นำสื่อพื้นบ้านมาปรับใช้เพื่อขยายผลสำหรับปกป้องคลองอู่ตะเภาได้ รวมทั้งปัจจุบันสื่อพื้นบ้านได้มีการ ปรับเนื้อหาในการแสดงไปเพื่อให้ใช้ประโยชน์ที่หลากหลายขึ้น เช่น แสดงตะลุงทอล์กโชว์ เนื้อเรื่องก็ ปรับเปลี่ยนจากนิทานพื้นบ้าน เรื่องจักรวาลฯ มาแสดงในประเด็นร่วมสมัยมากขึ้น เช่นการเลือกตั้ง

ปัญหาเอดส์ ปัญหายาเสพติด จึงน่าจะใช้สื่อพื้นบ้านเพื่อการสอดแทรกความสำนึกในการดูแลปกป้อง ทรัพยากรของชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

๒.ควรมีเครือข่ายสื่อพื้นบ้านหรือเครือข่ายวัฒนธรรมเพื่อปกป้องคลอง เพราะสื่อ พื้นบ้านมีอยู่ น้อยควรรวมตัวรู้จักกัน และแลกเปลี่ยนข้อมูลกันจะทำให้มีพลังมากขึ้น และเป็นช่องทางให้ผู้สนใจ สืบทอดสื่อพื้นบ้านได้มาเรียนรู้ด้วย มิเช่นนั้นสื่อพื้นบ้านที่มีอยู่น้อยก็จะยิ่งสูญหายไปตามกาลเวลา

๓.ศักยภาพและข้อเด่นของกลุ่มกิจกรรมที่มีอยู่ในเกือบทุกชุมชน น่าจะใช้เป็นฐานเพื่อนำไปสู่ การรวมตัวเป็นเครือข่ายปกป้องคลองอยู่ตะเภาได้ เนื่องจากมีกลุ่มกิจกรรมอยู่ในชุมชนหลายกลุ่มที่มี ประสบการณ์และประสบความสำเร็จในการจัดกิจกรรมภายในชุมชนของตนเอง มีเครือข่าย มีกำลังคน ที่เข้มแข็ง

ตัวแทนกลุ่มกิจกรรมเหล่านี้เห็นการสร้างเครือข่ายที่แท้จริงคือการนำเครือข่ายที่มีอยู่เดิม มีอยู่ จริงในแต่ละชุมชนมารวมตัวกัน แล้วเพิ่มกิจกรรมรูปแบบใหม่เข้าไป เช่นเพิ่มกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ คลองอยู่ตะเภาเข้าไป เพิ่มกิจกรรมช่วยกันฟื้นฟูสื่อพื้นบ้านเข้าไปให้ร่วมกันรับผิดชอบมากขึ้น มิใช่ สร้างเครือข่ายโดยการดึงคนมารวมตัวกันใหม่ สร้างองค์กรใหม่ หน้าทีรับผิดชอบใหม่ ซึ่งเป็นเรื่อง ยาก เพราะจากประสบการณ์ในการก่อตั้งกลุ่มกิจกรรมภายในชุมชนที่ผ่านมา พบว่า การรวบรวมคน เพื่อทำกิจกรรมใหม่ ตั้งกลุ่มใหม่ขึ้น เป็นเรื่องที่ยากกว่าการเพิ่มบทบาทหน้าที่ลงไปในกลุ่มกิจกรรม เดิมที่มีอยู่ซึ่งดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง เข้มแข็งแล้ว

๒.๘ ข้อสังเกตและข้อสรุปที่ได้จากเวทีวิจัยแบบมีส่วนร่วมในระดับระหว่างชุมชนเพื่อ แสวงหากลยุทธ์ในการปกป้องคลองอยู่ตะเภา

๑.เครือข่ายชุมชนเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะเภาจะเกิดขึ้นได้จริง และมีความต่อเนื่องในกิจกรรม ก็ ด้วยการที่ต้องคำนึงการออกแบบเครือข่ายและกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริงของชุมชน เช่น มี ลักษณะที่สอดคล้องไปกับการทำมาหากินหรือชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ในทางทำมาหากินกับกิจ กรรมปกป้องคลองนั้นไปพร้อมๆกันเช่น การจัดให้มีการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้ชุมชนมีรายได้ด้วย

๒.กลุ่มเยาวชนน่าจะเป็นกลุ่มหลัก กลุ่มแรก ๆ ที่ทำกิจกรรมปกป้องคลองอยู่ตะเภาอย่างได้ ผล เพราะเป็นผู้มีเวลาว่าง และสามารถทำกิจกรรมในลักษณะอาสาสมัครได้ โดยแต่ต้องหากิจกรรมที่เหมาะสม กำหนดบทบาทหน้าที่ให้ชัดเจน และเปิดโอกาสให้เยาวชนตลอดสายคลองได้เข้าร่วม

๓.การจับประเด็นการปกป้องคลองน่าจะค้นหาประเด็นที่ง่าย เป็นรูปธรรม ซึ่งจะสื่อสาร กับสังคมผ่านทางสื่อมวลชนได้ง่าย ไม่ควรนำเสนอในลักษณะการอนุรักษ์ที่เป็นนามธรรมเพราะจะเข้าใจยาก สื่อสารยาก เช่นการพูดถึงระบบนิเวศน์ สมดุลธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ยาก อีกประการหนึ่งคือน่าจะหาทางชูประเด็นที่ไม่ใช่ประเด็นร้อนหรือประเด็นขัดแย้งเป็นตัวเริ่มต้นกิจกรรมของกลุ่ม แล้วจึงค่อย ๆ ดึงทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนรวม เพื่อป้องกันการถูกโจมตีจากผู้ไม่เห็นด้วย หรือผู้เสียผลประโยชน์ และเนื่องจากกลุ่มแม่บ้านแสดงจุดยืนค่อนข้างชัดเจนว่าไม่ชอบกิจกรรมที่ใช้ความรุนแรงดังนั้นหาก กิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะของความรุนแรงแฝงอยู่ด้วย จะทำให้สูญเสียพลังร่วมของกลุ่มแม่บ้านไปอย่างน่าเสียดาย

๔.ประเด็นเรื่องปัญหาคลองอยู่ตะเภาเริ่มเป็นที่สนใจของสังคมในวงกว้างขึ้นจากการทำวิจัยที่ผ่านสังเกตได้ว่าสื่อมวลชนเริ่มติดตามประเด็นปัญหาคลองอยู่ตะเภา ขณะเดียวกันสถาบันการศึกษา และนักวิชาการก็เริ่มให้ความสนใจมากขึ้น ซึ่งที่ผ่านมายังถือได้ว่าอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งอาจเป็นโอกาสที่จะเข้ามามีส่วนร่วมมือกันปกป้องคลองในอนาคต

๕.ด้วยเหตุที่รัฐบาลกำลังให้ความสนใจกับการฟื้นฟูพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาให้เป็นมรดกและแหล่งทรัพยากรของชาติ ส่งผลให้เรื่องราวของคลองอยู่ตะเภาเป็นที่สนใจเพิ่มขึ้นด้วย เนื่องจากคลองอยู่ตะเภาถือเป็นสายน้ำต้นสายที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลาสายหนึ่ง การจะดูแลรักษาทะเลสาบสงขลาจำเป็นต้องหันมาดูแลสายน้ำคลองอยู่ตะเภาด้วยเช่นกัน จึงเชื่อว่าโอกาสที่คลองอยู่ตะเภาจะได้รับการสนใจเหลียวแลจากหน่วยงานภาครัฐ หรือเอกชนก็จะมากขึ้นด้วย

ดังนั้นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือต้องการพัฒนาคลองอยู่ตะเภาจึงควรเร่งนำเสนอภาพความเชื่อมโยงระหว่างทะเลสาบสงขลา กับคลองอยู่ตะเภาให้ปรากฏเพื่อให้ความสนใจจากหน่วยงานภาครัฐได้กระจายมายังสายคลองอยู่ตะเภาด้วย ซึ่งน่าจะเป็นการผสมผสานความร่วมมือร่วมกันกับสื่อมวลชนในท้องถิ่นด้วย

๖.แม่บ้านจะเป็นพลังสำคัญในชุมชนสำหรับการปกป้องคลองโดยเฉพาะเมื่อมีการดำเนินกิจกรรมในรายละเอียดเพราะมักเป็นผู้ปฏิบัติงานจริงด้วยตัวเอง การที่แม่บ้านได้รู้จักกันตลอดสายคลองก็จะยิ่งเพิ่มพลังให้แก่กลุ่มผู้หญิงได้มากขึ้น

๗.สื่อพื้นบ้านแม้จะมีอยู่ไม่มากนัก แต่สามารถปรับหรือประยุกต์มาใช้ในการปกป้องคลองได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งจะให้ผลทั้งการปกป้องคลองและการรักษาสื่อพื้นบ้านไว้ด้วย

๘.กลุ่มพระสงฆ์และผู้นำศาสนา จะเป็นกลุ่มสำคัญอีกกลุ่มหนึ่งในการปกป้องคลองเพราะกลุ่มนี้มีจุดแข็งหลายประการ อาทิ มีความรู้ มีข้อมูล ได้รับการนับถือจากชุมชน และวัดสามารถใช้เป็นสถานที่ที่เอื้ออำนวยแก่การทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชนได้ นอกจากนี้พบว่าวัดและมัสยิดเกือบทุกแห่งยังมีประวัติความเป็นมาของตัวเองที่เกี่ยวข้องกับคลองอยู่
ตะเกาอย่างแนบแน่นอีกด้วย

๙.เครือข่ายปกป้องคลองอยู่ตะเกาจะต้องมีชุมชนเป็นตัวหลักอย่างขาดเสียไม่ได้ อาจสามารถขาดองค์ประกอบอื่นได้แต่ต้องมีชุมชนเข้าร่วมเสมอ นอกจากนั้นต้องพยายามเปิดโอกาส ใจให้ผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่มเข้าร่วม ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ นักการเมืองท้องถิ่น นักวิชาการ นักธุรกิจ สื่อมวลชน ทั้งนี้ต้องระวังจุดที่อ่อนไหว คือ นักธุรกิจที่อาจมีพฤติกรรมทำลายคลอง เช่น ทำเหมืองทราย หรือปล่อยน้ำเสีย ต้องระวังแกนนำชุมชนหรือนักการเมืองท้องถิ่นในบางชุมชนที่มีแนวโน้มจะหาผลประโยชน์ส่วนตัวจากโครงการพัฒนาต่าง ๆ เช่น ขุดลอกคลอง อีกส่วนที่ต้องระวังคือข้าราชการหลายหน่วยที่ยังมีทัศนคติเป็นลบต่อการทำกิจกรรมภาคประชาชน

๑๐.เครือข่ายปกป้องคลองอยู่ตะเกาอาจก่อตัวเป็นเครือข่ายย่อย ๆ เชิงประเด็น เชิงพื้นที่หรือเชิงกลุ่มบุคคลก็ได้ แล้วจึงเชื่อมประสานกันเป็นเครือข่ายใหญ่อีกชั้นหนึ่ง เพราะน่าจะช่วยให้สะดวกที่ผู้มีส่วนได้เสียต่าง ๆ จะเข้าร่วมได้ในจุดที่สนใจ ทั้งนี้จะต้องนำความเห็นของชาวบ้านมาร่วมพิจารณาอย่างจริงจัง สำหรับในประเด็นการจัดตั้งเครือข่ายนั้นกลุ่มกิจกรรมในชุมชนได้ให้ข้อเสนอแนะไว้อย่างน่าฟังว่าเครือข่ายที่ตั้งขึ้นไม่ควรจะเป็นการตั้งเครือข่ายใหม่ โดยการดึงแต่ละคนจากเครือข่ายเดิมมาหลอมใหม่ เพราะเสี่ยงต่อการไม่สามารถหลอมรวมได้อย่างแนบแน่น และอาจส่งผลเป็นการสั่นคลอนความมั่นคงเข้มแข็งของเครือข่ายเดิมที่มีอยู่ ดังนั้นการตั้งเครือข่ายใหม่จึงควรวางอยู่บนรากฐานของเครือข่ายเดิมที่ประสบความสำเร็จมากแล้ว ด้วยการเพิ่มบทบาทหน้าที่ใหม่เข้าไปให้รับผิดชอบ

๑๑. ตามความเห็นของผู้เข้าร่วมเวทีวิจัยยังเชื่อมั่นร่วมกันว่าปัญหาคลองอู่ตะเภาในวันนี้ยังไม่ได้ร้ายแรงเกินไปนัก หากทุกส่วนช่วยกันแก้ก็ยังสามารถทำได้แม้จะต้องใช้กำลังอย่างมากก็ตาม ชุมชนยังต้องการเห็นคลองอู่ตะเภาที่สวยงามและมีคุณค่าเหมือนในอดีตกลับคืนมา รวมทั้งเป็นแหล่งทรัพยากรให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ต่อไป

๓. ข้อเสนอคุณลักษณะของเครือข่ายที่จะประสบความสำเร็จในการดำเนินการกิจกรรม

ในการเสนอคุณลักษณะที่เหมาะสมของเครือข่าย ผู้วิจัยตระหนักดีว่ามีประเด็นที่เป็นกรอบใหญ่ให้ต้องคำนึงถึงอย่างน้อย ๓ ประการไม่ว่าเครือข่ายที่นำเสนอจะมีรูปแบบใดก็ตาม กล่าวคือ

๑. ต้องสอดคล้องกับศักยภาพของสื่อพื้นบ้าน กลุ่มบุคคลและกลุ่มกิจกรรม หรืออีกนัยหนึ่งคือนำศักยภาพขององค์ประกอบเหล่านี้มาเป็นพื้นฐาน กล่าวคือต้องร้อยรัดเอากลุ่มกิจกรรม หรือคนในกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีพลังในการปกป้องคลองอยู่แล้วเข้ามาอยู่ในเครือข่าย ออกแบบเครือข่ายโดยไม่ทิ้งบทบาทของกลุ่มเหล่านี้
๒. ต้องสอดคล้องกับกระบวนการสื่อสาร ทั้งระดับภายในชุมชนและระหว่างชุมชน
๓. ต้องสอดคล้องกับข้อเสนอของชุมชน ซึ่งแม้จะมีอยู่หลากหลายแต่โดยรวมก็มีจุดเชื่อมที่เป็นเอกภาพเดียวกัน

จากแนวทางดังกล่าวนักวิจัยได้พยายามวิเคราะห์เครือข่ายทุกเครือข่ายที่ปรากฏในแต่ละชุมชน โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ใน ๒ ลักษณะคือ การวิเคราะห์เครือข่ายในประเด็นโครงสร้าง/ความสัมพันธ์ และการวิเคราะห์ในประเด็นการสื่อสารภายในเครือข่าย เพื่อให้เกิดตัวอย่างที่หลากหลายและชุดความคิดที่จะนำไปสู่ข้อสรุปว่า เครือข่ายการสื่อสารชุมชนเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภาควรจะมีโครงสร้าง มีการจัดความสัมพันธ์ และมีการสื่อสารของเครือข่ายอย่างไร โดยเรียนรู้ดูตัวอย่างทั้งความสำเร็จ และความล้มเหลวจากเครือข่ายชุมชนที่ตั้งขึ้น

จากผลการวิจัยทำให้ได้ข้อสรุปว่า คุณลักษณะของเครือข่ายที่จะประสบความสำเร็จในการดำเนินการกิจกรรม มีข้อควรพิจารณาดังนี้

ประเด็นโครงสร้างและความสัมพันธ์

- มีการตั้งผู้ดูแลหลัก หรือผู้รับผิดชอบอย่างชัดเจน หากจำเป็นต้องคัดเลือกจะเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนได้ลงคะแนนเลือกอย่างเปิดเผย เพื่อการดำเนินกิจกรรมมีความต่อเนื่อง มีผลงานเป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตามแม้จะมีการแต่งตั้งหรือเลือกตั้งผู้รับผิดชอบหลักขึ้นมาดูแล แต่ความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายจะมีลักษณะเป็นองค์กรที่ยืดหยุ่นได้ ผู้นำไม่มีอำนาจเบ็ดเสร็จแต่เพียงผู้เดียว

- นโยบายหรือเป้าหมายสำคัญของเครือข่ายต้องตั้งขึ้นเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน และตรงกับความต้องการของชุมชน เช่น เพื่อจัดการปัญหาน้ำแล้ง เพื่อสร้างแหล่งเงินภายในหมู่บ้าน เพื่อรวมตัวต่อรองราคาจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ขณะที่เครือข่ายชุมชนที่ไม่ประสบความสำเร็จมักจะเป็นเครือข่ายที่ทางราชการมาดำเนินการจัดตั้งให้ตามกระแส หรือนโยบายเร่งด่วนในขณะนั้น เมื่อหมดกระแสความสนใจ เครือข่ายหรือการรวมตัวนั้นก็พลอยยุติบทบาทไปด้วย
- สมาชิกมารวมกลุ่มกันโดยความสมัครใจ ไม่ใช่โดยการบังคับ เนื่องจากเห็นประโยชน์ที่จะได้รับร่วมกัน และเป็นโครงสร้างที่เปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถสื่อสารแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่
- การตัดสินใจปัญหาในกรณีความขัดแย้ง จะใช้การเจรจา ทำความเข้าใจมากกว่าการใช้บทบัญญัติ หรือกฎระเบียบ ลงโทษ
- มีกิจกรรมของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง พบว่าเหตุผลที่เครือข่ายประสบความสำเร็จเนื่องจากมีกิจกรรมต่อเนื่องเป็นรูปธรรม มีผลงานชัดเจน หลายเครือข่ายจึงกำหนดวัน เวลา สถานที่ เพื่อการพบปะกันเพื่อติดตามกิจกรรมของเครือข่ายอย่างสม่ำเสมอ เช่น เครือข่ายกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของบ้านระตะ จะมีพบกันเพื่อทำกิจกรรมของกลุ่มเป็นประจำทุกวันที่ ๓ ของเดือน

ประเด็นการสื่อสารภายในเครือข่าย

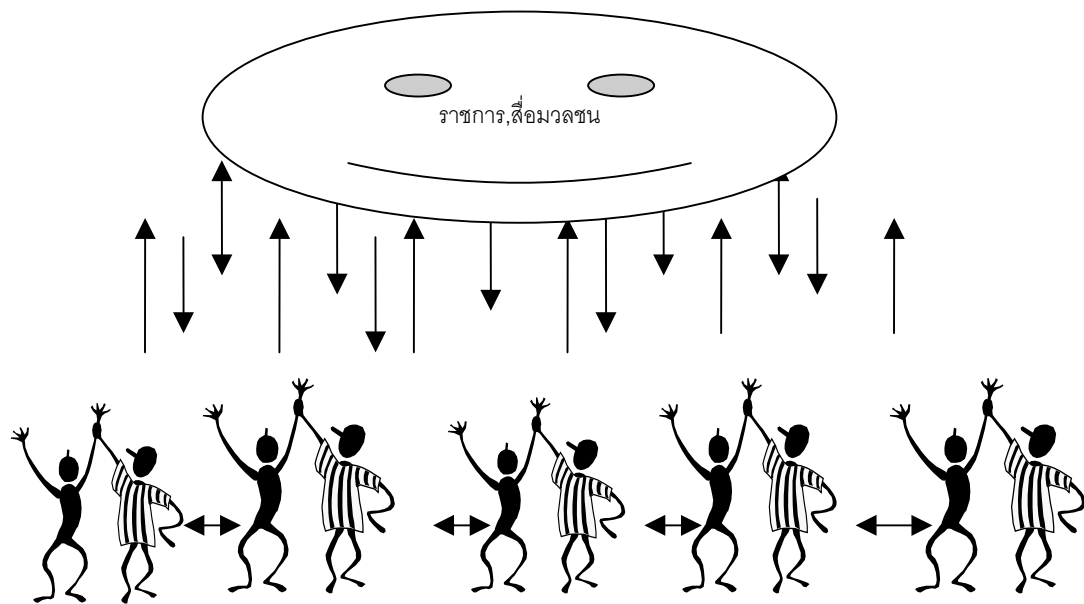
- มีช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย อาทิ จดหมายเวียน ออกอากาศผ่านหอกระจายข่าว ติดประกาศในที่ชุมชนของหมู่บ้าน เดินไปบอกความที่บ้าน หรือใช้การส่งข่าวแบบปากต่อปาก ทั้งนี้โดยใช้สื่อบุคคลเป็นหลักในการสื่อสาร ส่วนใหญ่จะใช้ระดับการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการ
- สมาชิกมีฐานะทั้งเป็นผู้ส่งสารและผู้รับสารในเครือข่าย ไม่มีลักษณะของการรวบรวมอำนาจหรือพื้นที่สื่อสารไว้เฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง
- แม้ว่าเครือข่ายชุมชนส่วนใหญ่จะมีการกำหนดวันเวลา สถานที่ในการพบปะติดตามกิจกรรมของเครือข่ายไว้อย่างชัดเจนแล้ว แต่สมาชิกส่วนใหญ่จะมีการสื่อสารเรื่องราวกิจกรรมของเครือข่ายได้ตลอดเวลา โดยไม่ต้องรอให้ถึงวันที่กำหนดแต่อย่างใด เนื่องด้วยกิจกรรมของเครือข่ายเป็นสิ่งที่ดำเนินสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวันของสมาชิก

จากข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาเครือข่ายชุมชนที่ปรากฏในกลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาดังกล่าวข้างต้นแล้ว การจัดตั้งเครือข่ายเพื่อการจัดการปัญหาและปกป้องคลองอู่ตะเภา ควรจะมีลักษณะเป็นเครือข่ายสองถึงสามระดับชั้นเป็นอย่างน้อย กล่าวคือ

๑.เครือข่ายปกป้องคลองอู่ตะเภาในภาพรวม เครือข่ายนี้จะเป็นพื้นที่การสื่อสารของคนทุกกลุ่มไม่ว่าจะภายในชุมชน หรือจากชุมชนอื่น ครอบคลุมทั้งกลุ่มบุคคล กลุ่มกิจกรรมกลุ่มสื่อพื้นบ้าน นักวิชาการ พระสงฆ์ หรือผู้มีส่วนได้เสียทั้งหลาย โดยจะมีลักษณะเป็นเวทีร่วมกันเพื่อมองปัญหา หรือปกป้องคลองอู่ตะเภาในภาพรวม โดยให้การทำกิจกรรมปฏิบัติการเป็นเรื่องของเครือข่ายเชิงประเด็นต่อไป

๒.เครือข่ายเชิงประเด็น ความจำเป็นต้องมีเครือข่ายเชิงประเด็นเพราะจะทำให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ง่ายต่อการสื่อสาร สร้างความสนใจ สร้างการมีส่วนร่วมได้ง่ายและสามารถเป็นช่องทางเข้าสู่สภาพปัญหาทั้งหมดได้ โดยในเครือข่ายหนึ่ง ๆ ต้องเปิดให้ผู้สนใจหรือผู้มีส่วนได้เสียเข้าร่วมได้อย่างหลากหลาย แต่ กลุ่มแกนของเครือข่ายนั้น ๆ อาจเป็นเพียงคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

๓.กลุ่มกิจกรรมในระดับชุมชน ซึ่งจะเป็นรากฐานให้กับเครือข่ายเชิงประเด็น โดยกลุ่มกิจกรรมระดับชุมชนนี้อาจเป็นกลุ่มใหม่เลยก็ได้ถ้าในชุมชนนั้น ๆ ยังไม่เคยมีกลุ่มที่เหมาะสมมาก่อน หรือจะเป็นกลุ่มกิจกรรมเก่าที่มีอยู่แล้ว นำมาเข้าร่วมกับเครือข่าย เช่น กลุ่มเลี้ยงปลาบ้านม่วงก้อง กิจกรรมอนุรักษ์ปลาบ้านหัวถนน สามารถเข้าร่วมเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการรักษาน้ำหรือปลาได้ทันที เป็นต้น นอกจากนี้แม้กลุ่มกิจกรรมที่มีอยู่เดิมอาจไม่ตรงกับเครือข่ายชุมชนที่เกิดขึ้นก็สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมสอดคล้องกันได้ ดึงเอาศักยภาพและคุณลักษณะที่เหมาะสมมาใช้ได้ จะทำให้ไม่ต้องเสียเวลานานับหนึ่งสร้างกลุ่มกิจกรรมกันใหม่ทุกครั้งไป

**เครือข่ายชุมชนเพื่อปกป้องคลองอุต๊ะเกาะจะเป็นนวัตกรรมใหม่
ของการสื่อสารกันเอง และรวมพลังการสื่อสารจากชุมชนเข้าสู่โครงสร้างราชการ และสื่อมวลชน**

๔. กลยุทธ์และกิจกรรมที่เหมาะสมในการเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อสะท้อน ข้อมูล สภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองอุต๊ะเกาะ

คงไม่ผิดนักหากจะสรุปว่าปัญหาของคลองอุต๊ะเกาะอยู่ในภาวะวิกฤติ มีความซับซ้อน เกี่ยวข้องกับผู้คน
ชุมชน เมือง และพื้นที่จำนวนมากนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ที่สามารถแก้ปัญหาได้ หากมองว่า
กระบวนการสื่อสารเป็นมรรควิธีในการแก้ปัญหาก็อาจกล่าวได้ว่า นอกจากต้องคำนึงถึงสภาพความเป็นจริงของ
ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับคลองทั้งในเชิงคุณคือการใช้ประโยชน์ และในเชิงโทษคือสภาพปัญหา ยังต้องมี
กลยุทธ์ที่จะเสริมศักยภาพการสื่อสารของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันปกป้องคลองอุต๊ะเกาะให้เป็นผล ซึ่ง
กลยุทธ์ทั้งหลายน่าจะมีลักษณะร่วมกันดังนี้

๑. ใช้ชุมชนเป็นตัวตั้ง หมายถึง ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะในระยะต้นอาจสามารถที่จะขาด
องค์ประกอบของผู้มีส่วนได้เสียอื่น ๆ ไปบ้างแต่จะขาดชุมชนไม่ได้ เพราะชุมชนเป็นประตูไปสู่ความ
สำเร็จ
๒. เปิดให้ผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย (ผู้มีส่วนได้เสียเหล่านี้อย่างน้อยก็ต้องให้ครอบคลุมกลุ่มที่ร่วมเสนอ
ความเห็นในเวทีระหว่างชุมชนดังที่เสนอข้างต้น) เข้าร่วมได้อย่างหลากหลาย หมายถึงการเปิดกว้างและ
ยอมรับการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย
๓. ต้องสามารถสร้างข้อมูลความรู้ เพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นข้อมูลที่น่าเชื่อ
ถือ มีหลักฐานอ้างอิงที่มาที่ไป

๔.มีความเป็นรูปธรรม สามารถเข้าใจได้ง่าย สื่อสารง่าย เพื่อเป็นประจักษ์ใจเข้าสู่ความซับซ้อนของปัญหา

๕.มีลักษณะสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ไม่ใช่ชุมชนต้องเสียสละไม่รู้จักจบ แต่ควรให้ ชุมชนรู้สึกว่ามีคุณประโยชน์สำหรับตนเองด้วย

๖.เลี่ยงการก่อความขัดแย้ง เน้นเคลื่อนไหวด้วยความรู้เป็นหลัก

๗.ระดับของกิจกรรมมีทั้งระดับชุมชนและระดับระหว่างชุมชน

๘.ประยุกต์ใช้สื่อพื้นบ้าน สื่อบุคคล และสื่ออื่น ๆ อย่างหลากหลาย

ผลที่ได้จากการประมวลสภาพการสื่อสารของชุมชนโดยรอบคล่องอยู่ตะเภาในประเด็นการสื่อสารเพื่อปกป้องคลอง ทำให้ได้ข้อสรุปว่า สาเหตุสำคัญที่ปัญหาคลองอยู่ตะเภา มีการสั่งสม ขาดการเหลียวแลจากบางกลุ่มบางคน เป็นเพราะคนสนใจคลองน้อยลง อันเนื่องมาจากวิถีชีวิตที่ไม่ต้องพึ่งพิงคลองมากมายเช่นในอดีต เมื่อสนใจน้อยลง การร่วมแรงแก้ปัญหาก็ไม่เกิดขึ้น การสื่อสารเรื่องคลองน้อย การรับรู้เรื่องคลองน้อย จนนำไปสู่วงจรเดิมคือ “เมื่อไม่รู้จักก็ไม่รัก” ดังนั้นกลยุทธ์ที่จะทำให้กระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนข่าวสารเกี่ยวกับคลองอยู่ตะเภา จนก่อเกิดเป็นเครือข่ายการร่วมมือกันระหว่างชุมชนนั้น คือการนำชุมชนกลับสู่คลองอีกครั้ง ในมิติความสัมพันธ์ที่ร่วมสมัย เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน

กลยุทธ์ถอยหลังเข้าคลอง

ความหมายของกลยุทธ์นี้คือการนำคนกลับสู่คลอง สร้างกิจกรรมที่ก่อความผูกพันระหว่างคนกับคลองมากขึ้น ดังที่ได้เสนอเนื้อหาเป็นตัวอย่างไว้ในเครือข่ายเชิงประเด็น เมื่อคนกลับสู่คลองก็จะได้สารจากคลองกลับมามากมาย ภาพและเรื่องราวของคลองเพิ่มระดับเพิ่มพื้นที่ขึ้นในกระบวนการจำได้หมายรู้ของผู้คนเหมือนดังเช่นที่เคยเป็นในอดีต และเนื้อหาเหล่านี้ย่อมแพร่ขยายจากบุคคลหนึ่งสู่บุคคลหนึ่ง จากกลุ่มไปสู่กลุ่มจากชุมชนสู่ชุมชน ปรากฏอยู่ในวงสนทนา ตามร้านกาแฟ ในวงเหล้า ในที่ประชุมหมู่บ้าน และถูกส่งผ่านไปสู่การรับรู้ของสื่อมวลชน ของหน่วยงานราชการ หรือผู้มีส่วนได้เสียทั้งหลายในที่สุด

ในการเคลื่อนผ่านของสารจากคลองโดยอาศัยกระบวนการสื่อสาร ไปสู่พื้นที่การสื่อสารทุกระดับ ย่อมต้องอาศัยทั้งสื่อบุคคล สื่อพื้นบ้าน สื่อชุมชน สื่อทางการ ฯลฯ เป็นเส้นทางเดินไป และข้อมูลเหล่านี้ก็จะสร้างผลย้อนกลับไปสู่สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายปกป้องคลองอยู่ตะเภาในที่สุด

ตัวอย่างเครือข่ายที่น่าสนใจสำหรับจะริเริ่มกิจกรรมปกป้องคลองอยู่ตะเภา ในความคิดเห็นของนักวิจัย ได้แก่

เครือข่ายรักษนกฟังก่า

เครือข่ายล่องเรือรักคลอง

เครือข่ายรักปลาทก

เครือข่ายรักนกฟังก่า

นกฟังก่าเป็นนกกินปลาที่อยู่โดยทั่วไปตลอดสายน้ำ มีสีส้มสวยงาม ทำรังอยู่ตามตลิ่งคลองอยู่ตะเภาโดยการขุดดินเป็นรูในแนวอนลิกประมาณ ๖๐ ซม. เหตุผลที่ทำให้นกฟังก่าเหมาะสมที่จะถูกเป็นกำหนดเป็นแกนความสนใจเพื่อก่อเครือข่ายขึ้นคือ

- ๑.เป็นนกสวยงาม สามารถใช้นกเป็นสัญลักษณ์อันจะเป็นสิ่งดึงดูดใจผู้คน หรือสื่อมวลชนให้หันมาสนใจได้ง่าย
- ๒.มีอยู่ตลอดสายน้ำ ทำให้เครือข่ายรักนกฟังก่าสามารถทำกิจกรรมได้ตลอดสายน้ำ
- ๓.การเป็นนกกินปลา ซึ่งจะเกี่ยวพันกับความสมบูรณ์ของปลาในคลอง ความสะอาดของน้ำ เป็นทำให้นกฟังก่ากลายเป็นดัชนีบ่งชี้ปัญหาคุณภาพน้ำในคลองได้จับต้องได้
- ๔.เป็นนกขุดรูทำรังตามริมตลิ่ง ดังนั้นหากจะอนุรักษ์นกฟังก่าก็ต้องรักษาตลิ่ง การรักษาตลิ่งจะรักษาป่าริมคลองไว้ได้ด้วย ซึ่งน่าจะส่งผลไปถึงแนวคิดและวิธีการจัดการปัญหาการทำเหมืองดูดทราย และปัญหาการขุดลอกคลองได้

กลุ่มบุคคลที่น่าจะเป็นกลุ่มแกนในการทำกิจกรรมรักนกฟังก่าก็คือเยาวชน หรืออาจกล่าวได้ว่าแท้ที่จริงเครือข่ายรักนกฟังก่าก็คือเครือข่ายเยาวชนนั่นเอง โดยที่เครือข่ายนี้สามารถดึงกลุ่มต่าง ๆ เข้าร่วมได้อย่างหลากหลาย เช่น สื่อมวลชนสามารถทำข่าวหรือรายงานเกี่ยวกับกิจกรรมเยาวชนรักนกฟังก่าได้ ซึ่งเป็นประเด็นที่ทำเป็นข่าวได้ง่าย หน่วยธุรกิจอาจมีส่วนร่วมในการสนับสนุนด้วยการบริจาคเงิน ซึ่งจะเป็นช่องทางนำไปสู่การสื่อสารให้หน่วยธุรกิจเข้าร่วมปกป้องคลองอยู่ตะเภาได้ หน่วยราชการสามารถทำหน้าที่สนับสนุนเครื่องมือบุคลากร โดยเฉพาะหน่วยที่มีความรู้หรือมีหน้าที่ด้านการอนุรักษ์นก หน่วยปกครองท้องถิ่นสามารถยื่นมือเข้ามาสนับสนุนในแง่การออกกฎระเบียบและนโยบาย หน่วยวิชาการ สถาบันการศึกษา สามารถสนับสนุนความรู้หรือเข้าร่วม ในการทำกิจกรรมได้เป็นอย่างดี กลุ่มแม่บ้านในชุมชนอาจช่วยเยาวชนดูแลนก ผู้เฒ่าผู้แก่ช่วยถ่ายทอดความรู้เรื่องนก ขณะที่ศิลปินพื้นบ้านนำเรื่องนกไปเป็นเรื่องราวหรือประเด็นในการแสดงของตน เป็นต้น

เครือข่ายล่องเรือรักคลอง

แม้การเดินทางสัญจรโดยเรือในคลองอยู่ตะเภาแทบจะหมดสิ้นไปนานแล้ว แต่เรือกับคลองสามารถพบกันได้อีกครั้งในหน้าที่อย่างใหม่นั้นคือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งอาจมีสองลักษณะคือ กิจกรรมแนวผจญภัยบริเวณต้นน้ำ เพราะคลองแถบนั้นแคบ คดเคี้ยว น้ำไหลแรง ส่วนปลายน้ำมีลักษณะเป็นการท่องเที่ยวชมความ

งามของธรรมชาติ ชมวัด ชมบ้านเก่า ๆ ท่องเที่ยวไปในชุมชน เป็นต้น ประโยชน์หรือข้อดีของเครือข่ายล่องเรือรักคลอง ได้แก่

- ๑.การใช้เรือเป็นสัญลักษณ์เป็นรูปธรรมที่เข้าใจง่าย จดจำง่าย สร้างความสนใจได้ง่าย
- ๒.การท่องเที่ยวในคลองจะทำให้ชุมชนสนใจเพราะจะได้ประโยชน์ เพิ่มรายได้ ซึ่งจะทำให้ ชุมชนกลับมาผูกพันกับคลองมากขึ้นเพราะคลองกลับมามีประโยชน์ต่อตัวเองมากขึ้นนั่นเอง
- ๓.การท่องเที่ยวจะส่งผลต่อการรักษาคลอง เพราะการท่องเที่ยวย่อมเรียกร้องน้ำคลองที่สะอาด คลองที่สวยงามด้วยธรรมชาติ มีนกในป่า มีปลาในคลอง ส่งผลให้เกิดความเข้มงวด แข็งขันในการติดตามดูแลการปล่อยน้ำเสีย หรือทิ้งขยะลงคลอง ซึ่งจะส่งผลในภาพรวมต่อการปกป้องคลองในที่สุด

กลุ่มบุคคลที่จะเป็นกลุ่มแกนสำหรับเครือข่ายล่องเรือรักคลองก็คือแกนนำนั่นเอง เพราะแกนนำมีศักยภาพที่จะลงทุนในการทำท่องเที่ยว ไม่ว่าจะในด้านความรู้ หรือเงินทุน ไม่ว่าจะลงทุนเองหรือทำเป็นธุรกิจชุมชนก็ตาม ซึ่งเครือข่ายนี้ก็สามารถสร้างการมีส่วนร่วมจากกลุ่มต่าง ๆ อย่างหลากหลาย เช่นเดียวกับกลุ่มรักนกพังก่า

เครือข่ายรักปลาทก

ความโดดเด่นของปลาทกอยู่ที่เป็นปลาพื้นถิ่นของคลองอู่ตะเภา เป็นปลาไร้เกล็ดขนาดใหญ่เป็นที่เลื่อมใสกันโดยทั่วไปในทุกชุมชน มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับปลาทกอยู่หลายเรื่อง เช่น ตัวโตขนาดชายฉกรรจ์สี่คนหามทะยานขึ้นเหนือน้ำอุปถัมภ์กินเป็นอาหาร หรือแม้กระทั่งเรื่องเล่าว่ากินเด็กเป็นอาหาร เป็นต้น ซึ่งในความจริงไม่มีใครพบปลานิดนี้มานาน้อยกว่า ๕ ปีแล้ว และครั้งสุดท้ายที่พบ เล่ากันว่าเป็นปลาทกขนาดเล็กน้ำหนักเพียง ๕ กิโลกรัมเท่านั้น

ยังไม่ปรากฏเป็นที่แน่ชัดว่า ปลาทกได้สูญหายไปจากคลองอู่ตะเภาอย่างถาวรหรือไม่ อย่างไร อีกทั้งยังไม่มีความพยายามของหน่วยงานใดที่จะสืบค้นหรือเพาะพันธุ์ปลาทกขึ้นมา แต่เชื่อว่าการทำเครือข่ายรักปลาทกน่าจะทำได้อย่างมีพลังแม้จะไม่มีตัวปลาทกจริง ๆ โดยการหยิบยกเอาตัวปลาทก หรือเรื่องราวของปลาทก เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ของคลองอู่ตะเภา ซึ่งสามารถทำได้ทั้งการสืบค้นเรื่องเล่า ประสพการณ์ของชาวบ้านเกี่ยวกับปลาทก การศึกษาระบบนิเวศน์ที่ปลาทกอยู่อาศัย แหล่งเพาะพันธุ์ แหล่งอาหาร แหล่งอยู่อาศัยของปลา คือคลองอู่ตะเภา และหากมีพบว่าปลาทกยังคงมีอยู่ในสายน้ำแห่งนี้ อาจเกิดกิจกรรมที่ต่อเนื่องขึ้นอีกมากมาย ส่งผลดีต่อการปกป้องคลองอู่ตะเภาได้เป็นอย่างมาก กลุ่มบุคคลที่จะเป็นกลุ่มแกนของเครือข่ายนี้อาจต้องให้ทั้งคนเลี้ยงปลา คนหาปลา และนักวิชาการร่วมกัน ทั้งนี้เชื่อว่าจะสามารถสร้างการมีส่วนร่วมจากกลุ่มที่เกี่ยวข้องทั้งหลายได้อย่างดีเช่นเดียวกับเครือข่ายอื่น ๆ

เครือข่ายที่ยกมาข้างต้นเป็นเพียงตัวอย่างซึ่งสามารถนำไปใช้ได้จริง และยังมีประเด็นกิจกรรม อื่นๆ อีกมาก ที่เหมาะสมจะสร้างสรรค์ขึ้นทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมและความสนใจของชุมชน หากสามารถมีเครือข่ายในลักษณะดังที่กล่าวมาได้ การสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอยู่ตะเภาก็จะเป็นไปได้อย่างมีรูปธรรมและมีพลัง มีความต่อเนื่อง เชื้อประโยชน์ให้แก่ชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง จะทำให้คนกลับมาผูกพันกับคลอง ใกล้ชิดกับคลองได้อีกครั้ง

ตอนที่เจ็ด

อภิปรายผลและเสนอแนะ

บทสรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ความนำ

บทนี้จะเป็นการสรุปและอภิปรายผลที่ได้จากการวิจัย โดยจะนำเสนอผลการวิจัยไปตามลำดับหัวข้อ
ปัญหานำการวิจัย ของการวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งมีอยู่ ๔ หัวข้อ ประกอบด้วย

๑. ชุมชนคลองอู่ตะเภาที่มีรูปแบบและกระบวนการสื่อสารภายในชุมชน ระหว่างชุมชน โดยเฉพาะการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องชุมชนในอดีตและในปัจจุบันอย่างไร
๒. ในปัจจุบันสื่อพื้นบ้านมีบทบาทต่อชุมชนอย่างไร
๓. กระบวนการสื่อสารทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภาได้มากน้อยเพียงใด
๔. อะไรคือกลยุทธ์และกิจกรรมที่เหมาะสมในการเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายเพื่อสะท้อนข้อมูล สภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภาโดยสื่อชุมชนและสื่อทางการ

การนำเสนอเนื้อหาในบทนี้จะทำอย่างสั้นกระชับ เนื่องจากเนื้อหาโดยละเอียด รวมไปถึงบทวิเคราะห์
และข้อสรุปถึงผลที่คาดว่าจะได้รับในแต่ละหัวข้อ ได้ถูกนำเสนอไว้ในหลายบทที่ผ่านมา จึงไม่ต้องการให้มี
เนื้อหาซ้ำซ้อน โดยจะนำเสนอข้อสรุปและการอภิปรายผลเฉพาะในประเด็นที่ปรากฏในคำถามนำการวิจัย ดังนี้

๑.ชุมชนคลองอู่ตะเภามีรูปแบบและกระบวนการสื่อสารภายในชุมชน ระหว่างชุมชน โดยเฉพาะการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องชุมชนในอดีตและในปัจจุบันอย่างไร

ในอดีตการสื่อสารภายในชุมชนเพื่อการปกป้องชุมชนมีลักษณะเหนียวแน่นเข้มแข็ง ด้วยเหตุที่สภาพการดำรงชีวิตในอดีต มีความยากลำบาก สมาชิกในชุมชนจำเป็นต้องรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกันซึ่งนำไปสู่ความอยู่รอดของสมาชิกในชุมชน รูปแบบการสื่อสารภายใน ชุมชน เป็นการสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการ มีการใช้สื่อภายในชุมชนเพื่อกระจายข้อมูล เช่น เกราะ กลอง หรือสื่อพื้นบ้านหลายชนิด ระดับของการสื่อสารที่ปรากฏให้เห็นมากที่สุดในชุมชนคลองอู่ตะเภาคือการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นการสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตา วิธีการหรือรูปแบบการสื่อสารไม่ซับซ้อน ไม่มีระเบียบพิธีต้อง เนื้อหาในการสื่อสารมุ่งเน้นเรื่องการทำมาหากิน การดำรงชีวิต การสื่อสารภายในชุมชนเพื่อการปกป้องชุมชนในอดีต เป็นการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชนจากภัยเฉพาะหน้าที่ปรากฏ เช่น ภัยจากโจรผู้ร้าย ภัยจากธรรมชาติ เช่นน้ำท่วม โดยมีผู้นำชุมชนเป็นผู้ส่งสารหลักผ่านสื่อชุมชนไปยังชาวบ้านในชุมชน

มีข้อนำสังเกตคือ การใช้สื่อในอดีตจะมีลักษณะของสื่อเพื่อให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้าน เช่นการตีเกราะ เมื่อเกิดเหตุความไม่สงบขึ้นในชุมชน อาทิ มีขโมย หรือคนหาย เมื่อได้ยินเสียงเกราะ หมู่ฉกรรจ์จากทุกบ้านจะต้องออกมารวมตัวกันที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน หรือลานชุมชน ตามแต่ที่แต่ละชุมชนกำหนด โดยผู้นำจะเป็นผู้แจ้งรายละเอียดของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แล้วจึงร่วมมือกันช่วยเหลือตามกำลัง

ในขณะที่การสื่อสารในปัจจุบัน มีลักษณะที่ต่างคนต่างได้รับข้อมูลครบถ้วนในทันทีโดยไม่ต้องมารวมตัวกันเพื่อฟังการถ่ายทอดเรื่องราวอีกทอดหนึ่ง เช่นการเปิดรับวิทยุ โทรทัศน์ การใช้หอกระจายข่าว ดังนั้นความถี่ในการพบปะกันของชาวบ้านในชุมชน หรือการช่วยเหลือกันอย่างครบถ้วนพร้อมเพรียงจึงลดน้อยถอยลงไปเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีตที่ผ่านมา และนำไปสู่ความรู้สึกแห่งความเป็นชุมชนที่จืดจางลงด้วย ประจักษ์หลักฐานที่พบเห็นในบางชุมชนคือ การร่วมแรงทำงานเพื่อส่วนรวมเช่น ขอแรงกวาดลานวัดปรากฏว่ามีชาวบ้านมาร่วมเพียงไม่กี่คน ส่วนงานลงแรงอื่นๆ ซึ่งในอดีตเพื่อนบ้านจะมาเข้าร่วมอย่างแข็งขัน ปรากฏว่าต้องใช้เงินว่าจ้างจึงสำเร็จได้

การสื่อสารภายในชุมชนในปัจจุบันมีลักษณะของการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการควบคู่ไปกับการสื่อสารอย่างเป็นทางการ เนื่องจากผู้ที่มาสื่อสารกับชุมชนขยายขอบเขตมากขึ้น มิได้จำกัดอยู่เฉพาะคนภายในชุมชนด้วยกันเท่านั้น ดังนั้นการสื่อสารกับบางกลุ่มคนจึงเป็นการสื่อสารอย่างเป็นทางการเช่นการประชุมร่วมกับนายอำเภอ

การสื่อสารภายในชุมชนในปัจจุบันมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่แตกต่างจากการสื่อสารในอดีต เดิมทีการสื่อสารเป็นไปเพื่อปกป้องดูแล ช่วยเหลือกัน เรื่องการทำมาหากิน เนื้อหาการสื่อสารในปัจจุบันมีความหลากหลายขึ้นตามสภาพสังคมที่ซับซ้อนขึ้น เช่นเพื่อจัดตั้งกองทุนออมทรัพย์ เพื่อร่วมมือกันดำเนินโครงการประปาชุมชน การสื่อสารภายในชุมชนในปัจจุบันในประเด็นการสื่อสารเพื่อการปกป้องชุมชนมิได้มุ่งไปที่การปกป้องอันตรายหรือภัยเฉพาะหน้าเหมือนในอดีต เนื่องจากถือว่าเป็นเรื่องที่แต่ละคนมีส่วนที่จะต้องรับผิดชอบชีวิตของตนเอง การสื่อสารเพื่อร่วมกันปกป้องชุมชนในปัจจุบันจึงมีลักษณะการรวมตัวเฉพาะกรณีปัญหาใหญ่ๆ ที่เชื่อว่าเป็นภัยคุกคามที่ไม่อาจแก้ปัญหาด้วยตัวคนเดียวได้ เช่นปัญหาน้ำเสียจากโรงงานที่ปล่อยลงสู่คลอง ในกรณีเช่นนี้จะมีการสื่อสารทั้งอย่างเป็นทางการโดยผู้ใหญ่บ้าน และอย่างไม่เป็นทางการผ่านไปทางกลุ่มกิจกรรมหรือคนสนิทคุ้นเคย เพื่อให้ร่วมมือกันประท้วง หรือเจรจากับโรงงานและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการสื่อสารระหว่างชุมชนเพื่อการปกป้องชุมชนในอดีตนั้น พบว่าในอดีต แม้การคมนาคมขนส่งจะไม่สะดวกเหมือนในปัจจุบัน แต่ชุมชนคลองอู่ตะเภาจะมีการเดินทางไปมาหาสู่กัน การสื่อสารผากความระหว่างชุมชนมีตัวกลางการสื่อสาร คือเรือแม่ โดยคนขับเรือแม่ ซึ่งเป็นเรือโดยสารที่แล่นรับส่ง จาก อ.ปากพนัง จ.นครศรีธรรมราช มาสิ้นสุดที่บ้านท่าม้า อ.สะเดา จ.สงขลา จะทำหน้าที่เป็นเหมือนบุรุษไปรษณีย์ช่วยส่งข้อความจากชุมชนหนึ่งไปยังอีกชุมชนหนึ่ง หรือเมื่อผ่านไปยังชุมชนไหนแล้วเกิดเหตุการณ์น่าสนใจ คนขับเรือแม่ก็จะเป็นผู้ถ่ายทอดไปยังชุมชนอื่น

การสื่อสารที่มีลักษณะข้ามผ่านชุมชนและเป็นการสอดส่องเรื่องภัยน้ำท่วม มีปรากฏให้เห็นที่บ้านท่าช้าง ซึ่งเป็นชุมชนหนึ่งที่ตั้งอยู่ในสายคลองอู่ตะเภา ที่บ้านท่าช้างจะมีบริเวณที่เรียกว่า “ปากท่าช้าง” หากปีใดน้ำเอ่อจนถึงปากท่าช้าง เป็นสัญญาณว่าจะเกิดน้ำท่วมใหญ่ ที่วัดท่าช้างจะตีกลองส่งสัญญาณซึ่งดังไปไกลราว ๕ กิโลเมตร ชุมชนที่อยู่รอบข้างเมื่อได้ยินเสียงกลองวัดท่าช้างก็จะตระหนักรู้ทันทีว่าจะเกิดน้ำท่วมใหญ่ เมื่อได้รับการเตือนภัยเช่นนี้ชาวบ้านก็จะเก็บข้าวของ เตรียมหนีน้ำได้ทัน บางชุมชนก็จะตีเกราะรับเพื่อช่วยส่งสัญญาณเตือนภัยให้ได้ยินทั่วถึงกัน

กลองวัดท่าช้างทำหน้าที่ดีส่งสัญญาณน้ำท่วมครั้งสุดท้ายคือเมื่อคราวน้ำท่วมใหญ่ อ.หาดใหญ่ เมื่อปี ๒๕๓๑ ทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณคลองอู่ตะเภาสามารถหลีกเลี่ยงความเสียหายได้ แต่เมื่อคราวน้ำท่วมอีก ๑๒ ปีถัดมาคือในปี ๒๕๔๓ กลองวัดท่าช้างไม่ได้ดีเตือนภัยอีกแล้วเนื่องจาก กลองชำรุดและไม่มีการซ่อมแซม ชาวบ้านโดยรอบคลองอู่ตะเภาจึงได้รับความเสียหายถ้วนหน้า เหตุการณ์น้ำท่วมปี ๒๕๔๓ ทำให้ความอาลัย ต้องการให้กลองวัดท่าช้างได้กลับมาทำหน้าที่อีกครั้งเกิดเป็นอารมณ์ความรู้สึกอยู่ในใจชาวบ้านในหลายชุมชน แต่ยังไม่ปรากฏว่าจะมีใครเข้าไปดำเนินการซ่อมแซมอย่างจริงจัง ในปัจจุบันกลองวัดท่าช้างยังคงถูก

เก็บรักษาไว้ที่วัดและทางวัดมีความคิดที่จะสร้างที่วัดให้เป็นพิพิธภัณฑ์ข้าวของเครื่องใช้โบราณ รวมทั้งจะนำกลองวัดทำข้างไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวด้วย

การสื่อสารระหว่างชุมชนเพื่อการปกป้องชุมชนในปัจจุบันไม่ปรากฏให้เห็นในชุมชนคลองอู่ตะเภา จากการจัดเวทีวิจัยโดยการเชิญแกนนำจาก ๑๒ ชุมชนที่ศึกษามาพบปะกัน ปรากฏว่า ส่วนใหญ่แกนนำหรือผู้นำของแต่ละชุมชนไม่เคยรู้จักกันมาก่อน บางคนเคยมีโอกาสดำเนินงานพบปะกันในการประชุมของทางอำเภอ แต่ไม่เคยได้มานั่งสนทนาพูดคุยกันอย่างจริงจังแม้แต่ครั้งเดียว สะท้อนให้เห็นว่าการสื่อสารระหว่างชุมชนในประเด็นความร่วมมือกันมีน้อยมากจนแทบไม่ปรากฏในพื้นที่วิจัย

กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อช่วยเหลือดูแลกันระหว่างชุมชนในปัจจุบันได้สูญหายไป แม้แต่การพึ่งพาความร่วมมือกันที่เคยมีในอดีตก็พลอยสูญหายไปด้วย ชาวบ้านหวังพึ่งพาข้อมูลข่าวสารจากทางราชการ ปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนคลองอู่ตะเภาคือ ในคราวน้ำท่วมใหญ่ปี ๒๕๔๓ ชาวบ้านเสียหายจากอุทกภัยครั้งนี้เท่าเทียมกับผู้อาศัยอยู่ในเมือง ขณะที่ในอดีตที่ผ่านมาชุมชนสามารถหลบภัยได้ทันจากการตีกลองเตือนของวัดท่าช้าง เมื่อสอบถามชาวบ้านทำให้ได้ความไปทำนองเดียวกันว่า ไม่สามารถหนีน้ำท่วมได้ทัน เพราะทางการไม่ได้แจ้งข่าวให้รู้ล่วงหน้าจึงไม่มีบ้านใดเตรียมการอพยพข้าวของ สัตว์เลี้ยงไว้ก่อน สอดคล้องกับข้อสังเกตที่ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ (๒๕๔๔) ระบุว่า ผลจากการใช้กระบวนการพัฒนาแบบบนลงล่าง ไม่เพียงแต่ไม่ได้ผลตามที่คาดหวังเอาไว้เท่านั้น หากทว่ายังทิ้งร่องรอยแห่งความสูญเสียในเชิงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเอาไว้ด้วย กล่าวคือ ชาวบ้านจะเกิดวัฒนธรรมแห่งการพึ่งพา การรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก และไม่เชื่อมั่นว่าตนเองจะแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยความสามารถของตนเอง

ดังนั้นการเปิดให้มีพื้นที่เพื่อการสื่อสารระหว่างชุมชน หรือการจัดตั้งเป็นเครือข่ายเพื่อการปกป้องชุมชนนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้สมาชิกในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง เนื่องจากข้อมูลที่พบในการวิจัยแสดงให้เห็นว่า การสื่อสารที่มีลักษณะของการสื่อสารทางเดียว จากบนลงล่างนั้น ความรู้สึกร่วมของการเป็นเจ้าของหรือรับผิดชอบจะมีน้อย เช่นที่บ้านระตะ เมื่อทางการมาจัดตั้งกลุ่มน้ำยางขึ้นในชุมชนปรากฏว่าดำเนินการไปได้ไม่นานก็ต้องล้มเลิกไป แต่ภายหลังชุมชนมาก่อตั้งกันเอง ด้วยวิธีของชุมชนเอง จัดการดูแลกันเอง ปรากฏว่า กลุ่มน้ำยางยังคงมีอยู่ในชุมชนจนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นภาพเชิงประจักษ์ของแนวคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ในกรอบแนวคิด Alternative paradigms นั่นคือการพัฒนาเปลี่ยนแปลงใดๆ จะต้องเกิดจากความต้องการของคนในสังคม และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงจึงจะประสบผลสำเร็จได้ และแนวทางการพัฒนาที่ได้ผลในพื้นที่หนึ่งอาจจะไม่ได้ผลสัมฤทธิ์เมื่อนำมาปฏิบัติใช้ในพื้นที่ที่ต่างกัน

จากผลการวิจัย นำไปสู่แนวทางในการพัฒนาเครือข่ายการสื่อสารเพื่อการปกป้องคลองอู่ตะเภาในอนาคตว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเร่งสร้างช่องทางการสื่อสารทั้งในระดับการสื่อสารภายในชุมชน และโดย

เฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารระหว่างชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลระหว่างกัน สร้างความสัมพันธ์กัน รู้จักกัน เพื่อนำไปสู่ความร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาเรื่องชุมชนร่วมกัน โดยอยู่บนพื้นฐานของความต้องการของชุมชนเอง (Alternative paradigms) และรูปแบบการสื่อสารที่จะสร้างขึ้นนั้นควรเป็นการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมจากชุมชน (participatory communication) ผลจากการศึกษาโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายชุมชนที่ปรากฏในชุมชนคลองอู่ตะเภาทำให้ได้ข้อสรุปว่า เครือข่ายชุมชนที่จะประสบความสำเร็จในการจัดการนั้น ควรเป็นเครือข่ายที่ชาวบ้านสนใจและได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง มิใช่อยู่ในฐานะผู้ถูกบังคับหรือจับวางให้มาร่วมกันเป็นเครือข่าย

๒. ในปัจจุบันสื่อพื้นบ้านมีบทบาทต่อชุมชนอย่างไร

สื่อพื้นบ้านที่ปรากฏอยู่ในชุมชนคลองอู่ตะเภามีด้วยกัน ๔ ชนิด คือ เพลงเรือ โนราโรงครู หนังตะลุง และลิเกลาฮู กล่าวได้ว่าการทำหน้าที่ต่อชุมชนของสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดมีความแตกต่างกันระหว่างบทบาทในอดีต กับบทบาทในปัจจุบัน

เพลงเรือในอดีตมีบทบาทในฐานะสื่อเพื่อความบันเทิงประกอบเทศกาลวันออกพรรษา เนื้อหาเป็นการร้องเพลงเกี่ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาว เป็นสื่อที่ทำหน้าที่ให้ชายหนุ่ม หญิงสาวในชุมชนได้รู้จักกัน การร้องเพลงเรือจะร้องในเรือจริง ๆ ล่องไปตามลำคลอง ในปัจจุบันเพลงเรือยังคงใช้เป็นสื่อพื้นบ้านเพื่อประกอบเทศกาลออกพรรษา แต่ได้ปรับเปลี่ยนไปร้องในช่วงเวลาอื่นๆ ด้วย เช่นร้องเพลงเรือในงานวันแม่ ร้องในงานประจำปีของตำบล หรืออำเภอ เนื้อหาของเพลงก็ปรับเปลี่ยนไปจากเนื้อร้องเกี่ยวพาราสี เป็นเนื้อร้องตามที่เจ้าภาพผู้เชิญจะกำหนด เช่นให้ร้องรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด ผู้ขับร้องก็มีใช้หนุ่มสาว เหมือนเช่นในอดีต แต่เป็นกลุ่มแม่บ้านที่มาาร่วมกันอนุรักษ์ศิลปะการร้องเพลงเรือเอาไว้ การร้องเพลงเรือบนเรือล่องไปตามลำน้ำไม่ปรากฏให้เห็นแล้ว เนื่องจากการชักพระทางน้ำก็ได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นการลากพระทางบกจนหมดสิ้น

โนราโรงครู ยังคงรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมเอาไว้จนถึงปัจจุบัน ด้วยการมีบทบาทในฐานะสื่อประกอบพิธีกรรม ชุมชนคลองอู่ตะเภาจะจัดให้มีการแสดงโนราโรงครูเพื่อการแก้บน หากผู้ใดบนบานศาลกล่าวแล้วได้ตามที่ประสงค์ก็จะต้องรับโนราโรงครูมารำแก้บน หากไม่ปฏิบัติเชื่อกันว่าจะเกิดเหตุเภทภัยแก่บุคคลนั้น ปัจจุบันโนราโรงครูยังคงมีปรากฏในชุมชนคลองอู่ตะเภา แต่ในปริมาณที่น้อยมาก บางชุมชนรับโนราโรงครูมาแสดง ๑ ครั้ง บางชุมชนก็จะรับมาแสดง ๓-๔ ปี ครั้งเดียวเท่านั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนที่สนใจติดตามดูโนรามิเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ ขณะที่หนุ่มสาวไม่ให้ความสนใจต่อสื่อพื้นบ้านชนิดนี้ ประกอบกับค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างโนรามาแสดง ซึ่งเรียกว่า “ค่าราช” มีราคาสูงเมื่อเทียบกับสื่อสมัยใหม่ เช่นการรับวงดนตรีมาแสดงมีค่าใช้จ่ายเพียงประมาณ ๖,๐๐๐ บาท เท่านั้น โนราจึงได้รับความนิยมน้อย การปรับตัวของโนราคือการนำไปถ่ายทอดเป็นบท

เรียนหนึ่งในการศึกษาของนักเรียนในโรงเรียน ด้วยความหวังว่าจะเป็นการสร้างผู้สืบทอด ขณะเดียวกันเพื่อขยายกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มใหม่ๆ

หนังตะลุง เป็นสื่อที่ปรากฏให้เห็นมากกว่าสื่อพื้นบ้านอื่นๆในชุมชนคลองอู่ตะเภา หนังตะลุงถือว่าเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีการปรับตัวอย่างมากสื่อหนึ่ง ทั้งในด้านเนื้อหาที่แสดง และรูปแบบการแสดง หนังตะลุงเป็นสื่อที่มีบทบาทต่อชุมชนในภาคใต้ในฐานะสื่อเพื่อความบันเทิง และถ่ายทอดความรู้ ในอดีตชาวบ้านจะได้รับฟังเรื่องราวแปลกๆใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนอื่นจากการดูหนังตะลุง นายหนังที่มีความสามารถจะนำข้อมูลที่น่าสนใจ เรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคมมาดัดแปลงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของบทหนังตะลุง ในปัจจุบันหนังตะลุงเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีบทบาทเน้นไปที่สื่อเพื่อการบันเทิงมากกว่าสื่อเพื่อถ่ายทอดความรู้ เนื่องจากปัจจุบันมีสื่อที่สามารถทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูลได้ ดีกว่า เร็วกว่า และครบถ้วนมากกว่าหนังตะลุง การปรับตัวในส่วนเนื้อหาของเนื้อหาการแสดงของหนังตะลุงในปัจจุบัน เริ่มปลีกออกจากขนบนิยมในอดีตที่มักจะแสดงเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ มาเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับชีวิตจริงมากขึ้น นายหนังบางคนประยุกต์การแสดงตะลุงทอล์กโชว์ พูดเรื่องราวเกี่ยวกับสังคม เสียดสีการเมือง รูปแบบการแสดงก็เปลี่ยนจากการใช้ตัวหนังที่แกะจากหนังวัว มาเป็นการแสดงด้วยคนจริงๆที่เรียกว่า “หนังคน”

ลิเกลาฮู เป็นสื่อพื้นบ้านที่สืบสานถ่ายทอดกันเฉพาะในกลุ่มผู้นับถือศาสนาอิสลาม ลิเกลาฮูหายไปจากชุมชนคลองอู่ตะเภาหลายสิบปีแล้ว ฟังจะได้รับการนำกลับมารื้อฟื้นเมื่อไม่นานมานี้ โดยบ้านท่าโพธิ์ ซึ่งเป็นชุมชนมุสลิมได้ร่วมกันอนุรักษ์และพยายามถ่ายทอดไปยังเด็กเยาวชนรุ่นใหม่ ลิเกลาฮูเป็นสื่อเพื่อประกอบพิธีกรรม เช่นแสดงในงานแต่งงาน บทร้องมีทั้งหยอกล้อเกี่ยวพาราดี และสอดแทรกคำสั่งสอนในศาสนาด้วย ปัจจุบันลิเกลาฮูมีบทบาทในชุมชนในฐานะสื่อเพื่อช่วยเผยแพร่ข่าวสารและกิจกรรมต่างๆของชุมชน คล้ายเพลงเรือที่บทร้องจะปรับเปลี่ยนไปตามที่เจ้าภาพร้องขอมา

ผลการวิจัยสภาพการณ์ของสื่อพื้นบ้านในชุมชนคลองอู่ตะเภาสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่องสื่อพื้นบ้านหลายชิ้นที่ปรากฏก่อนหน้านี้ อาทิ งานวิจัยของ อมรทิพย์ (๒๕๓๔) ที่ระบุว่าสื่อพื้นบ้านถูกเบียดแย่งเวลา ความสนใจไปโดยสื่อมวลชน หรือสื่อทันสมัยใหม่ โดยเฉพาะ วิทยุโทรทัศน์ และงานวิจัยของ จิตตนา (๒๕๓๓) ซึ่งวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ทำให้การแสดงรองเง็งซึ่งเป็นการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ค่อยๆสูญหายไปจากความนิยมของชาวบ้าน พบว่ามีปัจจัย ๓ ประการคือ ๑. การเข้ามาของสื่อมวลชนทันสมัย ๒. ชีตจำกัดของตัวสื่อประเพณีเอง อาทิ สื่อพื้นบ้านมักจะล้มเหลวในการหาผู้มาสืบทอด และการที่เป็นสื่อประกอบพิธีกรรมวาระโอกาสในการแสดงจึงผูกติดกับวาระโอกาสของพิธีกรรมที่จะจัดขึ้น และ ๓ กลุ่มผู้ชมซึ่งเป็นตัวตัดสินใจการดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้านมีโอกาสเข้าถึงสื่อน้อย สื่อพื้นบ้านมีการแสดงน้อย และอาจไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ขณะที่สื่อมวลชนเป็นสื่อที่รุกเข้ามาถึงในบ้าน

สื่อพื้นบ้านที่ปรากฏในชุมชนคลองอู่ตะเภามีลักษณะที่คล้ายคลึงกับสภาพการณ์ของสื่อพื้นบ้านที่ปรากฏในพื้นที่อื่น กล่าวคือได้รับความนิยมลดน้อยลง เนื่องจากชุมชนหันไปบริโภคสื่ออื่น เช่น วิทยุ โทรทัศน์ นอกจากนี้ยังมีสื่อที่เข้าถึงชุมชนซึ่งให้ความบันเทิงมากกว่า ในราคาถูกกว่า เช่น วงดนตรีซึ่งผู้ชมสามารถขึ้นเวทีไปร่วมร้องเพลงเป็นที่สนุกสนานได้ โดยเสียค่าใช้จ่ายในการรับวงดนตรีมาแสดงเพียงประมาณ ๖,๐๐๐ บาทต่อคืน ในขณะที่การรับโนราโรงครู หรือหนังตะลุงมาแสดงจะมีค่าใช้จ่ายขั้นต่ำ ๑๐,๐๐๐ บาท

การสูญหายไปของสื่อพื้นบ้านในชุมชนคลองอู่ตะเภายังพบว่าเป็นเหตุมาจากความไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตดังที่ปรากฏในข้อค้นพบของ จิตตนา (๒๕๓๓) ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายชุมชนที่เรียงรายหลายคลองอู่ตะเภาคือการขยายตัวของชุมชนแต่ละแห่ง ทำให้มีลักษณะของความเป็นชุมชนเมือง ซึ่งมีกฎระเบียบที่เข้ามาควบคุมการดำเนินกิจกรรมของ ชุมชน ปรากฏการณ์เชิงประจักษ์หนึ่งที่พบในชุมชนคือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่บ้านบางหัก บ้านบางหักเป็นชุมชนที่อยู่ติดกับเมืองหาดใหญ่ ซึ่งมีลักษณะค่อนข้างมาทางชุมชนเมือง ผู้คนที่อาศัยอยู่ในบ้านบางหักจะแยกเป็น ๒ ส่วนคือ คนในพื้นที่เดิม กับคนที่เพิ่งย้ายเข้าไปอาศัยโดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ทำงานในเมืองหาดใหญ่ แล้วอาศัยบ้านบางหักเป็นที่พักอาศัย เนื่องจากราคาบ้านถูกกว่ามาก คนดั้งเดิมที่บ้านบางหักเคยคิดที่จะรับหนังตะลุง โนรา มาแสดงในชุมชน แต่ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากทางการไม่อนุญาต เพราะบ้านบางหักอยู่ในเขตชุมชน การแสดงของสื่อพื้นบ้านเหล่านั้นจะต้องแสดงในที่โล่งแจ้ง และใช้เครื่องขยายเสียง ซึ่งจะเป็นการรบกวนผู้พักอาศัยในชุมชน กฎระเบียบที่คาดไม่ถึงเหล่านี้มีส่วนทำให้ วาระโอกาสในการแสดงของสื่อพื้นบ้านลดลง ผู้ชมก็มีโอกาสในการเข้าถึงสื่อพื้นบ้านน้อยลงเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม สื่อพื้นบ้านในชุมชนคลองอู่ตะเภาถือได้ว่าการปรับตัวเพื่อรับมือกับปัจจัยแห่งความล่มสลายดังที่เสนอไว้ในการวิจัยข้างต้น กล่าวคือ เพลงเรือ และลิเกลาฮู ได้ทะลายขีดจำกัดของการเป็นสื่อที่ถูกติดกับพิธีกรรม มาเป็นสื่อที่สามารถแสดงได้หลายวาระโอกาส ตลอดทั้งปี การเข้าถึงผู้รับสารจึงมีมากขึ้น หนังตะลุง โนราโรงครู เปิดตลาดเข้าสู่ โรงเรียน และเข้าหากลุ่มเยาวชน เพื่อหาผู้บริโภคกลุ่มใหม่ คือเด็กและเยาวชน เพื่อผลใน ๒ ระดับ คือทั้งเพื่อเพิ่มผู้บริโภคกลุ่มใหม่ทดแทนกลุ่มเก่า และเพื่อหาผู้สืบทอดการแสดงพื้นบ้านเหล่านี้

ทั้งนี้ข้อน่าสังเกตจากงานวิจัยของ อมรทิพย์ (๒๕๓๔) ที่เสนอว่าหากนำเอาสื่อพื้นบ้านมาเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนเช่น วิทยุ โทรทัศน์ จะช่วยให้มีผู้รับสารมากขึ้น ข้อเสนอแนะจะเป็นประโยชน์ต่อสื่อพื้นบ้าน ในพื้นที่ชุมชนคลองอู่ตะเภา ที่ปัจจุบันมีผู้สืบทอดสื่อน้อยแต่กลับมิได้มีการบันทึก เก็บหลักฐานร่องรอยการแสดงสื่อพื้นบ้านไว้อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อการศึกษาของชุมชนในอนาคต

กล่าวได้ว่าบทบาทของสื่อพื้นบ้านที่มีต่อชุมชนได้ลดความสำคัญลงไปมากเมื่อเทียบกับในอดีต เนื่อง จากมีสื่อสมัยใหม่ออกมาแย่งยึดพื้นที่ความสนใจของชุมชนจำนวนมากรวมทั้งสื่อพื้นบ้านไม่อาจตอบสนอง ความพอใจ และมีได้สร้างประโยชน์แก่ผู้บริโภคสื่อ ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค บทบาทของสื่อพื้นบ้าน จึงลดน้อยถอยลงไป อย่างไรก็ตามสื่อพื้นบ้านพยายามปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ต่อไป เช่นการปรับเนื้อ หาและรูปแบบการแสดง การมุ่งเข้าสู่กลุ่มผู้บริโภคกลุ่มใหม่ได้แก่ เด็กและเยาวชนเพื่อทดแทนกลุ่มผู้บริโภคเดิม คือคนเฒ่าคนแก่ การจะนำสื่อพื้นบ้านเข้ามาใช้เพื่อเป็นการเผยแพร่ข้อมูล หรือสร้างกระบวนการร่วมมือกัน ในชุมชนจึงเป็นเรื่องที่ยังไม่สามารถคาดหวังผลสัมฤทธิ์ได้ในขณะนี้ เนื่องจากกลุ่มผู้บริโภคสื่อพื้นบ้านส่วนใหญ่ เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในกิจกรรมของชุมชนไม่มากนัก และตัวสื่อพื้นบ้านเองก็กำลังอยู่ ในห้วงระยะแห่งการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของตนเอง การนำสื่อพื้นบ้านเข้ามาเป็นแนวร่วมในการสื่อสารกับ ชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลระหว่างกันจนนำไปสู่การสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนด้วยกันจำเป็นต้องติด ตามผลจากการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านในชุมชนในระยะหนึ่ง เพื่อให้ทราบถึงทิศทางสถานภาพและจุดขายของ สื่อพื้นบ้าน รวมทั้งบทบาทที่ชัดเจนของสื่อพื้นบ้านในชุมชน

๓. กระบวนการสื่อสารทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลอง อยู่ตะเภาได้มากนักน้อยเพียงใด

กระบวนการสื่อสารที่ปรากฏในชุมชนคลองอยู่ตะเภามีอยู่หลายลักษณะ เช่นการสื่อสารที่เป็นทางเดียว (one way communication) จากหน่วยงานของรัฐสั่งการนโยบาย หรือขอความร่วมมือในประเด็นของทางราช การมายังชุมชน หรือการสื่อสารสองทาง (two way communication) ระหว่างสมาชิกในชุมชนด้วยกันเอง อย่างไรก็ตามกล่าวได้ว่ากระบวนการสื่อสารที่ปรากฏในชุมชนก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลร่วมกันของ ชุมชนบริเวณคลองอยู่ตะเภาในปริมาณน้อย เพราะเหตุจากการขาดปัจจัยพื้นฐานที่จะสนับสนุนกระบวนการสื่อ สารให้มีประสิทธิภาพ หลายประการ ได้แก่

การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารของชุมชนยังมิได้มีการนำสื่อชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์เต็มประสิทธิ ภาพ สื่อที่ใช้ในชุมชนถูกผูกขาดโดยคนบางคนเท่านั้น การที่มีผู้ครอบครองสื่อจำกัด หรือมีการนำไปใช้อย่างไม่ เต็มที่ทำให้โอกาสในการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันระหว่างสมาชิกในชุมชนก็มีอย่างจำกัด ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอ ของ Hornik (1980, vol 30) ที่ว่า การสื่อสารเป็นเครื่องมือที่ช่วยสนับสนุน หรือเป็นองค์ประกอบในการพัฒนา อย่างหนึ่ง อย่างไรก็ตามเทคโนโลยีการสื่อสารจะให้ผลสัมฤทธิ์ในการช่วยพัฒนาหรือไม่ขึ้นอยู่กับการนำไปใช้ เป็นสำคัญ และการกำหนดบทบาทของสมาชิกในชุมชนไว้เพียงผู้รับสารหรือใช้สารที่ถ่ายทอดไป ทำให้สมาชิก ชุมชนได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารน้อยมาก

อาจกล่าวได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ปรากฏในชุมชนคือ กระบวนการสื่อสารของชาวบ้านมีลักษณะเป็นกระบวนการรับข้อมูลมากกว่ากระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูล โดยรับข้อมูลจากทางการและไม่สามารถมีการโต้ตอบหรือแสดงความเห็นกับสารเหล่านั้นได้ นอกจากนี้การสื่อสารของชุมชนยังมีลักษณะของการสื่อสารโดยใช้อารมณ์ ความคิดเห็น ความรู้สึก มากกว่าสื่อสารโดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ หรือข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง ดังนั้นการสื่อสารระหว่างกันจึงเป็นเสมือนการบ่น การรำพัน มากกว่าการนำข้อมูลมาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อหาข้อสรุปแนวทางแก้ปัญหาร่วมกันอย่างมีเหตุผล จนนำไปสู่การแก้ไขปัญหาย่างจริงจังต่อไป ชุมชนจึงเกิดการเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาร่วมกันได้น้อย เพราะไม่สามารถตัดสินใจบนพื้นฐานของ ข้อเท็จจริงที่ครบถ้วนได้ เกิดเพียงกระบวนการรับฟังความคิดเห็น การปรับทุกข์ร่วมกันเท่านั้น

นอกจากนี้ยังพบว่าการสื่อสารเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาร่วมกันระหว่างชุมชนแทบจะไม่ปรากฏในพื้นที่ แต่ละชุมชนจะมีสื่อสารกันภายในกลุ่ม การตัดสินใจแก้ไขปัญหาก็ทำเพียงลำพัง อาทิ การแก้ไขปัญหาน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยรูปแบบการจัดการมักจะเริ่มด้วยการเข้าหาหน่วยงานราชการ เพื่อให้ช่วยแก้ไขซึ่งก็ได้รับการตอบสนอง แต่ผลสัมฤทธิ์ในเชิงการแก้ปัญหาย่างชัดเจนเด็ดขาดมักไม่เกิดขึ้น เมื่อขั้นตอนแรกไม่ประสบความสำเร็จชาวบ้านจะใช้วิธีการรวมกลุ่มผู้เห็นด้วยในชุมชนแล้วไปประท้วงหน้าโรงงาน สิ่งที่ชาวบ้านสะท้อนและเป็นเครื่องยืนยันว่ากระบวนการสื่อสารเพื่อเรียนรู้ข้อมูลของชุมชนแทบจะไม่ปรากฏในพื้นที่คือ ชาวบ้านมีความรู้สึกว่า หน่วยงานราชการไม่เข้าใจปัญหาของชุมชน ไม่สนใจจะเรียนรู้ และบางครั้งก็ไม่เปิดโอกาสให้ได้ชี้แจง มีกรณีที่ชาวบ้านไปร้องเรียนเรื่องน้ำเสียในคลองกลับถูกเจ้าหน้าที่ย้อนถามว่า คลองเป็นสมบัติส่วนตัวหรืออย่างไรจึงต้องมาร้องเรียน นอกจากนี้ชาวบ้านบางส่วนมีความคิดว่าโรงงานไม่มีความจริงใจจึงไม่ต้องการเจรจาด้วย และโรงงานมักจะใช้กลยุทธ์สลายแนวร่วมของชาวบ้านที่คัดค้านโรงงาน ด้วยการให้สิทธิพิเศษในการฝากคนเข้าทำงานในโรงงานแก่ผู้นำบางคน หรือให้ผลประโยชน์อื่น เช่น ให้สัมปทานขายไม้ฟืนแก่ผู้คัดค้านบางคน ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนสะท้อนภาพหลายประการ ได้แก่ กระบวนการสื่อสารของชุมชนเองที่จะถ่ายทอดเรื่องราวของตนเองยังมีความบกพร่องโดยที่ชุมชนไม่สามารถใช้กระบวนการสื่อสารเพื่อให้ข้อมูลของตนถูกส่งผ่านไปยังภายนอกด้วย ทั้งด้วยเหตุที่ชุมชนไม่ทราบว่าควรจะสะท้อนปัญหาไปให้ใครรับทราบบ้าง เช่นไม่เคยบอกกล่าว ถึงกิจกรรมที่ได้ทำให้ชุมชนอื่นรับรู้ด้วย ทั้งๆที่ทุกชุมชนมีปัญหาร่วมอันเดียวกัน ช่องทางการสื่อสารไปยังกลุ่มอื่นๆยังไม่มีลักษณะเปิดกว้างตรงไปตรงมา ทำให้ไม่เกิดกระบวนการสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนปัญหา สะท้อนความลำบาก ที่จะนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกัน หรือการช่วยเหลือกัน เช่นโรงงานและชาวบ้านมีโอกาสได้สื่อสารกันน้อยมาก โรงงานเองก็ไม่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปตรวจสอบการปฏิบัติงานของตน ขณะที่ชาวบ้านก็อ่อนด้อยใน ข้อมูลที่จะใช้ประเมินปัญหาย่างแท้จริง

ไม่ปรากฏพื้นที่ หรือเวทีเพื่อการสื่อสารระหว่างชุมชน ทำให้ไม่อาจเกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนได้ การสื่อสารถึงกันของแต่ละชุมชนมักจะเป็นการสื่อสารโดยผ่านผู้จัดการกลางคือหน่วย

งานของรัฐ ซึ่งมีได้ทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมร้อยให้เกิดกระบวนการสื่อสารที่เป็นวงจร แต่มักจะทำหน้าที่ในฐานะผู้ส่ง โดยไม่ปรารถนาข้อมูลย้อนกลับจากผู้รับสาร กระบวนการสื่อสารจึงกลายเป็นการสื่อสารทางเดียว ไม่มีการตรวจสอบความคิด ความต้องการของผู้สื่อสารอย่างแท้จริง มีการกำหนดวาระ (agenda) ในการสื่อสารไว้ล่วงหน้าชัดเจน โดยหน่วยงานรัฐ ขณะที่ชุมชนเข้ามาในฐานะผู้รับฟังวาระนั้น

กระบวนการสื่อสารโดยสื่ออื่น โดยเฉพาะสื่อมวลชนภายนอก ในปัจจุบันก็ได้เอื้อให้ชุมชนภายนอกได้เกิดการเรียนรู้ข้อมูลของชุมชนคลองอู่ตะเภา เพราะสื่อมวลชนเองมิได้สนใจติดตามข้อมูลของชุมชนคลองอู่ตะเภาเท่าที่ควร อาจจะด้วยสาเหตุหลายประการ อาทิ สื่อมวลชนมีภาระหน้าที่มาก มีเหตุการณ์ที่จะต้องติดตามและนำเสนอในแต่วันจำนวนมาก สื่อมวลชนจึงไม่มีเวลาที่จะติดตามข่าวด้านชุมชนซึ่งต้องใช้พื้นฐานข้อมูลมากในการวิเคราะห์เพื่อนำเสนอ และข่าวชุมชนไม่เป็นที่สนใจของคนในวงกว้าง สื่อมวลชนจึงให้ความสำคัญกับประเด็นอื่นน่าจะขายได้มากกว่า ข้อมูลของชุมชนคลองอู่ตะเภาจึงมีปรากฏสู่การรับรู้ของคนภายนอกชุมชนในปริมาณที่น้อย

ความมุ่งหมายที่จะพัฒนากระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนจึงควรสร้างระดับการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของสมาชิกในชุมชนที่เพิ่มขึ้นตามศักยภาพของแต่ละชุมชนและแต่ละบุคคล รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ (๒๕๔๔) ระบุว่า ระดับของการมีส่วนร่วมในการสื่อสาร มีอยู่ ๓ ระดับ ได้แก่ ๑. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ ผู้ใช้สาร ๒. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง/ ผู้ผลิต/ ผู้ร่วมผลิต/ ผู้ร่วมแสดง และ ๓. การมีส่วนร่วมในฐานะวางแผนและกำหนดนโยบาย ซึ่งการมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสารหรือผู้ใช้สารนั้นถือว่าการเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่ำสุด

ผลจากการวิจัยพบว่า กลุ่มบุคคลแต่ละกลุ่มในชุมชนมีศักยภาพที่แตกต่างกัน ซึ่งปัจจัยหนึ่งที่กำหนดศักยภาพของแต่ละบุคคลในชุมชนคือ สถานภาพและบทบาทที่มีในชุมชน แม้ว่าเป้าหมายสูงสุดในการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมคือการให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะวางแผนและกำหนดนโยบายของการสื่อสาร ด้วยสภาพจริงที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน ด้วยปัจจัยและเงื่อนไขที่แตกต่างกัน ทำให้การเข้ามามีส่วนร่วมของแต่ละกลุ่มบุคคลลดหลั่นกันลงไป ดังนั้นการสร้างกระบวนการสื่อสารเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมจึงควรแบ่งระดับการมีส่วนร่วมให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคล

กล่าวโดยสรุปได้ว่า กระบวนการสื่อสารของชุมชนคลองอู่ตะเภายังมิได้เป็นการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม ผลการกระทำที่ปรากฏในชุมชนหนึ่งมิได้นำไปเผยแพร่เพื่อสร้างจิตสำนึกหรือกระตุ้นเตือนความรับผิดชอบต่อชุมชนให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนอื่น เวทีวิจัยการสื่อสารที่นักวิจัยจัดขึ้นทั้งในระดับชุมชน และระดับระหว่างชุมชน มี

เป้าหมายมิใช่จัดขึ้นเพื่อการสืบค้นข้อมูลจากชุมชนเพียงประการเดียว แต่เป็นเจตนาและความต้องการที่จะสร้างพื้นที่สื่อสารอย่างมีส่วนร่วมแก่ชุมชน เพื่อให้ข่าวสารของแต่ละชุมชนได้ถูกส่งผ่านไปยังชุมชนอื่นๆ

กล่าวโดยสรุปได้ว่ากระบวนการสื่อสารทั้งภายในชุมชน กระบวนการสื่อสารระหว่างชุมชน และกระบวนการสื่อสารผ่านสื่อมวลชนก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล เรียนรู้ข่าวสารของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภาในปริมาณที่น้อยมาก

๔. อะไรคือกลยุทธ์และกิจกรรมที่เหมาะสมในการเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายเพื่อสะท้อนข้อมูล สภาพปัญหาของชุมชนบริเวณคลองอู่ตะเภาโดยสื่อชุมชนและสื่อทางการ

ผลการจากวิจัยได้ข้อสรุป สาเหตุที่คนไม่สนใจจะสื่อสารเรื่องคลอง เพราะไม่ได้ใช้ประโยชน์จากคลอง เมื่อไม่สื่อสารเรื่องราวเกี่ยวกับคลอง ไม่สนใจคลอง ความผูกพันก็ไม่ปรากฏ เมื่อไม่มีความผูกพันโอกาสที่จะเกิดความร่วมมือกันเป็นเครือข่ายจึงเป็นเรื่องที่ยาก เพราะหากต้องการเครือข่ายที่จะดำรงคงอยู่ได้ และมีกิจกรรมต่อเนื่อง เครือข่ายนั้นจะต้องเป็นเครือข่ายที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินการเอง และเกิดความสนใจด้วยตนเอง

การเสริมกระบวนการให้ชุมชนสร้างเครือข่ายชุมชน จึงควรแบ่งการพิจารณาออกเป็นสองส่วนคือ ขั้นแรกคือการพยายามทำให้คนสนใจคลองให้ได้เป็นพื้นฐานก่อน จึงค่อยนำไปสู่การหากิจกรรมหรือวางแผนกลยุทธ์เพื่อสร้างเครือข่าย การสร้างเครือข่ายหรือความร่วมมือในระดับที่ใหญ่ขึ้น หากปราศจากพื้นฐานที่เข้มแข็งแล้ว เชื่อว่าโอกาสที่เครือข่ายจะสร้างผลงานอย่างเป็นรูปธรรมคงเป็นเรื่องที่ยากอย่างยิ่ง

ในขั้นการพยายามดึงเรื่องคลองเข้าสู่ความสนใจของคนในชุมชนนั้น จำเป็นต้องอาศัยระยะเวลา มีการปรับศักยภาพขององค์ประกอบต่างๆในกระบวนการสื่อสารให้พร้อมสำหรับการสื่อสารในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคลองอู่ตะเภา และศึกษาบริบทที่เหมาะสมในการทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลระหว่างกัน ซึ่งได้นำเสนออย่างละเอียดในบทที่ ๙ ที่ผ่านมา

ในที่นี้จะกล่าวโดยสรุปดังนี้ สาเหตุที่ทำให้ชุมชนไม่สื่อสารเรื่องคลอง เป็นด้วยความไม่สมบูรณ์ หรือความอ่อนด้อยในองค์ประกอบของการสื่อสาร ได้แก่ ผู้ส่งสารไม่มีความรู้ไม่มีข้อมูลเรื่องคลองจึงไม่สามารถส่งสารเรื่องคลองได้ สารเกี่ยวกับคลองบางส่วนเป็นเรื่องที่เข้าใจยากและเป็นนามธรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับเนื้อหาให้เป็นเรื่องใกล้ตัว และเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ นอกจากนี้แม้ว่าสื่อหรือช่องทางในการสื่อสารของชุมชนจะมีปรากฏอยู่มากมาย ทั้งสื่อชุมชนและสื่อทางการแต่ช่องทางหรือสื่อเหล่านั้นหาได้เป็นพาหะสำหรับการขนส่งข้อมูลเรื่องคลองแต่อย่างใด และองค์ประกอบสุดท้ายในกระบวนการสื่อสารที่เป็นปัจจัยจุดรั้งการสื่อ

สารในประเด็นคล่องอยู่ตะเภาคือ ผู้รับสารไม่มีความสนใจ ไม่มีข้อมูลเรื่องคล่อง รวมทั้งการส่งสารไปยังผู้รับสารบางกรณีไม่ทั่วถึงยังผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด ทำให้ข้อมูลเรื่องคล่องไม่ได้ถูกกระจายในวงกว้าง

การสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนสื่อสารกันในกลุ่มชนจำเป็นต้องศึกษาบริบทที่เหมาะสมต่อการสื่อสารด้วย เพราะแม้องค์ประกอบทั้ง ๔ ในกระบวนการสื่อสารมีคุณภาพแต่หากไม่อยู่ในสภาพแวดล้อม หรือบริบทที่เหมาะสมย่อมทำให้การสื่อสารติดขัด ไม่มีประสิทธิภาพได้ ทั้งนี้บริบทที่จำเป็นต้องศึกษาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและคุณภาพของการสื่อสาร ประกอบด้วย 5W 1H ได้แก่ ผู้ทำหน้าที่ส่งสารและรับสารจะต้องเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับ เนื้อเรื่องหรือประเด็นที่จะสื่อสารควรเป็นเรื่องใกล้ตัวที่เกี่ยวพันกับผลประโยชน์ การทำมาหากิน วาระโอกาสในการสื่อสารต้องกำหนดให้เหมาะสมกับวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในกลุ่มชน สถานที่ที่ก่อให้เกิดการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้ ผู้มาร่วมต้องรู้สึกผ่อนคลายในบรรยากาศนั้นการเลือกสถานที่จึงต้องคำนึงถึงอารมณ์ความรู้สึกของกลุ่มชนด้วย การหยิบยกประเด็นเหตุผลของความจำเป็นในการเข้าร่วมสื่อสารควรระบุให้ชัดเจนว่าเป็นเรื่องสำคัญ และการไม่เข้าร่วมหรือแลกเปลี่ยนจะนำผลเสียอะไรมาให้บ้าง และประการสุดท้ายบริบทที่จะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารของกลุ่มชนคือ การจัดการสื่อสารนั้นต้องไม่เคร่งเครียด ใช้เวลาไม่มากนัก และไม่ควรทำให้กลุ่มชนต้องเสียค่าใช้จ่าย

นอกจากนี้ควรจะมีผู้ประสานงานกลาง หรือบุคคลที่สาม ที่จะเข้ามาช่วยในการดำเนินการในกระบวนการมีส่วนร่วมหรือการแก้ปัญหาข้อพิพาท คอยประคับประคองหรือจัดให้กลุ่มชนได้มีการสื่อสารพบปะกันในช่วงระยะเวลาที่แต่ละกลุ่มชนยังใหม่ต่อกัน ผู้ประสานงานกลางควรเป็นผู้ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย มีความรู้ข้อมูล และไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นหรือกิจกรรมในกลุ่มชนคนกลางเป็นตัวเชื่อมประสาน ทั้งนี้การใช้บุคคลที่สามมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันในหลายระดับของการเจรจาหรือปัญหา ดังที่ James L. Creighton เสนอไว้ในหนังสือ A Guide book for Involving Citizens in Community Decision Making ซึ่งแปลและเรียบเรียงโดย ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์ ซึ่งเสนอว่า การใช้บุคคลที่สามที่เป็นกลางมีความแตกต่างกันตามภาระหน้าที่รับผิดชอบและขอบเขตของอำนาจ ประกอบด้วย ๑. วิทยาการกระบวนการ (Facilitator) ๒. ผู้ประนีประนอม (Conciliator) ๓. ผู้ไกล่เกลี่ยคนกลาง (Mediator) และ ๔. อนุญาโตตุลาการ (Arbitrator)

ผู้ประสานงานกลางหรือคนที่สาม อาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงนั่นเอง ดังนั้นผู้ประสานงานกลางนี้จำเป็นต้องตระหนักถึงภารกิจของตนอย่างเที่ยงตรง Everett M. Rogers ได้เสนอแนะบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงว่าเปรียบเสมือนตัวเชื่อมต่อ (Change Agent as Links) โดยยึดหลัก ๗ ประการ ในการทำหน้าที่ ได้แก่

๑. สร้างความต้องการ การเปลี่ยนแปลง (To develop a need for change.)

- ๒.สร้างความสัมพันธ์ด้วยการแลกเปลี่ยนข้อมูล (To establish an information- exchange relationship.)
- ๓.สืบค้นสภาพปัญหา (To diagnose problems.)
- ๔.สร้างสรรคเจตจำนงของผู้เกี่ยวข้องร่วมกันเพื่อการเปลี่ยนแปลง (To create an intent in the client to change.)
- ๕.แปลเปลี่ยนเจตจำนงนั้นไปสู่การปฏิบัติการ (To translate an intent to action.)
- ๖.ขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง (To stabilize adoption and prevent discontinuance.)
- ๗.ให้ทุกอย่างลงเอยที่ความสัมพันธ์อันดี (To achieve a terminal relationship.)

ที่กล่าวมาข้างต้นคือกลยุทธ์ที่ควรนำไปใช้เพื่อทำให้เกิดการสื่อสารในประเด็นคลอง เป็นการปูพื้นความสนใจใคร่รู้ และความตระหนักในเรื่องคลองให้กับชุมชน หลังจากที่ชุมชนได้สื่อสารเรื่องคลอง เข้าใจปัญหา และเกิดความรู้สึกร่วมที่จะต้องแก้ปัญหาด้วยตนเอง ความรู้สึกนี้จะเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนเข้าสู่ขั้นของการจัดตั้งเครือข่ายเพื่อความร่วมมือในระดับที่ใหญ่ขึ้นต่อไป ซึ่งการจะนำไปสู่เป้าหมายนั้นได้ ต้องจัดกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชน เนื่องด้วยเป้าหมายของการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม ตามข้อสังเกตของ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ (๒๕๔๔) จะนำมาซึ่ง การกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นและมั่นใจในคุณค่าของตนเอง ชุมชนได้แสดงความรู้สึก ถึงปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหา และการแก้ปัญหาจากทัศนะของชุมชน และที่สำคัญคือผลจากการสื่อสารของชุมชนที่อาจจะเกิดจากการริเริ่มจากชุมชนหนึ่งจะช่วยกระตุ้นให้ชุมชนอื่นแสดงความรับผิดชอบและร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้มีปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่วิจัยคือ เมื่อข้อมูลที่ชาวบ้านในชุมชนเขตต้นน้ำบางชุมชนได้รวมตัวประท้วงโรงงานที่ปล่อยน้ำเสียถูกถ่ายทอดผ่านเวทีการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมที่นักวิจัยจัดขึ้น ซึ่งรวมเอาแกนนำจากทุกชุมชนให้ได้มาพบเจอกันปรากฏว่า ชุมชนอื่นแสดงความเห็นใจและออกปากที่จะเข้าร่วมมือด้วย เพื่อให้เกิดพลังที่มากขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าหากสามารถจัดกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมขึ้นได้ เชื่อว่าจะนำไปสู่การร่วมมือกันของชุมชนที่เข้มแข็งขึ้น ทั้งนี้การสร้างเครือข่ายการสื่อสารระหว่างชุมชนนอกจากจะให้ผลในด้าน การรวมพลังชุมชนเป็นกลุ่มก้อนมากขึ้น หากมองในแง่ของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลระหว่างกันจะพบว่า เครือข่ายที่เป็นเครือข่ายระหว่างชุมชน ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลที่ไม่สนิทสนมคุ้นเคยกันมากจนเกินไป จะให้ผลในแง่การขยายข้อมูล การเรียนรู้ข้อมูลเพิ่มขึ้น ดังที่ปรากฏในผลการศึกษาของ Granovetter ซึ่งเขาเรียกทฤษฎีของเขาว่า “the-(informational) Strength-of-weak-(network)-ties” ซึ่งสามารถสรุปเป็นหลักกว้างๆได้ว่า ศักยภาพในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างเครือข่ายต่างๆจะแปรผกผันกับความใกล้ชิดกันทางการสื่อสารและการที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก ความแตกต่างของผู้ส่งสารและผู้รับสารที่มีมากซึ่งเป็นการมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ในระหว่างต่ำ แต่เป็นตัวจักรสำคัญในการทำให้เกิดการแพร่กระจายนวัตกรรม ซึ่งในการวิจัยเรื่องการสร้างเครือข่ายการสื่อสารชุมชนเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภาถือเป็นนวัตกรรมอย่างหนึ่งในพื้นที่นี้เช่นกัน

สำหรับกิจกรรมที่จัดขึ้นควรเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีรายได้ การมีงานทำ มิใช่มุ่งเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์โดยไม่เกิดประโยชน์ที่จับต้องชัดเจนต่อชุมชน เหตุการณ์ตัวอย่างเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนคือ เมื่อชาวบ้านบ้านม่วงกิ่งลงทุนเลี้ยงปลาในกระชัง ในคลองอยู่ตะเภา ระดับความสนใจเรื่องปัญหาน้ำเสียในคลอง ชยะในคลองมีเพิ่มขึ้นอย่างมาก เพราะคุณภาพน้ำเกี่ยวข้องกับ การเลี้ยงปลา ขณะที่ผลจากการเลี้ยงปลาก็เกี่ยวพันโดยตรงต่อรายได้ การทำไร่หรือขาดทุนของผู้เลี้ยง ประเด็นเรื่องการทำมาหากินจึงเป็นหัวข้อที่มีพลังสร้างแรงจูงใจและสร้างความสนใจให้กับชุมชนได้อย่างดี

กลยุทธ์ในการสร้างเครือข่ายนั้นจำเป็นต้องตระหนักในหลายประเด็น อาทิ ควรเป็นเครือข่ายที่ผู้เข้าร่วมสนใจอย่างแท้จริง เป็นเครือข่ายที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้เข้าร่วมอย่างอิสระไม่มีการบังคับ เป็นเครือข่ายที่สร้างประโยชน์ให้กับชุมชนอย่างแท้จริงไม่ได้มีลักษณะเครือข่ายที่ต้องทำให้ชุมชนเสียสละไม่สิ้นสุด เครือข่ายที่ตั้งขึ้นควรจะมีใน ๒ ระดับ คือเครือข่ายในระดับใหญ่ในภาพรวม และเครือข่ายในเชิงประเด็นที่มุ่งเจาะจงดำเนินกิจกรรมในบางประเด็นที่เกี่ยวกับคลองอยู่ตะเภา กิจกรรมที่จะจัดขึ้นต้องคำนึงถึงชุมชนเป็นที่ตั้ง ทั้งในด้านศักยภาพของชุมชนและความสนใจของชุมชน และกิจกรรมนั้นควรนำมาซึ่งประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อชุมชน เช่น การมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น อาทิ การจัดท่องเที่ยวตามลำน้ำในคลอง

ภาคผนวก

ในภาคผนวก ผู้วิจัยได้บรรจุข้อมูลรวม ๕ หัวเรื่องได้แก่

๑. ข้อมูลพื้นฐานชุมชน
๒. ข้อมูลกลุ่มบุคคลของแต่ละชุมชนที่จะนำไปสู่การประเมินศักยภาพกลุ่มบุคคลในแต่ละชุมชนในการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา
๓. ตัวอย่างรูปแบบเอกสารที่ทีมวิจัยใช้ติดต่อกับชุมชน
๔. การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยชิ้นนี้
๕. ปฏิทินกิจกรรมชุมชน
๖. หนังสือพิมพ์โฟกัสภาคใต้ลงข่าวกิจกรรมการวิจัย

๑. ข้อมูลพื้นฐานชุมชนในพื้นที่วิจัย

๑.๑ ข้อมูลชุมชนต้นน้ำ(บ้านห้วยถนน,บ้านระตะ,บ้านแม่น้ำ,บ้านคลองจำ)

ข้อมูลโดยสรุปของบ้านห้วยถนน

ประวัติชุมชน

ในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯให้เจ้าพระยาสงขลา (บุญส่ง) และเจ้าเมืองไทรบุรีจัดสร้างทางหลวงมาชนกันที่เขตแดนของเมืองสงขลาและเมืองไทรบุรี (ขณะนั้นเมืองไทรบุรียังเป็นของไทยอยู่) บริเวณรอยต่อของถนนซึ่งสร้างมาบรรจบกันได้ชื่อว่า "ห้วยถนน" หมู่บ้านแห่งนี้จึงเรียกว่าบ้านห้วยถนนตั้งแต่นั้นมา

ในอดีตบ้านห้วยถนนเป็นป่าทึบ มีต้นไม้ขนาดใหญ่ มีสัตว์ป่ามากมายทั้ง เสือ ช้าง ชะนี ลิง แต่ปัจจุบันสภาพความเป็นป่าหมดไปกลายเป็นสวนยางพารา สวนผลไม้และที่อยู่อาศัย เนื่องจากในช่วงที่ผ่านมามีการทำไร่เลื่อนลอย และคนอพยพเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆป่าจึงค่อยๆหมดไป โดยชาวบ้านจะทำไร่ข้าว ปลูกมะพร้าว หนาก มัณฑลปะหลัง และเลี้ยงควาย

วิถีชีวิต

ปัจจุบันชาวบ้านห้วยถนนมีอาชีพทำสวนยางพารา ซึ่งอาชีพนี้ได้แพร่หลายเข้ามาในชุมชนเมื่อประมาณ ๖๐ ปีก่อน แต่ระบบการปลูกยางพันธุ์เชิงเดี่ยวเริ่มเมื่อปี ๒๕๒๕ นอกจากนั้นก็ยังมีอาชีพ ค้าขาย และรับจ้างทำงานในโรงงาน บางส่วนก็รับราชการ โดยในหมู่บ้านมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ตั้งอยู่ คือบริษัท เทฟส กิเนตติคอลล แอนด์ ไฮเอินซ์ทิฟิค (ประเทศไทย) จำกัด มีการจ้างงานประมาณ ๓,๕๐๐ คน

วิถีชีวิตโดยทั่วไปของชาวบ้านห้วยถนน คือ คนที่ทำสวนยางอย่างเดียว (ประมาณ ๗๐%ของประชากรทั้งหมด) งานทำสวนยางเริ่มตั้งแต่ตอนเด็ก บางคนลงกรีดยางตั้งแต่ก่อนเที่ยงคืน จนเสร็จกระบวนการประมาณ ๑๐-๑๑ นาฬิกา ก็จะนอนพักผ่อน เมื่อตื่นในช่วงบ่ายก็จะเป็นเวลาที่ได้พบปะไปมาหาสู่กัน อย่างไรก็ตามอาชีพทำสวนยางไม่เอื้อให้คนได้พบปะกันมากนัก เพราะเมื่อตื่นตอนบ่ายก็ต้องทำอาหาร รับลูกจากโรงเรียน และจัดการงานบ้าน ค่ำลงดูทีวีแล้วก็นอนตั้งแต่หัวค่ำ เพื่อเตรียมกรีดยางในเช้ารุ่งขึ้น ส่วนคนที่ทำทั้งสวนยางและสวนผลไม้ ซึ่งมีประมาณ ๑๐% สวนยางจะขนาดเล็กกว่ากลุ่มแรก(ประมาณ ๑๐-๑๕ไร่) ชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่ต้องตื่นเร็วนัก และเสร็จงานตั้งแต่เช้า ก็จะใช้เวลาที่เหลือเข้าสวนผลไม้ ที่เหลืออีก ๒๐% ทำงานโรงงาน รับราชการ และประกอบอาชีพอิสระ

ข้อมูลโดยสรุปบ้านระตะ

ประวัติชุมชน

เดิมบ้านระตะเป็นป่าทึบ ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ดินเชิงเขาน้ำท่วมไม่ถึง ก่อนปี พ.ศ.๒๔๕๐ ที่บริเวณบ้านระตะเป็นที่อาศัยของคนเชื้อสายมลายูซึ่งอพยพหนีสงครามมาจากปัตตานี ชื่อบ้านระตะนั้นเชื่อกันว่าเพี้ยนมาจากคำว่า “ตะตะ” ในภาษามลายูซึ่งแปลว่า “ไม่มี” ต่อมาคนมลายูอพยพไปอยู่ที่อื่นโดยไม่ทราบสาเหตุ ผู้ที่เข้ามาอยู่ต่อเป็นคนไทยทั้งเชื้อสายไทยมาจากบ้านควนจงในเขต อ.นาหม่อมในปัจจุบัน และเชื้อสายจีน โดยคนจีนเข้ามาพร้อม ๆ กับการสร้างทางรถไฟ เนื่องจากมาเป็นแรงงานสร้างทางรถไฟ

ราวปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ผู้ใหญ่บ้านทองแก้วและประชาชนได้ช่วยกันทำหลักภูมิโดยชาวบ้านจะนำก้อนหินมาคนละก้อนใส่ลงในหลุมหลักภูมิไว้ เรียกว่า เสาหลักภูมิประจำหมู่บ้าน ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๒๙ ทางราชการได้ทำการปราบปรามสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์มาลายา โดยการส่งหน่วยสังหารเข้าไปในพื้นที่ชาวไทยเชื้อสายจีนจึงต้องอพยพหลบหนี โดยส่วนหนึ่งได้ขายที่แต่บางส่วนก็หลบหนีออกไปโดยที่ยังไม่ได้ขายที่ดินนั้น พื้นที่ในเขตบ้านระตะจึงถูกเปลี่ยนมือเปลี่ยนเจ้าของมากในช่วงนั้น ปัจจุบันประชากรในส่วนของคนไทยเชื้อสายจีนมีอยู่ในหมู่บ้านประมาณ ๒๐ % ของประชากรทั้งหมด

วิถีชีวิต

ชาวบ้านระตะมีอาชีพหลักคือปลูกยางพาราซึ่งสมัยก่อนจะทำเป็นยางแผ่นขาย แต่ในปัจจุบันสามารถเลือกได้ว่าจะขายเป็นน้ำยางสด หรือขายเป็นยางแผ่นก็ได้ การขายน้ำยางสดจะมีพ่อค้ามารับซื้อภายในหมู่บ้าน หากเป็นชาวบ้านที่มีสวนขนาดเล็กจะนิยมขายเป็นน้ำยางสด แม้ว่าจะขายได้ราคาถูกกว่าทำเป็นยางแผ่น แต่ก็ไม่ต้องเสียเวลาทำยางแผ่นและรับเงินทุกวัน ทำให้มีเวลาเหลือไปทำอาชีพเสริมอื่นๆได้ ขณะที่การขายเป็นยางแผ่นต้องใช้เครื่องมือหลายอย่าง และต้องผ่านขั้นตอนหลายขั้นจึงจะสำเร็จเป็นยางแผ่น ทำให้มีเวลาเหลือไปทำอาชีพเสริมอื่นๆได้ แต่หากเป็นเจ้าของสวนรายใหญ่จะนิยมจ้างคนงานกรีดยางแล้วนำน้ำยางมารวมกันทำเป็นแผ่น เก็บไว้ขายเมื่อขายได้ราคาดี โดยอาจจะขายสัปดาห์ละครั้ง หรือเดือนละครั้ง ส่วนอัตราค่าจ้างที่ลูกจ้างจะได้ขึ้นกับจำนวนยางที่ทำได้และราคาที่ขายได้โดยเจ้าของสวนจะแบ่งกับลูกจ้างในอัตรา ๖๐/๔๐ หรือ ๕๕/๔๕ แล้วแต่จะตกลงกัน และขึ้นกับความยากง่ายของการกรีดยาง หากเป็นพื้นที่สูงเดินทางลำบากเจ้าของสวนอาจจะต้องแบ่ง ๕๐/๕๐ กับลูกจ้าง

อาชีพเสริมของชาวบ้านระตะคือ การทำสวนผลไม้ เช่น ทุเรียน ลองกอง กัลล้วย ส้มโอ โดยส่วนใหญ่จะปลูกไว้ใกล้บ้านหรือปลูกปะปนอยู่ในสวนยางได้ผลผลิตไว้กินในครอบครัวและเหลือส่งขายเป็นรายได้เสริมได้

บางส่วน อาชีพใหม่ที่มีเริ่มมีในชุมชนคือ การรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่เป็นเด็กวัยรุ่นในหมู่บ้าน อาชีพอื่นที่พบเห็นคือ ขายของชำ อาหาร ร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ ร้านตัดเสื้อ ร้านเสริมสวย เป็นต้น

คนในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์สนิทสนมกันดีตามแบบฉบับสังคมชนบท เมื่อมีงานในชุมชนชาวบ้านจะรวมกลุ่มกันไปช่วยทำอาหาร จัดสถานที่ ต้อนรับและบริการแขกที่มาในงาน รวมถึงจัดเก็บเงินเรียบร้อย บางส่วนก็แต่งงานกันเองกับคนในหมู่บ้านเดียวกันทำให้เกิดระบบเครือญาติที่เหนียวแน่น ผู้คนในหมู่บ้านจึงสนิทสนมไปมาหาสู่กันพึ่งพากัน แต่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗ เกิดความไม่ลงรอยกันภายในหมู่บ้านจนมีการแบ่งแยกเป็นพวกอย่างชัดเจน สืบเนื่องจากผู้ใหญ่บ้านได้ปลดผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านออกจากตำแหน่งเนื่องจากไม่มีเวลาทำงานเต็มที่เพราะต้องไปทำงานโรงงาน จึงเกิดความขัดแย้งกัน ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนต้องสะดุดลงช่วงหนึ่ง แต่ด้วยระบบเครือญาติและสังคมชนบทที่เหนียวแน่นมาอย่างต่อเนื่องในอดีต ทำให้ความร่วมมือต่างๆ ค่อยๆ ดีขึ้นตามลำดับ

การเดินทางติดต่อกับชุมชนภายนอก ในอดีตจะใช้การเดินทางเท้าและทางเรือ ปัจจุบันการเดินทางสะดวกมากมีถนนตัดผ่านหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านมีรถยนต์หลายคัน และมีรถจักรยานยนต์เกือบทุกบ้าน

ข้อมูลโดยสรุปบ้านแม่น้ำ

ประวัติชุมชน

ชื่อบ้านแม่น้ำได้มาจากที่บริเวณชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ติดคลองแม่น้ำ(เรียกอีกชื่อว่าคลองใหญ่) และเป็นพื้นที่ซึ่งสายคลองย่อย ๆ อีกสามสายไหลผ่านหมู่บ้านไปลงคลองแม่น้ำทำให้เป็นที่ที่น้ำมากในหน้าฝนและน้ำท่วมได้ง่าย โดยจะท่วมแทบทุกปี สำหรับคลองแม่น้ำมีต้นกำเนิดจากเขาน้ำค้างในเขตอำเภอนาทวี จังหวัดขลา โดยเป็นคลองต้นน้ำของคลองอู่ตะเภา ในฤดูฝนหากฝนตกหนักติดต่อกันหลายวัน น้ำในคลองแม่น้ำจะไหลบ่าท่วมบ้านเรือน ในอดีตเมื่อครั้งยังมีการเลี้ยงสัตว์ชาวบ้านจะอพยพสัตว์เลี้ยงหนีไปเลี้ยงทางฝั่งบ้านระตะ ปัจจุบันแม้จะมีการยกระดับถนนให้สูงขึ้นแต่เมื่อถึงฤดูฝนก็ยังมีปัญหาน้ำท่วมเกือบทุกปี การคมนาคมสมัย ๖๐ ปีก่อนจะใช้ทางน้ำเป็นส่วนใหญ่ มีทั้งเรือพาย และเรือยนต์ หากเป็นระยะทางไกลๆ ก็จะใช้วิธีเดินเท้าไป แต่หลังจากที่ถนนตัดผ่านเมื่อประมาณ ๖๐ ปีที่ผ่านมา การเดินทางไปมาหาสู่โดยทางน้ำก็เริ่มลดลง ชาวบ้านหันมาใช้ถนนแทน ปัจจุบันเกือบทุกบ้านจะมีรถจักรยานยนต์และหลายบ้านก็มีรถยนต์

บ้านแม่น้ำจะมีลักษณะพิเศษที่ต่างจากบ้านต้นน้ำอื่น ๆ คือ มีหลายครอบครัวที่ในอดีตมีความสัมพันธ์กับหมู่บ้านปลายน้ำผ่านการแต่งงาน ทั้งที่ระยะทางห่างไกลกันกว่า ๖๐ กิโลเมตร เมื่อสืบสาวขึ้นไปจะพบว่า

ความสัมพันธ์ลักษณะนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งยังติดต่อกันทางเรือ แม้ในรุ่นหลังไม่มีการใช้เรือแล้วแต่ความเป็นเครือญาติผ่านการแต่งงานของคนรุ่นก่อนยังเป็นเหตุให้คนรุ่นหลังการใช้เรือได้พบปะแต่งงานกัน ผู้ใหญ่บ้านแม่น้ำคนปัจจุบันคือนายนิมทองแกมแก้วเป็นคนบ้านท่าช้าง และยังมีพี่ชายเป็นผู้ใหญ่บ้านท่าช้างอีกด้วย

วิถีชีวิต

บ้านแม่น้ำกับบ้านระตะ จะมีลักษณะทางสังคม และสภาพทั่วไปในชุมชนไม่แตกต่างกันมากเพราะเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ติดกันมาก เพียงแต่ตั้งอยู่คนละฝั่งของถนนกาญจนวนิช และในขณะที่บ้านระตะเป็นเนินสูง บ้านแม่น้ำเป็นที่ลาดต่ำ บ้านแม่น้ำจะมีลักษณะความเป็นสังคมชนบทมากกว่าบ้านระตะเล็กน้อย อาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้านแม่น้ำในอดีตคือการทำไร่ข้าว หาลาปลา อาชีพที่สร้างรายได้คือหาหอยจากป่านำมาสานเป็นบุงก็ไปขายที่ตลาดคลองแระ ในช่วงประมาณ ๕๐ ปีที่ผ่านมาชาวบ้านแม่น้ำส่วนใหญ่หันมาทำสวนยางพารา และทำสวนผลไม้บ้างเล็กน้อย แต่ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๐ เป็นต้นมามีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งโรงงานในพื้นที่หลายโรงงาน ทำให้ความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่เป็นชุมชนชนบทเริ่มเปลี่ยนแปลง โดยชาวบ้านแม่น้ำบางส่วนหันมาประกอบอาชีพรับจ้างในโรงงานแทนการทำเกษตรโดยเฉพาะคนหนุ่มสาว

นอกจากจะเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์อันดีภายในชุมชนแล้ว บ้านแม่น้ำยังมีความสัมพันธ์อันดีกับบ้านระตะด้วย เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ติดกันมากและบางส่วนเป็นเครือญาติกัน ประกอบกับการใช้ศาสนสถานบางส่วนร่วมกัน เช่นสำนักสงฆ์ ป่าช้า บ้านแม่น้ำและบ้านระตะจึงเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น นอกจากนี้เด็กจากทั้งสองชุมชนส่วนใหญ่จะเรียนในโรงเรียนเดียวกันคือโรงเรียนบ้านระตะ อย่างไรก็ตามค่านิยมหนึ่งที่แตกต่างกันคือ บ้านแม่น้ำจะนิยมแข่งขันกันส่งลูกหลานเรียนต่อในระดับสูงขึ้นหลังจบชั้นประถม ๖ เพื่อจะได้ทำงานดีเป็นเกียรติแก่ครอบครัว ในขณะที่ชาวบ้านระตะบางส่วนจะไม่นิยมส่งลูกหลานเรียนสูงๆแม้ว่าจะมีฐานะส่งเสียได้ เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากเด็กรุ่นก่อนๆที่เรียนต่อมักจะไม่ประสบความสำเร็จ เช่นต้องออกกลางคัน หรือมีปัญหาอื่นเมื่อเข้าไปอยู่ในเมือง จึงทำให้พ่อแม่เกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อการส่งลูกเรียนต่อ

ข้อมูลโดยสรุปบ้านคลองรำ

ประวัติชุมชน

เป็นชุมชนเก่าแก่มากกว่าสองร้อยปี ตามประวัติเล่าว่าพื้นที่บ้านคลองรำในช่วงก่อตั้งชุมชนนั้นมักมีน้ำป่าไหลหลาก แต่เนื่องจากต้องอาศัยการเดินทางทางน้ำจึงต้องตั้งชุมชนอยู่ริมน้ำ ผู้นำชุมชนสมัยนั้น(ไม่ทราบชื่อ)ได้เกณฑ์ชาวบ้านบวญญ่คนขึ้นไปบนภูเขาต้นน้ำ จัดการสร้างฝายหินเบี่ยงทางน้ำให้ไหลไปอีกทางหนึ่งทำให้ลดปัญหาน้ำท่วมหมู่บ้านไปได้มาก

ที่มาของชื่อหมู่บ้านมีสองตำนาน คือ ตำนานหนึ่งเล่าว่ามีคนไปหาปลาในคลอง เมื่อกลับมาคนอื่นถามว่าได้ปลาบ้างหรือไม่ คนหาปลาตอบว่า “หว่า” ซึ่งเป็นภาษาถิ่น แปลว่า ไม่ได้อะไร คำว่าหว่าจึงถูกเรียกติดปากเป็นชื่อคลองหว่า หรือเพี้ยนเป็นคลองรำ ส่วนอีกตำนานหนึ่งเล่าว่าที่ริมคลองรำมีหินใหญ่ก้อนหนึ่งเรียบแบนเป็นลานกว้างประมาณ ๔ ตารางเมตร (หินก้อนนี้ยังปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน) ในอดีตมักมีฝูงงามาจิกตีกันบนก้อนหินนี้ จนเป็นที่เรียกกันว่า “หินการำ” ซึ่งได้กลายเป็นชื่อเรียกของหมู่บ้านว่า บ้านคลองการำ และกร่อนเสียงเป็นคลองรำในที่สุด อนึ่งคลองรำเป็นชุมชนหรือเมืองเก่าแก่แห่งหนึ่งชื่อว่า เมืองการำ ดังปรากฏอยู่ในแผนที่เส้นทางค้าขายข้ามคาบสมุทรของจอห์น ครอเฟิร์ต

วิถีชีวิต

ในอดีตเป็นชุมชนที่ทำไร่ข้าว ทำสวนผลไม้ เช่น ทุเรียน เงาะ ส่วนใหญ่ปลูกเป็นสวนสมรม คือมีพืชหลายๆชนิดปลูกอยู่ใกล้ๆกันไม่ใช่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว ผู้คนในคลองรำปัจจุบันประกอบอาชีพหลากหลาย เป็นสังคมที่มีลักษณะกึ่งเมืองกึ่งชนบท แม้ว่าส่วนใหญ่ยังเป็นเกษตรกร แต่บางส่วนเริ่มประกอบธุรกิจของตนเองที่พบมากคือร้านซ่อมรถ และร้านประดับยนต์ คนหนุ่มสาวส่วนใหญ่จะรับราชการเป็นครู ตำรวจ กันมาก บางส่วนก็เข้าทำงานในโรงงาน แสดงให้เห็นถึงฐานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างดีของชุมชนแห่งนี้ เส้นทางคมนาคมในชุมชนจะมีทั้งทางลาดยาง และทางคอนกรีต เป็นชุมชนที่การเดินทางคมนาคมสะดวกสบายมากชุมชนหนึ่ง

๑.๒ ข้อมูลชุมชนกลางน้ำ(บ้านท่าโพธิ์,บ้านม่วงก้อง,บ้านชายคลอง,บ้านบางหัก)

ข้อมูลโดยสรุปบ้านท่าโพธิ์

ประวัติชุมชน

ที่ได้ชื่อว่าบ้านท่าโพธิ์เป็นเพราะเคยมีต้นโพธิ์ใหญ่อยู่ในบริเวณท่าน้ำของหมู่บ้านนี้ บ้านท่าโพธิ์ประกอบด้วย บ้านท่าโพธิ์ออก และบ้านท่าโพธิ์ตก ก่อตั้งเมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีก่อน สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มตั้งอยู่ระหว่างสายน้ำสองสายคือ คลองใหญ่กับคลองรำ ซึ่งเป็นสายน้ำที่เป็นต้นกำเนิดของคลองอู่ตะเภา ในอดีตมีการหักร้างทางพงเป็นที่ทำกินระหว่างสองหมู่บ้าน ทิศเหนือเป็นเนินเขาเตี้ยๆเรียกว่า ควนนายหอม (ควนเป็นภาษาถิ่นใต้ หมายถึงที่สูง หรือเนินเขา) เป็นที่ทำไร่ข้าวและปลูกยางพารา การทำนาสมัยก่อนจะใช้วิธีลงแขก ฟังพาด้ายกัน

เดิมชาวบ้านท่าโพธิ์แม้จะเป็นมุสลิมแต่ก็ไม่เคร่งครัดศรัทธาต่อศาสนา ต่อมาเมื่อราว ๗๐ ปีก่อน นายเล็ม กาเหיים เดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ที่เมืองมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย เมื่อเดินทางกลับมาจึงริเริ่มก่อสร้างมัสยิดที่บ้านท่าโพธิ์ตก ตั้งแต่นั้นบ้านท่าโพธิ์จึงเป็นชุมชนของคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด มีมัสยิดของหมู่บ้านตั้งอยู่ใกล้ทำน้ำ

ความเชื่อในอดีตเกี่ยวกับแหล่งน้ำ มีคนเฒ่าคนแก่เล่าว่าเมื่อมีการจัดงานพิธีต่างๆหากขาดด้วยขามที่จะใช้งานแล้ว ให้นำสาแหรก คานหาบกระบุงไปแช่ที่ท่าน้ำ แล้วอธิษฐานขอด้วยขามเมื่อสาวกระบุงขึ้นมาจะมีด้วยขามบรรจุเต็มกระบุง หากคนในหมู่บ้านเจ็บไข้ได้ป่วยจะมี หมอยายอยู่สองคน ชื่อหมอโหด และหมออัน ซึ่งรักษาคนป่วยด้วยสมุนไพรและใช้น้ำจากบ่อหลา (ปัจจุบันอยู่หน้าโรงเรียนบ้านท่าโพธิ์) ไปเป็นส่วนผสมยา เล่ากันว่าบ่อหลานี้เป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์และมีน้ำให้คนใช้ทั้งหมู่บ้านและจะไม่แห้งแม้จะเป็นหน้าแล้ง ปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้หมดไปแล้ว ผู้คนในบ้านท่าโพธิ์หันมาประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาอิสลามทั้งหมู่บ้าน ยามเจ็บป่วยไม่สบายก็จะรักษาที่อนามัยหรือไปโรงพยาบาล

วิถีชีวิต

ชาวบ้านท่าโพธิ์จะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนไม่ไกลจากมัสยิดมากนักเพื่อความสะดวกแก่การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ปัจจุบันชาวท่าโพธิ์หันมาปลูกยางพาราแทนการทำนาข้าว และปลูกผลไม้ ผลไม้ที่มีชื่อเสียงที่สุดคือ ส้มโอหอม ชาวบ้านบางส่วนออกไปรับจ้างขายแรงงานนอกชุมชน และประกอบธุรกิจส่วนตัว เช่นรับซื้อน้ำยาง หรือค้าขายในตลาดคลองแวงที่อยู่ห่างออกไปประมาณ ๕ กิโลเมตร

ข้อมูลโดยสรุปบ้านม่วงก้อง

ประวัติชุมชน

ชื่อบ้านม่วงก้องตามตำนานเล่าสืบต่อกันมาเป็นร้อยปีว่าในบริเวณนี้เคยมีต้นมะม่วง ๒ ต้น ในมิ่งเข้าหากันหงิกงอ และไม่เจริญเติบโตอีกเลย จึงเรียกว่าบ้านม่วงก้อง ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นมีความหมายว่า งอ หงิก แคระ อีกตำนานเล่าว่าคำว่าม่วงก้องน่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า "ม่วงกอง" หมายถึงการมีมะม่วงจำนวนมากมาย มะม่วงในที่นี้หมายถึงมะม่วงป่าชนิดหนึ่ง เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ชาวบ้านเรียกว่า “(มะ)ม่วงคัน” ปัจจุบันไม่พบว่ามะม่วงชนิดนี้เหลืออยู่ในหมู่บ้าน

วัดม่วงก้องเป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน ตั้งมามากกว่าหนึ่งร้อยปีพร้อม ๆ กับการตั้งหมู่บ้าน บริเวณที่ตั้งวัดนี้เป็นที่ที่พ่อค้าชาวเรือในอดีตแผ้วถางไว้ โดยชาวเรือที่ขึ้นมาค้าขายจะจอดเรือค้าขายนานนับเดือนระหว่างนั้นก็

จะแผ้วถางต้นไม้ริมคลองเป็นที่ปลูกผลไม้จำพวกกล้วย เมื่อขึ้นมาค้าขายในปีต่อไปก็จะตัดกล้วยที่ปลูกไว้กลับลงไปด้วย

วิถีชีวิต

บ้านม่วงก้องยังมีลักษณะของชุมชนชนบท ชาวบ้านม่วงก้องดำรงชีวิตด้วยการทำสวนยางพารา กว่าครึ่งเป็นสวนยางพาราของคนไทยเชื้อสายจีน โดยชาวบ้านในชุมชนรับจ้างกรี๊ดแล้วแบ่งรายได้กับเจ้าของสวน บริเวณบ้านพักอาศัยมักจะปลูกผลไม้จำพวก เงาะ ทุเรียน มังคุด และลองกองเพื่อการบริโภคและบางส่วนก็นำออกขาย

ชาวบ้านม่วงก้องจะรักใคร่สามัคคีกันมากในช่วงฤดูน้ำหลากบ้านไหนมีอะไรก็จะแบ่งกันกิน โดยเฉพาะข้าวสาร อาหารแห้ง กะปิ น้ำปลา ปลาสดที่จับได้ก็แบ่งปันเพื่อนบ้าน ลักษณะวิถีชีวิตแบ่งปันช่วยเหลือเช่นนี้ยังมีหลงเหลือให้เห็นในปัจจุบันบ้าง เช่นเมื่อจะมีใครเข้าตลาดโดยเฉพาะในช่วงน้ำท่วม บ้านใกล้เคียงที่ไม่สามารถออกไปได้ก็จะฝากซื้อข้าวของ บางคราวก็ฝากกันหลายบ้าน

ข้อมูลโดยสรุปบ้านชายคลอง

ประวัติชุมชน

ชื่อบ้านชายคลองได้มาจากเหตุที่สมัยก่อนการค้าขายจะใช้เรือบรรทุกสินค้าล่องมาขายในคลองอุตะเกา การซื้อขายเกิดขึ้นคึกคักบริเวณริมคลองแห่งนี้เหมือนตลาดซื้อของริมคลอง จึงได้ชื่อว่าบ้านริมคลอง สินค้าที่นำมาขายทางเรือจะเป็นเครื่องใช้ อาหารแห้ง เกลือ กะปิ จานชามกระเบื้อง เป็นต้น เมื่อเรือบรรทุกสินค้าจนจะถึงท่าบ้านใด เจ้าของเรือจะเป่า "ตรูด" ซึ่งทำจากเขาวัวเป็นสัญญาณเพื่อให้ชาวบ้านรู้ว่ามีการบรรทุกสินค้าเข้ามาขาย หากบ้านใดต้องการจะซื้อ ก็จะเป่า "ตรูด" รับเรือสินค้าก็จะเข้าเทียบท่านั้น หากไม่เป่ารับเรือก็จะผ่านไปยังท่าอื่น การค้าขายทางน้ำและการส่งสัญญาณโดยใช้ "ตรูด" เลือนหายไปจากคลองอุตะเการาว ๖๐ ปีก่อน ประมาณการได้ว่าหายไปพร้อมๆกับการเข้ามาแทนที่ของเส้นทางคมนาคมทางบก

วิถีชีวิต

บ้านชายคลองเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ปัจจุบันมีประชากรประมาณ ๒๐ ครัวเรือน ประชากรประมาณ ๑๒๐ คน แต่เดิมส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา และทำได้ดีเพราะมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์สามารถทำนาได้ปี

ละ ๒ รอบ ทั้งข้าวนาปีและข้าวนาปรัง ปัจจุบันการทำนาหายไปหมดแล้ว บางส่วนหันมาปลูกยางพาราแทน และทำสวนผลไม้ เช่น ทุเรียน เงาะ มังคุด ลักษณะเป็นส่วนผสมคือปลูกพืชหลายๆชนิดไว้ด้วยกัน นอกจากนี้ ชาวบ้านบางรายยังหารายได้เสริมด้วยการหาปลาในคลองมาจำหน่ายภายในหมู่บ้าน

แม้ว่าบ้านชายคลองจะเป็นชุมชนเล็กที่ลักษณะภายนอกเหมือนกับหมู่บ้านชนบททั่วไป แต่ลักษณะเด่นคือเป็นชุมชนที่เห็นคุณค่าของการศึกษาอย่างมาก นิยมส่งลูกหลานเรียนหนังสือสูงๆ จึงพบได้ว่าคนรุ่นใหม่ๆในชุมชนจะเป็นผู้มีการศึกษาดี ประกอบอาชีพที่ต้องใช้วิชาความรู้ เช่น ข้าราชการครู ตำรวจ พนักงานบริษัทเอกชน ผู้ใหญ่บ้านบ้านชายคลองเป็นผู้หญิงเช่นเดียวกับบ้านม่วงก้อง และเป็นผู้ใหญ่ที่ได้รับการยอมรับมากเช่นเดียวกัน

ข้อมูลโดยสรุปบ้านบางหัก

ประวัติชุมชน

พื้นที่บ้านบางหักเป็นส่วนหนึ่งของท้องทุ่งหาดใหญ่อันอุดมสมบูรณ์ในอดีตก่อนที่จะหาดใหญ่จะกลายเป็นเมืองเมื่อประมาณ ๗๐-๘๐ ปีก่อน ท้องทุ่งแถบนี้มีชื่อเสียงเป็นอย่างยิ่งในเรื่องมีกุ้งปลามาก ชื่อบ้านบางหักสันนิษฐานว่าเนื่องจากชุมชนมีสายน้ำไหลผ่านทุ่งในชุมชนไปลงคลองอู่ตะเภา ชาวบ้านใช้น้ำนี้เพื่อการทำงาน โดยทำท่อนกันน้ำไว้ ในท่อนนี้จึงมีปลาอาศัยมากมายจึงมีคนมาแอบขุดที่ท่อนน้ำ เพื่อดักจับปลา ชาวบ้านก็จะมาช่วยกันซ่อมโดยไม่รู้ว่าใครเป็นคนขุดออกเป็นเช่นนี้อยู่เป็นประจำ จึงได้ชื่อชุมชนว่า ชุมชนบางหักเพราะมีคนมาแอบหักท่อนกันน้ำนั่นเอง อีกตำนานเชื่อว่าชื่อชุมชนมาจากลำคลองอู่ตะเภาบริเวณนี้มีลักษณะหักเลี้ยวแบบฟันเลื่อย ซึ่งเป็นลักษณะเด่นไม่เหมือนคลองอู่ตะเภาในชุมชนอื่น จึงนำมาตั้งเป็นชื่อชุมชนบางหัก ในขณะที่ชุมชนอื่นมักจะตั้งชื่อตามชื่อต้นไม้ที่พบมากในบริเวณทำน้ำของชุมชนนั้นๆ ไม่มีข้อมูลที่แน่ชัดถึงการก่อตั้งชุมชนของบ้านบางหัก แต่ประมาณกันว่าน่าจะมากกว่าหนึ่งร้อยปีขึ้นไป

วิถีชีวิต

ชุมชนบางหักเมื่อราว ๔๐-๕๐ ปีก่อนเป็นแหล่งปลูกข้าว อ้อย หนาก และเลี้ยงสัตว์ ป่าในชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์เป็นป่ารกทึบ ปัจจุบันวิถีชีวิตของคนในชุมชนบางหักมีลักษณะค่อนข้างไปทางสังคมเมือง ผู้คนที่อาศัยอยู่ในบ้านบางหักจะเป็นการผสมผสานระหว่างคนในท้องถิ่นเดิมกับคนต่างถิ่นที่เข้ามาอยู่ใหม่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนที่ทำงานในเมืองหาดใหญ่แต่พักอาศัยในเขตบ้านบางหักซึ่งราคาที่ดินถูกกว่าในตัวเมืองหาดใหญ่มาก และการคมนาคมระหว่างเมืองหาดใหญ่กับบ้านบางหักก็สะดวกมาก

๑.๓ ข้อมูลชุมชนปลายน้ำ(บ้านท่าช้าง,บ้านบางกล้า,บ้านท่าเมรุ,บ้านเกาะน้ำรอบ)

ข้อมูลโดยสรุปบ้านท่าช้าง

ประวัติชุมชน

สันนิษฐานว่าชื่อบ้านท่าช้างมาจาก ในอดีตบริเวณนี้จะมีโขลงช้างลงกินน้ำที่ค้ำน้ำในคลองท่าช้างซึ่งเป็นคลองย่อยที่ไหลลงคลองบางกล้า จึงเรียกต่อกันมาว่า “ท่าช้าง” และด้วยเหตุที่มีช้างเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เส้นทางที่ช้างเดินลงกินน้ำเกิดเป็นร่องลึกและมีน้ำไหล จนกลายมาเป็นแขนงคลองจนถึงปัจจุบันตรงจุดนี้เรียกว่า “ปากท่าช้าง” คลองท่าช้างเป็นแขนงคลองที่เชื่อมต่อกับคลองบางกล้าที่อยู่ไม่ไกลทะเลสาบสงขลา ดังนั้นน้ำในคลองท่าช้างจึงเป็นน้ำเค็ม หากเป็นช่วงฤดูฝนที่มีน้ำมากน้ำในคลองจะเจือจางลงเป็นน้ำกร่อย จนต่อมาเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๐ ได้มีการขุดคลองท่าช้างให้เป็นเส้นทางทะเลเชื่อมต่อกันระหว่างคลองอู่ตะเภาและคลองบางกล้าเพื่อเป็นเส้นทางระบายน้ำจากเมืองใหญ่ น้ำจืดจากคลองอู่ตะเภาไหลเข้ามาในคลองท่าช้างทำให้น้ำในคลองท่าช้างมีลักษณะค่อนข้างจืดมากกว่ากร่อย

เมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีก่อน มีบ้านเรือนตั้งอยู่ในเขตบ้านท่าช้างไม่กี่หลังคาเรือน การปกครองในสมัยนั้นขึ้นอยู่กับหัวเมืองสงขลา ภายหลังเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้เปลี่ยนการปกครองมาเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กำนันคนแรกแห่งบ้านท่าช้างคือ นายชู สุขการณ์ กำนันในสมัยก่อนเป็นได้ด้วยการแต่งตั้ง ต่อมาภายหลังเปลี่ยนเป็นการเลือกตั้ง

วิถีชีวิต

ในอดีตชาวบ้านส่วนใหญ่ยังชีพด้วยการทำนาและปลูกพืชผักผลไม้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน รวมทั้งหาปลาในคลองเลี้ยงครอบครัว หากปีไหนทำนาได้ผลดีก็จะแบ่งข้าวออกไปขาย หรือหากจับปลาคราวใดได้มากก็จะล่องเรือขึ้นมาขายที่เมืองหาดใหญ่ก่อนที่จะมีถนนตัดผ่านเมื่อราว ๔๐-๕๐ ปีก่อน ชาวบ้านท่าช้างมีความสัมพันธ์กับอย่างเหนียวแน่น กล่าวคือบ้านที่อยู่ติดคลองจะมีทำนน้ำและเรือของตนเองทุกบ้านและใช้คลองเป็นเส้นทางคมนาคมในการติดต่อกับคนในชุมชนเดียวกันและไปมาหาสู่กับชุมชนอื่น คลองยังถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของการละเล่นและประเพณีต่างๆของชุมชน อาทิ ประเพณีชักพระ การแข่งเรือภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

ในช่วงที่ภาครัฐส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกยางพาราเพื่อเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญเพื่อการส่งออก ราว ๒๐-๓๐ ปีก่อน ชาวบ้านท่าช้างจำนวนหนึ่งได้หันมาปลูกยางพารา ทำให้การทำนาในบ้านท่าช้างลดน้อยลงอย่างมาก ปัจจุบันพื้นที่การเกษตรส่วนใหญ่ในบ้านท่าช้างจึงเป็นสวนยางพารา สำหรับการหาปลาในคลองก็มีให้

เห็นน้อยลง ชาวบ้านตั้งข้อสังเกตว่าปลาเริ่มหายไปเมื่อน้ำในคลองเริ่มเน่าเสีย ปัจจุบันการหากินกับสายน้ำในคลองอยู่ตะกาดจึงเปลี่ยนรูปแบบเป็นการปลุกผักกะเจดแทน ในส่วนของประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับคลองแห่งนี้บางส่วนก็ปรับเปลี่ยนไป เช่น ประเพณีการชักพระทางน้ำได้ดัดแปลงไปเป็นการลากพระทางบกเมื่อประมาณ ๒๐ ปีก่อน

กิจกรรมในชุมชนอย่างหนึ่งที่สืบทอดมาจากรุ่นปู่ ย่า แต่ยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบันคือ การตั้งวงหวาก (น้ำตาลเมา) เนื่องจากบ้านท่าช้างมีการปลูกต้นตาลจำนวนมาก การหมักน้ำตาลสดให้เป็นน้ำตาลเมากลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวบ้านท่าช้าง โดยชายหนุ่มในหมู่บ้านจะตั้งวงดื่มน้ำตาลเมา หรือที่เรียกว่า วงหวาก เป็นประจำแทบทุกวัน วงหวากจึงกลายเป็นสถานที่พบปะพูดคุย เป็นศูนย์กระจายข่าว วงหวาก วงหนึ่งจะมีตั้งแต่ สองคนขึ้นไป จนถึงเจ็ดแปดคน และแต่ละคนจะนำกับแกล้มมาร่วมด้วยในวงด้วย

วิถีชีวิตของชาวบ้านท่าช้างซึ่งนับถือศาสนาพุทธยังคงผูกพันกับวัด โดยวัดสำคัญในชุมชนคือวัดท่าช้าง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ (ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๓) ชื่อของวัดก็มีที่มาเช่นเดียวกันกับชื่อของหมู่บ้าน กล่าวคือสันนิษฐานกันว่ามีช้างลงอาบน้ำเป็นประจำ บางตำนานเล่าว่าเป็นช้างบ้าน มีความรู้มาอาบน้ำ บางตำนานก็ว่าเป็นช้างป่าเพราะแต่เดิมบริเวณนี้เป็นป่าดงดิบแนวต่อกับเทือกเขาคลองสียัด วัดท่าช้างเป็นวัดที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชนไม่เพียงแต่เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น ยังเป็นศูนย์รวมใจและการดูแลชุมชนในด้านอื่นอีกด้วย

ข้อมูลโดยสรุปชุมชนบ้านบางกล้า

ประวัติชุมชน

ชื่อบางกล้าเป็นชื่ออำเภอหนึ่งของจังหวัดสงขลาในปัจจุบัน อำเภอนี้มี ๔ ตำบล หนึ่งในสี่คือตำบลบางกล้ามีหมู่บ้านทั้งหมด ๗ หมู่บ้าน จะเห็นได้ว่าชื่อ “บางกล้า” เป็นชื่อของชุมชนที่สำคัญมาตั้งแต่อดีตจึงได้ยกเป็นชื่อตำบลและชื่อของอำเภอในที่สุด

ที่มาของคำว่า “บางกล้า” ซึ่งเป็นชื่อของหมู่บ้านดั้งเดิมมากกว่า ๒๐๐ ปี ซึ่งเรียกชื่อตามสภาพพื้นที่ สืบเนื่องจากในพื้นที่มีลำน้ำไหลผ่านออกสู่ทะเลสาบสงขลา บริเวณช่วงปลายลำคลองที่ติดกับทะเลสาบชาวบ้านจะเรียกว่า “บาง” ในช่วงปลายที่ออกทะเลสาบน้ำลำคลองจะแตกแยกออกเป็นหลายช่องทาง บริเวณดังกล่าวจะเกิดเป็นเกาะแก่ง ที่มีสายน้ำล้อมรอบมีชื่อเรียกต่างๆ กัน และมีเกาะหนึ่งชื่อ เกาะกลม บริเวณปลายคลองที่มีเกาะกลมก็เรียกว่า “บางกลม” หมายถึงปลายลำคลองที่มีเกาะกลมตั้งอยู่ ต่อมาได้มีชาวจีนอพยพโดยอาศัยล่องเรือ

สำเภามาทางทะเลสาบสงขลา เข้ามาทางบางกลม ตั้งถิ่นฐานปะปนกับคนไทยดั้งเดิม การออกเสียงของคนจีนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานทำให้มีการเรียกชื่อ “บางกลม” เพี้ยนเป็นบางกล่ำในที่สุด

วิถีชีวิต

บางกล่ำเป็นชุมชนบริวารของเมืองหาดใหญ่ ชาวบ้านบางกล่ำนอกจากจะประกอบอาชีพทางการเกษตรในหมู่บ้านซึ่งได้แก่ทำสวนผลไม้และสวนยางพาราแล้ว คนหนุ่มสาวในหมู่บ้านจะไปเล่าเรียนในเมืองหาดใหญ่ ส่วนคนหนุ่มสาววัยทำงานก็จะไปทำงานในเมืองหาดใหญ่ หรือในโรงงานต่าง ๆ ในเขต อ.เมือง อ.หาดใหญ่ หรือ อ.สะเดา

ข้อมูลโดยสรุปบ้านท่าเมรุ

ประวัติชุมชน

บ้านท่าเมรุเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ไม่ทราบประวัติและช่วงเวลาการกำเนิดของหมู่บ้านที่ชัดเจน คาดว่ามีอายุหลายร้อยปี มีเรื่องเล่าสืบกันว่าเดิมบ้านบริเวณนี้เรียกว่าบ้านท่าหิน เนื่องจากมีหินใหญ่วางตรงท่าน้ำ ต่อมาเจ้าเมืองสงขลาคนหนึ่งเสียชีวิต จึงมีการแสวงหาต้นไม้ที่มีลักษณะเหมาะสมสำหรับใช้ทำเสาเมรุในงานศพ เจ้าเมือง ไม่ที่ว่หานี้หาได้ในพื้นที่ หมู่ที่ ๖ บ้านบางกล่ำในปัจจุบัน จึงได้ตัดไม้เพื่อจะใช้ทำเมรุให้เจ้าเมืองล่องมาจากทางลำน้ำ แล้วมาแวะพักไม้ดังกล่าวที่นี้เป็นเวลา ๗ วัน หลังจากนั้นชาวบ้านจึงเรียกท่าน้ำนั้นว่า “ท่าเมรุ” จนติดปากคำว่า “ท่าเมรุ” และกลายมาเป็นชื่อหมู่บ้านในที่สุดซึ่งเป็นชื่อที่ใช้มานานร้อยปี ในอดีตมีคำกลอนประจำหมู่บ้านอยู่ว่า “ท่าเมรุมีม่วงเอนคลาน มีบ้านสามหย่อม” เล่าสืบกันว่าคำกลอนนี้มีไว้สำหรับเป็นที่หมายของคนเดินเรือค้าขายให้เป็นจุดสังเกตว่าบ้านท่าเมรุ คือบ้านที่มีต้นมะม่วงล้มเอนอยู่ตรงริมน้ำ และมีบ้านเรือนอยู่สามกลุ่ม ตามวิธินิยมของการตั้งชื่อหมู่บ้านริมน้ำที่มักตั้งตามจุดสังเกตเด่น ๆ ของหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวเรือรู้ว่ามาถึงหมู่บ้านไหนแล้ว เพราะสมัยก่อนไม่มีป้ายบอกทาง จึงต้องใช้การสังเกตสภาพจริงที่โดดเด่นเห็นได้ชัดเจนของสถานที่แห่งนั้นเป็นจุดหมายตา

วิถีชีวิต

ผู้คนในบ้านท่าเมรุนับถือศาสนาพุทธ มีลักษณะผสมผสานระหว่างคนไทยพื้นเมืองกับคนจีน ซึ่งเชื่อว่าถูกด้อนเข้ามาสร้างทางรถไฟเมื่อราว ๑๐๐ ปีก่อน แล้วจึงตั้งรกรากมีครอบครัวอยู่ที่บ้านท่าเมรุแห่งนี้ การเดินทางของชาวบ้านท่าเมรุเมื่อ ๔๐-๕๐ ปีก่อนจะมีเรือเมล์ไปถึงเมือง หาดใหญ่ เรียกว่าท่าหาดใหญ่ โดยชาวบ้านจะเข้าไปซื้อสินค้าในเมืองหาดใหญ่ ขณะเดียวกันก็จะบรรทุกสินค้าจากท้องถิ่นเข้าไปขายด้วย

อาชีพของคนในบ้านท่าเมรุจะมีความหลากหลาย ทั้งอาชีพประมงคือหากุ้ง อาชีพ ค้าขาย ปลุกข้าว กรีดยาง ปลุกอ้อย รับจ้างทั่วไป ทำสวนผลไม้ ทำงานโรงงานซึ่งจะมีรถกระบะมารับคนงานที่ส่วนใหญ่เป็นหนุ่มสาวออกไปทำงานทุกวัน กล่าวได้ว่าสวนยางพาราที่บ้านท่าเมรุก็มีเหมือนบ้านอื่นๆในชุมชนใกล้เคียงกัน แต่มีไม่มากเท่า นาข้าวก็มีแต่ก็ไม่มาก ทำสวนผักก็มีแต่ก็ไม่มากมายเป็นแปลงใหญ่ ชาวบ้านท่าเมรุเล่าว่าการที่ชุมชนนี้ไม่มีอาชีพอะไรที่เด่นชัดเหมือนบางชุมชน เช่น ทำสวนยางพารากันทั้งชุมชน หรือปลูกข้าวเหมือนกันทั้งชุมชน ทำให้คนต่างถิ่นที่คิดจะอพยพมาอยู่ที่นี่เปลี่ยนใจเพราะมองไม่ออกว่าจะมาทำมาหากินอะไรที่บ้านท่าเมรุ แต่คนดั้งเดิมในชุมชนกลับรู้สึกว่ามีความสุขและพอใจกับชีวิตความเป็นอยู่แล้ว

ข้อมูลโดยสรุปบ้านเกาะน้ำรอบ

ประวัติชุมชน

บ้านเกาะน้ำรอบเป็นหมู่บ้านเก่าแก่แห่งหนึ่ง อายุของหมู่บ้านประมาณการว่ามากกว่า ๒๐๐ ปี ชื่อหมู่บ้านเกาะน้ำรอบมาจากการที่หมู่บ้านแห่งนี้มีน้ำล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน คือด้านทิศเหนือติดทะเลสาบสงขลา ด้านตะวันตกติดคลองบางกล่ำ อีกสองด้านเป็นสายคลองย่อยซึ่งเป็นคลองที่มีน้ำกร่อยเกือบตลอดปี

แต่เดิมชาวบ้านในบ้านเกาะน้ำรอบจะทำนากันแทบทุกครัวเรือน เลี้ยงเป็ด ไก่ เป็นอาหาร และเลี้ยงวัวควายเพื่อใช้แรงงาน โดยในช่วงหน้าทำนาชาวบ้านที่นี่จะเดินทางไปหาบมาया (ปุ๋ย) มาจากเขาจังโหลน ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านออกไปประมาณ ๓๕ กิโลเมตร มาयाหรือปุ๋ยที่ชาวบ้านไปหาบมาคือ ขี้ค้างคาว และหินผุ ซึ่งจะใช้หว่านในนา เมื่อถึงฤดูไปเอามาयाชาวบ้านจะไปกันเป็นขบวนใหญ่เหมือนม็อง โดยจะออกเดินเท้าเมื่อตอนไก่ขันหนที่หนึ่ง (ประมาณตีสอง) และจะกลับถึงบ้านตอนตะวันตกดิน ประเพณีการออกเดินทางเพื่อหามาयाสูญหายไปพร้อมกับที่บ้านเกาะน้ำรอบเลิกปลูกข้าวเมื่อราว ๒๐ ปีก่อน พันธุ์ข้าวพื้นเมืองเช่น ข้าวหมูกมูสัง ซึ่งเป็นข้าวที่มีกลิ่นหอมเหมือนกลิ่นชะมดเช็ดก็พลอยหายไปด้วย

วิถีชีวิต

วิถีชีวิตของคนบ้านเกาะน้ำรอบในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก โดยปัจจุบันชาวบ้านที่นี่จะปลูกผักเป็นอาชีพหลัก พืชผักที่ปลูกมากที่สุดได้แก่ พริก ต้นหอม คะน้า ผักกวางตุ้ง ผักกาด ตะไคร้ โดยจะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้านแล้วนำไปส่งขายตลาดใหญ่ต่อไป บางส่วนปลุกอ้อย ปลุกพลู บางส่วนยังคงยึดอาชีพหาปลาในทะเลสาบ บางส่วนจะเข้าไปทำงานในโรงงานเช่นโรงงานอาหารแช่เยือกแข็ง โรงงานผลิตถุงมือยาง อาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนคือการเป็นลูกจ้างในนากุ้ง เนื่องจากมีนักธุรกิจต่างถิ่นเข้ามาลงทุนเลี้ยงกุ้งในบ้านเกาะน้ำรอบมาประมาณ ๓-๔ ปี

๒. ข้อมูลกลุ่มบุคคลของแต่ละชุมชน ที่จะนำไปสู่การประเมินศักยภาพกลุ่มบุคคลในแต่ละชุมชน ในการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอุต๊ะเกา

บ้านหัวถนน

กลุ่มแกนนำชุมชนหัวถนน

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

กลุ่มแกนนำในชุมชนหัวถนน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. และ แกนนำกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เช่น หัวหน้ากลุ่ม อปพร. หัวหน้ากลุ่มรักษาความสงบเรียบร้อยในหมู่บ้าน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม กลุ่มแกนนำ แบ่งเป็น ๒ ชั่วอำนาจ อย่าง ชัดเจน ทำให้งานชุมชนบางส่วน ไม่สามารถดำเนินไปอย่างราบรื่น และไม่ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนทั่วถึง

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

กลุ่มแกนนำ มีตำแหน่งหน้าที่ชัดเจนจึงมีบทบาทสูงในชุมชนตามตำแหน่งของตน ชุมชนหัวถนน เป็นชุมชนที่มีความขัดแย้งค่อนข้างสูง เนื่องจากกลุ่มผู้ใหญ่บ้าน และ อบต. มีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องโรงงานซึ่งทำอุตสาหกรรมยางพาราที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชน โดยผู้ใหญ่บ้านเห็นว่าโรงงานปล่อยน้ำเสียและก่อให้เกิดมลพิษ และจะคอยจับตาดูการกระทำผิดของโรงงานตลอด ขณะที่ฝ่าย อบต. จะอยู่ข้างโรงงานและไม่สนับสนุนการต่อต้านโรงงาน สถานภาพของผู้ใหญ่บ้านจึงค่อนข้างคลอนแคลนในบางช่วงบางขณะ รวมทั้งผู้ใหญ่บ้านยังมีปัญหาเรื่องอายุยังไม่มาก อาวุโสน้อย ประกอบกับเป็นคนนอก ชุมชนแล้วมาแต่งงานกับคนที่บ้านหัวถนน ทำให้มีพรรคพวกญาติมิตรน้อย แรงสนับสนุนจึงอ่อนในบางเรื่อง โดยสรุปกลุ่มแกนนำยังไม่สมควรสามัคคีเท่าที่ควร ยังมีลักษณะของต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ การพบปะหารือกันเพื่อแก้ปัญหาแม้จะมีตลอดแต่ มักจะมีการสงวนท่าที ไม่สามารถตัดสินใจเด็ดขาดที่เป็นเสียงของทั้งกลุ่มได้

การติดต่อสื่อสารวาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

ในกลุ่มแกนนำจะมีการประชุมประจำเดือน ประชุมอย่างเป็นทางการ แกนนำทั้งในส่วนของ ผู้ใหญ่บ้าน และ ส่วน อบต. มักจะมาประชุมร่วมกันกับชาวบ้าน การนัดนั้น ผู้ใหญ่บ้านจะทำหนังสือแจ้งลูกบ้าน และจะติดประกาศไว้ตามที่สาธารณะของหมู่บ้าน เช่น ร้านกาแฟ จุดรับซื้อน้ำยาง หรือที่วัดหัวถนน โดยปกติจะประชุมทุกวันพุธที่ ๘ ของเดือน หากมีเหตุขัดข้องก็อาจเลื่อนออกไปได้

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่ กลุ่มแกนนำทั้ง ๒ ชั่ว มีความขัดแย้งกันในที่ แต่ละกลุ่มจะมีการพบปะกันอีก เฉพาะในกลุ่มของตัวเอง เป็นการคุยกลุ่มเล็ก ๒-๔ คน ส่วนใหญ่ก็จะมาคุยกันที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน หรือที่ ร้านน้ำชา

ซึ่งเป็นของเมียผู้ใหญ่บ้าน ตั้งอยู่ข้างบ้านผู้ใหญ่ กลุ่มใกล้ชิดผู้ใหญ่จะมารวมกลุ่มเป็นประจำทุกคำโดยไม่จำเป็นต้องนัดล่วงหน้า เพราะเป็นกิจวัตรที่ทำแทบทุกวัน หากมีเรื่องสำคัญเป็นพิเศษจะหาหรือ อาจใช้วิธีขับรถไปบอก หรือโทรศัพท์ตามกันให้มาประชุม

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ในกลุ่มแกนนำ จะมีวิทยุสื่อสารใช้เพื่อใช้ติดต่อสื่อสารกัน นอกนั้นจะมีการใช้โทรศัพท์ติดต่อกัน แต่หากเป็นการเรียกประชุมชาวบ้าน กลุ่มแกนนำมักจะออกเป็นหนังสือแจกไปตามบ้าน และนำไปติดไว้ในที่สาธารณะ ที่มีคนไปรวมกลุ่มกัน เช่น ร้านน้ำชา จุ๊รับซื้อขาย

การใช้สื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านไม่เป็นที่ยอมรับในชุมชน จะมีก็เพียงการรับโนราโรงครูมาแสดงแก้บน ซึ่งนานๆจึงจะมีสักครั้ง บางปีอาจจะไม่มีเลย เนื้อเรื่องที่ใช้ในการรำโนราโรงครูจะมีลักษณะเหมือนนิยายพื้นบ้าน เรื่องพระสุธนกับนางมโนราห์ มีทั้งบทร้องและรำนอกจากนั้นในการแสดงจะเป็นการอวยพรเจ้าภาพ ขอบคุณเจ้าภาพ และขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง เนื้อเรื่องที่แสดงสำหรับโนราโรงครูไม่นิยมเปลี่ยนแปลง เพราะถือเป็นแบบฉบับของโนราโบราณ

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนของแกนนำเกิดจากหน้าที่ตำแหน่งที่รับผิดชอบรวมทั้งการได้รับผลประโยชน์บางส่วน จากการเป็นผู้นำชุมชน เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีโรงงานตั้งอยู่จึงเกิดการเผชิญหน้าและการต่อรองผลประโยชน์ รวมทั้งการให้ข้อเสนอเพื่อแลกเปลี่ยนกับความร่วมมือบางประการตลอดเวลา

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

เป็นปัจจัยจากความขัดแย้งในกลุ่มแกนนำ ทำให้เกิดศูนย์อำนาจ ขึ้นเป็น ๒ ศูนย์หลายๆ ในชุมชน ดังนั้น กิจกรรมที่สำเร็จโดยฝ่ายหนึ่ง อีกฝ่ายก็มีแนวโน้มที่จะไม่ให้ความร่วมมือ หรือร่วมมืออย่างไม่เต็มที่ ทำให้ชุมชนไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

กิจกรรมของกลุ่ม

แกนนำมักจะเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมในชุมชนแทบจะทุกกิจกรรม นอกเหนือจากการจัดงานตามประเพณีหรืองานที่ได้รับมอบหมายโดยทางจังหวัดให้เข้าร่วมแล้ว แกนนำยังมีบทบาทในการสร้างกิจกรรมใหม่ ที่เห็นเป็นรูปธรรมและชัดเจนมากในขณะนี้คือ การจัดตั้งชุดคุ้มครองหมู่บ้าน ซึ่งมีสมาชิกถึง ๓๘ คน ผลัดกันเข้าเวรดูแลความสงบเรียบร้อยใน หมู่บ้านทุกคืน

กลุ่มแม่บ้านชุมชนหัวถนน

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ข้อมูลที่ได้จากเวทีวิจัยชุมชนหัวถนน ในกลุ่มแม่บ้านได้ร่วมกันสรุปว่ากลุ่ม แม่บ้านในชุมชนหัวถนน มีประมาณ ๕๐ คน ประกอบอาชีพหลายประเภท ได้แก่ กรีดยาง ซึ่งมีจำนวนมากที่สุด ขายของชำ ขายน้ำชา ขายข้าวแกงอาหารตามสั่ง และบางส่วนเป็นลูกจ้างโรงงานแต่มีจำนวนน้อย เพราะโรงงานนิยมจ้างวัยรุ่นมากกว่าจ้างสตรีที่มีครอบครัวและค่อนข้างมีอายุ

ผู้นำกลุ่มแม่บ้านในชุมชนหัวถนนมีการรวมตัวอย่างเป็นทางการ ๒ กลุ่มคือ กลุ่มแม่บ้านอาสาพัฒนา เป็นการรวมตัวของกลุ่มแม่บ้านที่อายุยังไม่มากนัก กิจกรรมที่ทำร่วมกันคือ การฟันที่ผ้า และงานพัฒนาหมู่บ้านต่างๆ ตามที่ผู้ใหญ่บ้านจะกำหนดขึ้นยังไม่มีกำหนดโครงการพัฒนาด้วยตัวกลุ่มเอง มักจะเป็นการให้ความร่วมมือกับกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้นเสียเป็นส่วนใหญ่ อีกกลุ่มคือกลุ่มแม่บ้านเกษตร สมาชิกในกลุ่มนี้โดยเฉลี่ยจะมีอายุมากกว่าในกลุ่มแรก โดยรวมตัวกันทำดอกไม้จัน มีเจ้าหน้าที่จากภายนอกเข้ามาสอนและเมื่อมีความสามารถกันแล้วกลุ่มแม่บ้านก็รวมกลุ่มกันทำต่อเป็นงานเสริมรายได้

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

กลุ่มแม่บ้านจะมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมต่างๆของชุมชนค่อนข้างชัดเจน เป็นกลุ่มที่สามารถรวมตัวกันได้เข้มแข็ง และมีความสนิทสนมกันภายในกลุ่มดี แม้ว่าจะมีปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจกันบ้าง แต่เมื่อมีกิจกรรมที่เป็นหน้าเป็นตาของชุมชนกลุ่มแม่บ้านเหล่านี้ก็จะร่วมมือกันแข่งขันดี โดยส่วนใหญ่เห็นว่าเนื่องมาจากความสำนึกรักในบ้านเกิด และกลัวชุมชนจะเสียหน้าหากมีงานที่ต้องแสดงพลังแล้วมีคนไปร่วมน้อย กลุ่มแม่บ้านจึงรวมตัวกันได้ค่อนข้างเหนียวแน่น

มีข้อน่าสังเกตคือ หากครอบครัวใดหัวหน้าครอบครัวมีบทบาทเป็นแกนนำชุมชน แม่บ้านก็จะมีบทบาทชัดเจนยิ่งขึ้นในการช่วยงานชุมชนเช่นกัน แต่หากครอบครัวใดสามีไม่ค่อยสนใจงานในชุมชน ภรรยา ก็มักจะไม่ค่อยเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆที่ชุมชนจัดเช่นกัน อาจกล่าวได้ว่า บทบาทในชุมชนของสตรีจะมีอย่างน้อยเพียงใด ผันแปรตามระดับความเข้มข้นของบทบาทผู้ชายหรือหัวหน้าครอบครัวที่มีต่อชุมชน

กลุ่มแม่บ้านหัวถนนมีหน้าที่ต่อครอบครัวไม่แตกต่างจากสตรีในครอบครัวชนบททั่วไปคือต้องรับผิดชอบงานบ้าน เช่น ซักผ้า หุงอาหาร ทำความสะอาดบ้านเรือน ดูแลลูกหลาน ปลูกผักสวนครัวเพื่อเพิ่มรายได้ และลดรายจ่ายในครอบครัว รวมทั้งต้องทำงานเพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในครอบครัวด้วย อาทิ กรีดยาง เปิดร้านค้า และทำงานโรงงาน

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

โดยทั่วไปการพบปะสังสรรค์ของแม่บ้านชุมชนหัวถนนจะใช้ร้านน้ำชาในหมู่บ้านเป็นสถานที่พบปะกัน โดยจะเป็นช่วงสายของแต่ละวันตั้งแต่ ๐๗.๓๐ น. เป็นต้นไป หลังจากเสร็จสิ้นงานเก็บน้ำยางไปขาย และส่งลูกไปโรงเรียนเรียบร้อยแล้ว ภายในหมู่บ้านจะมีร้านน้ำชาอยู่ ๓ แห่ง โดยร้านน้ำชาที่มีแม่บ้านไปรวมกลุ่มพูดคุยกันมากที่สุดคือ ร้าน น้ำชาของภรรยาผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเรียกติดปากว่าร้านน้ำชาแม่บ้าน ในร้านจะขายน้ำชา กาแฟ เครื่องดื่มต่างๆ และอาหารสำหรับรับประทานตอนเช้า เช่น ปาท่องโก๋ ข้าวเหนียวปิ้ง การมาพบปะกันที่ร้านน้ำชาไม่มีการนัดหมายกันอย่างเป็นทางการใครว่างก็มักจะมาคนเดียว

แม่บ้านในชุมชนประเมินตนเองแล้วสรุปว่าแต่ละคนจะไปร้านน้ำชาเฉลี่ย ๒-๓ ครั้งต่อสัปดาห์เพื่อพบปะเพื่อนฝูงและพูดคุยเรื่องต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน เรื่องภายในครอบครัว การทำกิน อาชีพ อย่างไรก็ตามไม่ค่อยปรากฏว่าได้นำเรื่องปัญหาน้ำเสียในคลองอยู่ตะเภามาพูดคุยกันโดยตรง แต่มักจะพูดในประเด็นปัญหาต่างๆที่โรงงานบริเวณนั้นก่อให้เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การปล่อยน้ำเสีย ขยะจากโรงงาน สถานที่พบปะอีกแห่งของกลุ่มแม่บ้านคือ ร้านกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งเป็นร้านขายของชำ

นอกจากร้านน้ำชาแล้ว การรวมกลุ่มของแม่บ้านในชุมชนจะเกิดขึ้นในช่วงงานต่างๆ เช่น งานแต่งงานของคนในหมู่บ้าน งานประจำปี งานศพ งานบวช งานบุญต่างๆ การบอกงานในชุมชนจะใช้วิธีว่า บ้านไหนมีงานจะเดินบอกให้เพื่อนบ้าน เมื่อคนรู้จักรู้แล้วคนเหล่านี้ก็จะช่วยกันกระจายข่าวไปจนรับทราบกันทั้งหมู่บ้าน เมื่อถึงวันงาน กลุ่มแม่บ้านจะรวมกันแล้วแบ่งหน้าที่ช่วยกัน เช่น ทำอาหาร ล้างถ้วยชาม จัดแต่งสถานที่ ถือเป็นการที่ทุกคนในชุมชนจะต้องช่วยกัน เมื่อถึงคราวบ้านเราจัดงาน เพื่อนบ้านในชุมชนก็จะมาช่วยเหลือเป็นการตอบแทน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

การติดต่อสื่อสารกันในกลุ่มแม่บ้านจะมี ๒ วิธีที่ใช้บ่อย คือ หากเป็นงานบุญ งานประเพณีของหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะใช้วิธีบอกปากต่อปาก โดยจะเริ่มจากบ้านที่มีงานบอกเพื่อนสนิท หรือเพื่อนบ้านใกล้ชิด แล้วข่าวจะค่อยๆกระจายจนรับรู้ทั้งหมู่บ้าน ข่าวสารส่วนใหญ่จะผ่านไปทางร้านน้ำชาซึ่งเป็นศูนย์รวมแม่บ้านด้วย เมื่อถึงวันงานแม่บ้านก็จะไปรวมกลุ่มกัน ณ สถานที่จัดงาน

การติดต่ออีกลักษณะคือการทำหนังสือแจ้งไปยังบ้านต่างๆ ส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือแจ้งจากผู้ใหญ่บ้านเพื่อให้มาเข้าประชุมหมู่บ้านซึ่งจะจัดเป็นประจำทุกวันที่ ๘ ของทุกเดือน โดยหนังสือนั้นนอกจากแจ้งไปยังทุกบ้านแล้วจะติดประกาศไว้ตามที่สาธารณะของหมู่บ้าน เช่น ร้านน้ำชา จดรับซื้อขาย และที่วัดหัวถนน บ้านหัว

ถนนมีหอกระจายข่าวเคยมีหอกระจายข่าวแต่ถูกน้ำพัดเสียหายไปเมื่อคราวน้ำท่วมใหญ่ ปี พ.ศ.๒๕๓๑ และยังไม่มียงบประมาณซ่อมแซม จึงไม่ได้ใช้งานอีกเลย

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ในปัจจุบันแม่บ้านบริเวณสี่พื้นบ้านเพียงประเภทเดียวคือ โนรา ซึ่งจะรับมาเล่นช่วงงานประเพณีสำคัญ ปีละ ๑-๒ ครั้ง บางปีก็ไม่มีเลย ส่วนใหญ่เป็นการรับโนราโรงครูมาแสดงแก้บน การแสดงจะแบ่งเป็น ๓ ลักษณะ คือ รำ ร้อง และแสดงเป็นเนื้อเรื่อง แม่บ้านส่วนใหญ่บอกว่าชอบดูเพราะสวยชอบการร้องและรำของโนรา แต่ไม่ชอบในช่วงที่เป็นเรื่องราวเพราะเห็นว่ายืดยาว อย่างไรก็ตามไม่มีแม่บ้านคนใดสามารถร้อง หรือ รำโนราได้ เป็นเพียงผู้บริโภครับชม การรับโนรามาแสดงก็รับมาจากชุมชนอื่น

กลุ่มแม่บ้านซึ่งส่วนใหญ่มีอายุ ๓๐ ปีขึ้นไปมีความเห็นว่าอยากจะให้สื่อพื้นบ้านชนิดนี้ (โนรา) ดำรงอยู่ต่อไปเพราะเป็นของดั้งเดิม รวมทั้งเป็นการแสดงที่สวยงาม สนุก และเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ควรรักษาไว้

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ปัจจัยสนับสนุนที่ทำให้กลุ่มแม่บ้านรวมตัวกันได้ แม่บ้านส่วนใหญ่บอกว่าเป็นเพราะความผูกพันกับชุมชนเมื่อชุมชนมีงานต้องการแรงงานก็พร้อมที่จะช่วยเหลือ และส่วนหนึ่งคือประเพณีดั้งเดิมของผู้คนในแถบนี้ที่จะต้องช่วยเหลือกันภายในชุมชน ประกอบกับเป็นชุมชนขนาดเล็กไม่ใหญ่มาก ส่วนใหญ่จะรู้จักกันเกือบทุกคน เรือน จึงชักชวนกันมาทำงานได้ มีข้อสังเกตว่าแม่บ้านรวมกลุ่มกันได้มากเมื่องานนั้นมีลักษณะของความเป็นกันเองอยู่ด้วย เพราะหลายคนต้องการเข้าร่วมกิจกรรมที่ไม่เครียด สนุกสนานไปพร้อมกัน

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคแบ่งเป็นได้เป็น ๓ ส่วนใหญ่ๆ คือ ภาระงานในครอบครัว หากมีลูกเล็กๆ ต้องดูแลและการเข้าร่วมงานก็ทำได้ลำบาก เช่น การมาประชุมโดยต้องพาลูกเล็กๆ มาด้วยจะเป็นเรื่องยุ่งยาก บางส่วนเลยตัดปัญหาไม่เข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนี้ยังเป็นเรื่องช่วงเวลาในการทำงาน การจัดประชุม หรือทำกิจกรรมใดๆ ต้องพยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้ตรงกับช่วงการทำงาน คือ ช่วงเช้า ซึ่งแม่บ้านหลายคนต้องเก็บน้ำยางไปขาย หรือต้องเปิดร้านขายอาหาร อีกช่วงเวลาที่ไมเหมาะสมในการจัดกิจกรรมคือช่วงบ่าย ตั้งแต่บ่าย ๓ โมง เป็นต้นไป เพราะแม่บ้านหลายคนต้องไปรับลูกที่โรงเรียน และดูแลลูกหลานหลังจากกลับจากโรงเรียน

อุปสรรคอีกประการคือ ปัญหาความไม่เข้าใจกันภายในกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งจากการนั่งฟังกลุ่มแม่บ้านพูดคุยกันทำให้พอจะคาดคะเนได้ว่ามีความไม่ลงรอยกันอยู่บ้างในกลุ่มแม่บ้าน ซึ่งส่วนหนึ่งอาจจะมาจากเรื่อง

บุคลิกภาพ ลักษณะนิสัย ที่อาจจะมีทั้งคนถูกใจและไม่ถูกใจ อย่างไรก็ตามปัญหาอีกส่วนน่าจะมาจากเรื่องของผลประโยชน์จากโรงงานที่บางครอบครัวได้รับ แต่บางครอบครัวไม่ได้ ทำให้มีปัญหาทะเลาะเบาะแว้งกัน

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมที่กลุ่มแม่บ้านรวมตัวกันทำที่ชัดเจนคือ กลุ่มแม่บ้านเกษตร ที่ร่วมกันทำดอกไม้จันทน์ กิจกรรมที่กลุ่มแม่บ้านทำร่วมกับกลุ่มอื่นๆ ในชุมชน ได้แก่ งานบุญ งานบวช งานประจำปีต่างๆ โดยกลุ่มแม่บ้านจะรับผิดชอบเรื่องอาหารการกิน การเก็บล้างถ้วยชาม การตกแต่งสถานที่ให้สวยงาม งานประเพณีที่ชุมชนหัวถนนยังคงถือปฏิบัติในปัจจุบัน เช่น ทำบุญตักบาตรวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ งานบุญเดือนสิบ ประเพณีลากพระ และประเพณีที่แตกต่างจากชุมชนอื่นคือ ประเพณีไหว้ทวดหลักเมือง หรือเสาหลักเมือง เพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่ชุมชน โดยจะมีงานบุญในวันพฤหัสบดีแรกของเดือนหก โดยจะจัดเป็นงานสมโภชทวดหลักเมืองเป็นเวลา ๑ วัน มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน และมีหรรสพริ้นเร้งต่างๆ นอกจากนี้จะเป็นงานประจำปีของวัด เช่น งานทอดกฐิน งานปิดทองฝังลูกนิมิต งานของโรงเรียน งานเหล่านี้แม่บ้านจะเข้าร่วมด้วยช่วยกับชุมชนตลอด จนกล่าวได้ว่าเป็นแรงหลักในการจัดงานต่างๆ ของชุมชน

กลุ่มเยาวชนชุมชนหัวถนน

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

กลุ่มเยาวชนในชุมชนหัวถนน สามารถแบ่งได้เป็น ๓ กลุ่ม ใหญ่ๆคือ กลุ่ม นักเรียน นักศึกษา กลุ่มทำงานโรงงาน และกลุ่มทำอาชีพอิสระ หรืออยู่กับบ้าน เยาวชนในชุมชนหัวถนน คือได้เป็นกลุ่มที่มีบทบาทค่อนข้างชัดเจนในชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกับ ชุมชนอื่นในกลุ่มลุ่มน้ำอุ้มตะเกา สาเหตุสำคัญที่ทำให้ กลุ่มเยาวชนมีบทบาทมากจากเหตุผลหลัก ๔ ประการ คือ ชุมชนหัวถนนมีจำนวนเยาวชนค่อนข้างมากทำให้สามารถรวมตัวกันทำกิจกรรมได้ ประกอบกับมีผู้ให้การสนับสนุนการทำกิจกรรม ทำให้ในช่วงเย็นของแต่ละวัน จะมีเยาวชนชายอายุตั้งแต่ ๑๕-๒๕ ปี มารวมตัวกัน รวบรวม ๒๐-๓๐ คน เพื่อเล่นฟุตบอลเป็นประจำทุกวัน และจัดส่งทีมเข้าแข่งขันระดับอำเภอ ระดับตำบลบ่อยครั้ง นอกจากนี้ในชุมชนยังส่งเสริมให้เยาวชนได้แสดงความสามารถและผลงานของตัวเอง ในงานประเพณี โดยกิจกรรมที่เยาวชนรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งและเด่นชัด คือ การร่วมกันทำเรือพระเข้าประกวดในวันออกพรรษา ตกแต่งกระทงเข้าประกวดในวันลอยกระทง ซึ่งเป็นการแข่งขันในระดับอำเภอ และเป็นการเข้าประกวดในนามเยาวชนบ้านหัวถนน ทำให้เยาวชนมีความตระหนักในการร่วมมือกันทำผลงานเข้าประกวดอย่างต่อเนื่อง สาเหตุประการสุดท้าย และเชื่อว่าสำคัญมากที่สุดที่ส่งผลให้เยาวชนหัวถนนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น คือการมีโรงงานขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในชุมชน เช่น โรงงานถลุงมือยาง โรงงาน น้ำยาง โรงงานแปรรูปยาง ทำให้เยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในผลที่เกิดขึ้น จากการมีโรงงานในหลายลักษณะ เช่น การเข้าร่วมกับ แกนนำชุมชน ประท้วงโรงงานที่ปล่อยน้ำเสียลงคลองอุ้มตะเกา รวมไปถึงการรวมตัวเพื่อแสดงความเป็นเจ้าของพื้นที่เรียกร้องสิทธิในการเข้าทำงานในโรงงาน นอกจากนั้นการมีโรงงานขนาดใหญ่ในชุมชน

ทำให้ต้องอพยพย้ายถิ่นของคนต่างถิ่น เข้ามาทำงานและพักอาศัยในชุมชนเป็นจำนวนมาก เยาวชนจึงรวมตัวกันอย่างแน่น เพื่อช่วยเหลือกันหากมีเหตุทะเลาะวิวาทกับคนต่างถิ่น

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

เยาวชนบ้านหัวถนน แบ่งได้ เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ มีบทบาทแตกต่างกันไป เช่น กลุ่มนักเรียนจะมีหน้าที่หลัก คือ การเรียน ช่วยเหลือพ่อแม่ทำงานบ้าน หรือ การงานอาชีพบ้าง ตามสมควร วิธีชีวิตส่วนใหญ่จะผูกพันกับครอบครัวและโรงเรียน กิจกรรมในชุมชน ก็เข้าร่วมบ้าง เช่น กิจกรรมประเพณีสำคัญๆ อย่างไรก็ตาม เป็นกลุ่มที่มีบทบาทในชุมชนไม่มาก เพราะเวลาส่วนใหญ่ใช้ไปกับการเรียน และอยู่ที่โรงเรียน กลุ่มที่ ๒ คือ กลุ่มทำงานโรงงาน ซึ่งมีอยู่หลายโรงงาน เยาวชนกลุ่มนี้ จะรวมตัวได้เหนียวแน่น และเป็นกลุ่มที่มีอายุมากกว่ากลุ่มนักเรียน จึงสามารถเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนได้มากกว่า และเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในบางกิจกรรม เช่น การแข่งขันกีฬา เยาวชนกลุ่มนี้จะใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนมาก เพราะทั้งสถานที่ทำงานและบ้าน อยู่ในเขตชุมชน กลุ่มที่เกาะกันเหนียวแน่น จึงมักเป็นกลุ่มที่ทำงานโรงงานเดียวกัน กลุ่มที่ ๓ คือ กลุ่มทำอาชีพอิสระ หรือยังไม่มีอาชีพชัดเจนอาศัยช่วยงานพ่อแม่ กลุ่มนี้จะทำงานหลากหลาย เช่น เปิดร้านน้ำชา ร้านขายของชำ ร้านคาราโอเกะ ร้านซ่อมมอเตอร์ไซด์ เป็นกลุ่มที่มีภาระรับผิดชอบกับงานอาชีพของตนค่อนข้างมากจึงไม่ค่อยมีเวลาทำงานร่วมกับชุมชนมากนัก กิจกรรมที่กลุ่มเข้าร่วมมากที่สุด จะเป็นกิจกรรมที่กีฬา คือ เล่นฟุตบอล

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

ในกลุ่มเยาวชนที่เป็นนักเรียนการรวมตัวพบปะกัน จะเป็นที่โรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนั้น จะพบกันที่สนามฟุตบอล ร้านขายขนม หรือ ร้านเกมคอมพิวเตอร์ ส่วนกลุ่มทำงานโรงงานจะได้พบกันที่โรงงานและเมื่อมีกิจกรรมที่ต้องเข้าร่วม เช่น การเข้าเป็นสมาชิกอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน ทำหน้าที่เข้าเวรยามป้องกันหมู่บ้านเป็นกำลังเสริมส่วนหนึ่ง นอกจากกลุ่มชายฉกรรจ์และกลุ่มแกนนำ ส่วนกลุ่มประกอบอาชีพอิสระ หากกริทยาก็จะได้พบปะกันช่วงบ่ายๆ หลังเสร็จงาน แล้วชักชวนกันไปเล่นสนุกเกอร์บ้าง กินน้ำชาบ้าง บางกลุ่มก็นั่งดื่มเหล้า ส่วนอาชีพอื่นๆ เมื่อเสร็จงานในแต่ละวัน มักจะมารวมกันที่สนามฟุตบอลบ้านหัวถนน เพื่อเตะฟุตบอล หรือซ้อมเพื่อเข้าแข่งขัน นอกจากนี้ กลุ่มเยาวชนหัวถนนยังรวมตัวกันในโอกาสร่วมกิจกรรมในชุมชนเช่น งานบุญ งานบวช งานประเพณีต่างๆ รวมไปถึงการเข้าร่วมกับกลุ่มแกนนำ เพื่อระดมการปล่อยน้ำเสียของโรงงานในชุมชน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

โดยปกติเยาวชนจะใช้การสื่อสารที่ไม่เป็นทางการในการรวมกลุ่มกัน โดยจะใช้วิธีบอกปากต่อปาก นัดแนะชักชวนกันมาทำกิจกรรม หากอยู่ไกลจะใช้วิธี ซีมอเตอร์ไซด์ไปบอก การสื่อสารของเยาวชนกับกลุ่มแกนนำ ก็มักจะใช้วิธีบอกปาก ไม่มีการออกหนังสือ เช่น โรงเรียนต้องการจะสร้างห้องสมุด ก็จะบอกผ่านทางผู้ใหญ่

บ้านหรือ อบต.ขอแรงเยาวชนคนหนุ่มมาช่วย ผู้ใหญ่บ้านหรือ อบต. ก็จะบอกผ่านไปยังเยาวชนบางคนที่เป็น แก่นนำหรือมักมีบทบาทในกลุ่ม เพื่อเยาวชนคนนั้นจะเป็นผู้กระจายข้อมูลไปยังสมาชิกในกลุ่มต่อไป

การใช้สื่อพื้นบ้าน

จากการที่สังเกตและสอบถามทราบว่าเยาวชนในบ้านหัวถนนไม่มีการใช้สื่อพื้นบ้านอย่างชัดเจนหากมี สื่อพื้นบ้าน เช่น หนังสือเข้ามาแสดงในชุมชนเยาวชนก็จะไปดูด้วยเพราะเห็นว่าเป็นของแปลกและสนุกสนาน แต่ไม่ได้สนใจไปดูเพื่อศึกษา หรือ สนใจติดตามอย่างจริงจัง

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ปัจจัยสนับสนุนในการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนมีหลายประการดังที่ได้อธิบายไว้แล้วข้างต้น อาทิ ผู้สนับสนุน เช่น ในการตกแต่งเรือพระเข้าประกวดในวันออกพรรษา ทั้งผู้นำผู้เฒ่าผู้แก่ พระ จะให้ ความร่วมมือช่วยสนับสนุนอย่างดี ร่วมกันบริจาคเงินในชุมชนเพื่อเป็นค่าวัสดุอุปกรณ์ตกแต่งเรือพระ ในกลุ่ม เยาวชนที่ส่งเรือพระเข้าประกวด และเคยได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับ 1 ของอำเภอสะเตดอีกด้วย

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

โดยภาพรวมแล้วเยาวชนชุมชนหัวถนนจะมีบทบาท และมีการทำกิจกรรมที่โดดเด่นในชุมชน เมื่อ เปรียบเทียบเยาวชนในชุมชนอื่น แต่ก็มีอุปสรรคบางประการ ที่ทำให้เยาวชนบางส่วนไม่สามารถเข้าร่วมกิจ กรรม หรือ ร่วมได้ไม่เต็มที่ อาทิ ต้องทำงานเป็นกะในโรงงาน ทำให้บางช่วงไม่ว่างเข้าร่วมกิจกรรมเพราะ ต้องเข้ากะหรือพักผ่อน การทำงานเป็นกะจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปตลอด ไม่มีเวลาหยุดที่แน่นอน นอกจากนี้ การที่เยาวชนบางคนมีครอบครัวเร็ว ทำให้ภาระรับผิดชอบมาก โอกาสเข้าร่วมช่วยเหลือชุมชนอย่างเต็มที่ก็ ลดลง รวมไปถึงการที่ผู้นำในชุมชนแตกแยกก็มีส่วนทำให้กลุ่มเยาวชนเอง มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกในบาง สถานการณ์ด้วย

กิจกรรมของกลุ่ม

เยาวชนบ้านหัวถนนมีกิจกรรมเด่นๆ หลายอย่าง อาทิ การเล่นฟุตบอล เป็น กิจกรรมที่ได้รับความนิยมอย่างสูง และทำอย่างต่อเนื่องจนเป็นกิจวัตรของเยาวชนกลุ่มใหญ่ในชุมชนแห่งนี้ซึ่งนอกจากจะเล่นเพื่อ ความสนุกสนานแล้ว ยังซ้อมเพื่อเข้าร่วมการแข่งขันในนามของชุมชน ในกีฬาระดับอำเภออีกด้วย การจัดแต่ง เรือพระเข้าประกวดถือเป็นกิจกรรมที่เชิดหน้าชูตาของเยาวชนบ้านหัวถนนอีกกิจกรรมหนึ่ง การเข้าร่วมเป็น สมาชิกอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน เข้าเวรยามระแวดระวังภัยในหมู่บ้าน ร่วมกับกลุ่มผู้นำ รวมไปถึง กิจกรรมมีการเข้าร่วมกับแกนนำประท้วงโรงงานที่ปล่อยน้ำเสียลงคลอง นอกจากนั้นเป็นกิจกรรมที่แสดงการ ช่วยเหลือกันในชุมชน เช่น งานบวช งานแต่งงาน หรือ งานศพ ในชุมชน

๑.๔ กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชนหัวถนน

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนหัวถนนส่วนใหญ่เป็นคนเคร่งในศีลในธรรม โดยจะไปวัดกันเป็นประจำมิได้ขาดในวันพระ การไปวัดจึงเป็นเสมือนการชุมนุมของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน โดยไม่ต้องนัดหมาย ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนบางส่วนยังคงประกอบอาชีพ เช่น ขายของชำที่หมู่บ้าน เก็บผลไม้ไปขาย บางส่วนรับจ้างทั่วไปเพื่อเลี้ยงตนเอง บางคนเป็นข้าราชการบำนาญ จึงมีสถานภาพค่อนข้างดี นอกเหนือจากการพบปะกันในวันพระแล้ว งานบุญตามประเพณีต่างๆ ตลอดปี ยังเป็นโอกาสอันสำคัญที่ทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนได้มาเจอกัน เช่น งานบวช งานสงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

ผู้เฒ่าผู้แก่ได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีจากชุมชน ในบทบาทของผู้มีความรู้เรื่องพิธีกรรมทางศาสนา และกิจกรรมที่มีเกี่ยวเนื่องกับศาสนาหรือประเพณี เมื่อมีงานที่เป็นที่เรื่องของพิธีกรรมทางศาสนา ผู้สูงอายุเป็นที่พึ่ง ผู้ลงมือปฏิบัติ ผู้สั่งสอนและที่ปรึกษาให้แก่คนในชุมชน อย่างไรก็ตามบทบาทในด้านพัฒนาชุมชน การเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อขัดแย้งระหว่างชุมชนกับโรงงาน จะอยู่ที่แกนนำมากกว่าผู้เฒ่าผู้แก่ ความคิดเห็นของผู้เฒ่าผู้แก่ให้เรื่องการจัดการหรือการแก้ปัญหาชุมชน จึงไม่ค่อยได้รับการยอมรับ

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

ผู้สูงอายุมักจะอาศัยวัดเป็นศูนย์กลางในการพบปะกัน ทุกวันพระ รวมถึงงานบุญอื่นๆในชุมชน ในกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน หากมีธุระหรืออยากพบเจอใคร ก็จะไปหาที่บ้าน หรือฝากส่งความไปกับคนใกล้ชิด ในกรณี การประชุมรวมของชุมชนโดยผู้ใหญ่บ้าน หรือ อบต. จะออกเป็นหนังสือแจ้งไปให้มาเข้าประชุม

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

หากพบปะกันที่วัดในวันพระก็无需ความจำเป็นต้องใช้สื่อใดๆ เพราะทุกคนจะรู้ด้วยตนเองว่าจะได้พบกันที่วัด แต่หากเป็นการประชุมโดยผู้ใหญ่บ้านหรือ อบต. จะออกเป็นหนังสือ

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ในบ้านหัวถนน สื่อพื้นบ้านไม่ค่อยเป็นที่นิยมนัก อย่างไรก็ตามในกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ก็ยังชอบดูอยู่เมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นในชุมชน เมื่อมีการรับโนราโรงครูมาแสดงแก่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นผู้ชมกลุ่มใหญ่ที่สุด ผู้เฒ่าผู้แก่บ้านหัวถนน อยู่ในฐานะผู้บริโภคเท่านั้น ไม่มีใครสามารถเล่นโนราได้

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

เนื่องจากผู้เฒ่าผู้แก่มีหน้าที่หรือภาระรับผิดชอบน้อยกว่าคนวัยทำงาน จึงมีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน โดยชำนานุกรมกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัดและศาสนา ประกอบกับบทบาทในด้านที่ได้รับการยอมรับสูง จึงเป็นเสมือนจุดเชื่อมความสัมพันธ์ และการตระหนักถึงคุณค่าของผู้สูงอายุ ในวันสงกรานต์ของทุกปีจะมีกิจกรรมรดน้ำหัวผู้สูงอายุในชุมชน โดยชาวบ้านในชุมชนด้วย

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

งานบางประเภทจะถูกจำกัดอยู่ในส่วนของแกนนำและคนรุ่นใหม่ๆ ในชุมชน โดยที่มึความเห็นของผู้สูงอายุได้รับความสนใจน้อยมาก เช่น กิจกรรมด้านการพัฒนา การตัดสินใจแก้ปัญหาที่เกิดจากโรงงาน นอกจากนี้เรื่องของสภาพร่างกายก็เป็นอุปสรรคในการเข้าร่วมกิจกรรม เช่น การเป็น อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน ผู้สูงอายุก็ไม่สามารถเข้าร่วมได้

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุที่ชัดเจน คือ การเป็นผู้นำและหัวเรี่ยวหัวแรงใน กิจกรรมที่เกี่ยวกับ ประเพณี ศาสนา และกิจกรรมของวัด โดยเฉพาะประเพณีที่เป็นลักษณะเฉพาะ ซึ่งขนบธรรมเนียมจากงานในชุมชนอื่น นั่นคือ ประเพณีไหว้ทวดหลักเมือง หรือเสาหลักเมือง ซึ่งเรียกว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ประเพณีไหว้ทวดหลักเมืองจะกระทำทุกวันพฤหัสบดีแรกของเดือน ๖ โดยจะจัดเป็นงานสมโภช ทวดหลักเมืองเป็นเวลา ๑ วัน มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา รดน้ำคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านและมีมหรสพรื่นเริงต่างๆ

ชุมชนบ้านท่าเมรุ

กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านท่าเมรุ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

กลุ่มแกนนำท่าเมรุ คือผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ๒ คน ซึ่งมีบทบาทร่วมกับแกนนำกลุ่มสตรีเจ้าอาวาสวัดท่าเมรุ(พี่ชายผู้ใหญ่บ้าน)และพ่อบ้านที่มีบุคลิกเป็น ผู้นำ ผู้ใหญ่บ้านท่าเมรุต้องเดินทางไป ประชุมนอกชุมชนบ่อย เนื่องจากเป็นผู้ได้รับการยอมรับทั้งด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและด้านการอนุรักษ์แม่น้ำ ลำคลอง และทะเลสาบสงขลา แกนนำส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เช่นเดียวกับลูกบ้านซึ่งประกอบอาชีพทั้งทำประมงขนาดเล็กในทะเลสาบ ปลูกพืชไร่ เช่น อ้อย และเลี้ยงสัตว์จำพวกปลา ไก่ วัว เป็นต้น

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

สถานภาพและบทบาทของแกนนำมีสูงมาก ทั้งนี้เพราะกลุ่มแกนนำมีลักษณะเป็นคนดี มีศีลธรรม มีผลงานมากมายเป็นระยะเวลานาน ประกอบกับบ้านท่าเมรุมีสถานภาพเป็นชนบท ลูกบ้านเป็นคนดั้งเดิมอยู่

ร่วมกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งมีความผูกพันกันมาก แขนงทำเมรุมีหน้าที่ทั้งนำการสื่อสาร นำการพัฒนาแก้ปัญหาหมู่บ้านและติดต่อหน่วยราชการ

การติดต่อสื่อสารวาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

โดยปกติกลุ่มแกนนำจะไม่มีการรวมตัวกันอย่างเป็นทางการในฐานะที่เป็นแกนนำ นอกจากจะมีการนัดหมายประชุมเช่นการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน หากมีเรื่องด่วนหรือเรื่องที่ต้องประสานกันจึงจะติดต่อกันในสถานภาพของแกนนำ ซึ่งปกติแต่ละเดือนก็ต้องประสานกัน ๓-๕ ครั้ง ส่วนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับการประชุมต่างๆที่หน่วยงานภายนอกติดต่อมา โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ติดต่อทั้งหมด

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ได้แก่ ๑) การใช้เหล่าติเรียกประชุมและตีบอกเหตุฉุกเฉินเช่นโจรปล้นหรือน้ำท่วม เหล่าในหมู่บ้านมี ๒ จุด จุดหลักคือที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน อีกจุดอยู่ที่บ้านผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน โดยปกติการตีเหล่าเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน แต่หากมีเหตุฉุกเฉินผู้ใหญ่บ้านไม่อยู่คนอื่นจึงจะตีได้ ซึ่งความเข้มงวดนี้ทำให้เหล่ามีความน่าเชื่อถือในตัวเอง

๒) การตีกลองหรือตีตะโพน จะใช้ในวัดเท่านั้น ตีเพื่อบอกเหตุฉุกเฉินและเหตุไม่ฉุกเฉิน เช่น ตีตามประเพณีทางศาสนาในวันพระเป็นต้น ผู้มีสิทธิ์ตีไม่จำเป็นจะต้องเป็นเจ้าของาวาส

๓) การสื่อสารผ่านหอกระจายข่าว มี ๒ จุดคือบ้านผู้ใหญ่บ้านและที่วัด ในวัดจะใช้ในช่วงเช้าเปิดข่าวและจะใช้เปิดเวลาที่มีการสวดมนต์ โดยให้ชาวบ้านให้ยินดีทั่วกันส่วนที่บ้านผู้ใหญ่บ้านจะใช้ในการเรียกประชุมในวาระต่าง ๆ โดยการประกาศเรียก ชาวบ้านให้มาประชุมที่ศาลาการเปรียญ ซึ่งอยู่ในวัดท่าเมรุ การประชุมประชาคมประจำหมู่บ้าน จะเรียกทุกวันที่ ๑๕ ของทุกเดือนสื่อหอกระจายข่าวนี้เปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มในหมู่บ้านใช้ได้ แต่ยังไม่เคยมีใครมาใช้ ปัจจุบันจึงมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ใช้อยู่คนเดียว เมื่อมีเรื่องสำคัญ ๆ ผ่านหอกระจายข่าวแล้วจะมีการทำหนังสือแจ้งลูกบ้านอีกครั้ง

๔) การออกหนังสือเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน ปัจจุบันใช้ควบคู่กับการใช้หอกระจายข่าวในกิจกรรมประชุมหรือรวมตัวที่ต้องการความแน่นอนและไม่ใช้กิจกรรมที่นัดหมายกันตามวาระปกติของหมู่บ้าน

๕) การเดินหรือขี่มอเตอร์ไซด์ไปบอก เป็นวิธีไม่เป็นทางการใช้เสริมวิธีอื่น ส่วนมากเมื่อแกนนำเดินผ่านพบปะกับลูกบ้านก็จะบอกด้วยวาจา

๖) การติดประกาศ ใช้กับงานสำคัญของวัดเช่น ทอดกฐินหรืองานรณรงค์ของทางราชการ ผู้ใหญ่บ้านและแกนนำจะช่วยกันไปติดไว้ที่ร้านน้ำชา ศาลาเอนกประสงค์และศาลาหน้าบ้าน อบต.ในหมู่บ้านแกนนำได้ประเมินศักยภาพในการสื่อสารกับกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้านคือการสื่อสารกับพ่อบ้านยากที่สุด รองลงมาคือแม่บ้าน คนชรา และเยาวชน

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ในปัจจุบันนี้ชุมชนท่าเมรุ ยังมีการใช้หลายในการเรียกประชุม ซึ่งเป็นความตั้งใจของผู้ใหญ่ที่ต้องการอนุรักษ์ไว้ นอกจากนี้ผู้ใหญ่บ้านยังเป็นแกนนำในการอนุรักษ์เพลงเรือโดยให้บทบาทของกลุ่มแม่บ้านในส่วนของมนิราห์ หนังสือ นางมณฑา ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้แสดงเองซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของชุมชนท่าเมรุที่ผู้นำมีใจรัก ห่วงแหน และอนุรักษ์ของเก่า นอกจากนี้ยังมีวัดเข้ามามีส่วนร่วมทั้งการเอื้ออำนวยความสะดวกที่ เครื่องมือ และทำกิจกรรมร่วมที่คล้ายกัน เช่น การทำพิพิธภัณฑ์ของวัด สำหรับสื่อพื้นบ้านอื่นยังไม่มีกลุ่มใดสนใจอย่างเป็นรูปธรรม

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ความเป็นแกนนำซึ่งเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรม โดยบทบาทและหน้าที่ทำให้เข้าร่วมกิจกรรมอยู่แล้วและสามารถเข้าร่วมได้โดยไม่มีอุปสรรค แต่ภาระหนักอยู่ที่การพยายามชักนำผลักดันให้ลูกบ้านเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

บางครั้งกิจกรรมที่ริเริ่มโดยองค์กรพัฒนาเอกชนจะถูกทางราชการขัดขวางทำให้แกนนำลำบากใจในการเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนี้การได้รับการยอมรับในวงกว้างของ ผู้ใหญ่บ้าน ในบางครั้งจึงก่อให้เกิดปัญหางานทับซ้อนกันจะไม่สามารถเข้าร่วมบาง กิจกรรมได้

กิจกรรมของกลุ่ม

แกนนำจะจัดกิจกรรมกับกลุ่มอื่นๆเช่น กลุ่มแม่บ้าน รูปแบบกิจกรรมอาจแบ่งได้หลายประเภทประเภทคือ งานศาสนา เช่น งานเดือนสิบ ทอดกฐิน งานวัฒนธรรม เช่น นิรา เพลงเรืองานพัฒนาหมู่บ้าน เช่น ประชาสัมพันธ์นโยบาย ๓๐ บาท รักษาทุกโรค กองทุนหมู่บ้าน ๑ ล้านบาทของรัฐบาล และงานร่วมมือกับองค์กรเอกชน

กลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านท่าเมรุ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

แม่บ้านในชุมชนท่าเมรุมีประมาณ ๑๐๐ คน แต่ที่รวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่อเนื่องอย่างจริงจังมีประมาณ ๑๐-๑๕ คน เท่านั้น ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง ส่วนผลไม้ หรือสวนผัก สามารถหาเลี้ยงตัวเองได้ไม่ต้องพึ่งพาสามี แม่บ้านมีการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ คือ กลุ่มแม่บ้านอาสาพัฒนา ตั้งมาประมาณ ๑๐ ปี โดยช่วงแรกเป็นกลุ่มสตรีอาสาตามคำแนะสนับสนุน เพื่อให้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆที่ทางอำเภอจัด เช่น วันแม่แห่งชาติ งานเทศกาลประจำปี หรือวันรณรงค์พิเศษของจังหวัด เช่น การรณรงค์ ป้องกันโรคเอดส์ ที่ต้องให้ชุมชนส่งตัวแทนไปร่วมงานมากๆ ต่อมาประมาณ ๓-๔ ปีที่ผ่านมา กลุ่มแม่บ้านอาสาพัฒนาได้จัดกิจกรรม

เพิ่ม คือ การร้องเพลงเรือ ซึ่งถือเป็นการแสดงที่เชิดหน้าชูตาแม่บ้านในท่าเมรุให้เป็นที่รู้จัก เพลงเรือในอดีตจะเป็นผู้ชายร้องเพื่อเกี้ยวสาว แต่ปัจจุบันที่ชุมชนท่าเมรุคงมีแต่ผู้หญิงร้องในเทศกาลงานประเพณีต่างๆ เช่นแข่งเรือ งานกาชาด วันมรดกไทย ซึ่งแล้วแต่ทางจังหวัดจะเชิญ สำหรับเนื้อหาเพลงเรือก็ปรับเปลี่ยนจากเกี้ยวสาวมาเป็นเรื่องชมธรรมชาติ เตือนสติให้นุรักษ์สิ่งแวดล้อม เตือนปัญหายาเสพติดและเพลงเกี่ยวกับการเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้แต่งคำร้อง

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

สตรีในชุมชนท่าเมรุ แม้จะมีการรวมตัวกันในจำนวนไม่มากนักเมื่อเทียบกับจำนวนแม่บ้านทั้งหมดในชุมชน แต่กล่าวได้ว่า กลุ่มแม่บ้านมีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง มีบทบาทในชุมชนและมีบทบาทในการเชื่อมสัมพันธ์กับต่างชุมชนค่อนข้างสูง นอกจากอาชีพประจำที่ต้องปฏิบัติแล้วแม่บ้านท่าเมรุมีกิจกรรมอื่นที่เด่นชัดคือ การร้องเพลงเรือ ซึ่งจะได้รับการติดต่อให้ออกไปแสดงนอกชุมชนบ่อยๆ แม่บ้านท่าเมรุยังมีบทบาทสูงในงานประเพณีของชุมชน เช่นงานบุญ ทอดกฐิน งานศพ เพราะเป็นกำลังสำคัญในการจัดงาน ทำอาหาร ปัจจุบันมีความพยายามที่จะรวมกลุ่มกลองยาว เพลงเรือจะมีในวันออกพรรษา คือ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ในการประชุมของหมู่บ้านจะมีประจำทุกวันที่ ๑๗ แม่บ้านจะเป็นกลุ่มที่แสดงความคิดเห็นค่อนข้างมากและได้รับการยอมรับ เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มแม่บ้านที่ทำงานให้กับชุมชนมีอายุค่อนข้างสูงโดยเฉลี่ยประมาณ ๕๐ ปี ในขณะที่แม่บ้านที่อายุน้อยไม่ค่อยมีเวลาทำงานให้ชุมชน เนื่องจากออกไปรับจ้างทำงานโรงงาน จนกลุ่มแม่บ้านรำพันว่าหากหมดคนรุ่นนี้ก็จะไม่รู้จะมีคนสืบสานประเพณีนี้ไว้หรือไม่ ปัจจุบันเด็กท่าเมรุจะเรียนกันสูงๆ ประกอบอาชีพอิสระจึงไม่ค่อยสนใจวัฒนธรรมพื้นบ้าน

การติดต่อสื่อสารวาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

วาระโอกาสที่มารวมกันได้แก่ การประชุมประจำเดือน ตลาดขายปลาหรือซื้อมอเตอร์ไซค์ไปเยี่ยมสถานที่พบปะอีกจุดคือ ร้านขายของชำซึ่งในชุมชนจะมีอยู่ ๕ ร้าน แต่ร้านที่มีลูกค้ามากที่สุดคือร้านของนางสะมัด โสณกุล เพราะมีสินค้าครบถ้วนกว่าร้านอื่น นอกจากนี้ยังพบปะกันที่ตลาดนัดซึ่งมีตลอดสัปดาห์ วันอังคารมีตลาดนัดที่บ้าน บางหยีซึ่งมีอยู่ไม่ห่างจากท่าเมรุ วันพฤหัสบดีที่บ้านบางกล้า

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ในงานบุญ งานบวช งานประจำปี แม่บ้านจะมารวมกลุ่มกัน การรวมตัวกันใช้ สื่อบุคคลเป็นส่วนใหญ่ หรือใช้บอกแซกไปฝากตามบ้านที่สนิทหรือบ้านที่มีคนมาชุมนุมกันมากๆ โดยเฉพาะที่ร้านน้ำชา สำหรับงานแต่งงาน งานบวชจะเดินเท้าหรือ ซื้อมอเตอร์ไซค์ไปบอกที่บ้าน โดยจะไม่บอกข่าวงานแต่งในขณะร่วมงานศพ แต่ถ้าเจอกันในงานศพจะบอกข่าวงานศพอีกคนต่อได้

การใช้สื่อพื้นบ้าน

การใช้สื่อพื้นบ้านที่ชัดเจนที่สุดในกลุ่มแม่บ้านท่าเมรุคือ เพลงเรือ โดยแม่บ้านเป็นผู้แสดง และอนุรักษ์สื่อชนิดนี้ไว้ด้วยตนเอง สื่อพื้นบ้านอื่นในหมู่บ้าน เช่น หนังตะลุง โนรา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการว่าจ้างจากที่อื่นมาแสดงในชุมชน อย่างไรก็ตามก็อดใจกล่าวได้ว่า เพลงเรือได้รับการอนุรักษ์ไว้โดยแม่บ้านสูงวัยและยังไม่เห็นตัวแทนเยาวชน รุ่นใหม่ที่จะสนใจสืบสานเพลงเรือไว้ให้อยู่ต่อไปในอนาคต

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ถ้าหากเป็นกิจกรรมงานทางศาสนา แม่บ้านส่วนใหญ่ก็จะมาช่วยในงาน ทำอาหาร จัดสถานที่ยกเว้นสตรีที่ทำงานรับจ้างตามโรงงาน อาจจะไม่มีเวลามาช่วยงานลักษณะนี้ อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยสนับสนุน คือ ประเพณีท้องถิ่นของคนชนบทที่ต้องช่วยเหลือกันร่วมแรงกันผลัดกันตามแต่บ้านใดจะมีงาน ถ้าหากเป็นกิจกรรมเฉพาะ เช่น กลุ่มแม่บ้านอาสาพัฒนา ซึ่งสมาชิกในกลุ่มก็เป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มร้องเพลงเรือจะมีคนมาร่วมกิจกรรมไม่มาก ที่มารวมกลุ่มกันได้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะภรรยาผู้ใหญ่บ้านชักชวน เป็นคนสนิทสนมคุ้นเคยกัน เป็นญาติกัน หรือเป็นความสนใจส่วนตัว บางคนประกอบอาชีพอิสระ เช่นหาปลา ซึ่งกลางวันพอมีเวลาว่างก็จะช่วยงานชุมชนและปัจจัยสนับสนุนที่ จำเป็นต้องมี คือ ความเข้าใจของสามีที่ไม่ขัดขวางการทำงาน of แม่บ้าน

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

แม่บ้านท่าเมรุจำนวนมากไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนที่จัดขึ้น สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการที่ต้องทำงานนอกชุมชน เช่น ทำงานในโรงงานทำให้ไม่มีเวลา บางส่วนเป็นเพราะสามีไม่สนับสนุนเห็นว่าเป็นเรื่องสิ้นเปลืองและเสียเวลา เมื่อมีประชุมแต่ละครั้งหมายถึงต้องขาดงานขาดรายได้ไป ๑ วัน ทำให้มีหลายคนไม่สนับสนุนให้ภรรยา มาช่วยงานในกลุ่มแม่บ้าน

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมที่ทำในนามแม่บ้านอาสาพัฒนา ก็คือเข้าร่วมกิจกรรมตามที่อำเภอหรือจังหวัดจัดขึ้น แล้วขอความร่วมมือชุมชนให้สมาชิกเข้าร่วมในงาน ส่วนกิจกรรมอื่นๆ ที่ แม่บ้านท่าเมรุส่วนใหญ่จะเข้าร่วม คือ กิจกรรมงานบุญ งานบวช งานศพ และกิจกรรมตามประเพณี เช่น วันสงกรานต์ ชักพระ และที่เด่นที่สุดคือ ร้องเพลงเรือ

กลุ่มเยาวชนชุมชนชุมชนบ้านท่าเมรุ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

เยาวชนท่าเมรุมีหลายกลุ่ม กลุ่มใหญ่ที่สุดคือ กลุ่มนักเรียน มักจับกลุ่มเล่นกันในลานวัด สนามโรงเรียน และเล่นน้ำในคลองอยู่ตะเภา โดยเฉพาะเยาวชนชาย เนื่องจากเยาวชนไม่มีภาระที่ต้องรับผิดชอบมากจึงมีโอกาสนำชีวิตร่วมกันสูง ส่งผลให้การรวมกลุ่มของเยาวชนมีมากกว่ากลุ่มอื่น ส่วนกลุ่มรองลงมาคือ เยาวชนที่ประกอบอาชีพนอกหมู่บ้านในภาคธุรกิจหรือรับราชการ ทำให้การรวมตัวของกลุ่มมีน้อยมากแต่ก็สามารถรวมตัวกันได้เมื่อมีงานประเพณีสำคัญของหมู่บ้าน เช่น งานวัด งานแต่งงานหรืองานบวช เยาวชนชายบางส่วนชอบจับกลุ่มพบปะดื่มสุรากันตามใต้ถุนบ้านในตอนเย็นแต่ไม่บ่อยนัก สำหรับเยาวชนหญิงการรวมกลุ่มไม่ค่อยชัดเจน

สำหรับผู้นำกลุ่มเยาวชนปรากฏชัดเฉพาะเยาวชนชายเท่านั้น เช่น เด็กชายที่มีชื่อเล่นว่า “ซัดดำ” เป็นผู้นำเพื่อน ๆ ไปเล่นน้ำคลองและเล่นอื่นๆ ส่วนนายวรพจน์ ด้ามทอง ซึ่งความจริงมีอายุพ้นช่วงเยาวชนไปแล้วแต่เนื่องจากยังเป็นโสด จึงเป็นผู้นำกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้านเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะต่างๆ เช่น การรวมตัวกับฝึกซ้อมและเข้าแข่งขันเรือยาวประเพณีของท้องถิ่นชุมชนแถบปลายน้ำคลองอยู่ตะเภา

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

กลุ่มเยาวชนท่าเมรุเป็นกลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอื่นๆในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน และมีบทบาทเป็นที่ยอมรับของชุมชนค่อนข้างสูง นอกเหนือจากการช่วยเหลืองานครอบครัว เช่น เลี้ยงสัตว์ วัช หมู ไก่ และออกทะเลหาปลา กุ้งแล้ว เยาวชนยังมีกิจกรรมที่ได้เข้าร่วม เช่น การเรียนขับร้องเพลงเรือ ขับบทหนังตะลุง โดยมีครู โรงเรียนบ้านท่าเมรุเป็นผู้ฝึกสอน โดยผู้ใหญ่ให้ความสนับสนุนเยาวชนเป็นผู้สืบทอดประเพณี อย่างไรก็ตามยังไม่ปรากฏชัดเจนนักว่าจะมีเยาวชนคนใดที่มีแนวโน้มจะร่วมอนุรักษ์ในระยะยาว

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

เยาวชนท่าเมรุมีจุดรวมตัวกัน ๒ แห่ง สถานที่แรกคือวัด จะมีการรวมตัวกันในวันสำคัญทางศาสนา เช่น ก่อนวันออกพรรษา ๕-๑๐ วัน กลุ่มเยาวชนท่าเมรุจะมารวมกลุ่มช่วง ๔-๖ โมงเย็น เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมคุ้มเรือพระและจะมีการรวมตัวกันชัดเจนบริเวณวัดท่าเมรุในวัน เสาร์-อาทิตย์ เพื่อเล่นฟุตบอล บางกลุ่มเล่นน้ำในคลองบริเวณใกล้วัด อีกสถานที่หนึ่งคือโรงเรียน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทางโรงเรียนนัดหมายขึ้น เช่น การแข่งขันกีฬาประจำปีของโรงเรียนท่าเมรุ โดยครูจะนัดพบเยาวชนที่เป็นตัวแทนมารวมตัวกันเพื่อซ้อมกีฬาต่างๆ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมการสื่อสารทางวัฒนธรรมของกลุ่มเยาวชนท่าเมรุโดยมีครูเป็นผู้ถ่ายทอดการแสดงหนังตะลุงขับร้องเพลงเรือให้แก่เยาวชนท่าเมรุ สถานที่ฝึกหัดคือโรงเรียน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ภายในกลุ่มเยาวชนด้วยกันเองจะใช้สื่อบุคคลเป็นหลัก หากมีข่าวสารต่างๆจากหน่วยงานของรัฐ ผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ประกาศจากหอกระจายข่าวที่หมู่บ้านให้เยาวชนมารวมตัวกันเพื่อชี้แจงข่าวสารต่างๆ

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ผู้ใหญ่ในชุมชนท่าเมรุได้สนับสนุนเยาวชนให้อนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมประเพณี โดยวันเสาร์จะนัดกลุ่มเยาวชนที่มีความสนใจเรียนขับกลอนหนังตะลุง ขับร้องเพลงเรือ

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ในชุมชนท่าเมรุมีกลุ่มที่ให้การสนับสนุนเยาวชนค่อนข้างชัดเจน ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดท่าเมรุ ครูโรงเรียน และผู้ใหญ่บ้านซึ่งต่างฝ่ายต่างให้ความร่วมมือสนับสนุนในการให้กลุ่มเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ทำให้เยาวชนค่อนข้างมีบทบาทและมีกิจกรรมทำในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคเกิดจากนิสัยของเยาวชนเองที่ไม่สนใจ ไม่ให้ความร่วมมือกับกิจกรรมและบางส่วนอ้างว่าไม่มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน

กิจกรรมของกลุ่ม

ลักษณะกิจกรรมที่กลุ่มเยาวชนดำเนินการเองคือ การขับร้องเพลงเรือ รวมกลุ่มเยาวชนเข้าแข่งขันเรือประเพณีบางหยี แต่ส่วนหนึ่งยังมีผู้นำเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่ม เช่น สอนขับร้องเพลงเรือ โดยมีครูโรงเรียนท่าเมรุเป็นผู้นำและฝึกสอนให้ ส่วนกลุ่มเยาวชนแข่งขันเรือประเพณีบางหยีมีผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาสและชาวบ้านให้การสนับสนุน อาจกล่าวได้ว่าเยาวชนบ้านท่าเมรุได้รับการสนับสนุนอย่างมากจากแกนนำและ ผู้ใหญ่ในชุมชนในการทำกิจกรรม

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชนบ้านท่าเมรุ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ในชุมชนมีผู้สูงอายุประมาณ ๘๐ คน ส่วนใหญ่ผู้สูงอายุจะอยู่บ้านประกอบ การกิจประจำวันเท่าที่ทำได้ เช่น การเลี้ยงหลาน และเลี้ยงวัว ภายในชุมชนมีวัดเป็นศูนย์กลางสำหรับเป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่างๆ เช่น จัดการประชุมประจำเดือน จัดการประชุมประชาคม การจัดกรกลุ่มออมทรัพย์ การจัดกองทุนหมู่บ้าน จัดกิจกรรมทางศาสนา หรือจัดงานต้อนรับคณะหน่วยงานราชการเป็นต้น ซึ่งมีลุงเจี้ยงเป็นผู้นำของกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่และคอยช่วยเหลือชุมชนเกี่ยวกับกิจกรรมทางวัด สถานที่พบปะของผู้เฒ่า ผู้แก่ในชุมชนมีด้วยกัน ๒

แห่งหลักๆคือ วัดและบ้าน ซึ่งการพบปะกันที่บ้านนั้นเป็นการนั่งคุยกันตามบ้านของแต่ละคนจะสลับหมุนเวียนกันไป เรื่องที่พูดคุยกันมักจะเป็นเรื่องของการเจ็บไข้ได้ป่วยและข่าวสารตามความสนใจจากทางสื่อโทรทัศน์บ้าง

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

บทบาทของกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนท่าเมรุคือ เป็นที่ปรึกษาในการทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมงานประเพณีหรือกิจกรรมทางวัด เช่น การจัดงาน ชักพระ ประเพณีแข่งเรือ งานทอดกฐิน

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

โดยทั่วไปการพบปะของกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่จะมีเป็นประจำทุกวันภายในชุมชน เช่นเดินไปหากันตามบ้าน พบกันตอนส่งลูกหลานกันไปเรียน หรือจากการที่มีภารกิจประจำวันที่เหมือนกัน เช่น การออกหาปลา การทำสวนยาง การปลูกผัก ที่ใช้สถานที่ใกล้เคียง ส่วนการพบปะกันอย่างเป็นทางการนั้นจะมีโอกาสในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันพระ วันประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ โดยจะมีการกำหนดวันอย่างชัดเจน เช่น ออมทรัพย์ประชุมประจำเดือนในวันที่ ๑๗ ของทุกเดือน เวลา ๑๓.๐๐-๑๖.๐๐ น. ผู้นำในกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ ได้แก่ ลุงเจียง ฮึงลั่น , ลุงกล่อม แก้วมนตรี และลุงกลั่น ด้ามทอง

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ในกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกันเองจะใช้สื่อบุคคล การบอกปากต่อปากโดยฝากบอกไปกับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บางโอกาสจะให้ลูกหลานในบ้านช่วยไปบอกข่าว สำหรับการรวมกลุ่มกันกับกลุ่มอื่นๆในชุมชนจะใช้หอกระจายข่าวผสมกับการตีเลาะ รวมทั้งมีการทำหนังสือเชิญและมีการติดประกาศที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ชุมชนท่าเมรุมีการใช้สื่อพื้นบ้านหลายอย่าง เช่น หนังตะลุง เพลงเรือ มโนราห์ ซึ่งผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้แสดงเกือบทั้งหมดและพยายามถ่ายทอดให้กับเยาวชนรุ่นใหม่ๆ แต่ปัจจุบันนั้นความนิยมในการบริโภคสื่อพื้นบ้านลดลงจึงได้มีการนำมาปรับประยุกต์ เช่น หนังตะลุงประยุกต์เป็นหนังตะลุงทอล์กโชว์ โดยเฉลี่ยแล้วในชุมชนมีการใช้สื่อพื้นบ้านปีละประมาณ ๑๐ ครั้ง และมีแนวโน้มว่าการใช้สื่อพื้นบ้านในอนาคตจะลดลงไปอีกหากไม่มีการสืบทอดหรือช่วยกันอนุรักษ์ กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเป็นกลุ่มที่ยังคงนิยมชมชอบสื่อพื้นบ้าน

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ปัจจัยสนับสนุนที่ทำให้กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน คือการที่ผู้นำชุมชนเอาใจใส่ดูแล ให้การยอมรับบทบาทของผู้สูงอายุ ทำให้สามารถเข้าร่วมงานในชุมชนได้อย่างสนิทใจไม่ขัดเขิน

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่มีอุปสรรคในเรื่องสุขภาพ สภาพร่างกาย และปัญหาความไม่เข้าใจในเรื่องรายละเอียดของการจัดกิจกรรม ทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมโดยเฉพาะของกลุ่มก็คือการนั่งคุยที่วัด หรือตามบ้านคนสนิทชอบพอกัน ส่วนกิจกรรมที่ร่วมกับกลุ่มอื่นๆในชุมชนนั้น ผู้สูงอายุจะอยู่ในบทบาทของสมาชิกของกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กิจกรรมแข่งเรือ คณะกรรมการวัด งานชักพระ การพัฒนาวัดและโรงเรียน เป็นต้น

ชุมชนบ้านม่วงก้อง

กลุ่มแกนนำบ้านม่วงก้อง

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

หมู่บ้านม่วงก้องมีจำนวน ๙๗ ครัวเรือน เป็นชาย ๑๙๔ และหญิง ๑๙๒ คน คนวัยทำงานประมาณ ๓๐๐ คน ประชากร ๙๐% ทำสวนยางพารา แกนนำของชุมชนม่วงก้องประกอบด้วยหลายกลุ่ม ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. ประธานกองทุนหมู่บ้าน กรรมการกองทุนออมทรัพย์และร้านค้าชุมชน ประธานกลุ่มเลี้ยงปลา และกรรมการหมู่บ้าน ส่วนใหญ่มีอายุในวัยกลางคน ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนยางพารา เลี้ยงปลา เหมือนชาวบ้านทั่วไป มีความแตกต่างกันตรงที่ได้ออกไปศึกษาดูงาน ร่วมงาน ร่วมประชุมด้านที่ตนรับผิดชอบนอกชุมชนบ่อยครั้ง มีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ มีลักษณะของความเป็นผู้นำสูง จนบางครั้งเกิดความขัดแย้งกันทำให้ศักยภาพในการร่วมแก้ปัญหาของหมู่บ้านลดลง

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบ ของกลุ่มต่อชุมชน

บทบาทแกนนำชุมชนม่วงก้องแบ่งออกเป็น ๕ กลุ่ม ตามสถานภาพของแกนนำ

๑. ผู้ใหญ่บ้าน (นางจ๋านง รุ่งเรืองมา) เป็นแกนนำในการแก้ปัญหาต่างๆ พร้อมกับพัฒนาให้ชุมชนมีความเจริญก้าวหน้า เช่น การขอประปามาใช้ในชุมชน การเรียกร้องขอถนนลาดยางจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประสานงานกับสโมสรไลออน ทำสนามกีฬาต้านยาเสพติด ประสานงานกับตำรวจจับกุมผู้เสพยาเสพติดในชุมชน ริเริ่มร้านค้าชุมชนและ กองทุนสัจจะหมู่บ้าน เป็นต้น
๒. สมาชิก อบต. เป็นแกนนำจัดหาสาธารณูปโภคพื้นฐานให้แก่ชุมชน
๓. กรรมการกองทุนหมู่บ้าน ปฏิบัติงานตามขั้นตอนและนโยบายของรัฐ โดยได้รับมอบหมายจากอำเภอ ปัจจุบันดำเนินการในชั้น เสร็จรัดติดตามหนี้สินที่ชาวบ้านกู้ยืมไป

๔. แกนนำผู้เลี้ยงปลาในกระชังริมคลองอยู่ตะเภา สืบเนื่องจากความสำเร็จของตนเองจนมีชาวบ้านทำตามหลายครัวเรือน สุดท้ายจัดตั้งเป็นกลุ่มเพื่อผลประโยชน์ในการต่อรองเชิงธุรกิจและแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น
๕. กรรมการหมู่บ้าน มีทั้งหมด ๑๕ คน ช่วยผู้ใหญ่บ้านประสานงานด้านต่างๆ รวมถึงประสานงานกับคนภายในชุมชนด้วย

โดยภาพรวมแล้วกลุ่มแกนนำชุมชนได้รับการยอมรับอย่างสูงจากชุมชนเพราะแกนนำในแต่ละด้านมีความเข้มแข็งและแนวทางการแก้ปัญหาที่แน่นอน หากให้ความรู้ ข้อมูล การศึกษาดูงาน จนกลุ่มแกนนำเห็นความซับซ้อนและความสัมพันธ์ของปัญหามากขึ้นจะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

แกนนำจะรวมตัวกันมากที่สุดในการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน คือ ทุกวันที่ ๘ ของทุกเดือน นอกจากนั้นจะเป็นการรวมตัวที่ไม่เป็นวาระ เช่นการรวมตัวเพื่อวางแผนจัดกิจกรรมบางอย่าง เช่น ทอดกฐิน งานปีใหม่ เป็นต้น หรือมีการรวมตัวตามภารกิจเร่งด่วนจากทางราชการ และเหตุเร่งด่วนภายในหมู่บ้าน เช่น น้ำท่วม เป็นต้น การรวมตัวของแกนนำจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดและความเกี่ยวข้องของกิจกรรม ปกติผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้ริเริ่มการรวมตัวทุกครั้ง เว้นแต่กิจกรรมที่เป็นภาระหน้าที่ของอบต. เป็นการเฉพาะซึ่งสมาชิก อบต. เป็นผู้ริเริ่มเอง

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

แกนนำมักจะใช้สื่อบุคคล กล่าวคือ การปากบอก เดินบอกหรือปากต่อปากนั่นเอง ในการนัด วันเวลา สถานที่ ในการประชุมประจำเดือน หากมีวาระสำคัญจะจัดทำหนังสือเชิญประชุม หรือสื่อผ่านหอกระจายข่าว ซึ่งได้รับความร่วมมือจากวัด และมีการติดป้ายประกาศ กลุ่มแกนนำมักได้รับความรู้ข้อมูลข่าวสาร จากการประชุม ดูงาน หรือ จากสื่อมวลชน แล้วแจ้งข้อมูลต่างๆสู่ประชาชน กลุ่มอื่น จะอาศัยปากต่อปากผ่านกลุ่มแกนนำด้วยกันบ้าง หรือ สู่ประชาชนในชุมชนโดยตรงเลย นอกจากนี้ยังใช้หอกระจายข่าว และการจัดทำเอกสาร ซึ่งเป็นการเผยแพร่ข้อมูลอีกทางหนึ่ง

การใช้สื่อพื้นบ้าน

แกนนำในม่วงก้องเป็นเพียงผู้บริโภคเท่านั้น ไม่มีใครสามารถเล่นสื่อพื้นบ้านได้ สื่อที่รับมาแสดงในชุมชนคือ โนราโรงครู ซึ่งจะรับมาแสดงนานๆครั้ง บางปีก็ไม่มีมารับมาแสดงเลย

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

เนื่องจากกิจกรรมต่างมักริเริ่มจากกลุ่มแกนนำ ทำให้แกนนำเข้าร่วมกิจกรรมนั้นโดยปริยาย นอกจากนี้การยอมรับจากสมาชิกในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้แกนนำเข้าร่วมกิจกรรม อีกทั้งยังมีปัจจัย

หนุ่มอื่นๆ เช่น ถ้าไม่เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนถือเป็นเรื่องเสียมารยาท เมื่อตนเป็นผู้จัดกิจกรรมขึ้นอาจไม่มีผู้ให้ความร่วมมือหากตนไม่ให้ความร่วมมือแก่ผู้อื่นก่อน

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มแกนนำด้วยกันเองที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกัน รวมทั้งมีการวิพากษ์วิจารณ์ที่ค่อนข้างจะรุนแรงระหว่างกัน การแตกความสามัคคีกัน อีกประการคือการติดการพนันและติดหอยรายวัน ซึ่งแกนนำบางคนมีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

กิจกรรมของกลุ่ม

แกนนำเป็นผู้วางแผน สั่งการ ริเริ่มกิจกรรมต่างๆ และร่วมปฏิบัติงานในระดับการจัดการโดยผ่านบทบาทของตนในแต่ละด้าน รวมถึงยังได้มีการจัดกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกด้าน เช่น การประชุมประจำเดือน การจัดกิจกรรมต่างๆ ตามหลักศาสนาและประเพณี การจัดงานปีใหม่ เป็นต้น

กลุ่มแม่บ้านบ้านม่วงก้อง

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

แม่บ้านในชุมชนม่วงก้องประกอบอาชีพทำสวนยางพาราเป็นส่วนใหญ่ มีเกษตรกรรมอื่นผสมบ้างเล็กน้อย ปัจจุบันการเลี้ยงปลาในกระชังริมคลองอยู่ตะเภาเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่มีความสนใจสูง เวลาบ่ายหลังจากกรีดยาง แม่บ้านจะรวมกลุ่มกันทำดอกไม้จัน มีประมาณ ๕-๖ คน โดยมีอาจารย์จากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเป็นผู้ฝึกหัดให้ ต่อมาระยะหลังต่างคนต่างมารับวัตถุดิบจากบ้านผู้ใหญ่บ้านไปทำที่บ้านตนเอง เมื่อทำเสร็จแล้วจึงนำมาส่งที่บ้านผู้ใหญ่เพื่อนำจำหน่ายต่อไป

สถานภาพ/บทบาท/ ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการจัดกิจกรรมงานบุญพิธีต่างๆ มักเป็นฝ่ายออกแรงทำอาหาร เก็บกวาด เหมือนหมู่บ้านชนบททั่วไป ส่วนการยอมรับในความคิดเห็นไม่มากเท่ากับกลุ่มผู้ชาย ความรับผิดชอบต่อชุมชนในนามกลุ่มแม่บ้านม่วงก้องนั้นมีน้อยมากเนื่องมาจากภายในกลุ่มกันเองก็ขาดความสามัคคี มีเพียงผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้นับถือที่มีความรับผิดชอบต่อ ชุมชนสูงรวมทั้งมีความกระตือรือร้นในการทำกิจกรรมในชุมชน

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

แม่บ้านม่วงก้องรวมตัวกันน้อยครั้ง เนื่องจากไม่มีกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยเฉพาะ จะมาพบกันเมื่อผู้ใหญ่บ้านส่งหนังสือเชิญประชุมประจำเดือน ทุกวันที่ ๘ ของเดือน หรือมีการจัดงานวัด ทอดกฐิน พิธีกรรมทางศาสนา และประเพณีเท่านั้น

ส่วนการพบปะที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่การพบกันที่ตลาดและร้านค้าต่างๆ นอกจากนี้ก็เป็นการพบปะเพื่อการเล่นหอยรูปสัตว์ที่ออกวันละ ๒ ครั้ง ซึ่งแม่บ้านม่วงก็อดติดกันมาก

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ถ้าเรื่องที่เป็นทางการออกโดยผู้ใหญ่บ้านจะใช้สื่อเอกสาร คือหนังสือเชิญประชุม ถ้าเป็นเรื่องทั่วไปใช้สื่อบุคคล อาศัยปากต่อปาก การฝากบอก การเดินหรือขับมอเตอร์ไซด์ไปบอกข่าว ถ้าเป็นเรื่องพิธีประเพณีทางศาสนาจะใช้หอกระจายข่าวของวัด

การใช้สื่อพื้นบ้าน

แม่บ้านม่วงก็องเป็นเพียงผู้บริโภคนั่น โดยจะรับโนราโรงครูโบราณ มาเล่นแก้บนในชุมชนเฉลี่ยปีละ ๑ ครั้ง บางช่วงก็เว้นนานกว่า ๒ ปีขึ้นอยู่กับการขนานศาลกล่าว เมื่อได้ตั้งประสงค์จะจ้างโนรามาเล่น

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ยังวิเคราะห์ได้ลำบากเนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความแตกแยกและขัดแย้งกันสูง การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนที่ชัดเจนจึงมีเฉพาะการเข้าร่วมงานบุญ งานประเพณี อย่างไรก็ตามผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นประธานกลุ่มแม่บ้านด้วยพยายามผลักดันให้มีกิจกรรมสนับสนุนการรวมตัวของแม่บ้าน เช่น การทำดอกไม้จัน การเล่นกีฬาวอลเลย์บอลเพื่อเข้าแข่งขันในกีฬามหมู่บ้านซึ่งจัดขึ้นปีละ ๑ ครั้ง

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

ในชุมชนม่วงก็องมีการแตกแยกขาดความสามัคคีไม่เฉพาะในกลุ่มแม่บ้านเท่านั้น โดยจะมีความรุนแรงสูงในกลุ่มพ่อบ้านและผู้นำชุมชน จึงไม่มีการประสานงานช่วยเหลือกันเท่าใดนัก สืบเนื่องมาจากการไม่พอใจผลการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ทำให้ฝ่ายสอบตกไม่เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน และเกิดความขัดแย้งในชุมชน

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมที่แม่บ้านม่วงก็องร่วมมือกันชัดเจนมากที่สุดคือการรวมแรงกันช่วยงานบุญ งานประเพณีต่างๆ ส่วนกิจกรรมที่ร่วมกับชุมชนคือการแข่งขันกีฬามหมู่บ้านประจำปี และการรวมกลุ่มกันทำดอกไม้จัน

กลุ่มเยาวชนบ้านม่วงก็อง

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

เยาวชนม่วงก็องสามารถแบ่งได้ตามลักษณะวิถีชีวิต เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มอายุ ๑๐-๑๕ ปี และกลุ่มอายุ ๑๖-๒๕ ปี

กลุ่มอายุ ๑๐-๑๕ ปี เป็นนักเรียนระดับประถมศึกษา และ มัธยมศึกษาตอนต้น ระดับประถมศึกษา เรียนที่โรงเรียนวัดม่วงก้อง ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้าน ส่วนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเรียนที่โรงเรียนประจำตำบล เขาวชน กลุ่มนี้มีวิถีชีวิตอยู่ในหมู่บ้าน หลังเลิกเรียนก็ช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน ทำสวนยาง เลี้ยงปลา ดูแลสัตว์เลี้ยง เล่นกีฬา ฯลฯ

กลุ่มอายุ ๑๕-๒๕ ปี เป็นกลุ่มที่ใช้ชีวิตบางส่วนนอกหมู่บ้าน โดยคนที่ไปทำงานโรงงาน หรือไปเรียนในระดับมัธยมปลายและสายอาชีพ จะออกจากหมู่บ้านตอนเช้าและกลับเข้ามาตอนเย็น มีบางส่วนที่ออกไปเช่าบ้านหรือหอพักใกล้สถานที่ทำงานและสถานศึกษา แล้ววันหยุดสุดสัปดาห์จึงกลับเข้ามาในหมู่บ้าน

กลุ่มเขาวชนแม้จะต่างวัยและมีวิถีชีวิตต่างกันแต่มีความสนิทสนมกันดี สืบเนื่องจากการเกี้ยวพาราสีเป็นญาติกันสมัยบรรพบุรุษ อีกทั้งยังมีบ้านเรือนใกล้ชิดกันอีกด้วย

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

กลุ่มเขาวชนอายุ ๑๐-๑๕ ปี ยังอาศัยอยู่กับผู้ปกครอง ได้ช่วยเหลืองานบ้านและการเกษตรในครัวเรือน ส่วนกลุ่มอายุ ๑๖-๒๕ ปี ก็ช่วยเหลืองานบ้านและเกษตรกรรมในครัวเรือน อีกทั้งยังเป็นพลังของคนรุ่นใหม่ที่ร่วมเสนอความคิดเห็น หรือตั้งข้อสังเกตในการแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาการทำเหมืองทรายรบกวนทุกทรายที่ทำให้ถนนเสียหาย เป็นต้น โดยรวมแล้วเขาวชนม่วงก้องได้รับการยอมรับจากชุมชนเนื่องจากไม่ก่อปัญหา ยาเสพติดและอาชญากรรม และยังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มแกนนำชุมชนให้มีบทบาทต่างๆในหมู่บ้าน เช่น การแข่งขันกีฬา เป็นต้น

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

การรวมตัวกันของเขาวชนม่วงก้องเนื่องมาจากการมีกิจกรรมต่างๆ เช่น การเล่นฟุตบอลเป็นประจำวันตอนเย็นที่สนามโรงเรียนวัดม่วงก้อง และการแข่งขันกีฬากับชุมชนอื่นเป็นครั้งคราว กลุ่มเขาวชนจะรวมตัวกันพบปะกับกลุ่มอื่นๆในชุมชนหลายโอกาส เช่น การประชุมประจำเดือนทุกวันที่ ๘ ของเดือน ณ ศาลาอเนกประสงค์ประจำหมู่บ้าน กิจกรรมด้านศาสนาและประเพณี กิจกรรมของชุมชนอื่นๆ โดยได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มอื่นๆเป็นอย่างดี

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

กลุ่มเขาวชนส่วนใหญ่จะใช้สื่อบุคคลในการรวบรวมสมาชิก อาศัยการฝากบอก การเดินบอกปากต่อปาก หากต้องการติดต่อกับชุมชนอื่นก็จะอาศัยการขับมอเตอร์ไซด์ไปบอก อีกประการคือ กีฬานับว่าเป็นสื่อชนิดหนึ่งที่ทำให้เขาวชนม่วงก้องมารวมตัวกันมากที่สุด ทั้งนี้เพราะกลุ่มเขาวชนได้เห็นความสำคัญของการเล่นกีฬา และการเตรียมทีมเพื่อแข่งขันกับชุมชนอื่นในกีฬาประจำปี

การใช้สื่อพื้นบ้าน

เยาวชนในบ้านม่วงก้องเป็นเพียงผู้บริโภคเท่านั้น ไม่มีใครสามารถแสดงสื่อพื้นบ้านได้ และเยาวชนส่วนใหญ่ก็ไม่สนใจที่จะร่วมอนุรักษ์สื่อพื้นบ้าน โดยมองว่าเป็นเรื่องเก่าล้าสมัยไม่น่าสนใจ เมื่อมีสื่อพื้นบ้านมาแสดงในชุมชนกลุ่มเยาวชนก็จะไปร่วมชมบ้าง แต่ไม่มากเหมือนกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ปัจจัยสำคัญที่ช่วยหนุนให้เยาวชนม่วงก้องเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนคือ การเป็นที่ยอมรับในกลุ่มเยาวชนด้วยกัน และ กลุ่มอื่นๆ เช่น การแข่งขันฟุตบอลระหว่างชุมชน ผลที่ออกมาถือว่าเป็นหน้าเป็นตาแก่ชุมชน อีกประการคือ เมื่อชุมชนเกิดปัญหา กลุ่ม เยาวชนมักเป็นกลุ่มที่ เสนอแนวคิด ข้อเสนอแนะ ตลอดจนเรียกร้องให้เกิดการแก้ปัญหา และการยอมรับในบุคคลกลุ่มอื่นๆ เช่นการเคารพนับถือเจ้าอาวาสวัดม่วงก้อง เป็นต้น กล่าวได้ว่ากลุ่มเยาวชนม่วงก้องเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในกิจกรรมของชุมชน และนับว่ามีบทบาทสูงเมื่อเทียบกับกลุ่มเยาวชนในชุมชนอื่น

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

สืบเนื่องจากความขัดแย้งของกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นสาเหตุให้กลุ่มเยาวชนเกิดความไม่มั่นใจและอคติต่อนำชุมชนบางคน ทำให้มีแนวโน้มว่าเยาวชนจะให้ความร่วมมือกับกิจกรรมต่างๆ ลดลง อีกประการคือมีกิจกรรมที่ชักจูงเยาวชนไปในทางที่ผิดและทำให้เยาวชนไม่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ได้แก่ การเล่นหวยรูปสัตว์ การเล่นเกมพนัน และการดื่มสุรา เป็นต้น

กิจกรรมของกลุ่ม

นอกจากการเรียนหนังสือและการประกอบอาชีพแล้ว เยาวชนชุมชนจะช่วยเหลืองานทางบ้าน ส่วนกิจกรรมที่เด่นชัดอีกประการคือ การเล่นฟุตบอล และกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว เช่น การพัฒนาชุมชน วัด โรงเรียน การเข้าประชุมประจำเดือน กิจกรรมที่ทางอำเภอคลองแวง และอบต.พังงาจัดขึ้น ได้แก่ กิจกรรมรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด เป็นต้น และในบางโอกาสเมื่อชุมชนจัดงานก็จะเชิญให้เยาวชนได้เข้าร่วมประชุมด้วยเพราะถือว่ามีบทบาทในการร่วมงานของชุมชน

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่บ้านม่วงก้อง

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนม่วงก้องมีจำนวนไม่มากนัก ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่มี บทบาทสูงได้แก่ ลุงเลิศ อดีตผู้ใหญ่บ้าน ลุงเลื่อน ประธานชมรมผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม เช่น

เลี้ยงปลา ทำสวนยางพารา สวนผลไม้ ปลูกผัก วิธีชีวิตทั่วไปนอกเหนือจากการหาเลี้ยงชีพแล้วจะเข้าวัด ร่วมงานทางศาสนาของวัด ผู้สูงอายุเหล่านี้มักจะมีความรู้ด้านการอ่านเขียนน้อย

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

ผู้สูงอายุมีหวังก็องได้รับการยอมรับพอประมาณ มีความสำคัญในการสนับสนุน กิจกรรมต่างๆของชุมชน เช่น งานด้านศาสนา และการพัฒนาชุมชน ทว่าได้รับการยอมรับความคิดเห็นน้อยลงเนื่องจาก ความรู้และความสามารถทางการอ่านเขียนมีน้อย มักเข้าร่วมกิจกรรมในฐานะสมาชิกเป็นส่วนใหญ่ แต่มีบทบาทหนึ่งที่ชุมชนให้การยอมรับเป็นอย่างสูง นั่นคือการเลี้ยงปลาในกระชังริมคลองอยู่ตะเภ่าซึ่งริเริ่มโดยกลุ่มผู้สูงอายุ เมื่อชาวบ้านสนใจเลี้ยงปลามากขึ้นก็จะมาขอความรู้ ขอคำแนะนำจากกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านี้

การติดต่อสื่อสารวาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

การติดต่อสื่อสารมักไม่เป็นทางการโดยปกติมักจะพบกันเป็นกลุ่มเล็กๆที่วัด หรือบ้านผู้นำในกลุ่ม เช่น บ้านอดีตผู้ใหญ่บ้าน บ้านผู้ริเริ่มเลี้ยงปลากะพงในกระชัง เป็นต้น นอกจากนี้ก็พบปะกันในงานหรือกิจกรรมต่างๆของชุมชน ส่วนการพบปะที่เป็นวาระแน่นอน คือการประชุมประจำเดือน ทุกวันที่ ๘ ของเดือน และ กลุ่มออมทรัพย์พบปะกันในวันกำหนดชำระเงิน คือ วันที่ ๑-๘ ของทุกเดือน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

มักจะสื่อสารบอกปากต่อปาก ฝากข่าวในสถานที่ต่างๆ เช่น วัด ร้านค้า ร้านน้ำชา ส่วนสื่อเอกสาร มักออกโดยผู้ใหญ่บ้านเป็นหนังสือเชิญประชุม บางครั้งก็มีการแจ้งข่าวของทางวัดและเรื่องอื่นๆ ผ่านหอกระจายข่าว

การใช้สื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านที่มีในชุมชนคือโนราโรงครูที่รับมาจากนอกชุมชนเพื่อแก้บน และมีประเพณีเก่าแก่ของชุมชน คือ ในวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี มีพิธีการขอพรเทวดาในเรื่องทุกข์ร้อนต่างๆ จัดขึ้นที่ศาลาอเนกประสงค์ของหมู่บ้าน โดยจะทำขนมไปวางไว้บนแคร่ที่สร้างขึ้นเพื่อเซ่นไหว้เทวดา

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

การยอมรับจากสมาชิกในชุมชน และการมีแกนนำที่จริงจังในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการได้ทราบถึงปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วม กิจกรรม

การแตกความสามัคคีแบ่งพรรคแบ่งพวกกันในระดับแกนนำชุมชน บางคนถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐไม่ใช่หน้าที่ของตนในการพัฒนาชุมชน และปัญหาเสถียรภาพในชุมชน

กิจกรรมของกลุ่ม

เป็นแกนนำการเลี้ยงปลากระพงในกระชังริมคลองอยู่ตะเภา เป็นสมาชิกและผู้สนับสนุน กิจกรรมและโครงการต่างๆของชุมชน ส่วนกิจกรรมที่เด่นชัดที่สุดคือการเป็น ผู้นำในงานบุญ งานประเพณีต่างๆในชุมชน

ชุมชนบ้านท่าช้าง

กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านท่าช้าง

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ข้อมูลที่ได้จากเวทีวิจัยชุมชนท่าช้าง แกนนำชุมชนได้ร่วมกันสรุปว่ากลุ่มแกนนำประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกอบต. รวมทั้งประธานและกรรมการกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ได้แก่กลุ่มธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มคนชรา กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ แกนนำในบ้านท่าช้างบางออกได้เป็นสองกลุ่มคือ แกนนำในลักษณะรูปแบบเก่า มีบทบาทที่ชัดเจนและเป็นผู้นำกันมาตั้งแต่รุ่นก่อนๆ ได้แก่ ผู้ใหญ่เหียน ทองแกมแก้ว และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีข้อสังเกตคือ ผู้ใหญ่บ้านเป็นคนจากตระกูลใหญ่ และในปัจจุบัน คนในตระกูลนี้เป็นแกนนำในหลายหมู่บ้านทั้งในตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน และอบต. เนื่องจากมีลักษณะใช้อิทธิพลและผลประโยชน์ เป็นพวกหัวเก่าไม่ค่อยมีบทบาทในการทำงานที่สร้างสรรค์หรือแปลกใหม่

ส่วนแกนนำอีกกลุ่ม เป็นแกนนำที่เกิดจากสภาพสังคมหมู่บ้านแบบใหม่ไม่เกินสิบปีมานี้ เช่น อบต. เกิดจากการกระจายอำนาจ กลุ่มกิจกรรมเกิดจากความสนใจของสมาชิกในหมู่บ้านหรือหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง กระนั้นก็ตามแม้จะมีแกนนำในกลุ่มที่หลากหลายมากขึ้น แต่แกนนำก็ยังไม่ค่อยรวมตัวกันคือมีลักษณะต่างคนต่างทำ ทั้งนี้อาจมีเหตุมาจากลักษณะกิจกรรมที่แยกกันทำอยู่แล้ว ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีได้รวมอยู่ในโครงสร้างเดียวกัน และต่างก็ยังไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องรวมตัวกันมากนัก

แกนนำโดยทั่วไปเป็นผู้ชาย มีอาชีพทำสวนยาง ๕๐% รับจ้าง ๓๐% อื่นๆ ๒๐% อาจกล่าวได้ว่าสภาพเศรษฐกิจในหมู่บ้านไม่ดีนัก ประกอบกับมีกิจกรรมแฝงเร้นของกลุ่ม ผู้ชายคือ การดื่มเหล้าอยู่บ้าน ที่สำคัญคือผู้ชายโดยเฉพาะแกนนำจำนวนหนึ่งเป็นนักพนันภรรยาหนักในครอบครัวหลายประการจึงติดอยู่กับแม่บ้าน

สถานภาพ/ บทบาท/ ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

นอกจากสามารถแบ่งแกนนำเป็นกลุ่มแกนนำแบบเก่า และแกนนำรุ่นใหม่แล้ว ภายในชุมชนท่าช้างยังสามารถจะแบ่งแยกกลุ่มแกนนำที่มีบทบาทและสถานภาพต่างกันในรายละเอียดได้ ๓ กลุ่ม ประกอบด้วย ๑.) ผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทตามตำแหน่งภายใต้บุคลิกของแกนนำรุ่นเก่า สถานภาพในความเป็นแกนนำมีความมั่นคงเพราะมีญาติและพรรคพวกมาก ๒.) อบต. ความเป็นผู้นำในองค์กรแบบใหม่ทำให้ อบต. มีความพยายามในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ขึ้นในหมู่บ้านบ้าง เช่นสร้างอาคารประชุมที่มีอุปกรณ์ครบ แต่ก็ยังมีผลงานไม่มากนัก 3.) แกนนำกลุ่มกิจกรรม มีบทบาทไปตามลักษณะกิจกรรมตามความสนใจของกลุ่ม เช่นกลุ่มออมทรัพย์

อย่างไรก็ตาม การยอมรับอย่างแท้จริงจากสมาชิกยังอยู่ในระดับต่ำ และมักถูกวิจารณ์ลับหลังในเรื่องของผลประโยชน์และการช่วยแต่พวกพ้องญาติมิตร โดยรวมแกนนำบ้านท่าช้างมีความเข้มแข็งเป็นรายบุคคลคือมีพรรคพวกมาก มีความมั่นคงในตำแหน่ง แต่หากมองทั้งกลุ่มจะพบว่าไม่เข้มแข็งมากนัก เนื่องจากการรวมตัวกันน้อยประกอบกับความเป็นผู้นำแบบเก่า ทำให้ขาดความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน ไม่สามารถสร้างการยอมรับจากสมาชิก นอกจากนี้โดยการทำงานแล้วจะพบว่าแกนนำได้รวมกันเป็นกลุ่มจริงๆ ความรับผิดชอบร่วมกันจึงไม่มีลักษณะที่ชัดเจน เว้นแต่ผู้ที่มีหน้าที่ร่วมกัน เช่น ผู้ใหญ่บ้านกับผู้ช่วยฯ ประธานกลุ่มกับกรรมการกลุ่ม ที่มีความรับผิดชอบต่อกัน มีการรวมตัวกันแก้ปัญหาต่างๆของกลุ่มและส่งเสริมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

แกนนำไม่มีการพบปะกันอย่างเป็นทางการในเวลาปกติ หากมีเรื่องต้องปรึกษาหารือกัน มักจะไปพบกันที่บ้านซึ่งเป็นการพบกันเป็นรายบุคคลมากกว่ารายกลุ่ม แกนนำทั้งหมดจะมาพบปะรวมตัวกันก็ต่อเมื่อมีกิจกรรมพิเศษของหมู่บ้านที่ชาวบ้านมาร่วมด้วย เช่น การประชุม งานวัด หรืองานประเพณีในหมู่บ้าน โดยทั่วไปผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ริเริ่มให้เกิดการรวมตัวกันในการประชุมต่างๆ ขณะที่อบต.มักจะเป็นเจ้าภาพในงานประเพณีภายในครอบครัวสมาชิกชุมชน เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานศพ

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

การติดต่อสื่อสารกันในกลุ่มแกนนำมี ๒ วิธีใหญ่ๆคือ หากเป็นการเรียกประชุมเรื่องสำคัญ จะใช้หอกระจายข่าว ลักษณะที่แตกต่างจากชุมชนอื่นคือ ที่บ้านท่าช้างจะไม่มีการทำหนังสือเชิญหรือการทำเอกสารชี้แจงใดๆ ในการประชุม การประชุมรวมจะใช้อาคารประชุมของหมู่บ้าน ก่อนหน้านี้นี้มีการประชุมที่วัด หรือบ้านผู้ใหญ่บ้าน ทั้งนี้ไม่มีการกำหนดการประชุมประจำเดือนที่แน่นอน

การติดต่ออีกลักษณะที่ใช้บ่อยคือการบอกปากต่อปาก ฝากบอก ขับรถหรือเดินไปบอก โดยมีศูนย์กลางของการไหลของข้อมูลคือ ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้ง อบต. แกนนำกลุ่ม

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ในอดีตชุมชนบ้านท่าช้าง มีชื่อเสียงในเรื่องการใช้กลองวัดท่าช้างตีแจ้งเหตุน้ำท่วม แต่หลังจากที่กลองชำรุดใช้การไม่ได้เมื่อราว ๑๐ ปีก่อน ก็ได้มีการบูรณะเพื่อนำกลับมาใช้อีก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะชาวบ้านหันไปรับข่าวสารจากทางราชการแทน รวมทั้งแกนนำไม่เห็นความจำเป็นในอนุรักษ์สื่อพื้นบ้านชนิดนี้ไว้ กลองวัดท่าช้างในปัจจุบันถูกเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์วัดท่าช้าง

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

นอกเหนือจากหน้าที่ตามปกติของกลุ่มแล้ว ยังมีปัจจัยอื่นๆที่ทำให้แกนนำเข้าร่วมคือ กิจกรรมนั้นส่งผลประโยชน์โดยตรงต่อตัวเอง เช่น การปราบยุงลาย กิจกรรมส่งเสริมการประกอบอาชีพจากทางราชการ เป็นต้น และแกนนำยังคาดหวังผลในการดำรงสถานภาพของตนไว้ต่อไป อีกทั้งรู้ว่าชุมชนคาดหวังให้แกนนำเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคแบ่งได้เป็นหลายประการ อาทิ ความไม่เข้าใจหรือคิดเห็นไม่ตรงกันระหว่างแกนนำรุ่นเก่ากับแกนนำรุ่นใหม่ ปัญหาคนระดับแกนนำและผู้ขายซึ่งน่าจะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในชุมชนติดการพนันอย่างรุนแรงและจากการที่แกนนำใช้เวลาส่วนมากไปกับการพนัน ทำให้เสียเวลาและส่งผลต่อการคิดทำกิจกรรมต่างๆในชุมชนเป็นอย่างมากอุปสรรคอีกส่วนคือ แกนนำไม่ค่อยคิดจะจัดการปัญหาหรือทำหน้าที่เชิงรุกต่อประเด็นที่เป็นปัญหา มีเฉพาะการทำงานที่จำเป็น เช่น งานตามคำสั่งของทางอำเภอ เป็นต้น

กิจกรรมของกลุ่ม

แกนนำไม่มีกิจกรรมเฉพาะที่ร่วมกันเองในส่วนของกลุ่มแกนนำ หากจะมีการพบปะกันในกลุ่มก็จะเป็นการพูดคุยกันมากกว่าจะร่วมกันทำกิจกรรมเฉพาะกลุ่มกิจกรรมส่วนใหญ่ของกลุ่มแกนนำเป็นกิจกรรมที่ร่วมกับลูกบ้าน ทั้งงานตามหน้าที่ของแกนนำและงานประเพณีของหมู่บ้าน โดยแกนนำจะเข้าร่วมทุกกิจกรรมของชุมชน เช่น กิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรี กลุ่มธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน ฯลฯ การเข้าร่วมมีทั้งในฐานะที่เป็นสมาชิก และเป็นกรรมการ

กลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านท่าช้าง

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ข้อมูลที่ได้จากเวทีวิจัยชุมชนท่าช้าง ในกลุ่มแม่บ้านจำนวน ๙ คนที่มาเข้าร่วม โดยทั่วไปประกอบอาชีพทำนา ทำสวนยางเป็นอาชีพหลักเพราะบ้านท่าช้างเป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ นอกจากนี้จะมีอาชีพทำสวนผลไม้ เลี้ยงสัตว์ หารปลา รับจ้าง ค้าขาย เป็นอาชีพรอง มีพื้นที่ทำมาหากินไม่มาก ประมาณ ๕-๘ ไร่ต่อครัวเรือน บาง

คนไม่มีพื้นที่ทำมาหากินเป็นของตนเอง แม่บ้านส่วนหนึ่งออกไปทำงานนอกหมู่บ้านในลักษณะไปเข้าเย็นกลับ เช่นงานในโรงงาน งานก่อสร้าง ทั้งนี้เป็นเพราะต้องช่วยเหลือครอบครัวอีกแรงหนึ่ง

นอกเหนือจากการทำมาหากินเลี้ยงชีพของตัวเองแล้ว กลุ่มแม่บ้านยังคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจกรรมของชุมชน ทั้งงานแต่ง งานบวช งานศพ งานวัด งานโรงเรียน และกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์

สถานภาพ/ บทบาท/ ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

กลุ่มแม่บ้านมีบทบาทต่อชุมชนค่อนข้างสูง ทั้งเป็นแกนนำในการช่วยเหลือ กิจกรรมต่างๆของชุมชน และการเป็นตัวแทนของพ่อแม่บ้านเมื่อมีการประชุมระดับหมู่บ้าน ซึ่งสังเกตได้ชัดจากการเข้าร่วมเวทีวิจัยครั้งนี้ นอกเหนือจากหน้าที่ทั่วไปต่อครอบครัวซึ่งไม่แตกต่างจากสตรีในครอบครัวชนบททั่วไป คือนอกจากจะต้องรับผิดชอบงานบ้าน แม่บ้านบางคนยังต้องหารายได้โดยการออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน อาทิ งานก่อสร้าง รับจ้างทั่วไป นอกฤดูทำนา และในฤดูฝนซึ่งไม่สามารถกรีดยางได้ ด้วยเหตุผลนี้แม่บ้านบางคนจึงไม่สามารถมารวมตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่ได้ โดยทั่วไปกลุ่มแม่บ้านมีสถานภาพเป็นที่ยอมรับของชุมชนเนื่องจากมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนกิจกรรมต่างๆอย่างแข็งขัน

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

โดยทั่วไปกลุ่มแม่บ้านมีการพบปะตามลักษณะวิถีชุมชนคือไปส่งบุตรที่โรงเรียนในช่วงเช้าและไปรับในช่วงบ่าย โอกาสที่รวมตัวกันบ่อยที่สุด คือในระหว่างที่ช่วยงานเพื่อนบ้าน งานญาติพี่น้อง งานศพ งานวัด งานโรงเรียน ที่กลุ่มจะต้องเตรียมอาหารเพื่อเลี้ยงเพื่อนบ้านหรือแขกที่มาจากต่างหมู่บ้าน ต่างถิ่น ข่าวสารภายในชุมชนส่วนหนึ่ง แม่บ้านจะได้จากการฟังข้อมูลจากพ่อแม่บ้านที่ไปเข้าประชุมชุมชน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ภายในกลุ่มแม่บ้านด้วยกันเองจะใช้การสื่อสารที่ไม่เป็นทางการคือการบอกข่าวปากต่อปาก เมื่อพบกันตามงานในชุมชนหรือที่โรงเรียนในช่วงเช้าที่ส่งลูกไปโรงเรียน นอกจากนี้การมีกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนทำให้แม่บ้านได้ไปรวมตัวกันทุกวันที่ ๒๐ ของเดือน โดยไม่จำเป็นต้องนัดแนะก่อนล่วงหน้า สำหรับข่าวสารหรือการรวมกลุ่มกับสมาชิกกลุ่มอื่นในชุมชน มีได้หลายวิธี เช่นการรับฟังหอกระจายข่าว การได้รับหนังสือจากหน่วยงานนอกชุมชน เช่นหนังสือเชิญประชุมจากทางราชการ หรืออำเภอ

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ในปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านบริโภคสื่อพื้นบ้าน ๒ ประเภทคือ หนึ่งตะลุงและมโนราห์ ซึ่งรับมาเล่นในช่วงงานประจำปีและทอดกฐินปีละ ๒-๓ ครั้งและยังมีโนราโรงครูแสดงเพื่อแก้บน ในการแสดงแต่ละครั้งมี ชาวบ้าน

มาชมประมาณ ๑๐๐ คน จากการพูดคุยกับกลุ่มแม่บ้านเกี่ยวกับทัศนคติต่อสื่อพื้นบ้าน ทราบว่าต้องการให้สื่อพื้นบ้านคงอยู่ เพราะเป็นสื่อที่ให้ความสนุกสนาน

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

สำหรับปัจจัยสนับสนุนที่ทำให้กลุ่มแม่บ้านรวมตัวกันได้นั้น แม่บ้านส่วนใหญ่บอกว่าเป็นเพราะเห็นแก่กิจกรรมสาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการใช้วัด ซึ่งเป็นศูนย์รวมของชุมชนในการประกอบกิจกรรมเหล่านี้ เนื่องจากกลุ่มแม่บ้านมีความผูกพันกับวัด

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคแบ่งได้เป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆคือ ภาระงานในครอบครัว ภาระอาชีพ ตลอดจนภาระหนี้สินทำให้จำเป็นต้องหารายได้เพื่อจุนเจือครอบครัวมากขึ้น อุปสรรคอีกส่วนคือ ปัญหาการแตกความสามัคคีของผู้นำ ส่งผลให้การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนน้อยลง เช่นการเลือกตั้งอบต.

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมที่กลุ่มแม่บ้านได้ทำร่วมกับกลุ่มอื่นในชุมชน มีทั้งกิจกรรมที่ทำในหมู่บ้านคือ กลุ่มออมทรัพย์ที่ปล่อยเงินกู้ให้แก่ สมาชิกกู้ยืม การพัฒนาถนนหนทางในวันสำคัญโดยผู้นำเป็นผู้นัดหมายโดยจะประกาศทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน ส่วนกิจกรรมที่ร่วมกันกับกลุ่มภายนอก ได้แก่ การไปร่วมทอดกฐิน การเป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจของ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์(ธกส.)

กลุ่มเยาวชน ชุมชนบ้านท่าช้าง

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

จากเวทีวิจัย สรุปว่าเยาวชนบ้านท่าช้างแบ่งได้สามกลุ่มคือ กลุ่มเยาวชนที่ยังรับการศึกษาในโรงเรียน ๖๐% กลุ่มที่ทำงานนอกหมู่บ้าน ๓๐% และกลุ่มที่ประกอบอาชีพภายในหมู่บ้าน ๑๐% โดยกลุ่มโรงเรียนจะใช้ชีวิตอยู่นอกหมู่บ้านเป็นส่วนมากและจะอยู่ในหมู่บ้านช่วงเช้า เย็นและกลางคืน รวมทั้งวันหยุด สำหรับการเข้าออกหมู่บ้านจะมีรถรับส่งประจำ

กลุ่มทำงานนอกหมู่บ้าน ประกอบด้วยผู้ใช้แรงงาน ๑๐% ซึ่งมีรถรับส่งไปทำงานที่โรงงาน อีกส่วนหนึ่งเป็นพนักงานบริษัทบ้าง ข้าราชการบ้าง ประกอบอาชีพส่วนตัวบ้าง ซึ่งกลุ่มนี้ไม่มีรถรับส่ง ในส่วนกลุ่มที่ประกอบอาชีพภายในหมู่บ้านซึ่งมีน้อยมาก โดยทำการเกษตรทั่วไป อาทิ กรีดยาง ทำนาและเลี้ยงสัตว์

สถานภาพ/ บทบาท/ ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

กลุ่มเยาวชนบ้านท่าช้างมีบทบาทต่อชุมชนค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะการร่วมคิดวางแผน จึงไม่ปรากฏว่าเป็นที่ยอมรับของชุมชน มีส่วนน้อยที่มีบทบาทแต่เป็นแบบส่วนบุคคลและมีลักษณะต่างคนต่างอยู่สูง เนื่องจากจึงไม่ค่อยรวมตัวกันเป็นกลุ่มอย่างชัดเจน ความรับผิดชอบของกลุ่มที่มีต่อตนเองและกลุ่มจึงไม่ชัดเจน เยาวชนส่วนมากเป็นนักเรียน นักศึกษาซึ่งส่วนมากอยู่ในระดับสูงกว่าชั้นประถม จะมีภารกิจหลักในด้านการเรียนจึงรับผิดชอบตัวเองด้านนี้มากกว่าการเข้าร่วมกิจกรรม ส่วนเยาวชนที่ประกอบอาชีพก็ต้องรับผิดชอบงานของตนเอง เยาวชนส่วนมากจะเข้าร่วมหรือร่วมแรงในงานประเพณีต่างๆมากกว่า

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

โดยทั่วไปเยาวชนไม่ค่อยรวมตัวกันมากนัก บางครั้งมีการรวมตัวกันโดยเฉพาะในฤดูแล้งเพื่อเข้าร่วมงานประเพณีของหมู่บ้าน หรือรวมกลุ่มเพื่อนสนิทไม่เกิน ๑๐ คนเพื่อไปเที่ยวเล่น ในตัวเมืองหาดใหญ่ และจะมีการนัดกันล่วงหน้าหรือซัดไปชวนเป็นหลัก จากการสังเกตสามารถแบ่งกลุ่มเยาวชนชายได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มน้ำตาลเมา ที่มีการตั้งวงดื่มน้ำตาลเมาหรือเรียกว่า การตั้งวงหวาก และกลุ่มออกกำลังกาย ซึ่งจะรวมตัวกันเล่นฟุตบอลในทุ่งนาบริเวณหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวเพื่อเล่นการพนันอีกด้วย

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

สื่อที่ใช้ในการสื่อสารมักเป็นสื่อที่ไม่เป็นทางการเช่น การไปมาหาสู่กันเป็นส่วนตัว การใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่ซึ่งเป็นสื่อสมัยใหม่ที่นิยมใช้กันมากเพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องราวที่สื่อสารกันซึ่งเน้นความบันเทิงเช่นการไปเที่ยว เรื่องเพื่อนต่างเพศ รวมทั้งเรื่องงาน เรื่องการเรียน ทั้งนี้น่าจะมีการใช้สื่อเอกสารหรือสื่อสิ่งพิมพ์นอกเหนือจากที่กล่าวมานี้

โดยรูปแบบของการสื่อสารจะมีศูนย์กลางตามความสนใจของกิจกรรม เช่น การออกกำลังกาย ก็จะมีคนนำชักชวนเพื่อนๆไปเล่น หรือการดื่มน้ำตาลเมา ก็จะมีคนนำอีกคนที่เป็ศูนย์กลางความสนใจของกลุ่มชักชวนไปร่วมวง ทั้งสองกลุ่มนี้ไม่ได้แยกกลุ่มเยาวชนออกอย่างชัดเจนแต่มีเยาวชนบางส่วนเข้าร่วมทั้งกลุ่มออกกำลังกายและกลุ่มน้ำตาลเมา

โดยกลุ่มเยาวชนของชุมชนนี้มีลักษณะเฉพาะที่สังเกตพบคือ เยาวชนชายมักจะรวมตัวกันตั้งวงดื่มน้ำตาลเมาในช่วงเวลาเย็นของวัน

การใช้สื่อพื้นบ้าน

เยาวชนบ้านท่าช้างไม่นิยมสื่อพื้นบ้านเท่าใดนัก แม้โรงเรียนวัดท่าช้างจะมีหลักสูตรสอนการรำมโนราห์ ให้เด็กนักเรียนชั้นประถม มีผู้สอนคือโนราจวบจากบ้านบางกล้า ซึ่งเป็นโนราที่มีชื่อเสียงมากในแถบนี้ ซึ่งเด็กสามารถใช้ประโยชน์จากการรำมโนราห์เมื่อมีงานโรงเรียน หรืองานของทางราชการ อย่างไรก็ตามยังไม่มีเยาวชนที่สนใจหรือแสดงเจตนารมณ์อย่างชัดเจนว่าจะสืบทอดสื่อพื้นบ้านชนิดนี้ไว้

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ปัจจัยที่สนับสนุนให้เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ส่วนหนึ่งมาจากความ สนใจส่วนตัวของเยาวชนในกิจกรรมนั้น เช่น เล่นกีฬา และการที่ผู้ปกครองเข้าร่วมกิจกรรม เยาวชนก็ต้องเข้าร่วมด้วยโดยติดตามพ่อแม่มา เช่น งานพัฒนาหมู่บ้านซึ่งจัดเป็นครั้งคราว โดยแกนนำหมู่บ้านขอความช่วยเหลือ โดยรวมแล้ว เยาวชนนิยมเข้าร่วมงานประจำปีและงานวัดเพราะสนุกสนานและได้พบเพื่อนต่างเพศ

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคคือเยาวชนไม่ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีบทบาทในหมู่บ้านจากแกนนำในการทำกิจกรรมต่างๆอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้นจึงมีบทบาทในเชิงสร้างสรรค์หรือพัฒนาน้อย ยิ่งไปกว่านั้นเยาวชนบางส่วนยังมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมคือร่วมเล่นการพนันกับกลุ่มผู้ใหญ่

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมที่ทำร่วมกันในกลุ่ม ส่วนมากเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อพักผ่อนหรือเพื่อความสนุกสนาน เช่น การตั้งวงเหล้า การรวมกลุ่มกันไปเที่ยว การออกกำลังกาย เยาวชนจะร่วมกันทำกิจกรรมกับสมาชิกกลุ่มอื่นๆในงานประเพณีต่างๆในครอบครัวเช่น งานแต่ง งานบวช งานศพ รวมถึงงานประเพณีประจำปีเช่น งานบุญเดือนสิบ งานชักพระ และงานวัด

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ ชุมชนบ้านท่าช้าง

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ข้อมูลที่ได้จากการทำเวทีวิจัยชุมชนท่าช้าง ในกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ได้ร่วมกันสรุปว่ากลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนท่าช้างมีประมาณ ๓๐ คน ซึ่งถือเป็นจำนวนที่น้อยและโดยส่วนมากมีอายุค่อนข้างมาก เฉลี่ยประมาณกว่า ๗๐ ปี ประกอบอาชีพที่หลากหลาย อาทิ ทำนา ทำสวนยาง สวนผลไม้ ทำประมง เลี้ยงสัตว์ ปลูกผักขาย ตามแต่การครอบครองพื้นที่หรือสภาพพื้นที่ และยังมีการทำงานก่อสร้างโดยผู้เฒ่าผู้แก่บางคนเป็นผู้รับเหมาเอง บางส่วนจะอยู่บ้าน ผู้สูงอายุจะรวมตัวกันมากที่สุดเมื่อมีเรื่องราวของการประกอบพิธีกรรมต่างๆทางศาสนา เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแก้บน งานมโนราห์โรงครู งานทำขวัญต่างๆ ส่วนการพบปะอย่างเป็นทางการปรากฏน้อยมาก มี

เพียงการเดินทางไปพูดคุยกันตามบ้านในบางครั้งเพื่อพูดคุยถามไถ่ความเป็นอยู่ เรื่องลูกหลาน เรื่องปัญหาน้ำเสีย ปัญหาการทำนา

สถานภาพ/ บทบาท/ ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่บางคนจะมีบทบาทที่ชัดเจนในด้านศาสนา คือ เป็นผู้นำและเชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา ทำให้เป็นที่ยอมรับจากชุมชนและได้รับเชิญให้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ กับชุมชนอยู่เสมอ ผู้เฒ่าผู้แก่ส่วนใหญ่ต้องรับผิดชอบเรื่องความเป็นอยู่และการกินอยู่ของตนเอง สำหรับงานต่างๆ ในชุมชนนั้น ผู้เฒ่าผู้แก่อยู่ในฐานะผู้เข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าผู้ริเริ่มกิจกรรม

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

โดยทั่วไปการพบปะสังสรรค์ของกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชนท่าช้างจะใช้ร้านน้ำชาซึ่งมีอยู่ ๒ ร้านในชุมชน โดยต่างคนต่างไปกันโดยมิได้นัด และที่วัดเมื่อมีงาน หากมีงานศพเกิดขึ้นในชุมชนกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่จะไปรวมกันมากที่สุดโดยไม่จำเป็นต้องบอกให้ไปร่วมงาน กลุ่มผู้สูงอายุจะไม่ค่อยมีการนัดหมายกันอย่างเป็นทางการ เมื่ออยากจะพบหรือพูดคุยกับใครก็จะไปพบทันทีแต่ถ้าเรื่องที่เป็นทางการ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือ อบต. จะเป็นผู้นำนัดหมายโดยการประกาศผ่านทางหอกระจายข่าว รวมทั้งมีการเดินบอก

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

เมื่อเกิดงานขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะงานที่เกี่ยวข้องกับวัดและศาสนา ก็จะเป็นสื่อให้ผู้เฒ่าผู้แก่มารวมตัวกัน นอกจากนี้การใช้สื่อบุคคลก็มีมากในกลุ่มคนชรา ข่าวสารจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งบางส่วนมีจุดพักของข้อมูลที่ร้านน้ำชา ซึ่งจะช่วยกระจายข่าวต่อไปยังผู้รับสารเป้าหมาย สำหรับข่าวสารจากนอกกลุ่มนั้น ศูนย์กลางการไหลของข้อมูลมักจะเกิดขึ้นจากแกนนำชุมชนได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและ อบต. ส่งผ่านข้อมูลมายังคนใกล้ชิดแกนนำ แล้วผ่านมายังกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่อีกทอดหนึ่ง

การใช้สื่อพื้นบ้าน

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่มีความต้องการให้มีการอนุรักษ์สื่อพื้นบ้านให้คงอยู่คู่วิถีชีวิตต่อไปเพื่อสืบสานวัฒนธรรมของชาติ โดยสื่อพื้นบ้านที่เป็นที่นิยมในหมู่คนชราบ้านท่าช้างคือ โนราโรงครูที่รับมาเล่นปีละหลายครั้งและหนังตะลุง นอกจากนี้ยังมีการรับวงดนตรีเล็กๆ พร้อมคาราโอเกะเข้ามาเล่นในชุมชนปีละ ๔-๕ ครั้งอีกด้วย ซึ่งวงดนตรีคาราโอเกะเป็นสื่อที่ได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน โดยเฉพาะในหมู่หนุ่มสาว กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ก็ติดตามดูด้วยเพราะครึกครื้นและสนุกสนาน

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มคนชรารวมตัวกันเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมคือ กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ตระหนักรู้ว่า เป็นการสืบทอดประเพณีกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นการสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีในชุมชน อีกทั้งยังเป็นโอกาสในการรวมญาติและตอบแทนผู้มีพระคุณ รวมทั้งเห็นว่าตนมีความสำคัญและบทบาทในกิจกรรมนั้น เช่นกิจกรรมเกี่ยวกับงานประเพณีต่างๆ

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคขัดขวางที่ชัดเจนของกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่คือ ความไม่พร้อมทางด้านสภาพร่างกาย ทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนได้เต็มที่ โดยเฉพาะกิจกรรมที่ต้องเดินทางไปทำนอกชุมชน หรือกิจกรรมที่ต้องใช้แรงงานมากๆ

อุปสรรคอีกส่วนหนึ่งคือ ความแตกแยกและการขาดความสามัคคีของชุมชนที่เริ่มมีให้เห็นมากขึ้น สืบเนื่องมาจากโครงสร้างของอำนาจการปกครอง ที่ทำให้ผู้มีอำนาจต้องตรวจสอบกันเองและแข่งขันกันอยู่ในที่

กิจกรรมของกลุ่ม

จากการสอบถามและสังเกตผู้สูงอายุ ไม่พบว่ากลุ่มมีการทำกิจกรรมโดยตรงภายในกลุ่มเอง แต่มีการทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มอื่นทั้งภายนอกและภายในชุมชนดังนี้ การจัดงานลอยกระทง งานประเพณีเดือนสิบ งานวันสงกรานต์ การอาบน้ำผู้สูงอายุที่ศาลาหมู่บ้าน ซึ่งทำมาประมาณ ๔ ปีแล้วโดยมีเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรมด้วย กิจกรรมดังกล่าวนี้กลุ่มทำร่วมกับกลุ่มอื่นในชุมชน ส่วนกิจกรรมที่ทำร่วมกับภายนอกชุมชนคือ ทอดกฐินวัดท่าช้าง การพัฒนาคลอง การจัดงานวันสำคัญเช่น วันพ่อวันแม่ การสร้างถนน งานชักพระทางบก กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่ม ธกส.

ชุมชนบ้านแม่ น้ำ

กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านแม่ น้ำ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

กลุ่มที่เป็นแกนนำประกอบด้วยกลุ่มที่มีตำแหน่ง อาทิ ผู้ใหญ่บ้าน กับกลุ่มที่มีบทบาทนำความคิดเห็นของคนในชุมชน โดยรวมแล้วชาวบ้านในชุมชนแม่ น้ำ ยอมรับในกลุ่มแกนนำของหมู่บ้านพอสมควร จะมีเพียงแต่ผู้ใหญ่บ้านเท่านั้นที่คนในชุมชนบางส่วนยังไม่ยอมรับ แต่จะยอมรับในกลุ่มอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่มีความหมายที่อย่างเป็นทางการในชุมชน ทั้งนี้เพราะผู้ใหญ่บ้านกับกลุ่มดังกล่าวมีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในเรื่องการปกครองในชุมชน มีการแบ่งพรรคพวก ทำให้กลุ่มแกนนำไม่มีความสามัคคีที่จะรวมตัวกันเพื่อพัฒนาหมู่บ้านเท่าที่

ควร โดยจะสามารถรวมตัวกันเฉพาะกิจกรรมที่จะต้องรวมตัวกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เท่านั้น วิถีชีวิตของกลุ่มแกนนำในหมู่บ้านไม่ได้แตกต่างกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนทั่วไปมากนัก เพียงแต่จะรับฟังข่าวสาร และมีโอกาสร่วมงานต่างๆมากกว่าคนอื่นในชุมชน เนื่องจากมีตำแหน่งเป็นผู้นำชุมชนนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ในส่วนของผู้นำหมู่บ้านจะมีลักษณะแตกต่างจากคนอื่นบ้างเพราะนอกจากจะมีสวณยางเป็นที่ดินทำกินกว่า ๒๐ ไร่แล้ว ยังได้รับผลประโยชน์จากโรงงานด้วยการเป็นนายหน้าค้าที่ดิน

สถานภาพ/ บทบาท/ ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

กลุ่มแกนนำได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี เว้นแต่ผู้นำหมู่บ้านเท่านั้นที่คนในชุมชนยังไม่สามารถยอมรับได้ เนื่องจากมองเห็นว่าไม่มีความซื่อสัตย์ เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตน อีกทั้งมีวิถีทางการดำเนินชีวิตแตกต่างจากบุคคลอื่นในชุมชน อย่างไรก็ตามผู้นำหมู่บ้านก็ยังคงดำรงสถานภาพในฐานะผู้นำโดยตำแหน่งในชุมชน รับผิดชอบงานติดต่อกับหน่วยงานภายนอก และกิจกรรมตามประเพณีในชุมชน แต่งานที่ผู้นำหมู่บ้านขึ้นบางครั้งก็อาจจะไม่ได้รับการตอบสนองจากคนในชุมชนบางส่วนที่ไม่พอใจการปฏิบัติตัวของผู้นำหมู่บ้านที่เข้ากับฝ่ายโรงงานและทำธุรกิจมีผลประโยชน์ร่วมกับโรงงาน

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

โดยทั่วไป กลุ่มแกนนำจะพบปะกับตามวาระที่สะดวก โดยใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัว ไปมาหาสู่กัน และแกนนำเหล่านี้แทบจะไม่มีกิจกรรมตัวปรึกษาหารือกันอย่างเป็นทางการ หรือมีวาระรูปแบบชัดเจนกำหนดไว้ โดยปกติผู้นำหมู่บ้านจะเป็นผู้มีหน้าที่ประสานงานกับลูกบ้าน แต่ก็ยังไม่สามารถประสานงานหรือส่งข่าวสารให้กับลูกบ้านได้โดยตรง ยังต้องเป็นหน้าที่ของ อบต. ที่จะเป็นผู้ประสานงาน การพบปะในแต่ละครั้งของแกนนำจะมีการสนทนาในเรื่องที่กลุ่มแกนนำนั้นจะต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน ทั้งในด้านของกิจกรรมของหมู่บ้านเอง และหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากหน่วยงานราชการ ในชุมชนแม่น้ำไม่มีการประชุมประจำเดือนเหมือนหลายชุมชน เมื่อมีเรื่องราวสำคัญที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนจึงจะแจ้งเรียกประชุมเป็นคราวๆไป

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

เป็นที่สังเกตว่ากลุ่มแกนนำของชุมชนบ้านแม่น้ำจะใช้โทรศัพท์มือถือในการสื่อสารกันมากกว่าชุมชนอื่นๆและมากกว่าการสื่อสารในรูปแบบอื่นที่ใช้ในชุมชน รองลงมาก็จะใช้วิธีการสื่อสารแบบปากต่อปาก เพราะแกนนำนั้นจะไม่ค่อยได้พบปะกันบ่อยมากนัก นอกจากจะมีภารกิจที่เกี่ยวข้องกัน ที่ต้องร่วมมือกัน แต่จะมีเพียงบางๆครั้งเท่านั้น มีการใช้หอกระจายข่าวในหมู่บ้านเพื่อรวมสมาชิกบ้างเป็นครั้งคราว แต่ยังไม่ใช้เต็มที่และเต็มประสิทธิภาพ นอกจากนั้นแล้วสื่อที่เป็นผู้กระจายข้อมูลข่าวสารที่สำคัญในชุมชนก็คือสื่อบุคคลได้แก่ ผู้นำหมู่บ้านและ อบต

การใช้สื่อพื้นบ้าน

เนื่องจากในกลุ่มแกนนำเองไม่มีแนวคิดที่จะส่งเสริมสื่อพื้นบ้านจึงไม่มีการใช้สื่อพื้นบ้านในการสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน ทำให้คนในชุมชนขาดความกระตือรือร้นในการบริโภคสื่อพื้นบ้าน อาจกล่าวได้ว่า เมื่อผู้นำไม่ให้ความสนใจ ชาวบ้านก็มองข้ามไปด้วย

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

เนื่องจากในกลุ่มแกนนำชุมชนเองมีความขัดแย้งกันมาก การทำกิจกรรมบางอย่างจะไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากอีกฝ่าย จึงจำเป็นต้องหาวิธีลดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มแกนนำกับกลุ่มแกนนำ รวมไปถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มแกนนำกับคนในชุมชน เพื่อสนับสนุนให้คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมให้มากขึ้น

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคสำคัญคือ ความขัดแย้งกับภายในชุมชนทั้งระหว่างแกนนำกับแกนนำ และระหว่างแกนนำกับชาวบ้าน ทำให้กิจกรรมในชุมชนติดขัดไม่ราบรื่น นอกจากนี้ยังเป็นผลมาจากการขาดความกระตือรือร้นในการพัฒนาชุมชน ทำให้ไม่เกิดการความรู้สึกร่วมที่จะพัฒนาชุมชน หรือสร้างกิจกรรมที่จะส่งเสริมให้ชุมชนก้าวหน้า

กิจกรรมของกลุ่ม

หากเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโดยตรงหรือได้รับมอบหมายจากอำเภอหรือหน่วยงานภายนอก กลุ่มแกนนำก็มีความจำเป็นต้องเข้าร่วมตามภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ อย่างไรก็ตามหากเป็นกิจกรรมในเชิงพัฒนาหรือกิจกรรมที่แกนนำในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มเอง พบว่าแกนนำยังขาดความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรม และยังไม่เห็นถึงความสำคัญของกิจกรรมต่างๆมากนัก ซึ่งจะเห็นได้ว่าในชุมชนมีกิจกรรมเชิงพัฒนาน้อยมาก มีลักษณะต่างคนต่างอยู่ เนื่องจากหลายสาเหตุ อาทิ ความขัดแย้งระหว่างแกนนำด้วยกันเอง การแสวงหาผลประโยชน์ของกลุ่มแกนนำ ความไม่ซื่อสัตย์ การโกงการเลือกตั้ง รวมถึงผู้ชายซึ่งเป็นควรจะทำหลักในชุมชน มีนิสัยชอบดื่มสุรา ทำให้กิจกรรมต่างๆของชุมชนดำเนินไปได้ด้วยความลำบาก

กลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านแม่ น้ำ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ในกลุ่มแม่บ้านจะมีภรรยาของผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำ คนในชุมชนบางส่วนจะไม่ค่อยให้ความสนใจเพราะไม่นับถือผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากคนในชุมชน แม่บ้านส่วนใหญ่นั้นมีอาชีพทำสวนยางราวร้อยละ ๙๐ นอกนั้นก็รับราชการและทำงานรับจ้าง อย่างไรก็ตามในกลุ่มแม่บ้านเองก็มีความต้องการที่จะรวมตัวกันเพื่อความเป็นหน้าเป็นตาของชุมชน เพราะเห็นตัวอย่างจากกลุ่มแม่บ้านในชุมชนอื่นๆที่มีการรวมกลุ่มด้วยความเข้มแข็ง แต่ด้วยปัญหาความขัดแย้งในหมู่บ้าน จึงทำให้กลุ่มแม่บ้านไม่สามารถรวมตัวกันอย่างชัดเจน

แม้ว่าจะพยายามจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านตามการสนับสนุนของหน่วยงานราชการ อย่างไรก็ตามกลุ่มแม่บ้านยังมีการจัดตั้งกลุ่มข่าวสารขึ้น นั่นคือ การรับซื้อข่าวสารจำนวนมากๆมาในราคาถูก แล้วนำมาขายต่อแก่สมาชิกในหมู่บ้าน เพื่อที่จะได้มีข่าวสารบริโภคในราคาถูก แต่ยังไม่สามารถประเมินผลการดำเนินงานได้ เพราะเพิ่งจัดตั้งขึ้นในเวลาไม่นาน และมีสมาชิก ๔๕ คน

สถานภาพ/ บทบาท/ ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

โดยรวมแล้ว ผู้ชายจะมีบทบาทเด่นในชุมชนมากกว่ากลุ่มแม่บ้าน โดยกลุ่มแม่บ้านเป็นเพียงกำลังหนุนเสริมเท่านั้น และบทบาทของกลุ่มแม่บ้านก็น้อย เนื่องจากไม่มีการรวมตัวกันอย่างจริงจัง และไม่มีผลงานเป็นของตัวเอง บทบาทที่ปรากฏเป็นรูปธรรมในชุมชนคือ การลงแรงช่วยในงานประเพณีต่างๆของชุมชน

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

กลุ่มแม่บ้านไม่ได้ติดต่อสื่อสารกันอย่างเป็นทางการมากนัก แม่บ้านที่มีเวลาว่างหลังจากงานประจำจะมาพบปะพูดคุยกันที่ศาลาหลังเล็ก ๆ ที่ปลูกไว้ใกล้บ้านในช่วงบ่าย การพบปะแบบนี้ขึ้นอยู่กับการต้องการของแต่ละคน เพื่อนบ้านสนิทกันก็มักจะไปมาหาสู่กัน เมื่อมีการประชุมหมู่บ้านหรือการประชุมกลุ่มกิจกรรม กลุ่มแม่บ้านก็จะสามารถพบปะกันได้อีกทางหนึ่ง การพบปะที่ชัดเจนอีกกรณีของกลุ่มแม่บ้านคือการพบกันในกลุ่มข่าวสาร ที่กลุ่มแม่บ้านเป็นผู้ริเริ่มและดำเนินการ

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

กลุ่มแม่บ้านใช้วิธีการไปมาหาสู่กันโดยการใช้รถจักรยานยนต์ เพื่อบอกข่าวสารแก่สมาชิกในกลุ่ม และมีการฝากบอกข่าวต่อกับไป แต่หากหมู่บ้านมีการประชุม ผู้ใหญ่บ้านและ อบต. จะทำหน้าที่ติดต่อกับคนในชุมชน โดยใช้รถจักรยานยนต์หรือมีการติดต่อทางโทรศัพท์เพื่อบอกข่าวคราว บางครั้งก็ใช้หอกระจายข่าวเนื่องจากบ้านแม่น้ำเป็นชุมชนที่มีขนาดเล็กไปมาหาสู่กันได้สะดวก

การใช้สื่อพื้นบ้าน

กลุ่มแม่บ้านไม่มีทัศนคติที่ชัดเจนในการสนับสนุนสื่อพื้นบ้าน หรืออยากให้สื่อพื้นบ้านดำรงอยู่ต่อไป ดังนั้นในกลุ่มแม่บ้านบ้านแม่น้ำจึงไม่มีการใช้สื่อพื้นบ้านในการที่จะสนับสนุนกิจกรรมของหมู่บ้าน

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

กลุ่มแม่บ้านมีการรวมกลุ่มกันก็เพื่อการเป็นหน้าเป็นตาของชุมชนเห็นว่าชุมชนอื่น ๆ มีความเข้มแข็งและหากเป็นงานสนุกสนานกลุ่มแม่บ้านก็ยิ่งสนใจที่จะเข้าร่วม

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

เนื่องจากมีความขัดแย้งในระดับแกนนำ จึงเป็นอุปสรรคขัดขวางการทำงานของคนในชุมชน และการแยกออกเป็นส่วนของคนในชุมชน ทำให้ไม่มีการรวมกลุ่มที่ชัดเจน การคิดกิจกรรมพัฒนาชุมชนจึงมีน้อยมาก

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมที่ชัดเจนของกลุ่มแม่บ้านแม่น้ำ คือการจัดตั้งกลุ่มข้าวสาร ซึ่งจะเป็นเรื่องของอาหารการกิน ส่วนกิจกรรมอื่นที่แม่บ้านเข้าร่วมคือกิจกรรมประเพณีที่สำคัญ เช่น วันสงกรานต์จัดให้มีการรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นหน้าที่หลักของกลุ่มแม่บ้านที่จะต้องดำเนินการงานประเพณีต่างๆ ในหมู่บ้าน นอกจากนี้แม่บ้านบางส่วนยังร่วมกับกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มกองทุนหมู่บ้านในการทำกิจกรรมของกลุ่ม

กลุ่มเยาวชนชุมชนบ้านแม่น้ำ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ด้านการศึกษาชั้นเยาวชนชุมชนแม่น้ำต้องไปศึกษาในชุมชนอื่น เพราะในชุมชนไม่มีโรงเรียน เยาวชนส่วนหนึ่งจะไปเรียนที่โรงเรียนบ้านระตะ ซึ่งมีอยู่ประมาณ ๓๐-๔๐ คน เยาวชนกลุ่มนี้จะมีผู้ปกครองมีอาชีพ กรีดยาง รับจ้างทั่วไป ทำงานโรงงาน ความเป็นอยู่พอมีพอใช้

อีกกลุ่มหนึ่งเป็นเยาวชนที่ศึกษาในโรงเรียนวงศิทยวิทยา ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชน ประมาณ ๑๕-๒๐ คน เยาวชนกลุ่มนี้ จะมีผู้ปกครองรับราชการ ทำงานบริษัท ทำงานอิสระ กลุ่มเยาวชนมีการพบปะกัน ในลักษณะของกลุ่มเครือญาติ และการทำกิจกรรมร่วมกัน

สถานภาพ/ บทบาท/ ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

หน้าที่หลักของเยาวชน ก็การศึกษา และช่วยเหลือผู้ปกครอง แบ่งเบาภาระในครัวเรือน เยาวชนจะช่วยเก็บน้ำยาง และทำสวน หรือปลูกผักสวนครัว ถ้าเป็นเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ หลังเลิกเรียนก็จะเล่นกีฬา บางกลุ่มก็ซ้อมกีฬาภายในชุมชน อีกบางกลุ่มก็จะไปเล่นกีฬาในชุมชนระตะ

ในการร่วมมือกับชุมชนนั้นกลุ่มเยาวชนเหล่านั้นก็จะเป็นสมาชิกของกลุ่มน้ำยาง กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอสม. แต่ก็ได้รับการยอมรับของคนในชุมชนค่อนข้างน้อย เพราะอาจเป็นกลุ่มที่มีวุฒิภาวะน้อย ไม่มีสิทธิ์ในการออกเสียง จึงมีบทบาทในการร่วมออกความคิดเห็นในการพัฒนาชุมชน ค่อนข้างน้อย แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังได้เข้าร่วมกิจกรรมออกแรงในการพัฒนาหมู่บ้าน ที่ผู้นำชุมชนริเริ่ม เช่นการพัฒนาถนนระหว่างหมู่บ้าน

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

เป็นการติดต่อกันแบบเครือข่าย จะนัดแนะพบกันที่ศาลาหน้าบ้านอบต. และได้หมู่บ้านกลุ่มเยาวชนจะมีการรวมตัวกันบ้างที่บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้าน ซึ่งเป็นจุดคอยรถประจำทาง หลังเลิกเรียน หรือเลิกงานจากโรงงาน บางกลุ่มก็จะออกเที่ยวตลาด หรือเล่นกีฬา มีการนัดพบกันเพื่อเล่นน้ำ ตกปลาในคลองอยู่ตะเภาเป็นบางครั้ง การติดต่อสื่อสารของกลุ่มจะเกิดขึ้นมาก ในวันหยุดเรียน โอกาสพบปะอีกช่วงหนึ่งคือเมื่อมีงานประเพณีในชุมชน เยาวชนบางส่วนจะติดตามพ่อแม่มาร่วมงานทำให้มีโอกาสได้พบปะกัน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

เยาวชนจะมีการพบปะกันอยู่ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน เนื่องจากการไปเที่ยว ไปเรียน การขับขีรถจักรยานยนต์เล่น เยาวชนจะใช้การสื่อสารที่ไม่เป็นทางการเสียส่วนใหญ่ เช่นเมื่อขับรถสวนทางกันก็จะมีการส่งข่าวสารโดยบอกต่อกันถึงเรื่องที่เกิดขึ้นใน หมู่บ้าน เป็นที่น่าสังเกตว่าสื่อที่ตรงกับความต้องการของเยาวชนและดึงดูดความสนใจของเยาวชนในบ้านแม่น้ำ คือแผ่นป้ายโฆษณาซึ่งติดอยู่ที่ทางเข้าหมู่บ้าน กลุ่มเยาวชนนัดแนะการทำกิจกรรมในหมู่บ้านในรูปแบบต่างๆ เพราะป้ายโฆษณานั้น เป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของเยาวชนได้เป็นอย่างดี ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะเยาวชนบ้านแม่น้ำเป็นกลุ่มเยาวชนที่มีการศึกษาค่อนข้างดีจึงชอบสื่อที่ให้สาระ ให้รายละเอียดมาก

การใช้สื่อพื้นบ้าน

กลุ่มเยาวชนไม่ค่อยสนใจสื่อพื้นบ้าน และความต้องการที่จะให้สื่อพื้นบ้านดำรงอยู่ก็มีน้อยมาก เยาวชนมีความเห็นว่าสื่อพื้นบ้านเป็นเรื่องที่ตกยุค แต่ถ้ามีการนำสื่อพื้นบ้านมาดัดแปลงให้เข้ากับยุคสมัย ก็อาจจะน่าสนใจมากขึ้น เยาวชนกลุ่มบ้านแม่น้ำไม่มีการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการประกอบกิจกรรม การแสดงสื่อพื้นบ้านในชุมชนจะมีหนึ่งตะลุง ในราที่เจ้าภาพรับมาแสดงในชุมชน แต่ก็ไม่ได้เป็นที่สนใจของกลุ่มเยาวชน

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

กิจกรรมที่ทำนั้นต้องมีความสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน และเป็นกิจกรรมที่เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมนั้น เช่น การแข่งขันฟุตบอลด้านยาเสพติด ที่มีงบประมาณสนับสนุนการแข่งขันและมีถ้วยรางวัล เมื่อมีการจัดกิจกรรมนี้ขึ้น เยาวชนก็มีการรวมตัวกันเป็นจำนวนมาก

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

ความแตกแยกในกลุ่มผู้นำ เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้แก่เยาวชน เยาวชนในช่วงอายุ ๑๐-๑๔ ปี จะมีการรวมกลุ่มกันได้ดีเพราะเรียนในโรงเรียนเดียวกันจึงรู้จักสนิทสนมกัน แต่กลุ่มเยาวชนที่มีอายุ ๑๕-๒๕ ปี มีการแยกตัวออกจากกลุ่มอย่างชัดเจน เนื่องจากต้องไปเรียนต่างจังหวัด และทำงาน ปัญหาใหญ่ที่สำคัญที่เกิดกับ

กลุ่มเยาวชนในปัจจุบันคือ เยาวชนมีการใช้สิ่งเสพติด ซึ่งเยาวชนกลุ่มนั้นจะเป็นกลุ่มที่สร้างปัญหาให้กับชุมชนอย่างมาก

กิจกรรมของกลุ่ม

เยาวชนจะมีกิจกรรมต่างๆที่เป็นไป ในแนวทางช่วยเหลือชุมชน เช่นงานบวช งานแต่งงาน งานศพ หรือ ประเพณีลอยกระทง นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่ทำภายในกลุ่มอย่างต่อเนื่องและเหนียวแน่น คือการเล่นฟุตบอลในสนามขนาดเล็กของชุมชน ที่เจ้าของพื้นที่อนุญาตให้ใช้สถานที่นั้นเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ในหมู่บ้าน เช่นการร่วมแข่งขันฟุตบอลด้านยาเสพติด

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชนบ้านแม่น้ำ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

กลุ่มผู้สูงมีไม่มากนัก แบ่งเป็น ๓ กลุ่มด้วยกันคือกลุ่มบ้านทางเข้าชุมชน บ้านศาลากลางบ้าน และกลุ่มบ้านผู้ใหญ่ ชุมชนเป็นเสมือนชุมชนปิด เพราะเมื่อเข้าไปในหมู่บ้านจะไม่สามารถติดต่อกับชุมชนอื่นได้เลย ชุมชนบ้านแม่น้ำไม่มีการประชุมประจำเดือน ในด้านการรวมตัวก็จะแบ่งเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายผู้ใหญ่บ้าน ที่จะรวมตัวกันที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน และฝ่ายที่ไม่ได้รับการคัดเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน จะรวมตัวกันที่บ้านของแกนนำที่ไม่ได้รับการคัดเลือก

คนในชุมชนส่วนใหญ่จะมีอาชีพกรีดยาง มีการปลูกพืชพวกผลไม้บ้างเป็นบางส่วน มีการรวมกลุ่มกันตั้งกลุ่มน้ำยาง ทำกิจกรรมร่วมกันโดยขายน้ำยางโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง มีการเรียนรู้การทำงานเป็นกลุ่ม

สถานภาพ/ บทบาท/ ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

ยังมีบทบาทไม่มากนักเนื่องจากบทบาทส่วนใหญ่จะเป็นของกลุ่มแกนนำ ผู้เฒ่าผู้แก่จะมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมากน้อยเพียงใด ก็มักจะขึ้นอยู่กับโอกาสจากกลุ่มแกนนำ อย่างไรก็ตามผู้เฒ่าผู้แก่จะมีบทบาทในการเป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มน้ำยาง และเนื่องจากบ้านแม่น้ำเป็นชุมชนขนาดเล็ก จำนวนผู้สูงอายุมีน้อยมาก การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมในกลุ่มจึงแทบจะไม่มีเลย มีลักษณะเป็นชุมชนที่ต่างคนต่างอยู่มากกว่าชุมชนที่จะรวมตัวเพื่อพัฒนา

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

มีการรวมตัวกับแบบวิถีชีวิตแบบชาวบ้าน คือเมื่อทำงานประจำเรียบร้อยแล้วก็จะมานั่งคุย สนทนากันที่ร้านน้ำชา หรือเมื่อนำน้ำยางไปขายก็จะได้พบปะกันอีกครั้ง ในบางส่วนของนิยมดื่มสุรา ก็จะไปรวมตัวกันที่บ้าน ซึ่งตั้งวงดื่มสุรา บางส่วนก็ชอบไปนั่งบ้าน ผู้ใหญ่บ้านซึ่งจะเป็นที่รวมคนในชุมชนกลุ่มหนึ่ง

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ในการรวมกลุ่มนั้นจะมีการใช้สื่อหลายลักษณะ เช่นการส่งข่าวสารแบบบอกต่อกันไป การใช้หอกระจายข่าว การเดินบอก หรือการโทรศัพท์ติดต่อกัน หากข้อมูลหรือข่าวสารจากภายนอกก็จะมีลักษณะเป็นเอกสาร เป็นการออกหนังสือเชิญ จากหน่วยงานราชการ ในการพัฒนา การตรวจสอบสุขภาพ การเชิญผู้ปกครองด้านการต่อต้านยาเสพติดการรวมกลุ่มคนในชุมชนจะใช้สื่อแบบผสมผสาน คือมีการแจ้งด้วยเอกสาร การประกาศทางหอกระจายข่าว เพื่อเป็นการเตือนความจำ หรือการเดินบอกต่อกันไป

การใช้สื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านแทบจะไม่มีให้เห็นในชุมชน ความนิยมสื่อก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย จากเดิมที่ว่าจ้างสื่อพื้นบ้านมาแสดงในงานประจำปีต่างๆ รวมทั้งงานแต่ง ก็กลายเป็นการนำวงดนตรีสมัยใหม่เข้ามาแทน เช่น คาราโอเกะ อาจกล่าวได้ว่าเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีมากขึ้นสื่อพื้นบ้านจึงได้รับความสนใจลดน้อยลงไปด้วย

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ส่วนหนึ่งมาจากความต้องการเข้าร่วมเพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและกิจกรรมบางส่วนก็เกี่ยวข้องกับประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับ

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคขัดขวางส่วนหนึ่งเป็นเพราะความไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่ หรือขั้นตอนการดำเนินงาน ทำให้บางครั้งเมื่อตกลงตัดสินใจบางเรื่องไปแล้วก็ยังไม่ยอมรับฟังเหตุผลตามข้อตกลงนั้น ส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง ทำให้การดำเนินการแก้ปัญหาในชุมชนดำเนินไปไม่ราบรื่นนัก

กิจกรรมของกลุ่ม

ในกลุ่มส่วนของกลุ่มผู้สูงอายุเองไม่มีกิจกรรมที่ทำร่วมกันชัดเจน ส่วนใหญ่เป็นการเข้าร่วมเป็นสมาชิกในกลุ่มที่หลายๆกลุ่มมารวมกัน เช่น กลุ่มน่ายาง กลุ่มออมทรัพย์

ชุมชนบ้านชายคลอง

กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านชายคลอง

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

บ้านชายคลองเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก เนื่องจากเทศบาลบ้านพรุขยายเขตส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นพื้นที่ของบ้านชายคลอง ปัจจุบันมีประชากร ๒๐ ครัวเรือน ประชากรประมาณ ๑๒๐ คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนยางพารา สวนผลไม้ ทำงาน โรงงาน รับราชการ ค้าขาย กลุ่มแกนนำในบ้านชายคลองมีบทบาทดีพอสมควรในชุมชน โดยเฉพาะ อบต.มีบทบาทเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

บทบาทของกลุ่มผู้นำ แกนนำ อบต. มีบทบาทสูงต่อชุมชนเป็นที่ยอมรับของชุมชน โดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้านและ อบต. ในการร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน และได้รับเชิญจากกลุ่มต่างหมู่บ้านเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา กิจกรรมตกปลา กิจกรรมแข่งเรือประจำปีโดยผู้ใหญ่บ้านและ อบต. เป็นผู้ริเริ่มให้มีกิจกรรมแข่งขันเรือ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ และได้จัดเป็นประจำทุกปีจนกลายเป็นประเพณี ในส่วนหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้นำและแกนนำเป็นบุคคลที่มีความพร้อม ในการรับผิดชอบต่อชุมชน โดยทั่วไปชาวบ้านให้ความร่วมมือและให้ความเคารพในตัวผู้นำ และในเรื่องทำ กิจกรรมในชุมชนก็จะให้ความร่วมมือในกิจกรรมทุก ๆ ด้าน

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

ในชุมชนบ้านชายคลองวาระโอกาสที่ได้มารวมตัวเป็นกลุ่มในวาระสำคัญของ ชุมชน เช่น รดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ เนื่องในวันทำบุญวันว่างของหมู่บ้านและในเวลาปกติก็ได้มีการพบโดยทั่ว ๆ ไป ทั้งวิถีชีวิตการทำงาน การทำสวนยางจะมีการพบกันที่จุดรับซื้อน้ำยางในหมู่บ้าน ในการนัดพบที่ไม่เป็นทางการมักจะไม่มี การนัดล่วงหน้าจะพบตามบ้าน ตามถนนหนทาง บ้านคนเฒ่าคนแก่ ส่วนเรื่องสำคัญ จะมีการนัดพบโดยผู้ใหญ่บ้าน และ อบต. เป็นผู้นัดและเดินบอก ในส่วนที่เป็นทางการจะใช้วิธีการออกหนังสือเชิญ

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

สื่อที่ใช้ให้ชาวบ้านชายคลองในการรวมตัวที่ไม่เป็นทางการจะใช้สื่อบุคคลเดินบอก ฝากบอก ส่วนการนัดพบที่เป็นทางการจะใช้วิธีการออกหนังสือเชิญ

การใช้สื่อพื้นบ้าน

การใช้สื่อพื้นบ้านของบ้านชายคลองในอดีตการเรียกประชุมชาวบ้านใช้สื่อพื้นบ้าน คือการตีเลาะเรียกชาวบ้านมาประชุมกัน ซึ่งเสียงเลาะนี้จะไปได้ไกลราว ๑ กิโลเมตร แต่ปัจจุบันที่บ้านชายคลองเลิกใช้วิธีการนี้ไปแล้ว โดยหันไปใช้สื่ออย่างอื่นในการสื่อสารแทน ในปัจจุบันสื่อพื้นบ้านในบ้านชายคลองไม่ค่อยได้รับความนิยมนัก มีหนังตะลุง มโนราห์มาแสดงในชุมชนน้อยมาก สาเหตุที่การแสดงพื้นบ้านได้รับความนิยมน้อยส่วนหนึ่งมาจากราคาค่าจ้างที่สูง และเด็กรุ่นใหม่ไม่สนใจ อย่างไรก็ตามกิจกรรมประเพณีพื้นบ้านที่กำลังได้

รับความนิยมอย่างสูงคือ การแข่งเรือ ซึ่งเริ่มจัดการแข่งขันมา ๓-๔ ปี ปรากฏว่ามีคนสนใจเข้าชมและร่วมแข่งขันเพิ่มมากขึ้นทุกปี ถือได้ว่าเป็นกิจกรรมในชุมชนที่สามารถรวมชาวบ้านได้มากที่สุดกิจกรรมหนึ่งในปัจจุบัน

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

กลุ่มแกนนำในบ้านชายคลองได้สร้างความสัมพันธ์ และความสามัคคีในชุมชนให้ปรากฏ โดยมีระบบเครือข่ายญาติพี่น้องเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวกันทำ กิจกรรม

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

ส่วนใหญ่กลุ่มแกนนำจะเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนไม่ขาด ปัญหาเรื่องนี้น่าจะเกิดในกลุ่มอื่น หรือเป็นปัญหาที่แกนนำจำเป็นต้องใช้ความพยายามในการกระตุ้นให้ทุกคนเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน

กิจกรรมของกลุ่ม

แกนนำชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมหลายอย่างที่มีในชุมชนและส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ทำร่วมกับสมาชิกกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน โดยส่วนใหญ่จะเข้าไปมีตำแหน่งในฐานะประธานกลุ่ม หรือที่ปรึกษาของกลุ่ม นอกจากนี้ในฐานะแกนนำของชุมชนยังเป็นกลุ่มที่ริเริ่มกิจกรรมต่างๆในชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมที่ได้รับแจ้งจากภายนอก

กลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านชายคลอง

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

บ้านชายคลองเป็นชุมชนขนาดเล็กมีครัวเรือนไม่ถึง ๒๐ หลังคาเรือน เนื่องจากพื้นที่เดิมบางส่วนซึ่งเป็นส่วนใหญ่ถูกประกาศเป็นเขตเทศบาล ทำให้พื้นที่ที่ยังเป็นชุมชนบ้านชายคลองจริง ๆ เหลือไม่มาก จำนวนแม่บ้านหรือสตรีวัยทำงานในบ้านชายคลองมีประมาณ ๑๕-๒๐ คน กลุ่มแม่บ้านมีอาชีพหลากหลาย เช่น ทำสวนยางพารา ทำงานโรงงาน ตลอดจนค้าขาย บางส่วนทำสวนผลไม้ เดิมมีการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มแม่บ้านอาสา กลุ่มแม่บ้านเกษตร แต่เนื่องจากมีคนน้อยจึงยุบรวมเป็นกลุ่มเดียวคือกลุ่มแม่บ้านชายคลอง เพื่อช่วยกันทำกิจกรรมในทุกรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

แม่บ้านชายคลองส่วนใหญ่มีอาชีพหาเลี้ยงตัวเองได้ ด้วยการกรีดยางบ้าง ทำสวนบ้าง ผลไม้ที่ปลูกมาก เช่น มังคุด ลองกอง ทุเรียน ส้มโอ การรวมกลุ่มเพื่อริเริ่ม กิจกรรมอะไรในชุมชนยังไม่ชัดเจนนัก แม่บ้านจะอยู่ในฐานะผู้สนับสนุนกิจกรรมที่ผู้นำหรือผู้ชายคิดขึ้น ซึ่งแม่บ้านร่วมกันสรุปว่า ผู้หญิงให้ความร่วมมือกับงานชุมชนไม่น้อยไปกว่าผู้ชายเลย แต่การยอมรับบทบาทหรือสถานภาพของผู้หญิงยังมีน้อยกว่าผู้ชาย

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

เนื่องจากเป็นชุมชนขนาดเล็กการติดต่อสื่อสารกันในชุมชนจึงทำได้สะดวก แม่บ้านมักจะใช้วิธีชักจูงกันมาหาด้วยกัน โอกาสที่จะได้มารวมตัวกันมาก ๆ คือ ช่วงเทศกาลงานบุญ งานวัดต่าง ๆ และงานปีใหม่ ลอยกระทง นอกจากนี้ช่วงเย็นหลังจากทำงานประจำวันเรียบร้อยแล้ว แม่บ้านบางส่วนจะมาจับกลุ่มกันเล่นไพ่ เมื่อจะมีการประชุมที่เป็นทางการผู้ใหญ่บ้านจะทำหนังสือเชิญมาประชุม เดิมในบ้านชายคลองมีหอกระจายข่าวแต่ปัจจุบันชำรุดใช้การไม่ได้ ซึ่งขณะนี้ อบต. กำลังหางบประมาณเพื่อซ่อมแซม

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

แม่บ้านชายคลองไม่มีการรวมกลุ่มกันเป็นกิจวัตรประจำแต่จะเจอกันตามงานบุญ งานบวช หรือเมื่อผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุม โดยสื่อที่ใช้คือการออกเป็นหนังสือเรียกประชุม

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ในบ้านชายคลองไม่มีสื่อพื้นบ้าน หากชุมชนใกล้เคียงมีการจัดงานและแสดงสื่อพื้นบ้านเป็นหนึ่งตระกูลโนรา แม่บ้านชายคลองบางส่วนก็จะไปร่วมด้วย ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าไปก็เพื่อพาเด็ก ๆ ไปซื้อของในงานมากกว่าด้วยเหตุผลว่าต้องการไปชมการแสดงของสื่อพื้นบ้านเหล่านั้น

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

เนื่องจากเป็นชุมชนขนาดเล็กมาก ทุกคนในชุมชนจึงรู้จักกันหมด และส่วนใหญ่เป็นคนที่มีความเพียรหรือมีบรรพบุรุษอยู่ในชุมชนจึงสนิทสนมกันมาก การเข้าร่วมงานของ ชุมชนจึงเป็นไปโดยธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญ งานบวช งานศพ ผู้หญิงจะเข้าช่วยเหลือในหน้าที่แม่ครัว ซึ่งดูแลตั้งแต่การเตรียมอาหาร ทำอาหาร ไปจนถึงเก็บกวาดล้างจาน

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคของการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านที่เห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือ อาชีพของแม่บ้านชายคลองที่ต้องทำงานเป็นเวลาและยาวนานมาก เช่น ทำงานโรงงาน หรือมีอาชีพประจำนอกชุมชน ทำให้ไม่อาจร่วมกิจกรรมได้ทุกกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้นเนื่องจากมีภาระเรื่องการประกอบอาชีพที่เคร่งครัดเรื่องเวลา

กิจกรรมของกลุ่ม

แม่บ้านชายคลองยังไม่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมของกลุ่มโดยเฉพาะ เนื่องจากมีจำนวนคนน้อย การร่วมกิจกรรมในปัจจุบันจึงเป็นการร่วมกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น เช่น งานบุญ งานบวช ตลอดจนงานศพ ซึ่งในบ้านชายคลองหากมีใครเสียชีวิต เจ้าของผู้จัดงาน หรือลูกหลานจะจัดงานศพไว้ที่บ้าน โดยไม่นำศพไปจัด

ที่วัด เพื่อนบ้านก็จะมีหน้าที่ช่วยงาน เป็นแม่ครัวดูแลแขกหรือ อย่างไรก็ตามขณะนี้กำลังมีแนวคิดจะรวมกลุ่มกันทำโหนดเพื่อขาย เนื่องจากกลุ่มแม่บ้านเคยช่วยกันทำเพื่อบริโภคภายในแล้ว รู้สึกว่าได้ผลผลิตดี จึงอยากจะรวมกลุ่มเพื่อทำโหนดในเชิงการค้าต่อไป

กลุ่มเยาวชนชุมชนบ้านชายคลอง

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

เนื่องจากบ้านชายคลองเป็นหมู่บ้านที่มีขนาดเล็กมีผู้อยู่อาศัยประมาณ ๑๕ หลังคาเรือนจึงมีเยาวชนน้อยมาก มีเด็กผู้หญิงอายุ ๑๒ ขวบ อยู่ ๓ คน ๑๙ ปี ๑ คน และเด็กชายวัย ๕ ขวบอยู่ ๑ คน ที่นี่จะไม่มียัด ร้านน้ำชา ร้านค้าเพราะอยู่ติดกับเมือง เวลาไปตลาดหรือซื้อของก็จะเข้าไปในเมือง เด็กจะมีการรวมตัวกันที่โรงเรียน หรือไปหากันที่บ้านในวันหยุด เช่น ไปชวนกันทำการบ้าน หรือไปนั่งคุยกันเรื่องสัพเพเหระแต่จะไม่นิยมไปเล่นกีฬา เพราะมีกันอยู่น้อยมาก นอกจากจะเล่นกันที่โรงเรียน เมื่อมีการบอกกล่าวงาน เช่น งานศพ หรืองานแต่งงานเด็กเหล่านี้ก็จะไปพบปะกันที่งานเพราะจะตามผู้ใหญ่ไปช่วยงานกันเป็นส่วนมากหรือเมื่อมีวันสำคัญ เช่น วันพ่อ ที่หมู่บ้านจะมีการพัฒนาหมู่บ้าน เช่น การถางป่า เด็กก็จะชอบไปร่วมเพราะมีการเลี้ยงน้ำ บ้านชายคลองจะติดกับบ้านทุ่งเค็ด ความจริงแล้วเป็นบ้านเดียวกันแต่แยกย่อยออกไปบ้านทุ่งเค็ดจะมีเด็ก ๆ เยอะมากเพราะเป็นหมู่บ้านที่ใหญ่ เด็กบ้านชายคลองและบ้านทุ่งเค็ดจะมาหาสุกันบ้านเป็นบางบ้านที่เป็นรุ่นราวคราวเดียวกัน

วิถีชีวิตของเด็กที่ขึ้นเข้ามาไปโรงเรียนโดยรถรับส่งนักเรียน ตกเย็นกลับบ้านทำงานบ้านบ้างเล็กน้อย เช่น หุงข้าว กวาดบ้าน เสาร์อาทิตย์ก็ไปมาหาสุกันบ้างตามบ้านเพื่อนเพื่อไปทำการบ้านหรือพูดคุยกัน

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

เมื่อมีการบอกงาน เช่น งานแต่งงานหรืองานศพในชุมชน เด็กผู้หญิงก็จะตามพ่อแม่ไปช่วยงานด้วยวันสำคัญ เช่น วันพ่อ จะมีการพัฒนาหมู่บ้าน เช่น การถางป่า เด็ก ๆ ก็จะเข้าไปร่วมเพราะมีการเลี้ยงขนม นอกจากนี้เด็ก ๆ จะมีความรับผิดชอบในงานบ้าน และงานดูแลสวนผลไม้บ้างตามที่ได้รับมอบหมาย

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

วาระโอกาสที่เยาวชนในชุมชนชายคลองจะได้เจอกันที่ชัดเจนที่สุดคือที่โรงเรียน นอกเหนือจากนั้นคือการพบกันตามงานต่าง ๆ ในชุมชน เช่น งานแต่งงาน งานศพ งานบวช เด็ก ๆ จะตามพ่อแม่มาร่วมงานหรืองานพัฒนาหมู่บ้านที่ริเริ่มโดยผู้ใหญ่บ้าน เด็ก ๆ ก็จะมาเข้าร่วมงานด้วย การพบปะติดต่อกันของเยาวชนส่วนใหญ่จะใช้วิธีเดินไปหากันถึงบ้านเนื่องจากเป็นชุมชนขนาดเล็ก

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

กลุ่มเยาวชนใช้สื่อบุคคลเป็นหลักในการรวมกัน มีการนัดหมายทั้งด้วยวาจาต่อหน้า เมื่อเจอกันที่โรงเรียนบางครั้งมีการโทรศัพท์ติดต่อกัน

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ในบ้านชายคลองไม่มีสื่อพื้นบ้านของตนเอง ความนิยมในสื่อพื้นบ้านจึงมีน้อย เยาวชนจะได้ดูการแสดงสื่อพื้นบ้านเฉพาะเทศกาลสำคัญที่ชุมชนใกล้เคียงจัดให้มีการแสดงหนังตะลุง โนรา เท่านั้น อย่างไรก็ตาม เยาวชนสนใจดูมิใช่ด้วยเหตุที่ต้องการอนุรักษ์หรือซาบซึ้งกับศิลปะพื้นบ้าน แต่ดูเพราะเห็นว่าเป็นของแปลกหาดูยาก เยาวชนเกือบทั้งหมดไม่สนใจและไม่สามารถแสดงศิลปะพื้นบ้านเหล่านี้ได้

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

เยาวชนในชุมชนมักจะเข้าร่วมกิจกรรมโดยติดตามผู้ปกครองมาร่วมงาน ดังนั้นหากผู้ปกครองสนใจกิจกรรมของชุมชนก็จะส่งผลให้เด็ก ๆ เยาวชนสนใจเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนด้วย ปัจจัยสนับสนุนอีกประการคือ เยาวชนชอบกิจกรรมสนุกสนาน ตื่นเต้น เมื่อมีการจัดกิจกรรมแบบนี้ขึ้นเยาวชนมักจะให้ความสนใจเป็นอย่างดี

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

เนื่องจากกลุ่มเยาวชนมีจำนวนน้อย แล้วในการริเริ่มงานหรือกิจกรรมของตนเองจึงมีน้อย นอกจากนี้กิจกรรมส่วนใหญ่ที่จัดขึ้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้ใหญ่ ไม่มีกิจกรรมสำหรับเยาวชนโดยเฉพาะ ทำให้กลุ่มเยาวชนเบื่อหน่าย และไม่สามารถแสดงศักยภาพได้อย่างเต็มที่ รวมทั้งเยาวชนจะไม่ให้ความสนใจในกิจกรรมที่ไม่มีการเลี้ยงน้ำ เลี้ยงขนม

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมในส่วนของเยาวชนเองไม่ปรากฏชัดเจนนัก ส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมที่ทำร่วมกันกับกลุ่มผู้ใหญ่ ในฐานะผู้มีบทบาทเสริม เช่น งานพัฒนาชุมชน งานบุญ งานบวช งานศพ ที่มีขึ้นในชุมชน กิจกรรมของเยาวชนมักจะผูกกับงานของโรงเรียน เช่น กีฬา วันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันพ่อ วันแม่ วันเด็ก ที่โรงเรียนจัดกิจกรรมขึ้นแล้วให้เด็กได้เข้าไปร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชนบ้านชายคลอง

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

บ้านชายคลองเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีประมาณ ๑๙ หลังคาเรือน และมีผู้อยู่อาศัยจริงประมาณ ๑๕ ครัวเรือน กลุ่มผู้สูงอายุมีประมาณ ๘-๑๐ คน โดยทุกคนจะรู้จักกันเป็นอย่างดี มีคนไปมาหาสู่เพื่อนั่งพูดคุย

กันตามบ้านกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน ชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุมักไม่ต้องรับผิดชอบงานหนัก แต่จะช่วยดูแลหลานเล็ก ๆ ในบ้าน และรับส่งหลานไปโรงเรียน นอกจากนั้นอาจช่วยดูแลต้นไม้ สวนผลไม้ กลุ่มผู้สูงอายุจะเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา นอกจากนี้ผู้สูงอายุที่ได้รับการยอมรับสูงในชุมชน เช่น ลุงเกลี้ยง ทวีรัตน์ จะเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนเช่นกัน เช่น การขอไฟฟ้าเข้ามาในชุมชน ระเบียบเงินพัฒนาถนนหนทางในหมู่บ้าน

สถานภาพ/บทบาท/ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

เนื่องจากบ้านชายคลองเป็นชุมชนขนาดเล็ก ทุกกลุ่มในชุมชนจึงมีโอกาสดำเนินกิจกรรมและทำประโยชน์แก่ชุมชน เมื่อต้องมีการรวมตัวเพื่อร่วมกิจกรรม ประกอบกับกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ของบ้านชายคลองในปัจจุบันนั้นในอดีตเป็นกลุ่มผู้นำที่มีบทบาททำคุณประโยชน์ให้ชุมชนอย่างมาก ดังนั้นในปัจจุบันแม้จะแก่ชรา ก็ยังได้รับการยอมรับและเป็นที่เคารพของคนรุ่นหลังในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่บ้านชายคลองจึงมีบทบาทในฐานะผู้ให้คำปรึกษาแก่ชุมชน

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

การติดต่อพบเจอกันของกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่จะเป็นการติดต่อกันด้วยการเดินทางไปหากันโดยไม่มีการนัดหมายอย่างเป็นทางการเป็นเรื่องราว หากอยากเจอใครก็จะเดินทางไปหาที่บ้าน ส่วนใหญ่จะไปพบกันในช่วงสาย หลังจากทำภารกิจส่วนตัวและช่วยดูแลหลาน ๆ ไปโรงเรียนแล้ว โอกาสที่จะได้พบกันอีกลักษณะของกลุ่มผู้สูงอายุคือการร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น งานบุญ งานบวช งานกิจกรรมทางศาสนา และเมื่อมีการประชุม เช่น ผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุม หรือ อบต. เรียกประชุม ในบ้านชายคลองไม่มีวัด แต่มีตำบลบ้านพรุซึ่งอยู่ห่างออกไปไม่กี่กิโลมีวัดใหญ่ ๒ แห่ง

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ส่วนใหญ่จะใช้สื่อบุคคลคือการบอกปากต่อปาก หรือการโทรศัพท์คุยกัน แต่หากเป็นการรวมตัวโดยการเรียกประชุมหรือผู้ใหญ่บ้านเรียกมักจะมีหนังสือเชิญประชุมแจ้งให้ทราบล่วงหน้า

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ในบ้านชายคลองมิได้เป็นแหล่งสืบสานอนุรักษ์สื่อพื้นบ้าน เป็นแต่เพียงผู้บริโภคสื่อพื้นบ้าน ได้แก่ โนรา หนังสือ ดนตรีที่เป็นชุมชนขนาดเล็กมาก จึงมักไม่มีการว่าจ้างโนรา หรือโนรา มาแสดงในชุมชน สื่อเหล่านี้จะปรากฏในงานของชุมชนที่มีประชากรหนาแน่น ชาวบ้านชายคลองต้องเดินทางไปดูกันนอกชุมชน ในทัศนะแล้วกลุ่ม ผู้เฒ่าผู้แก่ยังอยากจะเห็นสื่อพื้นบ้านเหล่านี้ได้รับการสืบทอดต่อไป

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ปัจจัยเกื้อหนุนที่ทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชนชายคลองเข้าร่วมกิจกรรม ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเป็นชุมชนขนาดเล็กผู้คนมีความสัมพันธ์รู้จักคุ้นเคยเป็นอย่างดี จึงช่วยเหลือกิจการงานของชุมชน อีกปัจจัยหนึ่งคือการมีผลประโยชน์ร่วมกันในชุมชน เช่น กองทุนออมทรัพย์ทำให้ชาวบ้านได้มารวมตัวกัน พบปะกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน รวมถึงการได้รับการยอมรับจากชุมชน

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคใหญ่เชื่อน่าจะสืบเนื่องจากอายุมีมากขึ้นและสุขภาพที่ไม่สมบูรณ์แข็งแรง ทำให้กิจกรรมบางอย่างโดยเฉพาะกิจกรรมที่ต้องอาศัยแรงกาย ผู้เฒ่าผู้แก่จะไม่สามารถเข้าร่วมได้เต็มที่เหมือนคนวัยอื่น

กิจกรรมของกลุ่ม

การรวมตัวของกลุ่มเพื่อจัดกิจกรรมเฉพาะของกลุ่มขึ้นมาเองยังไม่ชัดเจนนัก ส่วนใหญ่เป็นการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนที่จัดขึ้น เช่น การเข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ การเข้าร่วมกลุ่มฌาปนกิจ และร่วมในกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีต่าง ๆ

ชุมชนบ้านท่าโพธิ์

กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านท่าโพธิ์

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ชุมชนท่าโพธิ์เป็นชุมชนมุสลิม ดังนั้นการปกครองจึงใช้หลักการศาสนาเข้ามามีส่วน แกนนำชุมชนท่าโพธิ์มีลักษณะดังนี้

๑. แกนนำตามตำแหน่ง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกอบต.
๒. แกนนำศาสนา คือ ผู้นำทางศาสนาอิสลาม เนื่องจากชุมชนท่าโพธิ์เป็นชุมชนมุสลิม
๓. แกนนำธรรมชาติ คือ คนที่มีบทบาทสูงด้วยสถานภาพของตนเอง เช่น บุคคลซึ่งดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน ซึ่งเป็นคนที่มีบทบาทมากในชุมชน เนื่องจากชุมชนท่าโพธิ์นับถือศาสนาอิสลาม ดังนั้นจึงเกิดแรงผลักดันภายในกระบวนการทางศาสนาที่ต้องรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมของชุมชน และชาวบ้านจะมีความเชื่อฟังผู้นำในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับสูง

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

เนื่องจากชุมชนท่าโพธิ์เป็นชุมชนมุสลิม ตามหลักการของศาสนาอิสลามแล้ว สอนให้เชื่อฟังผู้นำ ผู้นำทุกคนจึงได้รับการยอมรับในสถานภาพผู้นำของตนเป็นอย่างดี และพยายามไม่ก้าวร่ายบทบาท

ของกันและกัน หากมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้น ผู้นำศาสนาจะ เป็นคนไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งนั้น และด้วยเหตุที่ชุมชนท่าโพธิ์เป็นชุมชนที่ประกอบขึ้นจากการเป็นเครือญาติกันในอดีต ดังนั้นเรื่องราวความขัดแย้งจึงไม่ค่อยปรากฏ

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

การติดต่อสื่อสารในกลุ่มแกนนำจะมีเรื่องของอาชีพเป็นปัจจัยในการพบกัน สถานที่พบปะมักจะเป็นร้านน้ำชา ส่วนการพบกันอย่างเป็นทางการจะมีการประชุมประจำเดือนโดยผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำในการประชุม และเชิญประชุม โดยผ่านทางหอกระจายข่าว ในการประชุมกันในแต่ละครั้งนั้นไม่ได้มีการกำหนดวันในการประชุมที่ชัดเจน มักถือตามความจำเป็นของกิจกรรม

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

แกนนำชุมชนท่าโพธิ์จะใช้หอกระจายข่าวในการเรียกให้สมาชิกรวมตัวกัน บางส่วนก็จะใช้โทรศัพท์ การบอกกันปากต่อปาก เมื่อประมาณ ๒๐ ปีที่แล้วได้มีการเป่าตรุด เพื่อประกาศให้ทราบว่ามีสินค้ามาขาย หรือการตีกลองสองครั้ง เพื่อแจ้งว่าว่วหาย และยังมีการตีเกราะจากผู้ใหญ่บ้านในกรณีที่ถูกบ้านมาแจ้งความ เพื่อเรียก ลูกบ้านรวมตัวกันแก้ปัญหา หรือแจ้งข่าวสารต่าง ๆ ซึ่งวิธีการดังกล่าวได้เลิกใช้ไปแล้ว หลังจากมีการนำเครื่องขยายเสียงเข้ามาใช้

การใช้สื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงของชุมชนท่าโพธิ์คือ ลิเกลาฮู เดิมเป็นสื่อที่ได้รับความนิยมมาก ต่อมาความนิยมลดน้อยลงจนเกือบจะหายไป จนกระทั่งเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา นายสุชาติ สุริยันต์ยง ได้เริ่มฟื้นฟูลิเกลาฮูขึ้นมาใหม่ รวมทั้งรวบรวมฟื้นฟูเครื่องดนตรีเก่าที่ยังคงเหลืออยู่ จนทำให้ลิเกลาฮูกลับมาได้รับความนิยมอีก ซึ่งสื่อชนิดนี้ใช้เพื่อความสนุกสนาน เพลิดเพลิน และยังมีคติสอนใจให้กับผู้ชมอีกด้วย

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

แกนนำที่ดำรงตำแหน่งต้องเข้าร่วมกิจกรรมตามภาระหน้าที่ แกนนำบางส่วนทำกิจกรรมด้วยจิตสำนึกที่มีต่อชุมชน แต่ก็มีแกนนำบางกลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อหวังผลทางการเมือง และอีกกลุ่มเข้าร่วมกิจกรรมเพราะนโยบายของภาครัฐในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการเกษตร อาทิ โครงการชุดบ่อเพื่อทำการเกษตรไร่นาสวนผสม หรือกิจกรรมกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อตนเองโดยตรง

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากความไม่พร้อมในด้านเวลาที่จะต้องมีการกิจรับผิดชอบ ความไม่พร้อมในด้านความรู้ ความเข้าใจ และความไม่พร้อมด้านสุขภาพร่างกาย โดยรวมแล้วแกนนำมักจะเป็นกลุ่มที่จำเป็นต้องเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนอย่างชัดเจน

กิจกรรมของกลุ่ม

ในส่วนของกิจกรรมที่เห็นชัดในกลุ่มแกนนำ คือ การนัดพบเพื่อพูดคุยกันทุกวันอาทิตย์เพื่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน โดยการเรียนทั้งสองฝ่ายมาทำการตกลงกัน อาจจะโดยผู้ใหญ่บ้าน หรือ โต๊ะอิหม่าม และพูดคุยกันเพื่อแก้ไขปัญหาเสพติด

กลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านท่าโพธิ์

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

บ้านท่าโพธิ์เป็นชุมชนมุสลิม (นับถือศาสนาอิสลาม) ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น มีประชากรมากกว่า ๑,๐๐๐ คน การประกอบอาชีพของแม่บ้านของชุมชนท่าโพธิ์มีหลากหลาย โดยกว่าร้อยละ ๗๐ ทำสวนยาง และรับราชการ ค้าขายตามตลาดนัด เช่น ขายข้าวเหนียวไก่ทอด เปิดร้านอาหารตามสั่ง และขณะที่แม่บ้านที่ยังอยู่ในวัยสาวจะทำงานในโรงงานบางส่วน อาทิ โรงงานยางพารา โรงงานอาหารทะเล เมื่อหลายเดือนก่อนได้เคยรวมตัวกันตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านโดยมีขนมทองพลับเป็นสินค้าของกลุ่ม แต่ทำได้ไม่นานนักก็ได้หยุดไป เนื่องจากสมาชิกแต่ละคนเวลาว่างไม่ตรงกัน ประกอบกับอาชีพทำสวนยางเป็นอาชีพที่จะต้องตื่นนอนตั้งแต่ตี ๑ ถึง ๒ เพื่อกรีดยางในช่วงเช้ามืด ทำให้แม่บ้านเหน็ดเหนื่อย และเมื่อมีเวลาว่างจึงต้องการที่จะพักผ่อนทำให้ไม่อำนวยให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเพื่อดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

เนื่องจากชุมชนท่าโพธิ์เป็นชุมชนมุสลิมผู้หญิงหรือแม่บ้านในชุมชนจึงมีบทบาทน้อย เนื่องจากผู้หญิงจะต้องปฏิบัติตามที่ตามบทบาตแม่บ้านคือดูแลลูกและสามีให้ครบถ้วนและสมบูรณ์เสียก่อนถึงจะสามารถทำสิ่งอื่นได้ และด้วยสภาวะปัจจุบันที่เศรษฐกิจบีบคั้นแม่บ้านจึงมีความจำเป็นที่จะต้องหารายได้นอกบ้านช่วยสามีควบคู่ไปกับงานแม่บ้าน แม่บ้านท่าโพธิ์จะมีบทบาทในงานชุมชนหรือการแสดงความคิดเห็นต่อกิจกรรมน้อย การปรึกษาหารือเรื่องราวหรือพูดคุยถึงกิจกรรมของชุมชนจะกระทำที่มัสยิดในวันศุกร์ ซึ่งเป็นวันที่ผู้ชายทุกคนจะต้องละหมาดร่วมกัน ส่วนการละหมาดวันศุกร์ในผู้หญิงจะไม่มีภารกิจ จึงมีผู้หญิงจำนวนน้อยที่ไปร่วมดังนั้นผู้หญิงจึงไม่มีโอกาสรับรู้ข้อมูลหากสามีไม่กลับมาเล่าให้ฟัง

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

การติดต่อสื่อสารในกลุ่มแม่บ้านด้วยกันเองส่วนใหญ่จะพบกันที่ร้านน้ำชาใน หมู่บ้านช่วงบ่าย ๆ หลังจากกรีดยาง ขยายยางเรียบร้อยแล้ว ซึ่งในหมู่บ้านจะมีร้านน้ำชาอยู่ ๒ ร้านใหญ่หรือพบกันที่ร้านกล้วยเดี่ยว ร้านค้าเหล่านี้จะคับคั่งเป็นพิเศษในวันศุกร์ เพราะเป็นวันที่ชาวบ้านเบิกเงินค่าน้ำยาง แม่บ้านชุมชุมท่าโพธิ์จะรวมตัวกันได้มากในวันกิจกรรมของโรงเรียน เช่น วันเด็ก วันปีใหม่ เพราะนอกจากจะได้พานุตรหลานมางานแล้ว ตนเองก็ได้รับความสนุกสนานไปด้วยส่วนข่าวสารในชุมชนที่แม่บ้านจะได้รับนั้น นอกจากมาจากสามีที่เป็นผู้เล่าให้ฟังแล้ว ยังได้รับการฟังเสียงตามสายในชุมชน ซึ่งศูนย์การกระจายเสียงอยู่ที่บ้านของผู้ใหญ่บ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านจะทำการประกาศข่าวสารช่วง ๕ โมงเย็น เป็นเวลาประมาณครึ่งชั่วโมง เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการแจ้ง เตือนลูกบ้านในเรื่องสุขภาพความเป็นอยู่ และข่าวสารจากทางราชการ

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

โดยส่วนใหญ่กลุ่มแม่บ้านชุมชุมท่าโพธิ์จะพบกันโดยมิได้นัดหมายเป็นทางการ หากมีธุระกับใครเป็นพิเศษก็จะเดินทางไปหาที่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้มอเตอร์ไซด์เป็นพาหนะ เนื่องจากเป็นชุมชนที่ค่อนข้างใหญ่และหนาแน่น หากจะนัดเจอกันก็จะใช้วิธีฝากบอกต่อกันซึ่งชาวบ้านชุมชุมท่าโพธิ์ส่วนใหญ่แล้วก็จะเป็นครีอญาติกัน ดังนั้นการสื่อสารในกลุ่มจึงเป็นไปอย่างไม่มีพิธีรีตองหรือเป็นทางการมากนัก

การใช้สื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงของชุมชุมท่าโพธิ์คือ ลิเกลาฮู ซึ่งเป็นการละเล่นท้องถิ่นในชุมชนมุสลิม โดยที่ชุมชุมท่าโพธิ์จะมีแม่บ้าน ๒ คน ที่ร่วมอยู่ในวงลิเกด้วย นอกจากนั้นเป็นบุคคลจากชุมชนใกล้เคียงที่มีความสามารถเล่นลิเกลาฮูได้ มารวมกันประมาณ ๑๐ คน โดยจะซ้อมเป็นประจำทุกวันเสาร์ที่ชุมชุมท่าโพธิ์ การรวมตัวกันเพื่อซ้อมลิเกก็เป็นอีกโอกาสที่คนในชุมชนจะได้พบกัน แม้จะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ก็ตาม เดิมการเล่นลิเกลาฮูเคยเป็นที่นิยมมากเมื่อกว่า ๖๐ ปีก่อน เป็นการร้องเพลงประกอบดนตรีมีทำประกอบบ้างเล็กน้อย ต่อมาเสื่อมความนิยมไป และเพิ่งจะมาได้รับการฟื้นฟูในช่วง ๓-๔ ปีที่ผ่านมาที่บ้านท่าโพธิ์ ปัจจุบันได้รับความนิยมมากขึ้นตามลำดับ ได้รับเชิญไปแสดงภายนอกชุมชุมบ่อยครั้ง เช่น งานวัฒนธรรม งานเทศบาล งานประจำปี ส่วนในช่วงถือศีลอดนั้น ลิเกลาฮูจะไม่รับงานเป็นการชั่วคราว เนื้อหาในบทร้องลิเกลาฮูนั้นเป็นการชมธรรมชาติ หยกกล้วยหนุมสาวในช่วงหลัง มีการปรับแต่งเนื้อเพลงให้เข้ากับสถานการณ์มากขึ้น มีการแต่งเนื้อเพลงแสดงความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพลงเพื่อต่อต้านยาเสพติด หรือแม้แต่คลองอยู่ตะเภา โดยเนื้อเพลงจะแต่งเป็นกลอนแปด

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

โดยสรุปน่าจะมาจากความเป็นเครือญาติสนิทสนมกัน การออกปากขอแรงจึงทำได้ง่าย รวมทั้งการชักชวนมาทำงานร่วมกิจกรรมชุมชน เนื่องจากมีความเกรงอกเกรงใจกัน

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากการวางบทบาท และสถานภาพ ตลอดจนหน้าที่รับผิดชอบของหญิงกับชายที่แตกต่างกันตามบทบาทของเพศในศาสนาอิสลาม ทำให้ผู้หญิงได้รับการยอมรับน้อยกว่าผู้ชาย ทำให้สิทธิ์ในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารไม่เท่าเทียมกับผู้ชาย ตามบทบาทหน้าที่ที่ศาสนากำหนดไว้ให้กับผู้หญิงนั้น การที่ภรรยาทำการใดจะต้องขออนุญาตและได้รับอนุญาตจากสามีก่อนจึงจะปฏิบัติได้ เพราะสามีมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลภรรยาและบุตรของตนให้มีความปกติสุข ดังนั้นการที่ผู้หญิงจะทำการใดจึงต้องอยู่ในการรับรู้ของสามี

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมที่กลุ่มแม่บ้านในชุมชนท่าโพธิ์ปฏิบัติร่วมกันที่เป็นรูปธรรมและมองเห็นว่าเป็นกลุ่มมากที่สุด คือ การรวมกลุ่มกันเรียนหลักคำสอนของศาสนา หรือที่เรียกว่า “ตาเหล็ม” คือ การนั่งฟังผู้รู้อ่านคัมภีร์อัลกุรอาน และสอนหลักการ หลักปฏิบัติทางศาสนา โดยจะรวมกลุ่มกันประมาณ ๔๐-๕๐ คน ไปที่บ้านหลังใดหลังหนึ่งที่มีความพร้อมจะเป็นเจ้าภาพ เพื่อจัดทุกวันอาทิตย์เวลาประมาณ ๑๔.๐๐-๑๖.๐๐ น

กลุ่มเยาวชนชุมชนบ้านท่าโพธิ์

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ชุมชนท่าโพธิ์เป็นชุมชนมุสลิม (นับถือศาสนาอิสลาม) ในชุมชนมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาที่เป็นโรงเรียนประจำชุมชนคือโรงเรียนบ้านท่าโพธิ์ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา หลังจากจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ แล้วส่วนใหญ่จะเข้าเรียนโรงเรียนสอนศาสนาที่อยู่ในพื้นที่อำเภอสะเดา บางกลุ่มไปศึกษาต่อในโรงเรียนสอนศาสนาที่จังหวัดปัตตานี และส่วนน้อยที่จะศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา จากผลสืบเนื่องที่ชุมชนท่าโพธิ์เป็นชุมชนมุสลิม ดังนั้นวิถีชีวิต การแต่งกาย การศึกษาเล่าเรียน ที่จะต้องอยู่ในกฎระเบียบของศาสนาอย่างเคร่งครัด ซึ่งจะมีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ เห็นได้จากการแต่งกายที่มิดชิดของผู้หญิง และการที่ต้องเรียนศาสนา ซึ่งที่ชุมชนแห่งนี้กลุ่มเยาวชนจะเรียนศาสนาในวันเสาร์ตั้งแต่เวลา ๑๐.๐๐-๑๕.๐๐ น โดยมีผู้นำศาสนาเป็นผู้สอน กิจกรรมของเยาวชนโดยทั่วไปนอกจากจะศึกษาเล่าเรียนแล้วบางส่วนก็ต้องช่วยพ่อแม่ค้าขาย

สถานภาพ/ บทบาท/ ความรับผิดชอบต่อกลุ่มต่อชุมชน

บทบาทของกลุ่มเยาวชนโดยเฉพาะ เยาวชนหญิงเป็นที่ยอมรับของครอบครัว ช่วยเหลือครอบครัวในด้านการการทำมาหาเลี้ยงชีพ เช่น ค้าขาย ทำสวน เยาวชนกลุ่มนี้จะมีครอบครัวตั้งแต่อายุยังน้อยประมาณ ๑๓-

๑๕ ปี และจะมีผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะด้านทำหน้าที่เป็นผู้สอนเยาวชนในการประกอบอาชีพเสริม เช่น การเรียนเย็บผ้า เพราะนอกจากอาชีพเสริมที่ผู้นำเยาวชนสอนให้แล้ว เยาวชนหญิงก็ไม่ได้มีความรู้อื่นเพิ่มเติมที่จะประกอบอาชีพอื่นได้ นอกจาก ทำสวน ทำไร่ ค้าขาย รับจ้างทั่วไป ทำงานโรงงาน เป็นต้น เยาวชนท่าโพธิ์เป็นกลุ่มที่มีความสามัคคีในด้านการช่วยเหลือชุมชน ไม่ว่าจะเป็นงานประจำปีทางศาสนา เช่น งานมัสยิด ก็จะมีส่วนร่วมในการจัดสถานที่ การเงิน และเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

ช่วงเวลาหลังเลิกเรียนเยาวชนจะมีโอกาสรวมกลุ่มกัน เพื่อฝึกซ้อมกีฬาเพื่อทำการแข่งขันระดับตำบล ระหว่างโรงเรียน เช่น ฟุตบอล ตะกร้อ เปตอง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า งานเทศกาลทางศาสนา กีฬาเป็นวาระโอกาสที่เยาวชนจะได้มีโอกาสพบกันมากที่สุด และการที่เยาวชนจะต้องเรียนศาสนาที่มัสยิดในวันหยุดก็เป็นอีกโอกาสที่จะได้พบกัน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

การสื่อสารเป็นไปในรูปแบบการไปมาหาสู่เพื่อติดต่อ บอกข่าวกัน หรือเป็นลักษณะปากต่อปาก เนื่องจากชุมชนท่าโพธิ์มีบ้านเรือนติดต่อกันหนาแน่น การสื่อสารจะนัดพบตามร้านน้ำชาในหมู่บ้านในช่วงเวลา ๑๘.๐๐ น. ซึ่งก็คือเวลาหลังจากฝึกซ้อมกีฬา และในช่วงเวลา ๑๘.๐๐-๒๐.๐๐ น. เยาวชนชายที่เป็นวัยรุ่นจะมีการนัดพบกันไปเที่ยวตามหมู่บ้านต่าง ๆ และเยาวชนบางกลุ่มก็จะช่วยเหลือพ่อแม่ค้าขายที่ตลาดนัดได้รุ่ง ส่วนเยาวชนหญิงก็จะมีโอกาสพบกันบ้างหลังเลิกเรียนที่ร้านขายก๋วยเตี๋ยว แต่ส่วนใหญ่จะต้องช่วยเหลืองานบ้าน

การใช้สื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงของชุมชนท่าโพธิ์ คือ ลิเกลาฮู ซึ่งเป็นสิ่งที่มีมานานแต่มีช่วงหนึ่งที่ลิเกลาฮูเสื่อมถอยความนิยมไปจนไม่มีการแสดง เพิ่งมาได้รับการฟื้นฟูในช่วง ๓-๔ ปีที่ผ่านมา และจำเป็นต้องได้รับการอนุรักษ์ต่อไป ในส่วนของเยาวชนเยาวชนเห็นว่า ลิเกลาฮูเป็นเรื่องยากและไม่กล้าที่จะแสดงออก เช่น การขับร้อง ตีกลอง ทำท่าประกอบ ซึ่งพวกเขาเห็นว่าน่าจะมีการปรับให้เข้ากับยุคสมัยเพื่อจะได้นำมาเล่นซึ่งจะทำให้ลิเกลาฮูนี้ยังคงอยู่สืบต่อไป

ปัจจัยสนับสนุนในการเข้าร่วมกิจกรรม

กีฬา งานเทศกาล งานประจำปี ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ไม่เกิดขึ้นบ่อยและมีความตื่นตาตื่นใจ สนุกสนานเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ปัจจัยสนับสนุนอีกประการหนึ่งคือ กิจกรรมทางศาสนา

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

เด็กบางส่วนมีความเห็นไม่ตรงกัน ทำให้ขาดความสามัคคี และยังไม่มีตัวแทนหรือผู้นำในกลุ่มเยาวชนที่ชัดเจนที่จะสามารถร่วมกันคิดดำเนินกิจกรรมขึ้นมาภายใต้กลุ่มเยาวชนด้วยตนเอง

กิจกรรมของกลุ่ม

กลุ่มเยาวชนมีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรม เช่น เล่นฟุตบอล ตะกร้อ เปตอง รวมทั้งเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในชุมชน

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชนบ้านท่าโพธิ์

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ชุมชนบ้านท่าโพธิ์เป็นชุมชนกึ่งชนบทกึ่งเมือง เป็นชุมชนมุสลิม ตั้งบ้านเรือนอาศัยกันอย่างหนาแน่น มีการรวมกลุ่มกันอยู่แบบเครือญาติ ครอบครัวที่แยกออกไปจะตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันโดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง มีโต๊ะอิหม่ามเป็นผู้นำศาสนา และผู้นำทางชุมชนก็คือผู้ใหญ่บ้านและสมาชิก อบต. ชาวบ้านชุมชนท่าโพธิ์ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำสวนยางพารา ทำนา และทำสวนผลไม้ แต่ในปัจจุบันไม่มีการทำนาแล้ว เนื่องจากประสบกับภัยธรรมชาติ และแมลง นก หนูที่กัดกินผลิตผลเสียหาย ดังนั้นจึงเปลี่ยนมาทำไร่นาสวนผสมกันมากขึ้น เนื่องจากทางภาครัฐให้การสนับสนุนงบประมาณ ในการทำไร่นาสวนผสมนี้ ชาวบ้านได้มีโอกาสช่วยกันลงแปลงเกษตรของกันและกัน ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีได้ในหมู่ชาวบ้าน

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

กลุ่มคนชราเป็นกลุ่มคนที่มีจำนวนไม่มากนักในชุมชนท่าโพธิ์ ส่วนใหญ่ก็จะอยู่รวมกันกับลูกหลาน แต่จะมีส่วนน้อยที่อยู่โดยลำพัง กลุ่มคนชราเป็นกลุ่มคนที่ได้รับความเคารพนับถือ และมีบทบาทมากพอสมควรในชุมชน กลุ่มคนชราจะเป็นที่ปรึกษาในเรื่องต่างๆของชุมชนเมื่อชุมชนมีปัญหา กิจกรรมของคนชรา ก็จะเข้ามัสยิดเพื่อเรียนรู้หลักปฏิบัติทางศาสนา และประกอบศาสนกิจตามศาสนากำหนด ตลอดจนการเผยแพร่ขนบธรรมเนียมประเพณี กิจกรรมทางศาสนา ในส่วนของกลุ่มคนชรานั้นจะมีการพบปะกันเพื่อพูดคุยกันที่มัสยิด กิจกรรมของกลุ่มคนชราที่กระทำร่วมกับกลุ่มคนอื่น ๆ ในชุมชน คือการเข้าร่วมกลุ่มออกทรัพย์ กองทุนเงินล้าน ซึ่งการดำเนินงานเป็นการกระทำที่ปราศจาก ดอกเบี้ย

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

การพบกันของกลุ่มคนชรามักจะเกิดการการร่วมทำกิจกรรมร่วมกันไม่ว่าจะเป็นกลุ่มออกทรัพย์ กลุ่มทำบุญ และคณะกรรมการมัสยิด สถานที่พบปะมักจะเป็นมัสยิด โดยเฉพาะในวันศุกร์ที่ชาวบ้านจะมาละหมาด

ร่วมกันเป็นละหมาดใหญ่ การพบกันก็จะนำโดยแกนนำชุมชนประกาศผ่านหอกระจายข่าวเพื่อเชิญบุคคลต่างๆ เข้าประชุมตามสถานที่ของกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น แต่โดยส่วนใหญ่แล้วก็จะพบกันตามบ้านที่พักอาศัย

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

รูปแบบของการกระจายข่าวสารที่กระทำกันในอดีตคือการประกาศข่าวโดยใช้โดมบนยอดมัสยิดหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ยอดนรา เป็นที่ขยายเสียง นอกจากนี้ยังมีการเป่า “ตรุด” เพื่อเป็นสัญญาณว่ามีเรือมาขายสินค้า การตีกลองสองครั้งเพื่อแจ้งว่าว่วหาย ส่วนในปัจจุบันการกระจายข่าวสารจะกระทำผ่านหอกระจายข่าว โดยแกนนำชุมชนเป็นผู้แจ้ง ประกาศเรื่องราวต่าง ๆ กิจกรรมของชุมชน กิจกรรมทางศาสนา ข่าวสารทางราชการ หรือข่าวสารของชุมชน การแจ้งข่าวสารแบบปากต่อปาก นอกจากนี้การพบปะพูดคุยกันตามร้านน้ำชา และการสื่อสารโดยการฝากบอกต่อ เป็นต้น

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ลิเกลาฮูเป็นการละเล่นที่มีชื่อเสียงของชุมชนท่าโพธิ์ ช่วงหนึ่งลดความนิยมลงมาก จนกระทั่งเมื่อมีการฟื้นฟูจึงกลับมาได้รับความนิยมมากขึ้นในปัจจุบัน มีการออกทำการแสดงให้กับองค์กร หน่วยงานต่าง ๆ

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

น่าจะมาจากความเป็นเครือญาติสนิทสนมกัน การพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ ปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนจึงทำได้ง่าย ประกอบกับการเป็นชุมชนมุสลิมทำให้คำสั่งหรือความเห็นของผู้นำเป็นสิ่งที่สำคัญต้องยึดถือ การรวมกลุ่มรวมพลังจึงทำได้ไม่ยากนัก

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคทางด้านสุขภาพ ร่างกาย อุปสรรคทางการเงิน และการที่คนชราบางส่วนละเลยต่อปัญหาของชุมชน

กิจกรรมของกลุ่ม

โดยกลุ่มคนชราด้วยกันแล้วนั้นยังไม่มีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นของกลุ่มเอง แต่เป็นกิจกรรมที่กระทำร่วมกับกลุ่มอื่นๆในชุมชน เช่น พิธีการทางศาสนา งาน ประจำปี ลิเกลาฮู หรือกิจกรรมอื่น เช่น การเข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนเงินล้าน เป็นต้น

ชุมชนบ้านบางกล้า

กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านบางกล้า

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

แกนนำบ้านบางกล้า ที่เป็นทางการคือผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกอบต. แกนนำกลุ่ม กิจกรรม เช่นกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มกองทุนหมู่บ้าน ที่ไม่เป็นทางการคืออดีตผู้ใหญ่บ้าน โดยทั่วไปชาวบ้านจะให้การยอมรับกลุ่มแกนนำไม่มากนัก และแกนนำก็มีวิถีชีวิตและฐานะทางเศรษฐกิจไม่ต่างจากชาวบ้านทั่วไป แกนนำบ้านบางกล้ายังไม่เข้มแข็งนัก ส่วนใหญ่ยังทำงานเพียงประสานกับทางราชการ ไม่ค่อยสร้างสรรค์งานใหม่ ๆ ขึ้นมา มักแก้ปัญหาให้ชุมชนไม่ค่อยได้ นอกจากนี้ผู้ใหญ่บ้านยังมีจุดอ่อนคือชอบตั้งกลุ่มเดิมเหลือที่บ้านของตนทำให้มีภาพลักษณ์ที่ไม่ดีนัก

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

แกนนำมีบทบาทและความรับผิดชอบตามตำแหน่งหน้าที่ของตน และมักไม่ค่อยคิดงานใหม่ ๆ หรืองานเชิงรุกให้กับชุมชน ส่วนมากทำงานประสานกับทางราชการเป็นหลัก สำหรับงานในชุมชนนั้นแกนนำบ้านบางกล้าสนใจโครงการพัฒนาในลักษณะที่เป็นงานโยธาเป็นหลัก เช่น การขุดลอกคลอง การก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

แกนนำมีการพบปะกันสองรูปแบบ คือ พบกันอย่างเป็นทางการในการประชุม หมู่บ้าน ซึ่งการประชุมนั้นถ้าเป็นกลุ่มกิจกรรมก็จะกำหนดนัดแน่นอน แต่การประชุมของหมู่บ้านจะมีการนัดหมายเป็นคราว ๆ ไปโดยมากจะเป็นการนัดหมายจากทางอำเภอ หรือองค์กรราชการ ในส่วนของการประชุมโดยหมู่บ้านเองไม่มีการกำหนดเป็นประจำเหมือนหลายชุมชน ส่วนการประชุมไม่เป็นทางการมักพบปะรวมตัวกันที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน เพราะเป็นที่ตั้งวงเหล้าดื่มกันบ่อยครั้ง

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

สื่อหลักที่ใช้ยังคงเป็นการไปบอกด้วยการขับรถจักรยานยนต์ไปตามกันมา หรือฝากบอกต่อ ๆ กันไป โดยแกนนำจะช่วยกันไปแจ้งการประชุมต่าง ๆ ให้สมาชิกทราบ ไม่นิยมการใช้เอกสาร หรือการใช้หอกระจายข่าว ปัจจุบันสื่อสมัยใหม่เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการ พบปะรวมตัวกันสังเกตได้จากในเวทีวิจัยชุมชนบ้านบางกล้า แกนนำใช้โทรศัพท์มือถือโทรตามลูกบ้านที่มาช้า

การใช้สื่อพื้นบ้าน

แกนนำไม่ได้ใช้สื่อพื้นบ้านในกิจกรรมของตน แต่ก็เข้าร่วมกิจกรรมสื่อพื้นบ้าน และให้การส่งเสริมดีพอสมควร เช่น สนับสนุนให้มีการสอนโนราให้นักเรียน โดยทั่วไปถือว่าแกนนำให้ความสำคัญกับการสื่อสารแบบพบหน้ากัน และการใช้โทรศัพท์มากกว่าจะประยุกต์สื่อพื้นบ้านมาใช้กับกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

แกนนำถือเป็นหน้าที่ของตนโดยตรง จึงไม่ละเลยที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของทุกกลุ่มในชุมชนแม้ว่าอาจจะไม่ได้ช่วยอะไรมากมายนัก แต่แกนนำก็ถือว่าทุกกิจกรรมในชุมชน ตนต้องมีส่วนรับรู้ อย่างไรก็ตามแกนนำบางกลุ่มแสดงความพร้อมและให้ความร่วมมือกับกิจกรรมของทางราชการพิเศษ หากเป็นกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนจะถูกต่อต้านอย่างรุนแรง จากการสอบถามทราบว่าความรังเกียจนักพัฒนาองค์กรเอกชนของแกนนำเกิดจากการรับข้อมูลจากสื่อมวลชน และการขึ้นชื่อของข้าราชการ อ.บางกล้า ซึ่งเป็นที่รู้กันว่าข้าราชการที่นี่มีทัศนคติที่เป็นลบต่อกิจกรรมภาคประชาชนเป็นอย่างมาก

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

กลุ่มแกนนำยังไม่สนใจกิจกรรมในลักษณะสร้างสรรค์ เช่น กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีแนวโน้มว่าแกนนำจะสนใจแต่กิจกรรมที่ตนอาจมีผลประโยชน์ส่วนตัวร่วมด้วย และหากกิจกรรมใดมิใช่กิจกรรมของทางราชการ ก็มักไม่ให้ความสำคัญหรือถึงขั้นต่อต้าน ดังกล่าวแล้ว

กิจกรรมของกลุ่ม

มีการจัดประชุมประชาคมหมู่บ้านทุกเดือน โดยทางอำเภอมาจัดให้ แกนนำบ่นว่าการประชุมประชาคมนี้มักกลายเป็นเวทีสำหรับให้เจ้าหน้าที่หรือข้าราชการจากทางอำเภอมาพูดให้ประชาชนฟัง ประชาชนไม่เคยได้พูด เพราะพอจะพูดบ้างข้าราชการก็จะบอกว่าเวลาหมดแล้วต้องรีบกลับ ปัญหาที่ขณะที่ทั้งชาวบ้านและแกนนำในชุมชนกำลังสนใจมากคือการแก้ปัญหาเรื่องน้ำบาดาลของหมู่บ้านเนื่องจากมีสภาพเป็นกรดจนไม่สามารถดื่มได้ กิจกรรมอื่น ๆ ของแกนนำคือการมีส่วนร่วมช่วยจัดการในบางกลุ่มกิจกรรมของชุมชน เช่นกลุ่มธนาคารหมู่บ้าน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

กลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านบางกล้า

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

กลุ่มแม่บ้านจะมีภรรยาของผู้ใหญ่บ้านเป็นแกนนำเหมือนชุมชนอื่น ๆ ขณะเดียวกันก็จะมีแม่บ้านอีก ๓-๔ คนที่มีบทบาทเด่นอยู่ในกลุ่ม แม่บ้านกลุ่มนี้จะเป็นผู้ดำเนินการทำกิจกรรมของชุมชนร่วมกับแกนนำ กลุ่มแม่บ้านบางกล้ามีการจัดตั้งตามรูปแบบที่ทางราชการให้การสนับสนุน หากมีกิจกรรมใดที่ทางราชการขอความร่วมมือ

มีกลุ่มแม่บ้านก็จะทำกิจกรรมไปตามโครงสร้างของกลุ่ม แต่หากเป็นกิจกรรมภายในชุมชนเอง ก็จะใช้ความสามารถหรือบทบาทส่วนตัวของแต่ละคนมากกว่า นอกจากนี้แม่บ้านบางกลุ่มจะมีบทบาทในกลุ่มกิจกรรมของชุมชน เช่นกลุ่มออมทรัพย์มากกว่าผู้ชาย อย่างไรก็ตามแม่บ้านที่นิยมเล่นหยกกันมาก การจะพบปะแม่บ้านหากตรงกับวันหยกออกจะพบได้ยาก เช่นในการจัดเวทีวิจัยร่วมกับชุมชนครั้งนี้ ไม่มีแม่บ้านเข้าร่วมเวทีเลยแม้แต่คนเดียว เพราะตรงกับวันและเวลาที่หยกออกพอดี

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

แม่บ้านมีบทบาทเด่นในงานประเพณีเป็นหลัก เช่นงานวัดแม่บ้านจะเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการบริการงานครัว แม้ในงานประเพณีของครอบครัวในชุมชน ก็จะมีกลุ่ม แม่บ้านเป็นหลักจัดการเรื่องอาหารการกิน และดูแลผู้เข้าร่วมงาน นอกจากนี้แม่บ้านยังมีบทบาทในงานที่ราชการร้องขอให้ร่วมแสดงพลังของแม่บ้านและกลุ่มสตรีต่าง ๆ โดยรวมสถานภาพและบทบาทของแม่บ้านบางกลุ่มจะดีกว่าผู้ชาย เพียงแต่ในระยะปัจจุบันเริ่มมีบทบาทชัดเจนขึ้น เช่นในการประชุมหมู่บ้านจะเข้าร่วมมากกว่าผู้ชาย

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

สถานที่พบปะสำหรับแม่บ้านในชีวิตประจำวันคือภายในวัดบางกลุ่ม และร้านค้าหน้าวัด เป็นหลัก นอกจากนั้นก็จะพบกันเมื่อมีกิจกรรมต้องทำร่วมกัน โอกาสที่แม่บ้านจะพบกันอย่างสนุกสนานคือเมื่อมีการแข่งเรือประจำปีที่ทำน้ำวัดบางหยี ซึ่งบ้านบางกลุ่มก็มีทีมแข่งเรือที่เข้มแข็งได้รับรางวัลอยู่เป็นประจำ สำหรับการสื่อสารนั้นหากมีความจำเป็นต้องพบกันแม่บ้านจะตามไปแจ้งกันถึงบ้าน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

เมื่อต้องรวมตัวกันจะใช้การบอกต่อ หรือไปบอกด้วยตัวเอง มีบางคนใช้โทรศัพท์บ้านหรือโทรศัพท์มือถือ

การใช้สื่อพื้นบ้าน

แม่บ้านไม่นิยมบริโภคสื่อพื้นบ้าน เว้นแต่โนราโรงครู ซึ่งเป็นเรื่องของพิธีกรรมที่ตอบสนองการบนบานอันเป็นสิ่งที่ยังมีอยู่ในชุมชนโดยทั่วไป แม่บ้านจะสนใจสื่อสมัยใหม่มากกว่า เช่น สื่อโทรทัศน์ วิทยุ

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

การจัดกิจกรรมที่ต้องการพลังจากแม่บ้านต้องไม่จัดในวันหยกออกเพราะจะไม่ได้ได้รับความร่วมมือ ในการจัดกิจกรรมหากให้แม่บ้านมีส่วนร่วมคิดร่วมทำก็จะได้รับความสนใจมากขึ้น เพราะในอดีตที่ผ่านมาแม่บ้านเป็นแต่เพียงผู้รับคำสั่งไม่ค่อยมีโอกาสได้ร่วมคิดในกิจกรรมต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น กิจกรรมซ่อมสะพานคนเดินข้ามคลองบางกลุ่มที่เพิ่งทำเสร็จไป ก็ด้วยการอาศัยพลังของแม่บ้านเป็นหลักในการร่วมคิดและระดมผู้คนทั้งชุม

ชนมาช่วยกัน อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มแม่บ้านเป็นกลุ่มที่มีพลังและตั้งใจทำงานเสียสละ แต่ยังขาดโอกาสที่จะได้เข้ามามีส่วนร่วมคิดร่วมทำอย่างจริงจัง

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

แม่บ้านยังไม่ได้รับโอกาสจากพ่อบ้านและแกนนำอย่างเต็มที่มากนัก จึงมีเพียงไม่กี่คนที่มีความบทบาทโดดเด่นขึ้นมาได้ การขาดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มแม่บ้านที่เข้มแข็ง ทำให้แม่บ้านยังเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ได้จำกัด และเฉพาะบางบุคคลเท่านั้น

กิจกรรมของกลุ่ม

แม่บ้านจะร่วมกับกลุ่มอื่น ๆ และมีบทบาทในกลุ่มกิจกรรมคือกลุ่มกองทุนหมู่บ้าน และกลุ่มธนาคารหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังร่วมกับกลุ่มผู้สูงอายุในหมู่บ้านทำดอกไม้จันทน์อีกด้วย กิจกรรมอื่น ๆ นอกจากนี้อาจจะเป็นกิจกรรมที่แม่บ้านเข้าร่วมกับทางราชการ

กลุ่มเยาวชนชุมชนบ้านบางกล้า

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

มีความพยายามในการริเริ่มจัดตั้งกลุ่มเยาวชนของบ้านบางกล้า โดยความพยายามของนายชาญชัย ทัพย์มณี ซึ่งเป็นคนหนุ่มอายุ ๓๕ ปี ที่มีการศึกษา มีอาชีพเป็นช่างปั้นเซรามิค มีความคล่องตัวด้านการเงิน และอยู่อาศัยใกล้ชิดอยู่ในชุมชนตลอดเวลา นายชาญชัยมีแนวคิดสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงรู้สึกไม่พอใจที่แกนนำบางคนชอบทำโครงการพัฒนาที่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น โคนไม้ปาริมตลิ่งโดยอ้างว่าขุดลอกคลองให้ลึกขึ้น นายชาญชัยจึงพยายามตั้งกลุ่มเยาวชนให้เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม โดยการตั้งเป็นกลุ่มจักรยานของเยาวชน แต่ถูกขัดขวางจากแกนนำ เพราะกลัวนายชาญชัยปลุกระดมเยาวชนให้ต่อต้านตนเอง ระยะเวลาหลังนายชาญชัยจึงค่อนข้างท้อถอยและกลุ่มก็ยังไม่ค่อยเข้มแข็งนัก

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

เยาวชนพยายามรวมตัวกันเป็นกลุ่มจักรยาน เพื่อทำกิจกรรมในลักษณะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ก็ได้รับการต่อต้านจากแกนนำ ความเป็นกลุ่มจึงยังมีลักษณะไม่ชัดเจน ไม่เข้มแข็ง สำหรับในชีวิตประจำวันเยาวชนจะมีบทบาทอยู่กับการช่วยงานในครอบครัวของตนเป็นหลัก นอกเหนือจากการที่ต้องไปเรียนหนังสือ หรือไปทำงานในเมืองใหญ่ สำหรับบทบาทของเยาวชนในการรับผิดชอบต่อชุมชนโดยตรงนั้นไม่มีชัดเจน ยกเว้นเพียงอย่างเดียวคือกลุ่มแข่งเรือ ซึ่งจะจัดกันประมาณเดือนพฤศจิกายนที่หน้าวัดบางหยี เมื่อถึงช่วงนี้เยาวชนชายที่อยู่ในวัยหนุ่มก็จะรวมตัวกันฝึกซ้อมเพื่อหวังคว้ารางวัลจากการแข่งเรือ สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชน และก็มีมักจะทำได้เกือบทุกปี

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

ช่วงเวลาที่เยาวชนจะได้พบกันในแต่ละวันคือช่วงเย็นหลังเลิกงานหรือเลิกเรียน นอกจากนั้นก็จะเป็นวันหยุด โดยเฉพาะหากหยุดยาวในช่วงเทศกาลก็จะได้พบกันเป็นกลุ่มใหญ่ เพราะคนที่ไปอยู่ไกลบ้านก็จะกลับมายังชุมชน สำหรับกลุ่มจักรยานแม้จะยังไม่ค่อยเข้มแข็งแต่ก็มีการพบปะกันบ่อยครั้งที่บ้านนายชาญชัย หัวเรียวหัวแรงของกลุ่มนี้สำหรับการสื่อสารนั้นเยาวชนมักจะใช้รถจักรยานยนต์ หรือจักรยานไปหากัน หรือไม่ก็ใช้โทรศัพท์นัดแนะกัน อย่างไรก็ตามเท่าที่สังเกตเห็น พบว่าเด็กเยาวชนกลุ่มหนึ่งชอบมารวมตัวกันที่วัด เพื่อพูดคุยนั่งเล่นและดูทีวีในกุฏิของพระ เณรบางรูป

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

เยาวชนไม่ค่อยรวมตัวกันมากนักนอกจากกลุ่มเพื่อนสนิทซึ่งมักมีโทรศัพท์ติดต่อกันได้เนื่องจากไม่มีการรวมกลุ่มกันกลุ่มกิจกรรมที่ชัดเจนการติดต่อสื่อสารของกลุ่มเยาวชนจึงเป็นการติดต่อกันเป็นส่วนตัว

การใช้สื่อพื้นบ้าน

เยาวชนไม่นิยมบริโภคสื่อพื้นบ้าน แต่สำหรับกลุ่มที่ยังเป็นนักเรียนอยู่ในปัจจุบันจะได้รับการถ่ายทอดการรำโนราจากกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นศิลปินพื้นบ้าน เช่นโนราจวบ

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

เยาวชนยังมีเวลาวางใจให้สามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ได้ ขณะเดียวกันก็ชอบการเรียนรู้ การได้มีเพื่อนใหม่ พบสิ่งแปลกใหม่ การชักชวนเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมจึงกระทำได้ง่ายเพียงแต่ต้องใช้ความคุ้นเคยสักระยะหนึ่ง และจะต้องได้รับความเห็นชอบสนับสนุนจากผู้ปกครองด้วย

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

เนื่องจากกลุ่มแกนนำยังไม่ค่อยสนับสนุนการรวมตัวของกลุ่มเยาวชน จึงเป็นอุปสรรคที่ทำให้เยาวชนจะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ น้อย และเข้าร่วมเป็นส่วนตัวมากกว่ารวมเป็นกลุ่ม

กิจกรรมของกลุ่ม

กลุ่มจักรยาน จะมีกิจกรรมขี่จักรยานร่วมกัน การอนุรักษ์ป่าเสม็ด ป่าริมตลิ่ง การหัดปั่นเครื่องเซรามิค กลุ่มแข่งเรือจะฝึกซ้อมร่วมกันล่วงหน้าประมาณสองเดือนก่อนแข่งขัน ขณะเยาวชนหญิงจะฝึกหัดรำโนราด้วยกันในโรงเรียน

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชนบ้านบางกล้า

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ในขณะที่กลุ่มบุคคลอื่นในชุมชนไม่ค่อยมีการรวมตัวกันอย่างชัดเจน แต่ผู้เฒ่าผู้แก่บ้านบางกล้ากลับรวมตัวกันอย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อน ในนามของกลุ่มผู้สูงอายุบ้านบางกล้า มีที่ตั้งของกลุ่มชัดเจนอยู่ในวัดบางกล้านอกจากรวมตัวกันเป็นกลุ่มผู้สูงอายุแล้ว บางคน เช่น นายจวบ พันธุ์ศิริ ในฐานะศิลปินพื้นบ้านผู้มีชื่อเสียงของชุมชน ก็ได้ร่วมกับศิลปินพื้นบ้านทั้งภายในชุมชนและจากชุมชนอื่นทำกิจกรรมสอนโนราให้แก่เยาวชน ตามโรงเรียนต่าง ๆ ทั้งนี้ด้วยการสนับสนุนจากทางราชการ

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

ความรับผิดชอบและบทบาทของกลุ่มต่อชุมชนจะปรากฏในกิจกรรมเชิงพิธีกรรมและความเชื่อ ไม่ว่าจะเป็นงานวัด หรืองานบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่จะมีบทบาทนำในการทำพิธีต่าง ๆ แต่สำหรับกิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชนนั้นก็จะมีบทบาทน้อยและมักไม่ค่อยเข้าร่วม เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของคนรุ่นหลังที่จะจัดการกันไป เนื่องจากในส่วนของผู้สูงอายุมิ่ กิจกรรมเป็นหลักของกลุ่มอยู่แล้ว โดยทั่วไปถือว่ากลุ่มผู้สูงอายุในบ้านบางกล้ามีสถานภาพที่ดีคือได้รับการเคารพจากชุมชน ยังอยู่ร่วมกับบุตรหลานในครอบครัวเดียวกันเป็นส่วนใหญ่

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

ส่วนมากจะพบปะกันที่วัด และตามงานประเพณีต่าง ๆ สำหรับในแต่ละวันช่วงเวลาที่ผู้เฒ่าผู้แก่จะได้พบกันคือช่วง ๑๖.๓๐-๑๗.๓๐ น. เพราะเป็นช่วงการออกกำลังกายของกลุ่ม ซึ่งจะมีการรวมกลุ่มกันหลายคน อุปกรณ์ออกกำลังกายเช่น จักรยานปั่น ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยราชการ นอกจากนี้ในยามว่างของแต่ละวันก็มักจับกลุ่มกันทำพวงหรีด หรือดอกไม้จันทน์แล้วรวบรวมไปส่งเจ้าหน้าที่อีกชั้นหนึ่ง กิจกรรมทั้งหมดจะอยู่ที่ทำการกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นที่เดียวกับที่ใช้ออกกำลังกายนั่นเอง

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

นอกเหนือจากการรวมตัวกันที่ ทำการกลุ่มภายในวัดแล้ว ปกติผู้เฒ่าผู้แก่จะได้มีโอกาสพบปะกันตามงานประเพณี หรืองานวัด โดยไม่ต้องนัดหมายกันแต่อย่างใด

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ชาวบ้านบางกล้ามียี่สิบสองทางเป็นศิลปินพื้นบ้านมาตั้งแต่อดีต แม้ปัจจุบันศิลปินเหล่านั้นบางส่วนก็ยังมีชีวิตอยู่ และสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นหลังเหมือนที่โนราจวบกำลังทำ สำหรับคนที่ไม่ได้เป็นศิลปินพื้นบ้านด้วยตัวเองก็ยังนิยมชมชอบที่จะได้ชมได้ดู เพียงแต่ในปัจจุบันค่อนข้างหาดูยาก คนแก่ ๆ จึงหันมาดูพวกเด็ก ๆ รำโนรากันแทน

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

เนื่องจากได้รับการยอมรับจากกลุ่มอื่นในเรื่องประสบการณ์ และการได้รับบทบาทนำในบางกิจกรรม ทำให้หลายคนยินดีเข้าร่วมกิจกรรม แม้จะเป็นกิจกรรมรูปแบบใหม่ ๆ แต่หากได้ถูกออกแบบให้คนสูงอายุมีส่วนร่วมได้ ส่วนใหญ่ก็จะยินดีเข้าร่วม

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

ความชราภาพเป็นอุปสรรคสำคัญ ขณะเดียวกันชุมชนก็มักคาดหวังให้ผู้เฒ่าผู้แก่มีบทบาทแต่เพียงด้านพิธีกรรมต่าง ๆ การที่กิจกรรมใหม่ ๆ ไม่มีช่องให้เข้ามาได้มากนักเป็นข้อจำกัดที่สำคัญอย่างหนึ่งของผู้สูงอายุ

กิจกรรมของกลุ่ม

มีการรวมกลุ่มกันออกกำลังกายทุกวัน การทำดอกไม้จัน ทำพวงหรีด เพื่อส่งไปจำหน่าย ผู้ที่เป็นศิลปินพื้นบ้าน เช่นโนรา ก็ถ่ายทอดความรู้ให้เด็ก ๆ นอกจากนั้นก็เป็นกิจกรรมตามงานประเพณี งานวัดเป็นหลัก

ชุมชนบ้านระตะ

กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านระตะ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

แกนนำบ้านระตะค่อนข้างมีลักษณะแตกต่างจากชุมชนทั่ว ๆ ไปคือ ด้วยการที่เป็นชุมชนค่อนข้างเข้มแข็ง จึงมีกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ หลายกลุ่ม แกนนำในชุมชนจึงมีหลายคน โดยเป็นคนที่แกนนำของแต่ละกลุ่มกิจกรรมนั่นเอง สำหรับแกนนำโดยตำแหน่ง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน จะไม่มีบทบาทโดดเด่นมากนัก ปกติจะทำหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการกับชาวบ้าน บ้านระตะจึงมีลักษณะของการนำที่กระจายหลายกลุ่ม ไม่รวมศูนย์อยู่ที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลเดียว อย่างไรก็ตามคนบ้านระตะมีความสามัคคีกันสูง เพราะส่วนใหญ่สามารถนับญาติถึงกันหมด จึงสามารถแก้ปัญหาร่วมกันได้ง่าย

ตัวอย่างกลุ่มกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จในบ้านระตะโดยการนำของแกนนำกลุ่มเช่น กลุ่มประปาหมู่บ้าน ขณะนี้ให้บริการชาวบ้านกว่า ๑๐๐ หลังคาเรือน จาก ๒๑๑ ครัวเรือน บางบ้านที่ไม่ใช้ประปาเนื่องจากมีแหล่งน้ำของตนเองเช่นบ่อน้ำอยู่แล้ว กรรมการประปาหมู่บ้านมี ๗ คนมาจากการเลือกตั้งของชาวบ้านอยู่ในวาระคราวละ ๒ ปี ทุก ๓ เดือนจะมีการประชุมสมาชิกกันหนึ่งครั้ง การรวมกลุ่มอีกอย่างในบ้านระตะคือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เริ่มมาตั้งแต่ปี ๒๕๔๑ ปัจจุบันมีสมาชิก ๙๐ คน การฝาก-ถอนจะทำทุกวันที่ ๓ ของเดือน

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

กลุ่มแกนนำได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีในชุมชน โดยไม่ใช้การยอมรับต่อบุคคลใดโดยเฉพาะแต่ยอมรับในบทบาทความสำคัญของแกนนำหลาย ๆ คนที่มีบทบาทกระจายกันไปตามกลุ่มกิจกรรมของชุมชน ซึ่งความรับผิดชอบของแกนนำนอกเหนือจากหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิก อบต.แล้ว ยังมีกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มประปาหมู่บ้าน กลุ่มรักษาความปลอดภัยชุมชน การที่มีกลุ่มหลากหลายเช่นนี้ทำให้สมาชิกชุมชนเกือบทุกคนต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งแทบทุกคน

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

ในชีวิตประจำวันแกนนำสามารถพบกันได้ตลอดเวลาเพราะมีวิถีชีวิตคล้าย ๆ กัน คือประกอบอาชีพทำสวนยางเป็นส่วนใหญ่ จึงพบกันได้ง่ายและมักมีเวลาว่างพร้อม ๆ กัน เวลาที่เหมาะสมมักเป็นช่วงเวลาบ่ายหรือช่วงเย็น หากเป็นการพบปะในลักษณะการประชุมก็จะไปพบกันที่ศาลาประจำหมู่บ้าน ซึ่งอาจนัดหมายกันเป็นการเฉพาะหรือไปพบปะกันในการรวมตัวของกลุ่มกิจกรรม ซึ่งการที่มีกลุ่มกิจกรรมหลากหลายกลุ่มทำให้บ้านระตะมีการประชุมหรือรวมตัวกันแทบจะทุกสัปดาห์

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

สำหรับการใช้สื่อนั้นปกติใช้ทั้งการเดินทางไปบอกกัน หรือใช้รถจักรยานยนต์ไปบอกข่าวสำหรับบ้านที่อยู่ไกลออกไป หรือใช้โทรศัพท์ รวมทั้งการใช้หอกระจายข่าวแต่จะไม่นิยมการใช้เอกสารในการเชิญประชุมมากนัก เว้นแต่จะเป็นวาระสำคัญ

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ไม่ค่อยให้ความสำคัญ หรือนิยมการใช้สื่อพื้นบ้าน กล่าวได้ว่าไม่พบการใช้สื่อพื้นบ้านในบ้านระตะ แม้จะมีการบริโภคสื่อพื้นบ้านอยู่บ้าง เช่นหนังตะลุง หรือโนราโรงครู ซึ่งนาน ๆ หลายปีจึงจะมีสักครั้ง โดยทั่วไปถือว่าแกนนำไม่เห็นความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องใช้สื่อพื้นบ้านสำหรับการสร้างกิจกรรมของชุมชน หรือการรวมคน

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

บ้านระตะมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปเรื่องความสำเร็จของกิจกรรมต่าง ๆ แกนนำจึงมีแรงจูงใจสูงในการทำกิจกรรมและกล้าสร้างสรรคงานใหม่ ๆ ออกมา พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้คนอื่น ๆ ในชุมชนเข้าร่วมอย่างเต็มที่ อีกสาเหตุที่สำคัญคือ ชาวบ้านระตะมีฐานะค่อนข้างดี จึงเป็นปัจจัยเอื้ออำนวยให้สละเวลามาร่วมกิจกรรมของชุมชนได้

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคมีอยู่บ้างในลักษณะที่อาจเข้าร่วมกิจกรรมได้ไม่ต่อเนื่อง เพราะต้องรับผิดชอบหลายด้านทั้งเรื่องทำมาหากินและเรื่องส่วนรวม นอกจากนี้หากเป็นกลุ่มกิจกรรมที่ยังไม่ประสบความสำเร็จก็อาจมีคนที่สนใจเข้าร่วมน้อยในระยะแรก

กิจกรรมของกลุ่ม

แกนนำบ้านระตะมีกิจกรรมหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมภายในชุมชน เช่นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มนํ้ายาง กลุ่มรักษาความปลอดภัย นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่ร่วมกับทางอำเภอสะเดา และองค์การบริหารส่วนตำบลพังลา

กลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านระตะ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ชุมชนบ้านระตะเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ผู้หญิงมีความเข้มแข็ง และมีบทบาทอย่างหลากหลาย เช่น ในกลุ่มกิจกรรมออมทรัพย์และกองทุนหมู่บ้านผู้หญิงเริ่มมีบทบาท ทดแทนแกนนำชายได้มากขึ้น แต่บทบาทที่ชัดเจนของแม่บ้านที่ทำร่วมกันมานานและได้รับการยอมรับสูงคือ การรวมกลุ่มกันทำอาหารมื้อกลางวันในโรงเรียนบ้านระตะ โดยทางโรงเรียนจะให้เงินตอบแทนเป็นค่าแรงคนละ ๕๐ บาท มีแม่บ้านผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปช่วยคราวละ ๓ คน เงินที่ได้รับจากโรงเรียนแม่บ้านจะไม่นำมาเป็นทรัพย์สินส่วนตัว แต่จะสะสมเงินที่ได้ไว้ให้กับกลุ่ม และจะใช้เงินจำนวนนี้สมทบเพื่อการเดินทางท่องเที่ยวประจำปีของกลุ่มแม่บ้านระตะ ซึ่งจัดขึ้นทุกปี เช่นไปเชียงใหม่ หรือภูเก็ต เป็นตัวอย่างของการร่วมมือกันและสร้างความเข้มแข็งผูกพันให้แก่กลุ่มอย่างดี นอกจากการรวมตัวกันทำกิจกรรมแล้วแม่บ้านระตะยังรวมตัวกันออกกำลังกายในยามเย็นอีกด้วย ด้วยการเต้น แอโรบิค โดยจะจ้างคนนำเต้นมาจากภายนอก ผู้ที่เข้าร่วมเต้นจะต้องเสียเงินคนละประมาณ ๕ บาท เรื่องการออกกำลังกายกำลังเป็นที่ยอมรับในบ้านระตะเป็นอย่างมาก คนเกือบทุกกลุ่มจะร่วมกันออกกำลังกายในสนามของโรงเรียนบ้านระตะอย่างคึกคักทุกวัน

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

แม่บ้านระตะมีบทบาทไม่น้อยไปกว่ากลุ่มผู้ชาย โดยในกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ นั้น แม่บ้านเข้าร่วมอย่างเข้มแข็ง จึงได้รับการยอมรับจากสมาชิกชุมชนเป็นอย่างดี นอกจากนั้นยังมีกลุ่มเฉพาะของตนเอง เช่น กลุ่มทำอาหารกลางวันเด็กนักเรียน กลุ่มออกกำลังกาย เป็นต้น

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

แม่บ้านจะไปมาหาสู่กันอยู่ในชุมชนเป็นปกติ และพบกันได้ง่ายเพราะชุมชนมีทางเข้าออกหลักทางเดียว และส่วนมากบ้านอยู่ชิดติดกัน แม่บ้านจึงพบกันได้เสมอทั้งในยามว่างตอนบ่าย ในยามออกกำลังกายตอนเย็น หรือเมื่อเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ของ ชุมชนก็จะเป็นโอกาสพบกันเพื่อพูดคุยปรึกษาหารือเรื่องต่าง ๆ ไปด้วยในตัว

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

แม่บ้านนิยมการไปพบปะกันถึงตัวแล้วจึงชักชวนกันรวมกลุ่ม หรือไม่ก็มักนัดหมายล่วงหน้าชัดเจน โดยทั่วไปแม่บ้านจะรู้วาระและเวลาที่ต้องพบกันอยู่แล้วการรวมตัวจึงทำได้ง่าย แต่หากไม่นัดหมายล่วงหน้าก็อาจจะพบกันได้ยากเพราะแต่ละคนมีภารกิจค่อนข้างมากตลอดวัน

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ไม่นิยมสื่อพื้นบ้านเหมือน ๆ กับแกนนำส่วนมากจะใช้สื่อสมัยใหม่เช่นโทรศัพท์ วิดีโอมากกว่า แต่ก็ยังมีการบริโภคโนราโรงครูอยู่บ้างนาน ๆ ครั้ง

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

การได้รับโอกาสจากแกนนำอย่างเต็มที่ และมีตัวอย่างกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จอยู่แล้วทำให้แม่บ้านมีแรงจูงใจเข้าร่วมกิจกรรมสูง นอกจากนี้ทุกปีแม่บ้านจะเดินทางท่องเที่ยวร่วมกันเหมือนเป็นการตอบแทนที่ได้ร่วมงานกันมา ทำให้ทุกคนอยากมีส่วนร่วมมากขึ้น

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

แม่บ้านมีภารกิจทั้งการประกอบอาชีพ ภารกิจในครอบครัว เมื่อต้องเข้าร่วม กิจกรรมของชุมชนอีกทำให้บางคนแบ่งเวลาไม่ได้ ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ต่อเนื่อง และหากการร่วมประชุมใช้เวลานานเกินไป แม่บ้านก็มักจะไม่สามารถเข้าร่วมตลอดเพราะต้องไปรับลูกกลับจากโรงเรียนบ้าง หรือต้องเตรียมอาหารบ้าง เป็นต้น

กิจกรรมของกลุ่ม

นอกจากกลุ่มกิจกรรม เช่นกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มกองทุนหมู่บ้านแล้ว กลุ่ม กิจกรรมโดยตรงของแม่บ้าน คือ กลุ่มแม่บ้านอาสาของบ้านระตะเป็นกลุ่มที่มีการรวมตัวเหนียวแน่นมากที่สุดกลุ่มหนึ่ง และมีกิจกรรมหลายด้าน อาทิ การทำอาหารที่โรงเรียน สัปดาห์ละ ๒ วัน คือวันอังคาร และวันพฤหัสบดี การช่วยงานการกุศล

ทั้งที่จัดขึ้นในโรงเรียนและที่วัด การรวมตัวกันออกกำลังกายด้วยการเดินแอโรบิกทุกวัน ประมาณ ๔๐ คน ที่สนามโรงเรียนบ้านระตะ

กลุ่มเยาวชนชุมชนบ้านระตะ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

กลุ่มเยาวชนบ้านระตะเป็นกลุ่มใหญ่ที่มีความผูกพันกันดี ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่ทำงานโรงงาน หรือผู้ที่ยังเรียนหนังสืออยู่ ทั้งนี้โดยผ่านการรวมตัวกันเล่นกีฬาและออกกำลังกาย ที่สนามโรงเรียนบ้านระตะ กลุ่มกีฬาฟุตบอลของบ้านระตะมักไปแข่งขันกับชุมชนอื่น ๆ ได้รับรางวัลอยู่เสมอ เป็นความภาคภูมิใจของชุมชน หากการไปแข่งขันกีฬามีค่าใช้จ่ายชาวบ้านจะร่วมกันบริจาคให้ทีมฟุตบอลของเยาวชนเสมอ

แกนนำที่สำคัญของเยาวชน คือนายสมยศ ทองคำ ซึ่งเป็นผู้มีการศึกษาระดับอนุปริญญาที่อยู่ในชุมชน และชักนำเยาวชนทำกิจกรรมต่าง ๆ อยู่เสมอ อย่างไรก็ตามกลุ่มเยาวชนบ้านระตะมีจุดอ่อนอยู่บ้างตรงที่ยังขาดความสนใจที่จะเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมของหมู่บ้านทดแทนคนรุ่นเก่าที่แก่เฒ่าลงทุกวัน ปัญหาอีกประการคือ นายสมยศ ทองคำได้ย้ายไปอยู่อำเภอนาทวี หลังการสมรส ซึ่งทำให้กลุ่มเยาวชนขาดแกนนำที่สำคัญไป อาจส่งผลต่อกิจกรรมที่ร่วมกันทำในอนาคต

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

ความรับผิดชอบของเยาวชนในการเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมของผู้ใหญ่ยังไม่ชัดเจน แต่เยาวชนมีกลุ่มของตนเองในนามของหมู่บ้าน คือกลุ่มฟุตบอลที่สร้างชื่อเสียงให้กับ ชุมชนตลอดมา นอกจากนี้เยาวชนยังรวมกลุ่มกันในการประกอบอาชีพคือ เยาวชนชายจะรวมกลุ่มแล้วหมุนเวียนกันขายหญ้าในสวนยางของสมาชิกกลุ่มในลักษณะการลงแขก ซึ่งมักทำกันในวันหยุดเพื่อให้ผู้ที่ยังเรียนหนังสืออยู่เข้าร่วมได้

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

เยาวชนส่วนใหญ่พบกันที่สนามฟุตบอลโรงเรียนบ้านระตะในยามเย็น เพื่อเล่นฟุตบอลร่วมกัน หลังจากนั้นในยามค่ำก็มักต่อด้วยการตั้งวงดื่มเหล้า หรือนั่งคุยกันตามร้านกาแฟ บางกลุ่มก็จะไปเที่ยวในตลาดคลองแงะที่อยู่ห่างออกไปประมาณ ๒ กิโลเมตร นอกจากเวลาเหล่านี้แล้ว ช่วงเวลาอื่นเยาวชนไม่ค่อยได้พบกันมากนัก

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ปัจจุบันเยาวชนมักใช้รถจักรยานยนต์ไปมาหาสู่กัน รวมทั้งใช้โทรศัพท์มือถือ จึงสื่อสารกันได้รวดเร็ว หากมองอีกมุมหนึ่งสื่อที่ดึงดูดให้เยาวชนมารวมตัวกันได้มากที่สุดก็คือกีฬาฟุตบอลนั่นเอง เพราะในแต่ละวันจะมี

เยาวชนจำนวนมากไปรวมตัวกันที่สนามกีฬาโรงเรียนบ้านระตะเพื่อฝึกซ้อม และเล่นฟุตบอลร่วมกัน จนกลายเป็นกิจวัตรประจำวันอย่างหนึ่งของเยาวชนบ้านระตะ

การใช้สื่อพื้นบ้าน

เยาวชนไม่นิยมสื่อพื้นบ้าน ส่วนมากยังไม่เคยพบเห็นหรือได้ชมสื่อพื้นบ้านอย่างจริงจังเลยด้วยซ้ำไป เพราะไม่มีสื่อพื้นบ้านอยู่ในชุมชนมานานแล้ว อย่างไรก็ตามเยาวชนยังได้เรียนรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านจากโรงเรียน จึงยังมีเยาวชนที่รำโนรา หรือเล่นลิเกลาฮู ได้อยู่บ้าง

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

เยาวชนบ้านระตะได้รับโอกาสในการทำกิจกรรมของตนเองจากผู้ใหญ่ ผู้ปกครองเป็นอย่างดี การมีเวลาว่าง และเป็นโอกาสได้แสดงออก เป็นแรงจูงใจอย่างดีให้เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

เยาวชนยังขาดความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนโดยตรง เช่นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุน อาจเป็นเพราะมีคนรับผิดชอบครบถ้วนอยู่แล้ว รวมทั้งมองว่าเป็นเรื่องของผู้ใหญ่ อย่างไรก็ตามน่าจะสนใจว่าหากเยาวชนไม่ได้มีโอกาสเข้าร่วมศึกษาเลยก็อาจจะมึปัญหาหากต้องเข้ามารับช่วงดูแลในอนาคต

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมที่เด่นที่สุดของเยาวชน คือ กลุ่มฟุตบอล นอกจากนั้นก็เป็นกลุ่มลงแขกตายหญ้าในสวนยาง และบางครั้งก็เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มใกล้เคียงเพื่อทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์สายน้ำในชุมชนอีกด้วย

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชนบ้านระตะ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ในบ้านระตะไม่ปรากฏการรวมตัวกันของผู้เฒ่าผู้แก่ในรูปของกลุ่มอย่างชัดเจน ไม่มีกิจกรรมในกลุ่มของตนเป็นการเฉพาะ อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่าผู้เฒ่าผู้แก่ที่นี่มีบทบาทน้อย เพราะด้วยความที่ชุมชนนี้แทบทุกครอบครัวมีความเป็นเครือญาติเกี่ยวเนื่องถึงกัน ทำให้ผู้อาวุโสทั้งหลายได้รับความเคารพเป็นอย่างสูง ภาพการยกข้าวยกแกงจากบ้านหนึ่งไปให้คนชราอีกบ้านหนึ่งยังมีให้เห็นได้ทั่วไปในชุมชน

บทบาทของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ชัดเจนอย่างหนึ่งในบ้านระตะก็คือ หากเยาวชนทะเลาะกันท่านผู้เฒ่าก็จะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยแก้ปัญหาให้ ซึ่งเรื่องราวก็จะจบลงด้วยดีทุกครั้ง โดยไม่ต้องให้เรื่องราวบานปลายหรือต้องถึงโรงถึงศาลแต่อย่างใด

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

คนเฒ่าคนแก่ยังได้รับการยอมรับและการให้การเคารพอย่างสูงในชุมชน มีบทบาทสำคัญในประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ แต่จะไม่มีหน้าที่ต้องเข้าร่วมรับผิดชอบในกลุ่ม กิจกรรมต่าง ๆ ปกติความรับผิดชอบที่มีต่อชุมชน จะเป็นไปโดยส่วนตัวมากกว่าเป็นกลุ่ม

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

ในชีวิตประจำวันจะพบปะกันในช่วงบ่าย แต่โดยปกติจะไม่พบปะกันมากนักเพราะไม่ค่อยมีกิจกรรม ร่วมกัน การพบกันเป็นกลุ่มจึงมักเกิดขึ้นเฉพาะเมื่อมีงานประเพณีของหมู่บ้าน เป็นครั้งคราวไป

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

มักไปมาหาสู่กันด้วยตัวเองเพราะบ้านเรือนส่วนใหญ่อยู่ใกล้เคียงกัน หากอยู่ไกลออกไปก็จะรบกวนคน หนุ่ม ๆ ช่วยไปส่ง หรือบางคนก็ขับรถไปเอง

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ส่วนใหญ่ยังชื่นชอบสื่อพื้นบ้านอยู่ แต่เมื่อไม่มีให้ได้ชมบ่อยนัก ก็ไม่รู้สึกเสียดายอะไรเพราะมีสิ่งทดแทน ด้วยสื่อสมัยใหม่อยู่แล้ว เว้นแต่มีความจำเป็นเกี่ยวกับพิธีกรรมที่ต้องใช้สื่อพื้นบ้านจึงจะนำมาใช้แต่ก็นาน ๆ ครั้ง และเมื่อมีการนำมาแสดงกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดที่เฝ้าติดตามการแสดงนั้น

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

การได้รับความเคารพจากลูกหลาน ทำให้ผู้เฒ่าผู้แก่ยินดีเข้าร่วมกิจกรรมที่ลูกหลานร้องขอ เท่าที่จะ สามารถทำได้

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

ความชราภาพเป็นอุปสรรคของผู้สูงวัย อีกทั้งโดยทั่วไปชุมชนก็ไม่ค่อยมีกิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้สูงวัย มากนัก

กิจกรรมของกลุ่ม

นอกจากกิจกรรมในเชิงประเพณีพิธีกรรมแล้ว ก็ยังมีบทบาทสำคัญหากลูกหลานหรือเยาวชนในหมู่บ้าน ทะเลาะกัน ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยให้เรื่องราวยุติลงได้ด้วยดีเสมอ

ชุมชนบ้านเกาะน้ำรอบ

กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านเกาะน้ำรอบ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

เนื่องจากเป็นชุมชนเล็ก ๆ แกนนำบ้านเกาะน้ำรอบจึงมีอยู่น้อย ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันคือนายอ่วม ทิพย์แก้ว เป็นลูกของนายอ้อย ทิพย์แก้ว อดีตผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งครอบครัวนี้ได้รับการไว้วางใจให้เป็นแกนนำติดต่อกันมา เพราะชาวบ้านให้ความเชื่อถือในนิสัยใจคอ ว่าเป็นคนใจกว้างและมักให้อีกาสลูกบ้านทำสิ่งต่าง ๆ เช่น ปัจจุบันได้มีการจัดตั้งกลุ่ม จัดตั้งกองทุนขึ้นได้หลายกลุ่ม ชาวบ้านเองก็มีความร่วมแรงร่วมใจกัน มีเวลาว่างตรงกันทำให้ได้พูดคุยกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา เนื่องมาจากมีอาชีพเหมือนกันแทบจะทั้งหมดบ้าน คือปลูกผักขาย และประชากรส่วนใหญ่ก็อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมิได้อพยพออกไปรับจ้างข้างนอก เมื่อผู้ใหญ่เป็นคนใจกว้างช่วยเหลือลูกบ้านอย่างเต็มที่เสมอ ดังนั้นเมื่อนายบ้านเสนอหรือขอช่วยอะไรจึงมักจะได้รับความร่วมมือจากลูกบ้านอย่างดีเสมอ

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

แกนนำได้รับการยอมรับสูงเพราะทำงานให้ชุมชนมาตั้งแต่รุ่นพ่อ อีกทั้งเป็นคนเปิดกว้างให้อีกาสแก่ลูกบ้านอย่างดี และมีความรับผิดชอบในกิจกรรมต่าง ๆ โดยมักเข้าร่วมอย่างเข้มแข็งด้วยตัวเองเสมอ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีคนน้อย ผู้เป็นแกนนำจึงต้องรับผิดชอบแทบทุกเรื่อง ทุกกิจกรรมในชุมชน

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

การพบปะจะเกิดขึ้นในการประชุมเป็นสำคัญ ซึ่งการประชุมกลุ่มกองทุนหมู่บ้านจะจัดขึ้นทุกวันที่ ๑ ของทุกเดือน กลุ่มออมทรัพย์ประชุมทุกวันที่ ๙ ของเดือน สถานที่พบปะกันก็คือศาลาประชุมของหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ริมคลองมีวิวทัศนังดงาม หากไม่ใช่เวลาประชุมสถานที่พบปะจะเป็นที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน การติดต่อสื่อสารกันจะใช้โทรศัพท์มือถือ และการไปตามที่บ้านรวมทั้งใช้หอกระจายข่าวสำหรับหอกระจายข่าวนั้นนอกจากใช้ประชาสัมพันธ์ในการประชุมแล้วก็จะใช้ถ่ายทอดข่าวในเวลา ๖ โมงเช้าของทุกวัน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ปกติใช้การไปบอกกันถึงตัว หรือโทรศัพท์ และใช้หอกระจายข่าวเป็นสื่อเสริมอีกทางหนึ่ง ไม่นิยมใช้เอกสารในการเชิญประชุม

การใช้สื่อบ้าน

สื่อบ้านไม่ค่อยเป็นที่นิยมในบ้านเกาะนํ้ารอบเหมือนกับหมู่บ้านอื่น ๆ แม้จะเป็นการใช้อย่างประยุกต์ให้เข้ากับสมัยใหม่ก็ตาม

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นหน้าที่โดยตรงของแกนนำโดยเฉพาะบ้านเกาะนํ้ารอบมีคนน้อยแกนนำจึงต้องรับผิดชอบหนักขึ้นในแทบทุกกิจกรรม สังเกตได้จากการประชุมกลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะนั่งเป็นประธานในที่ประชุมเองโดยตลอด และเป็นคนริเริ่มให้คณะกรรมการสวมเสื้อเชิ้ตแขนสั้นสีม่วงเป็นเครื่องแบบของกลุ่มขณะทำ กิจกรรมกลุ่มประจำเดือน

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

แม้แกนนำจะเต็มใจเข้าร่วมทุกกิจกรรมแต่เนื่องด้วยมีกันอยู่น้อยคน บางครั้งจึงเข้าร่วมกิจกรรมได้ไม่ครบถ้วน มีอุปสรรคเรื่องเวลาเป็นสำคัญ ส่วนเรื่องอื่น ๆ ไม่ค่อยปรากฏว่ามีปัญหา

กิจกรรมของกลุ่ม

เป็นกิจกรรมตามหน้าที่ของแกนนำทั้งการประสานหน่วยราชการ การทำกิจกรรมกลุ่มในชุมชน ทั้งกลุ่มการเงิน และกลุ่มปุ๋ยเพราะเป็นชุมชนที่ปลูกผักกันเป็นอาชีพหลัก กลุ่มปุ๋ยตั้งมา ๑๔ ปีแล้ว เพื่อช่วยเหลือกันเองในชุมชนโดยซื้อปุ๋ยจากร้านค้าภายนอก แล้วนำมาขายในชุมชน ทำให้สมาชิกไม่ต้องเดินทางไกลเข้าไปซื้อในเมืองให้เสียเวลา ปัจจุบันมีปุ๋ยหมุนเวียนในกลุ่มประมาณ ๒ ตัน ต่อรอบการผลิต

กลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านเกาะนํ้ารอบ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

บ้านเกาะนํ้ารอบแทบไม่มีการรวมตัวของกลุ่มแม่บ้านอย่างเป็นทางการเป็นกิจลักษณะ เนื่องจากมีจำนวนคนน้อยและในหมู่บ้านไม่มีวัด และตลาด ซึ่งมักเป็นที่รวมตัวกันอย่างสำคัญของผู้หญิง การจัดกิจกรรมในนามของกลุ่มแม่บ้านก็มีน้อยมาก แต่อย่างไรก็ตามในกลุ่มกิจกรรมของหมู่บ้าน เช่นกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มกองทุนหมู่บ้านนั้น ผู้หญิงบ้านเกาะนํ้ารอบก็มีบทบาทที่มีบทบาทไม่น้อยกว่าผู้ชาย

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

แม่บ้านมีบทบาทอยู่ในกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มกองทุนหมู่บ้านพอสมควร ซึ่งเป็นบทบาทร่วมกับกลุ่มแกนนำ นอกเหนือจากนี้บทบาทของแม่บ้านก็จะเป็นบทบาทในงานประเพณีของครอบครัวต่าง ๆ ซึ่งแม่บ้านมีหน้าที่ต้องช่วยกันจัดการเรื่องอาหารในงานพิธีเหล่านั้น

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

แม่บ้านเกาะน้ำรอบไม่ค่อยพบปะสังสรรค์ หรือรวมกลุ่มกัน ต่างก็ทำมาหากินกันไปในครอบครัว ความที่ไม่มีกลุ่มแม่บ้านอย่างเป็นทางการจะลักษณะทำให้ไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างชัดเจน การพบปะกันของแม่บ้านหากไม่ได้เจอกันในงานประเพณีที่จัดที่วัดบางหยีซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนที่ติดกันแล้ว แม่บ้านก็จะได้พบกันบ้างที่ตลาดนัดบ้านบางหยีและพบกันเมื่อมีการประชุมกลุ่มกองทุนของหมู่บ้านนั่นเอง

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

หากมีธุระต้องพบปะกันแม่บ้านจะใช้เวลาตามตัวกันถึงบ้านเป็นหลัก เว้นแต่เป็นการพบปะกันในที่ประชุมหมู่บ้าน ก็จะอาศัยการสื่อสารของกลุ่มแกนนำนั่นเองเป็นช่องทางให้ได้พบปะกัน

การใช้สื่อพื้นบ้าน

แม่บ้านไม่นิยมสื่อพื้นบ้านและไม่ปรากฏว่ายังใช้สื่อพื้นบ้านอยู่ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ การบริโภคสื่อพื้นบ้านมีอยู่บ้างนาน ๆ ครั้ง ซึ่งก็คือโนรา และหนังตะลุง

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

การได้รับโอกาสจากแกนนำทำให้แม่บ้านเข้าร่วมกิจกรรมได้เต็มที่ ทางราชการก็ส่งเสริมบทบาทสตรีในหลาย ๆ กิจกรรมทำให้แม่บ้านมีความมั่นใจมากขึ้นในการใช้ความรู้ความสามารถของตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

เหมือนกับแม่บ้านชุมชนอื่น ๆ คือมีภารกิจมากทั้งการประกอบอาชีพและภารกิจในครอบครัว ทำให้ไม่ค่อยมีเวลา โดยเฉพาะแม่บ้านบางคนที่ต้องออกไปหาปลาในทะเลสาบกับสามีในช่วงเวลาเช่นนั้นจะไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมใด ๆ ได้เลย

กิจกรรมของกลุ่ม

แม่บ้านเกาะน้ำรอบไม่มีกลุ่มกิจกรรมหรือริเริ่มกิจกรรมของตัวเองเป็นการเฉพาะแต่จะมีบทบาทเฉพาะในบางกิจกรรม เช่นในงานแต่งงาน งานบวช หรืองานศพ แม่บ้านจะมีบทบาทในด้านการทำอาหารเลี้ยงดูคนร่วมงาน นอกจากนั้นบทบาทของแม่บ้านจะร่วมไปกับกลุ่มแกนนำในการทำกิจกรรมต่าง ๆ

กลุ่มเยาวชนชุมชนบ้านเกาะน้ำรอบ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

เยาวชนบ้านเกาะน้ำรอบไม่ค่อยมีการรวมตัวกันมากนัก ส่วนใหญ่จะไปศึกษาเล่าเรียน หรือทำงานนอกชุมชน กว่าจะกลับถึงชุมชนก็มักจะมืดค่ำ แต่ก็มีเยาวชนกลุ่มเล็ก ๆ ที่ทำมาหากินอยู่ที่บ้าน กลุ่มนี้มักพบปะกันพร้อม ๆ กับกลุ่มผู้ชายตามวงเหล้า หรือวงน้ำตาลเมา ยังไม่ค่อยปรากฏบทบาทที่ชัดเจนของกลุ่มเยาวชนบ้านเกาะน้ำรอบมากนัก

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

เยาวชนไม่มีกลุ่มที่ชัดเจนของตัวเอง บทบาทความรับผิดชอบต่อชุมชนมักกระทำร่วมไปกับกลุ่มแกนนำและกลุ่มแม่บ้านนั่นเอง

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

ช่วงที่เยาวชนจะได้พบกันคือตอนเย็น หรือวันหยุดสำหรับกลุ่มนักเรียนและคนทำงานรับจ้างในเมือง เยาวชนมักมีกิจกรรมร่วมกันด้วยการเล่นกีฬา หรือดื่มเหล้า ดื่มน้ำตาลเมา ขึ้นอยู่กับความนิยมและช่วงวัยของแต่ละคน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

อาจกล่าวได้ว่าตัวกิจกรรมร่วมกันเองคือสื่อที่ดึงดูดให้เยาวชนไปพบปะสังสรรค์กัน เพราะโดยปกติจะไม่มีการนัดหมายกันอย่างแน่ชัด แต่ทุกคนจะรู้เองว่าช่วงนั้นเพื่อน ๆ จะทำอะไรกันที่ไหน

การใช้สื่อพื้นบ้าน

เยาวชนไม่นิยมสื่อพื้นบ้าน แต่ก็ได้รับการถ่ายทอดสื่อพื้นบ้านทั้งหนังตะลุง โนรา และเพลงเรือผ่านทางโรงเรียนบ้าง อย่างไรก็ตามการฝึกฝนรับถ่ายทอดนั้นมีลักษณะของการบังคับอยู่ในที่ผ่านวิชาเรียน มิได้เกิดขึ้นจากความต้องการสนใจอย่างแท้จริง

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

สิ่งที่จะหนุนเสริมให้เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ นั่นก็คือการเปิดโอกาสของ ผู้ปกครองและแกนนำชุมชน มีการสร้างกิจกรรมที่เหมาะสมกับเยาวชน และที่เยาวชน สนใจจะเข้าร่วม

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

เยาวชนมักใช้ชีวิตอยู่นอกหมู่บ้าน มีเวลาอยู่ในหมู่บ้านจริง ๆ เพียงส่วนน้อยจึงมักไม่ค่อยได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เท่าที่ควร

กิจกรรมของกลุ่ม

นอกจากการเล่นกีฬา การจับกลุ่มพูดคุย และการล้อมวงดื่มสุราแล้วยังไม่ปรากฏกิจกรรมอื่น ๆ ของเยาวชนบ้านเกาะน้ำรอบที่เด่นชัดมากนัก

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชนบ้านเกาะน้ำรอบ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ผู้เฒ่าผู้แก่บ้านเกาะน้ำรอบที่มีบทบาทเด่นที่สุดคือนายอ้อย ทิพย์แก้ว อดีตผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งยังได้รับการเคารพจากลูกบ้านอย่างมาก รวมทั้งยังเป็นบิดาของผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันอีกด้วย อย่างไรก็ตามไม่มีการรวมตัวกันของผู้เฒ่าผู้แก่ในลักษณะกลุ่มที่ชัดเจนแต่อย่างใด บทบาทของแต่ละคนจึงเป็นบทบาทส่วนตัว ตามแต่ความรู้และประสบการณ์ที่แต่ละคนจะมีเพื่อร่วมกับกิจกรรมที่จัดในชุมชน

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

ผู้เฒ่าผู้แก่มีสถานภาพที่ดี ได้รับการยอมรับและเคารพจากสมาชิกใน ชุมชน แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ค่อยมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน หรือมีความรับผิดชอบที่ชัดเจน ยกเว้นหน้าที่ทางประเพณีพิธีกรรมซึ่งมักจะเป็นหน้าที่ตามปกติของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนชนบทโดยทั่วไป

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

ในยามบ่ายแก่ ๆ จะเป็นช่วงที่พบปะกันหลังจากการหลับพักผ่อนหลังมือเที่ยง สถานที่พบปะสำคัญคือที่บ้านนายอ้อย ทิพย์แก้ว อดีตผู้ใหญ่บ้าน แต่ก็มีจำนวนไม่มากเพียงสามหรือสี่คนเท่านั้น เพราะทั้งหมู่บ้านก็มีผู้สูงอายุไม่มากนัก เมื่อพบกันก็มักนั่งพูดคุยกันเรื่องสุขภาพ เรื่องศาสนา และเล่าเรื่องราวเก่า ๆ สู้กันฟัง โดยเฉพาะนายอ้อยจะมีเรื่องเล่ามากเป็นพิเศษ กล่าวได้ว่าเป็นผู้นำวงสนทนาในหมู่คนชรา

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ไม่มีสื่อที่ใช้ในการรวมตัวกันโดยตรง หากอยากพบกันก็เพียงแค่เดินไปพบกันที่บ้านของแต่ละคน โดยมีบ้านของอดีตผู้ใหญ่บ้านเป็นสถานที่หมายสำคัญ

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ส่วนใหญ่ยังนิยมสื่อพื้นบ้าน เพียงแต่หาดูได้ยากเพราะลูกหลานไม่นิยม จึงไม่ค่อยได้มาจ้ำนมาแสดงในชุมชน ทั้งนี้สื่อโทรทัศน์นับเป็นสื่อยอดนิยมในหมู่ของผู้เฒ่า ผู้แก่มากกว่าสื่ออื่น ๆ เพราะสามารถเปิดดูการแสดงสื่อพื้นบ้าน เช่นหนังตะลุง โนรา ทางโทรทัศน์ได้

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

การได้รับการยอมรับในกิจกรรมด้านประเพณี พิธีกรรมทำให้ผู้สูงอายุเข้าร่วม กิจกรรมด้วยความภาคภูมิใจ ด้วยถือว่าการทำสิ่งที่ดีและถูกต้องให้กับลูกหลานใน ชุมชน เช่นการไปสู้อหิงสาว การบวชคนหนุ่ม เป็นต้น

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

นอกเหนือจากกิจกรรมด้านประเพณีแล้วยังไม่มีกิจกรรมอื่น ๆ ที่ชัดเจนที่จัดขึ้นเพื่อผู้เฒ่าผู้แก่เป็นการเฉพาะในชุมชนแห่งนี้

กิจกรรมของกลุ่ม

ไม่มีกิจกรรมเฉพาะของกลุ่มตนเองนอกเหนือจากงานประเพณี

ชุมชนบ้านคลองรำ

กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านคลองรำ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

กลุ่มแกนนำบ้านคลองรำ ส่วนใหญ่ยังเป็นคนหนุ่มทั้งผู้ใหญ่บ้านและสมาชิก อบต. จึงมักมีความคิดและแรงจูงใจในการสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ ๆ อยู่พอสมควร และได้รับการยอมรับจากชุมชนเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามชาวบ้านคลองรำโดยทั่วไปมีฐานะดี สิ่งแวดล้อมของชุมชนก็还好 ทำให้แกนนำชุมชนไม่ต้องรับมือกับปัญหามากมายนัก กิจกรรมของแกนนำจึงมักเน้นไปที่ความสามัคคีของชุมชน เช่น การจัดงานประจำปี การจัดกิจกรรมรดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่ เป็นต้น นอกเหนือจากนั้นแกนนำก็ทำหน้าที่ตามตำแหน่ง

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

เนื่องจากเป็นชุมชนที่ไม่มีปัญหามากนัก โดยเฉพาะปัญหาสิ่งแวดล้อม แกนนำจึงทำหน้าที่ไปตามปกติ ไม่มีปัญหาหนัก ๆ ให้แก้มากนัก บทบาทส่วนมากจึงเป็นการประสานการจัดงานประจำตามตำแหน่งของแกนนำแต่ละคน และการประสานกับหน่วยราชการ ซึ่งชุมชนก็ให้การยอมรับเป็นอย่างดี

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

สถานที่พบปะกันหากเป็นการประชุมจะพบกันที่ศาลาประจำหมู่บ้าน หากเป็นวาระจะพบกันที่บ้านผู้ใหญ่บ้านหรือ สมาชิก อบต. แล้วแต่ว่าเรื่องนั้น ๆ ใครรับผิดชอบ นอกเหนือจากนี้แล้วก็จะไม่มีการพบปะกันมากนัก

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

วิธีการที่ใช้เป็นหลักคือการไปบอกด้วยตนเองของแกนนำและเสริมด้วยการใช้หอกระจายข่าวของชุมชน

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ไม่มีการใช้สื่อพื้นบ้านในหมู่บ้านมานานแล้ว รวมทั้งแทบจะมีปรากฏว่ามีการรับสื่อพื้นบ้านจากภายนอกชุมชนเข้ามาแสดงเลย

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

เป็นหน้าที่โดยตรงของแกนนำในการเข้าร่วมกิจกรรมทุกอย่างของชุมชน ซึ่งแกนนำก็ยินดีเพราะเป็นการแสดงถึงบทบาทของตน หากละเลยอาจส่งผลเสียต่อสถานภาพของแกนนำได้

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

โดยทั่วไปไม่ค่อยมีอุปสรรค แต่ยกเว้นแกนนำบางคนก็มีแนวคิดที่ไม่ตรงกันมากนัก ทำให้ประสิทธิภาพในการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอาจด้อยลงไป

กิจกรรมของกลุ่ม

การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน และการประชุมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการประสานงานกับหน่วยราชการ การรับเรื่องราวจากสมาชิกชุมชน ทั้งหมดนี้เป็นหน้าที่โดยตรงของแกนนำทุกคน

กลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านคลองรำ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

กลุ่มแม่บ้านคลองรำมีประวัติยาวนานเป็นสองช่วง ช่วงแรกคือประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๒ ทางราชการได้ร่วมกับแกนนำชุมชนจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านขึ้นทำกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะอาชีพเสริม ซึ่งในระยะแรกกลุ่มดำเนินไปได้ด้วยดีอยู่หลายปี แต่ต่อมาเมื่อข้าราชการที่สนับสนุนย้ายไปก็ไม่ค่อยมีการสนับสนุนต่อ แม่บ้านที่มีบทบาทอยู่เดิมเมื่อแก่ตัวลงก็ทยอยออกจากกลุ่มไป และมักไม่ค่อยมีคนใหม่เข้ามาทดแทนกลุ่มแม่บ้านจึงค่อย ๆ สลายตัวไป อย่างไรก็ตามยังมีแม่บ้านบางส่วนเกาะกลุ่มทำกิจกรรมและช่วยเหลือกิจกรรม ชุมชนมาอย่างเงียบ ๆ จนมาถึงปัจจุบัน เมื่อมีกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น แม่บ้านก็ได้เข้าร่วมอย่างเข้มแข็ง และมีแนวโน้มว่าจะเกิดกลุ่มแม่บ้านขึ้นได้อีก ด้วยการก่อตัวของแม่บ้านเองโดยไม่ผ่านการจัดตั้งของราชการ ซึ่งถือเป็นช่วงที่สองของการรวมกลุ่มของแม่บ้านคลองรำ

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

บทบาทของแม่บ้านยังได้รับการยอมรับค่อนข้างสูง การทำกิจกรรมต่าง ๆ ของ ชุมชน แม่บ้านก็เข้าไปมีส่วนร่วมด้วยทุกกิจกรรม และมีแนวโน้มว่าจะมีบทบาทมากขึ้นเรื่อย ๆ

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

แม่บ้านมักพบปะกันในยามบ่ายตามใต้ถุนบ้านสำหรับบ้านแบบเก่า หรือศาลาหลังเล็ก ๆ ข้างบ้าน สำหรับบ้านแบบใหม่ เพื่อพูดคุยหรือนั่งเล่นพักผ่อน หากเป็นการพูดคุยประเด็นหลักมักเป็นเรื่องหยวรายวันซึ่งนิยมเล่นกันมากในกลุ่มแม่บ้าน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

แม่บ้านมักเดินหรือขี่รถจักรยานยนต์ไปพบปะกันด้วยตัวเอง แต่หากเป็นการประชุมร่วมกับกลุ่มอื่นก็ใช้หอกระจายข่าวร่วมด้วย

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ไม่มีการใช้สื่อพื้นบ้านในกลุ่มแม่บ้าน

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ด้วยความที่กลุ่มแม่บ้านมีรากฐานที่เข้มแข็งมายาวนาน ทำให้เกาะกลุ่มกันเหนียวแน่น เมื่อมีกิจกรรมก็จะร่วมกันรับผิดชอบอย่างเต็มที่เสมอ อีกทั้งแกนนำก็เปิดโอกาสให้ และทางราชการก็สนับสนุน จึงเป็นช่องทางให้แม่บ้านได้เข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

แม่บ้านหลายคนเริ่มแก่ชราลง ขณะไม่มีคนใหม่เข้ามาทดแทนทำให้กลุ่มแม่บ้านเล็กลง บางคนจึงเริ่มทอดถอย เพราะเกรงว่ากิจกรรมอาจจะไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน

กิจกรรมของกลุ่ม

ปัจจุบันแม่บ้านไม่มีกิจกรรมกลุ่มในลักษณะอาชีพเสริมเหมือนในอดีต ดังนั้นนอกเหนือจากการร่วมรับผิดชอบกลุ่มกิจกรรมของชุมชน เช่นกลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มกองทุนหมู่บ้านแล้วก็ยังมีกิจกรรมออกกำลังกายด้วยการเต้นแอโรบิคในยามเย็นที่เป็นกิจกรรมของแม่บ้านอย่างชัดเจน

กลุ่มเยาวชนชุมชนบ้านคลองรำ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

เยาวชนบ้านคลองรำไม่มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อชุมชนอย่างชัดเจน มีเพียงการรวมกลุ่มกีฬาเท่านั้นที่ค่อนข้างเข้มแข็ง เยาวชนส่วนใหญ่จะเป็นนักเรียนเพราะคนแถบนี้นิยมส่งลูกเรียนหนังสือ และมีค่านิยมส่งเสริมให้รับราชการ เยาวชนส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยอยู่ในชุมชนมากนัก เยาวชนบางคนเมื่อกลับเข้ามาในชุมชน ชาวบ้านบางคนก็รู้จักว่าเป็นใครมาจากไหน เพราะนาน ๆ ครั้งจึงจะกลับบ้าน

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

เยาวชนไม่มีบทบาทโดยตรงใด ๆ ในการร่วมรับผิดชอบต่อกิจกรรมของชุมชน การยอมรับของชุมชนต่อเยาวชนอยู่ที่การสามารถเรียนได้สูงและได้งานทำที่ดีนำความมีหน้ามีนามาสู่ครอบครัว ซึ่งแต่ละครอบครัวนิยามที่จะแข่งขันกันในเรื่องนี้

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

สำหรับเยาวชนที่อยู่ในชุมชนส่วนมากจะเป็นนักเรียนที่ยังเรียนอยู่ในท้องถิ่น เด็กกลุ่มนี้จะพบปะกันในวันเย็นและวันหยุดตามร้านค้า หรือตามบ้านของแต่ละคน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

เด็ก ๆ จะขี่จักรยานหรือจักรยานยนต์ไปหากันเป็นหลัก บางคนก็ใช้โทรศัพท์มือถือติดต่อกัน สำหรับนัดหมายไปเที่ยวหรือเล่นกีฬา

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ไม่พบว่ามีการใช้สื่อพื้นบ้านในกลุ่มเยาวชน และเยาวชนก็ไม่สนใจที่จะรับชม

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

การมีเวลาว่างและไม่ต้องรับผิดชอบในงานอาชีพ พร้อมทั้งเป็นผู้มีพลังสร้างสรรค์ ชอบเรียนรู้สิ่งใหม่ รวมทั้งเป็นมักจะได้รับการศึกษาดี เป็นปัจจัยเสริมที่ดี หากเยาวชนได้มีกลุ่มกิจกรรมของตน ก็เชื่อว่าน่าจะเป็นกลุ่มที่ผลิตงานดี ๆ ให้แก่ชุมชนได้

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคสำคัญของเยาวชนบ้านคลองรำก็คือ การที่ส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้อาศัยอยู่ในชุมชน

กิจกรรมของกลุ่ม

กิจกรรมหลักคือการเล่นกีฬา แต่บางครั้งก็มีกิจกรรมอย่างอื่น เช่น การรวมกับกลุ่มใกล้เคียงทำกิจกรรมอนุรักษ์สายน้ำภายในชุมชน

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชนบ้านคลองรำ

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ไม่มีการรวมตัวของกลุ่มอย่างชัดเจน ไม่มีกิจกรรมของกลุ่มเป็นการเฉพาะ ส่วนใหญ่ผู้เฒ่าผู้แก่จะร่วมประกอบอาชีพทำสวนยาง เว้นแต่บางคนก็แก่มาแล้วก็อยู่กับบ้านเฉย ๆ หรือบางคนก็มีรายได้จากการที่ลูก ๆ ซึ่งทำงานอยู่ที่อื่นส่งเงินกลับมาให้เป็นค่าใช้จ่าย

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

ไม่มีการกิจเฉพาะทางหรือโดยตรงต่อชุมชน เว้นแต่งานด้านประเพณีเหมือนกับผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนทั่วไป ชุมชนคลองรำยังเป็นชุมชนที่จัดงานรดน้ำดำหัวให้ผู้สูงอายุ ทุก ๆ ปี รวมทั้งมีงานทำบุญรวมกันและเคารพบรรพบุรุษอีกด้วย ซึ่งในงานเหล่านี้ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะมีคุณค่ายิ่ง และเป็นศูนย์กลางของชุมชน

ปกติคนสูงวัยจะมีภารกิจเกี่ยวเนื่องกับวัดและศาสนา แต่ที่หมู่บ้านนี้เนื่องจากกระยะหลังชาวบ้านไม่พอใจพฤติกรรมของพระเจ้าอาวาสวัดยางทอง ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในชุมชน ทำให้เกิดความห่างเหินกันระหว่างวัดกับบ้าน ทั้ง ๆ ที่ในอดีตการก่อตั้งชุมชนแถบนี้มีพระเป็นกำลังสำคัญ

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

มักจะรวมตัวกันในช่วงบ่าย สถานที่พบปะกันก็คือใต้ถุนบ้าน บ้านคลองรำยังมีเรือนรุ่มเก่า ๆ ซึ่งเป็นเรือนไม้หลังใหญ่ ๆ มีใต้ถุนกว้างขวาง ที่ใต้ถุนนี้บ้านไหนเป็นที่พบปะกันก็จะกวาดเตียนโล่งและทำเป็นพื้นทรายสะอาดตา มีแคร่ขนาดใหญ่และถึงน้ำดื่มตั้งเอาไว้ พอถึงเวลาช่วงบ่ายก็จะมาพบปะกันทั้งนี้เป็นไปโดยอิสระไม่ต้องนัดหมายเป็นทางการ

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ส่วนใหญ่จะเดินหรือขี่รถจักรยานยนต์ไปมาหาสู่กันอยู่ในชุมชน การที่ไม่มีการรวมกลุ่มอย่างชัดเจน วาระที่พบพูดคุยจึงไม่กำหนดเรื่องเวลาและสถานที่ รวมทั้งผู้เข้าร่วมอย่างแน่นอน จึงไม่ค่อยมีการสื่อสารนัดหมายรวมตัวอย่างจริงจังแต่ประการใด

การใช้สื่อพื้นบ้าน

บ้านคลองรำเป็นบ้านที่ไม่ค่อยมีสื่อพื้นบ้านมาตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะสื่อที่เป็นการละเล่น การแสดง ส่วนมากการบริโภคสื่อพื้นบ้านจะใช้การติดต่อมาจากที่อื่น แต่ในปัจจุบันเมื่อความนิยมลดน้อยลงก็แทบไม่มีการใช้บริการจากสื่อพื้นบ้านอีก ในชุมชนแถบนี้มีคณะหนังตะลุงอยู่เพียงคณะเดียวและไม่ค่อยมีชื่อเสียง นอกจากนั้นก็มียอดินายหนังตะลุงที่เลิกเล่นไปเพราะความชรา

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

หากเป็นงานที่ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นศูนย์กลาง หรือมีความสำคัญ เช่นงานรดน้ำดำหัว งานทำบุญรวมญาติ ทุกคนก็จะเข้าร่วมอย่างเต็มที่เพราะจะได้พบลูกหลานและบอกเล่าเรื่องราวเก่า ๆ ให้ฟัง ส่วนกิจกรรมของชุมชนนั้นปกติจะไม่เข้าร่วมเนื่องจากไม่มีกิจกรรมที่เหมาะสม และถือเป็นเรื่องของคนหนุ่มสาวที่จะต้องร่วมกันจัดการกันเอง

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

ยังไม่มีกรรวมกลุ่ม และไม่มีกิจกรรมที่น่าสนใจสำหรับผู้สูงอายุ อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนยังไม่ค่อยได้ให้โอกาสแก่คนกลุ่มนี้เท่าที่ควร

กิจกรรมของกลุ่ม

นอกเหนือจากกิจกรรมตามงานประเพณีพิธีกรรม ในชีวิตประจำวันคนเฒ่าคนแก่ก็มีเพียงการพบปะพูดคุยกันประจำวันเท่านั้น

ชุมชนบ้านบางหัก

กลุ่มแกนนำชุมชนบ้านบางหัก

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ลักษณะของชุมชนบางหักเป็นชุมชนกลางเมือง ซึ่งแตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ เพราะจะไม่มีผู้ใหญ่บ้านและสมาชิก อบต. แกนนำในชุมชนบางหักมีสองกลุ่ม คือ

๑.แกนนำในชมรมบางหัก ชมรมนี้ตั้งขึ้นเพราะชาวบางหักพยายามรักษาความเป็นบ้านบางหักในอดีตไว้ คือ มีความสามัคคี มีความเป็นเครือญาติกัน มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดแบบชาวบ้าน ไม่ใช่ห่างเหินแบบคนเมือง ชมรมบางหักจะเป็นผู้จัดกิจกรรมในทางวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน เช่นการรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นต้น

๒.แกนนำในชุมชนบางหัก คำว่าชุมชน ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่หมายถึงกลุ่มจัดตั้งของเทศบาลในชุมชนนั้น ๆ จะมีแกนนำกลุ่มหนึ่งเข้ามาร่วมกันทำงานประสานกับทางเทศบาล กลุ่มชุมชนแบบนี้จะมีลักษณะ

เป็นฐานเสียงจัดตั้งของนักการเมืองท้องถิ่นด้วยแกนนำของกลุ่มชุมชนบางหักพยายามประสานประโยชน์ระหว่างชุมชนและเทศบาล และพยายามรักษาความสัมพันธ์กับชมรมบางหัก เพราะบางครั้งก็มีความเห็นที่ต่างกัน

สถานการณ์ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

แกนนำทั้งสองกลุ่มของชุมชนยังมีบทบาทสูง แม้ว่าสมาชิกรุ่นใหม่จะเริ่มไม่สนใจความเป็นชุมชนแล้วก็ตาม โดยชมรมบางหักมีบทบาทในด้านรักษาอัตลักษณ์ความเป็นบางหักเอาไว้ พยายามจัดงานที่หลอมรวมคนบางหักไว้ด้วยกัน เช่นงานรดน้ำดำหัวคนแก่ นอกจากนั้นยังตกลงกันว่าคนบางหักจะไม่ขายที่ดินให้คนภายนอกชุมชนอีกเพื่อไม่ให้สภาพความเป็นเมืองกลืนบ้านบางหักไปมากกว่านี้

ส่วนแกนนำในกลุ่มชุมชนบางหักนั้นจะทำหน้าที่ประสานประโยชน์ระหว่างชุมชนและเทศบาลนครหาดใหญ่ แม้ภาพพจน์ของกลุ่มนี้ไม่ดีนักเพราะถูกมองว่ามีผลประโยชน์ทางการเมือง แต่ชุมชนก็จำเป็นต้องมีไว้เป็นตัวเชื่อมกับทางเทศบาล ซึ่งก็มีประโยชน์ในหลายด้าน เช่นเมื่อมีนโยบายกองทุนชุมชนเข้ามาก็ได้เข้าไปรับผิดชอบดำเนินการ

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

แกนนำทั้งสองกลุ่มมีการพบปะกันในกลุ่มเมื่อมีการประชุมกลุ่มเป็นหลัก โดยชมรมบางหักไม่มีวาระประชุมแน่นอน เมื่อจะจัดงานครั้งหนึ่งจึงจะจัดเตรียมงานกัน ส่วนกลุ่มชุมชนบางหักนั้นปัจจุบันนี้เมื่อมีการทำกองทุนชุมชนก็ได้พบกันทุกสัปดาห์ในวันเก็บเงินของกองทุน

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ปกติจะใช้โทรศัพท์ และขับรถตามตัวกันถึงบ้าน หรือฝากบอกต่อ ๆ กัน เนื่องจากบ้านเรือนจะอยู่ใกล้กัน

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ไม่มีการใช้สื่อพื้นบ้านในบ้านบางหักมานานแล้วถึงประมาณ ๒๐ ปี ความเป็น ชุมชนเมื่อนั้นทำให้แม้อยากจะใช้ก็ลำบากเพราะสื่อพื้นบ้านต้องการสถานที่ และใช้เสียงดัง ซึ่งจะรบกวนคนอื่น ๆ ในชุมชน โดยเฉพาะคนที่เข้าไปอยู่ใหม่ การใช้เครื่องขยายเสียงก็ต้องขออนุญาตทางเทศบาลซึ่งเป็นเรื่องยุ่งยาก

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

ความพยายามที่จะรักษาความเป็นชุมชนของบางหักเอาไว้ของชมรมบางหัก และกาประโยชน์ให้กับชุมชนของกลุ่มชุมชนบางหัก ทำให้แกนนำต่างเข้าร่วมกิจกรรมเป็นอย่างดีเพราะถือเป็นหน้าที่โดยตรงของตน

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

ระหว่างชมรมบางหัก และกลุ่มชุมชนบางหักยังมีความขัดแย้งกันอยู่บ้างในตัว ผู้นำ และความคิดเห็นทางการเมือง รวมทั้งแนวทางการทำกิจกรรม จะเห็นได้ว่าทั้งสองกลุ่มนี้ใช้พื้นที่ทำการคนละแห่งกันโดยทั้งสองที่ก็อยู่คนละฝั่งถนนเท่านั้น การจะแสดงออกถึงพลังของชุมชนจึงอาจขาดหายไปบ้าง

กิจกรรมของกลุ่ม

ชมรมบางหักจะจัดกิจกรรมทางประเพณี รวมตัวกันช่วยเมื่อสมาชิกชุมชนมีงานประเพณีขึ้นที่บ้าน จัดงานลอยกระทง งานรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ขณะที่กลุ่มชุมชนบางหักจะทำหน้าที่ในกองทุนชุมชน การติดต่อกับทางเทศบาลและทางราชการ

กลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านบางหัก

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ชุมชนบางหักไม่มีกลุ่มแม่บ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่มกิจกรรมที่ชัดเจน แม่บ้านใน ชุมชนจึงมีบทบาทผ่านชมรมบางหัก และกลุ่มชุมชนบางหักร่วมกับแกนนำชาย ซึ่งที่ผ่านมาไม่ค่อยมีบทบาทที่ชัดเจนมากนัก อย่างไรก็ตามเมื่อมีนโยบายจัดตั้งกองทุนชุมชนจากรัฐบาลเข้ามา ปรากฏว่าผู้ที่อาสาเข้ามารับอาสาดำเนินการเป็นหลักก็คือกลุ่มแม่บ้านนั่นเอง เพราะแม่บ้านมองว่าการใช้ประโยชน์จากเงินกองทุนชุมชนนั้นผู้หญิงมีโอกาสมากกว่า ผู้ชาย โดยนำมาเป็นเงินลงทุนเพื่อค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ภายในชุมชน

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

กลุ่มแม่บ้านมีบทบาทร่วมอยู่ในกลุ่มชุมชนบางหัก ซึ่งเป็นการจัดตั้งและสนับสนุนของเทศบาลปกติจะไม่ค่อยมีบทบาทอะไรมากนักยกเว้นการเข้าร่วมกับทางราชการในนามของกลุ่มสตรีบางหัก โดยทั่วไปยังไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากชุมชนมากนัก นอกเหนือจากกลุ่มแม่บ้านที่จัดตั้งโดยเทศบาลแล้ว แม่บ้านก็มีกลุ่มของตัวเองที่เป็นกลุ่มเพื่อนที่ยังประกอบอาชีพอยู่ในชุมชน โดยจำนวนไม่น้อยมีอาชีพปลูกผักบุ้งและผักกะเจตในคลองคูตะเกา

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

นอกเหนือจากการพบปะในชีวิตประจำวันแล้ว แม่บ้านบางหักก็ไม่ค่อยได้พบกันในลักษณะรวมกลุ่ม เพราะสภาพที่ต่างคนต่างอยู่มีมากขึ้นในชุมชน อย่างไรก็ตามเมื่อมีกองทุนชุมชนแม่บ้านก็ได้พบกันมากขึ้น

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

สื่อที่ใช้มากคือโทรศัพท์ และการขับรถไปตามตัวกันที่บ้าน แม้จะเป็นชุมชนเมืองที่ค่อนข้างมาทางความเป็นเมืองอยู่มาก เนื่องจากอยู่ติดกับเขตเทศบาลขนาดใหญ่ การติดต่อสื่อสารกันก็จะไม่ค่อยใช้เอกสาร หรือจดหมาย

นัดแนะการประชุม เว้นแต่มีวาระประชุมสำคัญถึงจะใช้เอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร ยังคงนิยมการใช้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและการสร้างความด้วยวาจาเป็นส่วนใหญ่

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ไม่พบว่ามีการใช้สื่อพื้นบ้านในกลุ่มแม่บ้าน

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

การได้รับโอกาสจากแกนนำ และการที่มีกิจกรรมที่เหมาะสมเช่นการทำกองทุนชุมชน ทำให้กลุ่มแม่บ้านได้มารวมตัวกันในนามของชุมชนมากขึ้น

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

อุปสรรคสำคัญคือวิถีชีวิตแบบชาวเมืองทำให้มีสภาพต่างคนต่างอยู่สูง มีวิถีชีวิตหลากหลายเวลาว่างไม่ตรงกัน นัดพบกันได้ยาก จึงมักมีปัญหาหากต้องการรวมตัวกันอย่างพร้อมเพรียง

กิจกรรมของกลุ่ม

เป็นผู้ดำเนินการในกองทุนชุมชน ช่วยเหลือกันในงานประเพณีของชุมชน เช่น ช่วยทำกับข้าว ล้างถ้วยชาม แต่การรวมกันแบบนี้มีน้อยลงแล้วเพราะคนรุ่นใหม่ ๆ ไม่สนใจระยะหลังจึงมักใช้การว่าจ้างมาทดแทน

กลุ่มเยาวชนชุมชนบ้านบางหัก

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ชุมชนบางหักไม่มีการรวมตัวของชุมชนในลักษณะกลุ่มที่ชัดเจน คนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ของชุมชนเป็นคนเมืองเต็มตัว มีวิถีชีวิตกลมกลืนไปกับคนเมืองทั่วไป ไม่ค่อยมีสำนึกเรื่องชุมชนเหลืออยู่ แต่ก็มีเยาวชนบางคนเข้าร่วมกิจกรรมกับแกนนำและแม่บ้านผ่านชมรมบางหัก และกลุ่มกองทุนชุมชนอยู่บ้าง

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

บทบาทความรับผิดชอบที่ชัดเจนที่สุดของเยาวชนต่อชุมชนบางหักนั้นก็คือการที่บางคนเข้าร่วมในกิจกรรมของชมรมบางหัก นอกจากนั้นแล้วก็ไม่มีปรากฏว่ามีบทบาทอย่างอื่น

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

การพบกันของเยาวชนไม่มีลักษณะของการรวมตัวพบปะกันในฐานะชาวบ้านบางหัก แต่พบกันตามความสนใจที่หลากหลายร่วมกับคนอื่น ๆ ในเมือง เช่นร้านเกมส์โอกาสที่เยาวชนบางหักจะได้พบกันมาก ๆ เป็นการเฉพาะก็ต่อเมื่อมีงานในนามของชุมชนเท่านั้น เช่นงานปีใหม่ งานวันเด็ก เป็นต้น

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

ส่วนมากจะใช้โทรศัพท์ หรือการซิงค์จักรยานยนต์ไปหากัน แต่เนื่องจากไม่ค่อยมีการรวมตัวกันการสื่อสารพบปะจึงเป็นเรื่องส่วนตัวเป็นหลัก

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ไม่มีการใช้สื่อพื้นบ้านในกลุ่มเยาวชน และก็ไม่เห็นความสำคัญที่จะอนุรักษ์ไว้ เพราะถือว่ามีย่ออื่น ๆ ที่ดีกว่า สะดวก เข้าใจง่าย และร่วมสมัยให้บริโภคจำนวนมาก

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

การสนับสนุนจากแกนนำ และพยายามให้บทบาทแก่เยาวชนยังพอเป็นช่องทางที่จะดึงเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมได้บ้าง

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

การขาดจิตสำนึกในเรื่องความเป็นชุมชนเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุด ส่วนมากจะไม่เห็นประโยชน์ที่ต้องรวมตัวกัน หรือต้องรักษาลักษณะเฉพาะของความเป็นชุมชนไว้

กิจกรรมของกลุ่ม

มีการเล่นกีฬาด้วยกัน และการร่วมทำกิจกรรมกับแกนนำอยู่บ้างสำหรับคนที่ สนใจแต่ก็ไม่มากนัก โดยรวมถือว่าเยาวชนแทบไม่มีกิจกรรมร่วมกันในนามของชุมชน

กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ชุมชนบ้านบางหัก

ข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่ม

ในปัจจุบันบ้านบางหักยังมีคนเฒ่าคนแก่ที่อยู่กับชุมชนมาตั้งแต่ที่นี่ยังเป็นชนบทอยู่หลายคน แต่ไม่ปรากฏว่ามีบทบาทต่อชุมชนซึ่งปัจจุบันเป็นชุมชนเมืองที่ทุกอย่างต้องเร่งรีบรวดเร็ว ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนบางหักค่อนข้างรู้สึกเหงาและไม่มีส่วนร่วมกับชุมชน ส่วนหนึ่งรู้สึกเศร้าที่เห็นเพื่อนร่วมรุ่นทยอยจากไปทุก ๆ ปี ความเป็นชุมชนเมืองที่คนส่วนใหญ่ทำงานนอกบ้าน ทำให้คนแก่มักถูกทิ้งให้อยู่กับบ้านเพียงลำพัง อย่างไรก็ตามชาวบางหักพยายามแสดงความเคารพต่อคนรุ่นเก่าของชุมชนด้วยการจัดงานรดน้ำดำหัวให้ทุกปีในช่วงสงกรานต์

สถานภาพ / บทบาท / ความรับผิดชอบของกลุ่มต่อชุมชน

ผู้เฒ่าผู้แก่ไม่มีบทบาทรับผิดชอบต่องานของชุมชน แม้แต่ความเคารพจากคนรุ่นหลัง ๆ ก็น้อยลง การไม่มีบทบาทต่อชุมชนทำให้คนแก่ต้องอยู่กับบ้านอย่างเงียบเหงา

การติดต่อสื่อสาร วาระโอกาสที่กลุ่มพบกัน

คนที่ เป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่หนุ่มสาวก็ยังเดินทางไปพบปะกันอยู่บ้าง เพื่อพูดคุยคลายเหงา ไถ่ถามกันเรื่อง สุขภาพ และมักจะทบทวนกันว่าปีนี้คนรุ่นเดียวกันเหลืออยู่กี่คน ส่วนมากมักพบกันในช่วงบ่าย อย่างไรก็ตามยังมี กลุ่มแม่บ้านที่ค่อนข้างสูงวัยไปรวมตัวกันทำบุญที่ศาลากลางบ้านปีละครั้ง ซึ่งที่ศาลานี้ในปัจจุบันจะปล่อยทิ้ง ว่างไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไรแล้ว การทำบุญนี้ดูเหมือนจะเป็นกิจกรรมเดียวที่คนเฒ่าคนแก่ได้คิดขึ้นเองและลงมือ ทำร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม

สื่อที่ใช้ในการรวมสมาชิก

มักใช้การเดินทางไปหากันด้วยตนเอง หรือใช้รถโดยสารหากเป็นบ้านที่ไกลออกไป แต่การรวมกลุ่มอย่างชัดเจนก็ไม่มี เป็นเพียงการไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนเท่านั้น

การใช้สื่อพื้นบ้าน

ไม่มีการใช้สื่อพื้นบ้าน ยกเว้นการทำบุญศาลากลางบ้านที่เป็นสื่อประเพณีให้ได้มีโอกาสรวมตัวกัน สื่อที่ ผู้เฒ่าผู้แก่ใช้มากที่สุดเมื่อต้องถูกทิ้งไว้กับบ้านคนเดียวก็คือรายการทางโทรทัศน์

ปัจจัยสนับสนุนการเข้าร่วมกิจกรรม

การจะได้เข้าร่วมกิจกรรมก็ต่อเมื่อมีกิจกรรมที่ชุมชนจัดให้กับทางกลุ่ม นอกจากนั้นกิจกรรมอื่น ๆ ของ ชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่มักจะไม่เข้าร่วม เพราะไม่รู้ว่าตนมีบทบาทอะไรในงานเหล่านั้น

อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรม

ชุมชนเมืองเช่นบางหักต้องการความเร่งรีบรวดเร็ว คนเฒ่าคนแก่จึงไม่ได้รับความสำคัญในการเข้าร่วม คิดร่วมทำกิจกรรม

กิจกรรมของกลุ่ม

นอกเหนือจากการพบปะพูดคุยกันในชีวิตประจำวันแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่จะเข้าร่วม กิจกรรมที่ทางชุมชนจัด รดน้ำดำหัววันสงกรานต์ และการรวมตัวกันทำบุญศาลากลางบ้าน

๓. ตัวอย่างรูปแบบเอกสารที่ทีมวิจัยใช้ติดต่อกับชุมชน

ตัวอย่างกำหนดการเวทีแกนนำ

กำหนดการเวทีแกนนำ	
พบปะสัมภาษณ์เครือข่ายชุมชนคลองอู่ตะเภา	
วันอาทิตย์ที่ 9 มิถุนายน 2545	
ณ. ตลาดสี่เหลี่ยม ถ.ปทุมกันท์ ต.คองหงส์ อ. หาดใหญ่ จ.สงขลา	
รายละเอียดกิจกรรม	
เวลา 09.00	ลงทะเบียน
เวลา 09.30	รู้จักทักทาย, ชี้แจงที่มาที่ไป
เวลา 10.00	อ.พิชัย ศรีใส เล่าเรื่องลุ่มน้ำอู่ตะเภา ทางรถไฟ และเมืองหาดใหญ่
เวลา 10.30	ย้อนความหลังบอกเล่าเรื่องราวแต่แรก
เวลา 12.00	พักเที่ยง
เวลา 13.00	แบ่งกลุ่มชาย / หญิง คุยถึงเรื่องราวทุกวันนี้ที่เป็นอยู่
เวลา 14.00	มองหอนาคร่วมกัน
เวลา 15.00	สรุป ปิดประชุม เพื่อจะพบกันใหม่ในวันหน้า

ตัวอย่างหนังสือเชิญเวทีแกนนำ

3 มิถุนายน 2545

เรื่อง ขอเชิญร่วมพบปะสัมมนาเครือข่ายชุมชนคลองอู่ตะเภา

เรียน ผู้ใหญ่บ้านสหส สันสน

เอกสารแนบ แผนที่ทางไปตลาดสี่เหลี่ยมเป็นสถานที่นัดหมายพบกัน

ด้วยโครงการวิจัยการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา ซึ่งได้ศึกษาวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน จำนวน 12 ชุมชน ทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ มาตั้งแต่เดือนมกราคม 2545 เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจว่าชุมชนริมคลองอู่ตะเภาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีการติดต่อสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชนตัวเองอย่างไร ทั้งในชุมชนเดียวกัน และระหว่างชุมชน ให้ความรู้ว่าคุณสมบัติของชุมชนในย่านคลองอู่ตะเภาที่มีภูมิปัญญาและความรู้อะไรบ้างที่จะปกป้องตัวเองจากภัยคุกคามต่าง ๆ การศึกษาวิจัยนี้จะนำไปสู่คำตอบที่ว่า ท่ามกลางสถานการณ์ปัจจุบันที่มีปัญหามากมาย ชุมชนย่านคลองอู่ตะเภาสามารถปกป้องตัวเองได้มากน้อยเพียงใด หรือจะต้องรอฟังพึ่งหน่วยงานราชการและองค์กรภายนอกเพียงอย่างเดียว

บัดนี้ การดำเนินการวิจัยได้คืบหน้าไปในระดับหนึ่ง และเป็นโอกาสอันเหมาะสม ที่แกนนำชุมชนทั้งแกนนำชาย และแกนนำหญิง ตลอดจนนาย ทั้ง 12 ชุมชน จะได้มีโอกาสพบปะรู้จักสร้างความสัมพันธ์ และแลกเปลี่ยนข้อมูลปัญหาต่อกัน โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคลองอู่ตะเภา ทางคณะวิจัยจึงขอเชิญชวนท่านซึ่งเป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่ง ที่มีความรู้ความสามารถ มีความรักความห่วงใยชุมชนและคลองอู่ตะเภา จึงใคร่ขอเชิญท่านไปพบปะพูดคุยกับเพื่อน ๆ จาก ชุมชนต่าง ๆ โดยจะขอรบกวนเวลาของท่านตามกำหนดการ และรายละเอียด คือ

วันอาทิตย์ที่ 9 มิถุนายน 2545 นี้ ตั้งแต่เวลา 09.00 น. ถึง 15.00 น.

พบกันที่ตลาดสี่เหลี่ยม (อยู่ที่ถนนปทุมกันท์ ซ้างร่วมอ. จากทางแยกไฟแดงไปประมาณ 400 เมตร)

มีอาหารเลี้ยง และเบิกค่าเดินทางได้ เป็นเวทีเล็ก ๆ คุยกันสบาย ๆ ไม่เกิน 20 คน

ในโอกาสนี้จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่าน เข้าร่วมสัมมนาพูดคุย ตามรายละเอียดดังกล่าว

ขอแสดงความนับถือ

(นายจ่านงค์ บัวเนียว)

หัวหน้าโครงการวิจัยการสื่อสารเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา

ตัวอย่างแผนการจัดเวทีวิจัยเยาวชนชุมชน

เวทีวิจัยเยาวชนชุมชน

วันอาทิตย์ 8 กันยายน พุทธศักราช 2545

ณ ร้านเลี้ยงข้าว

10.00 น รู้จักทักทาย(คน/สถานที่) ผู้รับผิดชอบ คุณเสื่อ

วิธีการ นั่งล้อมวงใหญ่รอบโต๊ะ/ยืนพูดคนเดียว ให้ทุกคนลุกขึ้นแนะนำตัวเอง

10.30 มาทำไทม์ไลน์วันนี้(ชี้แจงที่มาที่ไป) ผู้รับผิดชอบ คุณเสื่อ

วิธีการ นั่งล้อมวงใหญ่รอบโต๊ะ/ยืนพูดคนเดียว ชี้แจงที่มาที่ไปของกิจกรรม และใช้เทคนิคการวัดความเข้าใจของผู้เข้าร่วม

10.45 แนะนำโครงการวิจัย(ที่มา/ความคืบหน้า) ผู้รับผิดชอบ คุณอุ๊ต

วิธีการ นั่งล้อมวงใหญ่รอบโต๊ะ/ยืนพูดคนเดียว เสนอเอกสารโครงการประกอบ

11.00 บอกเล่าเรื่องราวของเราเอง ผู้รับผิดชอบ คุณเสื่อ/คุณอุ๊ต/คุณหน้อย

วิธีการ นั่งล้อมวงใหญ่รอบโต๊ะ/ให้ผู้เข้าร่วมทุกคนลุกขึ้นบอกเล่าวิถีชีวิตตัวเองที่ละคน บันทึก mind map ในฟลิปชาร์ต และจดบันทึก

12.00 ชักถามเพิ่มเติม ผู้รับผิดชอบ คุณหน้อย

วิธีการ ชักถามประเด็นที่สนใจจากแต่ละคน

12.30 พักเที่ยง(อาหารพื้นบ้าน)

13.30 เจาะลึกชีวิตหนุ่มสาวในหมู่บ้าน(3 กลุ่ม) ผู้รับผิดชอบ เสื่อ อุ๊ต แชม หน้อย

วิธีการ แบ่งกลุ่มย่อยสามกลุ่ม ตามช่วงอายุผู้เข้าร่วม บันทึกความเห็นในฟลิปชาร์ต

14.30 นำเสนอ อภิปราย ผู้รับผิดชอบคุณเสื่อ

วิธีการ ให้ตัวแทนแต่ละกลุ่มนำเสนอหน้ากลุ่มใหญ่ 5-10 นาที

15.00 ค้นหาพลังหนุ่มสาววันนี้กับการปกป้องคลอง(3 กลุ่ม) ผู้รับผิดชอบ เสื่อ แชม หน้อย อุ๊ต

วิธีการ แบ่งกลุ่มย่อยสามกลุ่มเดิม บันทึกความเห็นกลุ่มในฟลิปชาร์ต

15.30 นำเสนอ อภิปราย ผู้รับผิดชอบ เสื่อ

วิธีการ ให้ตัวแทนแต่ละกลุ่มนำเสนอหน้ากลุ่มใหญ่ 5-10 นาที

16.00 สรุป/ปิดการเสวนา

ผู้รับผิดชอบ เสื่อ

วิธีการ กล่าวขอบคุณทุกคน

ตัวอย่างหนังสือเชิญสมาชิกชุมชนเข้าร่วมเวทีวิจัย

เชิญพี่น้องชาวม่วงก้องพบปะปรึกษาหารือเรื่อง

ค้นหาพลังชาวม่วงก้องเพื่อปกป้องคลองอู่ตะเภา

วันอาทิตย์ 27 ตุลาคม 2545 ที่วัดม่วงก้อง ตั้งแต่เที่ยงถึง 4 โมงเย็น

งานนี้มีใครบ้าง

งานนี้เชิญพี่น้องชาวม่วงก้องที่มีหัวใจรักชุมชนรักคลองอู่ตะเภา ประมาณ 30 คน เท่านั้น ประกอบด้วย

แม่บ้านประมาณ 8 คน

คนชราประมาณ 8 คน

พ่อบ้านและแกนนำ ประมาณ 8 คน

เยาวชนประมาณ 8 คน

พบปะพูดคุยกับคณะวิจัยอีกประมาณ 5 คน

ทำไมต้องไปคุยกัน

หลายปีมานี้คลองอู่ตะเภาที่เป็นเส้นเลือดใหญ่ของจังหวัดสงขลาเสื่อมโทรมไปมาก มีปัญหามากมาย ในชุมชนม่วงก้องที่อยู่ริมคลองก็มีปัญหาต่าง ๆ ไม่น้อย บ้านม่วงก้องเป็นชุมชนเก่าแก่อยู่กันมานานหลายชั่วอายุคน ปู่ ย่า ตา ยาย รักษาหมู่บ้านเอาไว้ส่งทอดมาให้คนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดี แต่มาบัดนี้ น่าสงสัยว่าคนบ้านม่วงก้องจะมีพลังพอจะดูแลหมู่บ้านและคลองอู่ตะเภาไว้ให้ดีเพื่อส่งทอดไปให้คนรุ่นหลังได้หรือไม่ ลองไปคุยกันดูสักครั้ง เสียสละเวลาสักครึ่งวันเพื่อบ้านม่วงก้องและคลองอู่ตะเภาของเรา

จะคุยอะไรกันบ้าง

เพื่อค้นหาพลังในการปกป้องหมู่บ้านและคลอง เราจะลองทบทวนวิถีชีวิตของชาวม่วงก้องวันนี้ว่าเปลี่ยนไปจากเดิมอย่างไร ตั้งแต่ตื่นเช้าถึงเข้านอน คนแต่ละวัย แต่ละกลุ่ม ทั้งแกนนำ แม่บ้าน พ่อบ้าน คนแก่ เยาวชน ไปไหน ทำอะไรกันบ้าง คนม่วงก้องเคยร่วมมือกันอย่างไรบ้างในการดูแลหมู่บ้าน หรือว่าคอยแต่ให้อำเภอ อบต. ผู้ใหญ่ กำนัน เป็นคนดูแลให้อย่างเดียว วิถีชีวิตของชาวม่วงก้องทุกวันนี้เอื้ออำนวยให้สามารถดูแลปกป้องหมู่บ้านและคลองหรือไม่ หรือว่าต่างคนต่างอยู่กันหมดแล้ว

นั่งคุยกันแบบไหน

งานนี้จะไม่ใช้วิธีให้คนจากที่อื่นมาพูดให้ชาวบ้านฟัง แต่คนจากที่อื่นจะมาฟังชาวบ้านพูด เราจะนั่งล้อมวงคุยกัน ทุกคนจะได้พูด ทุกความเห็นของทุกคนมีค่า ทุกคนเป็นคนสำคัญเท่า ๆ กัน เราจะจัดให้เหมือนงานเลี้ยงน้ำชา แต่จะเป็นงานเลี้ยงน้ำชาที่ไม่เรียกเงิน เพราะงานนี้เราจะเรียกรับความคิด เรียกรับปัญญาจากชาวม่วงก้องทุกคน เราเชื่อมั่นว่าพลังปัญญาของชาวม่วงก้องมีมากพอจะชี้ให้เห็นได้ว่าจะร่วมกันปกป้องคลองอู่ตะเภาได้อย่างไร

ชาวบ้านจะได้อะไรจากการไปคุยกันนี้

งานวิจัยนี้ทำมา 8 เดือนแล้ว โดยเลือกเอา 12 หมู่บ้าน ตั้งแต่ทะเลสาบสงขลาแถบบ้านท่าเมรุ และเกาะน้ำรอบ ขึ้นไปถึงบ้านหัวถนน ต.ปริก ได้ข้อมูลว่าหมู่บ้านในย่านคลองอู่ตะเภา อยู่กันมานาน ปู่ ย่า ตา ยาย ดูแลปกป้องหมู่บ้านมาให้ลูกหลานอย่างดี ในอดีตไม่ต้องอาศัยราชการก็ดูแลหมู่บ้านไม่ว่าจะมีปัญหาโจรคุก น้ำท่วม โรคภัยไข้เจ็บ สามารถดูแลกันเองได้ทั้งสิ้น แต่มาปัจจุบันหลายหมู่บ้านไม่ค่อยร่วมมือกันแก้ปัญหาแล้ว คอยแต่ราชการช่วยเหลืออย่างเดียว แต่ทางราชการก็ช่วยไม่ทั่วถึง ทางออกของเรื่องนี้น่าจะอยู่ที่ชาวบ้านต้องร่วมมือร่วมใจรักกันเหมือนในอดีต แต่คนเดี๋ยวนี้ต่างคนต่างอยู่เสียมาก จึงต้องชวนกันมาคุยทบทวนว่ายังมีพลังเหลือพอจะดูแลหมู่บ้านได้หรือไม่ สิ่งที่ชาวบ้านจะได้คือจะพบว่าปัญหาคองอู่ตะเภาและปัญหาอื่น ๆ ของหมู่บ้านต่าง ๆ นั้นจะต่างคนต่างอยู่ไม่ได้ หลาย ๆ หมู่บ้านต้องร่วมมือกัน จากสะเดาถึงทะเลสาบสงขลาต้องจับมือกัน ฟังตัวเอง และช่วยทางราชการแก้ปัญหา เพื่อม่วงก้องที่สวยงามจะตกทอดสู่ลูกหลานต่อไป เรามาทำเพื่อบ้านม่วงก้องกันเถอะ

ตัวอย่างการแบ่งงานในเวที

รูปแบบเวทีเวทีที่กระบวนการแบบมีส่วนร่วม		
กำหนดการกิจกรรม		
12.00-13.00 น.	ลงทะเบียน	
	วิธีการ ตั้งโต๊ะลงทะเบียน	ผู้รับผิดชอบ จลของรัฐ
13.00-13.10	พักท่าย	
	วิธีการ พุดหน้าทีประชุม	ผู้รับผิดชอบ สมศิริ
13.10-13.20	ชี้แจงทีมาทีไป มาทำไหรกันวันนี้	
	วิธีการ พุดหน้าทีประชุม	ผู้รับผิดชอบ จ่านงค์
13.20-13.30	ปลัด อบต.ปริก(ฟาริตะ) กล่าวเปิด	
	วิธีการ พุดหน้าทีประชุม	ผู้รับผิดชอบ ปลัดฟาริตะ
13.30-13.45	ร่วมกันค้นหาสิ่งน่าชื่นชม น่าภูมิใจในบ้านหัวถนน	
	วิธีการ แยกกลุ่ม 3 คน	ผู้รับผิดชอบ สมศิริ
13.45-15.30	แบ่งกลุ่ม คนชรา,แม่บ้าน,แกนนำ,เยาวชน ทำไจทย์ 1	
	วิธีการ แบ่งกลุ่มย่อย 10-15 คน	ผู้รับผิดชอบ สมศิริ
	ผู้รับผิดชอบกลุ่ม	-เยาวชน สมยศ -คนชรา วิจิต
		-แม่บ้าน อ.มนตรีรา -แกนนำ จ่านงค์
15.30-16.00 น.	นำเสนอผลการระดมสมอง	
	วิธีการ ขอปิ้ง	ผู้รับผิดชอบ สมศิริ
16.00-16.15 น.	สรุปปิดเวที	
	วิธีการ พุดหน้าทีประชุม	ผู้รับผิดชอบ จ่านงค์
16.15-16.45 น.	ประชุมประเมินผล	
	วิธีการ ประชุมกลุ่ม	ผู้รับผิดชอบ ทุกคน
		

ตัวอย่างประเด็นคำถามที่นักวิจัยชวนพูดคุยในกลุ่มย่อย

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่ม

- 1.ลักษณะทั่วไปของกลุ่ม ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่ม (ขนาด การรวมตัว ผู้นำในกลุ่ม ฯลฯ)
ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่ม (ขนาด ประวัติ การรวมตัว ฯลฯ)
- 2.วิถีชีวิตโดยทั่วไปของสมาชิกในกลุ่ม (อาชีพ ความต้องการ แรงจูงใจที่มารวมตัวกัน ประโยชน์ที่กลุ่มได้รับ ฯลฯ)

3.สถานภาพและบทบาทของกลุ่มที่มีในชุมชน

- 4.หน้าที่ ความรับผิดชอบของกลุ่มที่มีต่อตนเองและสมาชิกในกลุ่ม
- 5.จุดแข็งของกลุ่ม และจุดอ่อนของกลุ่ม (นักวิจัยประเมินและสรุปด้วยตนเอง)
- 6.บทบาทความสำคัญที่กลุ่มมีต่อชุมชนและการยอมรับของชุมชนที่มีต่อกลุ่ม ความเข้มแข็งของกลุ่ม แนวทางพัฒนา
กลุ่มให้มีบทบาทในชุมชนมากขึ้น (นักวิจัยประเมินและสรุปผลด้วยตนเอง)
- 7.ภาพรวมศักยภาพของกลุ่มที่มีในชุมชน (นักวิจัยประเมินและสรุปด้วยตนเอง)

การพบปะรวมตัวและการสื่อสารของกลุ่ม

- 8.วาระ โอกาส ช่วงเวลาที่กลุ่มมารวมตัวกัน (ทั้งเวลาปกติและช่วงกิจกรรมพิเศษ ใครเป็นผู้ริเริ่มให้มารวมตัวกัน)
- 9.การติดต่อสื่อสารกันของกลุ่ม (นัดเจอกันอย่างไร ที่ไหน บ่อยแค่ไหน ใครเป็นคนนัด ใช้วิธีนัดแนะอย่างไร ฯลฯ)
- 10.การใช้ช่องทางการสื่อสารที่เป็นทางการของกลุ่ม
- 11.การใช้ช่องทางการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการของกลุ่ม
- 12.สื่อที่ใช้เพื่อเรียกให้สมาชิกมารวมกัน (สื่อบุคคล บอกปากต่อปาก เดินบอก ชี้อบอก ฝากบอกไปกับใคร ติดป้าย
ประกาศผ่านหอกระจายข่าว ฯลฯ)
- 13.เมื่อรวมตัวกันพูดคุยกันเรื่องอะไร และนำความคิดของกลุ่มออกไปถ่ายทอดให้คนกลุ่มอื่นรู้บ้างหรือไม่ ทำอย่างไร
- 14.ลำดับเส้นทางการไหลของการติดต่อสื่อสารของกลุ่ม (นักวิจัยประเมินและสรุปด้วยตนเอง)
- 15.ศูนย์กลางของการไหลของข้อมูล (ผู้นำกลุ่ม สถานะ อาชีพ ลักษณะ คุณสมบัติ ฯลฯ)
- 16.รูปแบบการสื่อสารที่น่าจะเหมาะสมกับกลุ่ม (นักวิจัยประเมินและสรุปผลด้วยตนเอง)
- 17.ลักษณะเฉพาะของรูปแบบการสื่อสารของกลุ่มที่น่าสนใจหรือจะแตกต่างจากกลุ่มอื่นๆ ที่นักวิจัยสังเกตพบ
- 18.สรุปภูมิปัญญาด้านการสื่อสารของกลุ่ม (นักวิจัยประเมินและสรุปผลด้วยตนเอง)
- 19.การใช้สื่อพื้นบ้านของกลุ่ม (ใช้สื่ออะไร เพื่ออะไร ทำอย่างไร ใช้สื่ออะไรเพื่ออะไร ทำอย่างไร ความนิยม ทัศนคติ
ความเห็นต่อการอยู่รอด หรือวิธีการปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน ฯลฯ)
- 20.ทัศนคติต่อสื่อพื้นบ้าน (ความต้องการหรือแรงจูงใจที่อยากให้สื่อพื้นบ้านดำรงต่อไป)
- 21.ข้อเสนอแนะการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านเพื่อให้มีบทบาทเป็นสื่อของชุมชนมากขึ้น

บทบาทด้านกิจกรรมของกลุ่ม

22. กิจกรรมที่ทำร่วมกันในกลุ่มมีอะไรบ้าง (ทำเพื่ออะไร ใครร่วมบ้าง รูปแบบกิจกรรมเป็นอย่างไร)
23. กิจกรรมที่กลุ่มไปร่วมกับสมาชิกกลุ่มอื่นๆ ในชุมชนมีอะไรบ้าง (ไปเข้าร่วมในฐานะอะไร ใครเชิญเข้าไป มีบทบาท
มากน้อยแค่ไหน)
- 24.ปัจจัยสนับสนุนที่ทำให้สมาชิกกลุ่มเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน (นักวิจัยสังเกต ร่วมกับชาวบ้าน)
- 25.อุปสรรคขัดขวางที่ทำให้สมาชิกไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น (นักวิจัยสังเกต ร่วมกับชาวบ้าน)

- 26.กิจกรรมไม่พึงประสงค์ หรือพฤติกรรมไม่เหมาะสม (ที่นักวิจัยสังเกตพบ เช่น ดุดการพนัน ซึ่งเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาตนเองของบุคคล)
27. ความพร้อมของกลุ่มในการเข้าร่วมกิจกรรมทั่วไปของชุมชน (นักวิจัยประเมินและสรุปด้วยตนเอง)
28. ความพร้อมของกลุ่มในการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์คลองอุตะเถา (นักวิจัยประเมินและสรุปด้วยตนเอง)
29. ข้อเสนอแนะ วิธีการที่ทำให้สมาชิกในกลุ่มเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น (นักวิจัยสังเกตร่วมกับชาวบ้าน)
30. สรุปแนวทางการเสริมศักยภาพให้กลุ่มได้เข้ามามีบทบาทในชุมชน ร่วมแก้ปัญหาชุมชน จะทำอะไร ผ่านใคร ด้วยวิธีการใด (นักวิจัยประเมินและสรุปผลด้วยตนเอง)

ขอเชิญร่วมล่องเรือชมคลองอุตะเถา

วันอาทิตย์ที่ 29 มิถุนายน 2546

ด้วยโครงการวิจัยการสื่อสารชุมชนคลองอุตะเถา ที่ได้ทำการวิจัยเพื่อค้นหาพลังของชุมชนริมคลองอุตะเถา ในการร่วมกันปกป้องสายน้ำของชุมชน โดยได้เลือกพื้นที่วิจัยทั้งหมด 12 ชุมชน ซึ่งมีชุมชนของท่านร่วมอยู่ด้วย ดังที่ท่านได้ให้ความสนใจและร่วมมือด้วยดีตลอดมานั้น บัดนี้ โครงการวิจัยการสื่อสารชุมชนคลองอุตะเถา กำลังจะเสร็จสิ้นตามระยะที่กำหนดไว้ 18 เดือน ภายในวันที่ 15 กรกฎาคม 2546 นี้ ทางโครงการจึงได้จัดให้มีงานล่องเรือชมคลองอุตะเถาขึ้น โดยมีความประสงค์ดังนี้

1. เพื่อแสดงความขอบคุณแก่ท่าน และชุมชนของท่านในการให้ความร่วมมือแก่การวิจัยด้วยดีตลอดมา
2. เพื่อให้ท่านได้ร่วมชมสภาพของคลองอุตะเถา ตลอดจนถึงทะเลสาบสงขลาในปัจจุบันว่ามีสภาพเป็นอย่างไร
3. เพื่อให้ท่านได้พบปะรู้จักกับเพื่อน ๆ ในอีก 11 ชุมชนที่ร่วมโครงการวิจัยกันมา ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ปัญหา และข้อมูล

ข่าวสารต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน

4. เพื่อทางทีมวิจัยจะได้บอกเล่าให้ท่านทราบว่าการวิจัยตลอดเวลาที่ผ่านมามีความน่าสนใจบ้าง เป็นการคืนข้อมูลให้ชุมชนให้แก่โครงการวิจัยกลับสู่ชุมชน

ซึ่งในการร่วมล่องเรือครั้งนี้ทางคณะวิจัยจะเชิญทุกชุมชนเข้าร่วมชุมชนละ 4 คน คือตัวแทนแกนนำ 1 คน ตัวแทนแม่บ้าน 1 คน ตัวแทนผู้สูงอายุหรือศิลปินพื้นบ้าน 1 คนและตัวแทนเยาวชน 1 คน ในการเข้าร่วมครั้งนี้ท่านไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ

รายละเอียดการล่องเรือมีดังนี้

- 08.30 น. ทุกชุมชน พบกันที่ท่าบ้านบางหัก ลงทะเบียน รับเสื้อชูชีพ หมวก แพนที
- 09.00 น. ลงเรือที่ท่าบ้านบางหัก เป็นเรือหางยาวลำใหญ่ขนาดนั่งได้ 12 คน ล่องเรือผ่านชุมชนต่าง ๆ ออกปากทะเลสาบสงขลา แล้งวกกลับขึ้นฝั่งที่บ้านท่าเมรุ
- 12.00 น. ร่วมรับประทานอาหารเที่ยงที่กลุ่มแม่บ้านท่าเมรุจัดต้อนรับ
- 13.00 น. ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งขมนิทรรศการ บอกเล่าเรื่องราวคลองอุตะเถา ประกวดการวาดภาพของเยาวชน
- 16.30 น. เสร็จกิจกรรม

จึงเรียนเชิญมาให้ท่านทราบล่วงหน้า เพื่อจะได้เตรียมตัว และขอให้ท่านแจ้งการตัดสินใจเข้าร่วม ต่อนักวิจัยที่มาติดต่อกับท่าน หรือโทร 01-2767965

ขอแสดงความนับถือ

(นายจ่านงค์ บัวเนียว)

หัวหน้าโครงการวิจัย

๔. การใช้ประโยชน์จากงานวิจัยชิ้นนี้

งานวิจัยนี้ได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก ในระหว่างดำเนินการวิจัยยังไม่เสร็จสิ้นได้มีผู้สนใจหลายฝ่ายนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ได้แก่

๑. ชุมชนในพื้นที่วิจัย ซึ่งสามารถนำประโยชน์จากการวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้ทันทีที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัย เนื่องจากได้ออกแบบกระบวนการวิจัยให้มีการร่วมคิดร่วมคุย สืบค้นแก้ปัญหา เกิดบรรยากาศปรึกษาหารือและทำให้เรื่องการปกป้องชุมชน และคลองของชุมชนกลายเป็นประเด็นสาธารณะในหมู่บ้านที่ได้รับความสำคัญมากขึ้น ได้รับการกล่าวถึงมากขึ้น นอกจากนี้ในช่วงสุดท้ายของการวิจัย นักวิจัยได้ทำสรุปย่อข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเป็นรูปเล่มชื่อ “แม่อยู่ตะเภาสายน้ำของเราทุกคน” แจกจ่ายแก่ทุกชุมชนและผู้สนใจทั่วไป

๒. หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการลุ่มน้ำ ปัจจุบันหน่วยงานปกครองท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล และรวมถึงหน่วยราชการต่าง ๆ ภายหลังการปฏิรูปโครงสร้างกระทรวงทบวงกรม ต่างมีความตื่นตัวและสนใจที่จะคิดค้นประเด็นกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์สายน้ำชุมชนอย่างมีส่วนร่วมมากขึ้น ทั้งมีบางหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการลุ่มน้ำโดยเฉพาะ แต่งานวิจัยหรือองค์ความรู้ที่ทำการศึกษามีปัญหาและพลังของชุมชนที่จะสื่อสารกันเพื่อปกป้องชุมชนยังมีอยู่น้อย ผลงานวิจัยของโครงการฯ จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะหนุนเสริมงานจัดการลุ่มน้ำในมิติสังคมศาสตร์ได้อย่างสำคัญ

๓. ภาคประชาสังคม ปัจจุบันมีกลุ่มพลังภาคประชาสังคมจำนวนมาก ที่จัดตั้งตัวเองขึ้นโดยกำหนดภารกิจด้านสิ่งแวดล้อม ด้านลุ่มน้ำ ด้านสายน้ำชุมชน เป็นภารกิจหรือเป็นเป้าหมาย กลุ่มพลังเหล่านี้กำหนดนามเรียกขานตนเองต่าง ๆ กันออกไป เช่น องค์การพัฒนาเอกชน(NGO) ประชาคม เครือข่าย ซึ่งทั้งหมดสนใจที่จะแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ มาใช้รองรับการดำเนินงานของตนเอง โดยเฉพาะความรู้จากการวิจัย สังเกตได้จากในช่วงที่ทางโครงการฯ กำลังดำเนินการวิจัยอยู่นี้ก็ได้รับการร้องขอข้อมูล เอกสาร ความรู้ จากกลุ่มเหล่านี้หลายครั้ง บางครั้งก็เชิญนักวิจัยของโครงการไปร่วมกิจกรรมด้วยตนเอง ซึ่งทางโครงการฯ ก็ได้สนับสนุนไปให้ทุกครั้ง โดยเฉพาะในระยะสุดท้ายของโครงการขณะที่นักวิจัยกำลังสรุปรายงานฉบับสมบูรณ์ นักพัฒนาองค์กรเอกชน และกลุ่มประชาสังคมได้ให้ความสนใจและตกลงใจที่จะร่วมกิจกรรมตามแนวทางของผลการวิจัยที่ได้ต่อไปทันที

๔. สถาบันการศึกษาและนักเรียนนักศึกษา งานวิจัยของโครงการฯ เป็นที่สนใจแก่สถาบันการศึกษาและนักศึกษาในพื้นที่พอสมควร โดยเฉพาะจากคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ มีนักศึกษาที่ทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับลุ่มน้ำอยู่ตะเภาแล้วอย่างน้อยสองรายที่ขอความสนับสนุนนำข้อมูลความรู้จากการวิจัยของโครงการฯ ไปใช้ นอกจากนี้โรงเรียนต่าง ๆ ในลุ่มน้ำอยู่ตะเภาที่ระยะหลังต่างให้ความสนใจ

สนใจที่จะนำนักเรียนมาทำกิจกรรมเกี่ยวกับสายน้ำชุมชนมากขึ้นก็ขอข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ จากทางโครงการ ไปใช้หลายครั้ง แม้แต่กลุ่มการศึกษาอนุกระบวนอย่างวิทยาลัยวันศุกร์ก็ให้ความสนใจเชิญนักวิจัยของโครงการไปบรรยาย

สถาบันอุดมศึกษาที่ให้ความสนใจอย่างชัดเจนคือสถาบันราชภัฏ สงขลา ที่ได้นำข้อมูลจากการวิจัยไปทำเป็นหนังสือชื่อ “อุตะเภาสายน้ำแห่งชีวิต” มีการจัดเวทีอภิปรายทางวิชาการเรื่องคลองอุตะเภานในงานศิลปวัฒนธรรมประจำปีของสถาบันโดยเชิญนักวิจัยไปร่วมบรรยาย และมีความสนใจจะดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์คลองอุตะเภาในมิติศิลปวัฒนธรรม ต่อไป

๕. สื่อมวลชน ในปัจจุบันสื่อมวลชนโดยเฉพาะสถานีวิทยุถูกกำหนดโดยกฎหมาย ให้มีรายการเกี่ยวกับชุมชนมากขึ้น ซึ่งเป็นโอกาสที่ทางโครงการได้รับเชิญไปเผยแพร่ผลงาน ประสบการณ์ผ่านทางสถานีวิทยุมาแล้วสามครั้ง นอกจากนี้หนังสือพิมพ์โฟกัสภาคใต้ ก็ได้จัดผู้สื่อข่าวสำหรับเกาะติดประเด็นคลองอุตะเภา โดยจะส่งนักข่าวเข้าร่วมเมื่อนักวิจัยจัดกิจกรรมหรือได้รับเชิญไปบรรยายในที่ต่าง ๆ

๖. นักธุรกิจ ผลจากการเผยแพร่การทำวิจัยของโครงการฯ ในพื้นที่ผ่านสื่อต่าง ๆ ทำให้นักธุรกิจหลายรายให้ความสนใจที่จะทำธุรกิจท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในคลองอุตะเภา ซึ่งนักธุรกิจกลุ่มนี้ได้ขอความร่วมมือด้านข้อมูล และประสบการณ์จากทางโครงการแล้วหลายครั้ง

๗. ผู้สนใจทั่วไป ทางโครงการฯคาดหวังว่าเมื่องานวิจัยเสร็จสมบูรณ์ก็จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในระดับกว้างทั่วไป โดยเฉพาะจะเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาวิจัยในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่น ๆ เพื่อร่วมกันสร้างองค์ความรู้ด้านการสื่อสารเพื่อปกป้องชุมชน และสายน้ำชุมชน ต่อไป

๕.ปฏิทินกิจกรรมชุมชน

ปฏิทินกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีบ้านหัวถนน

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	เทศกาลปีใหม่
กุมภาพันธ์	เทศกาลตรุษจีน
มีนาคม	ไม่มีกิจกรรม
เมษายน	วันสงกรานต์ วันว่างหมู่บ้าน
พฤษภาคม	วันไหว้หลักทวดหมู่บ้าน
มิถุนายน	ไม่มีกิจกรรม
กรกฎาคม	วันเข้าพรรษา ทำบุญตักบาตรพระ 7 วัน ทำบุญเดือนแปด
สิงหาคม	จัดงานวันเฉลิมฉลองพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ
กันยายน	ทำบุญเดือนสิบแรก ทำบุญเดือนสิบหลัง วันสารทไทย
ตุลาคม	ทำบุญเดือน 11 วันออกพรรษา ประทวงเรือพระ อ.สะเดา วันชักพระ
พฤศจิกายน	วันลอยกระทง
ธันวาคม	จัดงานวันเฉลิมฉลองพระชนมพรรษาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พัฒนาหมู่บ้าน เทศกาลส่งท้ายปีเก่า

ปฏิทินกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีบ้านบ้านแม่ น้ำ

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	เทศกาลปีใหม่
กุมภาพันธ์	เทศกาลตรุษจีน
มีนาคม	ไม่มีกิจกรรม
เมษายน	วันสงกรานต์ วันว่างทำบุญป่าช้า รดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่
พฤษภาคม	วันแข่งแม่
มิถุนายน	ไม่มีกิจกรรม
กรกฎาคม	วันเข้าพรรษา ทำบุญตักบาตร 7 วัน
สิงหาคม	เฉลิมฉลองวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พัฒนาหมู่บ้าน
กันยายน	ทำบุญเดือนสิบ
ตุลาคม	ทำบุญเดือนสิบเอ็ด วันออกพรรษา ลากพระ ทอดกฐิน
พฤศจิกายน	วันลอยกระทง
ธันวาคม	เฉลิมฉลองวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่

ปฏิทินกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีบ้านบ้านระตะ

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	เทศกาลปีใหม่
กุมภาพันธ์	เทศกาลตรุษจีน
มีนาคม	กิจกรรมแม่บ้านอาสาคณะกรรมการโรงเรียนบ้านระตะและคณะครูบ้านระตะจัดนำเที่ยวและดูงานต่าง จังหวัด จัดการแข่งขันกีฬาหมู่บ้าน

เมษายน	วันสงกรานต์ วันว่าง ทำบุญตักบาตร รดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่ จัดการแข่งขันกีฬาหมู่บ้าน
พฤษภาคม	แข่งเม้ง ไหว้ตายาย
มิถุนายน	ไม่มีกิจกรรม
กรกฎาคม	วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา ตักบาตรหัวซา 7 วัน ทำบุญเดือนแปด
สิงหาคม	จัดงานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พัฒนาหมู่บ้าน
กันยายน	ทำบุญเดือนสิบแรก ทำบุญเดือนสิบหลัง วันสารทไทย
ตุลาคม	วันทำบุญเดือนสิบเอ็ด วันออกพรรษา ลากพระ ทอดกฐิน
พฤศจิกายน	วันลอยกระทง
ธันวาคม	จัดงานวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พัฒนาหมู่บ้าน เทศกาลส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่

ปฏิทินกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีบ้านคลองทราย

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	เทศกาลปีใหม่
กุมภาพันธ์	ไม่มีกิจกรรม
มีนาคม	ไม่มีกิจกรรม
เมษายน	วันสงกรานต์ วันว่างหมู่บ้าน ทำบุญตักบาตรป่าช้า รดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่ จัดการแข่งขันกีฬาสามัคคี ในหมู่บ้านในวันว่าง
พฤษภาคม	วันไหว้ตายาย
มิถุนายน	ไม่มีกิจกรรม
กรกฎาคม	วันเข้าพรรษา ทำบุญตักบาตรวันเข้าพรรษา 7 วัน ทำบุญเดือนแปด
สิงหาคม	วันที่ 12 สิงหาคม วันเฉลิมฉลองพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมราชินีนาถ
กันยายน	ทำบุญเดือนสิบแรก ทำบุญเดือนสิบหลัง วันสารทไทย
ตุลาคม	วันออกพรรษา ชักพระ ทำบุญเดือนสิบเอ็ด
พฤศจิกายน	วันลอยกระทง
ธันวาคม	พัฒนาหมู่บ้าน เทศกาลส่งท้ายปีเก่า

ปฏิทินกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีบ้านท่าโพธิ์

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	วันรายาฮัจยี
กุมภาพันธ์	ไม่มีกิจกรรม
มีนาคม	ไม่มีกิจกรรม
เมษายน	ทำบุญอุโบสถ(ป่าช้า)
พฤษภาคม	ไม่มีกิจกรรม
มิถุนายน	ไม่มีกิจกรรม
กรกฎาคม	ไม่มีกิจกรรม
สิงหาคม	จัดงานเฉลิมฉลองพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมราชินีนาถ
กันยายน	ไม่มีกิจกรรม
ตุลาคม	ไม่มีกิจกรรม

พฤศจิกายน	เทศกาลถือศีลอด วันสารีรายอ
ธันวาคม	จัดงานเฉลิมฉลองพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พัฒนาหมู่บ้าน

ปฏิทินกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีบ้านบ้านม่วงก้อง

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	เทศกาลปีใหม่
กุมภาพันธ์	ไม่มีกิจกรรม
มีนาคม	ไม่มีกิจกรรม
เมษายน	วันสงกรานต์ - วันว่างทำบุญตักบาตรป่าช้า - รดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่
พฤษภาคม	วันไหว้เทวดา - แข่งขันกีฬาแม่บ้านระดับตำบลพังงา
มิถุนายน	ไม่มีกิจกรรม
กรกฎาคม	วันเข้าพรรษา ทำบุญตักบาตร 7 วัน
สิงหาคม	แข่งขันกีฬากลุ่มนักเรียนประมระดับตำบลพังงา
กันยายน	ทำบุญเดือนสิบแรก - ชิงเปรต - ทำบุญเดือนสิบหลัง - ชิงเปรต
ตุลาคม	ทำบุญเดือนสิบเอ็ด - ออกพรรษา - ชักพระ
พฤศจิกายน	วันลอยกระทง
ธันวาคม	เฉลิมฉลองวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จุดเทียน ชัยถวายพระพรพระเจ้าอยู่หัว

ปฏิทินกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีบ้านชายคลอง

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	งานปีใหม่
กุมภาพันธ์	ไม่มีกิจกรรม
มีนาคม	ไม่มีกิจกรรม
เมษายน	งานสงกรานต์ งานบุญเดือนห้า
พฤษภาคม	ไม่มีกิจกรรม
มิถุนายน	ไม่มีกิจกรรม
กรกฎาคม	เข้าพรรษา
สิงหาคม	ไม่มีกิจกรรม
กันยายน	งานเดือนสิบ
ตุลาคม	ออกพรรษา ชักพระ
พฤศจิกายน	ลอยกระทง
ธันวาคม	ส่งท้ายปีเก่า

ปฏิทินกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีบ้านบางหัก

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	งานปีใหม่
กุมภาพันธ์	ไม่มีกิจกรรม
มีนาคม	ไม่มีกิจกรรม
เมษายน	งานสงกรานต์ อาบน้ำผู้เฒ่าผู้แก่
พฤษภาคม	ไม่มีกิจกรรม
มิถุนายน	ไม่มีกิจกรรม
กรกฎาคม	เข้าพรรษา
สิงหาคม	ไม่มีกิจกรรม
กันยายน	งานเดือนสิบ
ตุลาคม	ออกพรรษา ชักพระ
พฤศจิกายน	ลอยกระทง
ธันวาคม	ส่งท้ายปีเก่า

ปฏิทินกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีบ้านท่าช้าง

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	งานปีใหม่
กุมภาพันธ์	ไม่มีกิจกรรม
มีนาคม	ไม่มีกิจกรรม
เมษายน	งานสงกรานต์ ทำบุญเดือนห้า อาบน้ำคนเฒ่าคนแก่
พฤษภาคม	ไม่มีกิจกรรม
มิถุนายน	ไม่มีกิจกรรม
กรกฎาคม	ไม่มีกิจกรรม
สิงหาคม	ไม่มีกิจกรรม
กันยายน	งานเดือนสิบ
ตุลาคม	งานชักพระ
พฤศจิกายน	ลอยกระทง
ธันวาคม	ทอดกฐิน

ปฏิทินกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีบ้านบางกล่ำ

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	งานปีใหม่
กุมภาพันธ์	ไม่มีกิจกรรม
มีนาคม	ไม่มีกิจกรรม
เมษายน	สงกรานต์ งานบุญเดือนห้า รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ
พฤษภาคม	ไม่มีกิจกรรม
มิถุนายน	ไม่มีกิจกรรม
กรกฎาคม	ไม่มีกิจกรรม
สิงหาคม	ไม่มีกิจกรรม
กันยายน	งานบุญเดือนสิบ
ตุลาคม	งานชักพระ แข่งเรือกพรรษา คลองอู่ตะเภา
พฤศจิกายน	แข่งเรือวัดบางหยี
ธันวาคม	ทอดกฐิน

ปฏิทินกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีบ้านท่าเมรุ

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	งานปีใหม่
กุมภาพันธ์	ไม่มีกิจกรรม
มีนาคม	ไม่มีกิจกรรม
เมษายน	งานสงกรานต์ อาบน้ำผู้สูงอายุ งานบุญเดือนห้า
พฤษภาคม	ไม่มีกิจกรรม
มิถุนายน	ไม่มีกิจกรรม
กรกฎาคม	ไม่มีกิจกรรม
สิงหาคม	ไม่มีกิจกรรม
กันยายน	งานบุญเดือนสิบ
ตุลาคม	งานชักพระ แข่งเรือกพรรษา
พฤศจิกายน	แข่งเรือวัดบางหยี
ธันวาคม	ทอดกฐิน

ปฏิทินกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในรอบปีบ้านเกาะน้ำรอบ

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	งานปีใหม่
กุมภาพันธ์	ไม่มีกิจกรรม
มีนาคม	ไม่มีกิจกรรม
เมษายน	งานสงกรานต์ รดน้ำผู้สูงอายุ งานบุญเดือนห้า
พฤษภาคม	ไม่มีกิจกรรม
มิถุนายน	ไม่มีกิจกรรม
กรกฎาคม	ไม่มีกิจกรรม
สิงหาคม	กิจกรรมวันแม่
กันยายน	งานบุญเดือนสิบ
ตุลาคม	งานชักพระ แข่งเรือพายออกพรรษา
พฤศจิกายน	ลอยกระทง แข่งเรือวัดบางหยี
ธันวาคม	งานวันพ่อ

สิ่งที่คณะของเราได้รับในวันนั้น นอกจากจะได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมถึงเก็บข้อประสบการณ์อย่างมากมายแล้ว เราได้มีโอกาสร่วมภาคภูมิใจไปด้วยกับการที่อาสาสมัครทุกคนได้ร่วมสร้างสังคมร่มเย็นในระหว่างกันกับสายน้าอีกด้วย

บรรณานุกรม

Hornik, R. Communication as Complement in Development. Journal of Communication 30 (Winter 1980): 10-24.

Rogers, E. M. Diffusion of Innovations 4th. New York: Free Press, 1995.

Servaes, J., Jacobson, T. L., and White, S. A. Participatory Communication for Social Change. California: Sage, 1996.

Singhal, A., and Sthapitanonda, P. The Role of Communication in Development: Lessons Learned from a Critique of the Dominant, Dependency, and Alternative Paradigms. Journal of Development Communication vol 7 (1996): 10-25.

กาญจนา แก้วเทพ. “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม,” ในเอกสารประกอบการสัมมนา แนวทางการพัฒนาแผนสื่อชุมชน ๔ ภูมิภาค. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สมมติธรรม, ๒๕๔๔.

กาญจนา แก้วเทพ. “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา และการพัฒนาการสื่อสารของไทย อดีต ปัจจุบัน อนาคต,” ในเอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้: บทเรียนจาก IPDC-UNESCO สู่สังคมไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔.

กาญจนา แก้วเทพ. สื่อเพื่อชุมชนการประมวลองค์ความรู้. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2543.

กาญจนา แก้วเทพ. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอ็ดดิสันเพรส, ๒๕๔๔.

จิรวิทย์ เสนาคำ. จากปัจเจกสู่สาธารณะ: กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

บริษัทไมดัส คอนซัลแต้นส์ จำกัด. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการ และจัดลำดับความสำคัญการลงทุน เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจังหวัดสงขลา เล่มที่ 1. สงขลา: เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๔๐.

วันชัย วัฒนศัพท์. คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้าและมูลนิธิอาเซีย, ๒๕๔๓.

สุภางค์ จันทวานิช. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๗, ๒๕๔๐.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๔.

หนังสือพิมพ์โพกัสสงขลา ฉบับวันที่ ๓๐ พ.ย.-๖ ธ.ค. ๒๕๔๑ หน้า ๑๑
หนังสือพิมพ์โพกัสสงขลา ฉบับวันที่ ๑๕-๒๑ มีนาคม ๒๕๔๒ หน้า ๑๓
หนังสือพิมพ์โพกัสสงขลา ฉบับวันที่ ๑๕-๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒ หน้า ๑๓
หนังสือพิมพ์โพกัสสงขลา ฉบับวันที่ ๑๓-๑๙ กรกฎาคม ๒๕๔๓ หน้า ๑๑
หนังสือพิมพ์โพกัสสงขลา ฉบับวันที่ ๒๐-๒๖ กรกฎาคม ๒๕๔๓ หน้า ๑๑

เอกสารอื่นๆ

จดหมายข่าวประชาสังคม.พลวัตรสื่อภาคประชาชน.ฉบับที่ ๖ ก.ย.-ต.ค. ๒๕๔๑

ชุดความรู้กรณีศึกษาแหล่งน้ำชุมชน โรงเรียนบ้านท่าโพธิ์, ๒๕๔๑.

รายงาน พลิกฟื้นประวัติศาสตร์หาดใหญ่ ชมรมรวบรวมเรื่องเมืองหาดใหญ่, ๒๕๔๒

รายงานนักเรียนชมรมอนุรักษ์ไม้ไผ่เพื่อน กิจกรรมสายน้ำชุมชน ความเป็นมาของคลองหว่านไผ่ในอดีตและปัจจุบัน, ๒๕๔๑.

เอกสารประกอบการเดินธรรมาตรา ครั้งที่ ๖ ธรรมาตราเพื่อทะเลสาบสงขลา “ทิศทางการพัฒนาไทย มหันตภัยลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา” , ๒๕๔๔